

Cílem autorů monografie *Kvalita a hodnocení překladu: Modely a aplikace* je přinést ucelený pohled na problematiku hodnocení kvality překladu, na různé aspekty hodnocení a jejich návaznost na překladatelský proces. Úvodní část přináší přehled přístupů významných teoretiků a představuje modely, které pro hodnocení kvality překladu vypracovali. Jednotlivé kapitoly pak zkoumají a popisují různé aspekty, od vlivu kvality výchozího textu na překlad přes zásadní oblast kvality v právním a institucionálním překladu, hodnocení kvality strojového překladu až po kvalitu v audiovizuálním překladu.

OMLM Vol. 4

Kvalita a hodnocení překladu: Modely a aplikace

Jitka Zehnalová
a kolektiv

Kvalita a hodnocení překladu: Modely a aplikace

OLOMOUC
MODERN
LANGUAGE
MONOGRAPHS
VOL. 4

Kvalita a hodnocení překladu: Modely a aplikace

Jitka Zehnalová a kolektiv

Univerzita Palackého v Olomouci
2015

OLOMOUC MODERN LANGUAGE MONOGRAPHS (OMLM)

Monografická řada, ve které jsou publikovány monotematické studie z oblasti lingvistiky, literatury a translatologie.

V této řadě rovněž vyšlo:

OMLM, Vol. 1: *Categories and Categorical Changes: The Third Syntactical Plan and Beyond* (2014)

OMLM, Vol. 2: *Nominal Structures: All in Complex DPs* (2014)

OMLM, Vol. 3: *English: The Language of the Vikings* (2014)

OLOMOUC MODERN LANGUAGE MONOGRAPHS

Vol. 4

Kvalita a hodnocení překladu: Modely a aplikace

Jitka Zehnalová a kolektiv

Univerzita Palackého v Olomouci

2015

Recenzenti: Prof. PhDr. Gabriela Miššíková, CSc.
Katedra anglistiky a amerikanistiky, Filozofická fakulta
Univerzita Konstantína Filozofa v Nitre
PhDr. Zuzana Jettmarová, Ph.D., M. Sc.
Ústav translátologie, Filozofická fakulta
Univerzita Karlova v Praze

Kolektiv autorů: Jitka Zehnalová
Marta Chromá
Gabriela Kadlecová
Ondřej Klabal
Michal Kubánek
Ondřej Molnár
Tomáš Svoboda
Veronika Vázlerová

Zpracování a vydání publikace bylo umožněno díky účelové podpoře na specifický vysokoškolský výzkum udělené roku 2012 Univerzitě Palackého v Olomouci Ministerstvem školství, mládeže a tělovýchovy ČR.

evropský
sociální
fond v ČR

EVROPSKÁ UNIE

MINISTERSTVO ŠKOLSTVÍ,
MLÁDEŽE A TĚLOVÝCHOVY

OP Vzdělávání
pro konkurenceschopnost

INVESTICE DO ROZVOJE VZDĚLÁVÁNÍ

registrační číslo: CZ.1.07/2.2.00/28.0095

(Interdisciplinární filologická inovace translátologických modulů na cizojazyčných katedrách FF UP.

registrační číslo: CZ.1.07/2.3.00/20.0061

(Jazyková rozmanitost a komunikace)

Neoprávněné užití tohoto díla je porušením autorských práv a může zakládat občanskoprávní, správněprávní, popř. trestněprávní odpovědnost.

PRVNÍ VYDÁNÍ

Text © Marta Chromá, Gabriela Kadlecová, Ondřej Klabal, Michal Kubánek,
Ondřej Molnár, Tomáš Svoboda, Veronika Vázlerová, Jitka Zehnalová, 2015

Úvod © Jitka Zehnalová, 2015

Obálka © Lucie Sodomová, 2015

© Univerzita Palackého v Olomouci, 2015

ISBN 978-80-244-4792-6 (print)

ISBN 978-80-244-4795-7 (on-line)

Kvalita a hodnocení překladu: Modely a aplikace

Obsah

Úvod	7
------------	---

ČÁST PRVNÍ: TEORETICKÁ VÝCHODISKA

(Jitka Zehnalová)

Kapitola první: Teorie překladu a kritika překladu	15
---	-----------

1.1. Vztah teorie a kritiky překladu	15
1.2. Vývoj translologie jako kontext hodnocení kvality překladu	18
1.3. Co je dobrý překlad? Relativnost hodnocení	37

Kapitola druhá: Tradiční kritika překladu	39
--	-----------

2.1. Struktura oboru	39
2.2. Přístupy ke kritice překladu	40
2.3. Definice a předmět studia kritiky překladu, její funkce a žánry	42
2.4. Metodologie	46
2.5. Subjektivita hodnocení a požadavky na kritiku překladu	51

Kapitola třetí: Modely hodnocení kvality překladu	53
--	-----------

3.1. Česko-slovenská tradice	53
3.2. Werner Koller	59
3.3. Katharina Reissová	62
3.4. Peter Newmark	67
3.5. Christiane Nordová	69
3.6. Juliane Houseová	73
3.7. Shrnutí	78

Kapitola čtvrtá: Hodnocení kvality překladu	83
--	-----------

4.1. Současný stav výzkumu	83
4.2. Třístupňový model hodnocení kvality překladu	90
4.3. Specifikace hodnocení	96
4.4. Dynamický přístup k hodnocení kvality překladu	100
4.5. Kritika překladu	105
4.6. Hodnocení kvality překladu pragmatických textů a hodnocení v jazykovém průmyslu	119
4.7. Hodnocení kvality překladu ve výuce a při certifikování překladatelů	124
Závěry první části	133

ČÁST DRUHÁ: PŘÍSTUPY A APLIKACE

Kapitola pátá: Využití nástroje pro tvorbu korpusů studentských překladů	137
---	------------

(Michal Kubánek a Ondřej Molnár)

Kapitola šestá: Kvalita zdrojového textu v překladatelském procesu	167
(Ondřej Molnár a Michal Kubánek)	
Kapitola sedmá: Kvalita právního překladu	199
(Marta Chromá a Ondřej Klabal)	
Kapitola osmá: Přístup Evropské komise ke kontrole a k hodnocení kvality překladu	219
(Gabriela Kadlecová)	
Kapitola devátá: Hodnocení kvality strojového překladu	245
(Tomáš Svoboda)	
Kapitola desátá: Zajištění kvality filmových titulků	273
(Veronika Vázlerová)	
Závěry	300
Ediční poznámka	304
Glosář	305
Bibliografie	313
Jmenný rejstřík	333
Věcný rejstřík	336
Resumé	341

Úvod

PROČ HODNOCENÍ KVALITY

Překlad je fenomén, který je odedávna součástí lidské civilizace a kultury a významně je ovlivňuje. Podílí se na šíření kulturních hodnot a poznatků ze všech oblastí zkoumání – prostřednictvím překladu lidé vždy získávali velkou část svého kulturního rozhledu a vzdělanosti. Překlad však poznání nejen zprostředkovává, ale také umožňuje – jako složitý kognitivní proces (Alves a Hurtado Albir 2010) může přispívat k poznávání lidského myšlení a jako jev komunikační a jazykový k poznávání principů komunikace a struktury jazyka. Basil Hatim (2013) konstatuje, že stále více lingvistů se chápe výzvy, kterou studium překladu představuje, a používá překlad pro ověřování svých teorií. Překlad je současně i záležitostí ryze pragmatickou, bez které se neobejdou praktické činnosti, jako je mezinárodní politika či obchod.

V dnešním globalizovaném informačním světě, který je závislý na úspěšné komunikaci schopné překonávat jazykové a kulturní bariéry, význam překladu neustále roste. Angličtina sice upevňuje své postavení jako *lingua franca*, ale objemy překladů se zvyšují a oblastí, ve kterých se překlad uplatňuje, nebo si lidé jeho vliv začínají uvědomovat, neustále přibývá.¹

Překlad zprostředkovává mezikulturní komunikaci, udržuje jazykovou a kulturní různorodost, která se vlivem globalizace stává stále více oceňovanou hodnotou, a překladatel vytváří symbiózu mezi výchozí a cílovou kulturou (Mohanty 1994). Překlad a jeho kvalita tak hrají zásadní úlohu při šíření kultury a vyrovnávání hegemonizačního vlivu globalizace a spolurozhodují o obrazu, jaký si vytváříme o ostatních kulturách a jaký si ony vytvářejí o nás.

V globální ekonomice mají značnou hodnotu informace – jsou pokládány za základní surovinu nové globální ekonomiky a z produkce zboží s vysokým podílem kognitivního obsahu plynou značné ekonomické zisky (Cronin 2009). A protože přístup k informacím je v dnešním světě tak důležitý a překlad ho umožňuje, překládá se stále více a stále rychleji. Překlad a jeho kvalita tak spolurozhodují o tom, jak kvalitní jsou naše informace i informace o nás.

Vzhledem k objemu překladatelské produkce je překlad významnou oblastí jazykového průmyslu a rostoucím tržním segmentem. Kvalita překladu se tak stává manažerským pojmem a ovlivňuje nákladovost, efektivitu a konkurenceschopnost.

Mona Bakerová a Luis Pérez-González kromě všech výše uvedených aspektů upozorňují na rostoucí úlohu překladatelů a tlumočnicků jako politických hráčů při řešení mezinárodních konfliktů a také na podíl překladu a tlumočení při zrovnoprávnování přístupu k informacím a zábavě. Podle nich je význam překladu a tlumočení jako

1 Výzkumná společnost Common Sense Advisory ve svých každoročních studiích pravidelně konstatuje nárůst objemu překladatelských služeb; za rok 2013 uvádí celosvětový objem tržeb v jazykovém průmyslu 34,8 miliard USD, přičemž v roce 2009 to bylo 23,5 miliard USD (Micheli 2014).

nástrojů společenského zrovnoprávnění zřejmý u nových forem intersemiotické asistenční mediace, které zahrnují například titulkování pro sluchově postižené a audiopopis pro zrakově postižené a zpřístupňují informace a zábavu smyslově postiženým členům společnosti (Baker a Pérez-González 2011).

V zahraničí a postupně i u nás začíná nabývat na významu hodnocení překladatelské kompetence a certifikování překladatelů. Studium překladatelství je součástí vzdělávacího systému a hodnocení kvality překladu je součástí výběru uchazečů a jejich testování v průběhu studia. Podle Carol Maierové (2000) byly úvahy o *hodnotě* a *kvalitě* překladatelské práce z historického hlediska mimořádně složité. V současnosti však rostoucí potřeba překladů v oblastech jako technika a obchod vyžaduje nejen stále odbornější překlady, ale také detailnější a explicitnější metody určování hodnoty (Maier 2000).

Nataly Kellyová a Jost Zetzsche dávají překlad do širších souvislostí a v úvodu své knihy *Found in Translation: How Language Shapes Our Lives and Transforms the World* (Nalezeno v překladu: Jak jazyk vytváří náš život a transformuje svět) tvrdí:

Překlad má vliv na každý aspekt našeho života – a nemáme na mysli jen zřejmé záležitosti jako mezinárodní politiku nebo globální obchod.

Ovlivňuje každého z nás velmi osobním způsobem – knihy, které čteme. Filmy, na které se díváme. Jídlo, které jíme. Názory, které zastáváme. Náboženství, které praktikujeme. Dokonce i to, jak vypadáme a jaký vedeme milostný život. Právě v tomto okamžiku překlad zachraňuje něčí život, možná právě váš.

Překlad se týká všeho – od svatých knih po varování před hurikány, od poezie po testy rakoviny dělohy. Potřebují ho anonymní masy i významné osobnosti. Zprostředkovává slova diktátorů a diplomatů, panovníků a popových hvězd, lidí z ulice a slavných fotbalistů. Překlad je pohonnou hmotou globální ekonomiky, zabraňuje válkám a epidemiím. Je zkrátka všude – od plastických operací po teroristické hrozby. (Kelly a Zetzsche 2012, xiii)²

Překlad a jeho kvalita či nekvalita nás ovlivňují mnoha různými způsoby, často aniž bychom si toho byli vědomi – buď proto, že nám v záplavě informací nekvalita překladů uniká, případně je srovnatelná s nekvalitou původních textů, nebo si fakt, že byly přeloženy, vůbec neuvědomujeme nebo je před námi skrývá. Nelze než souhlasit s Lambertem (2006), že pokud tolerujeme tendenci zatajovat cizí původ textů, která je

---

2 “Translation affects every aspect of your life—and we’re not just talking about the obvious things, like world politics and global business.

Translation affects you personally, too. The books you read. The movies you watch. The food you eat. Your favourite sports team. The opinions you hold dear. The religion you practice. Even your looks and, yes, your love life. Right this very minute, translation is saving lives, perhaps even yours.

Translation influences everything from holy books to hurricane warnings, poetry to Pap smears. It’s needed by both the masses and the millionaires. Translation converts the words of dictators and diplomats, princes and pop stars, bus drivers and baseball players. Translation fuels the global economy, prevents wars, and stops the outbreak of disease. From tummy tucks to terrorist threats, it’s everywhere.”

v současném světě obchodu a médií celkem běžná, pak implicitně ignorujeme obrovské množství textů, které nejsou označovány jako překlady, ale hrají v současných společnostech klíčovou roli.

Hodnocení kvality překladač je tedy předmětem zájmu stále většího počtu lidí. Díky rostoucímu významu překladač a překladačů v globalizovaném světě se kvalita překladač a její hodnocení staly předmětem veřejného zájmu. Více lidí než kdy dřív překladač používá a více lidí než kdy dřív se překladačáním žije nebo se o to snaží (Lauscher 2000). Tento vývoj klade požadavky na kritiku překladač jako akademickou disciplínu, především požadavek reagovat na potřeby překladačské praxe. Akademické modely hodnocení kvality překladač musí být založeny na měřítkách, která jsou natolik flexibilní, aby postihla překladačské strategie použité v reálných překladačských procesech. Kritika překladač a translologie obecně nerozšiřují naše znalosti překladač a překladačských jevů, pokud odmítají využívat jako základ pro vytváření teoretických konceptů reálnou překladačskou praxi (Lauscher 2000).

Hodnocení kvality současně klade požadavky na profesionály z praxe, protože specifické problémy kvality překladač i obecnější problémy odtrženosti překladačské teorie a praxe jsou součástí i jejich profesní praxe a odpovědnosti. Hatim (2013) se domnívá, že profesionály i veřejnost je potřeba upozorňovat na problémy, které se v profesní oblasti vyskytují, a navrhuje dvě možnosti působení: *intelektuální působení* na ty překladače, kteří svou profesní činnost chtějí postavit na pevnějších základech, a *sebekritiku*, která by měla vést k systematictějšímu pohledu na obtíže a na praktiky, které je vyvolávají (Hatim 2013).

Překladač a jejich kvalita ve světě vždy hrály důležitou, i když většinou nedoceňovanou úlohu. Dnes je jejich úloha stále důležitější, přesto stále nedoceňovaná. Snaha upozornit na význam hodnocení kvality překladač a také snaha reagovat na akademické potřeby i potřeby překladačské a pedagogické praxe vedly k myšlence vytvořit monografii o více autorech, kteří se tímto tématem zabývají.

STRUKTURA MONOGRAFIE A ZÁMĚRY

Cílem autorů je přinést ucelený pohled na problematiku hodnocení kvality překladač, na různé aspekty hodnocení a jejich návaznost na překladačský proces. Tento pohled nemůže a nesnaží se být vyčerpávající, usiluje nicméně o to, aby monografie upozornila na význam kvality překladač a poukázala na různorodost témat této oblasti translologie. Skutečnost, že autoři jednotlivých kapitol jsou anglisté, ovlivnila výběr zdrojů, použitých přístupů a konceptů – ty jsou z velké části anglosaského původu, v některých případech jsou doplněny o přístupy autorů českých a slovenských a jen okrajově o názory autorů z jiných jazykových a kulturních oblastí. Záměrem autorského týmu a potenciálním přínosem monografie je (1) teoretické zpracování tématu *hodnocení kvality překladač* s navazujícími ukázkami praktických aplikací a empirického výzkumu a (2) zprostředkování pohledu zahraničních, především anglicky píšících autorů na tuto oblast a jejich představení v českém prostředí.

První část „Teoretická východiska“ se zabývá vztahem teorie a kritiky překladu, charakterizuje tradiční kritiku překladu jako obor a uvádí teoretické přístupy a modely hodnocení kvality překladu významných autorů (Levého, Popoviče a Mika jako představitelů československé translologie, a dále přístupy Kollera, Reissové, Newmarka, Nordové a Houseové). Jejím cílem je ukázat, jak se názory na překlad, požadavky na překladatele a představy o kvalitě překladu vyvíjely, a demonstrovat tak, jaké faktory mohou názory na kvalitu překladu ovlivňovat. Na pozadí tohoto stručného přehledu přístupů a jejich kritického zhodnocení pak následující kapitola popisuje současný stav výzkumu a změny, ke kterým došlo po roce 2000 v pohledu na hodnocení kvality, uvádí výzkumné oblasti a směry a jejich hlavní představitele a představuje třístupňový model hodnocení kvality překladu. Model směřuje k ujasnění terminologie a systematizaci problematiky kvality překladu a jejího hodnocení, protože ta je velmi rozmanitá a zahrnuje široké spektrum oblastí, přístupů a problémů, o kterých se dá uvažovat na různých rovinách abstrakce. Další kapitola ukazuje, jakým způsobem navazují současné přístupy na předchozí vývoj a jako hlavní výzkumný trend vymezuje potřebu specifikace parametrů hodnocení. Na základě představeného modelu a konceptu *specifikace* jsou samostatné podkapitoly věnovány jednotlivým oblastem oboru – kritice překladu, hodnocení kvality překladu pragmatických textů a v jazykovém průmyslu a hodnocení kvality překladu pro potřeby certifikace a ve výuce. Jejich společným jmenovatelem je pojem *účelu hodnocení*, který odráží potřebu specifikace parametrů hodnocení, určuje *hodnoticí scénář* a jeho modifikace pro příslušnou oblast, tedy použité postupy, procesy a nástroje. Cílem této první teoretické části monografie je představit základní teoretické koncepty, zmapovat tradiční i současné přístupy a vytvořit koherentní rámec pro část následující, která nese název „Přístupy a aplikace“. Ta zahrnuje šest samostatných studií, jejichž cílem je popsat a zkoumat rozmanité aspekty hodnocení kvality překladu (různé oblasti hodnocení, fáze překladatelského procesu, typy textů a módy překladu) a případně navrhnout a empiricky ověřit vhodné postupy a kritéria hodnocení.

Kapitola „Využití nástroje pro tvorbu korpusů studentských překladů“ je příspěvkem z oblasti výuky překladu a současně příspěvkem k průběžnému zlepšování pedagogické praxe konkrétní výukové instituce; popisuje výchozí úvahy členů sekce překladu a tlumočení Katedry anglistiky a amerikanistiky Filozofické fakulty Univerzity Palackého v Olomouci, které směřují k zavedení nástroje, s jehož pomocí by bylo možné systematizovat proces vyhodnocování studentských překladů a který by zároveň umožňoval vytvořit z nich korpus pro využití ve výuce a ve výzkumu osvojování překladatelských kompetencí.

Téma, které bývá mnohdy opomíjené, ale o to více je v současnosti aktuální a palčivé, představuje kapitola s názvem „Kvalita zdrojového textu v překladatelském procesu“. Její autoři nepřístupují ke kvalitě výchozích textů jako k něčemu samozřejmě očekávanému, ale uvažují o Newmarkově (1988) tvrzení, že většina překladů je v dnešní době lepší než jejich originál. Aktualnost tématu dokazují na dotazníkovém šetření mezi překladateli

a představují klasifikaci nejběžnějších defektů ve zdrojových textech. V neposlední řadě nabízí strategická řešení, jak s defektními originály určenými pro překlad pracovat.

Příspěvkem vymezeným na základě konkrétního typu textu je kapitola „Kvalita právního překladu“. Je založena na premise, že předpokladem zajištění kvality v této oblasti je věcná a terminologická znalost překladatele. Autoři představují specifika právního překladu a jeho procesu a na jejich základě popisují věcnou, tedy extralingvistickou, překladatelskou kompetenci právního překladatele, jejíž význam pak demonstrují na příkladech překladů z angličtiny do češtiny.

Kapitola „Přístup Evropské komise ke kontrole a k hodnocení kvality překladu“ se zabývá postupy evaluace interních a externích překladatelů v českém jazykovém odboru Generálního ředitelství pro překlad se sídlem v Lucemburku. Autorka představuje systém zajištění kvality překladu ve všech fázích překladatelského procesu. Vychází z případové studie provedené v tomto odboru, jehož překlady posloužily jako výzkumný vzorek pro korpusovou analýzu a jehož zaměstnanci byli dotazováni na postupy, metody a kritéria kontroly a hodnocení kvality překladu formou osobních rozhovorů a dotazníku.

Módem strojového překladu v kontextu hodnocení kvality se zabývá kapitola „Hodnocení kvality strojového překladu s případovou studií k překladu ve směru němčina – čeština při využití veřejně dostupných překladačů“. V této oblasti je otázka hodnocení kvality velmi aktuální – kapitola se tudíž zabývá uplatněním nových technologií a akademickou reflexí tohoto vývoje. První část kapitoly shrnuje dosavadní přístupy k hodnocení strojového překladu (včetně automatických, zaměřuje se však na lidské hodnocení), ve druhé části je prezentována případová studie k hodnocení textů strojově přeložených pomocí tří veřejně dostupných překladačů.

Kapitola „Zajištění kvality filmových titulků“ představuje případovou studii zabývající se procesem zajištění kvality titulků na mezinárodním festivalu populárně-vědeckých filmů Academia Film Olomouc (AFO). Autorka identifikuje několik klíčových faktorů titulkovacího procesu, které kvalitu titulků ovlivňují. Kromě specifík audiovizuálního média a jeho překladu se kapitola zabývá standardizací titulků, kompetencemi titulkáře, pracovními podmínkami, pracovními podklady a mechanismy kontroly kvality v rámci titulkovacího procesu. Na základě jejích výsledků autorka určuje silné a slabé stránky titulkovacího procesu na festivalu AFO a navrhuje doporučení, jak kvalitu titulků na festivalu zvýšit.

Část první

Teoretická východiska
Jitka Zehnalová

Kapitola první

Teorie překlada a kritika překlada

1.1 Vztah teorie a kritiky překlada

Překlad a překládání se nutně pojí s úvahami o tom, co je *dobry* překlad a jak ho lze dosáhnout. „Samotný pojem překlada se jen těžko dá oddělit od pojmu *dobry* překlad“ (Chesterman 2003, 227).¹ Liu Zequan (2003) konstatuje, že určení spolehlivého kritéria hodnocení kvality překlada vždy bylo podstatou všech translatologických diskuzí a odkazuje v této souvislosti na Juliane Houseovou a na M. A. K. Hallidaye. Houseová tvrdí, že otázka, co je *dobry* překlad, je jednou z nejdůležitějších, jaké by se v souvislosti s překladem měly klást (House 2001a). Halliday upozorňuje, že je obtížné určit už to, zda nějaký text je překladem jiného textu, a ještě obtížnější je zhodnotit, zda je překladem *dobry*m (Halliday 2001, 14).

Úvahy teoretiků o kvalitě překlada měly po dlouhou dobu podobu normativních požadavků na překladaatele. Často vycházely z představy „ideálního“ překlada a byly tedy nerealistické a často protikladné. Jako příklad uvádí Houseová (1997, 2) seznam pokynů Theodora Savoryho (1957). Cituje ho i Jiří Levý:

1. Překlad musí reprodukovat slova originálu.
2. Překlad musí reprodukovat ideje originálu.
3. Překlad se má dát číst jako originál.
4. Překlad má být čten jako překlad.
5. Překlad by měl ohrážet styl originálu.
6. Překlad by měl ukazovat styl překladaatelův.
7. Překlad by měl být čten jako text náležející do doby originálu.
8. Překlad by měl být čten jako text náležející do doby překladaatelovy.
9. Překlad může k originálu něco přidávat nebo z něho něco vynechávat.
10. Překlad by neměl nikdy k originálu nic přidávat a nic z něho vynechávat.

¹ „The very notion of a translation is hard to distinguish from that of a good translation.“

11. Překlad veršů by měl být proveden v próze.
12. Verše by měly být překládány ve verších. (Levý 1998, 33–34)²

Savoryho seznam se v translátologické literatuře cituje často. Milan Hrala (1989) zmiňuje citaci v Komissarovově monografii *Slovo o perevode* (1973) a ve sborníku *Překlad literárního díla* (Čermák a kol. 1970) a komentuje protikladnost Savoryho požadavků:

Každý z uvedených názorů je v přímém nebo nepřímém protikladu k některému z dalších tvrzení, avšak zároveň vyjadřuje část pravdy ... Je tu totiž vyjádřena *odlišnost výchozích stanovisek a požadavků*, s nimiž se k hodnocení překladu přistupuje, a případné závěry o kvalitě konkrétního díla se pak mohou od sebe lišit ve stejné míře jako tato stanoviska. (Hrala 1989, 85; kurzíva doplněna)

V kontextu kritérií hodnocení kvality překladu je zajímavý nejen obsah citátu, ale také rozdílná podoba obou českých překladových verzí (tedy grafické, formální a stylistické rozdíly a zkracování textu). Druhá překladová verze má tuto podobu:

- Překlad má doslovně reprodukovat znění originálu.
- Překlad má reprodukovat ideu originálu.
- Překlad se má dát číst jako originální dílo.
- Překlad má prozrazovat, že je překladem.
- Překlad má zachovávat styl původního autora.
- Překlad má zdůrazňovat osobitý styl překladatele.
- Překlad má mít barvu doby, ve které vznikl originál.
- Překlad má mít svěžest doby svého vzniku.
- Překlad nepřipouští přidávání ani vynechávání.
- Překlad může předlohu zkracovat i doplňovat. (Čermák a kol. 1970, 6)

Požadavky na překlad, které vycházejí z představy „ideálního překladu“, se v kontextu překladových univerzálií zabývá Andrew Chesterman (2003, 213–29). Označuje je jako *tradiční preskriptivní přístup* a *pejorativní přístup*. Pro první z nich jsou typické výroky „Všechny překlady mají mít rys X/nemají mít rys Y“. Jako příklady uvádí Chesterman citace z děl sv. Jeronýma, Doleta a Tytlera a za nedostatky toho přístupu považuje přílišné zobecnění, tj. předpoklad, že všechny překlady mají být hodnoceny na základě stejného kritéria ideální kvality, a předpoklad, že určitý typ překladu, např. specifický druh literárního překladu,

---

² „(1) A translation must give the words of the original. (2) A translation must give the ideas of the original. (3) A translation should read like an original work. (4) A translation should read like a translation. (5) A translation should reflect the style of the original. (6) A translation should possess the style of the translator. (7) A translation should read as a contemporary of the original. (8) A translation should read as a contemporary of the translator. (9) A translation may add or to omit from the original. (10) A translation may never add or omit from the original. (11) A translation of verse should be in prose. (12) A translation of verse should be in verse“ (citováno podle Hewson 2011, 14–15).

je reprezentativním případem všech druhů překladu. *Pejorativní přístup* nedefinuje ideál, ale zaměřuje se na to, jak se překlady od tohoto ideálu liší. Překlady jsou charakterizovány negativními rysy, o kterých se předpokládá, že jsou univerzální, a hovoří se o překladatelských ztrátách a o nevěrnosti překladu. Známými příklady tohoto přístupu jsou analýzy Antoine Bermana (viz podkapitola 1.2) a Kunderovy názory na překlad. Naopak *současný deskriptivní přístup* využívá korpusové analýzy a vychází z konceptu *třetího kódu*. Koncept třetího kódu podle Chestermana znamená, že překlady by neměly být vnímány jako defektní cílové texty či znehodnocené výchozí texty, ale jako samostatný typ textu, tedy jako hybridní útvar, který se liší jak od zdrojového, tak od cílového kódu. „Deskriptivní přístup prostě akceptuje, že překlady jsou nevyhnutelně ovlivněny formálními rysy zdrojového textu (a samozřejmě cílovým jazykem)“ (Chesterman 2003, 218).³ V rámci tohoto přístupu se formulují podmíněné deskriptivní hypotézy, které specifikují obecné rysy určitých typů překladu nebo překladů vytvořených za určitých podmínek. Takový výzkum je užitečný pro kontrolu kvality a výuku překladatelů a aplikace na tyto společenské potřeby zvýrazňují potřebu brát v úvahu reálná omezení (feasibility constraints):

Překladatelé jsou omezeni tím, co je možné, co se dá realisticky zvládnout v konkrétních podmínkách času, vybavenosti apod. Je nezbytné, aby empirický výzkum bral v úvahu i tato omezení. (Chesterman 2003, 227)⁴

Koncept „dobrého“ nebo „kvalitního“ překladu těsně souvisí s historicky proměnlivými a společensky podmíněnými požadavky na překlad a se stavem vývoje teoretických úvah o překladu. Proto je pro hodnocení kvality překladu (jako teoretickou disciplínu i praktickou činnost) zásadní vztah k teorii překladu a znalost jejího vývoje. Tento vývoj dokazuje, že kvalita překladu nepředstavuje absolutní hodnotu, ale hodnotu relativní, závislou na mnoha faktorech. Návaznost kritiky překladu na teorii překladu zdůrazňuje Houseová: „Hodnocení kvality překladu předpokládá teorii překladu. Různé názory na překlad tak vedou k různým konceptům kvality překladu, a tudíž k různým způsobům hodnocení“ (1997, 1).⁵ Prakticky zaměřený Newmark vztah mezi teorií a kritikou překladu charakterizuje jako „nepostradatelné pojítka mezi teorií a praxí překladu“ a kritiku překladu navíc optimisticky vidí jako „příjemné a poučné cvičení, zvláště pokud kritizujeme překlad někoho jiného nebo, což je ještě lepší, více překladů jednoho textu“ (1988, 184).⁶

3 „Descriptive approach simply accepts that translations will be inevitably influenced by formal features of the source text (and of course by the target language).“

4 „Translators are constrained by what is possible, what can realistically be done under given conditions of time, facilities and so on. Empirical research needs to take account of these constraints too.“

5 „Evaluating the quality of a translation presupposes a theory of translation. Thus different views of translation lead to different concepts of translational quality, and hence different ways of assessing it.“

6 „Translation criticism is an essential link between translation theory and its practice; it is also an enjoyable and instructive exercise, particularly if you are criticising someone else's translation or, even better, two or more translations of the same text.“

1.2 Vývoj translatologie jako kontext hodnocení kvality překladu

Následující nástin historického vývoje teoretických úvah o překladu je zamýšlen jako kontext pro kapitoly následující, které se zabývají různými aspekty kvality překladu. Tato kontextualizace umožní pochopit, k jakým faktorům (tj. požadavkům na překlad, očekáváním a normám) se hodnocení kvality vztahuje, a má názorně ukázat, že kvalita překladu je relativní a historicky podmíněný koncept. Cílem kapitoly je tedy alespoň stručně popsat, jak byla kvalita překladu vnímána v různých obdobích. Výklad se snaží postihnout, jaké požadavky teorie překladu na překladatele kladla a jaké „koncepty kvality překladu“ formulovala, ale také to, jaké poznatky a nástroje byla schopná překladatelům a kritikům poskytnout a jakým vývojem tyto poznatky a nástroje prošly. Přehled vychází z druhého vydání monografie Jeremy Mundayho *Introducing Translation Studies: Theories and Applications*⁷ (2008; Úvod do překladatelských studií: Teorie a aplikace). Cílem autora je podat prakticky zaměřený úvod do translatologie a představit nejvlivnější autory a trendy západní překladatelské tradice, současně však upozornit i na význam dalších překladatelských škol: „Z historického pohledu se největší pozornost soustředila na překladatelskou tradici západoevropskou, která začíná u Římanů; významné tradice mimoevropských oblastí byly donedávna přehlíženy, ale od publikování prvního vydání této knihy se neustále rozšiřuje seznam anglicky psané literatury zaměřené na širší geografický rámec“ (Munday 2008, 19).⁸

V kapitole „Translation Theory before the Twentieth Century“ (Teorie překladu do dvacátého století) se Munday (2008, 18–35) zaměřuje na protiklad překladu „slovo za slovo“ a „myšlenky za myšlenku“, který představuje dominantní téma úvah o překladu do první poloviny dvacátého století, kdy se teorie překladu začala formovat jako akademický obor.

Tradiční protiklad věrnosti a volnosti je významný jak pro periodizaci vývoje teorie překladu, tak pro úvahy na téma „co je dobrý překlad“. V laickém povědomí se představa o dobrém překladu spojuje většinou právě s věrností, translatologie nahrazuje věrnost a volnost teoreticky a terminologicky podloženými koncepty. Ty se do současných odborných diskuzí o překladu promítají mimo jiné právě v podobě kritérií užívaných pro hodnocení kvality překladu. Munday to dokládá případovou studií hodnotících kritérií, která používá britský Lingvistický institut (The Institute of Linguists) při udělování diplomu z překladatelství, základního kvalifikačního požadavku na překladatele ve Velké Británii.⁹

7 První vydání vyšlo v roce 2001, třetí přepracované vydání v roce 2012.

8 „There has also historically been a very strong tendency to concentrate on western European writing on translation, starting with the Roman tradition; the rich traditions of non-western cultures have until recently been neglected, although, since the publication of the first edition of this book, there has been an ever-growing list of publications in English addressing the wider geographic framework.“

9 Diploma in Translation: Handbook for Candidates (Diplom z překladatelství: Příručka pro uchazeče). V informacích pro uchazeče jsou uvedena tato kritéria pro hodnocení jejich překladů: přesnost: správný převod informací a úplné porozumění textu; vhodná volba slovní zásoby, idiomů, terminologie a registru; koheze, koherence a struktura textu; přesnost formálních prostředků (interpunkce apod.).

Pojmy věrnost a volnost mohou mít různý obsah a jsou dobově, ideologicky i subjektivně podmíněné. Proto jsou názory na to, „co je dobrý překlad“, případně „co je překlad“, velmi různorodé a mohou mít poměrně závažné důsledky jak pro překladatele samotné, tak pro jazyková společenství, pro která překládají.

Munday (2008, 19) konstatuje, že mezi překládáním „slovo za slovo“ (tj. doslovným) a „myšlenku za myšlenku“ (tj. volným) rozlišovali už Cicero a Horatius a jejich odsouzení doslovného překladu mělo v následujících stoletích velký vliv.¹⁰ Svatý Jeroným citoval Cicera při zdůvodňování svého překladu Starého zákona z řečtiny (*Septuaginta*) do latiny (*Vulgáta*). Doslovnost odmítal proto, že jejím výsledkem je absurdní překlad, který zakrývá význam originálu, zatímco překlad „myšlenky za myšlenku“ zprostředkování významu umožňuje. Ovšem jako součást své obhajoby zdůrazňoval, že „v Písmu svatém dokonce i syntax obsahuje tajemství.“¹¹ Jeronýmovo prohlášení se většinou považuje za nejpregnantnější vyjádření rozdílu mezi doslovným a volným překladem, nicméně stejný problém řeší také další bohaté a dávné překladatelské tradice, např. čínská a arabská, a objevují se v nich i první náznaky rozlišení mezi neliterárním a literárním typem textu.

Munday dále rozebírá to, jak se problém doslovnosti a volnosti odrazil v problematice ideologicky a politicky „správného“ významu, a svůj výklad dokládá příklady. Ty ukazují, jak ideologické zázemí překladatele a jeho překladatelská strategie (někdy dokonce i posuny na úrovni jednotlivých slov) ovlivňují podobu CT, případně osud překladatele, a jak překladové texty a kritické ohlasy na ně spoluurčují vývoj teorie překladu, vývoj jazyka i společnosti. Mundayho výklad objasňuje, že na Západě byl problém volného a doslovného překladu ještě více než tisíc let po Jeronýmovi spojován s překlady Bible a dalších náboženských a filozofických textů, s přenosem „správného“ a římskokatolickou církví schvalovaného významu, přičemž odchylky od uznávané interpretace byly považovány za kacířství, cenzurovány a zakazovány. Některé překladatele potkal ještě horší osud – anglický teolog William Tyndale a francouzský humanista Etienne Dolet byli za své překlady upáleni. Tyndale v roce 1536, Dolet v roce 1546 za to, že do svého překladu Platónova dialogu o tom, co nastane po smrti, přidal slova *rien du touti* (vůbec nic). Nedoslovné a neschválené překlady se staly nástrojem v boji proti církvi. Nejznámějším příkladem jsou Lutherovy překlady Nového (1522) a později (1534) Starého zákona do němčiny, které sehrály klíčovou roli jak v reformaci, tak také ve vývoji

10 Cicero ve spise „O nejlepší druhu řečníků“ (*De optimo genere oratorum*) o svých překladech říká: „Nepřekládal jsem ... jako tlumočník, ale jako řečník, a zachovával jsem stejné myšlenky a formu vyjádření ..., ale v jazyce, který odpovídá běžnému užití ... Nepokládal jsem za nutné překládat slovo za slovo, ale zachovat celkový styl a působivost jazyka.“ / „I did not translate ... as an interpreter, but as an orator, keeping the same ideas and forms ... but in language which conforms to our usage ... I did not hold it necessary to render word for word, but I preserved the general style and force of the language“ (citováno podle Munday 2008, 19).

„Tlumočník“ je doslovný překladatel, „řečník“ usiluje o projev, který si posluchače získá. Horatio ve slavné pasáži z „Umění básnického“ (*Ars Poetica*) zdůrazňuje, že cílem překladatele má být vytvořit esteticky vyvážený a tvořivý text v CJ.

11 „Now I not only admit but freely announce that in translating from the Greek – except of course in the case of the Holy Scripture, where even the syntax contains a mystery – I render not word-for-word, but sense-for-sense“ (citováno podle Munday 2008, 20).

němčiny. Martin Luther své překladatelské postupy obhajoval v *Listu o tlumočení* (1530; Sendbrief vom Dolmetschen). Munday upozorňuje, že kritika, které čelil, se podobá kritice vznášené vůči Doletovi a týká se překladu Pavlova *Listu Římanům* 3:28, v němž Luther přidal slovo *allein* (jen, pouze).¹² Podle kritiků německá verze implikuje, že pro spravedlivý život jednotlivce je dostatečná víra a „skutky zákona“ (tj. náboženského zákona) nejsou tudíž nezbytné, zatímco Luther oponoval tím, že překládal do „jadrné, srozumitelné němčiny“, v níž by *allein* bylo použito pro zdůraznění.¹³

Mezi tím, co překladatelé minili pojmy *věrnost* a *přesnost*, a dokonce i *překlad*, byly značné rozdíly. Při překládání posvátných textů šlo o provázanost pojmů *věrnost* (jak slovům, tak smyslu), *duch* (tj. energie slov a Duch svatý) a *pravda* (tj. obsah). Další Mundayho výklad sleduje, jak se koncept věrnosti a volnosti vyvíjel a jakou měl obsahovou a terminologickou podobu v prvních pokusech o vytvoření systematické teorie překladu, které už přímo ovlivnily moderní translatologii.

Od počátku sedmnáctého století se za věrnost považovala věrnost nejenom slovům, pojem *duch* ztratil svůj náboženský význam a používal se čistě ve smyslu tvořivé energie textu či jazyka. V Anglii v té době došlo k významnému posunu směrem k vytvoření ucelené teorie překladu, jehož autorem byl John Dryden. Ten zredukoval veškerý překlad do tří kategorií: *metafráze*, tj. doslovný překlad, *parafráze*, tj. překlad „myšlenky za myšlenku“, a *imitace*, tj. adaptace. Dryden píše o překládání preskriptivně, popisuje, co má překladatel dělat, aby vytvořil úspěšný překlad, a v podobně preskriptivním duchu formulují „principy“ překladu a požadavky na překladatele i další autoři, před Drydenem např. výše zmiňovaný Dolet.

V osmnáctém století zformuloval Alexander Fraser Tytler v „Eseji o zásadách překládání“ (1797; *Essay on the Principles of Translation*) tři základní „pravidla“ či „zákony“: (a) překlad má být úplným převodem myšlenek originálu; (b) styl a způsob vyjadřování má být stejný jako v originále; (c) překlad má mít stejnou lehkost a nenucenost jako originál.¹⁴ Podle Mundayho si byl Tytler vědom, že jeho první dva principy se týkají protikladných požadavků věrnosti obsahu a věrnosti formě nebo dokonce rozdílu „myšlenka za myšlenku“ a „slovo za slovo“. Zdůrazňuje však, že (podobně jako Dolet) řadil své tři zákony podle důležitosti a že takováto hierarchizace požadavků předznamenává další vývoj, např. úvahy o překladatelských „ztrátách“ a „ziscích“.

12 VT: Arbitramus hominem iustificari ex fide absque operibus. CT: Wir halten, dass der Mensch gerecht werde ohne des Gesetzes Werk, allein durch den Glauben. (Jsme totiž přesvědčeni, že se člověk stává spravedlivým jen vírou bez skutků zákona) (citováno podle Munday 2008, 24).

13 Reissová (1971, 12–13) přidání *allein* komentuje v kontextu ilokučních částic. Nordová (2001, 199–200), která se podílela na projektu biblického překladu (DNT 1999: *Das Neue Testament und frühchristliche Schriften, neu übersetzt und kommentiert von Klaus Berger and Christiane Nord* [Nový zákon a raně křesťanské spisy, nově přeložené a komentované Klausem Bergerem a Christiane Nordovou]) uvádí, že *allein* v daném místě textu nepřidávali a dodává, že odborníci zkoumající Lutherův překlad dokázali, že jeho překladatelské volby byly ovlivněny ideologicky.

14 „The translation should give a complete transcript of the ideas of the original work. The style and manner of writing should be of the same character with that of the original. The translation should have all the ease of the original composition“ (citováno podle Munday 2008, 27).

Zatímco v sedmnáctém století překladatelé preferovali imitaci a v osmnáctém století usilovali o zprostředkování ducha originálu soudobým čtenářům, němečtí romantici na začátku století devatenáctého, včetně velikánů jako Goethe, Humboldt, Novalis a Schlegel, se zabývali otázkami přeložitelnosti a nepřeložitelnosti textu a mýtickou povahou překladu. V roce 1813 napsal německý teolog a překladatel Friedrich Schleiermacher mimořádně vlivné pojednání *O rozličných metodách překládání* (1813; *Über die verschiedenen Methoden des Übersetzens*), v němž nejprve rozlišil dva typy překladatele a dva typy textů: *tlumočník*, který překládá komerční texty, a *překladatel*, který pracuje s akademickými a uměleckými texty. Druhý typ podle Schleiermacheera představuje vyšší tvořivou úroveň, současně jsou tyto texty podle něj v zásadě nepřeložitelné, protože jejich jazyk je příliš kulturně specifický a CJ s ním nikdy nemůže plně korespondovat. Schleiermacher překračuje problematiku doslovného, věrného a volného překladu a vymezuje tyto dvě možnosti: „Buď překladatel pokud možno neruší autora a přiblíží mu čtenáře, nebo pokud možno neruší čtenáře a přiblíží mu autora.“¹⁵ Sám dává přednost první možnosti a doporučuje překladateli *odcizovací* (opakem je *naturalizační*) metodu překladu a zaměření na jazyk a obsah VT. Munday upozorňuje na to, že Schleiermacherův vliv na moderní teorii překladu byl obrovský. Na jeho úvahy o různých typech textů navazuje Reissová, na *odcizování* a *naturalizaci* v podobě *zcizování* a *domestikace* Venutti, jeho představu *jazyka překladu* rozvíjí Walter Benjamin a popis hermeneutiky překladu se odráží v *hermeneutickém pohybu* George Steinera.

Kritickým zhodnocením rané teorie překladu (do první poloviny dvacátého století) se mimo jiné zabývá právě Steiner. Je autorem obsáhlých a vlivných pojednání o literárním překladu *After Babel: Aspects of Language and Translation* (1975; 1992; 1998)¹⁶ a komentuje toto období takto:

Viděli jsme už, jak se teorie překladu – pokud se něco takového z návodů, jak dospět k ideálnímu překladu, vyděluje – namnoze monotónně točí kolem nedefinovaných alternativ „litera“ a „duch“, „slovo“ a „smysl“. Předpokládá se, že tato dichotomie má analyzovatelný význam. To je ústřední epistemologická slabina a eskamotérství. (Steiner 2010, 245)¹⁷

Steinerův (2010, 240–41) seznam čtrnácti autorů, ve kterém máme „pohromadě bezmála všechny, kdo řekli o překladu něco nového či podstatného“, zahrnuje mimo jiné svatého Jeronýma, Luthera, Drydena a Schleiermacheera a z autorů publikujících ve dvacátém

15 „Either the translator leaves the writer in peace as much as possible and moves the reader toward him, or he leaves the reader in peace as much as possible and moves the writer toward him“ (citováno podle Munday 2008, 29).

16 Česky publikováno jako *Po Babelu: Otázky jazyka a překladu* (Steiner 2010).

17 „We have seen how much of the theory of translation – if there is one as distinct from idealized recipes – pivots monotonously around undefined alternatives: ‘letter’ or ‘spirit’, ‘word’ or ‘sense’. The dichotomy is assumed to have analysable meaning. This is the central epistemological weakness and sleight of hand“ (citováno podle Munday 2008, 30).

století pak Pounda a Benjamina. Ezra Pound a Walter Benjamin patří mezi hlavní představitele teoretických úvah o překladu v první polovině dvacátého století, kdy se zájem soustředil hlavně na literární překlad, považovaný za součást studia srovnávací literatury. Poundovy překlady a kritiky se zabývají energií jazyka v překladu, vlivný Benjaminův esej „Úloha překladatele“¹⁸ (1923; *The Task of the Translator*) přináší filozofický názor, že úlohou literárního překladatele a překladu není imitovat originál, ale umožnit uvolnění „čistého“ jazyka.

Další představitelé moderní teorie překladu považují za hlavní problém raných pojednání o překladu vágnost a subjektivitu hodnotících kritérií a normativnost samotných hodnocení. Jako reakci na tuto vágnost a protikladnost se teorie překladu ve druhé polovině dvacátého století snaží redefinovat koncepty doslovného a volného překladu, vědecky popsat význam a vytvořit systematickou taxonomii překladatelských jevů (Munday 2008, 18–35).

Od druhé poloviny dvacátého století se translologie (v anglicky mluvících zemích označovaná jako *translation studies*) postupně etabluje jako samostatný obor, usiluje o vytvoření ucelené teorie, systematické metodologie a terminologie, zavádění překladatelských seminářů a studijních oborů na univerzitách, pořádání mezinárodních konferencí a vydávání odborných časopisů, sborníků a monografií. Má svou tradiční literárně orientovanou část, nově a dynamicky se v padesátých a šedesátých letech rozvíjí lingvisticky orientovaná teorie překladu. Ta čerpá ze strukturalismu, funkční lingvistiky a generativní gramatiky, uplatňuje postupy kontrastivní lingvistiky, sémantiky a lexikologie a klíčovými pojmy jsou *význam* a *ekvivalence*. Mezi hlavní představitele patří Jakobson, Vinay a Darbelnet, Nida, Catford a Mounin. Tito autoři sice uznávají kontextovou podmíněnost překladatelských jevů, pozornost však soustředí z velké části na jejich systémové pozadí, tedy na jazyk jako systém. Jejich přístupu pozdější autoři vytýkají to, že na překlad pohlížejí pouze jako na výměnu jazykového materiálu, omezují se jen na překladatelské problémy vyplývající z odlišnosti gramatických systémů, zabývají se jazykovými prostředky nižších rovin (pojmenování, věty) vytrženými z kontextu a nedoceňují vliv kulturních a pragmatických aspektů překladu.

V kapitole „Equivalence and Equivalent Effect“ (Ekvivalence a ekvivalentní účinek) Munday (2008, 36–49) uvádí popis překladatelských koncepcí těchto autorů včetně ilustrativních příkladů a kritického zhodnocení jejich přínosu. Začíná u strukturalisty Romana Jakobsona, který v práci „On Linguistic Aspects of Translation“ (1959; 2000; O jazykových aspektech překladu) rozlišuje *vnitrojazykový*, *mezijazykový* a *mezižna-kový* překlad a zabývá se základními pojmy mezijazykového překladu – jazykovým významem a ekvivalencí. O významu uvažuje na rovině jednotlivých slov v různých jazycích, o mezijazykovém překladu však uvažuje na rovině celého sdělení a tvrdí, že mají-li být sdělení ve VT a CT „ekvivalentní“, budou se jednotky kódu lišit, protože patří do dvou různých jazykových systémů (jazyků). Mezijazykové rozdíly se pro Jakobsona

---

18 Česky publikováno ve sborníku *Překlad literárního díla* (Čermák a kol. 1970).

soustředí do oblasti obligatorních gramatických a lexikálních forem a dochází k nim na rovině rodu, aspektu a sémantických polí.

Mundayho výklad pokračuje teorií překladu Američana Eugena Nidy, která se odvíjí od Nidovy překladatelské a organizační práce při překládání Bible. Je obsažena v monografiích *Towards a Science of Translation* (1964; K vědě o překladu) a *The Theory and Practice of Translation* (1969; spoluautor C. R. Taber, Teorie a praxe překladu), navazuje na výzkum v sémantice a pragmatice a znamená posun od tradiční představy, že ortografické slovo má neměnný význam, směrem k funkční definici významu, podle níž slovo „získává“ význam ze svého kontextu a může vyvolávat různé odezvy v závislosti na kultuře. Nida chápe analytické techniky používané v lingvistice jako pomůcky pro překladatele při určování významu (*určování hierarchické struktury, složková analýza a analýza sémantické struktury*), které jim ukazují, že význam sémantických jednotek je proměnlivý a je „podmíněn“ kontextem, což je zvláště důležité u slov, jejichž konotační význam se mění v závislosti na cílové kultuře (např. *Holy Spirit* = Duch svatý); význam kontextu zdůrazňuje zvláště u metaforických významů a složitých kulturně specifických idiomů. Rozlišuje dva typy ekvivalence: *Formální ekvivalence* je zaměřena na vlastní sdělení, tj. na přesnost převodu jeho formy i obsahu, zatímco *dynamická* neboli *funkční ekvivalence* je založena na principu ekvivalentního účinku na příjemce – sdělení má být přizpůsobeno jeho jazykovým potřebám a kulturním očekáváním a usiluje o naprostou přirozenost vyjadřování, které se dosahuje pomocí adaptací gramatiky, slovní zásoby a kulturních referencí. Úspěšnost překladu podle Nidy závisí především na dosažení ekvivalentní reakce, která patří mezi čtyři základní požadavky na překlad:

- dávat smysl,
- zprostředkovat ducha a způsob vyjadřování originálu,
- vyjadřovat se přirozeně a srozumitelně,
- vyvolávat podobnou reakci.

Nidův princip ekvivalentního účinku a koncept ekvivalence byly často kritizovány, mimo jiné pro stále ještě příliš silné setrvávání na rovině slova a pro nemožnost dosáhnout ekvivalentního účinku. Otázkou také je, co v konkrétních případech znamená přirozenost vyjadřování a kam až se dá při hledání dynamické ekvivalence zajít.¹⁹ Podle Mundayho je ale podstatné to, že Nida poskytuje překladatelům pracujícím s různými typy textů systematické postupy analýzy a že do „překladatelské rovnice“ zahrnuje příjemce cílového textu a jejich kulturní očekávání.

Mezi představitele ekvivalenčního přístupu řadí Munday ještě Kollera a Newmarka, kteří jsou významní i z hlediska kritiky překladu a jejich koncepcím se proto věnují samostatné podkapitoly 3.2 a 3.4. V závěru kapitoly o ekvivalenčním přístupu se věnuje pojmu *tertium comparationis* (viz podkapitola 3.1.3) a konstatuje, že ekvivalence byla

¹⁹ Nida (1964, 160) je například přesvědčen, že překládat *give one another a hearty handshake all round = se všemi si srdečně potřást rukou* jako *greet one another with a holy kiss = navzájem se pozdravit svatým polibkem* je „zcela přirozené“ (citováno podle Munday 2008, 43).

klíčovým translátologickým pojmem v sedmdesátých letech a zůstává jím i přes častou kritiku dodnes (Munday 2008, 36–49).

V kontextu hodnocení kvality překladu je spíše než schvalování nebo kritika samotného pojmu *ekvivalence* důležité to, jaký význam jednotliví autoři připisují VT, i když tyto dvě věci spolu samozřejmě souvisí. Houseová statut VT velmi důrazně obhajuje a *ekvivalence* a *podvojný vztah mezi VT a CT* jsou základní principy, na kterých staví svou koncepci hodnocení kvality překladu (viz podkapitola 3.6). Funkcionalistické přístupy²⁰ úlohu VT a ekvivalence snižují a za měřítko kvality překladu považují to, do jaké míry CT plní svůj účel. Pym (2010, 39) uvádí: „Přívrženci Vermeera nebo Holz-Mänttäriové ideál ekvivalence s oblibou relativizují a někdy ho ignorují úplně (jako Nordová 1988).“²¹ Dále Pym klade otázku, zda by přístupy založené na účelu překladu měly odmítat i samotnou funkci ekvivalence, a odpovídá na ni takto: „Teorie by v úvahách o ekvivalenci měla pokračovat z toho prostého důvodu, že klienti a čtenáři, když už ne všichni překladatelé, si stále myslí, že [ekvivalence] je měřítkem specifčnosti a hodnoty překladových textů“ (Pym 2010, 39).²²

Dalšími významnými představiteli teorie překladu v padesátých a šedesátých letech se Munday (2008, 55–65) zabývá v kapitole „Studying Translation Product and Process“ (Zkoumání překladatelského produktu a procesu). Patří k nim i Jean-Paul Vinay a Jean Darbelnet se svou srovnávací stylistikou francouzštiny a angličtiny z roku 1958, vydanou v roce 1995 v přepracovaném anglickém vydání jako *Comparative Stylistics of French and English* (Komparativní stylistika francouzštiny a angličtiny). Vinay a Darbelnet rozlišují dvě základní překladatelské strategie – *přímý* a *nepřímý překlad* –, a sedm překladatelských metod. K metodám přímého překladu patří *výpůjčka*, *kalk* a *doslovný překlad*. Při překladu mezi jazyky, které patří do stejné rodiny a kultury, považují za nejběžnější překladatelskou strategii a za záruku kvalitního překladu doslovný překlad. Pokud není doslovný překlad možný, je nutné použít překlad nepřímý, k jehož metodám patří *transpozice* (obligatorní a volitelná), *modulace* (obligatorní a volitelná), *ekvivalence* a *adaptace*. Těchto sedm základních překladatelských kategorií se uplatňuje na rovinách slovní zásoby, syntaktické struktury a sdělení. Dalšími parametry jsou *podřízenost* (*servitude*), tedy obligatorní transpozice a modulace, které jsou způsobeny rozdíly mezi dvěma jazykovými systémy, a *volba* (*option*), tedy změny, které jsou výsledkem překladatelova stylu a preferencí. Středem zájmu překladatele by měla být volba, tedy záležitost stylistiky. Vinay a Darbelnet se ve svých analýzách zabývají posuny, ke kterým při překládání dochází, i když posun jako termín ještě nepoužívají.

20 V angličtině jsou tyto přístupy označovány jako "functional", což je do češtiny překládáno jako "funkční" nebo "funkcionalistické". V následujícím textu je adjektivum "funkční" používáno v souvislosti s přístupy založenými na funkcích jazyka a jako součást termínu "funkční ekvivalence". Jako "funkcionalistické" jsou označovány přístupy založené na účelu CT (především teorie skoposu).

21 „Followers of Vermeer or Holz-Mänttari seem happy to relativise the ideal of equivalence and sometimes simply to ignore it altogether (as in Nord 1988).“

22 „The simple reason why theory should continue to talk about equivalence is that clients and readers, if not all translators, still believe that it is a measure of the specificity and value of translated texts.“

Termín *posun* do teorie překladau zavedl John C. Catford ve své monografii *A Linguistic Theory of Translation* (1965; 2000; Lingvistická teorie překladau). V ní vychází z Firtha a Hallidaye a z jejich funkčně lingvistického modelu, který pojímá jazyk jako komunikaci probíhající v kontextu, na různých jazykových rovinách (fonologie, grafologie, gramatiky, slovní zásoby) a pomocí různých jednotek (věta, klauze, fráze, morfém atd.). Catford rozlišuje formální korespondenci a textovou ekvivalenci: *Formální korespondence* zahrnuje „kteroukoliv kategorii CJ (jednotku, třídu, strukturní element atd.), pokud v ‚ekonomickém systému‘ CJ obsazuje v maximální možné míře ‚stejnou‘ pozici, jakou daná kategorie VJ obsazuje ve VJ.²³ *Textový ekvivalent* je „kterýkoliv cílový text nebo část textu, které jsou v konkrétním případě ... považovány za ekvivalent daného výchozího textu nebo jeho části.“²⁴ Textová ekvivalence se týká konkrétní dvojice výchozího a cílového jazyka, formální ekvivalence představuje obecnější systémový vztah mezi dvěma jazyky. Rozdíly mezi nimi jsou posuny, definované jako odchylky od formální korespondence v procesu přechodu od VJ k CJ a dělené na posuny roviny a posuny kategorie (Munday 2008). *Posun roviny* nastává tehdy, vyjadřuje-li např. jeden jazyk něco gramaticky a jiný lexikálně (např. aspekt ve slovanských jazycích překládaný do angličtiny pomocí plnovýznamového slovesa). K *posunům kategorie* řadí *posuny strukturní*, tj. posuny v gramatické struktuře, *slovnědruhové posuny*, *posuny jednotek*, tj. případy, kdy překladový ekvivalent využívá jinou jednotku (větu, klauzi, frázi, slovo, morfém) a *intrasystémové posuny*, které nastávají tehdy, když VJ a CJ disponují systémy (kategoriemi), které si zhruba odpovídají, ale při překladau dojde k volbě nekorespondujícího výrazu (např. angličtina i čeština disponují kategorií čísla substantiv, ale anglický singulár *advice* je přeložen jako plurál *radý*). Catfordův přístup byl často kritizován jako statický a komparativně lingvistický, nicméně představuje významný pokus aplikovat na překlad systematickým způsobem postupy lingvistiky. Munday oceňuje Catfordovo tvrzení, že překladová ekvivalence závisí na komunikačních aspektech jako *funkce*, *relevance*, *situace* a *kultura*, ne pouze na formálních jazykových kategoriích. Současně však upozorňuje na to, že ačkoliv Catford používá terminologii vycházející z funkčních přístupů k jazyku a začíná uvažovat o komunikační funkci jednotek VJ, jsou jeho příklady idealizované (tj. nejsou převzaty z existujících překladů) a dekontextualizované (neuvažuje o celých textech, dokonce se nedostává ani nad úroveň věty).

Pojem posun je významný pro československou translatickou tradici rozvíjenou v šedesátých a sedmdesátých letech Levým, Mikem a Popovičem v oblasti literárního překladau, expresivní funkce a stylu. V kontextu kritiky překladau, pro kterou pojem posun představuje jeden ze základních konceptů, se jejich názory a koncepcemi zabývá podkapitola 3.1. Pro české a slovenské čtenáře je však zajímavé sledovat i to, jak jsou tyto autoři prezentováni v mezinárodním kontextu a v rámci historického přehledu vývoje

23 A formal correspondent is „any TL category (unit, class, element of structure, etc.) which can be said to occupy, as nearly as possible, the ‘same’ place in the ‘economy’ of the TL as the given SL category occupies in the SL“ (citováno podle Munday 2008, 60).

24 A textual equivalent is „any TL text or portion of text which is observed on a particular occasion ... to be the equivalent of a given SL text or portion of text“ (citováno podle Munday 2008, 60).

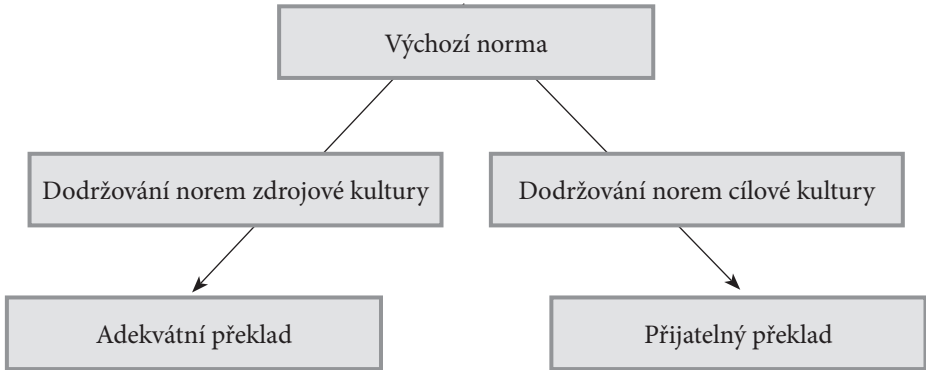
translatologie. Munday vysvětluje, že Jiří Levý ve své průkopnické práci z roku 1963 *Umění překladu* (přeložené do němčiny v roce 1969 jako *Die literarische Übersetzung: Theorie einer Kunstgattung* a do angličtiny v roce 2011 jako *The Art of Translation*) navazuje na Pražskou školu strukturní lingvistiky a chápe literární překlad jako reprodukční a současně tvůrčí práci, jejímž cílem je dosažení ekvivalentního estetického účinku. Upozorňuje i na další vlivnou Levého práci, „Translation as a Decision Process“ (1967; 2000; Překlad jako rozhodovací proces), v níž je překladatelský rozhodovací proces vztažen k teorii her a principu minimaxu. U Františka Mika a Antona Popoviče zdůrazňuje jejich práci s pojmem *výrazový posun* (neboli styl v překladu) a uvádí, že Popovič i Levý považují posuny za důsledek napětí mezi originálem a překladem a za důsledek překladatelovy vědomé snahy věrně reprodukovat estetický celek originálu. Popovič tyto principy objasňuje ve slovníku *Dictionary for the Analysis of Literary Translation* (1976; Slovník pro analýzu literárního překladu), ve kterém *adekvátnost překladu* definuje jako synonymní jak k *věrnosti originálu*, tak ke *stylistické ekvivalenci v překladu* (Munday 2008, 55–65).

Lingvistická translatologie se postupně zbavovala svého statického dekontextualizovaného přístupu, od poloviny šedesátých let začala více čerpat z oborů jako teorie komunikace, psychologie, sociologie a etnolingvistika a vracet se ke zdrojům jako Malinowski, Firth, Bühler a Pražská lingvistická škola. Na přelomu šedesátých a sedmdesátých let došlo i v samotné lingvistice k *pragmatickému* (Mey 2009) či *kontextovému zlomu* (Beaugrande 1978). *Kontext*, základní translatologický pojem, a *význam* nikoliv jen jako jazyková kategorie, ale kategorie komunikační, závislá na uživateli jazyka, se staly předmětem zájmu textové lingvistiky a pragmalingvistiky. V teorii překladu se začal klást důraz na pojmy *text*, *typ textu* a *účel textu* a na jazyk jako komunikační akt, který je součástí sociokulturního kontextu. Spolupracujícími obory teorie překladu se tak postupně stávaly právě textová lingvistika, pragmalingvistika a také analýza diskurzu.

Od konce sedmdesátých let v teorii překladu začínají nad normativními přístupy převažovat přístupy deskriptivní. Zdánlivě paradoxně se jedním z hlavních konceptů stávají *překladové normy*. Koncept překladové normy je pro hodnocení kvality překladu zásadní, protože zkoumá hodnoty, které určité jazykové společenství v oblasti překladu uznává, a jejich souvislost s principy překladu a s překladatelskou praxí.

Munday (2008, 107–119) v kapitole „Systems Theories“ (Systémové teorie) charakterizuje sedmdesátá léta jako období dalšího rozšiřování oblasti zájmu translatologie a jako reakci proti statickým preskriptivním modelům uvádí *teorii polysystému* Itamara Even-Zohara a Gideona Touryho, která na překladovou literaturu pohlíží jako na systém fungující v širších společenských, literárních a historických systémech cílové kultury. Even-Zohar zkoumá překladovou literaturu jako systém, a to vzhledem ke způsobu, jakým cílová kultura vybírá díla k překladu, a způsobu, jakým jsou překladatelské normy, chování a politika ovlivňovány dalšími systémy. Toury nejprve spolupracoval na teorii polysystému a posléze ve vlivné studii *Descriptive Translation Studies – And Beyond* (1995; K deskriptivním překladatelským studiím – a dál) rozpracoval metodologii deskriptivních překladatelských studií. Ta by jako samostatné odvětví translatologie

měla zkoumat normy ovlivňující překladatelský proces. Podle Touryho lze normy definovat jako „převedení obecných hodnot a představ, které určité jazykové společenství sdílí – o tom, co je správně a co špatně, co je adekvátní a neadekvátní – na instrukce k činnosti, které jsou vhodné a použitelné pro konkrétní situace“.²⁵ Základní Touryho *výchozí normu* zachycuje Munday (2008, 113) pomocí následujícího schématu:

Obrázek 1: Touryho výchozí norma a kontinuum adekvátního a přijatelného překladu

Překladatelé se mohou podřizovat normám použitým ve VT nebo normám cílové kultury a jazyka – adekvátnost a přijatelnost tvoří kontinuum, protože žádný překlad není ani výhradně adekvátní, ani výhradně přijatelný. Normami nižšího řádu jsou přípravné normy a pracovní normy. Přípravné normy zahrnují překladatelskou politiku, tj. faktory ovlivňující výběr textů k překladu v určitém jazyce, kultuře nebo době, a *přímost překladu*, tj. zda se překládá přímo nebo prostřednictvím jiného jazyka. K pracovním normám patří *matriční normy*, tj. úplnost CT (vypouštění nebo přemísťování pasáží textu, segmentace textu, přidávání pasáží nebo poznámek pod čarou) a *textově jazykové normy*, tj. výběr jazykových prostředků CT (lexikálních jednotek, frází, stylistických rysů). Munday konstatuje, že Touryho koncept překladových norem je zaměřen deskriptivně, nicméně cituje Chestermanův výrok, že všechny normy vytvářejí preskriptivní tlak. Dále charakterizuje přístup Andrewa Chestermana, který dělí normy na produktové a profesionální. *Produktové normy* (neboli normy očekávání) jsou ovlivněny faktory jako převládající překladatelská tradice v cílové kultuře, konvence příslušného žánru CJ a ekonomické a ideologické aspekty. Umožňují vyjadřovat hodnotící soudy, protože čtenáři mají určitou představu o „adekvátním“ či „přijatelném“ překladu a budou schvalovat překlad, který těmto očekáváním odpovídá. Normy očekávání někdy potvrzují autority jako např. učitelé nebo kritici, mezi jejich názory a názory veřejnosti však může být rozpor. *Profesionální normy* regulují vlastní překladatelský proces. Patří k nim *norma odpovědnosti*, tj.

25 „the translation of general values or ideas shared by a community – as to what is right or wrong, adequate or inadequate – into performance instructions appropriate for and applicable to particular situations“ (citováno podle Munday 2008, 111).

etická norma profesionální odpovědnosti k zadavateli a čtenáři, *komunikační norma*, tj. sociální norma zavazující překladatele jako komunikačního experta k tomu, aby usiloval o úspěch komunikace, a *relační norma*, tj. jazyková norma, která se týká vztahu mezi VT a CT. Adekvátní vztah určuje překladatel na základě typu textu, požadavků zadavatele, záměrů autora originálu a předpokládaných potřeb budoucího čtenáře.

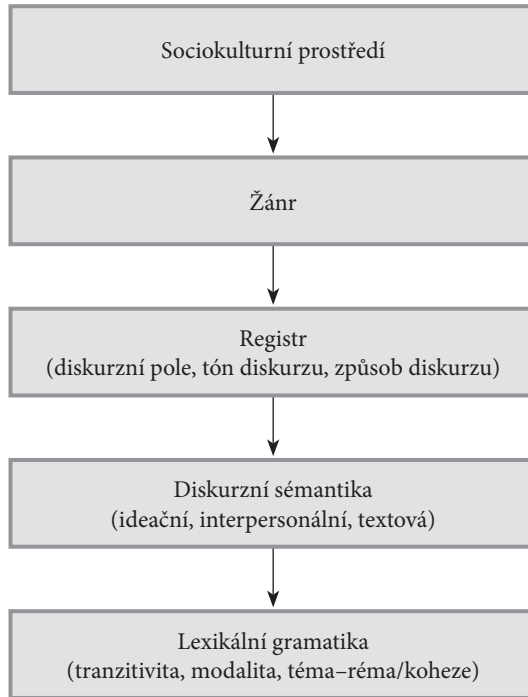
Následovníky polysystémové teorie jsou příslušníci tzv. manipulační školy. Za společný myšlenkový základ autorů manipulační školy považuje Theo Hermans, editor sborníku *The Manipulation of Literature: Studies in Literary Translation* (1985; Manipulace s literaturou: Studia literárního překladu), vnímání literatury jako komplexního a dynamického systému, snahu o souhru mezi teoretickými modely a praktickými případovými studiemi, využití deskriptivního přístupu k literárnímu překladu (tzn. funkčního a systémového přístupu zaměřeného na cílový text), zájem o normy a podmínky produkce a recepce překladů, o vztah mezi překladem a jinými formami zpracování textu a zájem o místo a úlohu překladů v určité literatuře a v interakci mezi kulturami. Munday zaměřuje pozornost na jejich metodologii, konkrétně na schéma navržené José Lambertem a Hendrikem van Gorpem ve studii „On Describing Translations“ (1985; 2006; O popisu překladů). Na tuto studii navazuje ve svém přístupu ke kritice literárního překladu Lance Hewson (viz podkapitola 4.5).

V osmdesátých letech se rozvíjejí funkcionalistické a komunikační přístupy, především v německé translatologii. Munday (2008, 71–84) je komentuje a kriticky hodnotí v kapitole „Functional Theories of Translation“ (Funkcionalistické teorie překladu). K představitelům tohoto směru řadí Katharinu Reissovou, Hanse J. Vermeera, Justu Holz-Mänttári a Christiane Nordovou. Reissová je autorkou průkopnické monografie z oblasti kritiky překladu (viz podkapitola 3.3) a spolu s Vermeerem zakladatelkou teorie skoposu,²⁶ Holz-Mänttári formulovala teorii translatorického jednání (1984; *Translatorisches Handeln: Theorie und Methode* [Translatorické jednání: Teorie a metoda]) a Nordová vytvořila model překladatelské analýzy textu (1988; 2005b; *Textanalyse und Übersetzen/Text Analysis in Translation* [Textová analýza v překladu]) a 1997; *Translating as a Purposeful Activity* [Překládání jako činnost zaměřená na účel]). Pracemi Nordové přesahuje funkcionalistický přístup do devadesátých let a navazují na něj současné přístupy k hodnocení kvality překladu v jazykovém průmyslu (viz podkapitola 4.3).

V devadesátých letech se významným směrem v translatologii stává analýza diskurzu. Munday (2008, 89–101) se jí věnuje v kapitole „Discourse and Register Analysis Approaches“ (Přístupy založené na analýze diskurzu a registru). Analýza diskurzu s modelem Nordové souvisí, protože se zabývá textem nad rovinou věty, ale na rozdíl od textové analýzy, zaměřené na způsob uspořádání textu (strukturu vět, kohezi atd.), se zabývá tím, jak jazyk komunikuje význam, sociální vztahy a vztahy nadřícenosti a podřícenosti. Nejvlivnějším modelem analýzy diskurzu je Hallidayova systemická funkční gramatika. Z významných translatologů z ní vycházejí Mona Bakerová (1992; *In Other*

²⁶ Nordová (2012, 27) uvádí, že představa o Reissové jako spoluzakladatelce teorie skoposu je zavádějící, viz podkapitola 3.7.

Words [Jinými slovy]), Basil Hatim, Iana Mason a především Juliane Houseová (její model viz podkapitola 3.6). Hatim a Mason ve svých pracích (1990; *Discourse and the Translator* [Diskurz a překladatel] a 1997; *The Translator as Communicator* [Překladatel jako zprostředkovatel]) překračují rámec analýzy registru a do svých úvah zahrnují pragmatickou a sémiotickou dimenzi překladu a sociolingvistické a sémiotické aspekty diskurzů a diskurzních společenství. Munday rovněž uvádí shrnutí Hallidayova modelu jazyka a diskurzu (2008, 90–91):

Obrázek 2: Vztah žánru a registru k jazyku v Hallidayově modelu jazyka a diskurzu

Dalšími vývojovými směry v devadesátých letech se Munday (2008, 124–37) zabývá v kapitole „Cultural and Ideological Turns“ (Kulturní obrat a ideologický obrat). V úvodu ke sborníku *Translation, History and Culture* (1990; Překlad, dějiny a kultura) odmítají Susan Bassnettová a André Lefevere jak předchozí lingvistické teorie překladu, které se sice dostaly od úrovně slova k celému textu, ale ne dál, tak také srovnávání originálů a překladů, která neuvažují o textu v jeho kulturním prostředí. Bassnettová a Lefevere se soustředí na interakci mezi překladem a kulturou, na to, jak kultura ovlivňuje a podmiňuje překlad, a na širší problematiku kontextu, historie a konvencí. Zkoumají obraz, jaký o literatuře vytvářejí antologie, komentáře, filmové adaptace, překlady a instituce, které se na tomto procesu podílejí. Posun od překladu jako textu k překladu jako kultuře a politice nazývá ve stejném sborníku Mary Snell-Hornbyová *kulturním obratem*. Podle Mundayho

tento sborník ovlivnil více než dalších deset let vývoje translatologie a kulturní studia ji obohatila o nové oblasti: *překlad jako „přepisování“*, *překlad a gender a překlad a postkolonialismus*. Lefevere v monografii *Translation, Rewriting and the Manipulation of Literary Fame* (1992; Překlad, přepisování a manipulace literární slávy) zkoumá faktory, které systémově ovlivňují recepce, přijetí nebo odmítnutí literárních textů, tedy otázkami, jako je moc, ideologie, instituce a manipulace. Podle něj lidé v mocenských pozicích „přepisují“ literaturu a rozhodují o její konzumaci širokou veřejností z důvodů ideologických nebo poetologických. Lefevere rovněž tvrdí, že stejný proces ovlivňuje i překládání, historiografii, vydávání antologií, kritiku a editační činnost.

Zájem kulturních studií o překlad podle Mundayho nutně znamenal odklon od lingvistické analýzy a kontakt s jinými obory. Genderová studia podnítila vznik *feministické teorie překladu*. Sherry Simonová v monografii *Gender in Translation: Cultural Identity and the Politics of Transmission* (1996; Gender v překladu: Kulturní identita a politika přenosu) kritizuje sexismus v translatologii (koncepty jako *dominance*, *věrnost a nevěra* či koncept *překladu jako penetrace*, který formuloval George Steiner), srovnává postavení překladu, často považovaného za derivativní a méněcenný, s postavením žen a zdůrazňuje podíl, který měly na překládání literatury v průběhu historie překladatelky. Současný výzkum v této oblasti se zabývá otázkami jazyka a identity, využívá lingvistické a kulturologické metody a zkoumá společenské a ideologické prostředí komunikace. Příkladem je studie Keitha Harveye *Translating Camp Talk* (1998; 2004; Překlad homosexuálních promluv), v níž autor analyzuje homosexuální diskurz v anglických a francouzských textech a překladech a propojuje jeho jazykové charakteristiky s kulturní identitou pomocí *queer teorie*. Další významnou oblastí výzkumu je *postkolonialismus*, tedy studium historie dřívějších kolonií, evropských mocností, odporu proti kolonialistickým silám a obecněji důsledků nerovnosti sil mezi kolonizovanými a kolonizátory. Průkopnickou prací je studie Gayatri Chakravorty Spivakové *The Politics of Translation* (1993; 2004; Politika překladu). Autorka čerpá z feministických, postkoloniálních a poststrukturalistických přístupů a kritizuje západní feministky, které očekávají, že mimoevropské feministické texty budou překládány do „jazyka moci“, do angličtiny. Spivaková spojuje kolonizaci s překladem a tvrdí, že hrál aktivní úlohu v kolonizačním procesu a v šíření ideologicky motivovaného obrazu kolonizovaných národů. Podle Mundayho (2008, 132) to vedlo Bassnettovou a Trivediho k výroku o „ostudné historii překladu“. Téma, ve kterém se protíná teorie překladu s teorií postkoloniální, jsou mocenské vztahy. Tejaswini Niranjana v monografii *Siting Translation: History, Post-structuralism, and the Colonial Context* (1992; Umístování překladu: Historie, poststrukturalismus a koloniální kontext) vidí literární překlad jako jeden z diskurzů (dalšími jsou vzdělávání, teologie, historiografie a filozofie), z nichž „čerpají hegemonistické aparáty, které tvoří ideologickou strukturu koloniální nadvlády“.²⁷

²⁷ „inform the hegemonic apparatuses that belong to the ideological structure of colonial rule“ (citováno podle Munday 2008, 132).

Zaměřuje se rovněž na to, jak byl překlad do angličtiny všeobecně využíván koloniální mocí k vytváření přepsaného obrazu „Východu“, který byl pak přijímán jako pravdivý. Homi Bhabha ve studii *The Location of Culture* (1994; Umístění kultury) používá pojmy *mezi-tímnost* (*in-betweenness*), *třetí prostor* (*third space*), *hybridnost* (*hybridity*) a *kulturní rozdíl* (*cultural difference*) ke zkoumání konceptů identity, zprostředkování a přináležitosti a domnívá se, že diskurz koloniální moci se dá rozvracet vytvářením ambivalentní kulturní hybridity. Kulturní hybridita poskytuje vyjadřovací prostor pro diskurz kolonizovaných, který se tak může propojovat s diskurzem koloniální moci a tím ho podrývat. Tento názor má pro překlad zásadní důsledky. Munday v této souvislosti cituje Michaelu Wolfovou (2000), která tvrdí, že „překladatel/ka už není zprostředkovatelem mezi dvěma různými póly, ale jeho/její činnost se stává součástí kulturních přesahů, které implikují rozdílnost“.²⁸ Postkoloniální přístup k překladu se neomezuje na mimoevropské kontexty. Michael Cronin se v monografii *Translating Ireland* (1996; Překládání Irska) zaměřuje na konfrontaci mezi irštinou a angličtinou a zkoumá, jak irští překladatelé komentovali a prezentovali svou práci v předmluvách, komentářích a dalších textech.

Postkoloniální teorie překladu a Lefeverovo zkoumání ideologické složky *přepisování* vedly k výzkumu moci a ideologie např. u Venutiho, von Flotowové a Gentzlera a Tymoczkové. Výzkum *překladu a ideologie* se zaměřuje na odhalování manipulací v CT, které mohou být výsledkem překladatelovy vědomé „ideologie“ nebo „ideologických“ složek v překladatelském prostředí, například tlaku ze strany nakladatele, redaktora či institucionálních/vládních kruhů. Čerpá z *analýzy diskurzu*, *kritické analýzy diskurzu* a *narativní teorie*. Nejnázornějším příkladem ideologické manipulace je cenzura v autoritářských režimech, např. výběr textů k překladu v nacistickém Německu. Současný výzkum se zaměřuje také na nerovnost sil mezi jazyky, zvláště na globální růst angličtiny a vliv této asymetrie na překládání neliterárních žánrů, např. v oblasti vědeckého a akademického stylu, přičemž dominantní postavení anglického akademického diskurzu v samotné translatologii je zdrojem obav (Munday 2008, 124–37).

Pro hodnocení kvality překladu je ideologická perspektiva mimořádně důležitá, současně je ovšem nutné připomenout zásadní rozlišení, které činí Houseová mezi jazykovou analýzou a společenským hodnocením (viz podkapitola 2.3).

V kapitole „The Role of the Translator: Visibility, Ethics and Sociology (Úloha překladatele: Viditelnost, etika a sociologie) se Munday (2008, 142-61) věnuje otázkám postavení a angažovanosti překladatele a dalších účastníků překladatelského procesu. Představuje přístup Lawrence Venutiho, který se zabývá kulturními rozdíly, souvislostmi mezi výchozí a cizí kulturou, ideologií v souvislosti s převládajícím diskurzem a návaznostmi těchto aspektů na překladatelské strategie. Soustředí se na „neviditelnost“ překladu a překladatele v anglosaské kultuře a na „domestikační“ a „zcizovací“

28 „The translator is no longer a mediator between two different poles, but her/his activities are inscribed in cultural overlappings which imply difference“ (citováno podle Munday 2008, 134).

strategie. *Neviditelnost* je podle Venutiho vytvářena tím, jak sami překladatelé většinou překládají „plynule“ a produkují idiomatický a „čtivý“ CT, a tím, jak jsou překladové texty v cílové kultuře většinou čteny:

Přeložený text, ať už jde o prózu, nebo poezii, literární nebo neliterární text, považuje většina vydavatelů, kritiků a čtenářů za přijatelný, pokud se čte plynule, pokud se díky absenci jakýchkoliv jazykových nebo stylistických zvláštností zdá být transparentní a vytváří zdání, že odráží osobnost nebo záměr cizího spisovatele či podstatu významu cizího textu – jinými slovy zdání, že není překladem, ale originálem. (Munday 2008, 144–55)²⁹

Venuti odmítá domestikaci jako etnocentrické redukování cizího textu a jeho přizpůsobení (anglo–americkým) kulturním hodnotám. Naopak zcizování podle něj „znamená výběr takového cizího textu a vytvoření takové překladatelské metody, které jsou dominantními kulturními hodnotami cílového jazyka vylučovány“.³⁰ Používá pojem *rezistence*, což je neplynulý či zcizovací překladatelský styl, který zviditelňuje překladatele tím, že zdůrazňuje cizí identitu VT a chrání ho před ideologickou dominancí cílové kultury. Munday srovnává Venutiho názory s přístupem francouzského teoretika Antoine Bermana. Berman zkoumá podobné otázky homogenizace překladové prózy, domnívá se ale, že v CT existuje obecný systém textových deformací, který brání tomu, aby do nich cizí prvky pronikly. Zjišťuje je pomocí „negativní analýzy“ a rozeznává dvanáct „deformačních tendencí“ (Munday 2008, 147):

- Racionalizace: Ovlivňuje hlavně syntaktické struktury včetně interpunkce, větnou strukturu a větosled. Projevuje se i abstraktností (překladem sloves pomocí podstatných jmen) a tendencí ke generalizaci.
- Objašňování: Zahrnuje explicitaci, jejímž účelem je vyjádřit jasně to, co záměrně nebylo jasné v originále.
- Expanze: Podobně jako jiní teoretici (např. Vinay a Darbelnet) Berman tvrdí, že CT jsou většinou delší než VT. Je to způsobeno „prázdnou“ explicitací, která deformuje jejich rytmus, „nadbytečným“ překladem (overtranslation) a „zplošťováním“. Tato rozšíření redukuje jasnost „hlasu“ díla.
- Vylepšování: Někteří překladatelé mají tendenci „vylepšovat“ originál a přepisovat ho v elegantnějším stylu, což narušuje dojem mluvenosti a jazykovou polyfonii VT. Podobně destruktivní je CT, který je příliš „lidový“ a nadužívá hovorovosti.

²⁹ „A translated text, whether prose or poetry, fiction or non-fiction, is judged acceptable by most publishers, reviewers and readers when it reads fluently, when the absence of any linguistic or stylistic peculiarities makes it seem transparent, giving the appearance that it reflects the foreign writer's personality or intention or the essential meaning of the foreign text – the appearance, in other words, that the translation is not in fact a translation, but the original“ (citováno podle Munday 2008, 144).

³⁰ „entails choosing a foreign text and developing a translation method along lines which are excluded by dominant cultural values in the target language“ (citováno podle Munday 2008, 145).

- Kvalitativní ochuzování: Nahrazování slov a výrazů ekvivalenty CT, které postrádají zvuknost nebo označující (signifying) či „ikonické“ rysy. Jako ikonické chápe Berman výrazy, jejichž forma a zvuková podoba asociují význam. Jako příklad uvádí slovo *butterfly* (motýl) a jeho protějšky v různých jazycích.
- Kvantitativní ochuzování: Ztráta lexikální variantnosti v překladu. Jako příklad uvádí španělský VT, který používá tři synonyma pro *obličej*; překládat je všechna do angličtiny jako *face* znamená ztrátu.
- Destrukce rytmu: Rytmus je běžnější v poezii, ale je důležitý i v románu a může být „zničen“ deformací slovosledu a interpunkce.
- Destrukce podtextových významových „sítí“: Překladatel si má být vědom návaznosti slov v textu. Jednotlivě tato slova nemusí být významná, ale dodávají textu jednotnost a smysl. Příkladem jsou augmentativní přípony v latinskoamerickém textu (*jaulón, portón* atd.).
- Destrukce jazykových struktur: Ve VT mohou být systematicky využívány určité větné konstrukce nebo vzorce, které jsou v CT používány „nesystematicky“. Překladatel používá různé techniky jako racionalizace, objasňování a expanze, díky nimž je CT jazykově homogennější, ale současně „inkoharentnější“, protože ruší systematickosti originálu.
- Destrukce nebo exotizace dialektů: Vztahuje se k lokálním dialektům nebo jazykovým strukturám, které vytvářejí prostředí románu. Pokud jsou odstraněny, dochází ke značné ztrátě, ale tradiční řešení exotizovat je např. užitím kurzívy je vyděluje z textu. Podobně hledání dialektu nebo slangu CJ je směšnou exotizací cizího prvku.
- Destrukce výrazů a idiomů: Berman považuje nahrazování idiomů a přísloví jejich „ekvivalenty“ v CJ za „etnocentrismus“ (např. v překladu Conradova románu do francouzštiny by se dobře známé jméno psychiatrické léčebny *Bedlam* nemělo nahrazovat jménem francouzské psychiatrické léčebny *Charenton*, protože CT by pak obsahoval řetězec francouzských kulturních odkazů).
- Oslabení různorodosti jazyků: Berman tím myslí odstraňování stop různých podob jazyka, které ve VT koexistují (např. různorodost jazykových vlivů v Joyceových *Pláčkách nad Finneganem*, různé sociolekty a idiolekty apod.). Tento problém považuje při překládání románů za klíčový.

Protikladem „univerzálií“ negativní analýzy je Bermanova „pozitivní analýza“, tj. jeho návrh pro způsob překladu „cizosti“ do CT, který nazývá „doslovným překladem“: „„Doslovné“ zde znamená lpící na liteře díla. Práce na liteře v překladu na jedné straně obnovuje specifický proces označování v literárním díle (který znamená víc než význam), na straně druhé transformuje jazyk překladu.“³¹ Na Bermanovu koncepci

31 „Here ‘literal’ means: attached to the letter (of works). Labor on the letter in translation, on the one hand, restores the particular signifying process of works (which is more than their meaning) and, on the other hand, transforms the translating language“ (citováno podle Munday 2008, 148).

navazuje Lance Hewson (viz podkapitola 4.5). Deformacemi, ke kterým dochází při překladu, se experimentálně zabýval také Levý (viz podkapitola 3.1.1).

Venuti neformuluje specifickou metodologii, s jejíž pomocí by se překladatelské strategie zcizování a domestikace daly analyzovat, ale navrhuje způsoby, jak tyto strategie, neviditelnost překladatele a překladatelské a vydavatelské kompetence zkoumat. Patří k nim:

- srovnávání VT a CT a odhalování jazykových příznaků zcizování a domestikace,
- dotazování překladatelů na jejich strategie, zkoumání toho, co překladatelé říkají, že dělají, zkoumání jejich korespondence s autory a pracovních verzí překladů,
- dotazování vydavatelů, redaktorů a agentů na jejich cíle při vydávání překladů, na výběr knih k překladu a pokyny, které dávají překladatelům,
- zjišťování, kolik knih je překládáno a prodáváno, které jsou vybírány k překladu a do kterých jazyků a jak se tyto trendy průběžně mění,
- zjišťování, jaké smlouvy se na překlady uzavírají a jak „viditelný“ je překladatel v konečném produktu,
- zjišťování, jak doslova „viditelný“ je fakt, že jde o překlad, z přebalu knihy, z uvádění nebo neuvádění jména překladatele na titulní straně, z asignace autorských práv, z předmluvy překladatele, korespondence apod.,
- analyzování recenzí překladu, autora nebo období s cílem zjistit, zda jsou překladatelé zmiňováni (jsou „viditelní“?) a podle jakých kritérií recenzenti (a literární „elita“) v různých obdobích překlady v určité době a kultuře hodnotí.

Následně se Munday věnuje recepci a recenzování překladů. Upozorňuje na významnější studie z této oblasti a na skutečnost, že pro analýzu recenzí překladu neexistuje žádný zavedený model. Pro výzkum recepce překladů se v současnosti používá přístup kulturologa Gérarda Genetta. Ten používá termín paratexty (prvky připojené k textu) a rozlišuje mezi peritexty a epitexty. *Peritexty* se objevují na stejném místě jako text a poskytuje je autor nebo vydavatel; jedná se např. o titul, podtitul, pseudonymy, slova úvodem, věnování, předmluvy, epilogy a rámcovací prvky jako obal a záložka. *Epitext* „je jakýkoliv paratextový prvek, který není materiálně připojen k textu ve stejném svazku, ale je jako by ve volném oběhu v prakticky neomezeném fyzickém a společenském prostoru.“³² Příkladem jsou marketingové a propagační materiály, autorova korespondence o textu, recenze a akademický a kritický diskurz o autorovi a textu, napsaný někým jiným. Recepční teorie rozlišuje synchronní a diachronní analýzu recenzí, příkladem synchronní analýzy je zkoumání více recenzí jednoho díla, příkladem diachronní analýzy zkoumání recenzí knih jednoho autora nebo periodika v delším časovém období (Munday 2008, 142-61).

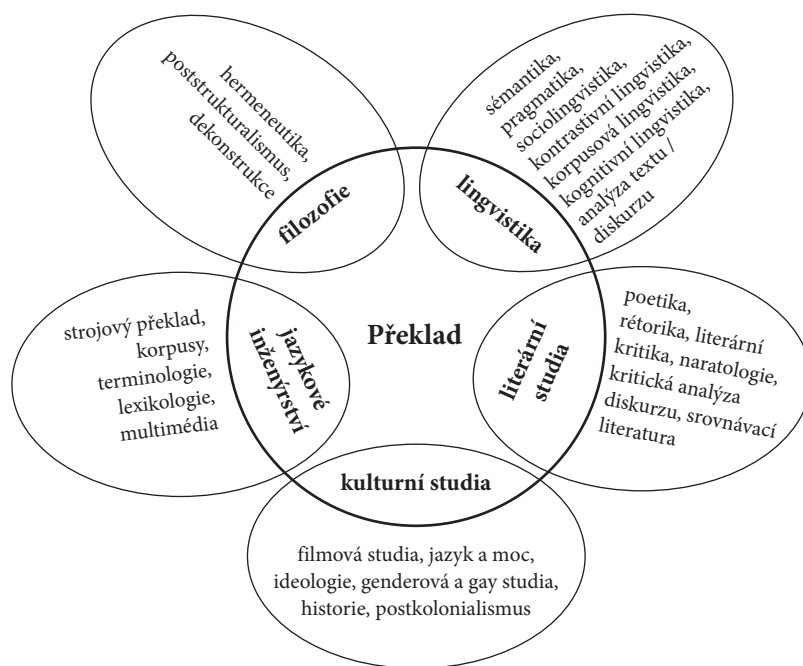
Jak přehled vývoje ukázal, jsou pro teorii překladu od devadesátých let charakteristické orientace na kulturní aspekty překladu a důraz na překlad v souvislostech kulturního

---

32 „is any paratextual element not materially appended to the text within the same volume but circulating, as it were, freely, in a virtually limitless physical and social space“ (citováno podle Munday 2008, 155).

kontextu cílového prostředí. Dochází tak k dalšímu rozšiřování záběru translologie, k její diverzifikaci, uplatňování nových přístupů (kromě výše zmiňovaných kulturních a genderových studií také kognitivního přístupu a stále širšího využívání korpusů) a posilování jejího multidisciplinárního charakteru. Současně už od konce osmdesátých let někteří autoři prosazují integrované přístupy, např. Mary Snell-Hornbyová v monografii *Translation Studies: An Integrated Approach* (1988; 1995; *Translatologie: Integrovaný přístup*) usiluje o překlenutí rozporů mezi literárním překladem a lingvistikou (1988, vii) a integrační trendy pokračují až do současnosti. Od devadesátých let je teorie překladu považována za „interdisciplínu“ (Snell-Hornby 2006, 71). Tradičně spolupracuje s obory jako jazykověda (fonetika, sémantika, gramatika, komparativní lingvistika, stylistika, textová lingvistika, pragmalingvistika, kognitivní sémantika, sociolingvistika, psycholingvistika), literární věda (literární teorie, historie, kritika), filozofie, teorie komunikace a sémiotika, nově s obory jako sociologie, kulturní studia či sémiotika kultury.

Schéma translologie jako interdisciplíny, která spolupracuje s řadou dalších oborů, uvádějí Hatim a Munday (2004, 8):

Obrázek 3: „Mapa“ oborů spolupracujících s překladatelskými studii

Po kulturním obratu následuje v teorii překladu *obrat sociologický* (Wolf a Fukari 2007) a uplatňuje se tendence zkoumat dříve přehlížený či vylučovaný „lidský faktor“. Pozornost je věnována účastníkům překladatelského procesu: překladatelům, jejich rozhodovacímu procesu jako součástí kognitivního procesu překládání a jejich úloze

zprostředkovatelů komunikace a komunikačních expertů; příjemcům, jejich očekáváním, presupozicím, recepci a interpretaci CT; zadavatelům, jejich potřebám, záměrům a očekáváním, a dalším účastníkům procesu překladu jako editorům, kritikům, revizorům či manažerům překladových projektů. Denise Merkleová uvádí:

Objektem studia translatoLOGŮ se spíše než překlad jako kulturní artefakt stále více stává „lidský činitel“, tedy překladatel jako člen sociokulturního společenství, jehož úkolem je interakce s vnitřními a vnějšími strukturujícími a strukturálními dimenzemi tohoto společenství čili bourdieuovským habitem, a jako zprostředkovatel (inter)kulturního dorozumívání. (Merkle 2008, 175)³³

Také Munday si všimá, že v nedávné době se centrem pozornosti translatoLOGICKÉHO výzkumu místo studia textů a kultur stalo studium překladatelů a pozastavuje se nad tím, proč trvalo tak dlouho, než k tomuto „obratu“ došlo. S odkazem na Pyma (2006) a Wolfovou a Fukariovou (2007) se vyjadřuje k rozvoji „sociologie“ překladu, vysvětluje základní koncepty Pierra Bourdieu a jejich využití v translatoLOGICKÉM výzkumu. Někteří teoretici využívají tyto koncepty jako méně deterministickou alternativu teorie polysystému, a to především ke zkoumání úlohy překladatele, kterou dřívější teorie opomíjely. Jednou z prvních studií tohoto druhu je článek Daniela Simeoniho „The Pivotal Status of the Translator’s Habitus“ (1998; Ústřední postavení překladatelského habitu), v níž je habitus překladatele popisován jako „dobrovolné poddanství“ (voluntary servitude). V monografii z roku 1999 zkoumá Jean-Marc Gouanvic habitus francouzských překladatelů americké science fiction a v článku ve zvláštním vydání časopisu *The Translator* z roku 2005, věnovaném výzkumu na základě bourdieovských konceptů, analyzuje habitus tří významných francouzských překladatelů americké literatury. Tvrdí, že lexikální a prozodické volby, které odhalují „hlas“ překladatele, nejsou výsledkem vědomých strategických rozhodnutí, nýbrž specifického habitu, nabytého v poli cílové literatury. Otázkami, co přesně způsobuje, že se překladatel v určité situaci chová určitým způsobem, a proč se každý překladatel chová jinak, se z lingvistického pohledu zabývá stylistika překladu. Munday odkazuje na významné monografie (Boase-Beier 2006; Bosseaux 2007; Parks 2007; Malmkjær 2003) a také na svou práci z roku 2008, zaměřenou na tyto otázky ve vztahu k ideologickému zázemí překladatele a s využitím teorie lexikálního primingu (Munday 2008, 142-61).

Rychlý vývoj translatoLOGIE ovlivnil i podobu Mundayho monografie. Vydání z roku 2008 obsahuje oproti vydání z roku 2001 navíc kapitolu „New Directions from the New Media“ (Nové směry vycházející z nových médií). Nové technologie změnily

³³ „The object increasingly being studied by translation scholars is the human agent, the translator, as a member of a sociocultural community called upon to interact with and within the community’s structuring and structural dimensions, or Bourdieusian habitus, and as an agent of (inter-)cultural negotiation, rather than translations as cultural artefacts.“

překladatelskou praxi a nyní mění překladatelský výzkum a teorii. Podrobnější výklad je věnován *korpusovým překladatelským studiím, audiovizuálnímu překladu* a tématu *lokalizace* a *globalizace*.

V závěrečných poznámkách Munday (2008) rozebírá problém možné fragmentace translologie jako výsledku jejího multidisciplinárního charakteru a stálého rozšiřování oblasti zájmu. V těchto souvislostech považuje za relevantní Chestermanův koncept *konsilience*. Kromě tohoto konceptu navrhuje Chesterman čtyři komplementární translologické přístupy: *textový, kognitivní, sociologický a kulturní*. Domnívá se, že mezi nimi panuje shoda názorů na hlavní výzkumné problémy, mezi něž kromě definice překladu a ekvivalence a popisu překladových univerzálií řadí také vysvětlení důvodů a oprávněnosti hodnocení kvality. Na zajímavém příkladu dokládá skutečnost,³⁴ že nejen translologie spolupracuje s jinými obory, ale také jiné obory používají její koncepty a metodologii pro svůj výzkum (Munday 2008, 197-99).

1.3 Co je dobrý překlad? Relativnost hodnocení

Cílem Mundayho monografie je ilustrovat rozmanitost překladatelských studií a to, jak se tato studia vyvíjela. Jak bylo uvedeno výše, cílem tohoto stručného výtahu je ukázat, jak teoretické koncepty a vývoj oboru souvisí s požadavky na překladatele a na kvalitu překladu. Příkladem této návaznosti mohou být Nida a Newmark, kteří explicitně formulují svůj názor na „dobrý překlad“. Nida, který pracoval s konceptem dynamické ekvivalence, založeným na principu ekvivalentního účinku na příjemce, považuje za základní požadavek na překlad vyvolání podobné reakce, a na otázku, co je „dobrý překlad“, odpovídá proto takto:

Na starou otázku „Je to správný překlad?“ je nutné odpovědět další otázkou: „Pro koho?“ Správnost se musí určovat podle míry, do jaké je pravděpodobné, že mu průměrný čtenář, pro kterého je překlad určen, správně porozumí. (Nida a Taber 1974, 1)³⁵

Newmark vychází z textové typologie založené na jazykových funkcích a tvrdí:

Dobrý překlad plní svůj účel: informativní text adekvátně zprostředkovává informace; u přesvědčovacích textů je úspěšnost měřitelná, alespoň teoreticky, a úspěšnost překladatele, který pracuje pro reklamní agenturu, tedy ukazují výsledky; u autorských a expresivních textů, kde je forma skoro stejně důležitá jako obsah, dochází často k napětí mezi expresivní a estetickou funkcí, takže pouze „adekvátní“

34 Nicole Guenther Discenza: *The King's English* (2005), detailní studie strategií použitých králem Alfrédem Velikým v překladu Boëthiova spisu *Útěcha z filosofie* (*De consolatione philosophiae*) z latiny do staré angličtiny v Anglii koncem devátého století.

35 „The old question: Is this a correct translation? must be answered in terms of another question, namely: For whom? Correctness must be determined by the extent to which the average reader for which a translation is intended will be likely to understand it correctly.“

překlad může být užitečný pro pochopení obsahu ..., ale dobrý překlad musí být „vynikající“ a překladatel mimořádně senzitivní. (Newmark 1988, 192)³⁶

Christina Schäffnerová věnuje otázce „Co je dobrý překlad?“ úvod ke sborníku *Translation and Quality* (1998; Překlad a kvalita). V lingvistických přístupech je hlavním měřítkem kvality překladu přesnost převodu VT: „Při hodnocení kvality překladu je CT srovnáván s VT a zjišťuje se, zda je přesnou, správnou, věrnou či odpovídající reprodukcí VT. Srovnání se týká jak kvantitativních aspektů (úplnost převodu), tak kvalitativních aspektů“ (Schäffner 1998, 1).³⁷ Ve funkcionalistických přístupech, které za základní kritérium překladatelského procesu považují účel CT, je tento účel i hlavním kritériem hodnocení kvality: „V těchto přístupech není kvalita dána ‚objektivně‘, ale závisí na uživateli textu a jeho/jejích kritériích hodnocení toho, jak přiměřeně a efektivně text plní svůj účel v konkrétní situaci“ (1998, 2).³⁸ Schäffnerová používá pojmy *hodnotící scénáře* a *intersubjektivní spolehlivost* a ptá se, zda je možná intersubjektivní shoda. Konstatuje, že pokud má „každý hodnotitel specifický záměr, který je závislý na faktorech hodnoticího kontextu, a používá různá hodnotící kritéria, je odpovědí ‚Ne‘ ... dokonce ani v rámci jednoho scénáře, [např.] kontextu výuky, se shody nedosahuje snadno“ (1998, 4).³⁹

Relativnost měřítek hodnocení kvality vysvětluje Hatim:

Kulturní obrat nám ozřejmil, jak se měřítka toho, co představuje „dobrý“ nebo „špatný“ překlad, rychle mění, a jak se normy a konvence neustále vyvíjejí. Těžištěm překladatelských rozhodnutí a adekvátní oblastí teoretických úvah o překladatelském procesu tudíž nemůže být „přesnost“ založená pouze na jazykových kritériích, ale rozmanité „funkce“, které mají texty plnit v reálných kontextech. (Hatim 2013, 71)⁴⁰

Jak na relativnost pojmu kvalita překladu a relativnost měřítek hodnocení reagují současné přístupy, ukazuje kapitola 4.

36 „A good translation fulfils its intention; in an informative text, it conveys the facts acceptably; in a vocative text, its success is measurable, at least in theory, and therefore the effectiveness of an advertising agency translator can be shown by results; in an authoritative or an expressive text, form is almost as important as content, there is often a tension between the expressive and the aesthetic functions of language and therefore a merely “adequate” translation may be useful to explain what the text is about ..., but a good translation has to be “distinguished” and the translator exceptionally sensitive.“

37 „In assessing the quality of the translation, the TT is compared to the ST to see whether the TT is an accurate, correct, precise, faithful, or true reproduction of the ST. This comparison involves both quantitative (i.e. completeness of message transfer) and qualitative aspects.“

38 „For these approaches, quality is not given ‘objectively’, but depends on the text user and his/her criteria for assessing how appropriately and efficiently a text fulfils its purpose in a specific situation.“

39 „With each assessor having a specific aim, depending on the factors of the assessment context, and applying different assessment criteria, the answer will have to be ‘No’ ... even within one scenario, the teaching context, agreement is not easily achieved.“

40 „The cultural turn has alerted us to how standards of what constitutes ‘good’ or ‘bad’ translations tend to change rapidly, and how norms and conventions are constantly evolving. The mainstay of translator decisions and the proper domain of theorising the process cannot therefore be ‘accuracy’, based on purely linguistic criteria alone, but rather the variety of ‘functions’ which texts are intended to fulfil in real contexts.“

Kapitola druhá

Tradiční kritika překlada

2.1 Struktura oboru

Tradičně se teorie překlada dělí na část teoretickou, deskriptivní a aplikovanou, kam patří kritika překlada spolu s didaktikou překlada. Tuto strukturu oboru odráží i často uváděná Holmesova a Touryho „mapa“ translologie (mimo jiné v prvním a druhém vydání Mundayho monografie *Introducing Translation Studies: Theories and Applications* [2001; 2008; Úvod do překladačských studií]). Ve třetím vydání své monografie z roku 2012 Munday s odkazem na rychlý vývoj translologie nahrazuje Holmesovu a Touryho mapu novým pojetím Luka van Doorslaera, které rozlišuje mezi „překladem“ a „překladačskými studií“ (Munday 2012, 21):

Překlad, zachycující překladačský proces, pokrývá tyto oblasti:

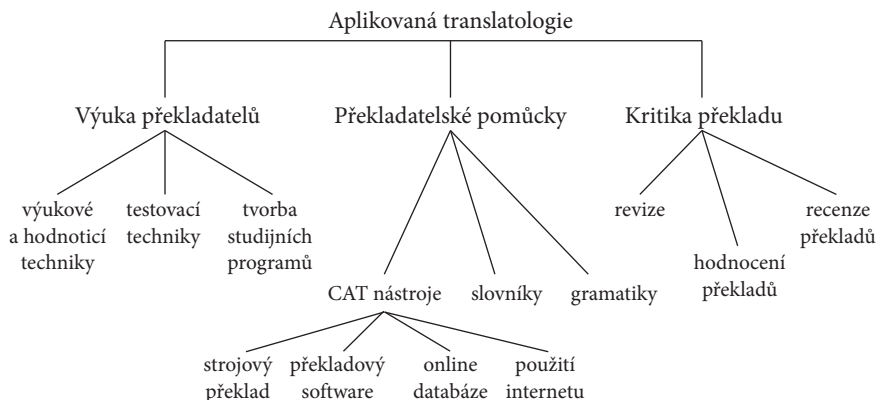
- jazykový mód (interjazykový, intrajazykový),
- médium (tištěné, audiovizuální, elektronické),
- mód (zjevný/skrytý překlad, přímý/nepřímý překlad, překlad do mateřského/jiného jazyka, pseudopřeklad, nový překlad, autorský překlad, překlad z listu atd.),
- oblast (překlad politický, žurnalistický, technický, literární, náboženský, vědecký, obchodní).

Překladačská studia se dělí na:

- přístupy (např. kulturní, lingvistický),
- teorie (obecná teorie překlada, teorie polysystému),
- výzkumné metody (např. deskriptivní, empirické),
- aplikovaná překladačská studia (kritika, didaktika, institucionální prostředí).

Strukturu aplikovaných překladatelských studií lze přiblížit pomocí původní Holmesovy a Touryho mapy (převzato z Munday 2008, 10):

Obrázek 4: Holmesova a Touryho mapa: Aplikovaná translatologie

2.2 Přístupy ke kritice překladu

Výše zmiňovanou návaznost kritiky překladu na teorii překladu rozvádí Houseová podrobněji:

Hodnocení kvality překladu předpokládá teorii překladu. Různé názory na překlad tak vedou k různým konceptům kvality překladu a tudíž k různým způsobům hodnocení. Pokud se vyjadřujeme ke kvalitě překladu, pak se nutně dotýkáme podstaty každé teorie překladu, tj. zásadních otázek o povaze překladu, konkrétně o povaze (1) vztahu mezi VT a jeho překladem, (2) vztahu mezi texty/textem (jejich charakteristickými rysy) a tím, jak jsou vnímány „lidskými činiteli“ (autorem, překladatelem, příjemcem/příjemci, (3) důsledky, jaké názory na tyto vztahy mají určování hranic mezi překladem a jinými textovými operacemi. (House 1997, 1)¹

Na základě těchto vztahů pak autorka vytváří přehled směrů a přístupů ke kritice překladu a hodnotí jejich přínos (House 1997, 1–27):

- Nesystematické, biografické a neo-hermeneutické přístupy: Houseová k těmto přístupům řadí tradiční esejistické úvahy o kvalitě překladů, které používají hodnoticí

¹ „Evaluating the quality of a translation presupposes a theory of translation. Thus different views of translation lead to different concepts of translational quality, and hence different ways of assessing it. In trying to make statements about the quality of a translation, one thus addresses the heart of any theory of translation, i.e., the crucial question of the nature of translation, or, more specifically, the nature of (1) the relationship between a source text and its translation, (2) the relationship between (features of) the text(s) and how they are perceived by human agents (author, translator, recipient[s]), and (3) the consequences views about these relationships have for determining the borders between a translation and other textual operations.“

kritéria jako věrnost originálu, zachycení atmosféry originálu, zachování ducha VJ, přirozenost překladového textu a požitek čtenáře překladu. Považuje je za vágní a neověřitelné výroky o vztahu kvality překladu a osobnosti autora, překladatele či čtenáře konkrétního překladu a za společné znaky těchto přístupů považuje odmítání možnosti vytvoření obecnějších principů kvality překladu nebo intersubjektivně ověřitelných kritérií hodnocení. Jako příklady tohoto přístupu uvádí i práce z nedávné doby a považuje je za jednostranně zaměřené na intuitivní překladatelskou interpretaci textu a pomíjející další faktory překladatelského procesu (vztah mezi VT a CT a očekávání příjemce CT).

- Přístupy behavioralistické a orientované na účinek textu: Podle Houseové se tyto přístupy nezabývají tvořivou činností překladatele a formulují pouze obecné a neověřitelné principy hodnocení. K hlavním představitelům řadí Nidu, který uvádí kritéria pro hodnocení kvality překladu (viz podkapitola 1.2), z nichž nejdůležitější je v návaznosti na koncept dynamické ekvivalence požadavek ekvivalentního účinku na příjemce. Stejně jako předchozí přístupy jsou i tyto jednostranně zaměřené na lidské činitele překladatelského procesu, v tomto případě na příjemce překladu.
- Přístupy zaměřené na text: Tuto skupinu Houseová dělí na přístupy, které vycházejí ze srovnávací literatury, filozofie a sociologie, teorie akce a recepce a lingvistiky:
  - Přístupy orientované na literární překlad – deskriptivní překladatelská studia: V těchto přístupech orientovaných na CT se kvalita překladu hodnotí na základě funkce překladu v systému cílové literatury. Nejvýznamnějším směrem je Touryho polysystémová teorie, která hodnotí kvalitu překladu nejprve bez vztahu k originálu, teprve posléze jsou jednotlivá překladatelská řešení analyzována na základě překladatelské ekvivalence. Hlavním problémem těchto přístupů je nedostatečné vymezení pojmu překlad (Toury tvrdí, že „[z]a překlad je považována jakákoliv promluva v cílovém jazyce, kterou cílová kultura jako překlad prezentuje a za překlad z jakýchkoliv důvodů považuje“)² a měřítek pro hodnocení předností a nedostatků daného „překladu“.
  - Postmodernistické a dekonstruktivistické přístupy: Graham, deMan, Benjamin, Derrida, Venuti a Gentzler usilují o zviditelnění překladatele a poukazují na „kaniibalistickou“ a „imperialistickou“ povahu překládání. Originál relativizují a překlad považují za „trans-textualizaci“ (transtextualisation). Houseová klade otázku, zda se ještě jedná o překlad, odpovídá záporně a tvrdí, že by se mělo jasně rozlišovat mezi překladem a jinými textovými operacemi. Poststrukturalisté vycházejí ze slavné eseje Waltera Benjamina „Úloha překladatele“ (1923; *The Task of the Translator*), který je v podstatě modernistickým pokusem zformulovat teorii překladu. Derrida tvrdí, že text je originálem v tom smyslu, že je považován za natolik hodnotný, aby byl přeložen, a že je mu umožněno to, co Walter Benjamin nazývá „přežitím“ v překladu. Tato funkce, tedy zajišťování „posmrtného života“, propůjčují překladu jeho

2 „A translation will be taken to be any target-language utterance which is presented or regarded as such within the target culture, on whatever grounds“ (citováno podle House 1997, 6).

pravou hodnotu. Jak Venuti, tak Gentzler provádějí důsledné srovnávací analýzy VT a CT a Houseová uvádí, že kritické postmodernistické přístupy jsou nejrelevantnější ve vztahu k první otázce a také ke druhé, ale nehledají odpověď na otázku třetí.

- Funkcionalistické přístupy, přístupy založené na teorii akce a recepcce: Podle funkcionalistické teorie skoposu Reissové a Vermeera (1984) je při překládání jednoznačně nejdůležitějším faktorem *skopos*, tedy účel překladu. Měřítkem kvality překladu je dodržování norem cílové kultury. Rozlišují *ekvivalenci* a *adekvátnost*; o ekvivalenci se jedná tehdy, když originál plní stejnou komunikační funkci jako překlad, o adekvátnost tehdy, když mezi originálem a překladem nedochází k funkční shodě a při překladu se důsledně přihlíželo k jeho skoposu. Ze tří základních otázek se tyto přístupy nezajímají ani o první, tedy o vztah mezi originálem a překladem, ani o třetí, odlišení překladu od jiných textových operací. Zaměřují se výhradně na druhou otázku, tedy na vztah mezi textem (jeho aspekty) a lidskými činiteli překladatelského procesu. Houseová (1997, 14) s těmito přístupy polemizuje, kritizuje jejich extrémní zaměření na CT („s tímto ‚sesazením originálu z trůnu‘ jako by vymizel veškerý respekt vůči originálnímu textu“),³ považuje je za relativistické a jednostranně zaměřené na „texty krátkodobé spotřeby“ (návodů na použití, reklamní texty, manuály, letáky, obchodní korespondenci, katalogy, turistické brožury apod.). Vyjadřuje obavu, že tímto výběrem textů k analýze mohlo dojít ke zkeslení teoretických úvah a důrazně upozorňuje na fakt, že „naš intelektuální svět představují a uchovávají akademické, literární a další psané texty trvalé hodnoty ..., které by neměly být znehodnocovány nebo ‚sesazovány z trůnu‘“ (House 1997, 15).⁴
- Lingvistické přístupy: Autorka vymezuje lingvistické přístupy jako ty, u nichž je za nejdůležitější, konstitutivní faktor překladu považován VT, jeho lingvistické a textové struktury a významový potenciál na různých rovinách (včetně roviny situačního kontextu v systemickém rámci). Nelze je ztotožňovat s úzkým pojetím tradiční strukturalistické syntaxe a sémantiky. Jako lingvistické přístupy vhodné pro hodnocení kvality označuje ty, které počítají s pragmatickými, sociokulturními a diskurzními významy.

2.3 Definice a předmět studia kritiky překladu, její funkce a žánry

Obor zabývající se hodnocením kvality překladu se tradičně nazývá „kritika překladu“ a takto je označován v obou „mapách“ struktury oboru (viz podkapitola 2.1). Předmětem studia kritiky překladu jsou hlavně literární překlady (nejen ve smyslu umělecky hodnotné literatury, ale v širokém smyslu zahrnujícím také např. zábavnou literaturu či literaturu pro děti), případně překlady intelektuálně významných neliterárních textů,

³ „with this ‘de-throning’ of the original, all respect for an original text seems to have evaporated.“

⁴ „non-ephemeral written texts ... that represent and preserve our intellectual world, which should not be degraded or ‘de-throned.’“

např. filozofických a náboženských, či literatury faktu. Skutečnost, že byly přeloženy, je dána jejich hodnotou (tj. tím, že VT byl považován za natolik hodnotný a/nebo relevantní pro cílové prostředí, že byl přeložen do CJ). Tato skutečnost je jejich překladatelsky relevantní vlastností, proto je metodologickým základem kritiky překladu srovnávací analýza VT a CT.

Popovič (1975, 274) nazývá kritiku překladu „literárněkritickou axiologií překladu“ a definuje ji jako „teorii hodnotových kritérií vytyčovaných literární kritikou ve vztahu k překladateli“. Kritika překladu jako produkt je podle něj „zformulovaná aktuální hodnota textu překladu“ (ibid.). Hochel definuje kritiku překladu jako „hodnocení způsobu přenesení textu do jiného časoprostoru“ (1990, 57), přičemž stejně jako Levý zdůrazňuje význam překladatelské koncepce. Kulturní a historickou podmíněnost hodnocení zdůrazňuje i Vilikovský (1984, 89–90):

Při posuzování překladu musíme mít vždy na paměti jeho spjatost s kulturou, která mu dala vzniknout a jejíž potřeby odrážel. Musíme ho vidět v kontextu soudobých názorů a posuzovat ho jako součást literárního vývoje – zkrátka, hledat v něm „optimální variantu originálu“ (Popovič 1975) pro danou historickou situaci.

V *Routledge Encyclopedia of Translation Studies* (Encyklopedie překladatelských studií nakladatelství Routledge) je kritika překladu uváděna pod heslem *Reviewing and Criticism* (Recenzování a kritika) a obě činnosti jsou definovány jako

odlišné, ale navzájem související, zabývající se literaturou v nejširším smyslu, nejen uměleckou, ale i literaturou faktu. Běžně uváděné rozdíly mezi recenzováním a kritikou platí i pro překladovou literaturu: recenzent upozorňuje čtenáře na nové knihy, popisuje je a hodnotí, zda stojí za přečtení a zakoupení; kritik se zabývá knihami, které mohou, ale nemusí být nové, věnuje se jim detailně a obvykle předpokládá, že je čtenář zná. (Maier 2009, 236)⁵

S postupným rozšiřováním oblasti zájmu o pragmatické texty se začal používat pojem *hodnocení kvality překladu* (HKP). Reissová (1971) používá pojem *kritika překladu*, v překladu její monografie do angličtiny (2000) se objevuje i pojem *translation quality assessment* (hodnocení kvality překladu), Houseová mluví o *kritice překladu* i *hodnocení kvality překladu*. Obě autorky vytváření obecné modely hodnocení použitelné pro různé typy textů.

V současnosti někteří autoři chápou oba pojmy jako synonyma. Např. Hatim a Munday u hesla *kritika překladu* odkazují na heslo *hodnocení kvality překladu*, které

⁵ „distinct but related evaluative practices concerned with literature in the broadest sense, of not only imaginative writing but also nonfiction. The differences cited conventionally between them also hold true for literature in translation: the reviewer alerts a reader to new books, describing them and passing judgement as to whether they are worth reading and buying; the critic addresses books that may or may not be new, considering them in detail and usually assuming a reader's familiarity with them.“

definují jako „systematické hodnocení CT na základě srovnání s VT“ (2004, 352).⁶ Houseová u hesla *hodnocení kvality překladu* uvádí, že jde o „hodnocení překladů“ a odkazuje na heslo *kritika překladu*. Tu definuje jako „odvětví translologie, které se zabývá jak lingvistickou analýzou a srovnáváním VT a CT, tak společenskými hodnotícími soudy“ (House 2009b, 119),⁷ a zdůrazňuje nutnost rozlišovat mezi *jazykovou textovou analýzou a analýzou společenských faktorů*:

Hodnocení kvality překladu závisí na mnoha různých faktorech, které ovlivňují každé společenské hodnocení. V případě hodnocení překladu je zásadní, aby hodnocení byla založena na analytických komparativních procesech kritiky překladu, tj. na jazykové analýze poskytující pro hodnotící výroky argumenty. (House 2009a, 56)⁸

Podle ní spočívá

úloha kritika překladu v tom, že pro každý individuální případ a co nejdůsledněji zjistí, jaký přesně je vztah přeložených textů k jejich zdrojovým textům a proč jsou takové, jaké jsou, jaké to má důsledky a (případně) důvody. (House 2009a, 57)⁹

Naproti tomu jiní autoři (Williams 2004; Secarā 2005; Hewson 2011) považují *hodnocení kvality překladu* za obecnější pojem než *kritika překladu*. Williams uvádí, že o hodnocení kvality překladu „se zajímá celá řada profesionálních překladatelů, akademiků a organizací, ať už se zaměřují na literární, nebo instrumentální (pragmatický) překlad“ (2004, xiii).¹⁰ Hewson konstatuje:

HKP se obvykle zabývá různými typy pragmatických textů, a tudíž se nutně nezajímá o detailní zkoumání specifických aspektů literárních textů, které vyžadují vlastní metodologii a kritéria – a pro které podle mého názoru není pojem ‚kvality‘ produktivní. (Hewson 2011, 3)¹¹

---

6 „The systematic evaluation of a TT by comparison with a ST.“

7 „Branch of translation studies concerned with both linguistic analysis and comparison of source and target texts and social value judgement.“

8 „Judgements of the quality of a translation depend on a great variety of factors which enter into any social evaluative statement. Critical in the case of translation evaluation is that evaluative judgements should be based on the analytic, comparative process of translation criticism, i.e. it is the linguistic analysis which provides grounds for arguing an evaluative judgement.“

9 „It is the task of the translation critic to work out in each individual case and as far as possible, exactly where and with what types of consequences and (possibly) for which reasons translated texts are what they are in relation to their source texts.“

10 „Translation quality assessment ... interests a broad range of practitioners, researchers, and organizations, whether their focus is literary or instrumental (pragmatic) translation.“

11 „TQA usually addresses different types of pragmatic texts, and thus does not necessarily look in detail at the particular issues associated with the literary text, which requires specific methodology and criteria – and where the notion of ‘quality’, in my view, is not a productive one.“

V modelu představeném v podkapitole 4.2 se termín *hodnocení kvality překladu* používá jako název celého oboru a termín *kritika překladu* odkazuje k součásti tohoto oboru, jež používá specifickou metodologii a terminologii a zaměřuje se na texty trvalé hodnoty. Hodnocení kvality je ovšem také součástí samotného překladatelského procesu a snahy překladatele vytvořit kvalitní produkt. Na potřebu kontroly kvality jako součásti překladatelského procesu (v kontextu překladu poezie, ale také v kontextu velkého objemu nekvalitní překladatelské produkce) explicitně upozorňuje např. Beaugrande (2007, 112): „Chci se zaměřit především na úlohu překladatele při kontrole kvality ... [Překladatelský] proces je principiálně otevřený ..., první verze [překladu] by měla být vnímána jako objekt, který má projít kontrolou kvality.“¹²

Hodnocení kvality jako součást výuky překladatelů představuje v současnosti významnou výzkumnou oblast (viz podkapitola 4.7). Tímto aspektem se ale zabývají i mnozí „tradiční“ autoři, buď jen okrajově, např. Levý (1963), Reissová (1971), Newmark (1988), Houseová (1979; 1997), nebo systematicky, např. Nordová (1991; 2005b; *Text-Analysis in Translation: Theory, Methodology and Didactic Application of a Model for Translation-Oriented Text Analysis* [Textová analýza v překladu: Teorie, metodologie a didaktika]) a Kussmaul (1995; *Training the Translator* [Výuka překladatelů]). Newmark kritiku překladu považuje za „nepostradatelnou součást výuky překladatelů, protože nenásilně zlepšuje překladatelské dovednosti, zvyšuje úroveň znalostí vlastního i cizího jazyka a případně určité tematické oblasti a předkládáním různých řešení umožňuje ujasnit si názory na překládání“ (1988, 185).¹³ Jako akademická disciplína by podle něj kritika překladu měla být základem každého kurzu komparativní literatury nebo literatury v překladu a součástí překladatelských kurzů pro profesionální překladatele zaměřených na příslušný typ textu (právnícké, technické texty atd.). Hönic (1997) tvrdí, že hodnocení kvality překladu je klíčovou otázkou v univerzitní výuce překladu. Způsob, jakým se učí a provádí, se promítá do všech aspektů praxe a teorie překladu. Potřebu hodnocení kvality zdůvodňuje Hönic takto:

- *Uživatelé* ho potřebují, protože chtějí vědět, zda mohou důvěřovat překladatelům a spoléhat na kvalitu jejich produktu.
- *Profesionální překladatelé* ho potřebují, protože mnoho amatérských překladatelů pracuje za minimální odměnu a profesionální překladatelé se uplatní jen tehdy, pokud budou schopni prokázat, že jejich práce je kvalitnější.
- *Translatologický výzkum* ho potřebuje, protože pokud nechce být v očích profesionálních překladatelů akademický a marginální, musí vytvářet kritéria pro kontrolu kvality a hodnocení kvality.

12 „In particular, I propose to portray the role of the translator in quality control ... [Translation]process is in principle open-ended, and with poetry at least, the initial version should be seen as an object waiting to undergo quality control.“

13 „an essential component in a translation course: firstly, because it painlessly improves your competence as a translator; secondly, because it expands your knowledge and understanding of your own and the foreign language, as well as perhaps of the topic; thirdly, because, in presenting you with options, it will help you to sort out your ideas about translation.“

- *Studenti překladatelství* ho potřebují, protože bez hodnocení kvality nebudou vědět, jak systematicky zlepšovat svou práci. (Hönig 1997, 15)¹⁴

Popovič rozlišuje tři základní funkce překladatelské kritiky podle jejich zaměření na překladatele, text a čtenáře (podrobněji viz podkapitola 3.1.2): *postulativní funkci* směřující k překladateli, *analytickou funkci* směřující k textu a *operativní funkci* směřující ke čtenáři (1975, 248–52).

Vízdalová (1997, 3–4) chápe funkce kritiky překladu poněkud jinak a uvádí tyto: reflektovat překladatelská řešení, přispět ke zkvalitnění dalších překladů, napomáhat při výuce překladu a podílet se na výzkumu literární recepce a překladatelské interpretace textů. Vyděluje rovněž žánry kritiky překladu:

- odborné texty s vědeckovýzkumným zaměřením určené především odborně zainteresovaným adresátům,
- publicistické texty různých novinářských žánrů psané v rámci kritické a recenzní činnosti a adresované širokému čtenářskému spektru,
- posudky kvality překladu zpravidla neliterárního či odborného textu vypracované s cílem posoudit profesionální kompetenci překladatele,
- diplomové, ročníkové a seminární práce jako výstupy při univerzitní výuce a přípravě překladatelů. (Vízdalová 1997, 3–4)

2.4 Metodologie

Za metodologický základ kritiky překladu považuje většina teoretiků srovnávací analýzu VT a CT a formuluje modely na různé úrovni obecnosti. Existují ovšem i přístupy založené pouze na analýze CT (nazývané „kritika na základě CT“, „textová kritika v CJ“, „hodnocení CT“) a přístupy, které obě možnosti kombinují.

U pragmatických textů, které nejsou překládány pro svou trvalou hodnotu, ale kvůli aktuální potřebě komunikovat v různých jazycích a různých jazykových a kulturních společnostech, je hodnocení kvality (pouze) na základě CT častou metodou (viz model Luise Brunettové, podkapitola 4.6).

U literárního překladu zmiňuje hodnocení na základě CT např. Carol Maierová (2009) v souvislosti s Lefeverem a s teorií polysystému, kde se jedná o zaměření na produkt překladu v kontextu cílové kultury, a také v souvislosti s Touryho pojetím překladatelských norem, které předpokládá hodnotící kritéria zaměřená pouze na cílový systém. U těchto přístupů se však hodnocením na základě CT nerozumí lingvistická

---

14 „Users need it because they want to know whether they can trust the translators and rely on the quality of their products. Professional translators need it because there are so many amateur translators who work for very little money that professional translators will only be able to sell their products if there is some proof of the superior quality of their work. Translatological research needs it because if it does not want to become academic and marginal in the eyes of practising translators it must establish criteria for quality control and assessment. Trainee translators need it because otherwise they will not know how to systematically improve the quality of their work.“

textová analýza, ale analýza společenských faktorů a vlivů, literárních systémů a překladatelských norem.

Kritika na základě cílového textu se používá jako první fáze kritického hodnocení, po kterém následuje srovnání s VT – tuto možnost zmiňují např. Koller (1979) a Reissová (1971); ta ji vidí i jako specifický typ kritiky překladu, z něhož vyplývají omezení, kterých si kritik má být vědom a respektovat je. Bez srovnání s VT lze podle ní (Reiss 1971, 11–14) odhalit neobratné a nepřirozené způsoby vyjadřování, falešné přátele, překladatelské chyby způsobené nedostatečnou znalostí slovní zásoby nebo gramatiky VJ, případně nedocenením mimojazykových faktorů. Dává kritikům praktickou radu, aby se zaměřili na slova, která se často objevují v CJ, ale nevyskytují se ve VJ, a také na pojmy a idiomy, které se ve VJ vyjadřují jiným způsobem. Tato analýza může být poměrně produktivní, ovšem „[d]održování gramatických, stylistických, sémantických a lexikálních norem CJ se při překládání očekává, proto z něj nelze vyvozovat žádné zvláštní závěry“ (ibid., 15).¹⁵

Popovič v podkapitolách „K metodice kritiky umeleckého překladu“ a „Funkcie kritiky prekladu“ své monografie z roku 1975 *Teória umeleckého prekladu* rozlišuje dvě základní podoby překladatelské kritiky:

První podobu tvoří kritika, která pracuje přímo s originálem. Je to zpravidla kritika překladu, jaká se „pěstuje“ na půdě teorie překladu ... Kritik si všímá kódu autora původního díla i kódu jeho čtenáře a konfrontuje je s kódem překladatele a čtenáře překladu. Druhou podobu tvoří kritika, která nepracuje s originálem ... Vlastní produkt překladatelovy činnosti kritik překladu nekonfrontuje s originálem, ale se situací domácí literatury, s kontextem nebo se sérií děl podobných přeloženému textu. Taková „kritika prekladu“ vzniká nejčastěji na půdě literární kritiky ... S prekladovým textem bez znalosti originálu pracuje někdy i redaktor ..., kdy posuzuje text ... jen z hlediska jazykové stylistické normy ... Pak se redaktor podobá kritikovi prekladu hodnotícímu preklad jen jako fakt přijímající literatury. Preklad se v obou případech kvalifikuje z hlediska jazykové, respektive literární situace (normy a konvence přijímajícího prostředí), z hlediska uspokojování čtenářských zájmů. (Popovič 1975, 248)

Popovič (1975, 248–52) uvádí tři výše uvedené základní funkce překladatelské kritiky, které chápe metodologicky jako postupy, které kritik při své práci využívá, případně kombinuje:

- *Postulativní funkce*: Jde o výběr textu k překladu. Kritik může hodnotit jak vzhledem k originálu, tak vzhledem ke kontextu přijímající literatury. Zabývá se shodou/neshodou překladu s literární normou, normativní poetikou a vládnoucím literárním kánonem a také mírou, do jaké je preklad „reprezentativní“ ukázkou vysílající literatury a propagací jejího ideově estetického profilu.

¹⁵ „Conformity to grammatical and stylistic standards as well as lexical and semantic norms of the target language are only to be expected, or at least should be, and should warrant no particular conclusions.“

- *Analytická funkce*: Kritik hodnotí překladatelovy pracovní postupy a realizaci stylu. Jde o komplexní textovou analýzu a hledání stylistického *tercia comparationis* mezi originálem a překladem, arbitrem hodnocení je u této funkce kontrastivní lingvistika. Důraz se klade na překladatelská rozhodnutí, výběr stylistických prostředků tudíž posuzuje kontrastivní stylistika překladu. Kontrastivní lingvistika a stylistika dávají překladateli nástroje k posouzení adekvátnosti zvolených jazykových prostředků, kulturní antropologie poskytuje kritéria pro volbu náhradních reálií, kritériem může být i poetika překladatele.
- *Operativní funkce*: Je důležitým činitelem čtenářské percepce v cílovém prostředí. Kritik se zabývá vztahem mezi původní a překladovou tvorbou, motivací výběru a očekáváním příjemců, vztahem mezi „vlastním“ a „cizím“ v překladu a instrukcemi, jak přeložené dílo chápat a přijímat.

Ján Ferencík (1982) podobně jako Houseová (2009b) odděluje textovou srovnávací analýzu a analýzu společenských faktorů cílového prostředí. Na rozdíl od ní však v kapitole „Kritika překladu“ své monografie *Kontexty překladu* na analýzu CT v kontextu cílového prostředí klade důraz:

Kritika překladu není jen souhrnem výsledků paralelní interpretace originálu a překladu. A už vůbec to neznamena, že jediným kritériem překladu je originál. Takto zúženě pojímaná kritika překladu může vést v lepším případě k odhalení nesprávně pochopených jednotlivostí originálu a k soupisu posunů v překladovém textu, v horším a častějším případě ke zkreslení koncepčních hodnot překladu, pokud byla jeho koncepce odůvodněná. (Ferencík 1982, 31)

Podle něj se kritik má zabývat dalšími hledisky (aspekty kulturní politiky, literární teorie, komparatistiky a historie, lingvistiky, teorie překladu, teorie editorství a případně dalšími), aby jeho kritické závěry nebyly jen informativní, ale hodnotící a zahrnovaly více rovin. Navrhuje hodnotit překlad jako:

– koncepční	vs. nekoncepční
– tvořivý	vs. netvořivý
– (významově, formálně) adekvátní	vs. neadekvátní
– (společensky) užitečný	vs. bezcenný atd. (Ferencík 1982, 31)

Rozdíl v obou pojetích je dán jejich časovým odstupem. Na začátku osmdesátých let v hodnocení kvality ještě převládaly přístupy zaměřené na lingvistické aspekty VT a na často úzce zaměřenou srovnávací analýzu VT a CT, která nebrala v potaz pragmatické a kulturní aspekty, proto Ferencík zdůrazňuje význam kontextu cílové kultury. V současné době považuje Houseová (2009a, 56) naopak za potřebné upozornit na význam jazykové srovnávací analýzy nejen pro hodnocení kvality, ale pro celou translatologii:

Jazykový popis a vysvětlení by se neměly zaměřovat s hodnoceními založenými pouze na společenských, politických, etických či individuálních základech. Tento rozdíl je nezbytné zdůraznit vzhledem k současnému stavu, kdy jsou kritéria vědecké platnosti a spolehlivosti často nahrazována kritérii jako společenská přijatelnost, politická správnost, vágní citová angažovanost či pomíjivý převládající vkus. Má-li být překlad vnímán jako svébytný jev, pak by se jeho hodnocení nemělo zaměřovat s otázkami jaký je, má, může či musí být jeho účel. (House 2009a, 56)¹⁶

Ferenčík rozpracovává obecný model kritiky překladu, který má část analytickou a syntetickou. Metodika analýzy vychází z teorie literární komunikace (a v tomto smyslu je objektivní) a jejím výsledkem je konfrontační analýza originálu a překladu, která však sama o sobě ještě není kritickým hodnocením překladu. Tou je až syntéza, která „je v každém případě subjektivní“ (Ferenčík 1982, 41). Kritik si při formulování kritického textu volí takovou metodu, která nejlépe vyhovuje závěrům analytické části a argumentaci, proto nelze představený model zaměřovat za metodiku. Metodika, pokud by ji bylo vůbec možné vytvořit, by mohla fungovat jen jako pedagogická pomůcka. Kritik v případě potřeby některé postupy vypouští, mění jejich posloupnost nebo využívá postupy jiných druhů textu. Využívá také různé styly, od přísné vědeckého až po beletrizující, od vážného po humorný a satirický, a formy jiných žánrů, hlavně publicistických.

Ferenčíkův (1982, 40-41) obecný model kritiky překladu:

I. Analýza

Interpretace originálu:

- zjištění literárních a jiných kontextů originálu,
- zjištění textových vlastností originálu,
- předpoklady pro vznik překladu,
- předpokládaná optimální koncepce překladu.

Interpretace překladu:

- koncepce skutečná, zjištění její opodstatněnosti,
- zjištění vlastností překladového textu,
- zařazení do kontextu domácí překladové literatury.

Závěry konfrontační interpretace originálního a překladového textu.

II. Syntéza (formulování kritiky):

- faktografické informace o vzniku originálu a překladu v rozsahu potřebném pro komplexní identifikaci díla,

¹⁶ „Linguistic description and explanation should not be confused with evaluative assertions made solely on the basis of social, political, ethical, or individual grounds. It seems imperative to emphasize this distinction given the current climate in which the criteria of scientific validity and reliability are often usurped by criteria such as social acceptability, political correctness, vague emotional commitment, or fleeting Zeitgeist tastes. If translation is seen as a phenomenon in its own right, its evaluation should not be confused with issues such as what it is, should, might, or must be for.“

- výsledky konfrontační analýzy originálu a překladu jako východisko pro kritické hodnocení a závěry,
- zhodnocení překladového textu jako tvůrčího aktu,
- kritické zevšeobecnění a závěry (metodické, kulturně-spoolečenské a jiné).

Ferenčík (1982, 43–44) rozlišuje „společenskou kritiku“ a „účelově zaměřenou kritiku“ (různé druhy posudků a odborných vyjádření). To kromě výše zmíněné stylové různorodosti kritických textů předpokládá různorodost obsahu kritických textů. Obsah kritického textu a detailnost informací závisí na účelu a žánru kritiky, nicméně obecně se dá vymezit takto:

- charakteristika kritiky: důvody a účel jejího vzniku, metoda práce (zda se jedná o kritiku na základě CT, nebo o kritiku vycházející ze srovnávací analýzy), jaká metodika srovnávání byla použita (zda byl analyzován celý text nebo vzorky, zda byly voleny náhodně nebo cíleně a jak, zda analýza zachycuje všechny relevantní posuny v CT nebo jen určité posuny zvolené podle předem určených parametrů);
- faktografické informace o VT: jméno autora, název díla, případně podtituly, nakladatelství, edice, rok vydání, doplňkové texty (úvodní slovo, doslov, vysvětlující poznámky, glosář apod.);
- zařazení VT do kontextu: celkového společenského/kulturního/literárního kontextu, kontextu díla autora, recepce díla kritikou, případná ocenění, překlady do dalších jazyků apod.;
- charakteristika VT: typ/žánr textu, autorský styl, styl díla, jejich charakteristické rysy, případně literární hodnota;
- faktografické informace o CT: jméno překladatele, případně odpovědného redaktora nebo lektora, název, edice, rok vydání, doplňkové texty (úvodní slovo, doslov, poznámky překladatele, glosář apod.);
- zařazení CT do kontextu: zda jde o první uvedení autora do cílového kontextu, zda byly další publikovány další překlady, kdy a kým, jaké jsou předpoklady pro vznik a přijetí překladu;
- charakteristika překladu na základě srovnávací analýzy VT a CT, která by měla zahrnovat:
  - systematické rozčlenění argumentů podle translatických parametrů,
  - výběr relevantních příkladů, případně návrhy vlastních řešení,
  - posouzení celkové překladatelské koncepce, její adekvátnosti a dodržení,
  - posouzení zvolených překladatelských strategií,
  - posouzení obtížnosti překladu, problematických míst a aspektů překladu,
  - celkové zhodnocení: poměr kvalitních a nekvalitních řešení, hodnocení překladu jako celku,
  - kritické zevšeobecnění a závěry (metodické, kulturně-spoolečenské a jiné).

Požadavky na obsah kritického textu z pohledu současného výzkumu zaměřeného specificky na literární překlad viz podkapitola 4.5.

2.5 Subjektivita hodnocení a požadavky na kritika překladu

Společným jmenovatelem všech definic kritiky překladu jsou pojmy *hodnota* a *hodnocení*, které jsou nevyhnutelně do jisté míry subjektivní, protože samotný překladatelský proces zahrnuje subjektivní lidský faktor (autora, zadavatele, čtenáře a především překladatele). Kritika překladu pak opět vychází z nevyhnutelně subjektivního názoru kritika: „je v ní konfrontován názor kritika a názor překladatele vztahující se k jednomu textu a realizovaný různými způsoby“ (Vízdalová 1997, 4). Vízdalová upozorňuje na to, že

oba by měli být schopni své postoje v maximální možné míře podložit objektivně zjištěnými a ověřitelnými poznatky. Kritik překladu si navíc musí být vědom toho, že vedle jeho vlastního chápání a výkladu výchozího textu může existovat řada dalších interpretací, a že pokud se jejich realizace neprohřešuje na vnitrojazykových instrukcích a vnějazykových determinantách originálu, mají i ony právo na život a uplatnění. (Vízdalová 1997, 4)

K základním požadavkům na kritika patří to, aby si subjektivitu uvědomoval, reflektoval ji a usiloval o oprávněnost a intersubjektivní ověřitelnost svého hodnocení (cf. také Reissová [1971] a její názory na oprávněnost kritiky, viz podkapitola 3.3) a o profesionalitu, tj. o:

- věcný a racionální přístup k hodnocení,
- uvádění argumentů (negativní i pozitivní hodnocení má být zdůvodněno) a relevantních příkladů,
- vyváženost a komplexnost hodnocení (poměr dobrých a špatných řešení),
- posouzení závažnosti chyb (v závislosti na míře přeložitelnosti, překladatelské strategii, funkci textu, funkci překladu),
- ponechání prostoru pro jiné subjektivní názory, jsou-li podloženy argumenty, a nevytlačení absolutních soudů,
- vědomí omezení kritiky na základě CT (nehodnotit skutečnosti zjištěné jen porovnáním s originálem),
- profesionální přístup (kritik má hodnotit text, nikoliv osobnost překladatele; uvědomuje si, že „překladatel nemůže za všechno“, na výsledné podobě CT se podílí také jazykový redaktor, odpovědný redaktor, lektor, zadavatel).

V kritice překladu by stejně jako v kritice literární měl nacházet uplatnění *princip vstřícnosti*, koncept, který si z filozofie jazyka vypůjčil Petr Kořátko (1999, 20) a použil ho pro vymezení adekvátní interpretace básnických textů. Tato metodická zásada by se pro potřeby kritiky překladu dala upravit takto: Ze všech variant hodnocení, které jsou koherentní a jsou zhruba ve stejné míře podpořeny dostupnými argumenty, vyber ve vlastním zájmu tu, která ti umožní přiznat překladovému textu maximální hodnotu.

Při výkladu zvláštností překladatelovy koncepce a překladatelských řešení se snaž udržet (tak dlouho, jak to jen jde) předpoklad, že jsou nositeli nějaké funkce. Neadekvátnost, překladatelova neznalost nebo neobratnost jsou až tou poslední výkladovou možností: můžeš-li se jí vyhnout revizí vlastní interpretace (pod podmínkou zachování koherence), neváhej to udělat. Koťátko spojuje princip vstřícnosti s úspěšnou interpretací:

Takto chápaný princip vstřícnosti (podobně jako jeho protějšek v Davidsonově teorii radikální interpretace a v jeho obecném pojetí komunikace) není věcí pouhé sympatie nebo respektu k autorovi, není laskavostí, kterou prokazujeme dílu: je elementární podmínkou úspěšné interpretace. (Koťátko 1999, 20)

Kapitola třetí

Modely hodnocení kvality překladaU

Tato kapitola uvádí modely kritiky/hodnocení kvality překladaU a názory významných představitelů oboru v česko-slovenské, německé a anglosaské tradici od sedmdesátých let minulého století. Sleduje tři cíle: (a) ukázat vývoj, jakým se úvahy o hodnocení překladaU vyvíjely, (b) představit tyto modely jako nástroje, které mohou být využitelné i v dnešní hodnoticí/pedagogické praxi, (c) sledovat jejich návaznost na současné vývojové trendy.

3.1 Česko-slovenská tradice: Jiří Levý, Anton Popovič, František Miko

3.1.1 Jiří Levý

Ve své nejvýznamnější práci *Umění překladaU* z roku 1963 se Levý zabývá literárním překladaU a na kritiku překladaU, hodnocení a kategorii hodnoty opakovaně odkazuje. Vzhledem k tomu, že reflektuje teoretické problémy překladaU a současně analyzuje konkrétní překladaUské problémy a překladaUvé texty, mají jeho úvahy značný dosah pro kvalitu překladaU jako produktu i procesu a vztahují se k hodnocení kvality i v případě, že kritiku či hodnocení překladaU explicitně nezmiňuje. Jettmarová (2011, xvi) v úvodu k anglickému překladaU mluví o „praktickém“ poslání knihy ve smyslu rad určených pro zlepšení překladaUské praxe:

[Levý] svým *Uměním překladaU* oslovil širší okruh čtenářů, aby pomohl zlepšit kvalitu překladaU a podpořit sebevědomí a etiku překladaUtelů. Ačkoliv uvádí, že jeho teorie je normativní, není preskriptivní v tradičním smyslu. Je odvozená z historické praxe a vychází z historické dialektiky a dá se označit jako umírněně normativní (tzn. formulace *mělo by se*, zaměřené na optimalizaci překladaUské praxe). Jinými slovy, Levého „měření“ překladaU je založeno na historické afinitě metod, norem, společenských funkcí a hodnot a počítá s individuálním

subjektem překladatele i dalších účastníků překladatelského procesu. (Jettmarová 2011, xvi)¹

Levý o kritice překladu pojednává jednak jako o jedné z oblastí teorie překladu, jednak v souvislosti s konceptem *dvojí normy v překladu*. Upozorňuje na normativní charakter velké části teorie překladu a na historickou podmíněnost představ o překladu:

[J]e značná část teorie překladu – jako ostatně teorie každého umění – přiznaně nebo nepřiznaně normativní. Bez normy by ani nebyla žádná kritika možná. Kritika překladu ... vycház[í] nutně od určité představy, čím by měl překlad být. Tato představa nevyplývá ... z podstaty překladu samého, nýbrž je dána proměnlivým a historicky vázaným názorem filozofickým. (Levý 1998, 37)

Dvojí norma se týká reprodukční normy, která představuje požadavek na věrnost překladu, a umělecké normy, která je požadavkem na uměleckou hodnotu (Levý 1998, 88). Levý chápe uměleckou dimenzi překládání šířeji než jako pouhou aplikaci kontrastivní gramatiky a stylistiky. Považuje ji za kritické zhodnocení potenciálního vlivu hodnot originálu na životní problematiku v cílové kultuře a za přijetí určité interpretační pozice, vidí ji jako transpozici umělecké reality zachycené v díle a transpozici jeho stylistických rovin do cílové kultury a jejího jazykového systému. Jeho požadavek pravdivosti v překladatelské praxi neznamena naturalistické kopírování, ale předávání podstatných vlastností originálu čtenáři překladu. Překlad nemůže být stejný jako originál, ale měl by na čtenáře mít stejný účinek, a tudíž by měl počítat s jeho perspektivou. Levý (1998) tvrdí, že základem kritiky překladu je kategorie *hodnoty*. Hodnota uměleckého díla je dána jeho vztahem k uměleckým normám, které je nutné chápat jako historicky podmíněné, což znamená, že jejich obsah a hierarchie se v průběhu času mění a vyvíjejí. Kvalita překladu je podle něj přímo úměrná schopnosti či neschopnosti překladatele vyřešit protikladné požadavky věrnosti a krásy. Pro hodnocení překladu není zásadní zvolená překladatelská metoda, protože ta je do značné míry předurčena daným jazykovým materiálem a konkrétním kulturním kontextem, ale vynalézavost překladatele při uplatňování zvolené metody.

Levý (1998, 139) se také experimentálně zabývá příčinami nedostatků v překladech literárních textů. Na základě svého výzkumu a pedagogických zkušeností vymezuje „stylistické ochuzování slovníku“ jako:

- užití obecného pojmu místo konkrétního přesného označení,
- užití stylisticky neutrálního slova místo citově zbarveného,
- malé využití synonym k obměňování výrazu.

1 „He addressed a larger readership through his *Art of Translation* to help improve translation quality and foster the translator’s self-awareness and ethics. Although he says his theory is normative, it is not prescriptive in the traditional sense. Derived from historical practice and built on historical dialectics, it may be called weakly normative (i.e. ought-to statements to optimize practice). In other words, Levý’s “benchmarking” of translation is based on the historical affinity of methods, norms, social functions and values, and accounts for the translator’s individual subject as well as for other agents involved in the process.“

Negativní tendence ve vyšších rovinách textu označuje jako „intelektualizaci“ a uvádí tyto:

- zlogičťování textu, tj. odstraňování neobvyklých, „nelogických“ konstrukcí a výrazů,
- vykládání nedořečeného, tj. plné vyjádření myšlenek, které jsou v originále ponechány v podtextu, odstraňování „míst neurčenosti“,
- formální vyjadřování syntaktických vztahů, tj. vyjadřování skrytých vztahů mezi myšlenkami pomocí spojek, změny souvětí podřadných na souřadná a tendence ke spojitému slohu. (Levý 1998, 145–53)

3.1.2 Anton Popovič

Popovič, „[p]ovažovaný za jednoho ze zakladatelů (nikoliv jen předchůdců) deskriptivních překladatelských studií a manipulační školy“ (Špirk 2009, 5),² se zabývá literárním překladem a kritice překladu věnuje značnou pozornost. V monografii *Poetika umeleckého prekladu: Proces a text* z roku 1971 si všímá axiologických aspektů práce kritika překladu. V monografii *Teória umeleckého prekladu: Aspekty textu a literárnej meta-komunikácie* (1975) definuje pojem literární kritická axiologie a zkoumá metodologii a funkce kritiky překladu.

Pro Popoviče (1975, 27) je „překlad věc stylistická“. Styl považuje za integrační činitel, který spojuje všechny jazykové roviny textu a rovinu jazykovou s rovinou tematickou. Jednotkou stylu je celý text a práce překladatele na rovině stylistické zaručuje koherentnost jeho rozhodnutí: „Překladatel musí zachovat to, co drží jednotlivé, stylově různorodé prvky pohromadě. Musí vycházet z představy vnitřně organizovaného celku, který je koherentní“ (1975, 103). Ve zdůrazňování důležitosti stylu a také autorských a překladatelských rozhodnutí se shoduje s nejnovějším výzkumem, např. s výzkumem Jean Boase-Beierové. Ta tvrdí, že „[l]iterární překlad se dá chápat jako překlad stylu, protože je to styl, co umožňuje textu fungovat jako literatura“ (Boase-Beier 2006, 114).³ Na význam stylu a překladatelských rozhodnutí pro kritiku překladu upozorňuje Hewson. Podle něj má kritika překladu

zkoumat, jaký potenciální vliv má [překladatelova] volba na způsob čtení a na interpretaci cílového textu. Jedním z [Hewsonových] cílů je proto přiznat stylu centrální postavení, které si v kritice překladu zaslouží ... styl je považován za primární faktor jak při odhalování voleb, kterým překladatel čelil, tak při hodnocení účinků té překladatelské volby, která byla nakonec učiněna. (Hewson 2011, 19)⁴

2 „He is considered one of the co-founders (and not merely a predecessor) of both descriptive translation studies and the manipulation school.“

3 „Literary translation can be seen as the translation of style because it is the style of a text which allows the text to function as literature.“

4 „to examine the impact that the choice may potentially have on the reading and interpretation of the target text. One of my aims is thus to give style the central place it deserves within translation criticism ... Style is seen as a primary factor both when attempting to reconstruct the choices that faced the translator, and when assessing the effects of the translational choice that was finally made.“

V Popovičově koncepci teorie a kritiky překladu má důležitou úlohu koncept *posunu* a na toto pojetí odkazují i zahraniční zdroje. Například *Routledge Encyclopedia of Translation Studies* (Encyklopedie překladatelských studií nakladatelství Routledge) pod heslem „Shifts“ (Posuny) uvádí, že pro Popoviče jsou posuny kategorií stylistickou a nazývá je proto *výrazové posuny*. Popovič vychází z teze, že jazykové prostředky VT a CT nelze srovnávat izolovaně, ale ve vztahu k celému výrazovému systému, který umožňuje určit jejich výrazovou hodnotu. Tímto systémem je pro něj *výrazová soustava* Františka Mika. Popovič rozlišuje *posuny konstitutivní a individuální*. Jeho pojetí konstitutivních posunů je širší než pojetí posunů obligatorních (viz dále). Konstitutivní posuny jsou důsledkem rozdílů mezi dvěma jazyky, mezi dvěma poetikami a dvěma styly, stylu originálu a stylu překladu. Konstitutivní jsou také v tom smyslu, že konstituují styl překladu, který Popovič chápe jako integrační princip výstavby textu. Individuální posuny jsou dány individuálními sklony a idiolektem překladatele (Bakker a kol. 2009, 272).

Pro Popoviče je výrazový posun „projevem nemožnosti dosáhnout naprosté věrnosti originálu, ale paradoxně je i projevem úsilí vyhnout se ‚nevěrnosti‘ a dosáhnout totožnosti za cenu jisté změny ... Tzv. ‚absolutní překlad‘ neexistuje ani teoreticky, ani prakticky“ (1975, 121). Posun tak není vnímán negativně,⁵ ale jako *funkční výrazový posun*, jehož „cílem je adekvátně vyjádřit prvky v podmínkách odlišnosti dvou systémů“ (Popovič 1975, 121). Popovič rozlišuje makrotylistiku a mikrotylistiku textu. Změny na rovině makrotylistiky přebírá od Reissové (*aktualizace* jako změny času, *lokalizace* jako změny místa, případně tématu, *adaptace* jako změny postav, případně reálií díla). Za hlavní oblast překladatelských operací považuje rovinu mikrotylistiky díla a uvádí následující typologii výrazových změn v překladu (Popovič 1975, 130):

Styl díla	makrotylistika díla (téma → kompozice)	aktualizace	
		lokalizace	
		adaptace	
	mikrotylistika díla (jazyk → stylizace)	výrazové zesilování	typizace
			individualizace
		výrazová shoda	substituce
			záměna
		výrazové zeslabování	nivelizace
			ztráta

Tabulka 1: Popovičova typologie výrazových změn v překladu

⁵ Negativních implikací termínu posun se obává Hewson (2011) a mluví proto o překladatelských volbách a jejich účincích.

- Výrazové zesilování: Překladatel má k dispozici ekvivalentní výrazové prostředky, ale záměrně zdůrazňuje některé stylistické rysy originálu. Dochází k typizaci, tj. zesílení typizačních prvků, např. jazykové charakteristiky určité postavy, a individualizaci, tj. zvýraznění překladatelova idiolektu.
- Výrazová shoda: Překladatel nemá k dispozici ekvivalentní výrazové prostředky, proto používá náhradní – substitute je nahrazování nepřeložitelných prvků, spojení, idiomů apod. Zvláštním druhem substitute je výrazová záměna, tj. výměna místa výrazových prostředků.
- Výrazové zeslabování: ochuzení, zjednodušení, oplošťování stylu – jde o negativní posun (nivelizace, ztráta).

Tato typologie umožňuje určovat směry posunů, ke kterým v překladu dochází, a také tendence, kterými se vyjadřuje překladatel jako tvořivý subjekt. Souhrnně tyto směry a tendence vytvářejí překladatelovu poetiku. Typologie má abstraktní a deduktivní charakter, proto je nutné přihlížet ke kontextovému rámci příslušné výrazové tendence. Posun sám o sobě nevyovídá o kvalitě daného řešení (hlavně výrazové zesilování nebo zeslabování může být funkčně zdůvodněné), proto je jednotlivá překladatelská řešení nutné interpretovat na pozadí stylistické diferenciacce přijímacího jazyka (Popovič 1975).

Popovičova typologie posunů ze sedmdesátých let je příkladem snahy o systematizaci a interpretaci posunů. Příkladem stejné snahy v současném výzkumu je Hewsonův model kritiky překladu (viz podkapitola 4.5), navazující na Bermána.

3.1.3 Posun, *tertium comparationis* a výrazová soustava Františka Mika

Pojem *posun* a související pojmy *invariant* a *tertium comparationis* jsou v teorii překladu pojmy kontroverzní, pro kritiku překladu však zásadní. Jak uvádějí autoři hesla *Posuny*, Bakker, Koster a van Leuven-Zwartová (2009, 269–74), patří překlad k transformačním operacím, při kterých dochází k transformaci *invariantu*. Touto transformací jsou změny vzhledem k VT, nazývané *posuny*. Definice invariantu se dají rozdělit na normativní a deskriptivní. Normativní, preskriptivní přístupy postulují invariant jako nutnou podmínku toho, aby se transformace dala označit jako překlad; invariant je tedy určen předem a je shodný s pojmem *tertium comparationis*. Posun je v negativních formulacích chápán jako nežádoucí důsledek překladu, jako změna hodnot VT, které mají zůstat zachovány, tedy jako chyba, které se překladatel má vyvarovat. V pozitivních formulacích se o posunu naopak mluví jako nevyhnutelné a žádoucí změně určitého aspektu VT a důsledku systémových rozdílů. V obou případech je „pojem posun relevantní hlavně pro aplikované oblasti translologie – vzdělávání a kritiku“ (Bakker a kol. 2009, 270).⁶ Na posun jako deskriptivní kategorii lze pohlížet z hlediska produktu nebo procesu překladu – tedy buď jako na změny zjištěné porovnáním originálu a překladu, nebo jako

⁶ „the concept of shift is especially relevant to the applied branches of translation studies: training and education and criticism.“

na postupy a metody použité překladatelem v překladatelském procesu. Posuny se většinou dělí na *posuny nutné*, které jsou dány systémovými rozdíly, a *posuny volitelné*, které překladatel volí ze stylistických, ideologických nebo kulturních důvodů. Autoři (Bakker a kol. 2009) upozorňují na pojetí Catfordovo, Popovičovo a Touryho a na detailní metodologii popisu posunů van Leuven-Zwartové, která rozlišuje posuny na úrovni mikrostruktury textu (srovnávací model) a makrostruktury textu (deskriptivní model). Popis posunů na úrovni makrostruktury vychází z teorie žánru, zaměřuje se na narativní texty a invariant odvozuje z naratologických konceptů.⁷

Pojem *tertium comparationis* vysvětluje Munday (2009, 231) takto:

Termín používaný v kontrastivní lingvistice k popisu základu pro srovnání dvou objektů analýzy (jednotek VJ a CJ) ve smyslu shodného kritéria. Toto kritérium, *tertium comparationis*, (doslova „třetí [element] srovnání“) je na textu nezávislý význam (invariant) společný prvku VJ a CJ, na jehož základě se dá určit variantnost ekvivalence mezi těmito dvěma prvky ... Translatologové považují *tertium comparationis* za kontroverzní vzhledem k jeho nevyhnutelné subjektivnosti.⁸

V Popovičově pojetí posunů slouží jako *tertium comparationis* či jako *zprostředkující jazyk* výrazová soustava Františka Mika:⁹

[Popovič] našel tento zprostředkující jazyk právě [v] systému výrazových vlastností textu F. Mika. Uvědomil si, že se díky němu dají identifikovat výrazové vlastnosti originálu i překladu a že případný rozdíl mezi originálem a překladem se dá měřit jako rozdíl výrazových vlastností v textu. Dokonce se díky němu dá určit, které z nich patří do konvencí autora a příjemce původního díla a které se řadí ke konvencím překladatele a příjemce překladu. (Valentová a Režná 2011, 10–11)

Jak bylo uvedeno výše, je pojem *tertium comparationis* kontroverzní, což je dáno zdánlivým rozparem mezi jeho využitím jako výzkumné metody a jeho subjektivní podstatou. Pokud jde o Popovičovo pojetí, je důležitý postřeh Benyovszkého, který poukazuje na to, že výrazová teorie není jen metodou stylistického výzkumu, ale její pojetí je širší, neboť zahrnuje antropologický horizont, který z ní činí hermeneutiku ve smyslu „umění interpretace“ a „umění chápat svou existenci“ (Valentová a Režná 2011, 15–16). S odkazem

7 Přístup van Leuven-Zwartové podrobněji komentuje a s odkazem na další zdroje kriticky hodnotí Hewson (2011, 7-9).

8 „A term used in contrastive linguistic studies to describe the basis of comparison between two objects of analysis (SL and TL units) in terms of a shared criterion. This criterion, the *tertium comparationis* (lit. ‘the third [element] of the comparison’) is a text-independent meaning (invariant) shared by both the SL and TL unit, by means of which the variation in equivalence between the two units can be established ... Translation scholars consider the *tertium comparationis* to be a controversial issue since it carries with it an inevitable element of subjectivity.“

9 Schéma, výklad pojmů a výkladový slovník výrazové soustavy viz antologie František Miko: *Aspekty překladového textu* (2011).

na Popoviče Benyovszky konstatuje, že „odvolávat se na výrazovou soustavu ... znamená vlastně interpretovat“ (Valentová a Režná 2011, 16). Hewson hodnotí použití konceptu *tertia comparationis* pro potřeby kritiky překladu negativně, např. u van Leuven-Zwartové a Kostera, a uvádí, že „[t]ertium je vždy problematické, pokud je považováno za objektivní měřítko, kterým nemůže být“ (2011, 8–9).¹⁰ Stejně jako Popovič klade důraz na interpretaci a jeho přístup je založen na potenciální interpretaci. Při vymezení interpretační pozice kritika překladu odkazuje Hewson na Levého a konstatuje:

Překladatel/ka vykonává mimořádně komplexní činnost, protože v průběhu překládání nevyhnutelně redukuje nebo vylučuje určité směry interpretace a současně preferuje nebo otevírá nové. (Hewson 2011, 20)¹¹

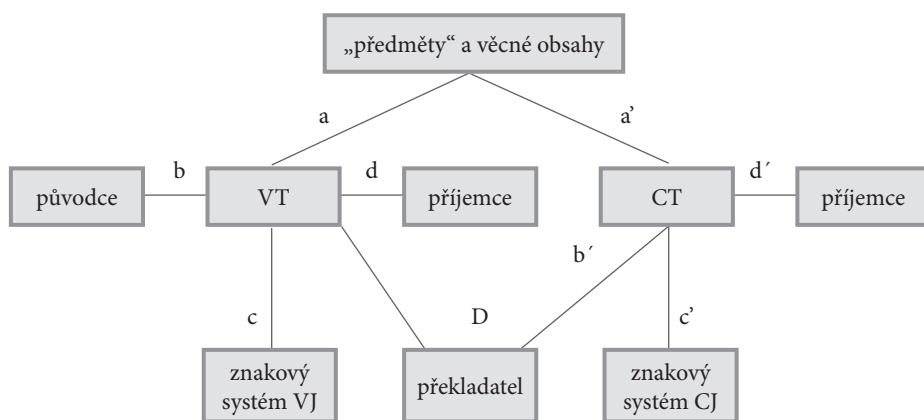
3.2 Werner Koller

Kollerovo pojetí kritiky překladu bylo publikováno mimo jiné v monografii *Einführung in die Übersetzungswissenschaft* (Úvod do teorie překladu) z roku 1979.¹²

Koller patří k představitelům funkčního lingvistického přístupu založeného na konceptu ekvivalence a hierarchie ekvivalencí. Podle něj patří funkce textu k faktorům, které má textová typologie a kritika překladu zohledňovat, je však nutné rozpracovat tento koncept přesněji a diferencovaněji, než jak to činí Reissová.

3.2.1 Model kritiky překladu

Kollerův model KP vychází z tohoto schématu překladatelského procesu:

Obrázek 5: Překladatelský proces podle Kollera

¹⁰ „The tertium is always problematical when it is taken to be the objective yardstick that it cannot be.“

¹¹ „A translator performs a particularly complex operation, in that as the work of translating proceeds, she or he inevitably reduces or excludes certain interpretative paths while favouring or opening up other parts.“

¹² Zkrácená verze byla publikována pod názvem Anmerkungen zu Definitionen des Übersetzungs „Vorgangs“ und zu Übersetzungskritik (Poznámky k definicím překladatelského „procesu“ a kritiky překladu) v monografii z roku 1977 *Übersetzungswissenschaft* (Teorie překladu) editované Wolframem Wilssem.

Kritika se zabývá všemi uvedenými vztahy (a, a', b, b', c, c', d, d', D) a má následující tři fáze:

I. Analýza VT (Textová kritika)

II. Srovnání VT s CT

III. Hodnocení překladu

I. Analýza VT (Textová kritika)

Textová kritika analyzuje VT s ohledem na podmínky a možnosti CJ a potenciální překladatelské problémy a zabývá se jazykově funkčním, jazykově stylistickým a formálním vztahem (c), obsahovým vztahem (a) a pragmatickým vztahem (d). Zvláštním postavením vztahů D a b' se zabývá teoretická část.

Při analýze VT jde o vypracování charakteristiky VT, která je pak východiskem pro srovnávací analýzu. První orientační charakteristika textu vychází z Bühlerova pojetí jazykových funkcí.

K faktorům jazykově stylistické charakteristiky patří: stylová rovina, specifické stylové příznaky, specifické individuální prvky, množství a druh překladatelsky problematických prvků CJ a VJ, specifická slovní zásoba, složitost syntaxe. Na základě této analýzy Koller určuje tři základní textové typy: texty s vysokým podílem jazykových a stylistických vyjadřovacích prostředků specifických pro VJ, texty jazykově a stylisticky neutrální a texty s vyrovnaným podílem obou předchozích vlastností. Z hlediska formální charakteristiky rozlišuje texty s určitou formální strukturou (např. veršová forma) a formálně neutrální texty.

Podle obsahu vyděluje čtyři základní textové typy:

- Texty, které nepatří do žádného specifického kontextu VJ (kulturního, historického, sociálního, ekonomického, politického), ale v rámci určité odborné nebo věcné tematiky se zabývají obecně platným mimojazykovým obsahem.
- Texty, které jsou zakotvené v určitém specifickém prostředí VJ nebo se zaměřují na specifické obsahy, kterým nelze porozumět jen na základě určitých věcných či odborných vědomostí, nýbrž předpokládají znalost nebo dokonce podíl na způsobu života výchozího kontextu.
- Texty, které jsou sice vázány na určitý kontext, ale zachycují ho pro informační potřeby a všeobecně srozumitelným způsobem.
- Texty, které jsou zakotveny v určitém kontextu, ale současně ho svou literární podobou a textovými souvislostmi zprostředkovávají.

Z hlediska pragmatiky se texty dělí na takové, které (a) nejsou specificky určeny určitému výchozímu publiku, (b) texty, které jsou specificky zaměřeny na výchozí kontext, (c) texty, které jsou zaměřeny na výchozí kontext, ale nejen na něj, a (d) texty zaměřené především na cílovou kulturu. Od těchto primárních pragmatických kategorií, odvozených pouze z VT, odlišuje Koller sekundární pragmatiku. Ta vzniká tehdy, pokud se překlad

přízpůsobuje sociologicky nebo vzdělanostně vymezenému okruhu čtenářů nebo slouží určitému účelu, případně jiným účelům než co neadekvátnějšímu zprostředkování cizojazyčného textu. V obou případech dochází k narušení primární pragmatiky VT. Do první skupiny patří například překlad (přepřelování) knih pro děti, do druhé například hrubé překlady sloužící čistě informativním účelům nebo jako pomocný překlad.

II. Srovnání VT s CT

Srovnání VT s CT spočívá v popisu překladatelského výkonu. Kritik zkoumá principy a metody překlada a postupy, které překladatel použil při řešení konkrétních problémů.

V praktické části kritik analyzuje VT a CT (překladatelskou) jednotku po jednotce (na rovině slov, segmentů, vět a textových jednotek) a zjišťuje, jak se faktory zjištěné analýzou VT realizují na různých rovinách CJ a jakou jazykovou, stylistickou, funkční, formální a pragmatickou hodnotu tyto elementy zaujímají v CJ. Zkoumá překladatelské postupy použité pro překonání rozdílů mezi stylistickou, sémantickou, syntaktickou, formální a pragmatickou strukturou VJ (a VT) a CJ (a CT). Pokud navrhne lepší řešení, jde o konstruktivní kritiku.

V teoretické části se kritik zabývá relací D (překladatel – VT) a d' (překladatel – CT), tedy důvodem vzniku překlada, jeho účelem a požadavky, které se na něj kladou, a zkoumá principy a metody překlada. Požadavky na překlad a jeho účel jsou pragmatické komponenty: jde o to, zda překladatel vytváří hrubý překlad, pomocný překlad, svébytné přebásnění tvůrčího díla, překlad pro potřeby politické propagandy či nábožensko-misionářské účely, pro čtenáře z konkrétní společenské vrstvy, pro školní potřeby apod. Z hlediska principů a metod překlada jde o teoretické zásady, kterými se překladatel řídí nebo bude řídit (co považuje za volný, doslovný, věrný, adekvátní překlad, zda mu jde o adaptaci cizích prvků nebo o zciuzující překlad, či zda usiluje o kompromis). Kritik má při hodnocení vzít v úvahu, zda různé jazykové stylistické jevy, které považuje za neadekvátní, nejsou právě důsledkem takových metodických a strategických rozhodnutí, a především má určit teoretickou koncepci. Jen tak se zabrání tomu, aby při hodnocení jazykové stylistických jevů nedospěl ke zcestným závěrům.

III. Hodnocení překlada

Při hodnocení se vychází ze souhrnných výsledků srovnávací analýzy, což vylučuje povrchní a zevšeobecnující posouzení překlada jako „dobrého“, „špatného“, „čtivého“, „plynulého“ apod. Koller za adekvátní hodnocení nepovažuje ani kvantitativní definice kvality (odkazuje na Jumpelta a jeho tvrzení, že kvalitu překlada určuje zásada trvalého malého procenta chyb). Základem hodnocení překlada je *hodnoticí škála*, která vychází především ze specifických vlastností VT. Překlad se hodnotí z hlediska funkční, jazykově stylistické, formální, obsahové a pragmatické adekvátnosti jako adekvátní nebo neadekvátní, případně pomocí širší hodnoticí škály jako adekvátní; méně adekvátní, ale přípustný; neadekvátní, ale za určitých podmínek ještě tolerovatelný; neadekvátní a stěžejně tolerovatelný; neadekvátní.

Koller označuje hodnocení překladu na základě podrobné analýzy jako v zásadě objektivní, přičemž objektivní chápe jako přezkoumatelné a věcné. Současně je takové hodnocení subjektivní a vždy takové bude, což je dáno tím, že kritik při posuzování adekvátnosti (stejně jako samotný překladatel) vychází z určitých teoretických rozhodnutí a předpokladů, které by ve své kritice měl explicitně uvést. Tyto teoretické předpoklady se týkají stylistických a estetických názorů, pojetí jazykové normy a jazykových možností, pojetí účelu překladu a překladatelských principů a metod, kterými by se podle kritika měl překladatel řídit. Týkají se rovněž představ kritika o předpokládaném čtenáři, jeho vzdělanostní úrovni, předpokládaných znalostech a míře srozumitelnosti textu.

3.3 Katharina Reissová

Monografie *Möglichkeiten und Grenzen der Übersetzungskritik. Kategorien und Kriterien für eine sachgerechte Beurteilung von Übersetzungen* (Možnosti a hranice kritiky překladu: Kategorie a kritéria adekvátního posuzování překladů) byla poprvé publikována v roce 1971 a je všeobecně považována za jeden z prvních systematických přístupů k hodnocení kvality překladu (viz např. Lauscher 2000, 150). V roce 2000 byl publikován překlad do angličtiny (*Translation Criticism – Potential and Limitations: Categories and Criteria for Translation Quality Assessment* [Kritika překladu – možnosti a omezení: Kategorie a kritéria hodnocení kvality překladu]) a překladatel Erroll F. Rhodes v předmluvě konstatuje: „Tato kniha je klíčová a je dnes klasickou prací, která je užitečná pro každého, kdo překládá nebo hodnotí překlady“ (Reiss 2000, vii).¹³

Reissová používá termín *kritika překladu*, zakládá ji na srovnávání VT a CT a formuluje zásadu „Kritika překladu není možná bez srovnání s originálem“ (2000, 9).¹⁴ Připouští i kritiku pouze na základě překladu bez srovnání s originálem, ale zdůrazňuje, že může být užitečná jen tehdy, pokud si kritik je vědom jejich omezení. Tento druh kritiky může posloužit jako první fáze hodnocení, po které musí následovat druhá a nepostradatelná fáze srovnání s VT. Za jeden z nejdůležitějších principů překladu považuje věrnost záměru autora VT a pouze srovnávací analýza může odhalit, zda bylo této věrnosti dosaženo, jak byl pochopen a interpretován autorský záměr a jak úspěšně byl vyjádřen v CJ.

Její model je obecný, tzn. je určen pro různé typy textů. Rozlišování mezi pragmatickými a literárními texty Reissová nepovažuje za dostatečné a formuluje typologii textů a příslušných překladatelských metod. Zdůrazňuje, že překlad by měl být hodnocen na základě objektivních a relevantních kritérií. Objektivitu chápe jako ověřitelnost – každá kritika překladu, ať pozitivní, nebo negativní, má být explicitně zdůvodněna a doložena příklady. Kritik by měl také vždy ponechat prostor pro jiné subjektivní názory. V případě negativní kritiky by se měl snažit zjistit, co překladatele k (údajnému) omylu vedlo a měl by navrhnout lepší řešení.

13 „This work proved to be seminal and it remains today a classic, still valuable for anyone engaged in producing or evaluating translations.“

14 „No critique without a comparison with the original!“

3.3.1 Model kritiky překladu – Srovnání VT a CT

Srovnávací analýza zahrnuje tři oblasti:

- I. Typ textu
- II. Jazykové prostředky
- III. Mimojazykové parametry

I. Typ textu a metody překladu

Srovnání VT a CT má začít určením typu textu a příslušné překladatelské metody. Reissová (2000) vychází z Bühlerova pojetí jazykových funkcí a na dominantní jazykové funkci zakládá typologii uvedenou v Tabulce 2. Je si však vědoma, že v textu není vždy zastoupena pouze jedna funkce a že dochází k jejich křížení a překrývání:

funkce jazyka	zobrazovací	expresivní	přesvědčovací
dimenze jazyka	logika	estetika	dialog
typ textu	zaměřený na obsah (informativní)	zaměřený na formu (expresivní)	zaměřený na apel (operativní)

Tabulka 2: Typologie textů podle Reissové

Kromě těchto tří základních textových typů vymezuje typ čtvrtý, *audiomediální typ textu*. K tomuto typu patří psané texty určené k poslechu.

Zařazení textu k určitému textovému typu určuje příslušnou metodu překladu:

- texty zaměřené na obsah vyžadují invariantnost obsahu;
- expresivní funkce jazyka, zastoupená primárně v textech zaměřených na formu, musí být v překladu vyjádřena analogickou formou, vytvářející odpovídající působení textu;
- u textů přesvědčovacích jde o to, aby měl CT stejný účinek, překladatel se může více odchýlit od obsahu a formy originálu než u ostatních typů textu a usiluje o zachování apelu inherentně obsaženého ve VT.

Reissová (2000) uvádí, že kromě jazykového kontextu hraje důležitou roli i mimojazyková situace – kritik překladu má proto pracovat s kategorií jazykovou i pragmatickou.

II. Jazykové prostředky

Jazykové prostředky Reissová (2000) dělí na sémantické, lexikální, gramatické a stylistické:

- Sémantické prvky: Pro určení sémantické ekvivalence je nezbytné zkoumat lingvistický kontext: mikrokontext (tj. slova v bezprostředním okolí jen zřídka delším než jedna věta) a makrokontext (nejen odstavec, ale i celý text). Kritik se zaměřuje na polysémii, homonymii, rozdíly v pojmenováních VJ a CJ, špatnou interpretaci, neopodstatněné přidávání a vynechávání.

- Lexikální prvky: Kritik zkoumá, zda překladatel zvládl termíny, idiomy, falešné přátele, homonyma, bezekvivalentní slovní zásobu, jména, metafory, slovní hříčky, ustálená slovní spojení a přísloví atd.
- Gramatické prvky: Hodnotícím kritériem je *správnost* (pokud nepřevládne jiný faktor, např. vysoká míra tolerantnosti k porušování gramatických pravidel ve VT). Jinak se gramatickou *správností* rozumí to, zda překlad odpovídá úzu CJ. Potenciálním ekvivalentem v CJ může být *substituce* (doslovné převzetí gramatické formy), optimální ekvivalent však bude často vyžadovat *transpozici* (změnu formálních gramatických prvků).
- Stylistické prostředky: Prvořadé je rozlišování mezi hovorovým, spisovným a formálním stylem ve VT a posouzení, zda rozdíly v jazykových vrstvách obou jazyků jsou vůbec srovnatelné. Kritik zjišťuje, zda překlad reflektuje stylistické komponenty VT (spisovnost, idiolekt, časovou příznakovost a zvláště odchylky autorského stylu od běžných jazykových norem, např. opakování stejných slov).

Kritik ověřuje u sémantických prvků *ekvivalenci*, u lexikálních prvků *adekvátnost*, u gramatických *správnost* a u stylistických *korespondenci*. Pozornost má věnovat vzájemnému vztahu těchto prvků a požadavkům textového typu.

„Opravování“ VT se stejně jako u ostatních jazykových prvků řídí typem textu (u textů zaměřených na obsah je vhodné zřejmě chyby a stylistické nedostatky odstranit, u textů zaměřených na formu překladatel nemá VT vylepšovat).

III. Mimojazykové parametry

Mimojazykové parametry zásadním způsobem ovlivňují VT i překlad a často právě ony rozhodují o tom, zda je ekvivalent optimální nebo pouze potenciální.

Zahrnují řadu faktorů, které autorovi VT umožňují volit takové prostředky VJ, které budou pro příjemce srozumitelné a případně postačí vyjádřit je jen částečně nebo pouze implikovat. Reissová používá termín *situace* (mimojazykové faktory, které vytvářejí situační kontext a zahrnují jednak *komunikační kontext*, tj. okolnosti zahrnuté do původní komunikace včetně času, místa, autora, příjemců, záměru, jednak *kulturní kontext* VJ).¹⁵ Vzhledem ke komplexnosti kontextových faktorů se ve výkladu omezuje na faktory bezprostřední situace:

- Téma: Znalost tématu je zásadní u všech typů textu, nejen u odborných; překladatelé i kritici mají nejen znát slova, ale vědět také, čeho se týkají.

¹⁵ Jako příklady Reissová (2000) uvádí: (a) Volba mezi španělskými slovy *copa* a *vaso* bude závislá na situačním kontextu: půjde-li o přípitek, bude to *copa* [sklenička na víno], pokud bude někdo žádat o vodu, bude to *vaso* [sklenice na vodu]); (b) Časové zařazení se projeví například ve volbě výrazu pro člena španělského parlamentu: ve vztahu k Druhé republice (1931–36) to bude *diputado*, ale ve vztahu k době po občanské válce (po roce 1939) to bude *procurador (en Cortes)*; (c) Zda bude anglické *dinner* překládáno jako oběd, večeře nebo něco jiného závisí na časovém zařazení popisované situace.

- Čas: Tento faktor je důležitý hlavně u VT, které jsou jazykově vázány na určité období. Kritik má přizpůsobit hodnotící kritéria době vzniku překladu.
- Místo: Jde o rysy typické pro zemi a kulturu VJ. Je obtížné překládat do CJ, jehož mluvčí si příslušné rysy a s nimi spojené asociace nedokáží představit; stejný problém ovšem mohou mít i mluvčí téhož jazyka, kteří mohou narážet na regionální rozdíly.
- Příjemci textu: Reissová zdůrazňuje rozdíl mezi pojmy *příjemci textu* a *zvláštní cílová skupina*. Příjemci textu jsou čtenáři či posluchači VT, kterým autor text určil a počítal s jejich znalostmi. Překladatel by měl čtenáři CT umožnit porozumění textu v rámci kulturního kontextu CJ. Pojem *zvláštní cílová skupina* označuje příjemce, na které zaměřil text překladatel nebo zadavatel. V takových případech jsou obecná kritéria kritiky překladu irelevantní.
- Autor: Tento faktor se týká především specifického autorského stylu, případně stylu textu, a míra jeho závažnosti bude stejně jako u předchozích faktorů závislá na typu textu.
- Expresivita: Ovlivňuje hlavně lexikální a stylistickou rovinu VT, ale může se týkat také roviny gramatické. Kritik musí posoudit, zda překladatel rozeznal např. humor, ironii, sarkasmus, emocionalitu či důraz a zda je vhodné převeď do CT. Při hodnocení převodu expresivních prostředků se nevyhnutelně projeví subjektivita, daná rozdíly v interpretaci překladatele a interpretaci kritika.

Reissová (2000) rozlišuje dva aspekty a klade si dvě otázky. První otázka zní „Jaké jsou hranice kritiky *překladu*?“, tedy co ještě je překlad a kdy je míra odchylek od VT taková, že už o překladu nelze mluvit.

Pro dosažení adekvátnosti *překladu* je nutné zohlednit typ textu, jazykové prostředky a mimojazykové faktory. V praxi ovšem při překladu někdy dochází ke změně typu textu, tedy k tomu, že CT plní jinou funkci než VT, což je podmíněno buď obsahem (překlad má jiný účel než originál), nebo příjemci (překlad je určen jinému okruhu čtenářů). Překladatel pak pracuje nezávisle na typu textu, jazykových prostředcích a mimojazykových faktorech a řídí se požadavky účelu textu nebo cílových čtenářů; kritik má zamýšlenou funkci překladu zahrnout do kritérií hodnocení. Vzhledem k definici překladu jako takové verze VT, která v CJ reprodukuje textový typ, jazykové prostředky a zohledňuje mimojazykové faktory, je vhodnější neoznačovat takový CT jako překlad, ale jako *adaptaci, parafrázi, více či méně revidovanou verzi, abstrakt, shrnutí* apod. Kritika *adaptací* se nemůže řídit kritérii a kategoriemi kritiky překladu. Kritik je nahrazuje kategorií *funkce* a hodnotí, zda převod plní zvláštní účel, kterému je určen. Ke zvláštním funkcím, které překlad může plnit, patří resumé a shrnutí, „hrubé“ překlady, školní a studijní edice, biblické překlady, adaptace literárních děl, interlineární verze a překlady pro studijní účely. Adaptacemi pro zvláštní cílové skupiny čtenářů mohou být edice pro děti a mládež, popularizační verze odborné literatury nebo adaptace cenzurované z důvodů

morálních, ideologických a komerčních. Samozřejmou povinností překladatele by mělo být uvést, že se jedná o adaptaci, úpravu nebo adaptační překlad. Překladatel by to měl udělat i ve vlastním zájmu, tedy „pro vlastní ochranu před nařčeními z nekompetentnosti, nepozornosti nebo hlouposti“ (Reiss 2000, 105).¹⁶

Druhá otázka zní „Jaké jsou hranice kritiky překladu?“, tedy do jaké míry je objektivní hodnocení ovlivněno subjektivními faktory. Reissová k nim řadí interpretační schopnosti překladatele a osobnost překladatele.

Interpretační schopnosti překladatele souvisí s těmito aspekty:

- Interpretace zahrnuje nejen porozumění jednotlivým lexikálním a gramatickým strukturám, ale především interpretaci v nejširším smyslu porozumění textu jako celku v hermeneutickém procesu (ten rozhoduje o tom, jaké inference čtenář z textu vyvodí).
- Každý překlad je nevyhnutelně také interpretací a každá interpretace je ovlivněna subjektivními faktory (osobností interpreta, jeho dobou a místem působení, mírou znalosti VJ a CJ, úrovní vzdělání) a vede k určitým rozhodnutím, která odráží *interpretovo* porozumění textu a jeho preference.
- V překladu není možné zachovat *všechny* hodnoty a aspekty originálu, překládání tedy nutně zahrnuje rozhodování mezi dvěma či více možnostmi, přičemž první rozhodnutí, vycházející z interpretace, vede k dalšímu rozhodnutí, což je opět podmíněno subjektivně.
- I v případě, že se dva překladatelé shodnou na interpretaci textu nebo pasáže, jejich překlady téměř nikdy nebudou identické a jejich volba bude nakonec vždy subjektivní, protože je ovlivněna faktory, které nemohou ovlivnit.
- Pro kritiku překladu z těchto aspektů vyplývá požadavek nevynášet kategorické soudy, zdůvodnit své hodnocení a v případě negativního hodnocení navrhnout lepší řešení. V kritice překladu by se neměla používat paušální a povrchní hodnocení jako „jedinečný překlad“, „hrozný překlad“, „empatický překlad“ apod., stejně jako výrazy „špatný“ a „správný“ (jsou adekvátní pouze v případě gramatických a typografických chyb, které ukazují na překladatelovu nekompetentnost či nepozornost).
- Osobnost překladatele: Povrchní hodnocení a malicherné kritizování by mělo být nahrazeno důsledným zohledněním lidského faktoru, a to nejen subjektivních podmínek hermeneutického procesu, ale také osobnosti překladatele a jejího vlivu na CT – to kritikovi umožní adekvátně zhodnotit i překladatelskou interpretaci, s níž nesouhlasí, a zabrání mu v pronášení absolutních soudů.

Reissová (2000) vyvozuje následující závěry o oprávněnosti kritiky překladu:

- Kritika překladu je oprávněná, je-li překlad (v pravém slova smyslu) zkoumán podle měřítek příslušného textového typu, tj. tehdy, když kritéria hodnocení vycházejí z typu textu, jazykových prostředků a mimojazykových faktorů.

¹⁶ „for his own protection against possible charges of incompetence, carelessness or stupidity.“

- Kritika překladu je oprávněná, je-li překlad (v širším slova smyslu, tedy vyžadující překladatelskou metodu *orientovanou na účel textu*) zkoumán podle měřítek, která zahrnou také kategorii *funkce*, přizpůsobenou požadavkům specifického účelu nebo okruhu čtenářů.
- Oba typy překladu jsou ovlivněny subjektivními faktory. Protože je jimi ovlivněn i kritik, je prvořadým kritériem lidský faktor.
- Oprávněná kritika překladu je objektivní jen do té míry, do jaké tyto subjektivní faktory zohledňuje.

3.4 Peter Newmark

V monografii z roku 1988 *A Textbook of Translation* (Učebnice překladu) věnuje Newmark (1988, 184–92) kritice překladu stejnojmennou kapitolu. Jeho přístup předpokládá srovnání VT s CT. Hodnocení pouze na základě CT Newmark odmítá a kritéria jako „plynulost“, „přirozenost“, „čtivost“ a „nepřítomnost interferencí“ nepovažuje za adekvátní měřítko hodnocení. Používá termín *kontrola kvality* a poznamenává, že hodnocení překladu mohou provádět lidé v různém postavení (zaměstnanec zadavatelské firmy nebo překladatelské agentury, vedoucí oddělení nebo ředitel firmy, klient, profesionální kritik nebo učitel, čtenáři publikovaného překladu). Toto zaměření na potřeby překladatelské praxe nebylo v osmdesátých letech v teorii překladu běžné a předznamenává příklon kritiky překladu jako akademické disciplíny k reálným potřebám jazykového průmyslu.

3.4.1 Model kritiky překladu

Newmarkův (1988) model se skládá z těchto částí:

- I. Analýza VT (zaměřená na účel a funkční aspekty textu)
- II. Záměr překladatele
- III. Srovnávací analýza VT a CT
- IV. Hodnocení překladu, které zahrnuje:
  - hodnocení z pohledu překladatele,
  - hodnocení z pohledu kritika
- V. Předpokládané postavení CT v cílovém kontextu (kultuře, oboru)

I. Analýza VT se zaměřuje na:

- autorský záměr,
- charakteristiku okruhu čtenářů,
- zhodnocení kvality vyjadřování a určení míry překladatelské volnosti (např. možnost odstranit klišé a použít přirozený jazyk v informativním textu, ale ne v textu autorském),
- předchozí bod předpokládá (i když explicitně nezmiňuje) určení typu textu,
- stručné shrnutí námětu nebo témat (což neznamená podrobné převyprávění obsahu).

II. Záměr překladatele

- Záměr překladatele: Analýza překladatelského záměru se týká překladatelovy interpretace účelu VT, překladatelské metody a předpokládaného okruhu čtenářů. Kritik usiluje o analýzu z pohledu překladatele. Newmark konstatuje, že je to hledisko, na které kritika překladu často zapomíná. Zaměřuje se na hodnocení překladatelských metod (např. záměrné archaizace, menšího využití obrazných pojmenování, „oživování“ neutrálních vět hovorovými nebo idiomatickými výrazy, kompenzace vynechávání informací jejich přidáváním na jiném místě textu) a na zhodnocení způsobu převodu kulturně specifických částí textu (tj. do jaké míry byl text kulturně neutralizován nebo přizpůsoben kultuře CJ). Newmark uvádí, že při zkoumání překladatelova záměru a pracovních metod nejde o jejich kritické hodnocení, ale o snahu pochopit, proč byly použity. Kritik by si podle něj neměl libovat ve vyhledávání překladatelských chyb a měl by naopak brát v potaz, že překladatel nemá možnost se bránit, že i v dobrých překladech se vyskytují chyby a že když překladatel používá nepřirozený, zastaralý, hovorový nebo jadrný styl neodpovídající originálu, může tím sledovat nějaký záměr. V této části analýzy má kritik projevat vůči překladateli empatii a rozlišovat mezi neznalostí (VJ a/nebo tématu) a překladatelskou metodou, která se kritikovi může jevit jako příliš idiomatická nebo příliš formální, která je však důsledná.

III. Srovnávací analýza VT s CT

- Kritik se zaměřuje na jednotlivé problémy VT. Analýza je výběrová, ale reprezentativní a detailní. Nepostupuje lineárně, ale zkoumaný materiál selektivně třídí podle kategorií (titul, kompozice, členění textu na odstavce, konektory, posuny, metafory; kulturně specifické výrazy, „překladatelština“, vlastní jména, neologismy, „nepřeložitelná“ slova, víceznačnost, registr, metajazyk, slovní hříčky, zvukové efekty). Tato část analýzy by se podle Newmarka měla zaměřit na diskuzi o překladatelských problémech spíše než na „návody“ na „správný“ nebo lepší překlad. Představuje hlavní část kritiky a většinou musí být selektivní, protože každá pasáž, která se vzpírá doslovnému překladu, představuje problém, nabízí více možností a vyžaduje zdůvodnění preferovaného řešení.

IV. Hodnocení překladu

Kritik nejprve hodnotí referenční a pragmatickou přesnost z hlediska překladatele, pak ze svého hlediska. Zjišťuje míru sémantického deficitu a jeho nevyhnutelnosti. Dále posuzuje kvalitu CT nezávisle na originále: „anonymní“ a neindividualizovaný text by měl být napsán přirozeným, dobře strukturovaným, elegantním a příjemným stylem; u autorského textu se hodnotí převod idiolektu originálu.

V. Předpokládané postavení CT v cílovém kontextu

U významného textu má kritik na závěr zhodnotit jeho potenciální význam pro kulturu CJ. Stál VT opravdu za překlad? Jaký vliv bude mít na jazyk, literaturu, myšlení v novém

prostředí? Pokud na tyto otázky neodpovídá předmluva překladatele, měl by o „umístění“ překladu v neznámém prostředí usilovat kritik.

3.4.1.1 Poznámky k hodnocení překladu

Uvedený model kritiky překladu ilustruje dva možné přístupy k hodnocení: funkční a analytický. Funkční přístup je obecný a spočívá v hodnocení toho, zda překladatel dosáhl toho, oč usiloval, případně co se mu nepodařilo. Je do jisté míry subjektivní, a proto nespolehlivý. Analytický přístup je detailní. Vychází z předpokladu, že překládání je současně věda, řemeslo, umění a záležitost vkusu:

- Překlad jako „věda“: „Vědeckost“ spočívá v tom, že je možné rozhodnout, co je „špatné“. Jde o referenční chyby, které poukazují na neznalost překladatele nebo autora, a o jazykové chyby gramatické a lexikální.
- Překlad jako řemeslo nebo dovednost: Dovednost spočívá ve schopnosti odchýlit se od norem přirozeného vyjadřování nebo je dodržet, tzn. použít přesvědčovací styl u přesvědčovacích textů, dobře strukturovat informativní texty a vyjádřit styl originálu u expresivních a autorských textů; referenční a lingvistické chyby jsou závažnější, ale úspěšnost převodu závisí na přirozenosti vyjadřování.
- Překlad jako umění: Předchozí body se týkají nedostatků, tato část se naproti tomu zaměřuje na pozitivní faktory a překlad se hodnotí jako kontextově podmíněné přetvoření. Jde o adekvátní vyjádření kontextově podmíněných významů, explicitnější vyjádření implikovaných významů, zpřístupnění kulturně podmíněných slov, kompenzaci zvukových efektů nebo hovorových výrazů na jiném místě, o tvořivý překlad a nápaditá nebo elegantní řešení.
- Překlad jako otázka vkusu: Kritik se řídí svým vlastním vkusem nebo preferencemi. Tuto oblast je potřeba akceptovat jako subjektivní faktor, který vylučuje představu ideálního, dokonalého nebo správného překladu. Je příčinou toho, že citlivé hodnocení překladu má být opatrné a nedogmatické.

Ke kvalitě překladu se Newmark vyjadřuje jednoznačně. Kvalitní překlad je podle něj takový, který plní svůj účel: Kvalitní překlad informativního textu adekvátně zprostředkovává informace, kvalita přesvědčovacích textů je dána úspěšností přesvědčování a u autorských a expresivních textů závisí kvalita překladu na adekvátním převedení nejen obsahu, ale také formy.

3.5 Christiane Nordová

Monografie Christiane Nordové *Textanalyse und Übersetzen: Theoretische Grundlagen, Methode und didaktische Anwendung einer übersetzungsrelevanten Textanalyse* (Textová analýza a překlad: Teoretické základy, metodologie a didaktické využití) poprvé vyšla v roce 1988. Překlad do angličtiny, z něhož čerpá následující výklad, byl publikován v roce 2005 pod názvem *Text Analysis in Translation: Theory, Methodology, and Didactic Application of a Model for Translation-Oriented Text Analysis*

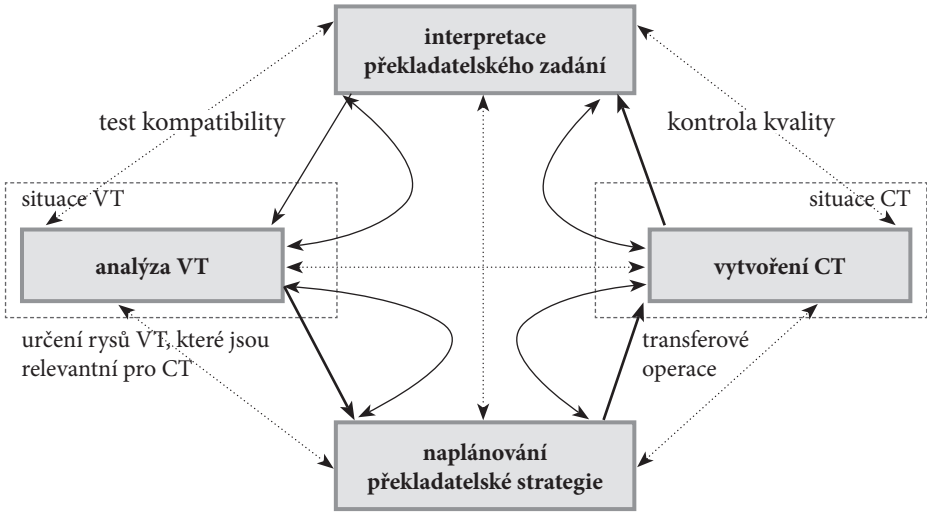
(Textová analýza v překladu: Teorie, metodologie a didaktika). Jedná se o model textové analýzy, která je určena pro potřeby jak překladatele, tak hodnotitele překladu, jeho využití pro hodnocení kvality je zaměřeno na výuku překladu a je mu věnována kapitola „Assessing Translation Quality“ (Nord 2005b; Hodnocení kvality překladu).

Nordová (2005b) odkazuje na Reissovou (1971) a Kollera (1979) a jejich názor, že hodnocení pouze na základě CT lze použít jako první fázi kritiky překladu. Připouští, že její model textové analýzy se pro tento účel dá využít. Za objektivnější formu kritiky překladu však považuje srovnávací lingvistickou a stylistickou analýzu VT a CT, která vylučuje mimotextové faktory, nicméně ani tu nepokládá za kritiku překladu v pravém slova smyslu. Tvrdí, že pro potřeby výuky překladu a kritiky překladu je nutné do analýzy zahrnout mimojazykové podmínky překladatelského procesu (včetně překladatelského skoposu a zadání) a hodnotit funkčnost CT z hlediska konkrétního účelu. Důležitost kritiky překladu zdůvodňuje Nordová tím, že na rozdíl od překládání, kdy jsou studenti sami součástí překladatelského procesu, umožňuje kritika překladu to, že studenti překladatelský proces a jeho složky analyzují z vnějšku, rekonstruují je a srovnávají s referenčním rámcem, který jim dává teorie překladu. Upozorňuje, že i v profesním životě budou studenti potřebovat schopnost hodnotit kvalitu překladu, protože v jazykovém průmyslu jsou překladatelé často zaměstnáni jako revizoři a měli by být schopni hodnotit a/nebo opravovat překlady svých kolegů, případně zdůvodňovat relevantními argumenty svá vlastní rozhodnutí.

Nordová (2005b) rozlišuje mezi *intra*lingvální srovnávací analýzou VT a CT (srovnávání různých verzí VT nebo CT, použitelné pro přípravné překladatelské kurzy) a *inter*lingvální srovnávací analýzou VT a CT, která může posloužit jako úvod do výuky překladu nebo její první fáze. *Referenčním rámcem*, tj. souborem hodnotících kritérií potřebným pro kritiku překladu, mohou být teoretické principy, které překladatel popsal v úvodu k překladu nebo v závěrečné poznámce. Ve většině případů jej však kritik musí vyvodit jako svého druhu *tertium comparationis* mezi VT a CT a zjistit, zda byly v překladu konzistentně dodrženy, případně jako referenční rámec musí použít svůj názor na skopos překladu. V každém případě může kritik při srovnávání použít model srovnávací analýzy představený v monografii.

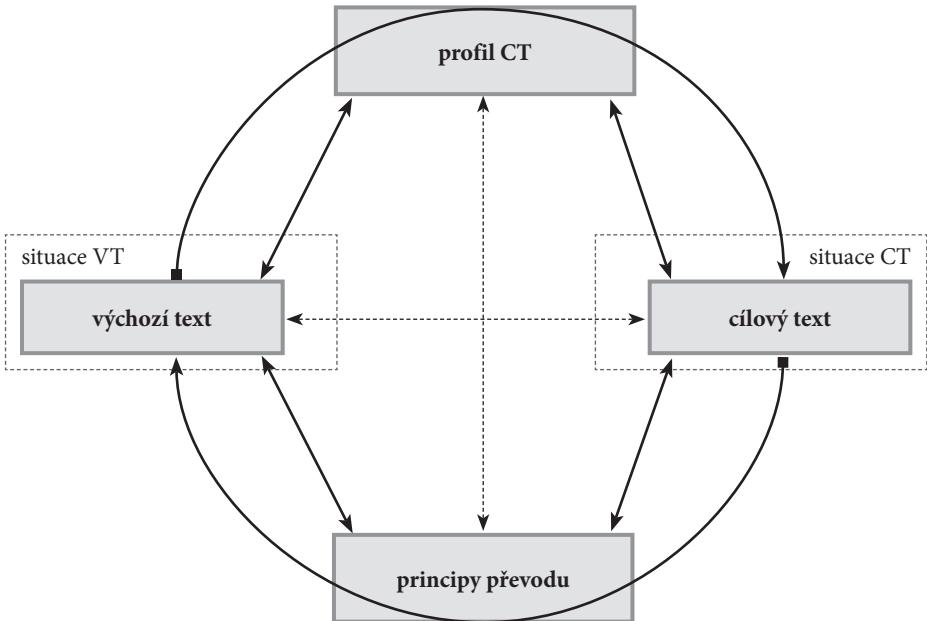
3.5.1 Model kritiky překladu

Překladatelský proces Nordová popisuje s odkazem na Levého pojem *strategická hra*, v níž je každý krok ovlivněn předchozími rozhodnutími, a s odkazem na Gadamerovo pojetí *hermeneutického kruhu*. Zachycuje ho pomocí následujícího schématu (Nord 2005b, 39):

Obrázek 6: Překladatelský proces podle Nordové

Kritik postupuje v opačném pořadí než překladatel a schéma procesu hodnocení překlady vypadá takto (Nord 2005b, 185):

Obrázek 7: Kritika překlady podle Nordové

Proces začíná analýzou *CT v situaci (ST-in-situation)*. Kritik zjišťuje, zda je CT koherentní se situací, v níž má „fungovat“, a zda je vhodný pro zamýšlenou funkci, která je daná konstelací mimotextových faktorů (pragmatických dimenzí příjemce, času, místa atd.). V této první fázi hodnotícího procesu ani v žádné další nejde o chybovou analýzu malých úseků textu. Nordová zdůrazňuje, že „[j]e to text jako celek, jehož funkce a účinek/účinky je nutné považovat za klíčová kritéria kritiky překladu“ (2005b, 183).¹⁷

Postup v další fázi závisí na tom, zda jsou k dispozici explicitní informace o zamýšleném skoposu překladu, o metodách překladu a způsobu řešení překladatelských problémů (od překladatele, redaktora, původce překladu). Pokud nejsou, je druhým krokem hodnocení analýza VT, při které kritik zjišťuje implicitní principy překladu pomocí srovnávací analýzy VT a CT provedené na základě navrhovaného modelu textové analýzy. Pokud je znám skopos překladu, zaměřuje se kritik jen na relevantní faktory skoposu, v každém případě však věnuje pozornost „problematickým“ aspektům, které zjistil analýzou CT (např. nekoherentnost, nekonzistentní terminologie, interference ve slovní zásobě nebo větné struktuře, vágní orientace na příjemce atd.). Výsledkem analýzy je *profil CT* (zde Nordová odkazuje na Houseovou), který pak slouží jako referenční rámec pro hodnocení překladu. Vlastní kritika překladu spočívá ve srovnání tohoto profilu s CT jako takovým: „Pokud je profil CT kongruentní s CT, dá se překlad považovat za funkčně adekvátní“ (Nord 2005b, 184).¹⁸ Kritik může dospět k názoru, že překladatel nezvolil vhodnou metodu překladu. V tom případě by nestranná kritika spočívala ve „srovnání metod“ – CT vytvořený překladatelem by se srovnával s překladem vytvořeným podle kritikem navrhované metody.

Schéma ukazuje, že hodnotící proces postupuje v opačném směru než překladatelský proces a nezabývá se srovnáváním jednotlivých textových elementů nebo segmentů, ale dvěma *texty v situaci* (texts-in-situation). Oba texty jsou texty samy o sobě, ale existuje mezi nimi také určitý vztah koherence, který je definovaný překladatelským skoposem. „Jednotkami“ překladu nejsou jazykové jednotky jako takové, ale jednotky zjištěné textovou analýzou. Z toho vyplývá, že kritika, která posuzuje text jako celek, může brát v úvahu kompenzační řešení, např. vložení jiné slovní hříčky v jiném místě textu. „Překladové jednotky“ nejsou slova nebo věty, ale „relevantní rysy“. Tato definice má značný dosah pro definování překladatelské chyby. Nordová navrhuje funkcionalistický pohled na chyby – konkrétní výraz nebo výpověď nejsou samy o sobě nesprávné, ale tato vlastnost je jim připisována příjemcem na základě určité normy nebo standardu.¹⁹ Překladatelské chyby se dají poznat na pozadí nejdůležitějšího kritéria, kterým

17 „It is the text as a whole whose function(s) and effect(s) must be regarded as the crucial criteria for translation criticism.“

18 „If the TT profile is congruent with the target text, the translation can be regarded as functionally adequate.“

19 Nordová zde odkazuje na Kupsch-Losereitovou, která definuje překladatelskou chybu jako narušení: (1) funkce CT, (2) textové koherence, (3) norem příslušného typu textu, (4) jazykových konvencí, (5) kulturně specifických a situačních parametrů (citováno podle Nord 2005a, 187).

je skopos překladu, proto je jeho definování pro každý jednotlivý překladatelský úkol tak důležité. Pokud skopos požaduje například reprodukování celého obsahu, pak je každé vynechání, pokud není dáno specifickými presupozicemi příjemce CT, překladatelskou chybou. Stejně vynechání chybou není, pokud skopos vyžaduje jen stručné shrnutí relevantních informací. Překladatelskou chybou je tedy nedodržení některé z překladatelských instrukcí.

3.6 Juliane Houseová

Monografie *A Model for Translation Quality Assessment* (Model hodnocení kvality překladu) vyšla v roce 1977. Přepřacované vydání bylo publikováno pod názvem *Translation Quality Assessment: A Model Revisited* (Hodnocení kvality překladu. Nově zpracovaný model) v roce 1997. Ve zkrácené podobě je model hodnocení kvality obsažen v monografii *Translation* (Překlad) z roku 2009.

Houseová zakládá svůj model na pragmalingvistických teoriích užití jazyka a zahrnuje do něj jak analýzu lingvistických a diskurzivních, tak situačních a kulturně podmíněných vlastností VT a CT. Předpokládá srovnání obou textů a následné zhodnocení jejich relativní shody. Vychází z pragmatiky, Hallidayovy funkční a systemické teorie, poznatků Pražské lingvistické školy, z teorie registru, stylistiky, analýzy diskurzu a z konceptu žánru jako sémiotického systému. Její model je „založen na konceptu ‚ekvivalence‘: podstatou překladu je jeho ‚podvojný‘ vztah k výchozímu textu a současně ke komunikačním podmínkám cílové jazykové kultury a pojem ekvivalence tento vztah zachycuje“ (House 1997, 28).²⁰

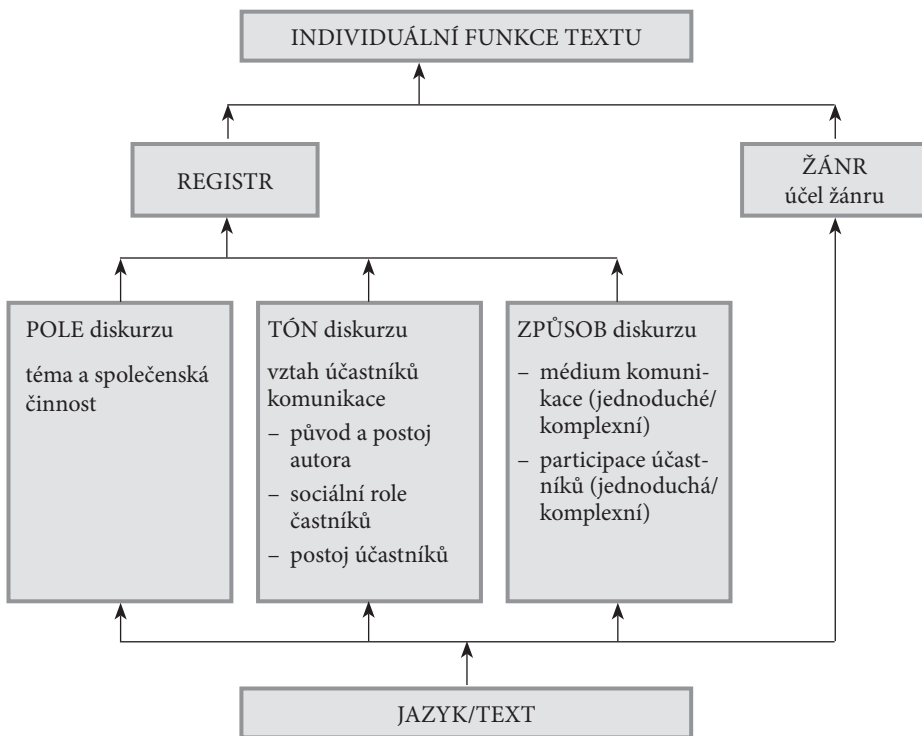
Houseová uvádí, že některé modely kritiky překladu (konkrétně zmiňuje Reissovou) vycházejí z prostého spojování určité (dominantní) funkce jazyka s funkcí konkrétního textu/typu textu. Tento přístup pokládá za vhodný základ pro klasifikaci textů (textovou typologii), ale pro určení funkce konkrétního textu jej považuje za příliš zjednodušující. V každém textu jsou zastoupeny různé jazykové funkce, proto musí být funkce textu specifikována podrobněji.

Funkci textu definuje s odkazem na Lyonse jako „aplikaci či užití textu v konkrétním situačním kontextu“ (House 1997, 36).²¹ Její určení znamená vymezení *textového profilu* pomocí lingvisticko-pragmatické analýzy textu v situačním kontextu. Široký pojem situačního kontextu je pro potřeby analýzy potřeba rozčlenit na zvladatelné části, na rysy situačního kontextu neboli *situační parametry*.

20 „is also based on the notion of ‘equivalence’: translation is constituted by a double-binding relationship both to its source and to the communicative conditions of the receiving linquaculture, and it is the concept of equivalence which captures this relationship.“

21 „the application or use which the text has in the particular context of situation.“

Funkce textu má *ideační* a *interpersonální* složku a určuje se analýzou situačních parametrů *registru* a *žánru*. Houseová (1997, 108) uvádí následující schéma analýzy individuální textové funkce:

Obrázek 8: Analýza individuální funkce textu

Registr zahrnuje tři okruhy:

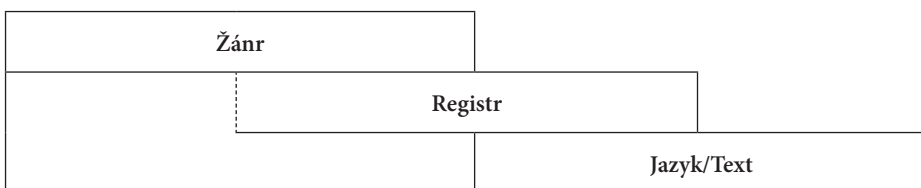
- Pole diskurzu: Téma, o kterém se mluví nebo píše a které je zasazeno do určitého společenského kontextu.
- Tón diskurzu: Analyzuje se, kdo se účastní komunikace, jaká je charakteristika autora a příjemců, jaký je jejich vztah (odstup/blížkost), jaké jsou rozdíly v jejich společenském postavení (symetrický/asymetrický vztah) a také míra emocionálnosti projevu. Analýza zahrnuje původ autora z hlediska časového, geografického a společenského a jeho intelektuální a emocionální postoj („osobní hledisko“) vůči obsahu textu a komunikační události. Vztahy účastníků komunikace se projevují mírou formálnosti/neformálnosti projevu a pro klasifikaci je použita třístupňová stupnice: styl formální – styl konverzační – styl neformální.
- Způsob diskurzu: Médium i participace mohou být *jednoduché* nebo *komplexní*. Jednoduché médium znamená užití buď mluvené, nebo psané podoby jazyka, komplexní

médium představuje různé kombinace mluvené a psané formy. Jednoduchá participace znamená monolog bez participace účastníků komunikace, komplexní participace zahrnuje různé mechanismy zahrnutí účastníků do komunikace v textu (různé způsoby „získávání účastníků“ a „nepřímé participace“, např. specifické užití zájmen, střídání rozkazů, otázek a zvolání, kontaktné vsuvky apod.).

Jako doplňkové parametry se používají tato rozlišení:

- subjektivně podmíněná vs. informativní produkce textu,
- explicitní vs. situačně podmíněná reference,
- abstraktní vs. neabstraktní prezentace informací.

Žánr Houseová chápe jako spojnicí mezi textem a kulturou a definuje ho jako „společensky podmíněnou kategorii charakterizovanou svým užitím, zdrojem a komunikačním záměrem nebo kombinací těchto prvků ..., spojující registr (který realizuje žánr) a individuální textovou funkci (která je příkladem žánru)“ (1997, 107).²² Žánr, registr a jazyk jako sémiotické systémy zachycuje pomocí následujícího schématu, kde nižší sémiotická rovina je výrazovou rovinou roviny vyšší (1997, 106):

Obrázek 9: Žánr – Registr – Jazyk/Text jako sémiotické systémy

Vztah mezi žánrem a registrem je takový, že volba žánru se realizuje prostřednictvím volby registru a ta volbou jazykových prostředků.

Houseová rozlišuje dva typy překladu – zjevný překlad (overt translation) a skrytý překlad (covert translation). Zjevný překlad je takový, který „zjevně“ není přímo určen svým příjemcům; je zcela „zjevně“ překladem, nikoliv „druhým originálem“. Skrytý překlad je překlad, který má v cílové kultuře postavení původního VT; je „skrytý“, protože není pragmaticky příznakový coby překlad nějakého VT a mohl případně vzniknout nezávisle. Toto rozlišení má zásadní význam pro pojetí funkční ekvivalence: u zjevného překladu nelze dosáhnout přímé shody mezi původní funkcí VT a funkcí CT a překladatel má usilovat o tzv. „funkci druhého řádu“ (second level function), která počítá se „změněným situačním zakotvením“ (displaced situationality). Skrytý překlad se příjemců v cílovém prostředí pragmaticky týká stejně jako VT příjemců ve výchozím prostředí; VT a jeho skrytý překlad mají stejný účel, vycházejí ze současných a ekvivalentních potřeb srovnatelných příjemců ve výchozím a cílovém jazykovém

²² „socially established category characterized in terms of occurrence of use, source and a communicative purpose or any combination of these . . . , linking register (which realizes genre) and the individual textual function (which exemplifies genre).“

společnosti, proto je u skrytého překladu možné a žádoucí zachovat v překladu funkci, která je ekvivalentní funkci originálu.

Výchozí texty, které vyžadují zjevný překlad, jsou texty specifickým způsobem zaměřené na původní příjemce a na výchozí jazykové prostředí a kulturu, které ale současně toto prostředí přesahují a mají všeobecně lidský význam; mají ve výchozí kultuře významné postavení a potenciálně jsou významné i pro jiné kultury. Houseová k nim řadí texty vázané na konkrétní historickou situaci a specificky určené mluvčím výchozího jazyka (např. projev Winstona Churchilla v Bradfordu v roce 1942) a dále nadčasové texty s uměleckou estetickou hodnotou, které jsou nevyhnutelně časové a kulturně příznakové. Výchozí texty vhodné pro skrytý překlad jsou texty, které nejsou vázané na výchozí jazyk a kulturu a neoslovují výhradně mluvčí výchozího jazyka. Jako příklady Houseová uvádí vědecké, ekonomické, žurnalistické a propagační texty.

Pro vysvětlení rozdílů mezi zjevným a skrytým překladem používá Houseová pojmy *diskurzívní svět*, *rámec* a *změna rámce* a vztahuje je ke změnám na rovině jazyka/textu, registru a žánru. U zjevného překladu lze dosáhnout pouze „funkce druhého řádu“, protože překlad představuje nový mluvní akt, „přepíná“ do jiného diskurzívního světa a do nového rámce a podobá se citátu. Tohoto typu funkční ekvivalence se dosahuje na rovině jazyka/textu a registru; tyto volby aktivují původní rámec a diskurzívní svět a umožňují příjemci „odposlouchávat“, tj. uvědomovat si původní funkci textu. Naproti tomu u skrytého překladu se překladatel snaží znovu vytvořit ekvivalentní mluvní akt. Jeho cílem je reprodukovat nebo reprezentovat funkci, kterou měl originál ve svém jazykově kulturním rámci a diskurzívním světě. Překladatel musí brát v úvahu kulturní rozdíly a používat tzv. *kulturní filtr* (tj. vnímat VT z hlediska příslušníků cílové kultury) a používat ho tak, aby si příjemce neuvědomoval cizost textu. K dosažení funkční ekvivalence mohou být nutné změny na úrovni jazyka/textu a registru a na těchto rovinách nemusí být skrytý překlad ekvivalentní; změny mohou mít za následek podstatné odchýlení od originálu a jeho manipulaci. Na úrovni žánru a individuální funkce textu je ekvivalence nutná. Pokud má překlad jinou funkci, jedná se o *verz*i. Parametry zjevného a skrytého překladu zachycuje Houseová v tabulce (1997, 115):

Rovina	Je dosažení striktní ekvivalence překladatelským cílem?	
	Zjevný překlad	Skrytý překlad
Funkce prvního řádu	NE	ANO
Funkce druhého řádu	ANO	(není relevantní)
Žánr	ANO	ANO
Registru	ANO	NE
Jazyk/text	ANO	NE

Tabulka 3: Dimenze zjevného a skrytého překladu

Volba mezi typem překladu nemusí být jednoznačná – konkrétní text může pro specifické účely vyžadovat zjevný překlad, tj. být vnímán jako dokument „s nezávislým postavením“ (může být např. použit jako důkaz u soudu nebo se jeho autor stane významnou osobností). U některých textů může být volba typu překladu subjektivní (např. pohádky mohou být považovány za lidovou tvořivost určité kultury a překladatel volí zjevný překlad, nebo za anonymní texty, které nejsou specifické pro určitou kulturu, mají všeobecnou zábavnou nebo výchovnou funkci a překladatel volí skrytý překlad). Záleží i na překladatelském zadání, které může určit účel, pro který je „překlad“ (tj. verze) požadován.

Houseová (1997, 118–19) konstatuje, že její přístup k hodnocení překladu není „absolutně hodnotící“, tj. není určen k formulování absolutních soudů. Ani detailní srovnávací analýzy a hodnocení neumožňují hodnotiteli snadné posouzení toho, zda se jedná o „dobrý“ nebo „špatný“ překlad. Je tomu tak proto, že každé hodnocení závisí na mnoha různorodých faktorech, které společenské hodnocení ovlivňují. Model vychází z předpokladu, že překlad je jazykovým fenoménem (v hallidayovském pojetí lingvistiky) a lingvistická analýza slouží jako základ a jako argumentace pro hodnotící soudy. Volba mezi zjevným a skrytým překladem nezávisí jen na překladateli a na jeho interpretaci textu, ale také na důvodech překladu, implikovaných čtenářích a na publikační a marketingové politice, tedy na faktorech, které překladatel nemá pod kontrolou a které nemají nic společného s překladem jako jazykovou činností nebo překladatelovou kompetencí. Jsou to faktory společenské, politické nebo ideologické, které mají většinou větší vliv než překladatel.

3.6.1 Model hodnocení kvality

I. Analýza VT

II. Srovnání VT s CT

III. Hodnocení překladu

I. Analýza VT

Provádí se pomocí situačních parametrů žánru a registru. Tímto způsobem se určí textový profil VT. Ten je pak normou, podle níž se měří kvalita CT. Analýza se provádí na rovině syntaktické, lexikální a textové a určují se při ní jazykové prostředky použité k vyjádření situačních parametrů.

II. Srovnání VT s CT

CT se analyzuje podle stejných situačních parametrů jako VT a oba texty se srovnávají podle následujícího *hodnotícího schématu*:

Zjevné chyby:

a) Rozdíly v denotačním významu VT a CT:

- vynechávání,
- přidávání,
- substituce spočívající v nevhodném výběru nebo nevhodném kombinování jazykových prostředků.

b) Narušení systému CJ:

- případy negramatičnosti (narušení systému CJ),
- případy sporné přijatelnosti (narušení norem uzuálnosti).

Skryté chyby:

Jde o neshody zjištěné podle výše popsaných situačních parametrů žánru a registru.

III. Hodnocení překladu

Poslední fází je hodnocení překladu, tj. uvedení zjevných i skrytých chyb a konstatování míry shody mezi ideační a interpersonální složkou textové funkce.

3.7 Shrnutí

Všechny představené modely jsou ukázkami funkčního přístupu k překladu a jeho hodnocení. Vycházejí z Bühlerova pojetí jazykových funkcí a ukazují, jak se funkční pojetí uplatňované v teorii překladu promítá do hodnocení kvality překladu.

Prvním z nich je model Wernera Kollera, u něhož je určení dominantní jazykové funkce prvním krokem analýzy. Jeho model je příkladem lingvistického přístupu a dokladem toho, jak se ekvivalenční přístupy šedesátých a sedmdesátých let promítly do oblasti hodnocení překladu. Vychází z hierarchického uspořádání požadavků na ekvivalenci a ze srovnání VT s CT. Je založen na komunikačním schématu, které pokrývá celý překladatelský proces, a je díky tomu systematický a přehledný, ale zůstává na vysoké úrovni abstrakce. Díky zapojení komunikačního modelu překladatelského procesu je do úvah o kvalitě překladu zapojena nejen pragmatika VT a CT, ale také pragmatika překladatele a pragmatika příjemce CT.

I v modelu Kathariny Reissové je určení dominantní jazykové funkce prvním krokem analýzy. Reissová spojuje každou ze tří Bühlerových funkcí jazyka s příslušnou metodou překladu (a současně již na začátku sedmdesátých let vymezuje „audiomediální typ textu“) a uvažuje o funkci VT i o funkci CT. *Funkce CT* je koncept, který hraje zásadní úlohu v dalším vývoji teorie překladu i hodnocení kvality překladu. Reissová připouští možnost změny funkce, tj. CT může mít v cílovém prostředí jinou funkci, než měl VT ve výchozím prostředí, ale tyto případy nepovažuje za překlady v pravém slova smyslu, ale za adaptace. Uvádí, že kritika adaptací se nemůže řídit kritérii a kategoriemi kritiky překladu, a sama se zaměřuje na parametry VT a na srovnávací analýzu VT a CT. Dnes je její model považována za klasický model hodnocení kvality překladu a jeho přínos a průkopnický charakter je všeobecně uznáván. Například Lauscherová spojuje jeho vliv s tím, že přiznává překladateli aktivní úlohu v překladatelském procesu a že představuje systematický model analýzy textu, vhodný pro překlad i pro jeho hodnocení:

Tři složky hodnocení (určení funkce textu, analýza jazykových faktorů a analýza mimojazykových faktorů) zajišťují, že proces hodnocení kvality zahrnuje jak makro-, tak mikro-úroveň textu. Díky tomu už hodnocení překladu není

záležitosti srovnávání výchozích a cílových textů na úrovni jednotlivých slov ... Reissová také spojuje výchozí a cílové texty s jejich společenským, mimojazykovým kontextem a zaměřuje pozornost na vliv kontextu na jazykovou podobu textu. (Lauscher 2000, 152)²³

Podobný názor vyjadřuje i Hönig: „Reissová díky tomu, že za základ překladatelského rozhodovacího procesu považuje dominantní typ textu, jednoznačně říká, že pokud se nebere v úvahu kontext, neexistuje žádný ‚absolutně správný‘ překlad jednotlivých slov nebo frází“ (Hönig 1997, 8).²⁴

Nordová (2005b) vznáší proti Reissové i Kollerovi stejnou výhradu. Podle ní se jazyková funkce nedá určit na začátku analýzy, ale teprve po zvážení všech jazykových a mimojazykových faktorů. Dále Nordová kritizuje „víceméně ‚automatické‘ spojování dominantní jazykové funkce s (optimální) metodou překladu“ (2005b, 91).²⁵ Detailní kritické hodnocení modelu lze najít u Fawcetta (2003). Ten považuje spojování funkce textu a překladatelské strategie za jeho nejdůležitější nedostatek: „Mezi funkcí textu a překladatelskou strategií prostě neexistuje žádná nutná spojitost“ (Fawcett 2003, 107).²⁶ Lauscherová (2000, 152) jako nedostatky modelu uvádí vágnost pojmu *optimální ekvivalence* a skutečnost, že ho nelze použít k hodnocení všech textů považovaných v praxi za překlady (tedy textů označovaných Reissovou za „adaptace“). Hönig Reissové vytýká, že možnost změny funkce textu při překladu považuje pouze za výjimku, zaměřuje se na případy, kdy je funkce CT stejná jako funkce VT, a „[j]ejí přístup se stále ještě soustředí na výchozí text“ (Hönig 1997, 9).²⁷

Reissové model tak lze chápat nejen jako první významnou monografii v oblasti hodnocení kvality překladu, ale také za přechod mezi přístupy zaměřenými na ekvivalenci, na VT, jeho charakteristiky a jejich přenos do CT, a přístupy zaměřenými na CT, na jeho funkci v cílovém prostředí a na požadavky cílového prostředí a příjemce. Nordová zastává názor, že Reissová, navzdory poměrně rozšířenému přesvědčení, že je zakladatelkou teorie skoposu, vložila do obecného rámce teorie skoposu jako „specifickou teorii“ svůj ekvivalenční textově typologický přístup z roku 1971. Jeho součástí je „zvláštní funkce překladu [pouze] jako výjimka z celkového konceptu ekvivalence,

23 „The three process-governing rules (the determination of text function and the analyses of the linguistic and extralinguistic determinants) ensure that the procedure of quality assessment refers to both the macro- and the microlevel of a text. Thus, translation evaluation can no longer be a matter of word-by-word comparison of target and source texts ... Reiss also links source and target texts to their social, non-linguistic context, and draws attention to the impact of context on the linguistic make-up of texts.“

24 „By making the dominant text type the basis for translation-related decision-making processes, Reiss firmly established that there is no ‘absolutely correct’ translation of individual words or phrases out of context.“

25 „a more or less ‘automatic’ alignment of dominant language function and (optimum) translation method.“

26 „There is quite simply no necessary link between text function and translation strategy.“

27 „So the focus of her approach is still on the source text.“

kterého se nikdy nevzdala ... a opatrně tak uvedla funkcionalistický přístup k překladu“ (Nord 2012, 27).²⁸

Model Petera Newmarka patří k ekvivalenčním přístupům zaměřeným na VT. Newmark o spojitosti mezi funkcí textu a překladatelskou strategií nepochybuje, ale určení překladatelské metody na základě funkce VT doplňuje konceptem *sémantického a komunikativního překladu* a upozorňuje na to, že oba typy překladu se mohou uplatnit v rámci jednoho textu. Jeho přínos spočívá v pragmatickém uvažování o potřebách překladatelské praxe a v projevování respektu vůči překladateli a jeho rozhodovacímu procesu. Díky svému empirickému zaměření je jeho přístup specifický a zaměřuje se na konkrétní jazykové prostředky a praktické rady. Předznamenává příklon k potřebám překladatelské profese a jazykového průmyslu.

Christiane Nordová (2002, 33) vychází z teorie skoposu (kritické zhodnocení funkcionalistických přístupů viz podkapitola 2.2), do které jako korekci a reakci na kritiku zavedla princip loajality:

Navrhla jsem koncept „loajality“. Do teorie skoposu byl poprvé uveden v roce 1989 ..., aby umožnil brát v úvahu kulturní specifickou překladačských konceptů a stanovil etická omezení na jinak neohrazenou řadu možných *skopoi* pro překlad konkrétního výchozího textu. Stanovuje, že překladatelé ve své úloze zprostředkovatelů mezi kulturami mají zvláštní odpovědnost ke svým partnerům: na jedné straně k autorovi výchozího textu, klientovi nebo zadavateli překladu, a na druhé straně k příjemcům cílového textu právě v případech, kdy se liší názor na to, co je nebo měl by být „dobrý“ překlad. Jako *interpersonální* vztah může loajalita nahradit tradiční *intertextový* vztah „věrnosti“, což je koncept, který se většinou týká jazykové nebo stylistické podobnosti mezi výchozími a cílovými *texty* bez ohledu na komunikační záměry a/nebo očekávání. (Nord 2002, 33; kurzíva v originále)²⁹

Její model je příkladem aplikace teorie skoposu a principu loajality na oblast hodnocení překladu, je zaměřený na funkci CT a kvalitu překladu určuje na základě shody se skoposem překladu/překladatelským zadáním. Je určen pro literární i neliterární typy textů a sama Nordová se zabývá biblickým překladem, ale v současných přístupech na něj navazují především autoři, kteří se zabývají kvalitou překladu pragmatických

28 „the special function of a translation as an exception to the overall concept of equivalence which she had never given up ..., thus cautiously introducing a functional perspective to translation.“

29 „I have suggested the concept of ‘loyalty’. This was first introduced into Skopos-theory in 1989 ... in order to account for the culture-specificity of translation concepts, setting an ethical limitation on the otherwise unlimited range of possible *skopoi* for the translation of one particular source text. It was argued that translators, in their role as mediators between two cultures, have a special responsibility with regard to their partners: on the one hand, to the source-text author, the client or commissioner of the translation, and, on the other hand, to the target-text receivers, precisely in those cases where there are differing views as to what a ‘good’ translation is or should be. As an *interpersonal* relationship, loyalty may replace the traditional *intertextual* relationship of ‘fidelity’, a concept that usually refers to a linguistic or stylistic similarity between the source and the target texts, regardless of the communicative intentions and/or expectations involved.“

textů a kvalitou institucionálního překladu (např. Williams a Colina, viz podkapitoly 4.1, 4.3 a 4.6).

Juliane Houseová důsledně rozlišuje pojmy *funkce jazyka* a *funkce textu*. Funkci textu analyzuje pomocí hallidayovských pojmů *interpersonální* a *ideační funkce* a trvá na konceptu *ekvivalence* a na lingvistickém přístupu. Zdůrazňuje pragmatické a kulturní aspekty překladu a její model je dokladem tohoto, že ekvivalenční lingvistické přístupy nelze ztožňovat s lingvistickými přístupy úzce zaměřenými na gramatickou, lexikální a sémantickou ekvivalenci. Houseová klade důraz na VT a kritizuje funkcionalistickou teorii skoposu za relativizaci významu VT a za absolutizaci CT a potřeb cílového prostředí. Její model je určen pro všechny typy textů, literární i neliterární, a její koncepty *skrytého překladu* a *kulturního filtru* jsou relevantní především pro pragmatické texty, nicméně svým důrazem na VT a na interpretaci jeho jazykových prostředků a jejich významu má blízko k současným přístupům k analýze a hodnocení literárních textů (viz podkapitola 4.5).

Výhrady proti modelu Juliane Houseové vznáší Lauscherová, která kritizuje jeho zaměření na jazykové prostředky a charakteristiky VT, na snahu reprodukovat je co nejpřesněji v CT a hodnotit podle nich adekvátnost CT: „Zaměření na jazykové prostředky, které výchozí jazyk používá pro vyjádření funkce textu, způsobuje, že se stávají měřítkem pro hodnocení adekvátnosti jazykových prostředků použitých v cílovém textu“ (2000, 155).³⁰ Gutt, jehož výhrady proti modelu Houseové shrnuje Munday (2012, 154), považuje za sporné, zda se analýzou registru dá zjistit autorský záměr a funkce VT. I v případě, že to možné je, nebere podle něj model vzhledem ke svému zaměření na neshody mezi VT a CT v potaz to, že tyto neshody mohou být součástí překladatelské strategie, např. explicitace nebo kompenzace.

Všechny představené modely uznávají *subjektivitu hodnocení, relativnost kvality překladu a relativnost hodnoticích kritérií*. Výklad v následující kapitole sleduje, jak na tyto problémy reaguje současný výzkum, a dokládá, že hodnocení kvality se i přes tyto obtíže stává jednou z významných oblastí translátologického výzkumu. Děje se tak díky explicitnímu vymezování různých oblastí a účelů hodnocení kvality překladu a zájmových skupin lidí, kteří se na něm podílejí, díky ujasňování pojmů, sjednocování terminologie a respektování potřeb překladatelské praxe. José Lambert vyjadřuje tento názor:

Ačkoliv jak teorie, tak výzkum demonstrovaly, že „kvalita“ jako taková neexistuje, ale že existuje pro někoho a v určitých podmínkách, mohou překladatelská praxe, didaktika a výzkum ... jít ruku v ruce za předpokladu, že budou navzájem chápat své cíle a pozice. Lambert (2006, 139)³¹

30 „By focusing on the linguistic means the source language uses to express text function, the wording of the source text becomes the yardstick for judging the appropriateness of the linguistic means employed in the target text.“

31 „Although both theory and research have demonstrated that ‘quality’ as such does not exist but rather that quality exists for somebody in given circumstances, translation practice, translation didactics and translation research ... may very well go hand-in-hand as long as they understand each other’s aims and positions.“

Dalším společným rysem těchto modelů je (větší či menší) míra normativnosti a preskriptivnosti. Mundayho výklad v podkapitole 1.2 ukázal, že vývoj teorie překladu probíhal od preskriptivních „návodů“ jak překládat a normativních požadavků na „dobrý“ překlad k deskriptivnímu přístupu a popisu překladových textů a překladatelského procesu. Jak však uvádí např. Sergio Viagio, jsou v oblasti hodnocení kvality preskriptivní výroky nevyhnutelné:

Jakmile nějaký teoretik definuje, co překlad je, pak také, alespoň do určité míry, definuje i to, co překlad není, a míra shody s tím, co překlad je, se automaticky stává měřítkem kvality. Takže pokud nesouhlasíme s teoretiky, jako je Gideon Toury, pro kterého je překlad cokoli, co určitá kultura za překlad považuje (a i v případě, že souhlasíme, můžeme tvrdit, že v naší kultuře je nejlepším překladem uživatelského manuálu ten, který je nejsrozumitelnější), je preskripce nevyhnutelná. Pokud neexistuje žádný správný nebo alespoň lepší způsob, jak překládat, pak všichni [učitelé překladu] ztrácíme čas, úsilí a peníze: kromě jazyka nemáme, co bychom učili. (Viagio 1994, 97)³²

Tuto nevyhnutelnost dokládají i současné modely a přístupy. Nejsou důrazně, případně ani explicitně preskriptivní, ale už tím, že formulují kritéria hodnocení a aspekty, které má hodnotitel brát v úvahu, jsou nutně preskriptivní minimálně implicitně (viz také názory Jiřího Levého a komentář Jettmarové k jeho pojetí normativnosti v podkapitole 3.1).

---

32 „The moment a theoretician comes up with a definition of what a translation is, he is also, up to a point at least, defining what it is not, and the degree of conformity to what it is acts automatically as a quality quantifier. Unless we agree with scholars such as Gideon Toury, for whom a translation is whatever a given culture considers it to be (and even then, we can safely state that in our culture the best translation of an owner's manual is the more intelligible one), prescriptivism is inescapable. If there is no right, or at least better way of translating, then we are all wasting time, breath and money: there is nothing but language to teach.“

Kapitola čtvrtá

Hodnocení kvality překladaU

4.1 Současný stav výzkumu

Současný stav oboru a jeho návaznost na předchozí vývoj naznačila už podkapitola 2.3. Dochází k rozšiřování oblasti zájmu oboru o pragmatické texty, s čímž souvisí nejen rozlišování pojmů *hodnocení kvality překladaU* a *kritika překladaU*, ale hlavně zájem teoretiků o oblast jazykového průmyslu a institucionálního překladaU. Z hlediska současného výzkumu jsou relevantní také výše popsané názory Juliane Houseové a její oddělování *jazykové analýzy* a *společenského hodnocení* a rozlišení *textů trvalé hodnoty* a *běžných textů krátkodobé spotřeby*. Argument Houseové ve prospěch textů trvalé hodnoty je nepochybně oprávněný a některé výroky představitelů funkcionalistických přístupů, např. že účel [překladaU] světlí prostředky (Reiss a Vermeer 1984, 101), jsou vyhocené a svádějí k dezinterpretacím. Výklad v následujících podkapitolách vychází z předpokladu, že přístupy zaměřené na kvalitu překladaU běžných textů krátkodobé spotřeby (neboli textů pragmatických, jak je nazývá a definuje např. Brunetová, viz podkapitola 4.6) a na požadavky cílového kontextu se nevyklučují s tradiční kritikou překladaU a zaměřením na vztah VT a CT. Jak bylo uvedeno výše, je východiskem pro rozvoj oboru a výzkumu vymezování oblastí podle účelu hodnocení, typu textu a dalších parametrů.

V současnosti už kvalita překladaU není výhradně zájmem kritiky překladaU, ale i jiných typů hodnocení překladaU textu. V centru zájmu už nejsou jen texty trvalé hodnoty nebo dokonce jen texty literární, pozornost mnoha teoretiků se naopak soustředí právě na texty pragmatické. Fakt, že jsou překladaU, není dokladem jejich historické a/nebo estetické hodnoty, ale dokladem aktuální potřeby komunikovat v různých jazycích (jazykových verzích) a s ohledem na různé potřeby různých cílových prostředí. Historická a/nebo estetická hodnota není relevantním parametrem VT, a tudíž ani relevantním parametrem překladaU procesu, proto může být vztah CT k VT a výchozí kultuře potlačen a na VT lze pohlížet pouze jako na „informační nabídku“, z níž se volí na základě potřeb cílového prostředí. V současnosti tvoří tyto texty značnou

část překladatelské produkce a z translátologického (a také pedagogického a ekonomického) hlediska je při jejich hodnocení vhodné uplatňovat jiný přístup než u textů literárních, akademických či jinak významných. Houseová konstatuje:

Kritickým bodem je otázka, zda texty mají něco jako „významové jádro“, které je nezávislé na významu, jaký mu příjemci na základě jeho účelu připisují. U obchodní korespondence, objednávkových katalogů, obchodních zpráv, turistických brožur, návodů na použití, technických textů, reklamy apod. je významové jádro, které by stálo za zachování, opravdu minimální. Takové texty lze snadno „přetvořit“ pro nové publikum už proto, že se většinou zaměřují na bezprostřední činnost příjemců. (House 2009b, 26)¹

Následně si klade otázku, zda toto zaměření na účinek opravňuje ignorování originálu u všech typů textu:

U mnoha literárních a vědeckých textů historického významu může být zásadní, aby byl význam zprostředkovan věrně, a zaslouží si určitý stupeň nezávislosti na příjemcích. Jinými slovy, specifické vlastnosti takových textů mohou mít vliv na to, jak jsou interpretovány. (House 2009b, 26)²

Williams (2009, 9), který navazuje na přístup Nordové, cituje tento její výrok: „Význam je textu připisován příjemcem na základě určité funkce“ (Nord 1992, 93)³ a konstatuje, že „tento přístup nutně relativizuje primárnost výchozího textu a diskuzi o ekvivalenci. Překlad není ekvivalentem výchozího textu, je to ‚nabídka informací‘ o něm“ (Williams 2009, 9).⁴ Tyto výroky o závislosti/nezávislosti významu na příjemcích a na *funkci textu* objasňují rozdíly mezi přístupem Nordové a Houseové (a mezi funkcionalisty zaměřenými na CT a přístupy zaměřenými na ekvivalenční vztah mezi VT a CT). Jde právě o stupeň závislosti/nezávislosti na příjemcích: Hodnota pragmatických textů je dána pragmatickými potřebami jejich příjemců, a pokud se tyto texty překládají, pak s ohledem na potřeby cílových příjemců. Literárně/historicky hodnotné texty mají svou vlastní uměleckou a/nebo historickou hodnotu nezávisle na konkrétních příjemcích

---

1 „The critical issue is whether a text is assumed to have some kind of “core meaning” independent of the meaning which the recipients of a text earmarked for a certain purpose ascribe to it. In the case of business correspondence, mail order catalogues, sales reports, tourist brochures, instructions for use, technical texts, advertisements, etc., one might well argue that they have very little core meaning worth maintaining. Such texts can easily be ‘recast’ for new audiences, particularly since they tend to focus on the recipients’ immediate actions.“

2 „For many literary and scientific texts of historical significance, it may be essential to render meaning faithfully, and they deserve a degree of autonomy from recipients. In other words, the specific properties of such texts may need to exert some control over how they are to be interpreted.“

3 „Meaning is assigned to a text by the recipient in light of given function ...“

4 „This approach necessarily relativizes the primacy of the source text and the debate over equivalence. The translation is not equivalent to the source text; it is an ‘offer of information about’ it.“

a na konkrétním prostředí. Na příjemcích v cílovém prostředí jsou tyto texty závislé pouze v tom smyslu, že jejich inherentní hodnota je jimi (různě) interpretována, a také v tom smyslu, že je to právě ona, kterou příjemci očekávají a pro kterou jsou překládány – překlad tudíž usiluje o zprostředkování této hodnoty. Pokud jde o druhý klíčový pojem – *funkce textu* – ten je nutně nejprve definovat, protože ho různí autoři chápou různě. Reissová nerozlišuje mezi funkcí jazyka a funkcí textu, Houseová tyto dva pojmy od sebe odděluje, zaměřuje se na individuální funkci VT a funkci chápe jako užití textu v konkrétním situačním kontextu. Funkcionalisté používají pojem funkce textu „ve smyslu funkce, kterou CT plní v komunikačním prostředí cílové kultury (v tomto smyslu je ‚funkce‘ synonymní s ‚účelem‘)“ (Schäffner 1998, 3).⁵ Toto „účelové“ chápání funkce textu opět zdůrazňuje rozlišování mezi texty pragmatickými, které nějaký konkrétní pragmatický účel plní, a texty literárními, které tento typ funkce nemají. Rozlišování mezi texty pragmatickými a texty literárně/historicky hodnotnými samozřejmě není nové. Pregnantně to vyjadřuje Steiner:

Dějiny překladu i překládáním se táhne hrubá dělicí čára, která jako by vznikla sama od sebe. Těžko nalezneme pojednání o tomto tématu, které by nečinilo rozdíl mezi běžnými překlady – soukromé, obchodní, úřední či efemérní povahy – a tvůrčím převedením jednoho literárního, filosofického či náboženského textu v jiný. Tento rozdíl zastává Quintilianus ... a pevný tvar mu dává Schleiermacher. (Steiner 2010, 226)

Stejně tak to není rozdíl ani jednoznačný, ani není sám o sobě dostatečným základem pro určení překladatelské strategie nebo způsobu hodnocení. Nicméně praxe hodnocení kvality překladu a vývoj oboru dokazují, že toto rozlišování je smysluplné – není náhoda, že funkcionalistické přístupy vyhovují hodnocení textů pragmatických (zaměřuje se na ně např. právě Williams, který je označuje jako instrumentální), zatímco přístupy zdůrazňující VT vyhovují hodnocení textů trvalé hodnoty (relevantnost pojmu *trvalost hodnoty* ovšem potvrzují překvapivě i modely hodnocení kvality překladu pragmatických textů, kde se objevuje v podobě parametru *délka životnosti informací*, viz podkapitola 4.4). Steiner se vyjadřuje i k těmto aspektům:

Obě oblasti se nevyhnutelně překrývají. I v tom nejbanálnějším úkonu mezijazykového převodu ... je přísně vzato obsažena povaha a teorie překladu jako taková. Tajemství smysluplného přenosu má tutéž podstatu, ať překládáme nákladní list, nebo Dantův *Ráj*. Z praktického hlediska je nicméně zřejmé, že tu existuje jistý rozdíl a že je užitečné brát ho na vědomí. (Steiner 2010, 226)

Zajímavý je posun ve vnímání *subjektivity* a jejího vlivu na hodnocení kvality, ke kterému v současné době dochází. V dřívějších přístupech byla subjektivita tradičně vnímána

⁵ „in the sense of the function that the TT fulfils in the communicative setting of the target culture (in this sense, ‚function‘ is synonymous with ‚purpose‘).“

negativně a příspěvky na téma kvality překladu většinou začínaly stížnostmi na subjektivitu hodnocení. Lynne Bowkerová uvádí, že hodnocení je jednou z nejproblematictějších oblastí překladu a odkazuje na Bassnett-McGuireovou, Mahnovou, Malmkjærovou a na Snell-Hornbyovou, které se vyjadřují v podobném duchu (Bowker 2000). Ovšem poté, co translologie prošla *sociologickým obratem* (Wolf a Fukari 2007), se „lidský faktor“ a s ním spojená subjektivita v současnosti už nejeví jako „ožehavý problém“, ale uplatňuje se tendence pohlížet na ni jako na užitečnou oblast zkoumání a výzvu pro výzkum. Ani tento pohled není v translologii nový. Jiří Levý se zabýval subjektivními faktory překladatelského procesu na přelomu padesátých a šedesátých let a František Miko ve svém výzkumu uplatňoval *antropologický horizont* (Benyovszky 2011, 15–16). Subjektivita je neoddelitelnou součástí překladatelského procesu, a má-li výzkum reflektovat realitu tohoto procesu, translologové ji těžko mohou ignorovat. Mohou si však zvolit hledisko, jaké k ní zaujmou – buď apriorně negativní, a pak subjektivita znamená rozdílnost názorů a nemožnost dosáhnout shodu a objektivitu hodnocení, nebo apriorně neutrální/pozitivní, a pak lidský faktor a jeho nevyhnutelná subjektivita představují pozitivní hodnoty, především profesionalitu (odbornost v podobě teoretických znalostí a zkušeností v oboru, odpovědnost a sebereflexi). V současných přístupech se prosazuje druhá možnost. V pozitivním smyslu odkazuje na subjektivitu lidského faktoru (v podobě současné tendence k dynamičnosti modelů hodnocení kvality překladu a jejich závislosti na rozhodovacím procesu odborníků různých oborů) např. Sharon O’Brienová (2012). Díky tomuto posunu se hodnocení kvality překladu už nejeví jako „velká překážka“, ale jako jedno z nejvýznamnějších translologických výzkumných témat, předmět zájmu mnoha lidí a také jako obor, jehož předmět studia je širší než předmět studia tradiční kritiky překladu:

Kvalita překladu je nepochybně jedno z nejdiskutovanějších témat oboru. Vzhledem ke značnému zájmu, který vyvolává mezi různými skupinami lidí, od výzkumných pracovníků a překladatelských organizací po překladatele a učitele překladu, se stalo samostatnou výzkumnou oblastí, nazývanou hodnocení kvality překladu (HKP). Tento zájem je vyvoláván akademickými i ekonomickými a profesními důvody: potřebou hodnotit práci studentů a potřebou poskytovatelů zajistit kvalitu [překladatelského] produktu. (Secarä 2005, 1)⁶

Cílem hodnocení kvality překladu není formulovat absolutní hodnocení ani trvat na objektivitě ve smyslu exaktních věd. Takové cíle se neslučují s objektem studia a charakterem oboru. Stejně jako CT není „ideálním“ překladem, ale produktem vytvořeným ve specifických podmínkách a zaměřeným na specifický kulturněhistorický kontext

⁶ „Quality in translation is certainly one of the most debated subjects in the field. The strong interest it continues to generate among different groups, from researchers and translation organisations to practitioners and translation teachers, has made it a field of inquiry on its own, called translation quality assessment (TQA). This interest is motivated by both academic and economic/professional reasons: the need to evaluate students’ work and the translation providers’ need to ensure a quality product.“

a případně na specifický účel, není ani hodnocení kvality absolutním výrokem, ale právě tak produktem vytvořeným ve specifických podmínkách a zaměřeným na specifický kulturněhistorický kontext a specifický účel. Lauscherová se o účelu hodnocení vyjadřuje takto:

I hodnocení plní určitý účel ... Může sloužit jako ověření překladatelských předpokladů pro určité zaměstnání nebo konkrétní překladatelský úkol, jako zpětná vazba pro studenty překladatelství, jako informace pro čtenáře o kvalitě překladu nové knihy atd. ... Hodnocení je také zaměřeno na příjemce. Bude se lišit v závislosti na tom, zda jsou to profesionální překladatelé, příjemci cílového textu, zákazníci nebo studenti. (Lauscher 2000, 163)⁷

Secarřová vyjadřuje podobný názor: „Důvodem, proč jediné měřítko nestačí, je kontextová podmíněnost kvality“ (2005, 1).⁸ Rozvádí ho pomocí odkazu na Sagera (1989): „Pro kvalitu překladu neexistují absolutní měřítka, existují pouze překlady, které jsou více nebo méně vhodné pro účel, kterému mají sloužit.“⁹ Reissová (1971) a Schäffnerová (1998) používají v souvislosti se subjektivitou hodnocení pojem *intersubjektivní spolehlivost*. V oblasti hodnocení kvality překladu není snadné intersubjektivní shody dosáhnout. V některých oblastech to ovšem nemusí být cílem, např. při hodnocení kvality literárního překladu mohou rozdílná hodnocení téhož překladu (za předpokladu, že jsou koherentní a podložena argumenty) být zajímavým dokladem různých úhlů pohledu a příspěvkem do diskuze o podstatě a principech překladu, která je otevřená a jejímž cílem nejsou definitivní stanoviska. Naopak v institucionálním překladu nebo ve výuce je intersubjektivní spolehlivost důležitá – dosažení naprosté shody by bylo nerealistickým cílem, ale maximalizování intersubjektivní spolehlivosti je prioritním požadavkem, protože výsledky hodnocení rozhodují o důležitých aspektech života profesionálních překladatelů/studentů. Maximalizace intersubjektivní spolehlivosti je otázkou definování hodnotících kritérií, procesů a metod, vytváření metodologie a terminologie a zkoumání parametrů, které jsou relevantní pro jednotlivé oblasti a situace hodnocení. Je také otázkou integrace translatické výzkumu, výuky překladu a překladatelské praxe.

Po roce 2000 se výzkum hodnocení kvality překladu rychle rozvíjí. Houseová (2001a; 2001b; 2009a; 2009b), Nordová (2005b) a Schäffnerová (2004; 2012a; 2012b)

7 „The judgement itself fulfills a purpose ... It may serve to examine a translator's qualification for a particular translation job, to assess whether he or she has satisfied the requirements for a specific translation task, to inform a translation student about his or her progress, to inform the reader about the quality of the translation of a new work of fiction, etc. ... A judgement is also oriented towards a prospective addressee. It will look different depending on whether it targets professional translators, the audience of the target text, clients or translation students.“

8 „The reason why no single standard will suffice is that quality is context dependent.“

9 „There are no absolute standards of translation quality, but only more or less appropriate translations for the purpose for which they are intended“ (citováno podle Secarř 2005, 1).

dále zpřesňují své koncepty, další autoři vytvářejí koncepty nové. Monografií zaměřenou na hodnocení kvality překladu je *Translation Quality Assessment: An Argumentation-Centred Approach* (Hodnocení kvality překladu: Argumentační přístup) Malcolm Williamse, publikovaná v roce 2004 a v průběhu dalších let rozpracovávaná (2005; 2009). Revizemi v překladu se zabývá monografie Briana Mossopa *Revising and Editing for Translators* (2001; Revidování a editace pro překladatele). Kvalitě překladu v jazykovém průmyslu se věnuje monografie *Quality in Professional Translation Assessment and Improvement* (Kvalita v hodnocení a zlepšování profesionálního překladu) Joanny Druganové z roku 2013. Přehled případových studií v oblasti hodnocení překladu zpracoval Mossop (2007), hodnocení kvality se věnují sborníky, například sborník editovaný Juliane Houseovou a Nicol Baumgartenovou *Übersetzungskritik: Modelle und Methoden* (Kritika překladu: Modely a metody) z roku 2007 nebo sborník editovaný Larisou Shippelovou *Übersetzungsqualität: Kritik – Kriterien – Bewertungshandeln* (Kvalita překladu: Kritika – kriteria – hodnocení) z roku 2006. Odborné časopisy publikují jednotlivé články, případně věnují kvalitě překladu zvláštní vydání: zvláštní číslo *Evaluation and Translation* (Hodnocení a překlad) časopisu *The Translator* (Překladatel) z roku 2000, zvláštní číslo *Evaluation: Parameters, Methods, Pedagogical Aspects* (Hodnocení: Parametry, metody, pedagogické aspekty) časopisu *Meta* (46 /2/) z roku 2001 a zvláštní číslo časopisu *Translation and Interpreting* (Překlad a tlumočení) z roku 2013 o certifikaci překladatelů a tlumočnicků. Kvalitou překladu se zabývají různé projekty a webové stránky,¹⁰ významnou oblast výzkumu tvoří hodnocení kvality překladu ve výuce překladatelů a výzkum překladatelské kompetence (viz podkapitola 4.7).

Malcolm Williams komentuje přístupy k hodnocení kvality překladu (HKP) a zabývá se terminologií této oblasti. Uvádí (Williams 2004, 3–19), že existují přístupy kvantitativní, standardizované (tj. založené na pevně stanovených standardech, které se mají splnit) a kritériální (tj. založené na konkrétních kritériích, které má daný text splnit).

Ve svém přehledu dělí přístupy na kvantitativní a kvalitativní. Ke kvantitativním modelům řadí:

- *Sical* (Canadian Language Quality Measurement System /Kanadský systém měření kvality jazyka/): Třetí generace Sicalu, používaná v letech 1986 až 1994, je založena na dvojím rozlišování chyb – na chyby překladatelské a jazykové a na chyby závažné a méně závažné. Kvalita textů se stanoví na základě počtu závažných a méně závažných chyb ve vzorku o délce čtyři sta slov:
  - A vynikající (0 závažných chyb/maximálně 6 méně závažných chyb),
  - B zcela přijatelná (0/12),
  - C revidovatelná (1/18),
  - D nepřijatelná.

10 Cf. <https://evaluation.taus.net/>; <http://www.translationquality.com/TranslationQualityLinks.htm>; <http://www.translationquality.blogspot.co.uk/>

Závažná chyba je definována zvláště pro překlad a zvláště pro jazyk: Překlad – naprostý nezdar při zprostředkování významu slova nebo pasáže, které obsahují zásadní prvek sdělení; také chybný překlad, jehož výsledkem je významová kontradikce nebo podstatné odchýlení od významu zásadního prvku sdělení. Jazyk – nesrozumitelný, výrazně nesprávný jazyk nebo elementární chyba v zásadním prvku sdělení. Klíčové je zde slovo „zásadní“ – je na hodnotiteli, aby rozhodl, zda se jedná o zásadní prvek sdělení.

- CTIC (Council of Translators and Interpreters of Canada [Rada kanadských překladatelů a tlumočnicků]).
- GTS (Ontario Government Translation Services [Překladatelské služby vlády státu Ontario]).
- SEPT (Système d'évaluation positive des traductions) Daniela Gouadeca: Původní verze SEPTu ze sedmdesátých let zahrnuje 675 parametrů a představuje dosud nejkomplexnější model HKP. V novějším jednodušším přístupu rozlišuje Gouadec tři úrovně kvality:
  - publikovatelná (žádné nedostatky),
  - odevzdatelná (naprostá přesnost pro informační účely),
  - revidovatelná (určité nedostatky v převodu významu a terminologie).
- J2450 Translation Quality Metric (Metrika kvality překladu).¹¹
- Schéma HKP pro hodnocení studentských překladů pomocí analýzy diskurzu (Bensoussan a Rosenhouse 1990).
- Teleologický model (Larose 1987): Laroseův teleologický model (založený na hodnocení záměru překladatele ve vztahu k záměru autora) navrhuje víceúrovňovou stupnici, která zahrnuje mikrostruktury, makrostruktury (tematické řetězce, kohezi atd., tj. celkovou sémantickou strukturu), superstrukturu (narativní a argumentační strukturu) a externí faktory včetně podmínek překladatelského procesu, záměrů, sociokulturního pozadí atd.).

Ke kvalitativním modelům řadí:

- Bermanův model hodnocení literárního překladu (2009),
- Funkcionalistický model (Reiss 1971),
- Teorii skoposu (Nord 1991; 1992),
- Deskriptivně explanační model (House 1997).

Modelům Nordové a Houseové vytýká, že rezignují na hodnocení překladu jako celku a že neurčují, zda překlad plní nějaký konkrétní standard kvality.

Problémy, které výzkum kvality překladu komplikují, shrnují Arango-Keethová a Koby (2003, 119) takto:

- chybějící *standardizovaná terminologie* pro hodnocení překladů,
- existence *různých hodnotících metod* jako výsledek *různých přístupů* k překladu,
- různost názorů na *překladatelskou kompetenci*.

¹¹ Dostupné z <http://www.sae.org/standardsdev/j2450p1.htm>.

Následující část teoretického úvodu na tyto otázky navazuje. Na rozdíl od části předcházející v ní nejde o systematický výklad, ale o zmapování současného stavu výzkumu a o ilustrativní ukázky toho, jak současné přístupy vypadají a jak jsou různorodé.

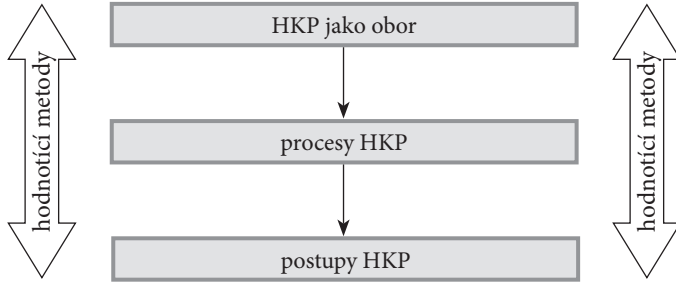
Příspěvkem ke *standardizaci terminologie* je model Luise Brunettové, představený v rámci podkapitoly 4.6, a třístupňový model hodnocení kvality překladu, prezentovaný v podkapitole 4.2, jehož cílem je kromě standardizace terminologie také systematický pohled na celý obor. Existenci *různých hodnoticích metod* jako výsledku *různých přístupů k překladu* se věnuje celá monografie. Podkapitoly 4.3 a 4.4 stručně představují současné přístupy k hodnocení kvality překladu a současné vývojové trendy, kterými jsou směřování ke *specifikaci* a dynamickým modelům hodnocení. Podkapitoly 4.5, 4.6 a 4.7 uvádějí přístupy podle jednotlivých oblastí hodnocení kvality, jak je navrhuje třístupňový model: kritika překladu, hodnocení kvality pragmatických textů a v jazykovém průmyslu a hodnocení překladu ve výuce při certifikování překladatelů. V podkapitole 4.7 jsou uvedeny také názory na *překladatelskou kompetenci*.

4.2 Třístupňový model hodnocení kvality překladu

HKP zahrnuje různorodé oblasti překládání, různé zájmové skupiny lidí, řadu přístupů, metod a problémů a dá se k němu přistupovat na různých rovinách zobecnění a abstrakce. Jde o mimořádně komplexní jev, který vyžaduje systémový přístup. Navrhovaný model je třístupňový z toho důvodu, aby se jednotlivé roviny zobecnění a různorodé oblasti hodnocení kvality překladu daly rozlišit. Toto rozlišení pak umožňuje identifikovat konkrétní procesy a jejich účel, postupy, které se v nich používají, a také skupiny lidí, kteří se hodnocením zabývají nebo kterých se týká, jejich zájmy a záměry. První rovina zachycuje hodnocení kvality překladu jako celý obor. Druhá rovina specifikuje procesy, které v oboru probíhají. Třetí rovina uvádí konkrétní postupy, které se dají dále specifikovat, aby zahrnuly konkrétní nástroje, např. hodnoticích schémata nebo stupnice známkování:

1. HKP jako obor, který se zabývá překladatelským procesem i produktem, zahrnuje různé procesy včetně tradiční kritiky překladu a je předmětem zájmu různých skupin lidí v akademickém a profesním prostředí.
2. Procesy HKP (soubory postupů), které se v těchto prostředích používají a jsou zaměřeny na specifické účely.
3. Postupy HKP, chápané jako jednotlivé kroky nebo fáze, ze kterých se procesy skládají.

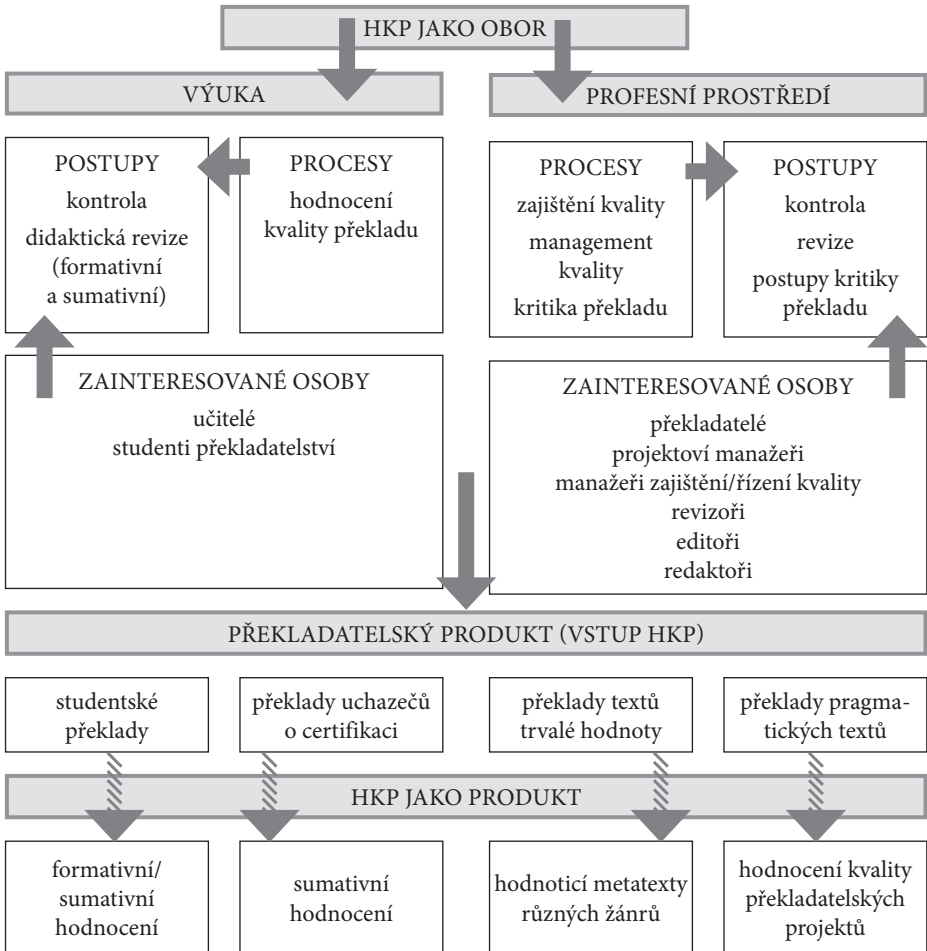
Napříč těmito třemi rovinami probíhá kategorie dvou základních hodnoticích metod (analýza pouze CT a srovnávací analýza VT – CT). Jsou chápány jako šablona, která se dá přizpůsobovat a modifikovat podle specifického účelu hodnocení. Schematicky vypadá model takto:

Obrázek 1: Třístupeňový model hodnocení kvality překlada

4.2.1 HKP jako obor

Následující schéma zachycuje hodnocení kvality překlada jako celého oboru:

Obrázek 2: HKP jako celý obor

4.2.2 Procesy a postupy HKP

Isabelle Robertová ve své studii o postupech překladatelské revize zmiňuje terminologický zmatek, který vládne v translatologii a HKP, a skutečnost, že totéž se týká i konceptu revize (2008, 3). Navrhuje typologii revizí, kterou s odkazem na Nordovou (2005b) zakládá na vzorci nové rétoriky: kdo reviduje, co, kdy, jak a proč (Robert 2008, 4–8):

- Otázka „co“ odlišuje revizi jako předmět studia translatologie od revize v jiných oborech: analyzovaný text buď je překlad, nebo není překlad.
- Otázka „kdo“ určuje osobu, která revizi provádí: osoba, která text reviduje, ho také překládala, nebo je to někdo jiný.
- Otázka „kdy“ se vztahuje k době revize: buď během překladatelského procesu, nebo po jeho skončení, ovšem před odevzdáním klientovi.
- Otázka „jak“ se týká metod revize, které mohou být velmi různorodé.
- Otázka „proč“ odkazuje k účelu revize.

Navrhovaný model tento způsob rozlišování přejímá a procesy a postupy HKP zachycuje pomocí následujících tabulek. Tabulka 1 uvádí postupy HKP a byla vytvořena na základě prvních tří otázek („co“, „kdo“ a „kdy“). Týká se třetí, nejspécifitější úrovně navrhovaného modelu HKP. Na základě otázky „kdo“ se rozlišují postupy HKP (bílá oblast) a postupy používané pro jiné než překladové texty (šedá oblast). Bílá oblast uvádí přehled termínů různých translatologů, termínů zavedených evropskou normou ČSN EN 15038 z roku 2006 a termínů doporučených a definovaných Anthony Pymem.¹² Tabulka 2 uvádí procesy HKP a byla vytvořena na základě otázek „jak“ a „proč“. Týká se druhé úrovně navrhovaného modelu HKP.

---

¹² Dostupné z <http://qualitystandard.bs.en-15038.com/>.

Typ postupu	Termíny používané v translologii	Termíny podle ČSN EN 15038	Definice podle ČSN EN 15038	Termín doporučovaný Pymem	Pymova definice
text je překlad, hodnotitel je překladatel	<ul style="list-style-type: none"> ■ hodnocení ■ srovnání a kontrola obsahu ■ revize ■ autokorekce ■ autokontrola ■ posouzení 	kontrola	Po dokončení první verze překladu musí překladatel svou práci zkontrolovat. Tento proces musí zahrnovat kontrolu, zda je překlad významově správný, zda v něm není něco vynecháno nebo neobsahuje chyby a zda byly splněny stanovené požadavky na poskytovanou službu. Překladatel musí provést potřebné úpravy.	autorevize	překladatel reviduje vlastní práci
text je překlad, hodnotitel není překladatel	<ul style="list-style-type: none"> ■ bilingvní revize ■ bilingvní korektury ■ bilingvní editace ■ kontrola ■ revize překladatelské práce ■ překladatelská revize ■ kontrola kvality 	revize	Revizní pracovník musí překlad prozkoumat z hlediska vhodnosti pro stanovený účel. Toto musí zahrnovat, v závislosti na požadavcích projektu, porovnání zdrojového a cílového textu s ohledem na jednotnost terminologie, registr a styl.	revize jinou osobou	bilingvní revize jinou osobou
text není překlad, hodnotitel je autorem textu	revize	lektorské posouzení	Zahrnuje-li specifikace služby lektorské posouzení, musí poskytovatel překladatelských služeb toto posouzení překladu zajistit. Lektor musí vypracovat posudek cílového textu, zda odpovídá dohodnutému účelu překladu, a doporučí opatření k nápravě.	posouzení	monolingvní korekce jinou osobou než překladatelem
text není překlad, hodnotitel není autorem textu	editace				

Tabulka 1: Postupy HKP

PROCESY HKP		
Termín	Definice	Zdroj
zajištění kvality	Souhrn všech postupů použitých před zahájením překladatelského procesu, v jeho průběhu a po jeho ukončení všemi pracovníky překladatelské organizace k zajištění kvalitativních požadavků klienta. Postupy zajištění kvality zahrnují: <ul style="list-style-type: none"> ▪ kvalitu služeb; ▪ kvalitu materiálního produktu; ▪ kvalitu překladu. 	Mossop (2007, 118–19; kráceno)
systém managementu kvality (jeho zavedení a používání)	Poskytovatelé překladatelských služeb musí mít zaveden dokumentovaný systém managementu kvality, přiměřený velikosti a organizační struktuře poskytovatele překladatelských služeb. Tento systém managementu kvality musí přinejmenším zahrnovat: <ul style="list-style-type: none"> ▪ prohlášení o cílech systému managementu kvality; ▪ proces pro sledování kvality poskytovaných překladatelských služeb a v případě potřeby zajištění opravy již dodaného překladu a přijetí opatření k nápravě; ▪ proces pro nakládání se všemi informacemi a materiály získanými od zákazníka. 	evropská norma kvality: ČSN EN 15038 Překladatelské služby – Požadavky na poskytování služby
kritika překladu	definice kritiky překladu viz podkapitola 2.3	
certifikace překladatelů	viz podkapitola 4.7	
hodnocení kvality překladu ve výuce	viz podkapitola 4.7	

Tabulka 2: Procesy HKP

4.2.3 Hodnoticí metody a jejich použití

Tabulka 3 představuje dvě hodnoticí metody:

- analýza na základě CT (analýza pouze CT, monolingvní analýza),
- srovnávací analýza VT a CT (analýza VT – CT, bilingvní analýza),
- kombinace obou metod (bez bližšího určení kritérií a rozsahu analýzy).

Hodnoticí metody jsou koncipovány jako šablony, které mohou být různě obměňovány a aplikovány v konkrétních postupech využívaných v různých procesech, a to buď jednorovňovým, nebo dvou/víceúrovňovým způsobem.

HODNOTICÍ METODY			
Jednoúrovňové metody		Dvou/víceúrovňové metody	
analýza pouze CT	monolingvní analýza	(VT + CT) + CT analýza	bilingvní – monolingvní analýza
analýza VT – CT	bilingvní analýza	CT + (VT + CT) analýza	monolingvní –ilingvní analýza

Tabulka 3: Hodnoticí metody

Konkrétní aplikaci těchto hodnoticích metod dokládá výzkum provedený v malém rozsahu (bylo zasláno 117 mailů a analyzováno čtyřicet osm validních odpovědí) Isabelou Robertovou (2008) v překladatelských agenturách v Belgii v roce 2006.

Tabulka 4 představuje přehled postupů, jak je Robertová (2008, 9) popisuje a používá ve svém výzkumu. V tomto případě byly použity jako postupy revize a lektorského posouzení (hodnotitelé nebyli překladatelé).

Postupy	Varianty a jejich popis		Výsledky výzkumu	
CT se čte jednou, VT se nečte (nebo jen částečně)	A	revizor čte pouze CT bez VT a dělá změny	2 %	
	B	revizor čte pouze CT, do VT nahlíží v případě, že narazí na problém, a dělá změny	5 %	
CT se čte jednou, VT se čte jednou	C	revizor srovnává VT s CT a dělá změny	12 %	
CT se čte dvakrát, VT se čte jednou	D	revizor čte CT, dělá změny, pak srovnává VT s CT a dělá další změny, pokud je to potřeba	21 %	D/E 9 %
	E	revizor srovnává VT s CT a dělá změny, pak čte CT a dělá další změny, pokud je to potřeba	56 %	
CT se čte dvakrát, VT se čte dvakrát	F	revizor čte VT, pak srovnává VT s CT a dělá změny, nakonec znovu čte CT a dělá další změny, pokud je to potřeba	–	
	G	revizor čte VT, pak čte CT a dělá změny, pak srovnává VT s CT a dělá další změny, pokud je to potřeba	–	

Tabulka 4: Hodnoticí metody použité jako postupy revize a lektorského posouzení

4.3 Specifikace hodnocení

Potřeba specifikace parametrů hodnocení je závěrem, ke kterému dospívají Daryl Hague, Alan Melby a Wang Zheng (2011). Uvádějí jednak přehled přístupů a současného stavu vývoje v oblasti výuky překlada a výzkumu překladatelské kompetence (viz podkapitola 4.7), jednak přehled hodnotících postupů a metod, které se využívají ve Spojených státech v akademickém prostředí a v profesním prostředí.

Následně prezentují přehled teoretických přístupů k hodnocení kvality překlada, konstatují, že začíná docházet ke shodě v názorech, a tvrdí, že této shody se dá dosáhnout zdokonalováním *funkcionalistického přístupu*, ke kterému v současnosti dochází. Navazují na Celií Martín de Leónovou (2008) a Soniu Colinaovou (2008). Funkcionalistické přístupy k hodnocení kvality překlada charakterizují zaměřením na funkci překlada, tedy jeho účelem, což podle nich znamená, že „funkcionalisté věří, že překlad obnáší víc než jen jednoduchý jazykový problém izolování statického významu a jeho reprodukování v jiném jazyce“ (Hague a kol. 2011, 253).¹³ Zaměřením na účel a příjemce překlada je důvodem, proč modely překladatelské kompetence připisují značný význam překladatelskému zadání, což je v současnosti téměř univerzálně uznávaná potřeba. Martín de Leónová uznává přínos funkcionalistů v prosazování překladatelského zadání a také přínos Christiane Nordové. Polemizuje však se způsobem, jakým funkcionalisté přistupují k jazyku a překlada a prosazuje empirismus a vnímání významu jako dynamického aspektu lidské zkušenosti. Hodnocení by podle ní nemělo být založeno na předpokladu, že dochází k transferu uzavřeného významu, ale mělo by zahrnovat překladatelské zadání a další mimotextové faktory a způsob, jakým se odrážejí v překlada. Tyto názory jsou ve shodě s tím, jak Nordová rozvíjí svůj princip *loajality* (ten byl různými autory kritizován, např. Venutim a Pymem). Nordová publikovala v roce 2007 článek, ve kterém vysvětluje, že loajalita činí ze skoposu antiuniverzalistický model a že kulturní nadřazenosti brání tím, že uznává, že neexistuje jediný univerzální soubor konceptů, který by byl společný všem kulturám. Navrhuje také, aby všechny strany, participující na překladatelském projektu, spolupracovaly na překladatelském zadání, které ve většině případů představuje kompromis. Podle jejího principu loajality je překladatel odpovědný všem partnerům, kteří se podílejí na překladatelské spolupráci. Autoři docházejí k závěru, že pokud funkcionalisté nahradí objektivismus empirismem a připustí, že koncept *loajality* zahrnuje všechny zainteresované osoby, zůstává funkcionalismus přínosný a životaschopný. Colinaová rozvíjí funkcionalismus z pohledu praktické potřeby tak, aby teorie podporovala vytváření spolehlivých testů kvality. Formuluje *funkcionalisticko-složkový model*, který umožňuje vytváření testovatelných hypotéz. Složkovým aspektem je hodnotící rubrika s následujícími složkami:

13 „Functionalists believe that translation is more than a simple linguistic problem of isolating a source text's static meaning and reproducing it in another language.“

- I. Cílový jazyk (hodnocení jazykové formy překladu),
- II. Přiměřenost příjemcům a účelu (hodnocení funkční adekvátnosti),
- III. Všeobecný obsah (zjištění, zda si VT a CT odpovídají),
- IV. Odborný obsah (hodnocení náležitosti užití terminologie).

Pokud se jednotlivým složkám přiřadí priority, mohou se stát součástí překladatelského zadání, vést překladatele a usměrňovat hodnocení. Tím se dosáhne koordinovanosti mezi specifikací překladatelského zadání a nástrojem hodnocení.

Podobnou rubriku jako Colinaová navrhuje také Claudia Angelelliová (2009). Její rubrika je zaměřena na překladatelskou kompetenci, ne na kvalitu překladu, a připouje pátou složku překladatelské dovednosti. První čtyři složky se však do značné míry shodují s rubrikou Colinaové (viz podkapitola 4.7). Obě rubriky usilují o měření toho, zda překladatel porozuměl příjemci a účelu překladu. Colinaová spojuje toto porozumění explicitně s překladatelským zadáním, Angelelliová to činí implicitně. Podobný složkový přístup jako Colinaová a Angelelliová používá i Americká společnost pro testování a podklady (American Society for Testing and Materials) ve svém Mezinárodním standardu pro zajištění kvality z roku 2006,¹⁴ který ke specifikaci připojuje i parametry komerčně relevantních aspektů překladatelského projektu, např. termín dodání a cenu. Tím, že tento standard zahrnuje požadavky všech zainteresovaných osob, rozšiřuje koncept hodnocení překladu na celkovou úspěšnost překladatelského projektu.

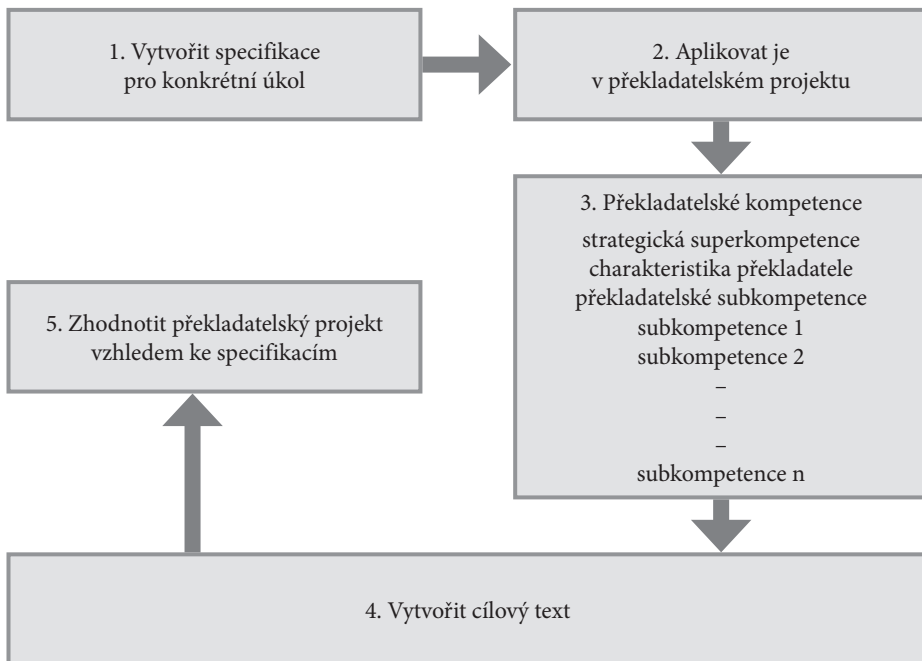
Hague a kol. dospívají k názoru, že od roku 2002 je konvergence v oblasti hodnocení kvality překladu značná a odráží všeobecnou shodu v názorech na mimotextové faktory, jako jsou *příjemci* a *účel*. Tvrdí, že vzhledem k této konvergenci by se v hodnocení překladu měl uplatňovat *specifikační přístup*. Ten by opravňoval přeformulovat princip loajality takto:

Překladatel není loajální vůči jedné osobě na úkor osob jiných, ale vůči specifikacím, na kterých se předem dohodly všechny osoby zúčastněné v překladatelském projektu. Specifikace nejsou nestrukturované, ale vytvořené v rámci systému parametrů. (Hague a kol. 2011, 259)¹⁵

Pomocí následujícího schématu autoři zobrazují, jak se specifikační přístup spojuje s popisem překladatelské kompetence v konkrétních překladatelských projektech, ať už jsou to studentská zadání, nebo komerční aktivity (Hague a kol. 2011, 259):

¹⁴ Dostupné z http://enterprise.astm.org/filtrexx40.cgi?+REDLINE_PAGES/F2575.htm.

¹⁵ „The translator is loyal not to any one person over another but to the specifications that have been agreed to in advance by all stakeholders in a translation project. The specifications are not unstructured. Rather, they are created within a system of parameters.“

Obrázek 3: Konvergence překladatelské specifikace a hodnocení

Jakmile osoby zúčastněné v překladatelském projektu souhlasí s tím, že překladatel má být loajální vůči specifikaci, určí tým, jak má být hodnocena kvalita překladu. Pokud navíc zformulují explicitní specifikace založené na standardním souboru parametrů, zajistí tým, že hodnocení bude reflektovat očekávání (Hague a kol. 2011, 259).

Model zachycený v obrázku 3 vychází z konceptu překladatelské kompetence, tedy požadavků, jaké klade překladatelský projekt na překladatele. Častější jsou modely založené na konceptu kvality překladu, ale v obou případech je relevantní připomínka, že různé překladatelské projekty mohou na překladatele/kvalitu CT klást různé požadavky – v závislosti na okolnostech nemusí být žádoucí nebo klientem požadovaná maximální kvalita. Např. O'Brienová (2012) tuto okolnost uvádí v souvislosti s modelem komunitního překladu (viz podkapitola 4.4). Skutečnost, že klienti ne vždy potřebují (a jsou ochotni hradit) vysokou kvalitu překladu, reflektuje i evropská norma ČSN EN 15038 a dokládají ji nabídky překladatelských agentur.¹⁶

¹⁶ Např. česká překladatelská agentura Společnost Zelenka nabízí tři úrovně kvality (dostupné z <http://www.zelenka.cz/podminky/>): Premium: Překlady jsou upraveny všemi korekturami potřebnými pro účel „veřejná prezentace nebo tisk.“ Jedná se obvykle o marketingové a obchodní texty. Provádí se stylistická úprava i předtisková kontrola; Standard: Překlady jsou upraveny korekturou rodilým mluvčím s důrazem na správnost odborné terminologie. Jedná se obvykle o smlouvy, technickou dokumentaci či návody. Texty jsou určeny „pro interní účely“; Basic: Nejrychlejší a nejlevnější provedení překladů, které jsou určeny „pro interní (informativní) účely nebo další zpracování.“ Text může být hůře čtivý a může obsahovat drobné nedokonalosti.

4.3.1 Hodnoticí scénář

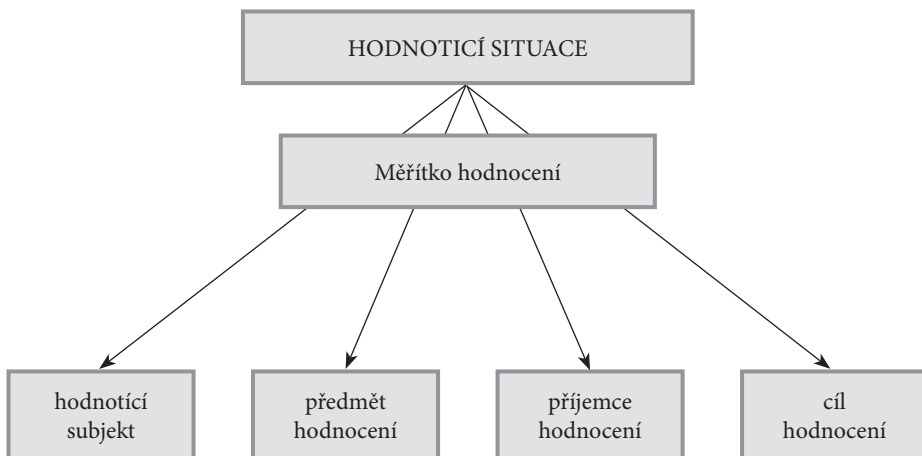
Explicitní specifikace překladu a specifikace hodnoticích parametrů představují způsob, jak zvyšovat míru intersubjektivní shody. Další možnosti, jak ji maximalizovat a jak zajistit, aby hodnocení bylo efektivní a plnilo účel, kvůli kterému se provádí, je tento účel explicitně formulovat. Zaměření na účel hodnocení vyžaduje, aby se bral v úvahu celý hodnoticí proces a situace, ve které se hodnocení provádí – hodnocení zadávají a provádějí různí lidé, jsou určena různým příjemcům, používají různé postupy a metody, mají pro hodnocené různé konsekvence a sledují různé cíle. Schäffnerová (1998, 4) a Hönig (1998) používají v tomto kontextu pojem *hodnoticí scénář*. Z pohledu vytváření testů, definování a formulování hodnoticího konstruktů tyto otázky řeší např. Angelelliová (viz podkapitola 4.7). Následující návrh vychází z předpokladu, že vymezení hodnoticího scénáře včetně explicitního formulování účelu hodnocení umožní hodnotitelům brát v úvahu všechny parametry, které jsou v konkrétní hodnoticí situaci relevantní, a zvyšovat tak míru intersubjektivní shody. Navrhovaný hodnoticí scénář zahrnuje následující položky:

- hodnoticí proces, tj. oblast hodnocení (např. hodnocení ve výuce překladu),
- hodnoticí postup (např. formativní hodnocení překladu do L2 zadaného v překladatelském semináři),
- zadavatel překladu (např. učitel, který vede překladatelský seminář),
- požadavky zadavatele překladu, tj. překladatelské zadání (specifikace překladatelského projektu, požadavky na kvalitu překladu),
- zadavatel hodnocení (např. učitel, který vede překladatelský seminář),
- příjemce hodnocení (např. zadávající učitel a studenti – celé hodnocení dostává student, který překlad vypracoval, ukázky z hodnocení dostávají všichni ostatní studenti v semináři),
- hodnotitel, jeho profese, externí/interní pozice (např. rodilý mluvčí L2, profesí učitel daného jazyka, v pozici externího hodnotitele),
- požadavky kladené na hodnocení zadavatelem/hodnotitelem, tj. specifikace hodnocení podle následujících bodů:
  - účel hodnocení,
  - hodnoticí metoda (např. kvantitativní, kvalitativní, srovnávací analýza, analýza CT),
  - rozsah hodnoceného textu (např. celý text, textové vzorky/způsob jejich výběru, analýza „kritických bodů“),
  - hodnoticí kritéria,
  - posuzování závažnosti chyb/způsob vážení,
  - hodnoticí škála/známkovací stupnice,
  - forma hodnocení (např. ústní/písemná – formulář, souvislý text, komentáře vložené do překladu).

Určení relevantních aspektů konkrétní situace hodnocení, tj. formulování hodnoticího scénáře, umožní zaměřit hodnocení podle jeho účelu, splnit očekávání zadavatele/příjemce, splnit etický požadavek vůči překladatelům (tj. předem je informovat, jak budou hodnoceni), zvolit adekvátní postup, metodu a formu hodnocení. Stejný názor zastává Lauscherová:

Vzhledem k intencionalitě a zaměřenosti na cíl ... je hodnocení činností, která je závislá na subjektu a na situaci. Vztaheno na hodnocení translátů to znamená, že je nutné uvést kdo, v jaké situaci, s jakým cílem a pro koho hodnotí. (Lauscherová 2006, 57)¹⁷

Autorka používá termín *hodnoticí situace* (Bewertungssituation) a zachycuje ji pomocí následujícího schématu (ibid., 58):

Obrázek 4: Hodnoticí situace podle Lauscherové

4.4 Dynamický přístup k hodnocení kvality překladu

Specifikace hodnoticích parametrů na základě překladatelského zadání, na kterém se shodnou všichni lidé zainteresovaní na překladatelském projektu, zapojuje do hodnocení lidský faktor, orientuje celý překladatelský proces směrem k plnění očekávání všech zúčastněných a dává hodnoticímu procesu dynamický charakter. Sharon O'Brienová v článku „Towards a Dynamic Quality Evaluation Model for Translation“ (2012, 55–77; K dynamickému modelu hodnocení kvality překladu) uvádí, že ačkoliv kvalita překladu těsně souvisí s názory zákazníků, má většina současných modelů hodnocení statický charakter, je založena na zjišťování počtu chyb v náhodně zvolených vzorcích a názory zákazníků bere v potaz nedostatečně, pokud vůbec. V profesi narůstá nespokojenost

¹⁷ „Die Intentionalität und die Zielorientierung der Bewertungshandlung ... machen Bewerten zu einer subjekt- und situationsabhängigen Tätigkeit. Bezogen auf Werturteile über Translate muss also geklärt werden, wer in welcher Situation mit welchem Ziel für wen bewertet.“

se statickými a normativními, časově náročnými modely hodnocení, které nezahrnují proměnné jako *typ obsahu, komunikační funkce, požadavky uživatele, kontext, délka životnosti informací* nebo *mód tvorby překladu* (tj. zda překlad vytvořil kvalifikovaný překladatel nebo nekvalifikovaný dobrovolník, zda jde o strojový překlad nebo překlad vytvořený pomocí překladové paměti, případně kombinací těchto způsobů). S odkazem na výzkum provedený mezi třiceti velkými odběrateli překladatelských služeb autorka uvádí, že dalšími problematickými oblastmi v praxi prováděných způsobů hodnocení je nezahrnutí faktorů jako *subjektivita, čas, neadekvátní využití jazykových zdrojů, křivka učení a technologie*, které jsou také dokladem nespokojenosti se současnými metodami. Hledání nových způsobů měření kvality je kromě výše uvedených faktorů ovlivněno také tím, že dochází k omezování rozpočtů, uplatňování nových paradigmat (tj. měnící se pojem *textu* a zvyšování podílu textů jako *tweety, blogy, multimedia* a *uživateli vytvářený obsah* na překladatelské produkci), využívání nových technologií (zvýšený podíl počítačem podporovaného překladu vyžaduje nové přístupy k hodnocení kvality, zvláště vzhledem ke stále širšímu uplatňování principu *přiměřenosti kvality účelu*) a jejich nového zaměření (s rozvojem technologií web 2.0 získávají uživatelé větší kontrolu nad produkty, službami a obsahy a podniky věnují stále větší pozornost koncovému uživateli a jeho vnímání kvality).

Autorka provedla v roce 2011 výzkum zaměřený na současný stav hodnocení kvality překladu v jazykovém průmyslu a na potenciál dynamických modelů hodnocení.¹⁸ Porovnávala jedenáct modelů hodnocení kvality a dělí je na dvě základní skupiny – modely, které se kvalitou překladu zabývají z pohledu chyb v překladu jako produktu, a modely, které se kvalitou překladu zabývají holisticky, z pohledu poskytování služeb a z pohledu kompetencí, nástrojů a postupů zajišťujících vytváření vysoce kvalitních překladů; jde o modely zaměřené na překladatelský proces (např. evropská norma ČSN EN 15038).

Modely zaměřené na zjišťování chyb v překladu byly porovnávány podle těchto kritérií:

- *Rozhraní prošel/neprošel*: Většinou se jedná o tři až čtyři drobné chyby nebo jednu závažnou chybu na 1 000 slov (viz Závažnost chyb).
- *Typ obsahu*: Některé modely používají stejnou kategorizaci pro všechny chyby, některé zahrnují specifické kategorie pro chyby v počítačové sazbě a uživatelském rozhraní, některé tyto chyby vyčleňují do odděleného hodnocení. Obecně platí, že tyto modely jsou málo citlivé na takové faktory, jako jsou *typ koncového uživatele, funkce textu, délka životnosti informací* apod.
- *Specifičnost jazyka/typu textu*: Tolerance vůči jazykovým chybám je u různých jazyků různá.¹⁹ Poskytovatelé jazykových služeb většinou disponují jazykovými a stylovými

18 O'Brienová prováděla svůj výzkum ve spolupráci s osmi členy Společnosti uživatelů automatizovaného překladu (Translation Automation User Society, TAUS).

19 S odkazem na další výzkum autorka uvádí, že nízkou toleranci k chybám v překladu mají japonština a francouzština.

příručkami pro konkrétní jazyky, ale žádný z modelů hodnocení nebral v úvahu CJ, tj. kategorie chyb a postihů se neměnily podle CJ. Některé modely do určité míry berou v potaz *typ textu* (jeden z modelů zahrnuje specifický hodnoticí postup pro propagační materiály, který nespočívá v hodnocení věty po větě, ale v hodnocení celého textu podle parametrů účelu a *stylu*, které neprovádí jazykový, ale marketingový odborník; další model zahrnuje odkazy na *vhodnost pro cílového příjemce a čtivost textu*).

- *Zaměření na uživatele*: Některé modely obsahují implicitní nebo explicitní odkazy na potenciální vliv chyby na uživatele (např. závažnost chyby je posuzována na základě vlivu na uživatele nebo jedním z kritérií kritické chyby je to, zda se nachází ve velmi viditelné části textu, kde může způsobit problémy s funkčností/užitkovostí).
- *Kategorizace chyb*: Všechny modely obsahují konkrétní kategorie chyb, nejrozsáhlejší kategorií tvoří (různé označované) jazykové chyby, některé obsahují kategorie *počítačová sazba a uživatelské rozhraní*.
- *Jazykové chyby*: Převládají tyto kategorie:
  - Jazyk (deset z jedenácti modelů): Gramatika (devět modelů), syntax (sedm), interpunkce (šest), pravopis (sedm).
  - Terminologie (deset z jedenácti): Nekonzistentnost s klientským nebo jiným glossářem, nekonzistentnost s terminologií daného průmyslového odvětví, nekonzistentnost užití termínů.
  - Přesnost (devět z jedenácti): Zbytečné vypouštění a přidávání, nepřesné křížové odkazy, významové chyby.
  - Styl (sedm z jedenácti): Nekonzistentnost s klientskou stylovou příručkou; převládá neshoda v chápání stylistické chyby, kritéria zahrnují tón, registr, jazykové varianty, slang, doslovný překlad a nepřirozenou syntax.
  - K méně častým kategoriím patří *normy příslušné země* (čtyři z desíti), *chybný překlad* (tři z desíti) a *konzistentnost* (tři z desíti).
- *Závažnost chyb*: Většina modelů rozlišuje tři úrovně: *drobné chyby* (nemají negativní dopad na význam a nematou příjemce), *závažné chyby* (mají dopad na význam), *kritické chyby* (mají závažný dopad nejen na význam, ale také na užitkovost produktu, právní odpovědnost společnosti nebo na zdraví, bezpečnost a chování zákazníků). Čtyři modely obsahují čtvrtou kategorii: *chyba, která nevznikla vinou překladatele* nebo *preferenční chyba*. Vážení chyb a postihy jsou různorodé. Metrika J2450 jako jediná řeší subjektivitu kategorizace a závažnosti chyb odkazem na úsudek hodnotitelů a na dvě meta-pravidla: Pokud je chyba nejednoznačná, vždy zvol nejbližší primární kategorii (podle seznamu kategorií). Pokud váháš, dej přednost kategorii *závažná chyba* před kategorií *drobná chyba*.
- *Použitelnost modelů pro překladové paměti a strojový překlad*: Pouze pět modelů explicitně zmiňuje překladové paměti a jediný model strojový překlad (metrika J2450).
- *Opakování chyb*: Pouze tři modely obsahují instrukci, jak hodnotit opakující se chyby (dva modely uvádějí, že se nemají započítávat opakovaně, jeden bere v potaz druh

chyby – pokud je způsobena nedbalostí nebo nedostatečnými gramatickými znalostmi překladatele, počítá se pokaždé znovu, pokud ji nezavinil překladatel (např. termín nebyl obsažen v glosáři), pak jen jednou.

- *Zpětná vazba*: U všech modelů je velmi podrobná. U mnoha modelů se každá chyba v hodnoceném vzorku zaznamenává včetně podrobností, jako jsou název projektu, jméno souboru, číslo segmentu, segment VT, překlad, navrhovaná oprava, komentář, typ chyby, závažnost. Někdy jsou připojeny sloupce pro sledování reakcí, např. zda byla oprava provedena, závěrečný komentář hodnotitele kvality apod.
- *Nástroje*: U většiny modelů se hodnocení provádí pomocí podrobných tabulkových kalkulátorů, některé společnosti si vyvinuly vlastní nástroje. Na trhu jsou k mání nástroje hodnocení kvality, sledované podniky však preferují výše uvedená řešení.

O'Brienová se dále zabývá hodnocením kvality v souvisejících kontextech a odkazuje na zdroje v oblasti *strojového překladu*, *výuky překladatelů*, *komunitního překladu* a *(monolingvní) technické komunikace*. Používané hodnoticí modely řadí od nejstriktnějších k nejméně striktním:

- Dodržování regulačních nástrojů.
- Hodnocení užítkovosti (testy porozumění, dotazníky, pozorování účastníků, záznamy obrazovky, protokoly myšlení nahlas, sledování pohybu očí); vzhledem k nákladnosti je nejčastější u překladů v oblasti zdraví a bezpečnosti a provádí ho odborník na užítkovost produktů.
- Typologie chyb.
- Adekvátnost/Plynulost: Používá se v oblasti strojového překladu, provádí ho kvalifikovaný jazykový odborník nebo vyškolený bilingvní produktový specialista.
- Komunitní hodnocení: Navazuje na model komunitního překladu, při kterém členové určité komunity relativně volně spolupracují a domlouvají se na přijatelné úrovni kvality překladu na základě shody o potřebách a preferencích jeho uživatelů. Využívají se výše uvedené modely nebo diskuze mezi zúčastněnými, které vedou ke shodě založené na explicitních nebo implicitních hodnoticích kritériích, přičemž poslední slovo má manažer projektu.
- Hodnocení čtivosti: Používají se tradiční ukazatele čtivosti (všeobecně však nejsou považovány za spolehlivé), hodnocení koncových uživatelů (např. na škále jedna až pět nebo jedna až sedm hodnotí snadnost čtení textu), testy porozumění a vybavování obsahu a studie sledování pohybu očí. Tento typ hodnocení je monolingvní, tj. zaměřený pouze na CT, a provádí ho marketingový odborník nebo koncový uživatel.
- Hodnocení názorů na obsah (palec nahoru/dolů, přidělování ratingu): Vychází z modelu komunitního překladu, ale je monolingvní. Uživatelé CJ hodnotí pomocí parametrů, jako jsou líbí/nelíbí, srozumitelnost nebo užítkovost; hodnocení existuje v manuální a automatizované podobě.
- Zákaznická zpětná vazba: Nepoužívá se hodnocení kvality, ale hodnotí se na základě objemu prodeje, počtu telefonátů na linky technické podpory nebo počtu stížností.

4.4.1 Návrh dynamického modelu hodnocení kvality překladu

Výchozím bodem dynamického přístupu k hodnocení kvality překladu není překlad jako produkt, ale kontrola kvality procesu tvorby obsahu spolu s kontrolou kvality překladatelských procesů ve smyslu evropské normy ČSN EN 15038. Za základ vytváření dynamičtějšího modelu považuje O'Brienová *komunikační kanály a profil obsahu*.

Komunikačních kanálů, které mohou mít vliv na očekávanou kvalitu překladu, se v současnosti používá celá řada. Pokud je obsah vytvářen v regulovaném prostředí, např. v sektoru zdravotnictví, pak podléhá velmi specifickým požadavkům na kvalitu a nezávisle na komunikačním kanálu je považován za zvláštní kanál. Druhým zvláštním kanálem je interní komunikace nějaké společnosti (např. interní školicí materiál). U externí komunikace doporučuje O'Brienová rozlišovat minimálně tři kanály toku překládaného obsahu:

- SkZ: společnost k zákazníkovi,
  - SkS: společnost ke společnosti,
  - ZkZ: zákazník k zákazníkovi.
- Model ZkZ: Jedná se o multilingvální obsah vytvářený uživateli, který konzumují další multilingvální zákazníci (např. tweety, blogy, příspěvky do uživatelských fór apod.).
  - Model SkZ: Tento kanál bude patrně vyžadovat striktnější hodnotící model než kanály ZkZ a SkS, pro interní komunikaci budou požadavky na kvalitu nižší než pro externí. Dodatečným faktorem je *mód vytváření překladu*, u překladů produkováných kvalifikovanými a zkušenými překladateli se bude očekávat vyšší kvalita než u překladů vytvářených nezkušenými dobrovolníky nebo strojově. Dynamický model hodnocení kvality bude brát v úvahu různé prahy tolerance kvality překladu.

Profil obsahu je do dynamického modelu zahrnut jako variabilita *typu obsahu, komunikační funkce, požadavků koncového uživatele, kontextu, délky životnosti informací a módu vytváření překladu*. O'Brienová navrhuje jako základní parametry dynamického modelu *užitkovost* (relativní důležitost funkčnosti překládaného obsahu), *čas* (požadovaná rychlost vytvoření překladu) a *názory* (důležitost vlivu na image značky) a testuje myšlenku, že různé typy obsahu kladou na tyto parametry různé požadavky. Na základě tohoto výzkumu pak navrhuje řadu dynamických modelů hodnocení, které spojují složky *komunikačního kanálu a profilu obsahu* s parametry *užitkovosti, času a názorů*. Osoba odpovědná za hodnocení kvality na základě parametrů jednotlivých modelů a na základě kontextových parametrů zvolí model, který bude použit. Tabulka 5 je příkladem, jak vypadá dynamický hodnotící model pro případ interní komunikace, školicího materiálu a času jako nejvyšší priority. Tabulka 6 je příkladem pro případ webových stránek, názorů jako nejvyšší priority a strojového překladu:

Komuni-kační kanál	Profil obsahu	Priorita užítkovosti, času a názorů	Doporučené modely hodnocení kvality v sestupném pořadí podle striktnosti
interní	školicí materiál	užitkovost: ** čas: *** názory: *	1. Adekvátnost/Plynulost 2. (Interní) komunitní hodnocení

*** = vysoká priorita ** = střední priorita * = nejnižší priorita

Tabulka 5: Dynamický hodnotící model pro případ interní komunikace, školicího materiálu a času jako nejvyšší priority

Komuni-kační kanál	Profil obsahu	Priorita užítkovosti, času a názorů	Doporučené modely hodnocení kvality v sestupném pořadí podle striktnosti
SkZ	webové stránky	užitkovost: * čas: ** názory: *** + strojový překlad	1. Adekvátnost/Plynulost 2. Komunitní hodnocení 3. Hodnocení čtivosti

Tabulka 6: Dynamický hodnotící model pro případ webových stránek, názorů jako nejvyšší priority a strojového překladu

Autorka konstatuje, že dosažení shody o pořadí modelů doporučených pro jednotlivé scénáře patrně nebude snadné, protože potenciální uživatelé budou mít různou úroveň tolerance chyb. Zdůrazňuje, že podstatou jejího přístupu není dosahování shody, ale vytvoření dynamického modelu, který lze přizpůsobovat podle preferencí a úrovní tolerance chyb (O'Brien 2012, 55–77).

4.5 Kritika překladu

Jako ukázkou současného přístupu k hodnocení překladů literárních textů představí tato kapitola monografii Lance Hewsona *An Approach to Translation Criticism: "Emma" and "Madame Bovary" in Translation* (Přístup ke kritice překladu: *Emma* a *Paní Bovaryová* v překladu) z roku 2011.

Hewsonův přístup je zaměřený na analýzu a interpretaci VT a jeho kontextu a na srovnávací analýzu interpretačního potenciálu VT a CT. Jeho základem jsou pečlivé, ale současně efektivní srovnávací analýzy VT a CT a tento systematický postup je rozvinut do podoby modelu, jehož funkčnost je průběžně empiricky testována. Model umožňuje provést ověřitelnou a intersubjektivně platnou analýzu a získat argumenty pro hodnocení literárního překladu. Hewsonův model je svým důrazem na pečlivou analýzu VT v souladu s přístupem Juliane Houseové. Oba autoři také velmi podobně chápou úlohu kritika překladu/teoretika kritiky překladu:

Úloha kritika překladu spočívá v tom, že pro každý individuální případ a co nejdůsledněji zjistí, jaký přesně je vztah přeložených textů k jejich zdrojovým

textům a proč jsou takové, jaké jsou, jaké to má důsledky a (případně) důvody. (House 2009b, 57)²⁰

Cílem Hewsonovy monografie

je zkoumat možnosti, jak analyzovat literární text jako překlad, ne primárně za účelem jeho hodnocení, ale se záměrem pochopit, kde se text nachází ve vztahu ke svému originálu, a to pomocí analýzy interpretačního potenciálu, který je výsledkem překladatelských rozhodnutí. (Hewson 2011, 1)²¹

Hewson používá jinou metodu srovnávací analýzy než Houseová a její model nepovažuje za vhodný pro literární texty. Klade podle něj nepřiměřený důraz na funkci textu a na ekvivalenci, brání analýze vlivu překladatelských rozhodnutí a nebere ohled na složitost a mnohvrstevnatost literárních textů (Hewson 2011, 4). Hewson vychází z pojetí překladu jako rozhodovacího procesu, který je založen na překladatelově interpretaci významů VT, a za úkol kritiky překladu považuje zaměřovat se na interpretaci literárních textů a na jejich specifika (Hewson 2011, 5).

Hewson rozlišuje tři pojmy: *analýza*, *hodnocení* a *kritika*. Definici překladatelské analýzy přejímá od McAlester. Jde o „vysvětlení vztahu mezi cílovým textem (CT) a faktory ovlivňujícími jeho produkci včetně výchozího textu (VT), ale neimplikující žádná hodnocení.“²² Pokud je účelem analýzy *hodnocení*, pak je

často zaměřeno na konkrétní překladatelský problém a hodnotí výsledky překladatelských rozhodnutí s ohledem na tento problém. Hodnotící kritéria jsou sice většinou uvedena, ale obecnější otázka interpretace se detailněji nezkoumá a pozornost se zaměřuje na (obvykle negativní) výsledek těchto rozhodnutí. (Hewson 2011, 6)²³

Kritikou překladu jsou nejen výroky o adekvátnosti překladu, které implikují hodnocení, ale také „interpretační akt, přičemž základ hodnocení je explicitně vyjádřen. Kritika překladu usiluje o určení interpretačního potenciálu překladu s ohledem na zformulovaný interpretační rámec, jehož základem je výchozí text“ (Hewson 2011, 6).²⁴

---

20 „It is the task of the translation critic to work out in each individual case and as far as possible, exactly where and with what types of consequences and (possibly) for which reasons translated texts are what they are in relation to their source texts.“

21 „sets out to examine ways in which a literary text may be explored as a translation, not primarily to judge it, but to understand where the text stands in relation to its original by examining the interpretative potential that results from the translational choices that have been made.“

22 „the explication of the relationship between the target text (TT) and the factors involved in its production, including the source text (ST), but without implying any value judgement“ (citováno podle Hewson 2011, 5).

23 „often oriented towards a specific translation difficulty. Although the criteria used for judgement are usually set out, the more general question of interpretation is not addressed in detail and the result (usually negative) of choices becomes the main focus.“

24 „an interpretative act whereby the basis of the value judgement is explicitly spelled out. Translation criticism attempts to set out the interpretative potential of a translation seen in the light of an established interpretative framework whose origin lies in the source text.“

V teoretickém úvodu se Hewson zabývá pojmy *posun* a *tertium comparationis* (viz podkapitola 3.1.3) a komentuje a kriticky hodnotí přístupy k hodnocení překladu Kitty van Leuven-Zwartové, Ceese Kostera, Armina Paula Franka a Antoine Bermana. Vyjadřuje se k otázce zaměření buď na VT, nebo na CT, a tvrdí, že překladatele i akademiky vždy fascinovala. Sám však zdůrazňuje *dvojí status* překladu:

Základem kritiky má být dvojí status překladu, přičemž nový text představuje jak svůj „originál“ nesoucí jméno svého autora, tak vede svůj vlastní nezávislý život ve svém novém jazykovém a kulturním prostředí. Pokud kritik reaktivuje interpretaci originálu a současně předjímá interpretační potenciál překladu, může překonat neproduktivní dichotomii VT – CT. (Hewson 2011, 17)²⁵

Hewson se následně zabývá terminologií, stylem a podrobněji interpretační pozicí kritika. Zde odkazuje na Levého (1967) a na model interpretace, který publikoval Jean-Jacques Lecercle v monografii *Interpretation as Pragmatics* (Interpretace jako pragmatika) v roce 1999.

Na těchto teoretických základech pak navrhuje model pro analýzu originálů a jejich překladů na třech úrovních. Poskytuje nástroje a terminologii k popisu překladatelských rozhodnutí a jejich potenciálního účinku a uplatňuje je na dvou korpusech: první korpus tvoří Flaubertova *Paní Bovaryová* a šest překladů do angličtiny, druhý korpus Austenové *Emma* a tři překlady do francouzštiny. Výsledky analýz slouží k formulování hypotézy o každém z překladů. Hypotézy jsou pak klasifikovány na dvou stupnicích: první stupnice rozlišuje *oprávněnou* a *neoprávněnou* interpretaci, druhá stupnice rozlišuje *divergentní podobnost*, *relativní divergenci*, *radikální divergenci* a *adaptaci*. Hewsonův model je postaven na dvou směrech posuzování: od obecných úvah na makroúrovni směrem k mikroúrovni a postupně zpět k makroúrovni. Tento *makro-mikro-makro rámeček* má kritikovi umožnit, aby dostatečně pochopil relevantní interpretační problémy i výsledky překladatelských rozhodnutí. Model zahrnuje šest fází:

1. fáze: Přípravné informace.
2. fáze: Rámeček kritiky, výběr pasáží: Tato (dlouhá) přípravná fáze tvoří základ, který umožňuje provádět srovnání na mikroúrovni, zjišťovat účinky na mikro- a mezoúrovni a formulovat postřehy na makroúrovni. Na tomto základě pak vznikají výsledky kritické práce jako takové, tj. zjišťují se účinky překladatelských rozhodnutí shrnutých na makroúrovni.
3. fáze: Účinky na mikro- a mezoúrovni (mikroúroveň zahrnuje syntaktickou, lexikální, gramatickou, a stylistickou rovinu, mezoúroveň je mezistupněm spojujícím mikro- a makroúroveň).
4. fáze: Účinky na makroúrovni (makroúroveň je narativní a interpretační rovinou).

²⁵ „The translation's double status needs to found the critical act, whereby the new text both represents its 'original' by bearing its author's name, and leads its own, autonomous life within its new linguistic and cultural environment. By reactivating interpretations of the original while envisaging the interpretative potential of the translation, the critic can hope to go beyond the unproductive source-target dichotomy.“

5. fáze: Kategorie na makroúrovni, hypotéza o charakteru CT.
 6. fáze: Testování hypotézy na dalších pasážích a situování CT pomocí dvojí kategorizace.

Pro lepší přehlednost jsou jednotlivé fáze představeny pomocí tabulek.

První fáze: přípravné informace		
základní informace o VT	publikační historie	dosavadní vydání
	informace o autorovi a jeho díle	vydání použité překladatelem
parametry CT	první překlad?	pokud ne, další dosavadní překlady
	překlad/y do dalšího jazyka/jazyků?	jejich kritický ohlas
	nový překlad nebo přepracování staršího překladu?	kritický ohlas staršího překladu
informace o překladateli/překladatelích	jazykové a kulturní zázemí další překlady další díla	
další texty doplňující VT a CT (paratextové a peritextové prvky) a jejich vliv na interpretaci	přední a zadní přebal	text, ilustrace
	úvod, bibliografie, chronologie, poznámka vydavatele, poznámka o překladu, poznámka překladatele, poznámky pod čarou nebo na konci textu, doslov	
kritický aparát (pokud již existuje)	recenze překladů	
	kritická díla ve VJ	
	kritická díla v jiných jazycích	zabývající se VT nebo CT
	postavení díla ve výchozí kultuře	potenciální interpretační strategie
	postavení díla v cílové kultuře	potenciální interpretační strategie
přehled makrostruktury VT a CT	členění do kapitol	zaznamenaná významná rozšíření a krácení textu
	struktura kapitol	integrální překlad (bez významných změn) ²³
	členění na odstavce	

Tabulka 7: Přípravné informace

26 Pojem „integrální překlad“ používá Leuven-Zwartová, viz také Dictionary of Translation Studies (Shuttleworth a Cowie 1997, 80; Slovník překladatelských studií).

Druhá fáze: Rámec kritiky			
orientace analýzy	VT		
zaměření analýzy	charakteristické stylistické rysy	např. narativní perspektiva (fokalizace) ²⁴	„kdo pozoruje“ a jak je zprostředkována řeč postav (přímá, nepřímá a polopřímá řeč)
	hlavní potenciální směry interpretace	např. potenciální symbolické významy	symbolický význam popisných pasáží
cíle analýzy	identifikovat omezený počet zvlášť významných prvků (jejichž zpracování překladatelem je tudíž důležité)	např. zobrazené sociální vztahy a třídní systém	např. jak postavy mluví v přímé řeči explicitní odkazy na majetek, příjem, vzdělání apod. nebo jejich implicitní konotace
		např. příznakový slovosled	např. zdůrazňující význam nějakých předmětů nebo okolností
		např. příznakové lexikální volby	např. evokující surreálnost prostředí
	identifikovat pasáže VT, které budou analyzovány, např. scény určitého typu (nikoliv vyčerpávající seznam, nicméně základ pro systematickou analýzu)	dialogy	např. jejich banálnost a stereotypnost
		popisné pasáže	např.: plynutí času nebo popisné detaily s potenciálním symbolickým významem
		zobrazení denního snění a fantazií	např. dvě iterativní fantazie postavené vedle sebe v ironickém kontrastu
	identifikovat odpovídající pasáže CT, které budou analyzovány		

Tabulka 8: Rámec kritiky

²⁴ Hewson odkazuje na Genetta (1980).

Třetí fáze: Analýza účinků na mikro- a mezoúrovni CT			
zaměření analýzy	vybrané prvky a pasáže (vyčerpávající analýza není proveditelná)		
	vyhodnocení výsledků na diskurzivně pragmatické rovině (mezoúrovni)		
cíle analýzy	provést srovnání na mikroúrovni		
	určit účinky překladatelských rozhodnutí na mikro- a mezoúrovni		
metajazyk pro popis překladatelských rozhodnutí	popis syntaktické volby	syntaktický kalk a částečný kalk	
		celková forma	způsob členění textu na kapitoly, odstavce a věty
		předsazení (fronting)	
		juxtapozice	
		extrapozice	
		rekategorizace	modifikace syntaktické kategorie nějakého prvku nebo skupiny prvků a restrukturalizace nové fráze kolem této kategorie ²⁸
		modulace	změna úhlu pohledu ²⁹
		další syntaktické volby	
	popis lexikální volby	zavedený termín nebo ekvivalent	ekvivalent se uvádí ve slovnících nebo je uzuální
		výpůjčka, explicitace, implicitace, hyperonymum, hyponymum	může být použito jako dvojité strategie (výpůjčka + explicitace/ hyperonymum)
		popis, případně kulturní adaptace	specifický prvek výchozí kultury je nahrazen jiným (a specifickým) prvkem cílové kultury
		modifikace	absence základní podobnosti mezi prvky VT a CT

metajazyk pro popis překlada- telských rozhodnutí	popis lexikální volby	radikální modifikace	fundamentální rozdíl
		tvorba	tvořivé („neautomatické“) řešení a vhodná překladačská volba
	popis gramatické volby (převážně volby, které jsou výsledkem nesouměrnosti dvou lingvistických systémů)	čas a aspekt	
		modalita	
	popis stylistické volby (aspekty, které jsou výsledkem volby)	opakování, propria, anaforické prostředky	
		klišé	
		tropus	
		rytmus	
		aliterace, asonance	
		registr	
	nadřazené překladačské volby (mohou mít přednost před výše uvedenými čtyřmi rovinami)	přidávání (méně významné i významnější: rovina klauze a vyšší)	doplněné informace, které se nedají vyvodit z VT
		eliminace	odstraněné prvky, které z CT nejsou zjištělé
	polopřímá řeč (zvláště důležitá vzhledem k často obtížné rozeznatelnosti)	např. polopřímá řeč postavy je přeložena jako řeč vypravěče	změna charakteristiky postavy
			ztráta ironie

účinky na mezoúrovni (vliv překladatelských voleb učiněných na mikroúrovni na celou pasáž CT)	účinky na narativní hlas	nárůst = proces růstu externím přidáváním	použití formálnějšího registru
			různé typy vylepšování textu
			přidávání detailů nebo explicitace
		redukce ³⁰	syntaktické zjednodušení
			použití méně formálního registru
			banalizace prostřednictvím lexikální volby
	potlačení rytmů		
	deformace	změny ve fokalizaci	
		modifikace přímé a nepřímé řeči	
		změny aspektu a modalit	
		lexikální volby měnící narativní hlas	
	interpretační účinky	expanze	dává podnět k vytváření nových tematických spojnic
		kontrakce	nelze vyvodit potřebné inference
nelze vnímat různá vodítka			
transformace	odlišná motivace pro chování/myšlení postav		

Tabulka 9: Analýza účinků na mikro- a mezoúrovni

28 Uvádí se také jako transpozice.

29 Viz Dictionary of Translation Studies (Shuttleworth a Cowie 1997, 108; Slovník překladatelských studií).

30 Nárůst a redukce jsou potenciálně méně rušivé (než anamorfóza), vliv identifikovatelný na makroúrovni vytvoří až při vyšším výskytu.

Čtvrtá fáze: Analýza účinků na makroúrovni			
zaměření analýzy	změny na makroúrovni způsobené akumulací jednotlivých účinků na mikro- a mezoúrovni		akumulace specifických typů překladatelských voleb zaměřující překlad určitým směrem
			vliv nekonzistentních nebo nekoherentních voleb
	poměr, v jakém se akumulují účinky na mikro- a mezoúrovni		
cíle analýzy	identifikovat způsoby, jakými se tyto účinky kombinují a vytvářejí další účinky		
účinky na narativní hlas	účinky na mikro- a mezoúrovni →	účinky na makroúrovni	
	nárůst →	zesílení	nějaký narativní hlas je v CT výraznější
	redukce →	oslabení	co bylo výrazné ve VT je méně výrazné v CT
	deformace →	anamorfóza	změny ve způsobu, jak jsou vnímáni vypravěč/i nebo protagonisté
		hybridní překlad překladatelské volby jsou nekonzistentní	ontologický překlad = specifická strategie psaní umožňuje překladateli prosazovat svou identitu jako spisovatel, překladatel není jen <i>přepisovatel</i> (<i>rewriter</i>), ale také <i>spisovatel</i> tvořící originální dílo
	např. kombinace nárůstu a deformace (např. neživý a banální text transformovaný na text poetický)	např. různé kombinace zesílení a oslabení, nekonzistentní zpracování fokalizace a typů diskurzu, vymizení účinků narativních hlasů (např. ztrácejí svou specifičnost a jsou standardizovány)	
interpretační účinky	účinky na mikro- a mezoúrovni →	účinky na makroúrovni	

	kontrakce →	úbytek	ubývá směrů interpretace nebo jsou méně smysluplné, CT je interpretován jako naivní/naivnější, případně postrádající literární hodnotu
	expanze →	navýšení	potenciální směry interpretace jsou obohaceny
	transformace →	transmutace	jsou podněcovány nové způsoby čtení (ale nekonzistentně)
		metamorfozní překlad = interpretační účinky se kombinují (úbytek + navýšení, úbytek + transformace, všechny tři účinky), vliv přesahuje pouhou transmutaci a buď zamlžuje interpretaci, nebo naznačuje interpretace nové	ideologický překlad = specifická strategie psaní, překladatel je přesvědčen, že zná „správnou“ interpretaci, jeho volby ji zvýrazňují a vylučují ostatní překladatelské volby podněcují určitý směr/y interpretace, které kritik považuje za nesprávné

Tabulka 10: Analýza účinků na makroúrovni

Hewson (2011, 177) shrnuje účinky na mikro-, mezo- a makroúrovni pomocí tabulky:

Účinky na mikro-, mezo- a makroúrovni				
Mikro- a mezoúroveň		Makroúroveň		
nara- tivní hlas	nárůst redukce deformace	zesílení oslabení anamorfóza	hybridní překlad	ontologický překlad
inter- pretace	kontrakce expanze transformace	úbytek navýšení transmutace	metamorfozní překlad	ideologický překlad

Tabulka 11: Účinky na mikro-, mezo- a makroúrovni

Hewson (2011, 178) popisuje účinky na makroúrovni pomocí tabulky:

Účinek na makroúrovni	Popis účinku
Zesílení	Narativní hlasy jsou výraznější a mají větší vliv na čtenáře.
Oslabení	Text je zploštělý, méně výrazný.
Anamorfoza	Vzhledem ke změnám ve fokalizaci a/nebo diskurzu a modifikacím aspektu a modalitý čtenář nesprávně odhadne (nebo jednoduše nepostřehne) účinek fokalizace a nesprávně určí nebo vyhodnotí zdroj/e informací. Akumulace dalších příznakových překladatelských voleb vytváří narativní hlasy, které se liší od originálu.
Hybridní překlad	Překlad je nesourodý a narativní hlasy ztrácejí své základní charakteristické vlastnosti.
Ontologický překlad	Překladatel se snaží vytvořit originální text, který je určitým způsobem příznakový.
Úbytek	Směrů interpretace je méně a/nebo jsou méně smysluplné.
Navýšení	Směrů interpretace je více a/nebo jsou smysluplnější.
Transmutace	Směry interpretace jsou modifikovány.
Metamorfozní překlad	Úbytek, navýšení a transmutace se kombinují a mění charakter potenciálních interpretací.
Ideologický překlad	Překladatel prosazuje svou (výlučnou a „správnou“) interpretaci.

Tabulka 12: Účinky na makroúrovni

Pátá fáze: Kategorie makroúrovně		
zaměření analýzy	komplexní analýza jako projekce výsledků získaných na nižších rovinách	
	celkové hodnocení potenciálního vlivu CT v jeho cílové kultuře	
	oprávněné a neoprávněné interpretace	
	relativní hodnocení CT na pohyblivé škále mezi „špatným“ a „dobrým“ překladem	
cíle analýzy	shrnout výsledky analýzy na mikro- a makroúrovni	
	přiřadit CT k jedné ze čtyř kategorií	
	formulovat hypotézu o charakteru CT	
	testovat tuto hypotézu na dalších pasážích a zařadit CT pomocí dvojí kategorizace	
adaptace	„objektivní“ makrostrukturní prvky (kapitoly, členění na kapitoly, struktura kapitol, členění do odstavců) nejsou přeneseny do CT	např. změny zápletky a dějové linie, přidávání nebo odstraňování epizod nebo popisů, změny charakteru protagonistů, odstraňování protagonistů nebo přidávání dalších
	není možná žádná „oprávněná“ interpretace adaptace = „neoprávněná“ interpretace	
radikální divergence	CT = integrální překlad (makrostrukturní prvky jsou zachovány)	
	značný počet účinků na makroúrovni	ontologický a/nebo ideologický překlad
		jeden nebo více výrazných účinků na makroúrovni má nesmazatelný vliv na CT
	„oprávněné“ interpretace jsou nemyslitelné	
relativní divergence	akumulace účinků na makroúrovni není tak výrazná potenciální interpretace se pohybují na hranici možností jazyka a encyklopedických znalostí	
	existuje potenciál jak pro „oprávněné“, tak pro „neoprávněné“ interpretace je prověřována „hranice“ mezi „oprávněnými“ a „neoprávněnými“ interpretacemi	
divergentní podobnost	k účinkům na makroúrovni nevyhnutelně dochází, ale anamorfóza a transmutace se buď nevyskytují, nebo jen ojediněle, akumulace dalších účinků je velmi malá	
	nic nebrání „oprávněné“ interpretaci, nic nepodněcuje „neoprávněnou“ interpretaci	

Tabulka 13: Kategorie makroúrovně

Hewson (2011, 183) uvádí korelace mezi interpretací, podobností/divergencí/adaptací a účinky na makroúrovni pomocí tabulky:

Oprávněná interpretace	Neoprávněná interpretace
Divergentní podobnost	Relativní divergence Radikální divergence [adaptace]
[-] zesílení [+]	
[-] oslabení [+]	
[-] anamorfóza [+]	<i>ontologický překlad</i>
[-] hybridní překlad [+]	
[-] úbytek [+]	-----
[-] nárůst [+]	
[-] transmutace [+]	<i>ideologický překlad</i>
[-] metamorfozní překlad [+]	

Tabulka 14: Korelace mezi interpretací, podobností/divergencí/adaptací a účinky na makroúrovni

Tabulka znázorňuje přímou korelaci mezi divergentní podobností a oprávněnou interpretací na jedné straně a radikální divergencí a neoprávněnou interpretací na straně druhé, relativní divergence zaujímá neostrou hranici mezi nimi. Jednotlivé položky jsou v tabulce umístěny vzhledem ke svému vztahu k oprávněné a neoprávněné interpretaci: anamorfóza a transmutace jsou posunuty směrem vpravo, protože posouvají překlad směrem od divergentní podobnosti. Pokud je identifikován některý (nebo oba) z účinků v pravém sloupci, je nevyhnutelným důsledkem radikální divergence a neoprávněná interpretace. Hewson upozorňuje, že překlad je obvykle složitější, než naznačuje tabulka, a výsledkem kritické analýzy je kombinace různých účinků na makroúrovni v různé intenzitě. Předkládá tyto hypotézy (Hewson 2011, 183–84):

Šestá fáze: Hypotézy o charakteru překladu	
divergentní podobnost	nízká až střední intenzita účinků na narativní hlas a interpretačních účinků
	ani nízká intenzita anamorfózy a/nebo transmutace
relativní divergence	nízká až střední intenzita zesílení a oslabení, úbytku a navýšení
	nízký až střední výskyt anamorfózy a/nebo transmutace
radikální divergence	střední až vysoký výskyt anamorfózy a/nebo transmutace
	vysoké úrovně intenzity dalších účinků
tyto indikátory se používají k formulování hypotéz o překladatelských výsledcích a jsou zpřesňovány pomocí analýzy dalších pasáží	

Tabulka 15: Hypotézy o charakteru překladu

Dalším krokem je testování modelu na korpusu překladových textů. Výsledky za jednotlivé překlady jsou číselně vyhodnoceny a pro každý překlad je formulována celková hypotéza, která určuje jeho pozici na škále mezi divergentní podobností a radikální divergencí. Tabulky 16 a 17 jsou ilustrativním příkladem způsobu vyhodnocování výsledků za jednotlivé překlady (Hewson 2011, 184–85):

	Nárůst	Redukce	Defor- mace	Expanze	Kon- trakce	Trans- formace
Celkem	9	11	2	2	13	2
Teoretické maximum³¹	22	22	22	22	22	22
Procento teoretického maxima	41%	50%	9%	9%	59%	9%
Předpokládané účinky na makroúrovni	zesílení [+]	oslabení [+]	úbytek [+]			
	hybridnost [+]					

Tabulka 16: Výsledky za Steegmullerův překlad³²

V tomto překladu dosahují účinky na narativní hlas hodnot 41 procent, 50 procent a 9 procent teoretického maxima, což naznačuje kombinaci zesílení a oslabení, vedoucí k celkovému účinku hybridnosti. Znaménko plus označuje relativně vysoké hodnoty těchto údajů. Anamofróza je těsně pod aktivačními 10 procenty, proto je z prvotní hypotézy vynechána. Nejvýraznějším interpretačním účinkem je kontrakce a výsledným účinkem na makroúrovni je tedy úbytek. Nízké hodnoty expanze a transformace byly pominuté. Lze tak formulovat hypotézu, že tento překlad kombinuje vysokou intenzitu hybridnosti a úbytku. Celkovou hypotézu za Steegmullerův překlad zachycuje tabulka 17:

Překladatel	Hypotéza na makroúrovni	Předpokládaná kategorie
Steegmuller	vysoká intenzita hybridnosti a úbytku	relativní divergence

Tabulka 17: Celková hypotéza za Steegmullerův překlad

Hewson stejným způsobem vyhodnocuje i další překlady. Cílem jeho metodologie je omezit subjektivitu hodnocení, je si však vědom toho, že analýzy vyžadují značný podíl zapojení kritika a jeho argumentace. V dalších kapitolách dále testuje prvotní hypotézy a podrobně komentuje kategorie *radikální divergence* a *adaptace, relativní divergence* a *divergentní podobnosti*.

31 Celkový počet analyzovaných vzorků textu.

32 Steegmullerův překlad Paní Bovaryové do angličtiny (1957; 1992).

4.6 Hodnocení kvality překladu pragmatických textů a hodnocení v jazykovém průmyslu

Pragmatické texty se překládají ve velkých objemech a tvoří značnou část překladatelské produkce jazykového průmyslu. V jazykovém průmyslu je kvalita překladu manažerským pojmem a je definována funkčně jako splnění potřeb a očekávání zákazníka nebo uživatele.

Teoreticky vycházejí přístupy používané v profesním prostředí z funkcionalistických přístupů devadesátých let a z jejich zaměření na uživatele (viz podkapitola 4.3), což dokládá např. Alina Secarăová. Vyzdvihuje sedmdesátá léta, kdy se v Kanadě začaly uplatňovat nové postupy. Za první inovativní model hodnocení kvality překladu využívající kategorizaci chyb označuje *Sical* (Canadian Language Quality Measurement System /Kanadský systém měření kvality jazyka/) a podrobně ho popisuje, stejně jako další profesionálně používané modely hodnocení kvality překladu (metriku kvality SAE J2450, evropský projekt *Multidoc* a *BlackJack*, model vyvinutý britskou překladatelskou agenturou ITR (Secară 2005, 39–41). (Podrobnější popis a další modely viz podkapitola 4.1).

Následující podkapitoly představí akademický přístup k hodnocení pragmatických textů, reprezentovaný modelem Louise Brunetteové, a přístup Riccarda Schiaffina a Franca Zearo, který je ukázkou postupů používaných v profesní praxi.

4.6.1 Přístup Louise Brunetteové

Brunetteová definuje pragmatické (všeobecné) texty jako „jakékoliv současné neliterární dokumenty určené čtenářům, kteří sdílejí určitý společný zájem, ale ne nutně odborné znalosti“ (2000, 170).³³ Její přístup je založen na vlastním empirickém výzkumu překladu pragmatických textů z angličtiny do francouzštiny. Z kategorií, které používá, je na teoretických zdrojích založena pouze kategorie účelu (na teorii skoposu), u kategorie *kontextu* čerpá z Maurice Pergniera a z Pařížské školy orientované na interpretaci významu. Jejímu modelu hodnocení kvality překladu předchází přehled různých typů hodnocení překladového textu (Brunette 2000, 172):

³³ „Pragmatic texts, or general texts, are any contemporary non-literary documents intended for readers who share certain common interests but not necessarily specialized knowledge.“

Typy hodnocení					
Typy hodnocení	Pragmatická revize	Hodnocení kvality	Kontrola kvality	Nový pohled na text	Revize v rámci výuky
Charakter CT	pracovní verze textu	konečná verze textu	konečná verze textu	konečná verze textu	pracovní verze textu
Hodnocený úsek textu	celý text	vzorek nebo celý text	vzorek	celý text	celý text
Systém hodnoticích kritérií a známka	ne	ano	ne	ne	obecná kritéria
Příjemce	zadavatel	management	management a/nebo překladatel	překladatel	překladatel
Komentář	ne	ne	na vyžádání	na vyžádání	ano
Účel	kvalitativní	administrativní a rozhodovací	administrativní a strategický	kvalitativní	kvalitativní a didaktický
Srovnání VT s CT	ano	ano	ano nebo ne	ne	ano

Tabulka 18: Typy hodnocení překladového textu podle Brunettové

Jednotlivé typy hodnocení popisuje Brunettová (2000) takto:

- *Revize v rámci výuky* (formativní revize, studijní revize): Pečlivé srovnání celého VT a CT, které má zajistit, aby překlad odpovídal předem stanoveným metodologickým, teoretickým, jazykovým, textovým a kontextovým kritériím. Změny provedené v překladu mají sloužit ke zlepšení CT a zdokonalení překladatelských dovedností.
- *Hodnocení kvality překladu*: Manažerský termín. Určení kvality nebo následná kontrola přeloženého textu pro manažerské účely, tj. měření produktivity práce překladatelů a poměru ceny a kvality překladů. Přiděluje se numerické hodnocení.
- *Kontrola kvality*: Manažerský termín. Ověření toho, zda produkt určený k odevzdání nebo již odevzdaný odpovídá požadavkům, jazykovým normám a zavedeným kritériím s cílem úspory času a zdrojů.
- *Pragmatická revize*: Pečlivé srovnání přeloženého textu s originálem s cílem zlepšit překlad bez konzultace či jiného kontaktu s překladatelem.
- *Nový pohled na text*: Přečtení CT jako svébytného textu a zjištění, zda odpovídá současným normám psané komunikace a explicitním či implicitním požadavkům zadavatele. Osoba, která provádí tento typ hodnocení, hraje roli prvního čtenáře.

Model hodnocení překladu:

Model zahrnuje pouze analýzu CT. Ta se provádí na základě následujících hodnotících kritérií, přičemž srovnání s VT není bezpodmínečně požadováno a počítá se s ním jen u některých typů hodnocení a v některých fázích analýzy: (1) logika, (2) účel, (3) kontext, (4) jazyková norma.

Brunettová (2000) popisuje hodnotící kritéria následujícím způsobem:

(1) Logika: Logika je nejdůležitějším kritériem, jehož pomocí se zjišťuje, zda je překlad natolik skloubený na rovině sémantické (koherence) a formálně jazykové (koheze), aby pro cílové prostředí představoval efektivní text (komunikační akt). Pokud se v textu vyskytnou závažné nedostatky z hlediska logiky, v hodnocení není potřeba pokračovat. Logické nesrovnalosti mohou mít podobu nonsensu, zjevného narušení smyslu (anachronismus, absurdita, kontradikce, nepravda).

Definice:

Logika: Kvalita textu důsledně strukturovaného z hlediska obsahu i formy. Závisí na koherenci a kohezi.

Koherence: Kontinuita smyslu textu, navazování jedné myšlenky na druhou a věrohodnost tohoto smyslu.

Koheze: Jazykové prostředky zajišťující kontinuitu formy a obsahu textu.

(2) Účel: Kritérium účelu textu zahrnuje dva aspekty, *záměr autora* a *účinek na čtenáře*. Hodnotitelé na základě vlastních reakcí posuzují, zda překlad slouží stejnému účelu jako originál (ať už mají VT a CT stejný účel, nebo nemají),³⁴ tj. srovnávají své reakce na VT a CT a zjišťují, zda překlad úspěšně naplňuje záměr originálu.³⁵

Definice:

Záměr: Čeho zamýšlí původce textu nebo autor originálu dosáhnout, např. oznámit, říct, informovat, vysvětlit, prodiskutovat, doporučit, názorně ukázat. Jde o akční aspekt komunikace.

Účinek: Čeho chce zadavatel překladu dosáhnout u cílových příjemců a co odráží tón textu, např. vzbudit zájem, údiv, přesvědčit, dojmut. Jde o reakční aspekt komunikace.

(3) Kontext: Kontext (nazývaný také „textové okolí“, „situační údaje“) je nejobtížněji uchopitelným kritériem hodnocení a zahrnuje:

a. cílové příjemce překladu (jejich znalosti a zájmy, vztah k cílovým příjemcům originálu),

34 Brunettová uvádí, že přes opakovaná tvrzení teoretiků, že účel textu se při překladu často mění, u všeobecných textů k tomu dochází zřídka.

35 Pokud není účel překladu uveden v zadání (Brunettová ovšem tuto možnost nezmiňuje), je v této části analýzy zapotřebí srovnání VT a CT.

- b. autora (jeho osobnost, zkušenosti, zvyky a vztah k cílovým příjemcům),
- c. dobu a místo použití překladu,
- d. typ textu (prestižní časopis, leták),
- e. sociolingvistickou situaci (např. oficiální bilingvismus),
- f. společenský horizont (např. povaha vztahu mezi příjemci originálu a překladu),
- g. ideologické (politické, náboženské) okolnosti překladu jako procesu a produktu.

Vzhledem ke všeobecnosti pragmatických textů výčet nezahrnuje téma textu. Nezaahrnuje ani úroveň jazykových znalostí nebo znalostí určitého oboru, protože ty se u profesionálních překladatelů předpokládají. Hodnocení se týká komunikačního kontextu „nového“ textu, protože překlad je považován za původní text, nikoliv za produkt jazykového přenosu, a posuzuje se z hlediska cílových příjemců a podmínek vzniku překladu.

(4) Jazyková norma: Zjišťují se syntaktické neobratnosti, gramatické a pravopisné chyby, chyby v interpunkci a neadekvátnost terminologie a hodnotí se nejen jako jazykové chyby, ale jako chyby ohrožující úspěšnost komunikace. Hodnocení má zahrnovat kritérium jazykové normy v užším smyslu „nepřítomnosti interferencí“, protože schopnost oddělovat od sebe při překládání oba jazyky je odrazem překladatelských schopností.

Definice:

Jazyková norma: Pravidla a konvence určitého jazyka zachycená v autoritativních dílech (např. gramatiky, slovníky, pravidla pravopisu, stylové příručky).

4.6.2 Přístupy používané v jazykovém průmyslu

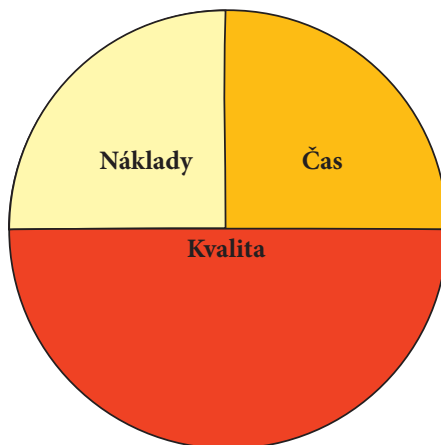
Příspěvek profesionálních překladatelů Riccarda Schiaffina a Franca Zeara (2014) je dokladem toho, že poskytovatelé překladatelských služeb si pro potřeby řízení a kontroly kvality určují své požadavky na kvalitu překladatelského procesu a produktu, které vycházejí z jejich specifických potřeb. Autoři uvádějí tuto definici správného překladu: „Správný překlad je překlad bez chyb nebo překlad, u kterého celkový počet chybových bodů dává index kvality překladu, který je nad požadovanou hranicí přijatelnosti.“³⁶ Kvalita překladu se hodnotí podle těchto kritérií:

- respektování specifikací, tj. specifikace zákazníka a specifikace poskytovatele překladatelských služeb,
- přiměřenost účelu (fitness for use), tj. jak dobře plní překlad zamýšlený účel,
- hodnota, tj. kvalita a cena,
- podpora, např. tisk, testování apod.,
- psychologický dojem, např. certifikace překladatelů.

³⁶ „A correct translation is a translation with no errors or where total error points result in a Translation Quality Index above the desired threshold.“

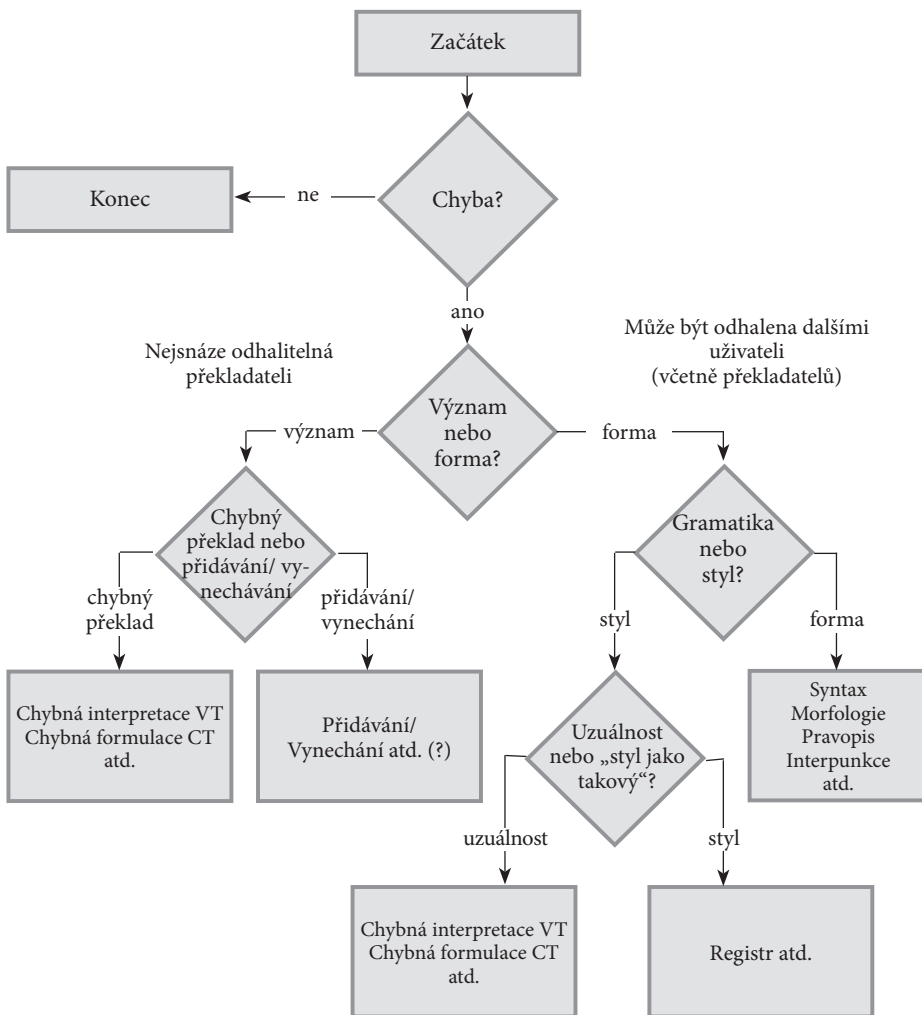
Důležitost kvality překladu dokládají tím, že kvalita je zbraní proti konkurenci:

- optimální kvalita překladu (produktu) a služeb (procesu) přináší vyšší zisky;
- zvyšování kvality snižuje náklady a zrychluje dodací lhůty, což vyjadřují schematicky takto:

Obrázek 5: Vztah kvality, nákladů a času

Uvádějí také následující (neúplné) schéma procesu klasifikace chyb:

Obrázek 6: Proces klasifikace chyb

4.7 Hodnocení kvality překladu ve výuce a při certifikování překladatelů

Hodnocení kvality překladu ve výuce překladatelů je významnou a rychle se rozvíjející oblastí hodnocení s rozsáhlým výzkumem (viz např. projekt MeLLANGE [2007a] a dále uváděné zdroje).³⁷ Současný stav této oblasti hodnocení popisují Daryl Hague, Alan Melby a Wang Zheng (2011). Konstatují, že ačkoliv ještě v roce 1995 si Donald

³⁷ Dostupné z http://corpus.leeds.ac.uk/mellange/about_mellange.html.

Kiraly stěžoval, že učitelé překladu nemají k dispozici systematickou pedagogiku, začal se výzkum výuky a hodnocení překladu zvláště v posledním desetiletí rozvíjet. Autoři také uvádějí významné monografie, publikované po roce 2000.³⁸

V jejich výčtu figuruje i sborník editovaný Claudií Angelelliovou a Holly Jacobsonovou (2009), který je představen v této kapitole. Autoři mapují také současný stav výzkumu překladatelské kompetence.

Překladatelská kompetence je klíčovým pojmem pedagogiky překladu a Munday ji s odkazem na Bella definuje jako „souhrn znalostí, dovedností, postojů a dispozic, kterými překladatel disponuje, aby mohl vykonávat profesní činnost v dané oblasti“ (Munday 2009, 63).³⁹ Roger Bell je jedním z prvních teoretiků, kteří vypracovali model překladatelské kompetence. Zdůrazňuje multidimenzionální, odborné, komunikační a strategické aspekty a zahrnuje do svého modelu gramatickou, sociolingvistickou, diskurzni a strategickou kompetenci (Bell 1991, 41–42). Koncept překladatelské kompetence dále rozvíjelo mnoho dalších autorů (přehled literatury a detailní popis uvádějí Hurtado Albir a Alves (2009, 63–68), další přehledy představují např. PACTE (2008, 105) a PACTE (2011, 32).

Skupina autorů PACTE⁴⁰ se teoretickému, empirickému a experimentálnímu výzkumu v této oblasti věnuje již řadu let (PACTE 2003; 2008; 2011). Jejich model zahrnuje pět subkompetencí a psychofyziologický komponent (PACTE 2011, 33):

- *Bilingvní subkompetence*: Převážně procedurální znalosti nutné pro komunikování ve dvou jazycích (pragmatické, sociolingvistické, textové, gramatické a lexikální znalosti).
- *Extralingvistická subkompetence*: Převážně deklarativní znalosti, explicitní i implicitní (všeobecné znalosti, odborné znalosti určité oblasti, bikulturní a encyklopedické znalosti).
- *Znalosti o překládání*: Převážně deklarativní, explicitní i implicitní, znalosti o překládání a o aspektech překladatelské profese (znalosti o tom, jak překlad funguje, a znalosti o profesní překladatelské praxi).
- *Instrumentální subkompetence*: Převážně procedurální znalosti o používání dokumentačních zdrojů a informací a komunikačních technologií používaných při překladu (různé druhy slovníků, encyklopedie, gramatiky, stylistiky, paralelní texty, elektronické korpusy, vyhledávače apod.).
- *Strategická subkompetence*: Převážně procedurální znalosti, které zajišťují efektivitu

38 Donald Kiraly, *A Social Constructivist Approach to Translator Education* (2000, Sociálně konstruktivistický přístup ke vzdělávání překladatelů); Basil Hatim, *Teaching and Researching Translation* (2001, Výuka a výzkum překladu); María González Davies, *Multiple Voices in the Translation Classroom: Activities, Tasks, and Projects* (2004, Různé hlasy ve výuce překladu: Aktivita, úkoly a projekty); Dorothy Kelly, *A Handbook for Translator Trainers: A Guide to Reflective Practice* (2005, Příručka učitele překladu: Průvodce reflektivní praxí); Daniel Gile, *Basic Concepts and Models for Interpreter and Translator Training* (druhé vydání 2009, Základní koncepty a modely pro výuku překladu a tlumočení).

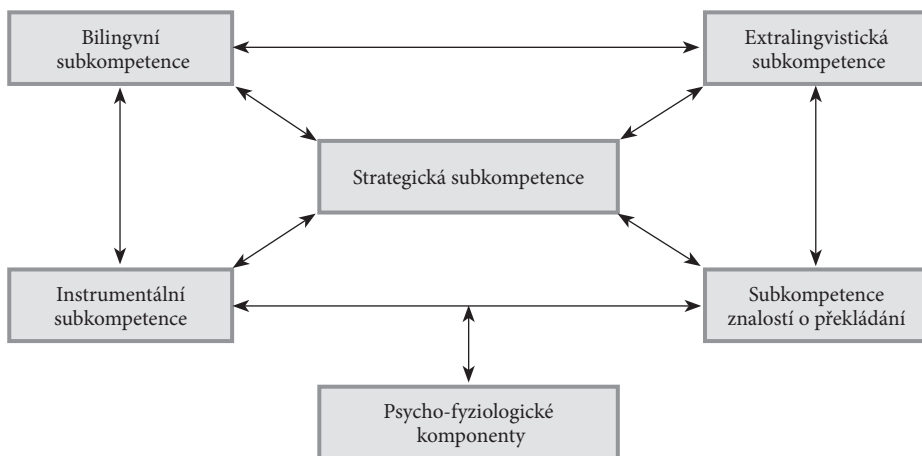
39 „the knowledge and skills the translator must possess in order to carry it [the translation process] out.“

40 *Process of Acquisition of Translation Competence and Evaluation* (Proces osvojování překladatelské kompetence a hodnocení).

překladatelského procesu a řešení překladatelských problémů. Tato subkompetence umožňuje řídit překladatelský proces, plánovat a realizovat překladatelský projekt výběrem nejvhodnější metody, hodnotit proces a dosažené dílčí výsledky vzhledem k celkovému účelu, aktivovat ostatní subkompetence a kompenzovat nedostatky, identifikovat překladatelské problémy a použít postupy, které vedou k jejich řešení.

- *Psychofyziologické komponenty*. Různé druhy kognitivních a postojových komponentů a psychomotorických mechanismů včetně kognitivních komponentů (paměť, vnímání, pozornost, emoce, postojové aspekty jako intelektuální zvědavost, vytrvalost, důslednost, schopnost kritického myšlení apod., schopnosti jako tvořivost, logické myšlení, analytické a syntetické myšlení apod.).

Subkompetence jsou navzájem provázané a ovládané strategickou kompetencí: „Strategická kompetence je nejdůležitější, protože řídí překladatelský proces a aktivuje všechny ostatní kompetence tak, aby se kompenzovaly případné nedostatky v některých subkompetencích“ (PACTE 2008, 107–8).⁴¹ Provázanost subkompetencí a centrální postavení strategické kompetence ilustruje následující obrázek (PACTE 2008, 107–8):

Obrázek 7: Holistický model překladatelské kompetence

Hague, Melby a Wang Zheng (2011, 249) uvádějí následující tabulku, ve které srovnávají pojetí překladatelské kompetence u Neuberta, skupiny PACTE a Kellyové:

⁴¹ „Strategic competence is the most important since it controls the translation process, activating each of the other competences to compensate for shortcomings in specific competences when these are detected.“

Neubert (2000)	PACTE (2003–2008)	Kellyová (2005)
jazyková kompetence textová kompetence	bilingvní subkompetence	komunikační a textová kompetence
kompetence v určité odborné [oblasti]	extralingvistická subkompetence	kompetence v určité odborné oblasti
kulturní kompetence	extralingvistická subkompetence	kulturní a interkulturní kompetence
transferová kompetence	subkompetence znalostí o překládání instrumentální subkompetence	profesní a instrumentální kompetence
transferová kompetence	strategická [super]kompetence	strategická kompetence
není relevantní	psycho-fyziologické komponenty	psycho-fyziologické nebo postojoyé kompetence
není relevantní	není relevantní	interpersonální kompetence

Tabulka 19: Srovnání tří přístupů k překladatelským subkompetencím

Neubertův přístup svou transferovou kompetencí připomíná ekvivalenční přístupy, zatímco skupina PACTE a Kellyová přesahují lingvistické modely tím, že berou v úvahu faktory překladatelského rozhodovacího procesu a metakognitivní schopnosti (Hague a kol. 2011, 248–49). Autoři zdůrazňují význam překladatelského zadání a odkazují na teorii skoposu a na Pymovou (2003, 489) minimalistickou definici překladatelské kompetence, která slučuje dvě schopnosti: „Schopnost vytvořit k příslušnému VT řadu několika použitelných CT (CT1, CT2, ... CTn) a schopnost vybrat z této řady rychle a s oprávněnou sebedůvěrou pouze jeden použitelný CT.“⁴²

Svoje úvahy uzavírají tvrzením, že představitelé přístupů zaměřených na externí faktory překladatelského procesu nevyhnutelně docházejí k závěru, že překladatel může oprávněně vytvořit v různých podmínkách různé překlady stejného VT. To (kromě toho, že tyto přístupy jsou v souladu s Pymovou minimalistickou definicí) znamená, že akademický výzkum tuto okolnost uznává, což podle nich hraje zásadní úlohu v harmonizaci překladatelské pedagogiky s požadavky překladatelského/lokalizačního průmyslu.

Claudie V. Angelelliová (2009, 1) v úvodu ke sborníku *Testing and Assessment in Translation and Interpreting Studies: A Call for Dialogue between Research and Practice* (Testování a hodnocení v překladatelských a tlumočnických studiích: Výzva k dialogu mezi výzkumem a praxí) uvádí účely, pro které se hodnocení provádí:

- testování uchazečů o přijetí do vzdělávacího programu (vstupní zkoušky),
- poskytování zpětné vazby studentům,
- hodnocení studentských překladů,

42 „The ability to generate a series of more than one viable target text (TT1, TT2, ... TTn) for a pertinent source text (ST); the ability to select only one viable TT from this series, quickly and with justified confidence.“

- testování znalostí a dovedností na konci studijního kurzu,
- zkoušky na konci studia (závěrečné zkoušky),
- certifikace profesionální kompetence.

Jednotlivé příspěvky sborníku se zabývají vývojem hodnoticích nástrojů (teoretickými principy vytváření testů, definování a formulování hodnoticího konstruktů a překladatelské kompetence) a empirickým výzkumem formativního a sumativního hodnocení ve výuce překladačské a tlumočnické kompetence. Empirické studie zkoumají hodnoticí metody (holistické/intuitivně-impresionistické, analytické, založené na dichotomních prvcích, tj. na předem určených kritériích, a hodnoticí škály uplatňované při známkování) a různé typy hodnocení (hodnocení zaměřená na význam, hodnoticí konstrukty a normativní testy). Ve sborníku jsou dále publikovány případové studie z oblasti profesní certifikace tlumočnicků (přijímací testy a profesionální certifikace).

Ve své studii navrhuje Angelelli (2009, 13–47) způsob vytváření hodnoticího nástroje pro evaluaci studentů překladatelství. Konstatuje, že

vytvoření validního a spolehlivého testu pro překlad a tlumočení má prvořadý význam. Jak pro akademické prostředí, tak pro jazykový průmysl by bylo mimořádně přínosné, kdyby se dalo přesně a spolehlivě rozhodovat o překladatelských schopnostech a kvalitě překladačské práce na základě smysluplného testování. (Angelelli 2009, 14)⁴³

Vytváření validních postupů pro hodnocení překladačské a tlumočnické kompetence začíná (a) formulováním otázek o těchto postupech, např.: pro koho je test určen, co přesně se měří, kdo je příjemcem výsledků testu, jakým způsobem jsou výsledky použity atd. a (b) přesným definováním toho, co se má měřit, tj. hodnoticího konstruktů. Autorka vysvětluje, z jakých konceptů její přístup vychází, a uvádí základní terminologii. Její přístup je zaměřen na hodnocení překladačské (ne tlumočnické) kompetence, které má závažné důsledky, tedy např. certifikační zkoušky překladatelů. Mezi její zdroje patří koncepce komunikativního překladačství (Colina 2003) založená na teorii skoposu (Nord 1991; 1997) a rozšířená o koncepty interkulturní komunikace a teorie komunikační kompetence.

K základní terminologii řadí:

- *Charakter testu:*
  - Normativní hodnocení: Celkové zhodnocení schopnosti uchazeče vzhledem k ostatním zkoušeným. Testy jsou normovány na základě určité skupiny zkoušených (např. profesionální překladatelé s určitou délkou praxe nebo překladatelé, kteří šest měsíců před skládáním testu ukončili studium překladačství).
  - Kriteriační hodnocení: Kritériem jsou určité dovednosti nebo chování a cílem je zhodnotit, zda je uchazeč plní.

---

43 „developing a valid and reliable test for translation and interpreting is of paramount importance. Both academe and the industry would benefit enormously from making accurate and sound decisions on translation ability and quality based on meaningful testing.“

- *Validita*: Validita skóre v určitém testu se prokazuje různými způsoby a nelze ji posuzovat izolovaně, např. validita konstruktů se vztahuje ke způsobu bodování a k testovacímu úkolu (metody bodování musí odrážet škálu dovedností zastoupených v definici dané kompetence a získávané body musí odrážet míru kompetence). Jde o to, aby skóre opravdu odrážela to, co autoři testu zamýšleli.
- *Spolehlivost*: Jedním ze způsobů posuzování spolehlivosti je zkoumání konzistentnosti skóre: Pokud stejná osoba skládá test vícekrát, dosáhne srovnatelných skóre? Pokud stejná osoba dostane různé verze testu, dosáhne srovnatelných skóre? Pokud test stejné osoby vyhodnocují různí zkoušející, budou jimi přidělená skóre podobná? Spolehlivost se týká i vnějších faktorů, které nesouvisí s tím, co je testováno. Spolehlivosti bodování se týkají dva pojmy: *intrasubjektivní spolehlivost* hodnotitele a *intersubjektivní spolehlivost* hodnotitelů. Dalším faktorem je variabilita vstupních dat testu, v případě testování překladu jde o kvalitu textů k překladu (formát, čitelnost fontů, zachování podoby původního zdroje – nadpisy, členění na odstavce apod., výběr textů podle překladatelských problémů, které mají být testovány) a požadovaný výstupní formát (elektronický, rukopisný) a jeho konzistentnost.
- *Autenticita testu*: Jde o stupeň podobnosti mezi úkoly zadanými v testu a reálnými situacemi, na které je test zaměřen (např. mají-li se testovat překladatelské schopnosti, nemělo by se po kandidátech žádat, aby hodnotili adekvátnost/neadekvátnost překladů).
- *Autenticita úkolu*: Zahrnuje formát testu a jeho vliv na bezpečnost testu (elektronický formát testu se podobá skutečným pracovním podmínkám překladatele, ale přináší riziko zneužití elektronické komunikace a stahování zadání testů).
- *Konstrukt*: Jedná se o přesnou definici toho, co autor testu považuje za součásti testované dovednosti. Nejde jen o pojmenování příslušné schopnosti, znalosti nebo chování, ale o její rozdělení na jednotlivé složky. Má-li se tedy měřit překladatelova profesionální dovednost překládat, je nejprve nutné definovat dané schopnosti a jejich subkomponenty. Angelelliová uvádí různé přístupy k překladatelské kompetenci a rozšiřuje je o koncepty interkulturní komunikace a teorie komunikační kompetence.

Konstrukt, který navrhuje, se skládá z následujících subkomponentů:

1. kompetence na jazykové úrovni,
2. textová kompetence,
3. pragmatická kompetence,
4. strategická kompetence.

Jakmile je překladatelská kompetence rozdělena na subkomponenty, je možné ji hodnotit, protože definované subkomponenty jsou stupňovatelné, tj. je možné rozlišit různé stupně dosaženého výkonu.

Do hodnocení rubriky pro certifikaci překladatelů Angelelliová (2009) zahrnuje:

1. význam VT,

2. styl a koheze (textový subkomponent, tj. členění textu na jednotlivé části a/nebo odstavce, styl),
3. situační adekvátnost (pragmatický subkomponent, tj. zaměření na cílového příjemce, účel překladu, kulturně specifické prvky, diskurz, registr),
4. gramatika, pravopis a interpunkce (mikrojazykový subkomponent),
5. překladatelské schopnosti (strategický subkomponent, tj. tvořivost při řešení překladatelských problémů, využití referenčních materiálů a dalších zdrojů).

Autorka pak popisuje úroveň výkonnosti, navržené s ohledem na vysoký profesionální standard certifikace:

- úroveň 5: zcela mimořádný výkon,
- úroveň 4: úroveň požadovaná pro certifikaci,
- úroveň 3: uchazeč má překladatelské schopnosti, ale nedosahuje úrovně způsobilosti, která se požaduje pro certifikaci,
- úroveň 2: nedostatečný výkon, který je zcela jednoznačně pod úrovní profesionálního překladatele,
- úroveň 1: naprostý nedostatek překladatelských schopností, který se dá očekávat u minimálního počtu uchazečů.

Důležitým aspektem je skutečnost, že v současnosti se certifikace většinou udělují pro konkrétní jazykové dvojice a v určitém směru překladu (např. ze španělštiny do angličtiny), ale nespécifikují typy textů nebo kontextů, kterých se překlad týká. Navrhovaný počet úrovní je hodnotiteli snadno zvládnutelný a není matoucí ani pro ně, ani pro uchazeče.

Význam VT	
5	CT obsahuje prvky, které dokládají detailní a nuancované porozumění hlavním a vedlejším tématům VT a způsobu jejich prezentace; význam VT je v překladu vyjádřen naprosto adekvátně.
4	CT obsahuje prvky, které dokládají úplné porozumění hlavním a vedlejším tématům VT a způsobu jejich prezentace; význam VT je v překladu vyjádřen adekvátně.
3	CT obsahuje prvky, které dokládají porozumění hlavním a většině vedlejších témat VT a způsobu jejich prezentace; může obsahovat občasné interpretační chyby, ale celkový význam VT je v překladu vyjádřen přiměřeně.
2	CT obsahuje prvky, které dokládají neporozumění hlavnímu a/nebo několika vedlejším tématům VT a způsobu jejich prezentace; obsahuje interpretační chyby, které způsobují, že význam VT není v překladu plně vyjádřen.
1	CT vykazuje konzistentní a zásadní neporozumění významu VT.

Tabulka 20: Význam VT

Styl a koheze	
5	CT je velmi dobře členěn, členění textu a styl zcela odpovídají konvencím daného typu textu; styl nevykazuje nedostatky a tvoří přirozený celek.
4	CT je dobře členěn, členění textu a styl jsou v souladu s konvencemi daného typu textu; CT má styl a je koherentní.
3	CT je členěn na části a/nebo odstavce, členění textu je v zásadě v souladu s konvencemi daného typu textu; styl je místy nekonzistentní, občas se vyskytují nepřirozené a nesourodé prvky.
2	Členění textu je místy nekonzistentní nebo neodpovídá konvencím daného typu textu, styl je neobratný, text netvoří koherentní celek a často se v něm vyskytují nepřirozené a nesourodé prvky.
1	CT není koherentně členěn na části a/nebo odstavce a neodpovídá konvencím daného typu textu; text nemá styl a netvoří koherentní celek, je neobratný, věty a myšlenky na sebe nenasazují.

Tabulka 21: Styl a koheze

Situční přiměřenost	
5	CT je zcela adekvátně zaměřen na příjemce a plní svůj účel; formulace jsou vynalézavé a výstižné; kulturně specifické prvky, diskurz a registr zcela odpovídají cílovému typu textu a cílovým čtenářům.
4	CT je přiměřeně zaměřen na příjemce a přiměřeně plní svůj účel; formulace jsou v celém textu vhodné; kulturně specifické prvky, diskurz a registr odpovídají cílovému typu textu a cílovým čtenářům.
3	CT dokládá schopnost překladatele zaměřit se na příjemce a dosáhnout zamýšleného účelu textu; kulturně specifické prvky, diskurz a registr jsou většinou vhodné pro typ cílového textu a cílové čtenáře, ale formulace jsou příliš formální nebo příliš hovorové vzhledem k cílovému typu textu a cílovým čtenářům.
2	CT dokládá nedostatečnou schopnost překladatele zaměřit se na příjemce a dosáhnout zamýšleného účelu textu; kulturně specifické prvky, diskurz a registr jsou místy nevhodné pro cílový typ textu a cílové čtenáře; mnohé formulace jsou příliš formální nebo příliš hovorové vzhledem k cílovému typu textu a cílovým čtenářům.
1	CT dokládá neschopnost překladatele zaměřit se na příjemce a dosáhnout zamýšleného účelu textu; kulturně specifické prvky, diskurz a registr jsou nevhodné pro cílový typ textu a cílové čtenáře; většina formulací je příliš formální nebo příliš hovorová vzhledem k cílovému typu textu a cílovým čtenářům.

Tabulka 22: Situční přiměřenost

Gramatika, pravopis, interpunkce	
5	CT dokládá suverénní zvládnutí gramatiky, pravopisu a interpunkce CJ, neobsahuje téměř žádné nebo žádné chyby.
4	CT dokládá kvalifikované zvládnutí gramatiky, pravopisu a interpunkce CJ, obsahuje občasné drobné chyby.
3	CT dokládá nedostatečné zvládnutí gramatiky, pravopisu a interpunkce CJ, obsahuje časté drobné chyby.
2	CT dokládá občasné nezvládnutí gramatiky, pravopisu a interpunkce CJ, obsahuje početné drobné chyby.
1	CT dokládá nezvládnutí gramatiky, pravopisu a interpunkce CJ, obsahuje vážné a časté chyby.

Tabulka 23: Gramatika, pravopis, interpunkce

Překladatelské schopnosti	
5	CT dokládá nápaditost a tvořivost při řešení překladatelských problémů; vynalézavost využití referenčních materiálů je zřejmá.
4	CT průběžně dokládá schopnost identifikovat a řešit překladatelské problémy, nevykazuje závažné chyby a minimum drobných chyb; nejsou zřejmé žádné zjevné chyby ve využití referenčních materiálů.
3	CT dokládá schopnost identifikovat a řešit překladatelské problémy, vykazuje však závažnou překladatelskou chybu a/nebo větší počet menších chyb, které snižují celkovou kvalitu překladu; v textu mohou být patrné nedostatky ve využití referenčních materiálů.
2	CT dokládá určité potíže s identifikací a/nebo řešením překladatelských problémů, vykazuje několik závažných a/nebo větší počet menších překladatelských chyb, které snižují celkovou kvalitu překladu; v textu jsou patrné nedostatky ve využití referenčních materiálů.
1	CT dokládá neschopnost identifikovat a řešit překladatelské problémy, početné závažné a menší překladatelské chyby vedou k výrazně nekvalitnímu překladu; referenčních materiály a zdroje jsou průběžně využívány nevhodně.

Tabulka 24: Překladatelské schopnosti

Autorka shrnuje svůj výklad konstatováním, že použití skórovací rubriky je jednou z možností holistického skórování testů. Rubrika se vyvíjí na základě subkomponentů konstruktů testu. V případě překladatelského testu jsou konstruktem testu překladatelské schopnosti, ale test je nemusí měřit všechny. Je proto důležité předem určit, které části (subkomponenty) konstruktů jsou certifikační institucí měřeny, a usilovat o validitu během vytváření a používání testu. Všechny testy mají určité důsledky,

v případě certifikačních testů jde o důsledky závažné. Proto by měly být vyvíjeny s maximální snahou, aby testovaly překladatelskou kompetenci validním a spolehlivým způsobem.

Závěry teoretické části

Kvalita překladu vždy patřila k základním aspektům překládání. Vzhledem ke vlivu překladu na nejrůznější aspekty života lidí a společností na celém světě a vzhledem k jeho rostoucímu významu v dnešní globalizované kultuře a ekonomice není překvapivé, že Chesterman (2005, 24) zařadil kvalitu překladu a její hodnocení mezi klíčové oblasti současného a budoucího výzkumu. Kvalita překladu však současně vždy patřila ke kontroverzním oblastem překládání a její hodnocení k problematickým oblastem translologie. První část této monografie nazvaná *Teoretická východiska* nejprve popisuje vývoj translologie jako oboru a vývoj hodnocení kvality překladu jako její aplikované součásti a následně na tomto pozadí představuje současný stav výzkumu, vývojové tendence a konkrétní přístupy a studie v různých oblastech hodnocení (kritika překladu, hodnocení kvality překladu pragmatických textů a hodnocení v jazykovém průmyslu, hodnocení kvality překladu ve výuce a při certifikování překladatelů).

Závěry teoretické části se dají shrnout v následujících bodech:

- Kvalita překladu je relativní pojem, který neexistuje *per se*. Je to koncept, který je podmíněn společenským a historickým vývojem, vývojem teoretických poznatků o překladu a proměnlivými funkcemi překladu a požadavků na jeho kvalitu.
- Teoretický úvod na základě předchozí studie (Zehnalová 2013) a dalších zdrojů dokládá, že současné dva hlavní translologické směry, tedy (a) směr zaměřený na VT a (b) směr zaměřený na CT, mají své protějšky v oblasti hodnocení kvality překladu v podobě (a) tradiční a současné kritiky překladu (KP) a (b) v oboru nazývaném hodnocení kvality překladu (HKP).
- Po roce 2000 došlo jak v KP, tak v HKP k významné shodě ohledně definic, metodologie a cílů hodnocení. V návaznosti na sociologický obrat (Wolf a Fukari 2007) obě oblasti reflektují tradiční problém hodnocení kvality překladu, kterým je subjektivita hodnocení, explicitními odkazy na pozitivní vliv lidského faktoru, především odbornosti hodnotitelů a očekávání příjemců.
- V oblasti KP je klíčové rozlišení mezi jazykovou analýzou a společenským hodnocením (House 2009a). Pro jazykovou analýzu existují propracované metodologie v podobě modelu Juliane Houseové (1997; 2009b), který čerpá ze systemické funkční lingvistiky, a modelu Lance Hewsona (2011), který vychází z literární stylistické analýzy interpretačního potenciálu literárních textů.
- V různých oblastech HKP je klíčovým a všeobecně přijímaným konceptem *specifikace hodnotících kritérií* na základě *překladatelského zadání*. Kapitola 4.3 ho doplňuje konceptem účelu hodnocení a *hodnotícího scénáře*.

- V jazykovém průmyslu se objevuje potřeba reagovat na současný vývoj (omezení rozpočtů, nové technologie, nová paradigmatata) a nahrazovat současné statické a normativní metody novými přístupy. Akademický výzkum na tuto potřebu reaguje vytvářením dynamičtějších modelů hodnocení.
- Hodnocení kvality překladu ve výuce a při certifikování překladatelů se stalo významnou výzkumnou oblastí, vychází z konceptu *překladatelské kompetence* a představuje spojnici mezi akademickou a profesní stránkou oboru.

Část druhá

Přístupy a aplikace

Kapitola pátá

Michal Kubánek a Ondřej Molnár

Využití nástroje pro tvorbu korpusů studentských překladů

5.1 Úvod

Nedílnou součástí vzdělávání studentů v oblasti překladu je vedle teoretických disciplín také praktická výuka, v rámci které studenti překládají zadané texty. Tato část jejich přípravy na profesní kariéru vyžaduje, aby vyučující studentům poskytoval náležitou zpětnou vazbu k jejich praktickým výkonům, která je v některých situacích doplněná také o hodnocení. To informuje studenty o průběžných výsledcích jejich práce v rámci seminářů a porovnává dosaženou úroveň znalostí a dovedností na konci studia, případně určité jeho etapy, se stanovenými kvalifikačními požadavky. Studentské překlady jsou však cenným zdrojem informací pro samotné vyučující; na základě častého výskytu určitého typu problému mohou odhalit, kterým dovednostem je nutné věnovat zvýšenou pozornost. Nicméně pro jejich efektivní využití je třeba proces zadávání, opravy a vyhodnocování studentských překladů vhodně systematizovat.

Přestože významné evropské univerzity nabízejí studium překladu již od poloviny minulého století, výzkum v této oblasti se rozvíjí až v posledních dvou dekadách, jak dokládají publikace a projekty představené v podkapitole 2.4.7 v úvodní části této knihy. Na obtížnost a možnou subjektivitu hodnocení upozorňují mnozí autoři, kteří také zdůrazňují nezbytnost dalšího výzkumu (Davies 2004, 31; Eyckmans a kol. 2009, 73–76). Potřebu získat podrobnější vhled do procesu rozvoje překladatelských kompetencí studentů si uvědomují také členové katedry anglistiky a amerikanistiky Filozofické fakulty Univerzity Palackého v Olomouci (KAA FF UPOL). Souvisí to s proměnou, kterou vzdělávání v oblasti překladu na tomto pracovišti podobně jako na jiných školách prošlo. Jeho počátky a základy studia translologie obecně se na olomoucké anglistice pojí se jménem Jiřího Levého, který zde působil v letech 1950–63. Dlouhodobě

se pak o rozvoj této disciplíny zasloužila jeho žákyně Dagmar Knittlová. Studenti se s překládáním seznamovali až ve vyšších ročnících studia v rámci výběrových seminářů v poměrně malém kruhu přibližně deseti zájemců. Pozornost byla zaměřena především na překlad beletristických textů, v menší míře pak textů publicistických, odborných či administrativních. Při absolvování požadovaného rozsahu výuky v těchto seminářích, včetně kurzů teorie a metodiky překladu, a splnění dalších požadavků mohli studenti získat certifikát v oboru překladatelství.

Na základě těchto zkušeností KAA nabízí studentům od roku 2008 samostatný studijní obor angličtina se zaměřením na tlumočení a překlad (ATP) v bakalářském stupni, který od roku 2011 doplňuje také stupeň navazující magisterský. Bakalářské studium se zaměřuje na praktické uplatňování poznatků, které studenti získají v rámci filologických disciplín a kurzů teorie a metodiky překladu, v rámci široké nabídky překladatelských a tlumočnických seminářů. Ty se zaměřují především na překlad informativních a odborně sdělných textů, a to ve směru z angličtiny do češtiny. Důraz se klade také na efektivní využívání informačních zdrojů a technologií pro podporu překladu. V magisterském stupni studia se klade důraz na rozšiřování a prohlubování teoretického základu v jazykovědě a translatoologii, kulturního rozhledu a technických dovedností. Překládané texty spadají do vědecké, publicistické či beletristické oblasti. Daleko větší důraz je kladen na překlad ve směru do angličtiny, který tvoří více než polovinu překládaného objemu. V obou stupních studia musejí studenti absolvovat také překladatelskou praxi přímo u zadavatele překladů nebo u poskytovatele jazykových služeb.

Ustanovení samostatného studijního oboru s sebou přineslo zvýšení počtu jednak samotných studentů, jednak nabízených překladatelských seminářů. To vedlo k nárůstu objemu přeložených textů, které musejí vyučující opravit a vyhodnotit. Současně vyvstává potřeba stanovit hodnotící kritéria pro různé stupně testování (viz níže v části 2). Cílem KAA je také zapojit se do výzkumu v oblasti didaktiky překladu a osvojování překladatelských kompetencí, který, jak již bylo uvedeno, zaujímá v portfoliu translatoologického bádání významné místo.¹

Tato kapitola tedy popisuje počáteční úvahy v rámci přípravné fáze pro využití vhodného nástroje a zavedení souvisejících postupů pro hodnocení studentských překladů. Popsány jsou jednotlivé aspekty hodnocení, ze kterých tyto úvahy vycházejí a které je třeba brát v potaz. Pozornost se nejdříve věnuje funkcím, které má hodnocení plnit, a scénářům, ve kterých probíhá. Následuje rozbor předmětu hodnocení, tedy toho, na co se má vyučující při hodnocení soustředit a proč. Dále je předložen nástin požadavků, které se na průběh hodnocení v jednotlivých jeho fázích kladou. Ty jsou konfrontovány

---

¹ Důkazem může být vedle výzkumných aktivit skupiny PACTE například projekt OPTIMALE, který probíhal v letech 2010–13 a kterého se účastnily přední evropské univerzity nabízející studium překladatelství. Jeho cílem bylo mimo jiné sledovat měnící se požadavky na výkon překladatelské profese a ty pak převádět do podoby praktických doporučení pro výuku překladu. Podrobné informace o projektu včetně jeho výstupů jsou k dispozici na adrese www.translator-training.eu.

s výčtem nástrojů, které vyučující KAA při hodnocení studentských překladů využijí, případně využít plánují. Závěr kapitoly přináší doporučení pro využití zvoleného nástroje a pro jeho další vývoj.

5.2 Funkce a scénáře hodnocení

Následující pojednání je inspirováno studií Claudie V. Angelelliové (2009). V ní autorka popisuje teoretická východiska a požadavky, které jsou relevantní při sestavování testů pro certifikaci překladatelů, a nabízí také rubriku pro vyhodnocení těchto testů. Zájem této kapitoly je nicméně širší a pokrývá různé scénáře, při kterých dochází k hodnocení výkonu studentů překladu během celého studia a které se často zásadně liší svým zaměřením a funkcí. Aktivita, které studenti mají v rámci těchto scénářů provést, se zde proto označují obecněji jako *překladatelský úkol* nebo *zadání*. Je zřejmé, že toto zadání je ve školním prostředí na rozdíl od běžné praxe fiktivní a simulované tak, aby umožnilo hodnocení v kontrolovaných podmínkách na základě předem stanovených kritérií. Protože překlad ve své podstatě spočívá v práci s jazykem, lze do jisté míry vycházet také z publikací zabývajících se hodnocením při výuce jazyků (Bachman a Palmer 1996; Weir 2005; Fulcher 2013). Užitečné poznatky a doporučení týkající se hodnocení v procesu vzdělávání obecně poskytují práce z oblasti pedagogiky a andragogiky.² Pro základní vymezení výukových cílů, které je možné dobře aplikovat i na výuku překladu, pak poslouží Bloomova (1956) taxonomie v revidované verzi (Anderson a kol. 2001; Byčkovský a Kotásek 2004).

Ve vzdělávání obecně se s ohledem na funkci rozlišují dva typy hodnocení (Scriven 1967). *Sumativní hodnocení* má za cíl celkové vyhodnocení výsledků procesu učení na konci určitého bloku (semestru, ročníku, studijního programu), případně rozřídění a zařazení výsledků na určité škále. Hodnocení se v tomto případě zaměřuje buď na postup, který daný student v procesu učení vykonal, což představuje relativní srovnání výchozí a dosažené úrovně znalostí a dovedností, nebo na výkon studenta v určitém úkolu, který se porovnává s danou normou neboli souborem požadavků, které jsou stanoveny na základě cílů vzdělávání a profilu absolventa daného oboru. K sumativnímu hodnocení jsou obvykle určeny komplexnější úkoly, jako je vypracování rozsáhlejšího semestrálního projektu, případně překladu v rámci státní závěrečné zkoušky. *Formativní hodnocení* slouží ke sledování a směřování procesu učení a má tedy průběžný charakter. Je zdrojem zpětné vazby jak pro studenta, který jeho prostřednictvím odhaluje své silné a slabé stránky, tedy oblasti, na které je třeba se dále zaměřit, tak pro učitele, kterému umožňuje přizpůsobit další průběh výuky podle zjištěných problémů. Obvykle se ho užívá ve spojení se spíše jednoduššími úkoly, kterými při výuce překladu může být například shrnutí textu, sestavení glosáře nebo vypracování kratšího překladu v rámci semináře. Harding a Cohen (1982) upozorňují na odlišné motivační a konativní důsledky těchto dvou typů hodnocení. Pokud je úkol hodnocen

2 Viz např. Kolář a Šikulová (2009) pro hodnocení žáků na nižších stupních škol; Slavík a kol. (2012) pro hodnocení vysokoškolských studentů.

za účelem rozhodnout, zda student splňuje určité požadavky (sumativně), snaží se student skrýt své nedostatky a uplatnit své přednosti. Naopak pokud je hodnocení zaměřeno na úpravu další výuky s cílem výsledky studenta zlepšit (formativně), je v jeho zájmu, aby případné problémy a nedostatky vyšly najevo. Studenti tak při překladu mohou například volit rozdílné strategie s ohledem na míru rizika, kterou přináší jejich případné nevhodné uplatnění.

Scénářem hodnocení se myslí situace a okolnosti, za kterých hodnocení překladů probíhá. Studentské překlady je nutné hodnotit v různých situacích a z různých důvodů. Zkušební překlad je spolu s jazykovým testem a testem všeobecných studijních předpokladů součástí už samotného přijímacího řízení pro studium oboru ATP jak na bakalářské, tak na navazující magisterské úrovni. Hodnocení probíhá s využitím sumativní metody, avšak s přihlédnutím ke specifické roli, která je obdobná talentovým zkouškám. Podobně jako u nich se zjišťuje jednak zvládnutí potřebné pracovní techniky, kterou je v tomto případě schopnost porozumět sdělení ve výchozím jazyce a převést ho do cílového jazyka při dodržení jeho základních gramatických, pravopisných a interpunkčních norem, jednak nadání, které lze vyzorovat z řešení překladatelsky obtížnějších částí textu a z pohotovosti reakcí při následném pohovoru, jehož součástí je ústní komentování vlastních řešení a navrhování řešení alternativních. Proto je nezbytné věnovat pozornost výběru vhodných textů k překladu s přiměřenou a srovnatelnou obtížností a překladatelsky zajímavými pasážemi. Současně je však třeba mít na paměti, že součástí hodnocení nemohou být dovednosti, které má student získat až v rámci samotného studia. Spíše než hodnocení kvality překladů podle určitého standardu je v tomto scénáři nutné porovnávat překlady jednotlivých uchazečů vzájemně mezi sebou.

Zřejmě nejčastěji dochází k hodnocení průběžných překladatelských úkolů a zadání v rámci samotné výuky. Zde je žádoucí, aby hodnocení bylo skutečně formativní, tedy aby sloužilo k reflexi a úpravě procesu výuky podle individuálních potřeb studentů, a současně aby reflektovalo jednotlivé úrovně cílů výuky. Proto se překladatelská zadání a z nich vyplývající způsob hodnocení často soustředí na osvojování určité specifické kompetence, zatímco jiné se pro danou chvíli upozadí. Některé úkoly se tak například zaměřují na gramatickou správnost textu, jiné zase na stylovou přiměřenost sdělení nebo na provádění rešerše a práci s referenčními dokumenty. Prostředí seminární výuky je také vhodné k zařazení aktivit, v rámci kterých si studenti hodnotí překlady vzájemně. S touto činností je spojen poměrně silný motivační prvek, kdy studenti nechtějí ztratit tvář před svými kolegy, a také žádoucí rozvoj kompetence k poskytování překladatelských služeb (viz níže), jejíž součástí může být i schopnost vyhodnotit kvalitu cizího překladu. Tuto kompetenci je třeba soustavně rozvíjet, neboť budoucí překladatel by měl být schopen upozornit na případné nedostatky v cizích překladech a svá tvrzení doložit relevantními argumenty. Závěr semináře má opět v souladu s Bloomovou taxonomií syntetizující charakter, který vede studenty k tomu, aby dokázali získané znalosti a dovednosti využívat ve vzájemné souhře a aby dokázali vytvářet celkově kvalitní

překlady. Samotná atestace na konci semináře pak obnáší testování (může být i průběžné), zda student je schopen odvádět překladatelskou práci v určité kvalitě a v určitém čase podle požadavků daného semináře. Pokud toto není splněno, student musí seminář opakovat a soustředit se na oblasti a kompetence, jejichž zvládnutí mu činilo v předchozím běhu potíže. Vzhledem k rostoucímu počtu studentů překladatelství je důležitým aspektem realizace překladatelských seminářů také efektivita práce hodnotitele, o které je pojednáno níže.

Významnou součástí přípravy budoucích překladatelů během studia oboru ATP je překladatelská praxe, v rámci které mají studenti možnost získat přímý vhled do práce poskytovatelů jazykových služeb a konfrontovat své doposud získané schopnosti a dovednosti s požadavky na kvalitu překladu v reálném prostředí. Nutná je velmi dobrá koordinace práce vyučujícího z akademické instituce a přiděleného mentora z organizace či společnosti, v rámci které praxe probíhá. Poskytování zevrubné zpětné vazby je totiž poměrně časově a metodologicky náročné a ne vždy mají s touto činností poskytovatelé jazykových služeb zkušenosti. Na druhou stranu spolupracující organizace díky studentským praxím získávají možnost oslovit ze svého pohledu nejlepší studenty a nabídnout jim další spolupráci.

Na závěr studia při skládání státní závěrečné zkoušky, jejíž součástí je i překlad, studenti prokazují osvojení všech kompetencí v takové míře, která umožňuje vypracovat překlad splňující kvalitativní požadavky ve všech sledovaných oblastech podle specifikace v akreditačním spise daného studijního oboru. Hodnocení zde má čistě sumativní charakter, přičemž součástí následné ústní zkoušky je rozbor a obhajoba překladatelských řešení, při které má student za úkol prokázat schopnost aplikovat též své teoretické znalosti. V tomto scénáři je vzhledem k závažnosti dopadů výsledku hodnocení zásadní jeho standardizace a konzistence. O těchto aspektech je více pojednáno níže. Studenti si také mohou zvolit překlad rozsáhlejšího textu doplněný překladatelským komentářem pro svou kvalifikační (bakalářskou nebo diplomovou) práci. V tomto případě je opět nutné při hodnocení dbát na splnění komplexu kvalitativních požadavků a na vhodnou profilaci práce v určité oblasti (například překlad termínů, dialektu, kulturně specifických prvků nebo slovních hříček).

5.3 Předmět hodnocení

Stanovení předmětu hodnocení studentských překladů souvisí s definicí cílů přípravy budoucích překladatelů. V současnosti se nejčastěji hovoří o sadě vzájemně se doplňujících *překladatelských kompetencí*, které si mají studenti v rámci studia tohoto oboru osvojit. Kompetence představují soubor znalostí, dovedností, postojů a dispozic, které jsou nezbytné k provedení určitého úkolu za daných podmínek (Munday 2009, 63–68; EMT Expert Group 2009, 3). Daniel Gile (2009, 26) v této souvislosti upozorňuje, že nově nastupující studenti překladu spojují kvalitu překladu téměř výhradně s porozuměním jazyku, gramatickou správností a mezijazykovou ekvivalencí. Komplex překladatelských kompetencí je však daleko obsáhlejší. Jejich výzkumu a popisu se soustavně

věnuje například skupina PACTE (2003; 2008; 2011). Model, který tato skupina vědců vypracovala, obsahuje centrální strategickou subkompetenci, na kterou jsou navázány vzájemně související bilingvní subkompetence, mimojazyková subkompetence, deklarativní a instrumentální subkompetence, jakož i psycho-fyziologické složky kompetence (viz podkapitola 2.4.7 v úvodní části této knihy). Angelelliová pak na základě tohoto modelu a rozsáhlé rešerše dalších přístupů vytvořila vlastní hodnotící konstrukt, který z obecné překladačské kompetence vyděluje jazykový, textový, pragmatický a strategický subkomponent (Angelelli 2009, 30–38). Těmto subkomponentům poté věnuje jednotlivé kategorie své hodnotící rubriky, což je nástroj, jehož cílem je zajistit, aby hodnocení a přidělení výsledné známky bylo více systematické a holistické. Za tímto účelem je pro každou kategorii hodnocení sestaven slovní popis, ke kterému se výkon studenta vztahuje. Angelelliová vymezuje následující kategorie: význam výchozího textu, styl a koheze, situační adekvátnost, gramatika, pravopis a interpunkce a překladačské schopnosti. Upozorňuje přitom, že i když jednotlivé kategorie na první pohled neodpovídají výše uvedeným subkomponentům překladačské kompetence, existuje mezi nimi vzájemný vztah. Cílem autorky bylo redukovat počet kategorií a označovat je termíny, se kterými běžně pracují hodnotitelé (Angelelli 2009, 38–43). Vztahy mezi jednotlivými kompetencemi a oblastmi hodnocení, které při své práci identifikovali vyučující KAA, zachycuje tabulka 2 společně s následným popisem.

Další model, který se v návaznosti na předchozí modely také pokouší strukturovat překladačskou kompetenci, je referenční rámec kompetencí, který byl vytvořen pro potřeby evropského magisterského programu v oboru překladačství (EMT). Tento program vznikl v roce 2009 jako společný projekt Evropské komise a zúčastněných univerzit na základě podnětu Generálního ředitelství pro překlady za účelem zkvalitnění výuky překladačů na evropských univerzitách (Evropská komise 2014). Ústřední kompetencí tohoto modelu je kompetence k poskytování překladačských služeb, kterou doplňují kompetence jazyková, mezikulturní, rešeršní a odborná a kompetence technologické. Stručná charakteristika jednotlivých kompetencí a jejich případných dimenzí je uvedena v tabulce 1.

Kompetence	Charakteristika
Kompetence k poskytování překladatelských služeb	<i>Interpersonální dimenze</i> Povědomí o společenské roli překladatele a o profesní etice; Schopnost uplatnit se na trhu práce, vyjednávat s klienty, zjišťovat jejich požadavky, plánovat svou práci, spolupracovat v týmu s jinými překladateli a dalšími odborníky.
	<i>Produkční dimenze</i> Schopnost vypracovat překlad na základě požadavků klienta, zvolit vhodné strategie, identifikovat případné problémy a obhájit zvolená řešení; Schopnost provést korekturu a revizi textu, stanovit a sledovat normy kvality.
Jazyková kompetence	Znalost a schopnost použití gramatických, lexikálních a idiomatických struktur a grafických a typografických konvencí v mateřském jazyce (A) a v dalších pracovních jazycích (B, C); Cit pro změny a vývoj v jazyce.
Mezikulturní kompetence	<i>Sociolingvistická dimenze</i> Schopnost rozeznat funkci a význam jazykových variet (společenských, místních, časových, stylistických), identifikovat pravidla interakce v rámci daného společenství; Schopnost vytvořit registr odpovídající určité situaci, dokumentu nebo promluvě.
	<i>Textová dimenze</i> Schopnost porozumět a analyzovat makrostrukturu a koherenci dokumentu, shrnout stěžejní informace, identifikovat kulturně specifické prvky, presupozice, aluze nebo stereotypy; Schopnost vytvořit dokument odpovídajícího žánru, rychle přestylizovat, přestrukturovat, zhutnit text nebo provést jeho post-editaci.
Rešeršní kompetence	Schopnost stanovit chybějící informace a osvojit si strategie pro jejich dohledání a zpracování, posoudit relevanci a spolehlivost informačních zdrojů; Schopnost efektivně využívat nástroje a vyhledávače a provádět archivaci získaných materiálů.
Odborná kompetence	Schopnost vyhledat relevantní informace potřebné pro lepší pochopení obsahu dokumentu; Rozvoj vlastní odbornosti v určité oblasti, další vzdělávání, zvědavost, analytické a syntetické schopnosti.
Technologické kompetence	Schopnost efektivně využívat nejrůznější nástroje pro podporu překladu (překladačové paměti, integrace strojového překladu, terminologické databáze), vytvářet překlady v různých formátech pro různá média; Schopnost sledovat technologický vývoj a přizpůsobit se mu.

Tabulka 1: Referenční rámec kompetencí vytvořený pro evropský magisterský program v oboru překladatelství (EMT). Sestaveno a zkráceno podle EMT Expert Group (2009, 4–7).

Při hodnocení studentů překladu se vychází z předpokladu, že míra, ve které si osvojili jednotlivé překladatelské kompetence, se odráží v kvalitě jejich překladů. Je zřejmé, že pro vytvoření celkově kvalitního překladu za určitých podmínek je třeba využít souhry všech kompetencí. Nicméně jak již bylo uvedeno výše, hodnocení je vhodné rozdělit do kategorií, které umožňují zaměřit pozornost na osvojení jednotlivých kompetencí, a tím hodnocení lépe strukturovat a systematizovat. Tabulka 2 uvádí jednotlivé oblasti, na které se soustředí hodnocení překladů na KAA. Oproti rubrice, kterou navrhuje Angelelliová (2009, 40–41), je zde sloučena oblast hodnocení zabývající se stylem a kohezí textu a jeho situační adekvátností do jedné položky, což vychází z chápání stylu jako způsobu, jakým překladatel vybírá jazykové prostředky, aby vytvořil text, který vyhovuje potřebám dané komunikační situace v nejširším slova smyslu.³ Naopak přidána je oblast hodnocení technologických kompetencí, které v současnosti hrají v překladatelském procesu stále významnější roli (Pym a kol. 2006), což reflektuje také norma ČSN EN 15038, která požaduje, aby překladatel byl kompetentní také v této oblasti (Český normalizační institut 2006, 7).

---

3 Angelelliová (2009, 40–41) definuje styl a kohezi jako způsob organizace a strukturace textu na jednotlivé části a odstavce (úvod, stanovení problému, prezentace zjištění, diskuze, návrhy) a využití kohezivních prostředků pro vytvoření logicky plynoucího a jednotného dokumentu.

Kompetence nebo dimenze	Oblast hodnocení a její charakteristika	Specifikace možných chyb
Jazyková kompetence	Gramatika a pravopis Dodržování gramatických, pravopisných a interpunkčních norem.	<ul style="list-style-type: none"> - Chybný zápis slova, překlep. - Chybný slovní tvar. - Chybná syntaktická vazba. - Chyba v interpunkci.
Odborná a rešeršní kompetence	Význam; Porozumění významu VT a jeho náležitý převod do CT.	<ul style="list-style-type: none"> - Chybný nebo kontextu neodpovídající význam. - Neadekvátní přidání nebo vynechání informace.
Mezikulturní kompetence (sociolingvistická a textová dimenze)	Situační adekvátnost; Užití vhodných jazykových prostředků na všech rovinách a dodržování konvencí pro daný typ textu s ohledem na komunikační situaci (podoblast stylu), tedy na funkci textu, záměr autora nebo zadavatele, potřeby příjemců textu (podoblast pragmatiky).	<ul style="list-style-type: none"> - Neuzuální slovní spojení, interference výchozího jazyka. - Nevystižení stylových vlastností VT nebo stylových odlišností jeho jednotlivých úseků, např. úroveň formálnosti, komunikativnosti nebo věcnosti textu. - Nerespektování žánrových, textových nebo komunikačních norem a konvencí cílového prostředí, např. způsobů oslovování, přímosti vyjadřování, realizace apelativní funkce textu. - Nevhodný převod kulturně specifických prvků, reálií, aluzí nebo implikací.
Technologické kompetence	Technické zpracování; Využití překladatelských technologií a prostředků pro zajištění kvality překladu v rámci daného zadání i v dlouhodobém horizontu.	<ul style="list-style-type: none"> - Problémy při zpracování různých souborových formátů. - Nedostatky při využití, rozšiřování a správě referenčních dokumentů, překladových pamětí a terminologických glosářů. - Nedostatky při využití strojového překladu, kontroly pravopisu a ostatní nástrojů pro zajištění a kontrolu kvality překladu.
Kompetence k poskytování překladatelských služeb	Překladatelské schopnosti; Vypracování překladu podle překladatelského zadání; Zvládnutí překladatelsky obtížných částí textu s využitím vhodných překladatelských postupů a informačních zdrojů.	Tato oblast směřuje ke kladnému hodnocení, více viz podkapitola 5.4.2.

Tabulka 2: Jednotlivé oblasti hodnocení studentských překladů vycházející z překladatelských kompetencí. Upraveno pro vlastní potřeby podle Angelelliové (2009, 40–41).

V dalších odstavcích jednotlivé oblasti hodnocení blíže popíšeme a připojíme komentáře, které mohou pomoci při zvažování jejich významu, případně bodové váhy, v jednotlivých hodnoticích scénářích. Pro oblast hodnocení *gramatika a pravopis* je důležité, že se opírá o kodifikované normy, díky čemuž může být hodnocení v této oblasti poměrně jednoznačné a spolehlivé. Z této skutečnosti však vyplývá také možné dvojí posuzování závažnosti chyb v této oblasti. Pokud překlad chápeme úzce jako součást širšího komplexu dalších činností, bylo by možné tvrdit, že tyto chyby lze v textu snadno odhalit a napravit například při závěrečné korektuře i bez znalosti výchozího jazyka a bez odbornosti v určité překládané oblasti a že je tedy jejich závažnost poměrně nízká. Pokud však požadujeme, aby překladatel byl schopen dodat překlad jako finální produkt vhodný k okamžitému použití (například k publikaci), jsou tyto chyby velmi závažné, a to právě z toho důvodu, že jejich odhalení je velmi snadné a snižují důvěryhodnost celého textu i jeho původce.

Náležitý přenos *významu* je důležitý především při překladu odborně sdělných textů, u kterých lze významové posuny posuzovat jako závažné, protože je v překladu nelze snadno odhalit. Míra závažnosti však bude zřejmě záviset na konkrétním typu textu a jeho funkci a také na druhu informace, které se posun týká. Je také vhodné upozornit na skutečnost, že přesně identifikovat příčinu významového posunu není vždy snadné. Vyskytují se případy, ve kterých je zřejmé, že student nepochopil správně význam VT z formulací v delším textovém úseku překladu. Poměrně časté jsou však také situace, kdy je náležitá interpretace významu spíše zastřena neobratnou stylizací nebo interferencí výchozího jazyka. Takové textové pasáže pak lze hodnotit spíše jako neadekvátní překlad z pohledu dané komunikační situace.

Situační adekvátnost je velmi široká kategorie zahrnující využití jazykových prostředků a prostředků výstavby textu s ohledem na jeho funkci, záměr autora a potřeby příjemců sdělení. Pro detailnější rozbor a hodnocení studentských překladů by bylo možné tuto oblast rozdělit v souladu s vymezením vyšších rovin jazyka na podoblast stylu a pragmatiky. Problémy spadající do *podoblasti stylu* souvisejí s volbou a uspořádáním jazykových prostředků, tedy především s použitím lexikálních jednotek a jejich usouvztahněním do přirozených kolokací a se syntaktickým uspořádáním větných členů a vět v souvětí. Studenti mohou mít potíže například s posouzením míry formálnosti VT, případně její odlišnosti v jednotlivých textových pasážích, a nedokáží zvolit pro stylizaci cílového textu vhodný vyjadřovací rejstřík. Do *podoblasti pragmatiky* pak lze zařadit spíše rozhodnutí reflektující odlišné znalosti a kulturní zázemí příjemců textu ve výchozím a v cílovém jazyce. Z tohoto pohledu studenti někdy například nedokáží odhalit a vhodně zprostředkovat významy, které implikují určité kulturně specifické prvky, jako jsou názvy institucí nebo odkazy k historickým postavám či jejich výrokům. Spadají sem i problémy s překladem metafor, přísloví nebo slovních hříček.

Hodnocení *technického zpracování* překladu je samozřejmou součástí v seminářích zaměřených na překladatelské technologie, ale stává se také jedním z aspektů hodnocení praktické části státní závěrečné zkoušky. Pozornost se soustředí například na to, zda

student dokáže zpracovat text v různých souborových formátech, importovat, spravovat a exportovat překladové projekty včetně překladové paměti a terminologického glosáře nebo vhodným způsobem využít strojový překlad, kontrolu pravopisu a další automatizované nástroje pro zajištění kvality překladu; viz např. Biau Gil a Pym (2006) nebo Fišer (2007).

Oblast *překladatelských schopností* ve své podstatě představuje pozitivní aspekt hodnocení. Takto lze označit pasáže textu, ve kterých překladatel prokáže schopnost vhodně aplikovat překladatelské strategie, například právě při využití stylově adekvátních jazykových prostředků nebo při převodu kulturně specifických prvků. Na význam pozitivního hodnocení a celkově povzbuzující a motivující atmosféry při výuce překladu upozorňuje například Kiraly (1995) nebo Daviesová (2005). Newmark (1988, 191), který s kategorií kladného hodnocení také souhlasí a tato řešení označuje jako *kreativní* nebo *elegantní*, však upozorňuje na jistý paradox. Při kladném hodnocení, kdy se přičítají body za náležitý překlad a odečítají za chyby, získává nejvyšší bodové ohodnocení jakýkoli překlad, který je v dané situaci adekvátní, a proto pro zvláštní ohodnocení kreativních řešení již žádný prostor nezbyvá. Přesto se domníváme, že především v případě formativního hodnocení (viz níže) lze zařazení kladného hodnocení doporučit.

Lze tedy shrnout, že předmětem hodnocení je míra osvojení překladatelských kompetencí, která se projevuje v různých oblastech při vypracování překladu. Důraz na jednotlivé oblasti hodnocení se může v různých hodnoticích scénářích lišit (viz níže), nicméně pro úspěšný překlad je nezbytné zapojení a souhra všech překladatelských kompetencí.

5.4 Fáze hodnocení

V zásadě lze rozlišit tři základní fáze procesu hodnocení: zadání úkolu, jehož vypracování bude předmětem hodnocení, samotné vyhodnocení jeho vypracování a prezentace výsledků hodnocení studentům.

5.4.1 Zadání úkolu

Na okolnosti významné pro hodnocení studentských překladů je nutné myslet již při samotném zadání překladatelského úkolu. Jak již bylo naznačeno výše, je třeba zvážit, co je předmětem hodnocení, jakou funkci má plnit a v jaké situaci probíhá. Angelelliová (2009, 15) uvádí následující otázky, které mohou napomoci při zadávání úkolu s ohledem na jeho následné hodnocení. Otázky jsou zde rozvinuty a zobecněny tak, aby reflektovaly různorodost překladatelských úkolů ve výuce:

- Na jaké překladatelské kompetence se úkol zaměřuje? Odpověď na tuto otázku obnáší definování toho, na co se hodnocení soustředí, co je jeho cílem, tedy jaké kompetence má rozvíjet, případně testovat. Na základě této definice by pak mělo být vypracováno jasné a srozumitelné zadání úkolu, aby studenti věděli, na jaké aspekty se při překladu mají soustředit a co se bude hodnotit. Jak již bylo naznačeno, úkol se může soustředit na rozvoj nebo testování jedné určité kompetence, například jazykové v seminářích

gramatiky cizího jazyka, rešeršní v kurzech seznamujících s terminologickou a terminografickou prací nebo technologické ve výuce používání nástrojů pro počítačem podporovaný překlad. V případě komplexního testování, například v rámci semestrálních projektů nebo překladu v rámci státní závěrečné zkoušky, se pozornost při hodnocení soustředí na míru osvojení všech výše uvedených kompetencí.

- Jaké postupy a metody budou použity pro vyhodnocení úkolu? V závislosti na hodnotícím scénáři lze využít různě zaměřené a různě detailní metody hodnocení, jejichž nástin je uveden níže v podkapitole 5.5.
- Jak budou hodnoticí nástroje (testy) vytvořeny a jak bude zajištěna jejich validita? V případě úkolů, které jsou součástí výuky, je nutné zajistit, aby v co možná největší míře přispívaly k rozvoji požadovaných kompetencí. Při testování je pak nutné věnovat pozornost tomu, aby hodnocení testu odráželo to, co autoři testu zamýšleli (validita), aby různé verze testu byly srovnatelné (např. výběr textů k překladu pro různé termíny státní závěrečné zkoušky) a aby obsah testu a způsob jeho vypracování odpovídal reálným situacím (autenticita).
- Kdy bude úkol zadán a kde bude jeho vypracování probíhat? Na základě vyhodnocení vhodnosti a přínosnosti lze zadat úkol k vypracování v rámci seminární výuky, domácí přípravy nebo jako dlouhodobější projekt. U testování je to pak otázka zařazení do časového harmonogramu studia, časové dotace a prostředí, ve kterém studenti testovací překlad vypracují, včetně prostředků a nástrojů (Internet, překladatelské nástroje, slovníky), které mají studenti k dispozici s ohledem na autenticitu, ale také bezpečnost testu.
- Komu je úkol určen? Je nutné zvážit, ve které fázi studia se studenti překladu nacházejí, jaké již získali znalosti a dovednosti jak v samotném překladu, tak v rámci ostatních studovaných disciplín. Významná je v tomto ohledu také potenciálně nestejná úroveň osvojení dovedností u jednotlivců v rámci skupiny, které je úkol určen.
- Komu jsou výsledky hodnocení určeny? Kromě samotných studentů a jejich vyučujících lze také uvažovat o vedoucích či garantech studijních oborů nebo o výzkumnících zabývajících se oblastí výuky a vzdělávání budoucích překladatelů.

5.4.2 Vyhodnocení vypracování úkolu

Požadavky na způsob vyhodnocení studentských překladatelských úkolů vycházejí z potřeby zajistit co nejvyšší míru *intersubjektivní spolehlivosti*,⁴ *konzistence* a *efektivity hodnocení*. Intersubjektivní spolehlivost vede k tomu, že různí hodnotitelé by měli dospět při hodnocení stejného studentského překladu s využitím daných metod a kritérií k přibližně stejnému výsledku. Konzistencí se rozumí stálost hodnotících metod a kritérií, které hodnotitelé používají při hodnocení jednotlivých studentských překladů vypracovaných v rámci jednoho zadání. Intersubjektivní spolehlivost a konzistence hodnocení je významná zejména při sumativním hodnocení, které má za úkol stanovit, zda si

4 Jak již bylo uvedeno v úvodní kapitole, je hodnocení kvality překladu v zásadě subjektivní činnost. Autoři proto zavádějí a definují pojem intersubjektivní spolehlivost hodnocení (Reiss 1971; Schäffner 1998).

student osvojil kompetence v požadované míře, tedy například v rámci státní závěrečné zkoušky a jednotlivých jejích termínů. Podoba státní závěrečné zkoušky u některých studijních programů navíc vyžaduje ohodnotit výkon studenta známkou (A až F), což nároky na intersubjektivní spolehlivost a konzistenci dále zvyšuje. Efektivita pak souvisí s časovou náročností hodnocení velkého množství překladů, která s rostoucím počtem studentů překladatelství stále stoupá.

Pro splnění těchto požadavků je nutné zajistit, aby hodnotitelé dokázali nedostatky v překladu stejného či obdobného charakteru konzistentně identifikovat a ohodnotit jejich závažnost v kontextu daného úkolu. K tomu slouží podrobná hodnotící rubrika, která pro všechny relevantní oblasti hodnocení charakterizuje kvalitu studentského překladu odpovídající danému stupni hodnocení (viz tabulka 4). V této souvislosti je vhodné upozornit na několik problematických aspektů, se kterými se při hodnocení lze setkat. Jednak je to nutnost určit, jaký význam pro stanovení výsledného hodnocení mají sledované položky v jednotlivých oblastech hodnocení, jednak potřeba vyvážit kladné a záporné hodnocení.

Jak upozorňuje Daviesová (2004, 33–34), existují v zásadě dva způsoby, jak dospět k výslednému hodnocení. V rámci holistického přístupu se porovnává celková kvalita překladu s jednotlivými stupni výsledného hodnocení, které jsou popsány slovně v hodnotící rubrice. V tabulce 3 je uveden systém holistického hodnocení používaný na KAA, který popisuje celkovou kvalitu překladu z pohledu významu, jazykového zpracování a situační adekvátnosti, která zahrnuje stylovou, textovou a pragmatickou rovinu překladu. Tento způsob umožňuje nastavit význam jednotlivých sledovaných položek pro celkové hodnocení v absolutní míře, tedy například určit, že závažný významový posun narušující srozumitelnost některé části textu kvalifikuje hodnocení celého překladu bez ohledu na další oblasti na stupeň hodnocení D. Při využití numerického přístupu se každé sledované oblasti hodnocení přidělí příslušný počet bodů, ať už kladných za vhodná řešení obtížných míst, nebo záporných za chyby, a na závěr se vypočítá celkový bodový zisk. Takto je možné do jisté míry vyvážit kladné a záporné hodnocení, tedy například závažná gramatická chyba, která sice znamená velkou bodovou ztrátu, může být vyvážena užitím vhodných postupů při překladu obtížnějších úseků textu, za které student získá kladné body. Vždy je proto vhodné posoudit, který z těchto dvou způsobů lépe odpovídá funkci hodnocení v daném hodnotícím scénáři.⁵

---

5 Například Ústav translatologie Univerzity Karlovy v Praze na svých stránkách prezentuje vlastní holistický systém hodnocení klauzurních prací (<http://utrl.ff.cuni.cz/UTRLFF-154.html>) a numerický systém celkového hodnocení státnicových překladů (http://utrl.ff.cuni.cz/UTRLFF-95-version1-sszk_celkove_hodnoceni.doc).

Stupeň hodnocení	Charakteristika kvality překladu
A	Překlad neobsahuje významové posuny. Tolerovány jsou zcela ojedinělé drobné nedostatky v jazykovém zpracování (méně závažné typografické a pravopisné prohřešky). Stylová, textová a pragmatická rovina textu je adekvátně převedena vzhledem k funkci textu a překladatelskému zadání.
B	Překlad obsahuje ojedinělé méně výrazné významové posuny (např. ne zcela totožný sémantický obsah ekvivalentů) nebo drobné nedostatky v jazykovém zpracování. Na stylové, textové a pragmatické rovině se připouští pouze minimální odchylky od adekvátního převodu.
C	Překlad obsahuje významové posuny, které však nenarušují celkovou srozumitelnost textu. Vyskytují se nedostatky v jazykovém zpracování, ojediněle i závažnějšího charakteru, a občasné neadekvátní řešení na stylové, textové a pragmatické rovině (např. nevhodné kolokace, neuzuální formulace, špatná volba registru).
D	Překlad obsahuje závažnější významové posuny, které již narušují koherenci a srozumitelnost některých částí textu. Vyskytují se závažné nedostatky v jazykovém zpracování a četná neadekvátní řešení na stylové, textové a pragmatické rovině, která narušují výstavbu textu jako celku.
E	Překlad obsahuje závažné významové posuny, které narušují celkovou koherenci a srozumitelnost textu. Vzhledem k četnosti a závažnosti chyb na všech jazykových rovinách je text na hranici akceptovatelnosti a vyžaduje zásadní přepracování.
F	Překlad zásadně mění smysl nebo funkci textu nebo je pro čtenáře nesrozumitelný. Obsahuje výrazné významové posuny, četné chyby v jazykovém zpracování, neadekvátní řešení na všech rovinách výstavby textu. Není respektována funkce textu a překladatelské zadání. Text je neredigovatelný.

Tabulka 3: Hodnotící rubrika pro celkové hodnocení překladu

Pro vyhodnocení studentských překladů lze tedy využít různé metody. Waddington (2001) ve své studii porovnává validitu čtyř vybraných metod, z nichž první dvě jsou založeny na analýze chyb a dobrých řešení, třetí využívá holistický přístup, v rámci kterého se výsledná známka za překlad udělí na základě srovnání výkonu studenta s popisem požadované kvality překladu, a čtvrtá kombinuje oba přístupy v poměru 70/30. Výsledkem je zjištění, že validita výsledků hodnocení dosažených pomocí jednotlivých metod se neliší. Podle autorova upozornění to však může souviset se skutečností, že porovnávané metody byly pečlivě připraveny, testovány a aplikovány. Vzhledem k postavení češtiny jako méně významného jazyka s menším počtem mluvčích (v porovnání s jazyky jako je angličtina, španělština nebo arabština) a k situaci na českém překladatelském trhu, kdy většina překladatelů pracuje v obou směrech (Svoboda 2011, 6), musíme ještě upozornit na hodnocení překladů do cizího jazyka. Ztotožňujeme se přitom s názorem

McAlester (2000), který tvrdí, že překlad do cizího jazyka vyžaduje zvláštní přístup k hodnocení, který reflektuje jednak specifické problémy související s daným jazykovým párem, jednak omezenější spektrum funkcí, které v praxi překládané texty plní.

5.4.3 Presentace výsledků vyhodnocení

Aby formativní i sumativní hodnocení plnilo své funkce, je důležité zvolit vhodnou formu prezentace výsledků hodnocení studentům. Při sumativním hodnocení se výsledky obvykle prezentují jednotlivým studentům individuálně, ať už v elektronické formě přes email nebo jinou komunikační platformu, při osobní konzultaci nebo v rámci státní závěrečné zkoušky. Nutností přitom je opora v hodnotící rubrice a schopnost podložit hodnocení jasnými argumenty, a to zvláště v případě, že výsledkem je neúspěch studenta v dané atestaci. Hodnotitel musí být schopen studentovi vysvětlit, v čem spočívá označený problém, jaká je jeho závažnost a jak by ho bylo možné odstranit.

Naopak pro formativní hodnocení je typická kolektivní prezentace v rámci výuky na semináři, která má vybízet k diskusi o jednotlivých problémech a jejich příčinách a která vede k navrhování vhodných alternativních řešení ze strany studentů. Nedostatky, které se mohou v jednotlivých studentských překladech objevit, mohou být poměrně různorodé. Proto bývá často nutné extrahovat nejčastější problémy, které lze zařadit do společné kategorie (například překlad termínů, vystižení stylu VT nebo interference výchozího jazyka), a prodiskutovat jen několik reprezentativních příkladů. Přestože tedy v diskusi pravděpodobně nezazní všechna konkrétní řešení, studenti by měli být schopni sami aplikovat výsledky diskuze na vlastní překlad.

5.5 Forma a nástroje hodnocení

Forma hodnocení studentských překladů a nástroje, které se za tímto účelem používají, by měly napomáhat splnění požadavků, které tento proces přináší. Jak bylo popsáno výše, těmito požadavky jsou intersubjektivní spolehlivost, konzistence a efektivita, ke kterým se přidává také flexibilita reflektující různé hodnotící scénáře a možnost dalšího zpracování ohodnocených přeložených textů a využití pro potřeby výuky a výzkumu. V této podkapitole popíšeme, jak různé formy a nástroje, které se na KAA pro hodnocení studentských překladů používají, tyto požadavky naplňují.

Před rozšířením osobních počítačů a Internetu na konci minulého století se text k překladu zadával v tištěné podobě a studenti své překlady odevzdávali rovněž na papíře. Vyučující pak pomocí korektorských značek často v kombinaci s vlastním systémem značení pro další specificky překladatelské problémy nebo naopak vhodná řešení překlad opravil a vyhodnotil. Je zřejmé, že tato metoda hodnocení trpěla nedostatky v konzistenci, neboť každý vyučující mohl mít vlastní systém značení, ale především neumožňovala označené texty dále zpracovat. Na druhou stranu někteří vyučující stále preferují překlad v tištěné formě, protože s textem na papíře se jim lépe pracuje a snadněji v něm odhalují případné nedostatky.

5.5.1 Značkování a hodnocení překladů v běžném textovém editoru

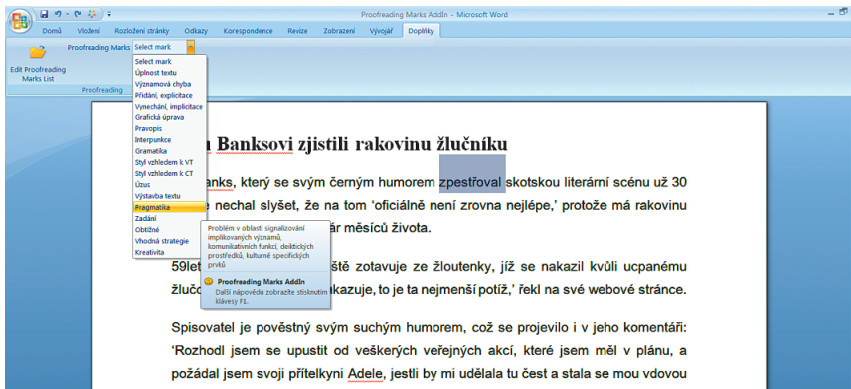
Dnes se celý proces zadání, vypracování, značení a vyhodnocení překladů na KAA odehrává až na výjimky v elektronické formě.⁶ Využití přitom lze běžný textový editor, například zřejmě nejrozšířenější aplikaci Microsoft Word, a jeho vestavěné funkce. Pro poskytnutí rychlé zpětné vazby, při které se počítá ještě s následným komentářem například v následující vyučovací hodině, lze použít metodu tzv. semaforu: červeně se označí jasně identifikovatelné chyby, jako je například výrazný posun ve významu, stylově nevhodné nebo neuzuální vyjádření, gramatická chyba, žlutě řešení, která sice přímo neporušují jazykové, stylové či textové normy, ale vybízejí k diskuzi a hledání případných alternativ, a zeleně obtížné pasáže textu, ve kterých student úspěšně využil své překladatelské kompetence. Označená místa lze dále doplnit komentáři s popisem problému, případně s návrhem zlepšení. Pro komplexnější zpětnou vazbu například u závěrečných seminárních překladů, zvláště pokud již není možný doplňující komentář, lze využít funkci sledování změn. Takto označené překlady jsou přehlednější a je možné s nimi lépe dále pracovat (student například může rovněž s využitím funkce sledování změn překlad na základě diskuze upravit a odevzdat k následné kontrole). Nicméně opatřování textů jednotlivých studentů komentáři, které se často opakují, je zdlouhavé a vyučující také nemusejí být ve způsobu komentování konzistentní.

Tyto problémy se snaží odstranit například doplněk *Proofreading Marks Add-In* pro aplikaci Microsoft Word, který byl původně vytvořen pro potřeby korektorů.⁷ Doplněk umožňuje předdefinovat sadu značek, které lze doplnit o krátký popis. Každá značka slouží k označení určitého problému nebo naopak vhodného řešení. Vyučující pak při opravě překladu označí požadovaný úsek textu a zvolí příslušnou značku, která se spolu s popisem přidá k textu ve formě běžného komentáře (viz obrázky 1a–1d). Výrazně se tak urychlí práce při označování častých problémů a současně se sjednotí způsob značení. Protože sadu značek lze měnit (například pro hodnocení překladu beletrie mohou být užitečné jiné značky než pro hodnocení překladu odborných textů) a také samotné popisy lze při vkládání značek upravit nebo doplnit, je zajištěna také potřebná míra flexibility. Problémem však zůstává možnost automatizovaného zpracování označených textů za účelem vytvoření korpusu pro potřeby výuky a výzkumu.

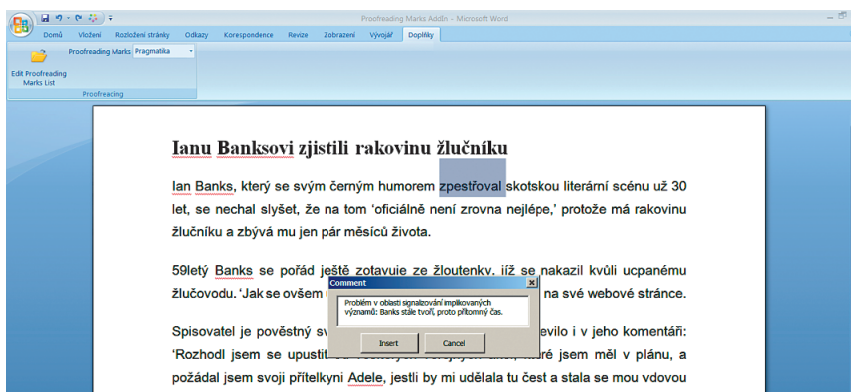
---

6 Mezi tyto zvláštní případy patří překlad v rámci státní závěrečné zkoušky, kdy výtisk jedné kopie překladu, který student fyzicky podepíše, slouží k potvrzení autentičnosti textu. Samotné vyhodnocení překladu probíhá v elektronické formě. Podepsaný výtisk a výtisk vyhodnoceného překladu se přiloží k protokolu o průběhu zkoušky.

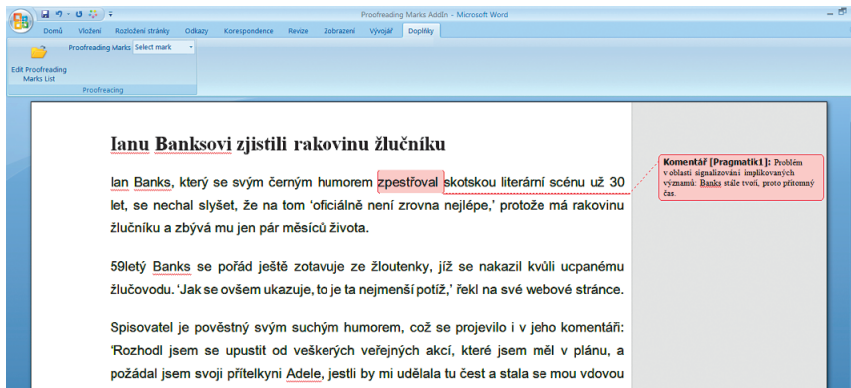
7 Více informací o doplňku (v angličtině) a možnost stažení je k dispozici na http://gregmaxey.mvps.org/word_tip_pages/proofreader_marks_addin.html.

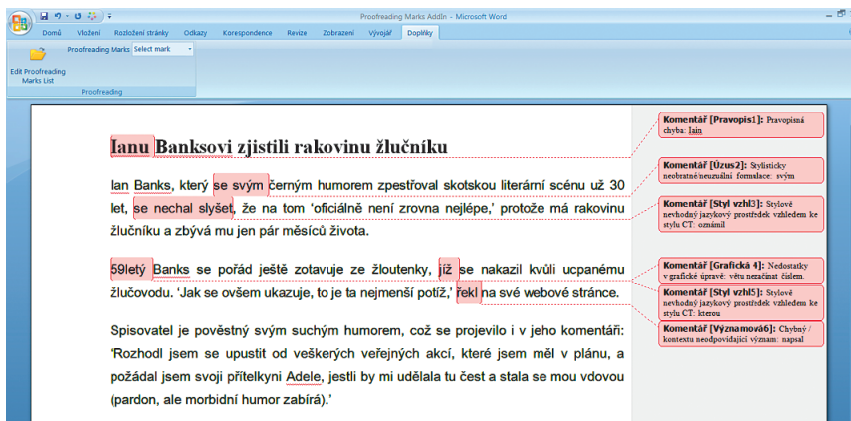
Obrázek 1a: Po označení požadovaného úseku textu vybere vyučující z rozbalovací nabídky požadovanou značku

Obrázek 1b: V dialogovém okně může vyučující upravit nebo doplnit předdefinovaný popis

Obrázek 1c: Po kliknutí na tlačítko Insert se značka spolu s popisem vloží ve formě běžného komentáře

Obrázek 1d: Takto lze postupně označovat celý text. Pro přehlednost je možné komentáře skrýt.

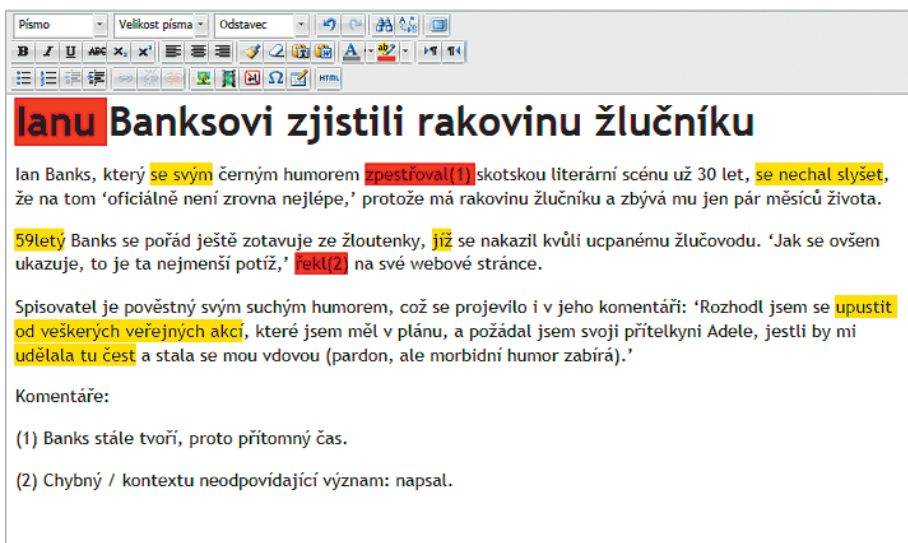
5.5.2 Práce na e-learningové platformě

K efektivitě práce při hodnocení studentských překladů značně přispívá využití možností e-learningu a práce online (viz např. Zounek a Sudický 2012). Platforma Moodle (Drlík a kol. 2013), která patří mezi nejčastěji používaná řešení dostupná zdarma, například umožňuje, aby studenti odevzdali překlady a vyučující texty označovali a ohodnotil přes webové rozhraní. Může k tomu využít jednoduchý editor přímo ve svém internetovém prohlížeči, ve kterém lze text různě podbarvit, případně přímo do něj doplnit komentáře. Hodnotitel tak může aplikovat například výše popsanou metodu semaforu (viz obrázek 2). Autor překladu má k takto označovanému textu ihned přístup a může zpracovat případné změny a opravy. Lze také zpřístupnit překlady i ostatním studentům, aby mohli označovat, komentovat a případně i hodnotit texty svých kolegů. Takto se studenti mohou učit provádět korektury a revize cizích překladů.

Výsledné hodnocení pak může probíhat pomocí jednoduché bodové stupnice, avšak vhodnější je využití obsáhlejší bodovací rubriky. Tabulka 4 je ukázkou hodnotící rubriky připravené na platformě Moodle, která hodnocení rozděluje do jednotlivých oblastí (srov. tabulka 2) a v nich vymezuje jednotlivé stupně hodnocení (srov. tabulka 3). Potřebnou míru flexibility hodnocení na jedné straně zajišťuje možnost rubriku velmi snadno upravovat, včetně bodového ohodnocení jednotlivých oblastí a stupňů hodnocení (lze tak například zvýšit relativní závažnost významových chyb). K intersubjektivní spolehlivosti a konzistenci hodnocení na straně druhé přispívá funkce uložení určité dohodnuté a odsouhlasené verze rubriky a její sdílení vyučujícími v rámci platformy Moodle pro hodnocení různých zadání. Rubrika pak hodnotitele „provází“ v jednotlivých oblastech hodnocení a ten porovnává dosažený výsledek s popisem v jednotlivých stupních hodnocení.

Výslednou známku systém stanoví na základě součtu bodového zisku v jednotlivých oblastech hodnocení a přidá ji k výsledkům hodnocení ostatních aktivit v daném kurzu,

takže na jeho konci lze získat komplexní informace o práci studenta. Výhodou využití e-learningové platformy je propracovaná správa a hodnocení překladů, kdy vyučující má přístup ke všem překladům, komentářům a revizím přehledně z jednoho místa, může omezit termín pro vypracování překladu, případně penalizovat pozdní odevzdání, nebo zpřístupnit překlady i ostatním studentům či kolegům. Lze také nastavit, aby vyučující před ohodnocením překladu nemohl identifikovat jeho autora a hodnocení tak anonymizovat. V této základní konfiguraci však systém nepodporuje možnost dalšího hromadného počítačového zpracování označovaných překladů a také systém samotného značkování je velmi omezený.

Obrázek 2: Jednoduché označování překladu v prostředí e-learningové platformy Moodle

5.6 Vytváření korpusů studentských překladů

Nejkomplexnější přístup ke zpracování a uchování velkého množství studentských překladů představují korpusy studentských překladů (Learner Translator Corpus; LTC), které v sobě kombinují poznatky korpusové lingvistiky a počítačového zpracování lingvistických dat na jedné straně a potřeby výzkumu a výuky prekladatelských kompetencí na straně druhé.⁸ Při vytváření korpusů se často využívá značkovací jazyk

⁸ Úvod do korpusové lingvistiky nabízí například O'Keeffe a McCarthy (2010), translatické studie založené na korpusu lze nalézt v souhrnných publikacích, jako je Beeby a kol. (2009) nebo Kruger, Wallmach a Munday (2011). Seznam publikací vydaných na základě dat z Českého národního korpusu je k dispozici na webové stránce tohoto projektu <http://ucnk.ff.cuni.cz/publikace.php>.

Gramatika a pravopis	Zcela ojedinělé drobné chyby.	Drobné chyby.	Ojedinělé závažné chyby.	Závažné chyby.	Četné závažné chyby vyžadující rozsáhlou korekturu.	Množství závažných chyb, které znemožňují redigovatelnost text.
	5 bodů	4 body	3 body	2 body	1 bod	0 bodů
Význam	Žádné významové posuny.	Ojedinělé méně výrazné významové posuny.	Významové posuny, které však nenarušují celkovou srozumitelnost textu.	Významové posuny, které již narušují koherenci a srozumitelnost některých částí textu.	Závažné významové posuny, které narušují celkovou koherenci a srozumitelnost textu.	Zásadní změna významu rozsáhlejších úseků textu.
	5 bodů	4 body	3 body	2 body	1 bod	0 bodů
Situáční adekvát- nost	Stylová, textová a pragmatická rovina je ade- kvátně převedena vzhledem k funkci textu a překlada- telskému zadání.	Stylová, textová a pragmatická rovina vykazuje pouze minimální odchylky od adekvátního převodu.	Občasná neadekvátní řešení na stylové, textové a pragmatické rovině (např. nevhodné kolokace, neuzuální formulace, špatná volba registru).	Četná neadekvátní řešení na stylové, textové a pragmatické rovině, která narušují výstavbu textu jako celku.	Četné závažné nedostatky na stylové, textové a pragmatické rovině, text je tak na hranici akceptovatelnosti a vyžaduje zásadní přepřerování.	Množství závažných nedostatků na stylové, textové a pragmatické rovině, která způsobují, že text neplní svou funkci a je zcela neakceptovatelný.
	5 bodů	4 body	3 body	2 body	1 bod	0 bodů

Technické zpracování	Vhodné využití technických prostředků.	Drobná opomenutí při využití technických prostředků.	Nedostatky při využití určitých technických prostředků.	Četné nedostatky při technickém zpracování překladu.	Zásadní nedostatky při technickém zpracování překladu.	Celkové opomenutí technické stránky překladu.
	5 bodů	4 body	3 body	2 body	1 bod	0 bodů
Překladatelské schopnosti	Vhodně zvolená jednotná překladová strategie a vhodné využití překladových postupů i pro řešení obtížných pasáží.	Vhodně zvolená překladová strategie a ve většině případů vhodné využití překladových postupů.	Překladová strategie není jednotná, některá překladová řešení s ní nejsou konzistentní.	Překladová strategie není vhodně zvolená pro určité aspekty překladu, postupy jsou často nevhodné.	Chybějící nebo nevhodně zvolená překladová strategie, překladové postupy uplatněny nesystematicky nebo neúspěšně.	Chybějící překladová strategie, neschopnost aplikovat vhodné překladové postupy.
	5 bodů	4 body	3 body	2 body	1 bod	0 bodů

Tabulka 4: Příklad hodnotící rubriky pro hodnocení studentských překladů na platformě Moodle

XML (Extended Markup Language).⁹ Tato technologie dnes nachází rozsáhlé uplatnění v nejrůznějších oblastech počítačového zpracování dat (Pokorný 2008). Na rozdíl od výše popsaných způsobů značkování studentských překladů je využití tohoto jazyka daleko univerzálnější, protože dokument opatřený značkami v tomto jazyce lze zpracovat prakticky v kterémkoli počítačovém nástroji pro práci s dokumenty XML. Je také flexibilnější, protože značky lze libovolně seskupovat do logických skupin a podskupin, a vytvářet tak komplexní značkovací systémy, přičemž každé značce lze přiřadit různé atributy, jako je například závažnost označeného jevu pro hodnocení překladu (viz např. Kutuzov 2008).

Jedním z prvních projektů, který měl za cíl vytvořit korpus studentských překladů, byl Student Translation Archive, který na Univerzitě v Ottawě vedla Lynne Bowkerová (Bowker a Bennison 2003). Korpus obsahuje překlady z francouzštiny a španělštiny do angličtiny a pro jeho zpracování řešitelský tým vyvinul vlastní nástroj s dotazovacím jazykem Translation Tracking Tool. Mezi další zajímavé projekty patří korpus KOPTE (Wurm 2013), který obsahuje překlady z francouzštiny do němčiny a využívá nástroj IMS Open Corpus Workbench,¹⁰ nebo korpus RusLTC (Kutuzov a kol. 2012), který zpracovává překlady mezi angličtinou a ruštinou v obou směrech a který je volně přístupný přes webové rozhraní.¹¹ V rámci spolupráce univerzit z osmi evropských zemí v projektu MeLLANGE (2007) vznikl korpus obsahující překlady právnických, technických, administrativních a žurnalistických textů.¹² Pro značkování textů řešitelský tým použil nástroj MMAX, který slouží k víceúrovňové anotaci textů (Miller 2010).¹³ Rovněž tento korpus je volně přístupný.¹⁴ Vzhledem ke stále rostoucímu zájmu o využití korpusů pro výzkum a rozvoj výuky překladu tak, aby došlo ke zkvalitnění jejich výsledků, popíšeme v následujících odstavcích jednotlivé aspekty tvorby a využití korpusu studentských překladů podrobněji (viz schéma v tabulce 5).

---

9 Významnou roli zde hraje sdružení Text Encoding Initiative (Iniciativa pro kódování textu, www.tei-c.org), které vydalo sadu doporučení, jak zpracovávat texty v elektronické formě. Tyto pokyny využili například tvůrci Britského národního korpusu (Burnage a Dunlop 1992). Jazyk XML využívá také paralelní korpus InterCorp, který je jedním z projektů Ústavu Českého národního korpusu (Vondříčka 2014).

10 Nástroj je k dispozici zdarma ke stažení na webové stránce <http://cwb.sourceforge.net/>.

11 Korpus a veškeré informace jsou dostupné na adrese <http://rus-ltc.org/>.

12 Zastoupení jazyků výchozích textů v jednotlivých oblastech se liší, nejvíce jich nabízí oblast práva, kde jsou k dispozici texty v dánštině, němčině, řečtině, angličtině, španělštině, finštině, francouzštině, italštině, nizozemštině, portugalštině a katalánštině.

13 Nástroj je k dispozici zdarma ke stažení na webové stránce <http://mmax2.sourceforge.net/>.

14 Rozhraní pro vyhledávání v korpusu je k dispozici na adrese http://corpus.leeds.ac.uk/mellange/mellange_query_interface.html.

Fáze přípravy	Volba platformy a nástroje
	⇓
	Příprava sady značek
Fáze tvorby (částečně) automatizace	⇓
	Vložení výchozího textu
	⇓
	Vložení překladů
	⇓

	Lemmatizace
	⇓
	Značkování slovních druhů
	⇓
	Zarovnání
	⇓

	Překladačské značkování
⇓	
Vyhodnocení	
⇓	
Fáze využití	Statistická analýza Vyhledávání příkladů ...

Tabulka 5: Schéma přípravy, vytváření a využití korpusu studentských překladů

Před samotnou tvorbou korpusu je nutné zvolit vhodnou platformu a nástroj pro jeho zpracování. Pokud je cílem vytvořit korpus z menšího počtu textů za určitým, poměrně úzce vymezeným účelem, lze využít nástroje pracující jako lokální aplikace instalované přímo na počítači uživatele. Mezi takové patří výše zmíněný nástroj IMS Open Corpus Workbench nebo novější verze nástroje MMAX2. Nabízejí rozsáhlé možnosti přizpůsobení, rychlé pracovní prostředí a nezávislost na internetovém připojení. Pokud však zamýšlíme vytvořit rozsáhlejší korpus pro univerzální využití, který je navíc integrální součástí procesu výuky budoucích překladačů, je mnohem praktičtější využít nástroj pracující na serveru a přistupovat k jeho funkcím přes webové rozhraní. Takový nástroj, který vzhledem k množství integrovaných funkcí lze považovat za současnou špičku,

vyvíjejí na Masarykově univerzitě v Brně v projektu pod názvem *Hypal* (Obrusník 2013; 2014). Práci s tímto nástrojem při přípravě korpusu překladů, které vypracovali studenti magisterského studia Katedry anglistiky a amerikanistiky Masarykovy univerzity, popisuje Štěpánková (2014). V dalším textu tedy přiblížíme jednotlivé fáze přípravy korpusu studentských překladů právě s využitím tohoto nástroje.

Při založení nového korpusu je nutné vedle jeho názvu zadat sadu značek, které podrobněji popisuje následující odstavec, výchozí a cílový jazyk a také důležitá metadata, tedy informace, které mohou být významné při vyhledávání v korpusu a zpracování výsledků. Při vytváření nového překladatelského zadání v rámci daného korpusu lze například požadovat, aby vyučující vyplnil informace o tématu textu, zvolil typ textu nebo žánr, rozsah a odkaz na zdroj. Studenti při odevzdávání svých překladů pak mohou doplnit například informace o svém věku, pohlaví, ročníku studia, studijním oboru a studovaných jazycích, zkušenostech a zvolit scénář, v rámci kterého překlad vznikl (například přijímací zkouška, semestrální překlad nebo závěrečná zkouška). V poslední části lze přidělit uživatelům nástroje *Hypal* práva pro správu celého korpusu a pro přístup k jednotlivým zadáním. Tyto vlastnosti zaručují konzistenci při další práci s korpusem.

Příprava sady značek úzce souvisí s vytvářením hodnotící rubriky, o kterém bylo pojednáno výše. V této fázi se tedy jedná o určitou formalizaci typologie hodnocených jevů, ať už negativních (chyby), nebo pozitivních (vhodná řešení), kterou daný vyučující nebo celé pracoviště používá. Určí se, které značky se budou pro značení studentských překladů používat, tedy podle kterých značek bude možné v korpusu později vyhledávat. Stanoví se také, jakou budou mít značky strukturu a atributy, což zajistí jejich konzistentní užití. Výsledkem je schéma XML, jehož ukázka je na obrázku 3. Toto schéma vymezuje pět základních kategorií a jednotlivé značky v rámci každé kategorie. Například kategorie gramatických a pravopisných chyb obsahuje značky pro nedostatky v grafickém zpracování textu, pravopisu, morfologii, syntaxi, interpunkci a značku pro jiný problém. Toto schéma obsahuje jen omezený počet značek, které jsou strukturovány pouze do dvou úrovní. V případě potřeby je možné jak přidání dalších značek v každé úrovni, tak prohloubení vertikální struktury. Například v ukázkové kategorii gramatických a pravopisných chyb by bylo možné považovat chyby v interpunkci vzhledem k frekvenci těchto jevů za samostatnou kategorii a v jejím rámci dále vydělit například chybné použití čárky ve větě, použití spojovníku namísto pomlčky nebo nesprávné použití uvozovek.

CAT:Sada značek:SZ:#E65400

|CAT:Gramatika a pravopis:GP:#1A53FF

||ENTRY:Grafika:GP-GR

||ENTRY:Pravopis:GP-PR

||ENTRY:Morfologie:GP-MO

||ENTRY:Syntax:GP-SY

||ENTRY:Interpunkce:GP-IN

```

||ENTRY:Jiná:GP-JI
|CAT:Význam:VY:#FF1A53
||ENTRY:Význam:VY-VY
||ENTRY:Přidání:VY-PR
||ENTRY:Vynechání:VY-VN
||ENTRY:Termín:VY-TE
||ENTRY:Jiná:VY-JI
|CAT:Situační adekvátnost:SA:#FFC61A
||ENTRY:Úzus:SA-UZ
||ENTRY:Interference:SA-IN
||ENTRY:Styl VT:SA-SV
||ENTRY:Styl CT:SA-SC
||ENTRY:Pragmatika:SA-PR
||ENTRY:Text:SA-TE
||ENTRY:Jiná:SA-JI
|CAT:Technické zpracování:TZ:#1AC6FF
||ENTRY:Zadání:TZ-ZA
||ENTRY:Technologie:TZ-TE
||ENTRY:Jiná:TZ-JI
|CAT:Překladatelské schopnosti:PS:#53FF1A
||ENTRY:Strategie:PS-ST
||ENTRY:Obtížné:PS-OB
||ENTRY:Jiná:PS-JI
    
```

Obrázek 3: Ukázka schématu XML pro nástroj Hypal, které definuje jednotlivé značky (označení ENTRY) v pěti kategoriích (označení CAT). Poslední atribut v definici každé kategorie udává barvu značek v dané kategorii.

Pro naplnění korpusu texty slouží jednotlivá zadání, jejichž hlavní součástí je samotný výchozí text určený k překladu doplněný o požadovaná metadata, mezní termín pro odevzdání překladu a přístupový kód, pomocí kterého se studenti k danému zadání přihlásí. Po vypracování překladu studenti text odevzdají přes své rozhraní vyučujícímu k označování, okomentování a vyhodnocení. Vyučující může přidat překlady výchozího textu v rámci daného zadání také sám. Tato funkcionality se uplatní v případě, že si vyučující buduje nebo rozšiřuje korpus s využitím překladů odevzdaných jiným způsobem nebo před zavedením nástroje Hypal do výuky.

Další tři úkony lze provést z velké části automaticky pomocí vestavěných funkcí a algoritmů. Při lemmatizaci se ke každému slovu výchozího i cílového textu doplní jeho základní (slovníkový) tvar a dále se určí slovní druh (případně další gramatické kategorie) jednotlivých slov. Pro bezproblémové vyhledávání v korpusu je velmi důležitá fáze zarovnání, kdy se k jednotlivým segmentům (větám nebo odstavcům) výchozího textu přiřadí odpovídající segmenty překladů. Správnost automatického zarovnání je

vhodné před samotným značkováním překladů zkontrolovat a případné chyby přesunutím, rozdělením nebo sloučením segmentů opravit.

Značkování studentských překladů usnadňuje dvousloupcové zobrazení výchozího textu a překladu vedle sebe, které je doplněno o menu zpřístupňující jednotlivé značky a textová pole pro doplňující informace (viz obrázek 4). Po označení požadovaného úseku textu tedy lze volitelně doplnit komentář a navrhnout možnou opravu a kliknout na příslušnou značku v menu. Na počátek označeného úseku textu se doplní zvolená značka a celý úsek se podbarví podle kategorie, do které zvolená značka spadá. Značky se mohou také vzájemně překrývat; v jednom úseku textu lze například vyznačit posun ve významu a současně překlep. Křížek na konci označeného úseku textu umožňuje příslušnou značku odstranit. K překladu lze také doplnit obecný komentář, ve kterém vyučující může shrnout nejvýraznější rysy daného překladu a upozornit na opakující se problémy. Připojit lze také výsledné hodnocení. Jakmile vyučující označí kontrolu překladu za dokončenou, zpřístupní se označovaný překlad jeho autorovi také ve studentském rozhraní. Přehlednost zvyšuje opět dvousloupcové zobrazení a navíc výpis komentáře a navržené opravy při umístění kurzoru na příslušnou značku.

Pokud celý cyklus zadávání, odevzdávání, značkování a vyhodnocení studentských překladů probíhá pomocí nástroje, jako je Hypal, lze při zapojení více vyučujících postupně poměrně jednoduše získat rozsáhlý korpus textů, který může sloužit jako relevantní zdroj cenných dat pro potřeby plánování a přípravy další výuky a pro výzkum osvojování překladatelských kompetencí.¹⁵ Pro vyhledávání v korpusu je nutné použít vhodný dotazovací jazyk, který například umožní zobrazit všechny překlady určitého výrazu z výchozího textu, které byly označeny jako stylově nevhodné, všechny úseky, kde byla označena chyba v použití členu (při překladu do angličtiny), nebo naopak všechna kladně hodnocená překladatelská řešení určité textové pasáže. Kombinace vyhledávání podle úseků výchozího textu, lemmatu, slovního druhu a označování vyučujícím nabízí velmi široké možnosti. S využitím nástroje Hypal vznikla například magisterská práce Romany Ambrožové (2014), která se zabývá lexikální volbou studentů při překladu slov a slovních spojení, u kterých existují formálně stejné nebo podobné ekvivalenty s odlišným významem (falešní přátelé) nebo s ne zcela odpovídajícím významem (částeční přátelé a přátelé s nuancemi). Jedním ze závěrů je, že významová blízkost takovýchto ekvivalentů je u jednotlivých dvojic různá, a to mimo jiné v závislosti na kontextu a použité kolokaci, a že studenty je proto třeba vést k ověřování jak významu, tak užití těchto slov.

Nástroj Hypal se stále vyvíjí a nové funkce se přidávají postupně. Jednou z významných nově přidaných funkcionalit je automatická statistická analýza označovaných

---

15 Každý student bakalářského studia přeloží v rámci jednoho překladatelského semináře texty o celkovém rozsahu přibližně 1 500 slov, které jsou určeny k vyhodnocení a poskytnutí zpětné vazby ze strany vyučujícího. Každý student absolvuje během jednoho roku studia dva překladatelské semináře. V každém ze tří ročníků studia je zapsáno přibližně dvacet pět studentů. Celkem tyto studenti tedy za rok přeloží texty o rozsahu 225 000 slov.

Corrected assignment: Bc

Zadání: seminární překlad
 Typ studia: Bc
 Semestr studia: 3
 Studijní obor: ATP

Iain Banks diagnosed with gall bladder cancer	[SP-PR] Janu Banksovi zjistili rakovinu žlučníku
Iain Banks, whose darkly humorous presence has enlivened Scottish literature for 30 years, has announced he is "officially very poorly" with gall bladder cancer and may have only months to live	Ian Banks , který [SP-SV] se svým černým humorem [SA-PR] zpestřoval skotskou literární scénu už 30 let , [SA-SV] se nechal slyšet , že [SA-SV] protože má rakovinu života
Banks, 59, is recovering from jaundice caused by a blocked bile duct. "But that – it turns out – is the least of my problems," he said on his website	[SP-GR] 59letý Ba jíž se nakazil kvůli ucpanému žlučcovodu – jak se ovšem ukazuje , to je ta nejmenší potíž ; [VV-VV] řekl na své webové stránce
The author's trademark deadpan humour was to the fore as he broke the news: "I've withdrawn from all planned public	

Error: Pragmatika
Correction: zpestřuje
Comment: Autor stále tvoří, proto je vhodnější přítomný čas.

Obrázek 5: Studentské rozhraní nástroje Hypal zobrazující označovaný překlad. V rámečku se zobrazuje popis chyby, navržená oprava a komentář, které při opravě překladu zadal vyučující.

kategorii pozměnit. Často využívané kategorie lze například dále vnitřně strukturovat na vhodné podkategorie, aby hodnocení bylo přesnější a konkrétnější. U méně využívaných kategorií se zase může prokázat, že tento stav souvisí s jejich nepřesným vymezením. Domníváme se, že by bylo vhodné zpřístupnit statistickou analýzu také z rozhraní studenta, kterému mohou tato data rovněž posloužit při identifikaci oblastí, na které se má soustředit.

Vhodné by bylo také rozšířit možnosti automatického závěrečného vyhodnocení překladů. Přestože tato funkce zatím není v nástroji Hypal implementovaná, jazyk XML umožňuje rozšířit značky o další atributy. V tomto případě by se jednalo o implementaci numerického přístupu k hodnocení prostřednictvím závažnosti chyb, a to například ve třech základních úrovních, ze kterých pak vyučující může vybírat: nízká, střední, kritická. Každé této úrovni závažnosti lze také přidělit bodové ohodnocení, vyučující tak může flexibilně měnit relativní závažnost jednotlivých typů chyb podle potřeb překladatelského zadání (například snížit bodové ohodnocení formálních chyb). Student zase může ve spojení se statistickou analýzou zjistit, ve kterých oblastech ztratil nejvíce bodů. Po označení překladu lze body automaticky sečíst, přepočítat na základě zvolené jednotkové míry (například celkového počtu slov překladu), a získat tak kvantifikátor, na základě kterého je možné provést celkové vyhodnocení studentova výkonu.¹⁶

Poslední oblastí návrhů na další vývoj je možnost zapojit do hodnocení jednoho překladu dva (nebo i více) vyučující. Nástroj by pak provedl automatickou analýzu shody značkování a výsledného hodnocení a zvýraznil místa, která označil pouze jeden z vyučujících, aby je druhý z dvojice hodnotitelů mohl potvrdit, případně odmítnout. Tato

¹⁶ Kutuzov (2008, 7–8) uvádí vzorec pro výpočet indexu celkové kvality (Total Quality Index; TQI):

$$TQI = 100 - \left(\frac{\text{body}}{\text{slova}} \times 100 \right).$$

funkce by podobně jako výše popsaná statistická analýza posloužila jako nástroj pro sladění hodnotících kritérií mezi jednotlivými vyučujícími, a tím by výrazně posílila intersubjektivní spolehlivost a také konzistenci hodnocení.

Na základě prvotních zkušeností lze tedy shrnout, že nástroj, jako je Hypal, významně přispívá k vyšší efektivitě a flexibilitě hodnocení studentských překladů a nabízí rozsáhlé možnosti jejich dalšího využití pro výzkum a výuku. Je to díky kombinaci vlastností a funkcí, mezi které patří především přímá podpora vytváření korpusů studentských překladů s využitím univerzálního jazyka XML, snadná tvorba značkovací sady, automatické doplnění jazykových informací a zarovnání výchozího textu a překladu nebo flexibilní nástroj pro vyhledávání v korpusu a vytváření statistických přehledů. Velmi výhodný je také přístup přes webové rozhraní a možnost integrace v rámci e-learningové platformy.

5.7 Závěr

Vzhledem ke skutečnostem popsaným v této kapitole lze hodnocení studentských překladů považovat za specifickou oblast hodnocení kvality překladu, neboť jeho primárním cílem je rozvoj překladatelských kompetencí a stanovení míry jejich osvojení. Na rozdíl od hodnocení kvality překladu v jiných oblastech se v tomto případě někdy hodnotí jen určitá specifická kompetence. Vzhledem k různorodosti funkcí a scénářů hodnocení je proto vždy nutné stanovit, co je předmětem hodnocení a na jaké aspekty se zaměřuje, což musí zadání překladatelského úkolu jasně reflektovat. Pro zajištění intersubjektivní spolehlivosti a konzistence hodnocení slouží jasně definovaná kritéria sestavená do jednotlivých oblastí hodnocení a hodnotících rubrik. Dalším specifikem je velký objem textů, které je třeba ohodnotit, a s tím související požadavek na efektivitu hodnocení. Cílem také je, aby hodnocení přinášelo zpětnou vazbu nejen studentům, ale i vyučujícím, kteří mohou studentské překlady využít jako zdroj cenných informací pro výzkum v oblasti výuky překladu.

Aby proces hodnocení splňoval tyto požadavky, je nutné zavést příslušné postupy a vhodný nástroj. Pro tyto účely se v současné době jako nejvhodnější jeví webové aplikace umožňující administrovat celý cyklus překladatelského zadání a z jednotlivých překladů vytvářet rozsáhlé korpusy. Mezi takové nástroje patří také Hypal, který umožňuje z jednotlivých překladatelských zadání vytvářet korpusy, definovat, sbírat a uchovávat důležitá metadata nebo vytvářet značkovací sady. Jeho přehledné rozhraní jak na straně vyučujícího, tak na straně studenta zvyšuje efektivitu práce. Statistická analýza a možnosti vyhledávání v korpusu podporují identifikaci nejčastějších problémů, vyhledávání příkladového materiálu pro výuku a dat pro ověřování výzkumných hypotéz. Flexibilita zvolené technologie umožňuje implementovat další funkce, které mohou tyto možnosti dále rozšířit podle aktuálních potřeb.

Kapitola šestá

Ondřej Molnár a Michal Kubánek

Kvalita zdrojového textu v překladatelském procesu

6.1 Úvod

Pro hodnocení překladů neexistují všeobecně uznávaná objektivní kritéria (Williams 2009). Určitou záruku kvality zadavatelé však očekávají a na různých úrovních k jejímu hodnocení dochází (cf. Drugan 2013). Není však sporu o tom, že je toto hodnocení nedostatečné a může mít i ekonomický dopad. Dunne (2006) odhaduje, že škody v důsledku nedostatku kontroly kvality dosahují v celosvětovém měřítku několika miliard dolarů ročně (cf. Byrne 2006). Kontrola kvality navíc bývá omezena na cílový text (CT) jako konečný produkt překladatelského procesu, přičemž kvalita výchozího textu (VT) bývá opomíjena. K samotné kvalitě VT se mylně přistupuje s jakousi samozřejmostí, protože profesionální překladatelé nehodnotí překlad na základě originálu a navíc se shodují na tom, že špatný překlad nelze ospravedlnit na základě nekvalitního či defektního originálu (Brunnette 2000). V této kapitole se však chceme zaměřit právě na problematiku výchozích textů a vyplnit tím určitou mezeru, která v odborné literatuře zůstává.

Jak podrobně popisuje teoretická část této publikace, názory na to, jaké je postavení výchozího textu a jakým způsobem k němu má překladatel přistupovat, závisejí na typu textu a také se vyvíjejí v čase. Velmi dobrým příkladem může být překlad Bible. Basnettová (2002, 53–57) popisuje, jak stylistickou licenci překladatele po dlouhá století oddělovala od “kacířství” jen tenká čára. Převládající cíle reformačních překladatelů Bible v šestnáctém století shrnuje do tří bodů (Basnett 2002, 56):

- (1) Vysvětlit chyby, které se objevily v předchozích verzích v důsledku nedostatků v rukopisech ve výchozím jazyce nebo nedostatečné znalosti jazyka.
- (2) Psát přístupným a esteticky vyhovujícím stylem příjemců.

(3) Vysvětlit dogmata a redukovat míru, v jaké se Bible pro laiky interpretuje a předkládá jako metatext.¹

Jedním z prvních teoretiků překladu, který do těchto debat také zasáhl, byl Etienne Dolet. Ten již v roce 1540 jako první z pěti principů, jak dobře překládat, uvádí pravidlo, že překladatel musí dokonale pochopit význam zdrojového textu, nicméně „může vysvětlit nejasnosti v textu“ (Basnett 2002, 61).² Basnettová uvádí (2002, 66–76) dobové zastánce volného nakládání s výchozím textem a jeho přizpůsobení aktuálním požadavkům a estetickým normám. V sedmáctém století to byl například Abraham Cowley, v osmáctém století pak Samuel Johnson. K jistému rozdvojení chápání funkce překladu dochází v době romantismu, kdy se někteří překladatelé přiklánějí spíše k myšlenke mechanického překladu, který má pouze zprostředkovat čtenáři přístup k autorovi nebo textu. Tento přístup rozvíjejí překladatelé viktoriánské Anglie, kteří se snaží přenést čtenáře do prostředí výchozího textu a nabídnout mu veškeré jeho zvláštnosti (cf. Basnett 2002).

Uvedené názory na vztah překladatele k výchozímu textu se týkají výhradně textů s vysokou hodnotou jak obsahu, tak formy. Pokud však svůj zájem rozšíříme na všechny texty, které se v současnosti překládají, musíme zavést určitá rozlišení. Při překladu je tedy nutné si uvědomit, o jaký typ textu se jedná, jaká je jeho povaha, status, funkce a účel. Newmark (1988, 45–48) rozlišuje tři hlavní kategorie textů podle jejich převládající funkce, a to: *expresivní*, *informativní* a *vokativní*.³ Vzhledem k postavení autora textů spadajících do první kategorie Newmark označuje také jako „posvátné“ texty, zatímco texty ve zbylých dvou kategoriích označuje z tohoto hlediska společně jako „anonymní“.⁴ Překlad expresivních textů probíhá s využitím sémantické metody překladu se zřetelem právě ke specifickým rysům stylu autora textu, přičemž špatně nebo nepřesně napsané pasáže VT nemá překladatel nijak opravovat, pouze komentovat, případně uvést věcné nebo formální nedostatky. Pro překlad informativních a vokativních textů doporučuje Newmark použít komunikativní metodu překladu, v jejímž rámci jsou jednotlivá překladatelská řešení ovlivněna potřebami cílových čtenářů, a proto se na rozdíl od předchozí kategorie textů „vylepšení“ problematických míst ze strany překladatele očekává.

Podobné rozlišení textů literárních, které jsou významné z hlediska dlouhodobé kulturní hodnoty, a textů pragmatických, které slouží k pokrytí aktuálních komunikačních

1 „(1) To clarify errors arising from previous versions, due to inadequate SL manuscripts or to linguistic incompetence. (2) To produce an accessible and aesthetically satisfying vernacular style. (3) To clarify points of dogma and reduce the extent to which the scriptures were interpreted and re-presented to the laypeople as a metatext.“

2 „The translator must fully understand the sense and meaning of the original author, although he is at liberty to clarify obscurities.“

3 Williams (2001) pro Newmarkovy „informativní texty“ preferuje označení „instrumentální“.

4 „I refer to ‘expressive’ as ‘sacred’ texts; ‘informative’ and ‘vocative’, following Jean Delisle, as ‘anonymous’, since the status of their authors is not important. (There are grey or fuzzy areas in this distinction, as in every aspect of translation).“

potřeb v různých oborech lidské činnosti, lze najít i u dalších autorů (viz kapitola 3). Houseová (1997) například rozlišuje tyto dvě základní kategorie textů při popisu využití zjevného a skrytého překladu, Williams (2009) zase při argumentaci, že tradiční přístupy kritiky překladu nemusejí být pro pragmatické texty vhodné. V této kapitole je pozornost věnována textům pragmatickým, a to právě z důvodu jejich ne vždy optimální kvality a také pro jejich daleko větší zastoupení v současné překladatelské produkci. Oba tyto důvody dokládají výsledky dotazníkového šetření, jehož výsledky jsou prezentovány v podkapitole 6.3.

Skutečnost, že kvalita textů určených pro překlad není vždy optimální, může mít významné důsledky hned z několika hledisek. Problémy nejrůznějšího typu, které se mohou ve VT vyskytovat, především znesnadňují a zpomalují průběh překladatelského procesu samotného a mohou negativně ovlivnit kvalitu CT. Z tohoto úhlu pohledu je tedy kvalita CT jako výstupu překladatelského procesu do značné míry podmíněna kvalitou VT jako jeho vstupu. Neubert a Shreve (1992, 17) v této souvislosti hovoří o zvláštním typu kritické překladatelské analýzy VT, která se soustředí především na defektní texty. V rámci tohoto přístupu se VT nepovažuje automaticky za bezvadný a svým způsobem nedotknutelný. Naopak překladatelé jsou vedeni k tomu, aby kvalitu VT posuzovali kriticky se zaměřením právě na možné defekty.

V globalizovaném světě vědy, techniky a obchodu společně s rostoucí poptávkou po okamžitých informacích roste také objem textů určených pro překlad. Velká část těchto textů je však vytvářena lidmi bez adekvátního jazykového vzdělání. Přitom technikám, postupům a strategiím při psaní odborných a vědeckých textů se v anglosaském prostředí věnuje značná pozornost, jak dokládá řada odborných publikací a kurzů, které se této problematice věnují.⁵ Pravidelně se také objevují kampaně propagující jasné a srozumitelné psaní především v administrativní a právní oblasti. V úvodu ke sborníku z konference *Clear Writing throughout Europe* (Srozumitelné psaní v celé Evropě), kterou v roce 2010 uspořádala Evropská komise jako součást své vlastní kampaně, se uvádějí nežádoucí důsledky nekvalitně napsaných dokumentů. Hlavním vnitřním důsledkem, tedy vlivem na práci samotných orgánů EU, je ztráta času, neboť dlouhé a špatně sepsané dokumenty vyžadují více času ke čtení, porozumění a k překladu. Vnější důsledkem, který lze považovat za mnohem nebezpečnější, je chybné pochopení a nesprávná aplikace právních dokumentů a pokynů. Může se dokonce stát, že tyto dokumenty jsou přeloženy různě v různých jazycích, a proto se také liší jejich užití a cíl v různých zemích (Vassiliou 2011).⁶

Kromě omezené kompetence autorů píšících v rodném jazyce je další možnou příčinou nízké kvality textů určených pro překlad také skutečnost, že z důvodu dominantního postavení angličtiny ve světě nejsou zdaleka všechny texty v anglickém jazyce

5 Internetové knihkupectví Amazon při vyhledávání klíčových slov „technical writing“ a „scientific writing“ nabízí několik desítek tisíc publikací. Kurzy a semináře vědeckého a odborného psaní pak nabízejí prakticky všechny významné vysoké školy a univerzity.

6 „translated differently in different languages and thus applied differently in different countries.“

vytvářeny rodilými mluvčími (Anderman a Rogers 2005). Některé společnosti z ekonomických důvodů pro tyto účely využívají své zaměstnance, kteří sice anglický jazyk ovládají, ale není pro ně jazykem rodným (Dunne 2006).⁷ Se současným nárůstem poptávky po textech v několika jazykových mutacích pro příjemce z různých zemí, získala angličtina status zprostředkujícího jazyka (*relay* nebo *pivot language*), který funguje jako médium pro překlad do dalších méně dominantních jazyků (Gouadec 2007). Z výše uvedených důvodů angličtina představuje pro mezinárodní komunikaci jakousi *lingua franca* (House 2001b). Snell-Hornbyová (2000) dokonce hovoří o určité okleštěné formě standardního (anglického) jazyka, kterou nazývá *McLanguage* či *eurospeak*, Wagnerová (2005b) preferuje termín *sub-English*, tedy jakýsi specifický a redukovaný druh standardní angličtiny. Kvalita takových textů je velmi různorodá, často špatná, navíc je málokdy kriticky hodnocena. Podle Nidy (2001, 8) existuje „mnoho textů, které jsou nesrozumitelné, protože jsou tak špatně napsány.“⁸ Newmark (1988, 41) jde ještě dále, když tvrdí, že „většina překladů je v dnešní době lepší než jejich originál – nebo by alespoň měla být lepší.“⁹

O závažnosti a aktuálnosti tohoto tématu vypovídají též příslušná ustanovení obchodních podmínek poskytovatelů jazykových služeb, kteří jsou si velmi dobře vědomi možných problémů v důsledku nízké kvality zdrojových textů. Příkladem může být výňatek z všeobecných obchodních podmínek překladatelské agentury IVEX Central Europe, s.r.o., ve kterém tato společnost jednak požaduje, aby výchozí text splňoval určité kvalitativní parametry, a jednak si sjednává ochranu v případě, že tento požadavek splněn nebude:

Výchozí text, který Objednavatel dodá Poskytovateli, musí být věcně, terminologicky a jazykově srozumitelný a musí mít čitelnou a přehlednou podobu. Nebude-li zadání výchozího textu splňovat tyto náležitosti, neručí Poskytovatel za správnost překladu a nenese odpovědnost za případné přímé a/nebo nepřímé škody, které Objednavateli vzniknou v důsledku nesprávného překladu. (IVEX Central Europe 2009; Všeobecné obchodní podmínky)

I když by se mohlo zdát, že jsou díky podobným ustanovením poskytovatelé jazykových služeb od důsledků nekvalitních výchozích textů ochráněni, přesto musí přijmout určitá opatření, která práci s defektními VT usnadní a zefektivní. Je třeba si také uvědomit, že tíha nekvalitních zdrojových textů padá nakonec na samotné překladatele, kteří se musí s jednotlivými defekty vypořádat, a to s ohledem na požadavky zadavatele (Snell-Hornby 1992). Do jaké míry však mohou překladatelé do VT zasahovat? Existují nějaká nařízení, o která se mohou opřít? Existuje nějaká klasifikace defektů s ohledem na jejich

7 Dunne (2006, 108) je toho názoru, že jedním z důvodů, proč nejsou zdrojové texty psány rodilými mluvčími, je ekonomicky výhodnější outsourcing.

8 „many texts are difficult to comprehend because they are so badly written.“

9 „the majority of translations nowadays are better than their originals—or at least ought to be so.“

závažnost? Jaké postupy využívají překladatelské agentury a jaké strategie mohou volit překladatelé při práci s defektními texty? A jaké faktory budou asi mít vliv na jejich rozhodování? Mají překladatelé právo v případě potřeby VT vylepšit, nebo je VT nedotknutelná a posvátná entita, která se musí za každých okolností respektovat? Existují objektivní kritéria pro hodnocení kvality zdrojového textu? V této kapitole budeme hledat odpovědi alespoň na některé z výše uvedených otázek. Kromě toho nabídneme výsledky dotazníkového šetření mezi překladateli a překladatelskými agenturami působícími v České republice.

6.2 Výchozí text v překladatelském procesu

V následujících podkapitolách popíšeme z různých úhlů pohledu postavení a roli výchozího textu při překladu. Nejdříve stručně představíme přístupy představitelů vybraných translatologických škol, které se týkají výchozích textů obecně. Poté představíme ustanovení oborových norem, které se týkají práce s VT při poskytování překladatelských služeb. V závěrečné části se již zaměříme specificky na defektní texty a nastíníme jednoduchou klasifikaci problémů, které mohou VT obsahovat.

6.2.1 Přístupy k výchozímu textu v translatologii

Ačkoli je celá řada odborníků přesvědčena o tom, že analýza VT je nedílnou a klíčovou součástí překladatelského procesu, přístupy jednotlivých translatologických škol k VT se mohou poněkud lišit. Například představitelé neohermetismu považují překlad za individuální tvůrčí počín konkrétního překladatele. Behavioristický přístup, který vychází z amerického strukturalismu a bývá spojován s dynamickou ekvivalencí Eugena Nidy (1964), vztahu mezi zdrojovým a cílovým textem věnuje jen málo pozornosti, a zdrojový text tak v podstatě ignoruje. Ve shodě s přístupem založeným na konceptu ekvivalence se ideální překlad od svého VT liší jazykem, do kterého byl převeden, ale shoduje se s ním obsahem, stylem a v některých případech i účinkem na čtenáře (cf. Nida 1964; Göpferich 2007). Není však pochyb o tom, že účinek na čtenáře lze jen těžko objektivně hodnotit. Göpferich (2007) poukazuje na to, že se však jedná o ideál, kterého lze jen sotva kdy dosáhnout, a dodává, že překlad nelze omezovat pouze na převod jazyka, protože zahrnuje i kulturní transfer.

Představitelé funkcionalistického přístupu snižují úlohu VT na pouhou „nabídku informace“ určenou k překladu a klíčovou roli v překladatelském procesu přisuzují účelu překladu, neboli *skoposu*, kterému se podřizuje i stupeň věrnosti (Reiss a Vermeer 1984).¹⁰ Houseová (2001b, 245) tuto „nabídku informace“ otevřeně kritizuje, když říká, že již samotné slovo „nabídka“ dokazuje, že se překladatel sám může rozhodnout a tento výchozí text dle libosti buď akceptovat, nebo ho odmítnout. Zatímco podle teorie skoposu VT zůstává alespoň jakýmsi odrazovým můstkem pro překlad, pro Holtz-Mänttäriovou (1984) VT nemá vůbec žádnou relevanci a její model *překladové*

¹⁰ Definitivní účel či skopos překladu je nejčastěji určován *překladatelským zadáním* neboli *translation brief* (Nord 2005a).

akce (translatorial action) vnímá VT „jako pouhý nástroj k naplnění komunikativních funkcí“ (Baker 1998, 120).¹¹ Zdrojový text tak může být podroben celé řadě zásadních změn v zájmu cílového čtenáře.¹²

Nordová (2005a) kritizuje nezáměr o VT a nabízí textovou analýzu, která zahrnuje i překladatelskou analýzu VT. Ta by měla překladatelům pomoci porozumět funkci a vlastnostem jednotlivých částí VT. Analýza má v první řadě zaručit, že bylo VT zcela porozuměno. Dále si však klade za cíl identifikovat všechna potenciální problematická místa. Podle Nordové (2005a) je skopos CT nadřazený skoposu VT, přesto však musí být v souladu s původním záměrem autora zdrojového textu a nesmí se od něj příliš vzdálit. Textová analýza by měla také zhodnotit to, zda je anebo není VT kompatibilní s CT. V neposlední řadě zavedla Nordová (2005a) pojem *loajality*, kterým má na mysli odpovědnost překladatele vůči všem zúčastněným osobám, tedy nejen vůči klientům, potažmo čtenářům, ale také vůči autorovi VT.

Představitelé lingvistického přístupu k překladu chápou vztah mezi VT a CT jako něco inherentního a zcela zásadního, přestože se ve způsobu analýzy pochopitelně liší (cf. Catford 1965; Baker 1992; Hatim a Mason 1997). Mezi nejznámější lingvisticky orientované translatology, zabývající se hodnocením kvality překladů, patří Juliane Houseová (1997). Její model je ukotven v systémové funkční lingvistice M. A. K. Hallidaye: analyzuje individuální funkci textu, kterou formují tři sémiotické systémy: jazyk/text, registr (detailně v podkapitolách 2.1.2 a 2.3.6), který je tvořen polem (*field*), tónem diskurzu (*tenor*) a způsobem diskurzu (*mode*), a žánr. Zatímco registr vykresluje vztah mezi texty a jejich „mikrokontextem“, žánr propojuje texty s „makrokontextem“ jazykové a kulturní komunity, ve které se dané texty vyskytují (House 2001b).

6.2.2 Výchozí text v ustanoveních oborových norem

V posledních několika dekádách se v oblasti poskytování překladatelských služeb projevila snaha o zvýšení kvality těchto služeb zejména prostřednictvím oborových norem a certifikace subjektů, které v této oblasti působí. Gouadec (2007, 241) upozorňuje, že se jedná o současný trend, který můžeme pozorovat též v mnoha jiných sektorech. Tvrdí, že základní řada norem ISO 900X, které definují zásady řízení kvality obecně, je dnes prakticky nutností pro všechny poskytovatele překladatelských služeb. Jako zástupce této řady může sloužit norma ISO 9001, z jejíž obecných požadavků lze na práci s VT v překladu vztáhnout především tyto: náležitý management zdrojů, což mimo jiné obnáší provedení analýzy proveditelnosti překladatelského zadání a následné přidělení odpovídajících zdrojů; procesní přístup, který se zaměřuje na jednotlivé fáze poskytování služeb; vedení záznamů, které umožňuje dohledat příčiny vzniklých problémů; a komunikace se zákazníky, která umožní přesně vymezit jejich požadavky, zajistí průběžnou spolupráci a usnadní vyřizování reklamací (ISO 2008). Vznikla však

¹¹ source text is „viewed as a mere tool for realizing communicative functions.“

¹² Holtz-Mántariová (1984) se dokonce úmyslně vyhýbá slovům jako „překlad“ či „překládat“, aby se vyvarovala jakýchkoli konotací, které s nimi bývají spojovány.

také skupina norem, které tyto obecné požadavky konkretizují a upravují specificky pro překladatelskou činnost. Protože nám mohou poskytnout zajímavé poznatky pro další zkoumání, zaměříme se v následující podkapitole na vybrané normy a jejich ustanovení týkající se zásad nakládání s VT v překladatelském procesu.¹³

6.2.2.1 EN 15038 α CEPRES

Zřejmě nejrozšířenější a nejuniverzálnější je norma EN 15038, kterou v roce 2006 publikoval Evropský výbor pro normalizaci (CEN) a která od téhož roku platí také v České republice pod označením ČSN EN 15038:2006, *Překladatelské služby – Požadavky na poskytování služby*. Tato evropská norma nahradila také jiné národní normy, jako byla například německá norma DIN 2345 nebo rakouská dvojice norem ÖNORM D 1200 a ÖNORM D 1201.

Norma EN 15038 požaduje, aby poskytovatelé překladatelských služeb provedli analýzu poptávky za účelem stanovit, zda disponují vším potřebným k jejímu provedení (CEN 2006, 8; část 4.2). Ve fázi přípravy pro poskytnutí překladatelské služby je pak nutné VT zkontrolovat, aby bylo možné určit, zda splňuje předem dohodnuté parametry, a případná problematická místa se zákazníkem vyjasnit (CEN 2006, 9; část 5.3). Dále je také nutné zajistit předzpracování VT tak, aby se samotný jeho překlad usnadnil (CEN 2006, 10; část 5.3.2.2).

Vlastní analýza VT je popsána v příloze C ve třech částech. První se věnuje vnětextovým a vnitrotextovým faktorům, kam patří analýza překladatelského zadání, požadavků klienta, kontextu a *kotextu*. Druhá se zabývá makrostrukturou, kam spadá například téma, žánr, registr, funkce a typ textu, ale také ilustrace a grafika. Ve třetí části, která je z našeho pohledu nejzajímavější, se pozornost soustředí na mikrostrukturu, kam norma řadí oblast pragmatiky (presupozice, implikované významy), gramatiky a syntaxe (gramatická koheze, koherence, spojování), slovní zásoby a sémantiky (lexikální koheze, terminologie, frazeologie) a suprasegmentální prvky (např. rytmus, aliterace, prozódie). Je zřejmé, že problémy a nejasnosti se mohou objevit prakticky ve všech těchto rovinách (CEN 2006, 14).

V návaznosti na mezinárodní normu EN 15038 vytvořila Česká národní rada pro certifikaci překladatelských služeb (CEPRES) vlastní normu s cílem přizpůsobit její požadavky podmínkám a prostředí na trhu překladatelských služeb v České republice. Tato norma také požaduje, aby zákazník pro účely analýzy překladatelského zadání a vypracování samotného překladu poskytl VT spolu s dalšími pomocnými a referenčními materiály, jako jsou překladatelské manuály, paralelní texty, glosáře nebo překladové paměti (CEPRES 2007, 10–11; části 7.2.4 a 7.2.5). Norma přitom výslovně požaduje, aby poskytovatel překladatelských služeb odmítl zakázku „přesahující jeho možnosti profesionálního plnění“ (CEPRES 2007, 10; část 7.2.2). Ačkoli daný odstavec dále odkazuje k množství textu přeloženého za jeden pracovní den

13 Normy pokrývají další relevantní aspekty procesu jako zakázky (např. organizaci a řízení, předpřípravu atd.).

překladaatele, pojem profesionální plnění lze jistě vykládat širěji ve vztahu k dalším parametrům VT a jeho kvalitě. Norma také stanovuje, že odpovědnost za obsah VT, především jeho úplnost a správnost, a technické parametry jeho nosiče nese zákazník (2007, 11; část 7.2.6).

O aspektu kvality VT norma dále pojednává ve vztahu k překladateli, který samotný překlad vypracovává. Ten má jednak předem odmítnout překladatelský úkol, který by nedokázal řádně vyhotovit, a také vrátit překladatelský úkol, pokud „výchozí text má takové vlastnosti, které zásadně brání provedení úkolu tak, aby vyhotovil profesionální překlad“ (CEPRES 2007, 13; část 7.4.4.1). Jako příklad takové vlastnosti, která brání vyhotovení překladu, se v poznámce pod čarou uvádí „celková či převážná nesrozumitelnost výchozího textu nezpůsobená nedostatečnou kompetencí překladatele“ (CEPRES 2007, 13; část 7.4.4.1).

6.2.2.2 DIN 2345 a ÖNORM D 1200/D 1201

Přestože tyto normy již neplatí, je zajímavé se jimi zabývat, protože také obsahovaly ustanovení týkající se nakládání s VT a regionálně jsou českému prostředí blízké. Německý institut pro normalizaci (Deutsches Institut für Normung) vydal v roce 1998 normu DIN 2345, na jejímž vzniku se podíleli odborníci v oblasti poskytování překladatelských služeb ze všech německy mluvících zemí. Tato norma klade velký důraz na spolupráci ze strany zákazníka během celého procesu překladu. Podle povahy každého překladového projektu může taková spolupráce obnášet například poskytnutí odborné literatury týkající se překládaného tématu, terminologických glosářů, paralelních a srovnatelných textů nebo konzultace přímo na pracovišti zákazníka (DIN 1998, 6; část 4.3).

Pokud jde o samotnou kvalitu VT, zdůrazňuje norma odpovědnost zákazníků za věcnou a jazykovou správnost VT a za vyjasnění jakýchkoli otázek týkajících se chyb, na které překladatel při překladu narazí (DIN 1998, 8; část 5.1). Analýza VT by se pak měla soustředit především na zjištění, zda překladatel disponuje dostatečnými odbornými znalostmi v dané oblasti pro úspěšné přeložení textu a zda má k dispozici relevantní zdroje terminologie. Pokud tomu tak není, vyžaduje norma provedení důkladné rešerše dalších dostupných zdrojů a konzultace problematických míst se zákazníkem a dalšími odborníky (DIN 1998, 8; část 5.3).

V roce 2000 vydal Rakouský institut pro normalizaci (Österreichisches Normungsinstitut) dvojici vzájemně se doplňujících norem ÖNORM D 1200 a ÖNORM D 1201. První z nich, která se týká požadavků na poskytování překladatelských služeb, požaduje, aby zákazník předal poskytovateli služby celý VT nebo alespoň jeho reprezentativní část pro provedení analýzy rozsahu a kvality VT, na jejímž základě je pak vypracována cenová kalkulace (ÖNORM 2000a, 5; část 3.2.1). Druhá norma, která stanovuje požadavky na smluvní vztahy v oblasti poskytování překladatelských služeb, zdůrazňuje nutnost úzké spolupráce mezi zákazníkem a poskytovatelem služby mimo jiné též při poskytování podpůrných materiálů obdobného charakteru, jaký vyjmenovává norma DIN 2345. Podobnosti mezi rakouskou a německou normou lze nalézt také v ustanoveních

týkajících se analýzy VT pro účely překladu, kde je požadováno soustředit se především na možné problémy ve vztahu k odborným znalostem a terminologii.

Podle normy ÖNORM D 1201 za věcnou a jazykovou správnost VT odpovídá zákazník. Proto také nese odpovědnost za nedostatky v překladu vzniklé v důsledku nejasnosti, jazykové kvality nebo terminologické nejednotnosti VT (ÖNORM 2000b, 2; část 4). Další možné problémy ve VT uvádí část 14, která současně upřesňuje, že za nedostatky v překladu VT, který se obtížně čte, je nečitelný nebo se v něm vyskytují neobvyklé zkratky, odpovídá poskytovatel překladatelských služeb pouze v případě, že o této situaci zákazníka neinformoval (ÖNORM 2000b, 5; část 14). Je tedy v zájmu poskytovatele překladatelských služeb, aby se svým zákazníkem řádně komunikoval a na problémy ve VT ho upozornil.

Závěrem této krátké rešerše tedy lze shrnout, že normy upravující poskytování překladatelských služeb požadují:

1. úzkou spoluprací mezi poskytovateli překladatelských služeb a jejich zákazníky jednak při prvotní nabídce překladu tak, aby bylo možné provést řádnou analýzu a vyhodnocení překladatelského zadání, jednak během vypracování překladu tak, aby bylo možné překonat případné problémy, které by se ve VT mohly potenciálně objevit;
2. důkladnou analýzu VT ze strany poskytovatelů překladatelských služeb a potažmo i samotných překladatelů, aby bylo možné problémy ve VT včas odhalit a zakázku případně odmítnout;
3. odpovědnost za věcnou a jazykovou správnost VT ze strany zákazníka. Pokud tedy nedostatky v překladu vzniknou v důsledku defektního VT, poskytovatel překladatelských služeb za ně neodpovídá. Je však vhodné či přímo nutné, aby na tyto problémy před odevzdáním konečného produktu zákazníka upozornil.

Na základě těchto závěrů byly sestaveny výzkumné otázky a hypotézy, které měly za úkol blíže prozkoumat zkušenosti a postup při práci s VT v překladatelských agenturách. Výsledky dotazníkového šetření jsou uvedeny v podkapitole 6.3.2.

6.2.3 Defekty ve výchozích textech

Dříve než představíme jednoduchou klasifikaci nejběžnějších defektů ve zdrojových textech, zamysleme se nad tím, jak vlastně zdrojový text vzniká a jakou roli hraje ve vztahu k dalším účastníkům překladatelského procesu. V této kapitole se v první řadě zabýváme texty informativními (cf. Newmark 1988), při jejichž vzniku hraje kromě samotného autora textu významnou roli také zadavatel, který vznik zdrojového textu iniciuje, například pro nějakou instituci, která chce informovat o svých produktech nebo službách. Vzniká tedy výchozí text, a pokud již od samého začátku není napsán v anglickém jazyce, velmi často je do anglického jazyka přeložen a funguje jako zprostředkující text pro pořízení překladů do dalších jazyků. Výše uvedené dva kroky mohou být zajištěny

jedním člověkem nebo také dvěma odlišnými osobami, tj. autorem zdrojového textu a překladatelem. Autoři informativních zdrojových textů však nejenže běžně postrádají adekvátní vzdělání v profesionálním psaní, velmi často ani nejsou rodilými mluvčími daného jazyka. Strojový překlad dále sráží již tak špatné ohodnocení překladatelských služeb, a pokud k tomu připočteme iniciátory zdrojových textů, kteří také pracují s omezenými finančními prostředky, důsledek se musí promítnout do kvality finálního výchozího textu (Byrne 2006).¹⁴ Překladatel tak dostává do ruky defektní zdrojový text a následuje jeden z několika možných scénářů. Zaprvé defekt může zůstat bez povšimnutí v důsledku nedostatečné znalosti daného oboru nebo v případě chybějícího kontextu pro monosémantizaci dané situace. Zadruhé defekt může být identifikován, ale následně není opraven. Důvodů opět můžeme najít více: nedostatek finančních prostředků, nedostatek času nebo nedostačující kontakt s iniciátorem překladu. Podle třetího a nejlepšího scénáře, je daný defekt identifikován a následně adekvátně opraven.

Otázkou však zůstává, na základě čeho by měl překladatel defekty zdrojového textu opravit. Podle Newmarka (1988, 209) „má být v informativních textech překladatel loajální pouze pravdě.“¹⁵ S tímto tvrzením nemůžeme než souhlasit, na druhou stranu je toto tvrzení do určité míry vyhybavé a příliš vágní. McAlester (1999) je o něco konkrétnější:

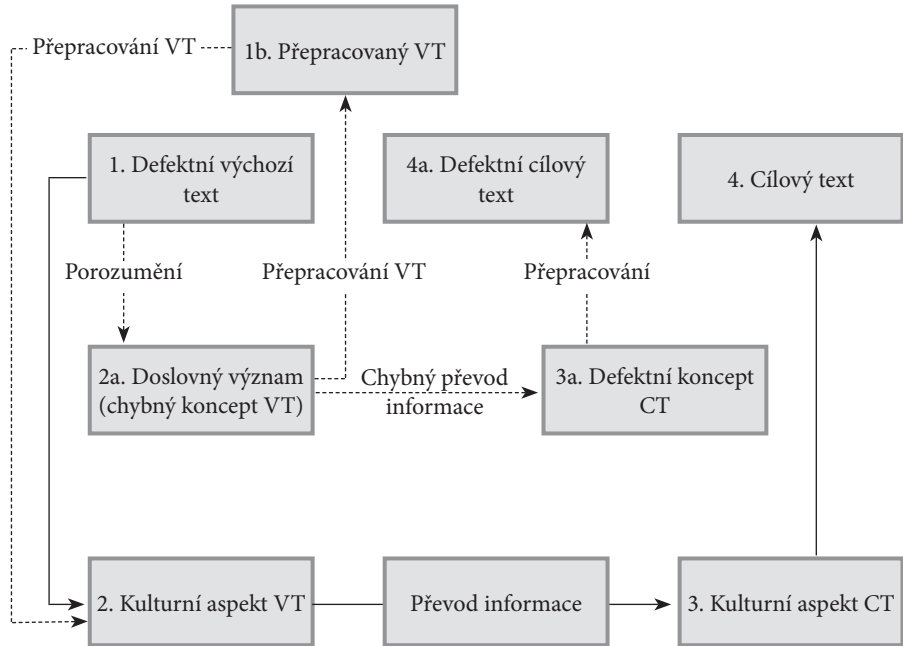
Profesionální překladatelé často musí pracovat s texty, které nejsou zdaleka dokonalé s ohledem na jejich funkci, ale pokud jsou zodpovědnými profesionály a nechtějí se držet principu „defekt na vstupu, defekt na výstupu“ (cf. Kussmaul 1995, 146), mohou vypracovat CT, který sice také nebude zcela bezvadný, ale přesto dojde k celkovému funkčnímu zlepšení daného textu. (McAlester 1999, 171)¹⁶

Obrázek 1 demonstruje obvyklé kroky v překladatelském procesu, kdy kroky 1–2a–3a–4a vedou k defektnímu CT a reflektují Kussmaulův (1995) princip „defekt na vstupu, defekt na výstupu“, zatímco kroky 1–2a–1b–2–3–4 představují strategii, která reflektuje princip „defekt na vstupu, výtečnost na výstupu“ (cf. Dunne 2006, 109).

14 Podle Byrne (2006) je kvantita defektní dokumentace znepokojující, zvláště pokud uvážíme, že kromě některých právních důsledků může kvalita informativních textů znamenat úspěch, ale také neúspěch konkrétního výrobku či celé společnosti.

15 „In informative texts, the translator's only loyalty is to the truth.“

16 „Professional translators frequently handle texts that are far from being functionally perfect, and being responsible professionals and not adhering to the 'garbage in, garbage out' principle (cf. Kussmaul 1995, 146), they may well produce TTs in which there are indeed mismatches, but mismatches which represent functional improvements.“

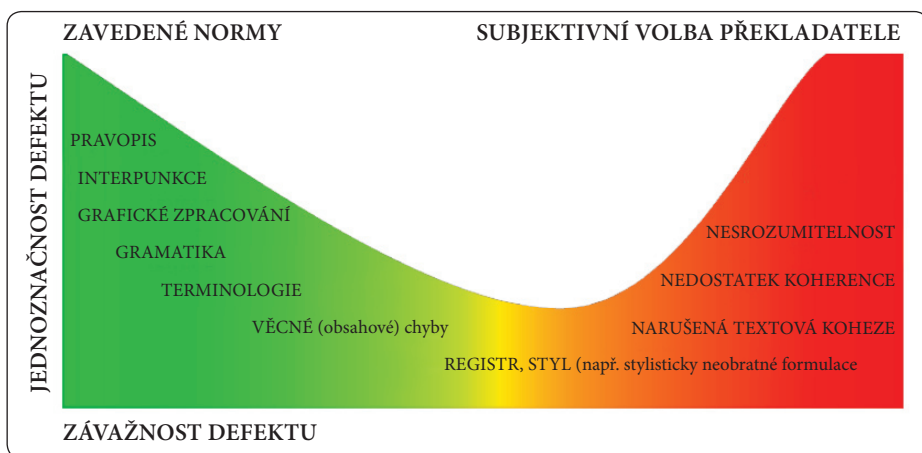
Obrázek 1: Překladačský proces v případě defektního VT (adaptováno podle Dunna 2006, 109)

Strategie, která vede slovy McAlester (1999, 171) k funkčnímu zlepšení daného textu, vyžaduje nejen profesní zkušenost překladatele, ale v první řadě schopnost problematická místa určit, k čemuž významnou mírou může přispět analýza zdrojového textu. Aby tedy bylo dosaženo požadované kvality překladu, je nutné provést náležitou analýzu zdrojového textu v daném kontextu a všechny defekty včas odhalit, aby následně mohly být odstraněny. Je také zřejmé, že závažnost defektů ve výchozích textech se může lišit. Nenacházíme se totiž v oblasti binární opozice, tj. absolutně kvalitní, nebo naopak zcela nekvalitní výchozí text, spíše se pohybujeme na škále, která začíná u vysoce kvalitních textů a přes ty průměrné klesá až k textům velmi nízké kvality, které obsahují množství defektů. Nejběžnější defekty výchozích textů většinou spadají do jedné z následujících kategorií:

- faktická správnost textového obsahu,
- nesrozumitelnost či dvojznačnost textových pasáží,
- koheze, tedy soudržnost textu zajištěná jazykovými prostředky,
- koherence, tedy logická provázanost textu ve vztahu k mimotextové realitě,
- terminologie (užití nesprávné, nestandardní nebo kontextově nevhodující terminologie, nekonzistentní užití atd.),
- neúplnost (chybějící informace atd.),
- gramatické a pravopisné chyby, překlepy,

- styl textu (nedodržení stylistických konvencí pro daný textový typ, neformální, nebo naopak příliš formální registr, nadužívání žargonu, nevhodné použití metaforického jazyka atd.),
- interpunkce (včetně např. chybějících mezer mezi slovy nebo dvojitých mezer),
- formátování textu (nesystematické nebo nekonzistentní užití formátovacích stylů, nevhodné rozvržení textu na stránce atd.),
- problémy se zdrojovými soubory (nestandardní formát souboru, neditovatelný text ve formě obrázků atd.; cf. Dunne 2006).

Výše uvedený seznam defektů není v žádném případě konečný, pouze vyjmenovává ty nejběžnější. Již jsme uvedli výše, že závažnost defektů ve zdrojových textech se může lišit: některé defekty je snadné rozpoznat, a proto překladatelský proces zásadním způsobem neovlivňují (např. překlapy, interpunkce, pravopis či gramatické chyby), zatímco identifikace jiných typů defektů může být obtížnější a jejich vliv na překladatelský proces a kvalitu výsledného produktu je daleko závažnější, zvláště pokud je k tomu zapotřebí konzultace se zadavatelem překladu nebo více kontextu pro monosémantizaci (např. případy nejednoznačnosti či nedostatečná koherence textu). Vztah mezi závažností defektu a jednoznačností jeho identifikace na jedné straně a způsoby překonání tohoto defektu na straně druhé, kdy se překlad může opírat o zavedené normy, nebo naopak spočívá v subjektivní volbě překladatele, je znázorněn na obrázku 2.

Obrázek 2: Vztah závažnosti defektu na jeho jednoznačnosti (Kubánek a Molnár 2012)

6.3 Zkušenosti překladatelů a překladatelských agentur se zdrojovými texty – dotazníkové šetření

O kvalitním překladu se někdy říká, že je neviditelný. Můžeme ho tedy přirovnat k tabulce čirého skla, které je průhledné a do určité míry neviditelné. Dobrý překlad tedy představuje čirou a hladkou tabuli skla, které si mnozí ani nevšimnou, zatímco praskliny a škrábance na skle představují určité nedostatky v překladu, které přitahují pozornost a kazí celkový dojem z textu (cf. Chesterman a Wagner 2002). Obdobné přirovnání můžeme aplikovat na kvalitu VT. Překladateli se vždy pracuje lépe s bezchybným zdrojovým textem než s takovým, který je defektní a obsahuje četné vady ať už jakéhokoli druhu. Navíc na rozdíl od čtenáře překladu, který praskliny a škrábance na skle určitých textových pasáží může do jisté míry ignorovat, pokud se obejde bez informací, které tyto nedokonalosti zastírají, překladatel tuto možnost z podstaty své práce nemá. Kvalita VT tedy hraje v procesu překladu i pro samotný jeho výsledek velmi významnou roli. Jak již bylo řečeno výše, rozhodně ji přitom nelze vnímat jako něco zcela samozřejmého. Toto tvrzení se pokusíme doložit v následujících odstavcích, které čtenáři nabídnou výsledky empirického výzkumu mezi profesionálními překladateli a překladatelskými agenturami v České republice na přelomu let 2012 a 2013.

6.3.1 Kvalita výchozího textu v práci překladatelů

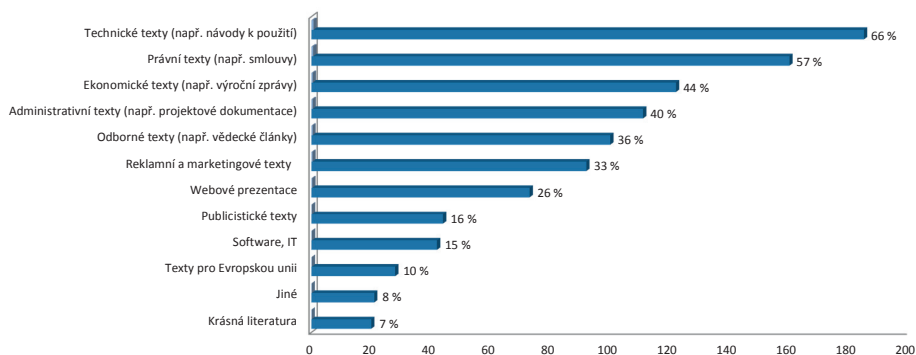
Hlavním cílem tohoto dotazníkového šetření (obsahujícího otevřené i výběrové odpovědi) bylo zmapovat zkušenosti, které mají překladatelé s kvalitou výchozích textů, dále pak defekty, se kterými se nejčastěji setkávají, a strategie, které používají, aby všechny defektní části odstranili a následně nepřeváděli do CT. Dotazník byl formou formuláře na doméně Google rozeslán emailem více než 1 000 překladatelům, z nichž 280 se výzkumu zúčastnilo. Výběr vzorku respondentů byl náhodný.¹⁷ Zde uvádíme pouze dílčí a souhrnné výsledky, které se týkají tématu, o kterém pojednává tato kapitola, celý výzkum byl detailně popsán v článku „Source Text Quality in the Translation Process“ (Molnár 2013).

Pokud by profesionalita byla určována pouze délkou působení v daném oboru, mohli bychom konstatovat, že většina ze zúčastněných překladatelů byli zkušení profesionálové, protože 59 % (164) uvedlo, že překládá více než deset let, 34 % (95) uvedlo, že překládá mezi pěti a deseti lety, a pouhých 7 % (21) ze zúčastněných se považovalo za začínající překladatele, protože se v této profesi pohybují méně než pět let. Zkušenosti překladatelů se odrazily i ve věku participujících v dotazníkovém šetření. 61 % (171) spadalo do věkové kategorie mezi třiceti a padesáti roky, 18 % (49) bylo ve věku padesát až šedesát let a 10 % (29) uvedlo, že hranici šedesáti let již překročili. Nikdo z dotazovaných nebyl mladší dvaceti let a pouhých 11 % (31) dotazovaných patřilo do věkové kategorie mezi dvaceti a třiceti roky. Pro 52 % (145) respondentů překládání představuje hlavní zdroj příjmů, zatímco 48 % (135) uvedlo, že překládá pouze na částečný úvazek.

¹⁷ Emailové adresy byly shromážděny prostřednictvím několika portálů nabízejících jazykové služby (např. www.firmy.cz a www.zlatestranky.cz).

Nadpoloviční většina má vysokoškolské vzdělání v oboru, který souvisí se studiem jazyků, jako je filologie, translologie či pedagogika – 47 % z nich se může prokázat magisterským diplomem a 11 % diplomem bakalářským.

Mezi nejpoužívanější jazyky, se kterými respondenti pracují, patří podle očekávání čeština, angličtina a němčina. Češtinu jako nejběžnější VT volilo 41 % (115), angličtinu 38 % (107) a němčinu volilo 22 % (62).¹⁸ Obdobně na tom byl i nejběžnější cílový jazyk, do kterého zúčastnění překladatelé nejvíce překládají. Dominuje opět čeština s 45 % (126), následuje ji angličtina s 28 % (79) a němčina s 21 % (58).¹⁹ Abychom uzavřeli část, která představila účastníky dotazníkového šetření, obrázek 3 nabídne žánry či textové typy, se kterými překladatelé nejčastěji pracují. Není překvapením, že krásná literatura tvoří pouze malou část překládaných textů, zejména pokud bychom ji srovnávali s technickými, právními či ekonomickými texty.

Obrázek 3: Nejčastěji překládané texty²⁰

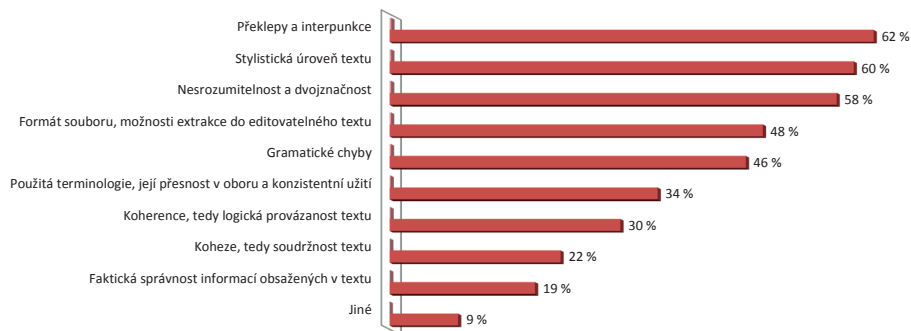
Další část výzkumu byla již zaměřena na téma, které nás v této kapitole zajímá nejvíce, tedy defekty zdrojových textů. Na otázku, zda se respondenti setkávají při své práci s defektními VT, 78 % (219) uvedlo, že se s nimi setkávají běžně, 19 % (54) pouze výjimečně a pouhé 3 % z nich se nikdy s defektním originálem nesetkali. Těm dotazovaným, kteří odpověděli na výše uvedenou otázku kladně, byl nabídnut seznam potencionálních defektů, z nichž mohli vybrat všechny ty, se kterými se během své praxe setkali. Seznam problémů byl inspirován Nordovou (2005), Dunnem (2006) a Kubánkem a Molnárem (2012). Výsledky pro přehlednost nabízíme v obrázku 4. Přestože nejvíce respondentů (170) za nejběžnější problém VT zvolilo překlepy a interpunkci, nejedná se o defekt, který by zásadním způsobem znesnadňoval porozumění textu. Závažnějšího charakteru jsou problémy spojené se stylistickou úrovní či nesrozumitelností textu, ty vyžadují výrazně větší zásah do VT. Zvláštní pozornost si jistě zaslouží problémy

18 Respondenti měli možnost uvést více jazyků, s kterými pracují, a proto je součet procent vyšší než 100 %.

19 Všechny další jazyky již byly procentuálně výrazně méně zastoupeny v porovnání s češtinou, angličtinou a němčinou. Mezi ty nejsilnější bychom našli ruštinu, francouzštinu, polštinu a španělštinu.

20 Respondenti měli možnost uvést více typů textu, s kterými pracují, a proto je součet procent vyšší než 100 %.

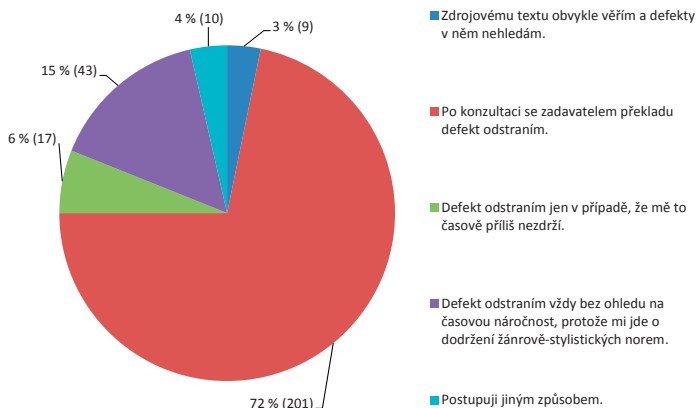
spojené s formátem souboru a s jeho extrakcí do editovatelného textu, protože se s tímto problémem setkala bezmála 50 % (131) respondentů. Navíc to potvrzuje i skutečnost, že bez patřičných dovedností s informačními technologiemi se v dnešní době překladatel neobejde.

Obrázek 4: Nejčastější defekty zdrojových textů

I přes vysoký počet těch, kteří se s defektními VT setkávají, pouze 23 % (63) z tohoto důvodu někdy zakázku odmítlo. Téměř 60 % (166) respondentů však uvedlo, že z důvodu defektního zdrojového textu byli v minulosti nuceni kontaktovat klienta, agenturu či zadavatele. Na otázky, jaký defekt by pro ně mohl být důvodem, aby překladatelskou zakázku odmítli, 88 % (231) volilo *nesrozumitelnost*, 30 % uvedlo *formát souboru a jeho extrakce do editovatelného textu* a 26 % (67) zvolilo *terminologii*.²¹ Téměř 60 % (166) překladatelů však potvrdilo, že alespoň jednou byli ze strany zadavatele požádáni, aby „vylepšili“ zdrojový text nebo odstranili jeho problematické části. Z této skupiny překladatelů tuto službu 21 % (58) vykonává dokonce pravidelně. Poslední dvě otázky dotazníkového šetření byly zaměřeny na to, jak respondenti přistupují k defektům VT a jaké strategie aplikují při jejich odstranění. Jak ilustruje obrázek 5, pouze 3 % (9) respondentů obvykle důvěřuje zdrojovému textu a žádné defekty v něm nehledá ani neočekává. Naopak 72 % (201) uvedlo, že defekt odstraní, avšak až po konzultaci se zadavatelem překladu. 6 % (17) ze zúčastněných překladatelů defekt odstraní, pokud to není časově náročné, a příliš je to časově nezdrží, zatímco pro 15 % (43) časová náročnost nehraje roli, protože defekt odstraní vždy, aby byly dodrženy žánrově-stylistické normy. Není bez zajímavosti, že 72 % respondentů upřednostňuje před opravením defektního textu konzultovat zadavatele.

21 Otázka s výběrovou odpovědí. Respondenti mohli zvolit více odpovědí, a proto je součet procent vyšší než 100 %.

Obrázek 5: Jak postupujete, když narazíte ve zdrojovém textu na defekt/chybu?

Poslední část průzkumu poskytla respondentům prostor, aby se k této problematice vyjádřili svými vlastními slovy. Není možné, abychom zde uvedli odpovědi všech respondentů na otevřenou otázku, jak při práci s defektními zdrojovými texty postupují. Navíc se mnohé názory a doporučení opakovaly a vzájemně překrývaly.²²

Většina překladatelů se shodla na tom, že malé defekty, jako jsou překlepy a zřejmé gramatické chyby, opraví, aniž by konzultovala zadavatele. Několik respondentů preferuje i sebemenší změny zaznamenávat do poznámek k překladu, kde vysvětlí svou snahu text „vylepšit“ či jinak upravit. Situace se však stává složitější, pokud se problém týká terminologie nebo srozumitelnosti textu. V takových případech překladatelé kontaktují zadavatele okamžitě s žádostí o objasnění problematické pasáže či terminologie. Mnozí překladatelé při řešení nejrůznějších defektů zdrojového textu využívají celou řadu vyhledávačů, terminologických databází a paralelních korpusů, aby našli nejvhodnější ekvivalent pro daný *kontext*. Deset respondentů uvedlo, že si netroufají opravovat jakýkoli problém ve zdrojovém textu, ale upřednostňují svůj překlad opatřit komentářem, v kterém nabízí možné řešení problémové situace. Finální rozhodnutí tak nechávají na agentuře či zadavateli překladu. Jedna překladatelka uvedla, že její snaha komunikovat s překladatelskými agenturami je jako „házet perly sviním,“ protože mnohé agentury jsou ke kvalitě překladů zcela lhostejné.

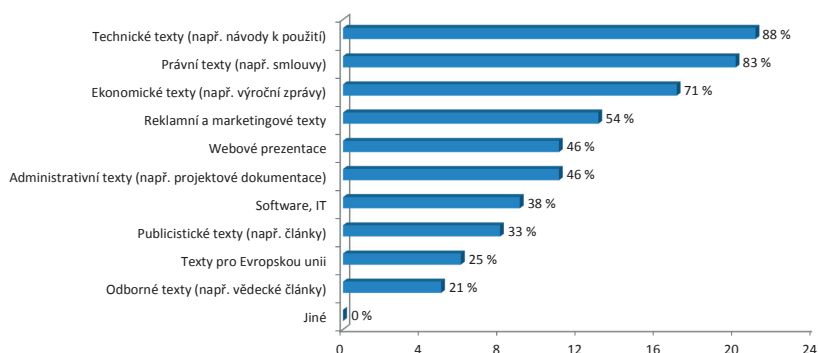
6.3.2 Kvalita výchozího textu v práci překladatelských agentur

Kromě vlivu na práci samotných překladatelů, který jsme právě popsali, vstupuje kvalita VT jako významný faktor také do práce překladatelských agentur a do jejich vztahu s překladateli a se zadavatelem překladu. V této části prezentujeme výsledky dotazníkového šetření, jehož cílem je získat podrobnější náhled na problémy, se kterými se překladatelské agentury ve vztahu k VT setkávají, a na postupy, které při práci s VT

²² Otázka byla dobrovolná. Odpovědělo 128 respondentů z 280.

využívají. Rozlišení překladatelů jako konkrétních osob, které překlad vypracují, a překladatelských agentur,²³ které překladatelský proces organizují ve smyslu zajištění zdrojů potřebných pro překlad a zprostředkování komunikace se zadavatelem a překladatelem, je na místě právě z důvodu odlišné úrovně, na které tyto dva subjekty s VT pracují. Zatímco překladatelé se musejí vypořádat s konkrétními problémy v textu, překladatelské agentury řeší spíše zajištění kvality překladatelského procesu a jeho produktu jako celku. Role, kterou při této činnosti sehrávají, je podle našeho názoru velmi významná. Při sestavování dotazníku jsme vycházeli z požadavků a doporučení oborových norem, jejichž přehled je uveden v podkapitole 6.2.2. Vzhledem k zaměření těchto norem spíše na procesní stránku poskytování překladatelských služeb je zřejmé, že spíše než na individuální překladatele cílí právě na překladatelské agentury.

Při dotazníkovém šetření bylo s žádostí o vyplnění anonymního elektronického dotazníku na platformě Google osloveno sto překladatelských agentur, z nichž dvacet čtyři se výzkumu zúčastnilo. Z tohoto počtu čtyři respondenti mají své služby certifikované podle oborové normy EN 15038 a současně podle obecnější normy ISO 9001. Jedna další agentura uvedla, že procesem certifikace podle těchto dvou norem právě prochází. Další čtyři agentury vlastní certifikaci pouze podle normy ISO 9001, přičemž zbývajících devatenáct své služby certifikované nemá. Pokud jde o zaměření na tematické oblasti a typy textů (obrázek 6), zúčastněné překladatelské agentury nejčastěji překládají technické, právní a ekonomické texty, což plně koreluje s výsledky výzkumu mezi jednotlivými překladateli. Naopak překlad odborných textů, mezi které řadíme například vědecké články, zajišťují překladatelské agentury v daleko menší míře než přímo samotní překladatelé. To může souviset s užší vazbou odborníků, autorů těchto článků, přímo s překladateli, kteří se v dané oblasti specializují. Žádná překladatelská agentura také neuvvedla, že součástí jejich portfolia je překlad krásné literatury. Souhrn výsledků, které jsou diskutovány v následujících odstavcích, je uveden v tabulce 1.²⁴

Obrázek 6: Nejčastěji překládané texty v překladatelských agenturách

23 Pod pojem překladatelská agentura zahrnujeme poskytovatele překladatelských služeb i jednotlivce, kteří sami překládají a zprostředkovávají i služby svých kolegů překladatelů (cf. Samuelsson-Brown 2010, 18).

24 Prezentovány jsou souhrnné výsledky šetření; podrobnější popis nabízí ve své studii Kubánek (2013).

Prvním cílem bylo zjistit, zda překladatelské agentury analyzují VT, jak to vyžadují příslušné normy, a na jaké typy defektů se přitom zaměřují. Patnáct respondentů (63 %), mezi nimi všechny agentury certifikované podle normy EN 15038, analyzuje VT vždy, osm respondentů (33 %) analyzuje VT pouze v některých případech a jeden respondent (4 %) VT neanalyzuje. Domníváme se, že více než třetina účastníků, pro které není analýza VT nedílnou součástí jejich práce, je poměrně znepokojující výsledek. Jak je vidět z tabulky 1, analýza VT se nejčastěji týká grafické úpravy a rozložení textu na stránce (20 respondentů), formátu souboru a možnosti extrakce editovatelného textu (18 respondentů). To odpovídá skutečnosti, že před analýzou samotného textu je často nutné překonat určité technické bariéry. K tomu, na rozdíl od individuálních překladatelů, mohou mít agentury vlastní odborníky i specializované nástroje. S určitým odstupem pak následovala analýza zaměřená na srozumitelnost textu (12 respondentů), překlepy a chyby v interpunkci a použitou terminologii (shodně 11 respondentů). Je potěšující, že součástí úvodní analýzy je právě srozumitelnost textu a použitá terminologie, protože problémy v těchto oblastech mohou překlad velmi zkomplikovat a snadno se přenést do cílového textu. Komplexní správu terminologie svých klientů dnes navíc překladatelské agentury přebírají jako součást poskytovaných služeb. Naopak nejméně často se analyzuje věcná správnost informací obsažených v textu (4 respondenti), což je z důvodu časové náročnosti v této úvodní fázi pochopitelné.

Druhá oblast zkoumání vychází z předpokladu, že defektní VT se překládají obtížněji, což by se mělo projevit v cenové kalkulaci a ve stanovení termínu pro vyhotovení překladu. Patnáct respondentů (62,5 %) tento faktor bere v potaz, z toho jedenáct respondentů (46 %) jak při stanovení ceny, tak termínu vyhotovení překladu, tři (12,5 %) pouze při stanovení termínu vyhotovení a jeden (4 %) pouze při stanovení ceny. Naopak devět (37,5 %) respondentů kvalitu VT při stanovení ceny a termínu pro vyhotovení vůbec nereflektuje. Opět se jedná o poměrně vysoký počet, který svědčí o nedostatečném ohledu na práci samotných překladatelů. Pokud míra závažnosti defektů překročí určitou mez, při které již nelze zaručit požadovanou kvalitu překladu, požadují oborové normy, aby překladatelská agentura takovou zakázku zcela odmítnout. Na otázku zkoumající tuto možnost odpovědělo šestnáct respondentů (67 %), že se tak stává pouze v ojedinělých případech, a osm zúčastněných překladatelských agentur (33 %) zakázky z tohoto důvodu neodmítá nikdy. V tomto počtu je zahrnuta i odpověď jednoho respondenta, který využil možnost doplnit vlastní komentář, podle kterého sice zakázky neodmítají, přestože by to v některých případech bylo na místě. Z výsledků i z této individuální odpovědi je patrné, že přednost zde dostává snaha získat zakázku. Defekty ve VT, které nejčastěji vedou k odmítnutí zakázky ze strany překladatelské agentury, spadají do kategorií srozumitelnost textu (9 respondentů) a dále pak formát souboru, možnosti extrakce editovatelného textu (5 respondentů). Na druhou stranu překlepy a chyby v interpunkci a gramatické chyby pro žádného respondenta důvodem k odmítnutí nejsou. Čtyři zúčastněné překladatelské agentury doplnily své vlastní důvody pro odmítnutí: ve dvou případech se jednalo o situace, kdy je obsah VT

problematický z etického hlediska (např. smlouvy o obchodu s lidmi), v dalších dvou případech pak šlo o nečitelnost často ručně psaného textu.

Jakmile tedy agentura převezme VT od klienta a zadá ho určitému překladateli k překladu, je její úlohou poskytovat překladateli náležitou podporu a být prostředníkem při řešení případných defektů s klientem. Všechny agentury účastníci se dotazníkového šetření potvrdily, že jejich překladatelé se na ně obracejí s defekty ve VT. Pro dvacet jedna agentur (87,5 %) je to běžná situace, u zbývajících třech (12,5 %) k tomu dochází zřídka. Dva účastníci šetření doplnili, že své překladatele vyzývají, aby je vždy kontaktovali v případě, pokud se domnívají, že ve VT odhalili jakékoli nedostatky. Tato zjištění jen dále potvrzují nízkou kvalitu textů zadávaných k překladu. Celkově nejčastější problémy, se kterými se překladatelé na agentury obracejí, souvisejí s použitou terminologií (19 respondentů) a srozumitelností textu (17 respondentů). Naopak nejméně překladatelé konzultují překlapy a chyby v interpunkci (4 respondenti) a gramatické chyby (1 respondent). To odpovídá umístění těchto položek ve schématu na obrázku 2, ze kterého vyplývá, že zatímco gramatika, interpunkce a pravopis se řídí zavedenými normami, které mohou překladatelé při řešení problematických pasáží využít, nesrozumitelnost textu je mnohem obtížněji překonatelný problém. Přestože terminologie určitých oborů by také měla být do značné míry standardizovaná, souvisí relativně vysoká míra konzultací týkajících se použité terminologie podle našeho názoru se snahou překladatelů důsledně vyhovět požadavkům klienta na užívání takových termínů, které sám odsouhlasí.

Kontakt mezi překladateli a zákazníky zajišťují překladatelské agentury, které se zúčastnily šetření, takto: dvanáct (50 %) umožňuje přímý kontakt, pouze pokud se vyskytne konkrétní problém, který je nutné takto vyřešit. Deset agentur (42 %) zaměstnává pro zprostředkování komunikace mezi překladateli a zákazníky projektové manažery, kteří pomáhají řešit také problémy související s defekty ve VT. Jeden účastník šetření (4 %) svým překladatelům poskytuje kontaktní informace zákazníka jako součást překladatelského zadání vždy, jeden účastník (4 %) naopak během vypracovávání překladů své zákazníky nikdy nekontaktuje. Lze tedy konstatovat, že překladatelské agentury svou roli prostředníka plní.

Po vyhotovení překladu a jeho předání zákazníkovi může nastat situace, kdy klient kvalitu tohoto výsledného produktu u překladatelské agentury reklamuje. Případy, ve kterých se prokáže, že reklamované nedostatky souvisejí s defekty ve VT, se vyskytují občas u čtrnácti překladatelských agentur (58 %) účastnících se šetření a pouze zřídka u šesti agentur (25 %). Dva respondenti (8 %) se s těmito případy nesetkávají nikdy a další dva na tuto otázku nedokázali odpovědět. Naprostá většina respondentů má tedy s těmito případy zkušenosti. Problémy v překladu nejčastěji souvisejí se srozumitelností VT (14 respondentů) a dále pak s použitou terminologií (11 respondentů), stylistickou úrovní (10 respondentů) a věcnou správností VT (9 respondentů). Na druhou stranu nejméně problematické jsou z pohledu výsledného překladu nedostatky související s formátem souboru VT (2 respondenti), grafickou úpravou (1 respondent) a gramatickými

chybami (1 respondent). Tyto výsledky opět dokládají relativní závažnost různých typů defektů tentokrát pro překlad jako produkt. Je zřejmé, že autoři VT mají největší nedostatky v oblasti jasného, přesného, srozumitelného a stylově adekvátního vyjadřování.

Jak již bylo uvedeno, některé překladatelské agentury mají ve svých obchodních podmínkách taková ustanovení, která je zbavují odpovědnosti za takto vzniklé nedostatky. Z účastníků dotazníkového šetření má takto upravené smluvní vztahy se zákazníky pět agentur (21 %), z nichž tři mají své služby zároveň certifikovány podle normy EN 15038. Naopak čtrnáct respondentů (58 %) taková ustanovení ve svých obchodních podmínkách nemá. Přitom polovina z nich v odpovědi na předchozí otázku uvedla, že se s defekty v překladech, které souvisejí s kvalitou VT, setkává pravidelně a další čtyři takové případy řeší zřídka. Zbývajících pět účastníků výzkumu (21 %) na tuto otázku nedokázalo odpovědět. Tato zjištění svědčí o poměrně nízkém právním vědomí překladatelských agentur v České republice ve vztahu ke kvalitě poskytovaných služeb.

	Předmět analýzy VT	Důvod pro odmítnutí zakázky	Důvod pro konzultace ze strany překladatele	Defekt v CT související s VT
formát souboru	18	5	12	2
grafická úprava	20	2	8	1
překlepy a chyby v interpunkci	11	0	4	3
gramatické chyby	6	0	1	1
použitá terminologie	11	1	19	11
stylistická úroveň textu	8	2	6	10
koheze textu	6	3	6	3
koherence textu	7	3	8	3
srozumitelnost textu	12	9	17	14
věcná správnost informací	4	1	11	9
ostatní (vlastní komentář)	0	4	1	0

Tabulka 1: Souhrnný počet odpovědí respondentů na doplňující otázky A1d, A3d, B1d a C1d podle jednotlivých kategorií defektů

6.4 Jak naložit s defekty ve výchozím textu při překladu

Jak již několikrát zaznělo na předchozích stránkách, kvalita VT je různorodá a nelze ji vnímat jako něco samozřejmého. Naše tvrzení bylo doloženo výsledky dotazníkového šetření mezi překladateli i překladatelskými agenturami, které potvrdily, že se ve své

profesi s defektními zdrojovými texty setkávají. Z úrovně překladatelských agentur se na následujících řádcích opět vrátíme na úroveň překladatelů, pro které se pokusíme navrhnout, jak k defektním textům přistupovat a do jaké míry do nich mohou zasahovat (cf. Snell-Hornby 1992). Jinými slovy budeme dál rozvíjet Nidovu (2001, 8–9) myšlenku vnitrojazykového překladu, kterou měl na mysli, když mluvil o „přepisování špatných textů do srozumitelnější podoby ..., neboť jsou mnohé texty určené k překladu jen těžko srozumitelné ... protože jsou tak špatně napsané.“²⁵ Je nicméně nutné podotknout, že neexistují žádná normativní pravidla, o která bychom se mohli ve vztahu k defektním VT opřít. I níže prezentované názory a překladatelské postupy mají často spíše formu doporučení a jsou stále předmětem diskuzí mezi zastánci spíše preskriptivního přístupu, nebo naopak deskriptivního přístupu k překladu.

6.4.1 Analýza výchozího textu

Vzhledem ke skutečnosti, že defektní zdrojový text celý překladatelský proces činí komplikovanější, je třeba věnovat zvláštní pozornost analýze VT a přípravné fázi, která VT připravuje pro samotný překlad.²⁶ Tato přípravná fáze, jak podotýká Druganová (2013), je běžná v případě softwarové lokalizace, případně u překladatelských agentur, jak jsme ukázali výše, jinak se však jedná o méně obvyklou strategii. Nicméně není sporu o tom, že zkvalitnění VT na začátku překladatelského procesu může pomoci předejít mnoha problémům, které by vyvstaly v jeho pozdější fázi – například opravy defektních míst v originálu (Drugan 2013).²⁷

Potřebu důkladné analýzy VT zdůrazňují Neubert a Shreve (1992, 17), kteří zmiňují „zvláštní typ kritické překladatelské analýzy výchozího textu, která není komparativní, ale ... soustředí se především na defektní texty.“²⁸ Rovněž tato kritická analýza nepovažuje VT za něco nedotknutelného či posvátného, co by nemohlo být během překladatelského procesu nijak upraveno. Gouadec (2007, 71) v této souvislosti mluví o *hodnocení přeložitelnosti (translatability assessment)*, čímž má na mysli hodnocení kvality, jejímž cílem je zajistit, aby zdrojový text vyhovoval standardům kvality a neobsahoval žádné jazykové, ani obsahové chyby, a byl tedy přeložitelný. Tato analýza VT nebo také *hodnocení přeložitelnosti*, použijeme-li Gouadecův termín, by měla podle Gouadeca (2007, 70–72) a Nordové (2005) vést k tomu, aby překladatel:

- určil všechny chyby, nejasnosti, interference a jiné problémy, které mohou ohrozit kvalitu CT,

25 „rewriting bad texts into a more understandable form ..., [since] many texts submitted for translation are extremely difficult to understand ... because they are so badly written.“

26 Nezamýšlíme se nad překladatelským procesem v případě strojového či automatizovaného překladu. Ten by vyžadoval nejen analýzu VT, ale také post-editaci a pečlivou revizi CT.

27 Z analýzy zdrojového textu může profitovat také jeho autor či zadavatel překladu, a to tím, že překladatel identifikuje nevhodné kolokace, defekty a další problematická místa VT. Tato zpětná vazba je o to cennější, pokud má být originál publikován.

28 „a unique kind of critical translation analysis which is not comparative but ... focuses on the source text to be translated and deals primarily with defective texts.“

- vytvořil otázky, které je potřeba konzultovat, dovolí-li to okolnosti a časové možnosti, s autorem VT nebo se zadavatelem překladu/překladatelskou agenturou,
- určil všechna problematická místa, která nejsou zcela srozumitelná a vyžadují studium dalších materiálů,
- určil všechny další problémy, které vyžadují zvláštní pozornost, zejména tam, kde se překladateli nabízí více možných řešení (např. zda převádět měrné jednotky),
- vypsal terminologii, která vyžaduje zvláštní zpracování (např. je nutná terminologická rešerše, práce s terminologickými databázemi a paralelními korpusy; termín vyžaduje ověření či odbornou konzultaci; terminologická konzistence je ohrožena atp.).

Prostřednictvím analýzy zdrojového textu se tedy překladatel seznámí s jeho kvalitou, a v případě závažných problémů může vyjednávat lepší smluvní podmínky, nejen finanční, ale například také posunutí termínu dodání. Současně má překladatel také více času na to, aby kontaktoval příslušné osoby, ať už přímo zadavatele překladu nebo projektového manažera v překladatelské agentuře, a požádal o objasnění nesrozumitelných či jinak problematických pasáží. Překladatel se také případně může obrátit na odborníka v daném oboru. V takovém případě je časová rezerva velmi cenná, protože odborníci jsou obvykle časově zaneprázdnění, navíc by si překladatel nápravu nesrovnalostí ve VT měl účtovat zvlášť (Gouadec 2007). Druganová (2013, 104) rovněž zdůrazňuje důležitost analýzy VT a dodává, že „pokud je tato fáze zanedbána, lze očekávat větší pracovní nasazení později, kdy však již čas může být drahý.“²⁹ Pokud analýza odhalí příliš závažné defekty, překladatel by měl zakázku odmítnout, jak doporučuje Gouadec (2007).³⁰

6.4.2 Funkce textu a korelační teorie podle Newmarka

Jedním z výrazných zastánců preskriptivního přístupu byl britský translátolog Peter Newmark. Svá doporučení, týkající se překladatelských postupů, Newmark (1988) vztahuje k převládající funkci, kterou překládaný text plní. Jak již bylo uvedeno v úvodu této kapitoly, první z nich je *funkce expresivní*, která je vyjádřením názorů, postojů a pocitů autora textu, kterým může být například literární dílo nebo projev, autobiografie nebo osobní korespondence. Při překladu těchto textů musí podle Newmarka překladatel rozeznat běžné užití jazyka od rysů typických pro idiolekt autora. Tyto zvláštnosti ve vyjadřování nesmí překladatel nijak upravovat. *Informativní funkce* slouží k přenosu mimojazykových skutečností v textech, jako jsou učebnice, technické zprávy nebo vědecké články. Newmark upozorňuje, že překlad těchto textů tvoří převažující část

29 „if this is neglected, substantial extra work is likely to be needed later in the project, when time is a premium.“

30 U velkých překladatelských projektů, které vyžadují překladatelský tým, tedy projektového manažera s celým týmem překladatelů, je analýza VT zcela zásadní a předchází budoucím komplikacím. Pokud dojde například k odhalení vážného defektu až poté, kdy se začalo pracovat na překladu hned do několika jazyků zároveň, projektový manažer musí zpětně kontaktovat všechny překladatele, aby defekt opravili, což je pochopitelné nejen neefektivní, ale také finančně náročné.

pracovní náplně překladatelů v mezinárodních organizacích i překladatelských agenturách a že jejich kvalita někdy není zcela optimální. Obě tato tvrzení lze doložit výsledky výše uvedeného dotazníkového šetření. V případě těchto textů Newmark k odstranění případných defektů a vylepšení vadného originálu přímo nabádá s tím, že cílem je především umožnit bezproblémový přenos informace. Poslední z trojice hlavních funkcí je *funkce vokativní*, která vyjadřuje apel textu na čtenáře. Typická je pro texty obsahující pokyny, dále pro reklamu a další druhy persvazivních textů. U těchto textů jsou případné úpravy při překladu dány nutností dosáhnout ekvivalentního účinku na čtenáře.

Další osou, pomocí které Newmark (1988, 204) charakterizuje přístup k VT, je význam autora daného VT. Z tohoto pohledu vyčleňuje *autoritativní texty*, u kterých je dominantní expresivní funkce a styl autora je významnější než jazykové normy. Proto je nutné při překladu respektovat veškeré zvláštnosti autorského stylu a nijak je neupravovat. Na případné faktické či formální nedostatky má překladatel upozornit v samostatné poznámce. Druhou skupinou jsou *texty anonymní*, u kterých není významný jejich autor, důležité však je to, aby došlo k naplnění funkcí textu, kterými jsou především funkce informativní a vokativní. Newmark tvrdí, že v případě těchto textů je zcela v pořádku, pokud překladatel chybná fakta opraví a styl textu diskrétně vylepší. Neváhá však zdůraznit, že by takových změn mělo být minimální množství (Newmark 1988, 204).³¹ Jinými slovy zkvalitňovat zdrojový text je možné, „avšak pouze za předpokladu, že je originál defektní nebo postrádá-li zásadní informaci pro předpokládaného čtenáře textu“ (Newmark 1988, 205).³²

Překladatel je tedy podle Newmarka (1988) oprávněn:

- odstranit idiolekt z VT, aby nebyl přenášen do CT,
- objasnit neúmyslnou dvojznačnost, pokud tuto úlohu nezastane kontext,
- nepřekládat smysl za použití metafor a vyhýbat se kolokviálním metaforám,
- odstranit redundantní informace z VT,
- opravit referenční, gramatické a terminologické nepřesnosti, překlepy a jiné chyby,
- opatřit komentářem jakoukoli pochybnost v textu nebo na ni alespoň upozornit,
- minimalizovat či úplně odstranit slangová slova a žargon,
- zlepšit styl VT.

Později Newmark (1995, 33) vyjádřil přesvědčení, že dosavadní doporučení založená na rozlišení tří základních funkcí textu jsou příliš obecná s ohledem na skutečnost, že naprostá většina překladatelské práce se neodehrává na úrovni textu jako celku, ale spočívá v drobných úpravách na nižších rovinách. Proto svá doporučení systematizoval do podoby ucelené sady sedmi korelací (Newmark 1995, 34–41), které vyjadřují vztah

31 Podle Newmarka (1988, 205) je hlavním kritériem pro zlepšení zdrojového textu překladatelovo přesvědčení, že tím pomůže autorovi zdrojového textu předat informaci příjemci tak, jak byla zamýšlena.

32 „but only if the original is defective in its writing or lacking in information essential to the putative reader.“

mezi charakterem VT a doporučeným překladatelským postupem, který lze aplikovat na překladovou jednotku libovolné velikosti. Při sestavování korelací Newmark již nepracuje výhradně s funkcí textu ale s důležitostí jazyka, která je dána buď povahou situace, za které překlad vzniká, nebo charakterem samotného překládaného textu (příkladem mohou být kvalitní básně, povídky nebo vládní politická prohlášení). Doporučení pak staví na pojmu těsnosti překladu, který se v jeho pojetí co nejvíce blíží doslovnému překladu a zachovává denotativní i konotativní významy originálu. Zde uvádíme pouze tři korelace, které se nejvíce týkají práce s defektním VT:

1. Čím důležitější je jazyk originálu nebo výchozího textu, tím těsněji je třeba jej přeložit.
2. Čím méně důležitý je jazyk výchozího textu, nebo gramatické jednotky na jakékoliv rovině, o to méně těsný musí být překlad. Pokud je takový úsek textu nedůležitý či je napsaný špatným stylem, je možné jej nahradit standardním společenským užitím jazyka.
3. Čím horší je styl a struktura běžného výchozího textu informativního charakteru, tím lépe je třeba jej přepsat či přestrukturovat. Míra a rozsah revizí souvisí podle Newmarka také s anonymitou VT, která se však nevztahuje na překladatele. Ten musí odevzdat dobře napsaný text na profesionální úrovni.

Ve své poslední, sedmé korelaci Newmark předznamenává zájem o ty faktory, které nemají duální charakter typický pro ostatní korelace, ale svou povahou jsou univerzální. Řadí mezi ně fakta materiální povahy a myšlenky, o kterých texty pojednávají; logiku, která však nesouvisí s kontextem nebo kulturou, ale zajišťuje smysluplnost textu; lidská, zvířecí a environmentální práva; a estetické zásady psaní, které zajišťují maximální úspornost srozumitelnost a přijatelnost překladu. Pokud nedochází k narušení těchto faktorů, lze text označit za validní, naopak pokud se v něm vyskytují prohřešky proti některému z nich, jde o text defektní (Newmark 2001, 180). V takovém případě je překladatel povinen na tyto nedostatky upozornit a v poznámce vysvětlit, jaký zásah do textu pro jejich nápravu provedl.

Obecně bychom tedy mohli shrnout, že podle Newmarka překladatel může (či snad dokonce musí) zkvalitňovat VT, u kterého převládá informativní nebo vokativní funkce, jehož jazyk je méně důležitý a který má anonymní povahu. Zásahy do VT pak Newmark po překladateli vyžaduje vždy, když se setká s prohřešky proti faktorům, které jsou univerzální povahy.

6.4.3 Koncept překladové normy v překladatelském procesu

Není možné hledat preskriptivní pravidla a doporučení pro překladatele, aniž bychom nezmínili koncept norem, který byl v posledním půl století velmi diskutován a který je pro hodnocení kvality překladu zcela zásadní (cf. Toury 1980; 1995; 1999; Hermans 2013; Schäffner 1999). Normy představují určité obecné hodnoty v konkrétním společensko-

historickém kontextu, které určitá komunita v oblasti překladu sdílí a respektuje a ke kterým se mohou překladatelé během překladatelského procesu uchýlit. Normy tak utváří určitý model chování, který je pak očekáván, preferován a akceptován jako adekvátní a správný. Podle Hermanse (2013) normy fungují jako nástroj, jak se vypořádat s problémy při překladu, neboť nabízí již připravené šablony řešení. Gideon Toury (1995, 61) dodává, že překládání je aktivita, která je řízena normami a která z velké části také vyžaduje neustálé rozhodování. Přestože jsou Touryho normy pojaty deskriptivně, souhlasíme s Chestermanem (1997), že vytvářejí preskriptivní tlak (viz podkapitola 1.2).

Myšlenku překladu jako rozhodovacího procesu v roce 1967 poprvé formuloval český teoretik překladu Jiří Levý. Levý (1967) pracoval s dvojí normou v překladu. *Reprodukční norma* řídí to, jak věrně vyjádřit a reprezentovat originál, naopak *umělecká norma* nebo také *norma uměleckosti* dohlíží na krásu CT. Jedná se tedy o jakýsi estetický protiklad k výše zmíněné překladatelské věrnosti (viz také podkapitola 1.2.). Tyto normy by měly omezovat svobodu překladatele během rozhodovacího procesu (Levý 1967; Popovič 1975). Pro potřeby této kapitoly stojí za zmínku také Levého (1967) *principu minimaxu*, který je rovněž zapojen do každého překladatelského procesu a má vliv na proces rozhodování. Podle *principu minimaxu* se překladatel uchyluje k takovému řešení, které přinese maximální efekt za cenu minimální námahy. Tento princip můžeme rozšířit a úspěšně aplikovat právě na defektní texty, protože při práci s vadným originálem jsou překladatelé nuceni rovněž hledat rovnováhu mezi závažností defektů ve VT a časem, který je potřeba k jejich náležitě opravě. Může totiž nastat situace, kdy je nutné VT celkově přepracovat či napsat znovu. V takovém případě je lepší vůbec nezačínat defektní VT překládat.

Koncept norem dále rozpracoval Gideon Toury (1980; 1995). Jeho práce se později stala základem deskriptivních překladatelských studií. Podle Touryho (1995, 61) normy určují (typ a rozsah) ekvivalence. Zatímco *přípravné normy* (*preliminary norms*) řídí překladatelskou politiku (např. výběr textů k překladu) a přímost překladu, *pracovní normy* (*operational norms*) regulují rozhodovací proces během samotného překladu a zahrnují *matriční normy* (*matricial norms*), které ovlivňují makrostrukturu textu, a *textově jazykové normy* (*textual-linguistic norms*), které naopak řídí jeho mikrostrukturu. Doposud jsme mluvili o normách nižšího řádu, nicméně Toury zavedl ještě *normu výchozí* (*initial norm*), která je nadřazená normám přípravným i pracovním. Výchozí norma směřuje překladatele buď k dodržování norem zdrojové kultury, nebo k dodržování norem cílové kultury. Toury (1995, 57) vysvětluje, že „dodržování norem zdrojové kultury určuje adekvátnost překladu ve srovnání s výchozím textem, uchýlení se k normám cílové kultury určuje jeho přijatelnost.“³³

Podle Touryho je termín adekvátnost záležitostí spíše VT, naopak přijatelnost je vázána na CT. Pokud tento pohled aplikujeme na defektní zdrojové texty, dojdeme k tomu, že cílem překladatele pracujícího s defektním originálem je usilovat o dosažení

33 „Adherence to source norms determines a translation's adequacy as compared to the source text, subscription to norm originating in the target culture determines its acceptability.“

vysoké míry přijatelnosti. Tato přijatelnost může být podle Larsona (1987, 69) dosažena „za předpokladu, že má překladatel k dispozici řadu kritérií, kterými se může při překladu řídit a podle kterých může svůj finální produkt hodnotit.“³⁴ Tato kritéria mohou být pro každý překlad jiná, překladové normy proto představují velkou pomoc.

Zatímco se Touryho překladové normy zaměřují na rozhodovací proces překladatele a popisují určitá překladatelská schémata za účelem formulování „překladatelských univerzálií“, Chesterman (1997) navíc zohledňuje vztah mezi překladatelem a čtenářem. Z norem, které navrhl, se některé překrývají s Touryho výše uvedenou *výchozí normou* a *pracovními normami* (více v podkapitole 1.2).

Chesterman (1997) zavedl *normy očekávání (expectancy norms)*, které reflektují očekávání čtenářů, například to, jak by překlad měl vypadat a co bude akceptováno jako správné řešení. *Normám očekávání* nebo *produktivním normám*, jak jsou také označovány, jsou podřízeny *profesionální normy (professional norms)*, které regulují samotný překladatelský proces. *Profesionální normy* Chesterman rozdělil do tří podkategorií: první je *norma odpovědnosti (accountability norm)*, která představuje etickou normu, jež reguluje vztahy mezi všemi zúčastněnými stranami (např. autory textu, zadavateli, klienty, cílovými čtenáři atd.); druhá, *komunikační norma (communication norm)* reprezentuje sociální normu a prezentuje překladatele jako komunikačního experta, který má maximálně přispět k úspěšné komunikaci mezi všemi zúčastněnými stranami; třetí, *relační norma (relation norm)*, má zajistit, aby byl mezi VT a CT odpovídající vztah podobnosti (Chesterman 1997). Avšak odpovídající vztah podobnosti je posuzován samotným překladatelem „podle typu textu, přání zadavatele překladu, záměru autora textu a předpokládaných potřeb potencionálních čtenářů“ (Chesterman 1997, 69).³⁵ Na tomto místě je nutné dodat, že žádné normy nemohou zaručit správnou strategii při práci s defektním zdrojovým textem.³⁶ Mohou však upravit strategii tak, aby byla v souladu s převažujícími překladovými normami, které jsou upřednostňovány a vnímány jako ty správné. Netřeba dodávat, že preskriptivní pravidla nelze aplikovat na všechny situace automaticky, protože je každá situace unikátní a vyžaduje individuální přístup.

6.4.4 Griceův kooperační princip

Všechny texty, bez ohledu na to, jak kvalitně jsou napsány, lze vnímat jako jakousi pozvánku ke komunikaci. Musí být samozřejmě představeny nebo předneseny způsobem, který je pro příjemce srozumitelný. Kromě toho musí všichni účastníci

34 „This goal can only be achieved if the translator has a set of criteria which will guide him as he works and by which he can measure his final product.“

35 „It is up to the translator to decide what kind of relation is appropriate in any given case, according to text-type, the wishes of the commissioner, the intentions of the original writer, and the assumed needs of the prospective readers.“

36 Pokud se na danou problematiku podíváme obecně, pouze relační norma patří mezi ryze překladové normy, nicméně v kontextu kapitoly zabývající se defektními VT je velmi důležitá také komunikační norma, protože v podstatě odpovídá Griceovým maximám.

k takové komunikaci dát svůj souhlas, jinými slovy se k této komunikaci nemohou stavět odmítavě. Špatný překlad nebo defektní zdrojový text však ke komunikaci nepřispívají, protože porušují princip jazykové kooperace (cf. Grice 1975; Neubert a Shreve 1992).

Způsob jakým komunikujeme a jak volíme obsah a formu sdělované skutečnosti, popsal Grice, když formulovat tzv. *kooperační princip* (Grice 1975; 1991). Každá jazyková komunikace je interakční, a proto tento princip kooperace můžeme vztáhnout nejen na mluvený, ale také na psaný diskurz (Henry G. Widdowson 2012, osobní komunikace; Neubert a Shreve 1992).³⁷ Společně s kooperačním principem Grice formuloval konverzační maximy nebo také komunikační maximy, tedy pravidla, která uživatelé běžně dodržují, usilují-li o to, aby jejich komunikace byla úspěšná. Pokusme se nyní aplikovat tyto maximy na defektní zdrojové texty, neboť i pro překladatele mohou být vodítkem při překladatelském procesu. Maximy jsou následující (Grice 1975; 1991):

1. Maxima kvantity: Tvůj příspěvek ke komunikaci má být natolik informativní, jak je nutné pro daný rozhovor; neposkytuj více informací, než je vyžadováno.
2. Maxima kvality: Tvůj příspěvek ke komunikaci má být pravdivý, a proto: neříkej nic, o čem víš, že to není pravda; neříkej nic, pro co nemáš dostatek důkazů.
3. Maxima relevance: Buď relevantní.
4. Maxima způsobu: Mluv jasně, a zejména: vyhni se nejasnosti vyjadřování; vyhni se dvojznačnosti; vyhni se (zbytečné) mnohomluvnosti; uspořádej svou promluvu.

Maxima kvantity radí překladateli, aby posoudil informaci VT a následně provedl nutné úpravy, které mohou vyžadovat zkrácení textu, anebo vynechání některých nerelevantních informací. Slovy Byrna (2006, 18), „některé informace musí být obětovány, aby byla zachována integrita komunikace.“³⁸ Na druhou stranu může být nutné naopak nějaké informace do VT přidat, zvláště pokud se jedná o mozaiku nekoherentně poskládaných údajů a sdělení, které jsou pro čtenáře matoucí a vzájemně na sebe nenavazují. Obdobným případem mohou být texty, které jsou příliš stručné či nadměrně kondenzované. Často se rovněž zmiňuje problém explicitace a implicitace. Důvodem je odlišnost kontextu a jeho menší znalost či neznalost u příjemce, z toho vyplývá nutnost explikovat nebo naopak vynechat, co příjemce nezná.

Maxima kvality po překladatelích nevyžaduje, aby určovali, zda informace je, či není pravdivá, umožňuje jim však, aby opravili zjevné chyby ve VT a do CT je nepřenašeli. Zde musíme zdůraznit, že je velmi důležité respektovat rozdíl mezi fakty, které jsou ověřitelné, a názory, které mohou být individuální. Tato maxima je aplikovatelná pouze na informativní texty a musí se s ní zacházet s maximální opatrností. Zopakujme to,

37 Neubert a Shreve (1992, 75) jsou toho názoru, že přestože psané texty často nemají bezprostřednost mluvené komunikace, už jen samotné čtení textu vyžaduje kooperativní postoj čtenáře.

38 „sometimes information must be sacrificed in order to protect the integrity of the communication.“

co říká Newmark (1989, 209): „překladatel je povinen opravit všechny faktické chyby ve zdrojovém textu,“ protože má být v případě tohoto typu textů „loajální pouze pravdě.“³⁹ V neposlední řadě maxima kvality po překladateli vyžaduje, aby byla zachována celková informační soudržnost textu (cf. Neubert a Shreve 1992).

Maxima relevance má přispět k lepšímu toku informací v textu, a to zejména v situaci, kdy z VT není zřejmé, jaké jsou jeho hlavní myšlenky. Dovolíme si tvrdit, že relevantní informace přispívají k celkové plynulosti či srozumitelnosti textu. Jinými slovy „maxima relevance radí [překladatelům], aby formulovali CT tak, aby jeho čtenář mohl odhodit irelevantní detaily a rozpoznal ty prvky, které patří do hlavní ideační struktury textu“ (Neubert a Shreve 1992, 79).⁴⁰ Snaha o relevanci ve VT však neimplikuje to, že je důležité uchovat a zdůraznit podstatné informace, zatímco méně důležité údaje mohou být vypuštěny. Být relevantní ve vztahu k defektnímu zdrojovému textu znamená identifikovat a ozřejmit primární obsah VT, navzdory jeho defektnímu charakteru.

Maxima způsobu klade důraz na srozumitelnost, jednoznačnost, stručnost a jazykovou uspořádanost sdělení, což z ní činí jednu z nejdůležitějších maxim vůbec, a to z toho důvodu, že jsou VT velmi často nesrozumitelné, dvojsmyslné, zbytečně upovídané a špatně textově vystavěné. Do jaké míry však mohou překladatelé do VT zasahovat, aby byla zjednána adekvátní náprava vadného VT? Odpověď na tuto otázku závisí jednak na žánru nebo textovém typu VT, dále pak na funkci textu. Pro celou řadu teoretiků překladačnické i profesionálních překladatelů je účel a funkce překládaného textu dominantním faktorem při převodu informace (Brunette 2000).⁴¹ Na druhou stranu by byla chyba vnímat účel textu jako jediné a nejdůležitější kritérium při překladatelském procesu, neboť jsou ve hře i kritéria další (překladatelské zadání, kulturně specifické žánrové konvence, stylistické konvence atp.).

Dovolíme si tedy shrnout, co doposud bylo řečeno. Přestože Griceův kooperační princip není zdaleka omezen pouze na překladatelský proces a může být aplikován i na jiné formy komunikace, nabízí překladatelům užitečné vodítko či odrazový můstek pro práci s defektními VT.⁴² Závěrem ještě musíme zdůraznit, že ačkoliv se některé konverzační maximy zdají být důležitější nebo nadřazené jiným, působí ve vzájemné souhře a jedna druhou doplňuje.

39 „In principle, the translator's duty is to correct any mistakes of fact in the original and to comment separately on any improbability ... In informative texts, the translator's only loyalty is to the truth.“

40 „the maxim advises [translators] to render the target text in such a way that the reader may disregard irrelevant detail and recognize those elements which belong to the primary ideational structure.“

41 Například Reissová (2000, 92–93) prosazuje funkční přístup k překladačnické práci, aby cílové texty naplnily specifickou funkci daného textu, která v originále není přítomna.

42 Teoretické zázemí pro problematiku této kapitoly nabízí také teorie relevance (Gutt 2000). Sperber a Wilson (2002) v podstatě vycházejí z Griceova chápání významu komunikace, ale princip kooperace redukuje na jeden základní princip, a to princip relevance.

6.4.5 Změny v překladatelské profesi a aktivní role překladatele
Společně s proměnou souboru kompetencí, které se od překladatelů očekávají, se ve světě pomalu mění také vnímání překladatelské profese.⁴³ Ulrychová (2005, 5) to shrnuje následovně: „Rozsah kompetencí, které se požadují po překladatelích, se neustále rozšiřuje a zahrnuje různé druhy mezijazykového a mezikulturního zprostředkování a přepisování textů, což bylo kdysi vnímáno jako něco, co do překladatelství nepatří.“⁴⁴ Překladatelství dnes pokrývá a vyžaduje více forem komunikace. Podle Ulrychové (2005), termín *překlad* dnes již nemůže obsáhnout všechny dovednosti, které tato profese vyžaduje a očekává.⁴⁵ Ani vynikajícím profesionálním překladatelům nestačí dokonalá jazyková kompetence, která je navíc vnímána jako něco samozřejmého (Dunne 2006). Musí ovládat nástroje CAT, které slouží k podpoře překladu pomocí počítače a zahrnují překladové paměti, nástroje pro správu a práci s odbornou terminologií, internetové vyhledávače a celou řadu korpusů a databází, aby byli schopni obsáhnout komplexní povahu zdrojových textů sahající do více vědních oborů najednou (Gouadec 2007).

Ulrychová (2005) je toho názoru, že s tím, jak jsou překladatelé v důsledku přítomnosti defektů nuceni při práci s texty objasňovat, vysvětlovat, editovat a přepisovat, se překladatelská profese pomalu přibližuje k tomu, že jednou bude také zahrnovat vznik VT na zakázku. Již dnes nabízí například post-editování a další úpravy textů, které byly přeloženy strojovým překladem. Proto je důležité, aby se v souladu s tímto trendem změnil také profil moderního překladatele. Domníváme se, že by překladatelé měli aktivně převzít roli komunikačních expertů, kteří jsou schopni nabídnout širší škálu jazykových služeb, například revize textu, základní editorské služby, vylepšení zdrojového textu, textovou post-editaci či vytvoření zcela nových textů v různých jazykových variantách podle požadavků zadavatele. Zároveň v případě, že se setkají s defektním textem, měli by na jeho nevyhovující kvalitu zadavatele, případně přímo autora, upozornit s poukazem na možné důsledky, které tato skutečnost pro něj může mít. Tímto dlouhodobým působením by překladatelé mohli své klienty svým způsobem vzdělávat, a přispět tak ke zvýšení kvality produkovaných textů.

Z výše uvedených důvodů by komunikace při realizaci každé překladatelské zakázky měla probíhat obousměrně, tedy jednak od autora VT, klienta či agentury směrem k překladateli, avšak také od překladatele směrem ke klientovi, zadavateli a v některých případech i k autorovi originálu. Není pochyb o tom, že je to dlouhá a nesnadná cesta, avšak je to cesta, která povede ke zkvalitnění poskytovaných jazykových služeb, potažmo ke kvalitnějším zdrojovým textům.

43 Kompetence moderní překladatelské profese v moderní době podrobně analyzuje také Schäffnerová (2013).

44 „Evidence show that the range of competences required of translators is expanding to encompass diverse kinds of interlingual and intercultural mediation and rewriting, once considered as lying beyond the confines of translation proper.“

45 V anglosaském světě se pro takové kompetence používají obraty jako *localisation*, *transcreation* a *transediting* (cf. Schäffner 2013).

6.5 Závěr

V této kapitole jsme se zabývali problematikou kvality zdrojových textů. Přestože se toto téma v odborné literatuře vyskytuje spíše marginálně, zaslouží si náležitou pozornost. Hovořili jsme o podceňované úloze VT z pohledu různých translatických přístupů a škol a představili jsme požadavky oborových norem, které naopak věnují práci s výchozím textem při překladu větší pozornost. Pokusili jsme se také klasifikovat nejběžnější defekty zdrojových textů a naznačili jsme vztah mezi závažností defektu a jeho jednoznačností na jedné straně a zavedenými normami a subjektivní volbou překladatele na straně druhé.

V další podkapitole jsme představili výsledky dotazníkového šetření mezi 280 profesionálními překladateli, ve kterém jsme se primárně zaměřili právě na kvalitu výchozích textů a jejich nejběžnější defekty. Průzkum potvrdil důležitost tématu, protože 78 % překladatelů uvedlo, že se s defektními VT pravidelně setkávají. Kromě *překlepů* a *interpunkce* byly za nejběžnější problémy uváděny *stylistická úroveň textu* a *nesrozumitelnost* či *dvojnáčnost*. Důvodem k odmítnutí překladatelské zakázky pro 88 % respondentů byla právě *nesrozumitelnost* či *dvojnáčnost*, 30 % zvolilo *formát souboru* či problém jeho *extrakce do editovatelného textu*, pro 26 % to byla *terminologie*. Přesto však pouze 23 % překladatelů uvedlo, že někdy v minulosti z důvodu defektního VT zakázku odmítli. Téměř 60 % respondentů bylo požádáno, aby zlepšili nekvalitní VT a jednotlivé defekty opravili. 72 % překladatelů upřednostňuje kontaktovat zadavatele překladu před tím, než defekty opraví.

Výsledky výzkumu mezi překladateli doplnila také zjištění z dotazníkového šetření, kterého se zúčastnilo dvacet čtyři překladatelských agentur. Na jejich základně můžeme konstatovat, že kvalita VT představuje významný faktor v práci agentur, neboť všichni respondenti přiznali, že se na ně jejich překladatelé v souvislosti s kvalitou VT během překladu obracují. Nejčastějším důvodem jsou problémy s použitou terminologií a nesrozumitelnost textu. Více než tři čtvrtiny agentur má navíc zkušenosti se situacemi, kdy klient reklamuje kvalitu překladu, přičemž se prokáže, že nedostatky souvisejí s defekty ve VT, kterými jsou nejčastěji problémy se srozumitelností, terminologií, stylem a věcnou správností textu. Naopak nedostatky na nižších jazykových rovinách (gramatika, pravopis, interpunkce) a problémy technického rázu (formát souborů, grafická úprava), kterým se věnují agentury při vstupní analýze VT, se do překladů obvykle nepřenášejí.

V závěrečné části jsme se pokusili nabídnout několik strategií, které překladatelům mohou pomoci se s defektními zdrojovými texty vypořádat. Inspirovali jsme se přitom analýzou VT, hodnocením přeložitelnosti, Newmarkovými poznatky a požadavky, překladovými normami, principem minimaxu Jiřího Levého a v neposlední řadě také Griceovým kooperačním principem. S ohledem na klesající kvalitu VT jsme došli k závěru, že VT nemůže být vnímán jako nedotknutelná či posvátná entita a je povinnost překladatele zabývat se všemi defekty na vstupu, které ohrožují kvalitu překladu na jeho výstupu. Jinými slovy není možné ospravedlňovat špatný překlad na základě

nekvalitního či defektního originálu. V neposlední řadě jsme rovněž přesvědčeni, že by se překladatelé měli stát komunikačními experty, kteří jsou schopni nabídnout širší škálu jazykových služeb, které by měly zahrnovat nejen strategii řízení rizik (v případě práce s defektním textem), revize textu, základní editorské služby, vylepšení zdrojového textu na objednávku, textovou post-editaci atd., ale také určitou formu vzdělávání autorů VT a zadavatelů překladu s ohledem na důležitost kvality textů obecně.

Kapitola sedmá

Marta Chromá a Ondřej Klabač

Kvalita právního překlada

7.1 Úvod

Překlad právních textů (byť se jedná o značně heterogenní oblast) je podle průzkumu překladatelského trhu (Svoboda 2011) nejčastější specializací mezi českými překladateli. Translatologické studie v oblasti kvality právního překlada (např. Vanden Bulcke a Héroguel 2011; Prieto Ramos, v tisku)¹ se však většinou věnují buďto otázkám obecným nebo překlada právních předpisů. Přitom je to podle Prieto Ramose (v tisku) právě poptávka po kvalitních překladech, která vedla k uznání právního překlada jakožto svébytné disciplíny a k rozvoji právní translatologie (*Legal Translation Studies, LTS*).² Studie zaměřené na překlad dokumentů z oblasti aplikace práva, tedy soukromoprávních dokumentů či dokumentů překládaných pro potřeby soudního řízení, prakticky neexistují, protože jejich zkoumání je znemožněno důvěrným charakterem těchto textů. V letech 2013 a 2014 probíhal projekt QUALETRA³ neboli *Kvalita v právním překlada*, jehož zaměření je však omezené, jelikož se zabývá především kvalitou v souvislosti s překlady a tlumočením v trestním řízení ve smyslu Směrnice Evropského parlamentu a Rady 2010/64/EU ze dne 20. října 2010 o právu na tlumočení a překlad v trestním řízení. V rámci tohoto projektu jde také o snahu vytvořit materiály pro zajištění kvalitních překlada v této oblasti, pouze však pro určité jazyky, mezi nimiž není čeština zastoupena.

V této kapitole nejdříve pojednáme o právním překlada obecně a upozorníme na specifika překlada právních textů a na problémy, které se při něm vyskytují a jejichž vyřešení je tak nutnou podmínkou kvalitního překlada. Důraz bude kladen na věcné

1 Prieto Ramos zde představuje svůj holistický procesuální model kvality překlada, který je založen na překlada jakožto rozhodovacím procesu a vznikl v důsledku nevhodnosti obecných modelů pro oblast právního překlada. Parametry (právní, kontextuální, na rovině mikrokontextu i makrokontextu) tohoto procesu pak autor využívá k určení kritérií pro zajištění kvality.

2 Tento termín je dnes stále frekventovanější a je tak nazvaná například i příslušná kapitola v encyklopedii *The Routledge Handbook of Translation Studies* (Cao 2014).

3 Více informací o projektu k dispozici na <http://www.eulita.eu/qualettra-0>.

a terminologické znalosti překladatele, jejichž význam bude ilustrován na konkrétních příkladech z jazykové dvojice angličtina-čeština. V další části pak představíme způsob, jímž je zajištěna kvalita právních překladů v rámci systému soudního tlumočení v České republice, a nakonec na příkladu nového občanského zákoníku zasazeného do kontextu překladu legislativních textů ukážeme, jak mohou vypadat snahy o institucionální zajištění kvality překladu.

O vymezení pojmu právní překlad a jeho vnitřní diferenciaci se pokusila celá řada autorů, když vydělila různý počet kategorií právních textů (např. Gémar 2002; Mayoral 2003; Borja Albi 1999; Cao 2007). Náš návrh spočívá pouze ve schematickém vymezení, kdy v zásadě rozlišujeme tři kategorie textů. První z nich je překlad národních legislativních textů, o němž bude pojednáno detailněji dále. Druhou kategorií je překlad dokumentů v rámci aplikace práva, přičemž tyto dokumenty mohou být buďto soukromoprávní povahy (např. smlouvy, korporátní dokumenty, závěti), či povahy veřejnoprávní (dokumenty překládané v rámci trestního řízení, v širším slova smyslu pak i výpisy z rejstříků či matriční dokumenty). Právě texty patřící do této kategorie jsou nejčastěji předmětem práce tzv. soudních tlumočnicků.⁴ Třetí kategorií je překlad právních textů v rámci mezinárodních organizací a především v Evropské unii. Této kategorii se věnovat nebudeme, jelikož je poměrně důkladně zpracována (např. Křepelka 2007; Baaij 2012; Wagner 2005; Biel 2014; Vlachopoulos 2009; kapitola osm v této monografii; diplomová práce Kyselákové 2011; informace na stránkách překladatelského servisu Evropské unie⁵). Kategorie lze podrobněji diferencovat či vydělovat nové (např. akademické články z oblasti práva), pro potřeby tohoto pojednání je však uvedená hrubá klasifikace dostatečná.

Je třeba upozornit na to, že pojmy *právní překlad* a *překlad provedený soudním tlumočnickem* nejsou shodné, jelikož na trhu je poptávka i po právních překladech, které nemusí být ověřeny soudním tlumočnickem, případně text je přeložen překladatelem, který jmenován není, a následně (v ideálním případě) zkontrolován a ověřen soudním tlumočnickem, což je způsob, jak je k těmto překladům nezřídka přistupováno v překladatelských agenturách.

7.2 Specifika právního překladu

Právní překlad je specifická kategorie v rámci speciálních teorií překladu: mnohé principy byly stanoveny zejména v posledních dvaceti letech, kdy se v mezinárodním kontextu vypracovala teorie právní lingvistiky a právního překladu založená na srovnávacím právnělingvistickém zkoumání, což je například i závěr, k němuž dospěli Vanden Bulckeová a Héroguel (2011, 242), když uvádí, že „překlad právního textu musí být nutně založen na právněkomparatistické analýze,“⁶ tj. na srovnání právních systémů

4 V tomto ohledu je zákon o znalcích a tlumočnících (č. 36/1967 Sb.) zavádějící, protože implikuje, že „tlumočnick“ jmenovaný a zapsaný do seznamu podle tohoto zákona vykonává obě činnosti – písemný překlad i tlumočení.

5 Viz http://ec.europa.eu/dgs/translation/index_en.htm.

6 „As a consequence, a translation of a legal text must necessarily be based on comparative law analysis.“

využívajícím poznatků právní komparatistiky. Právní komparatistika je tak obor, který tvoří základ právního překladu (de Groot 1988, 409), a je možné postulovat tezi, že problémy v právním překladu vznikají v okamžiku, kdy existuje nesoulad mezi příslušnými právními systémy.⁷

Mezijazykový překlad právního textu je překladem intersémiotickým (Tomášek 1991, 147; Chromá 2014a, 123–24), protože výchozí i cílový právní jazyk jsou dva odlišné sémiotické systémy. Účelem právního překladu je, aby cílovému příjemci přeloženého textu v jeho jazyce poskytl maximálně jasné, dostatečné a právně přesné informace, jež jsou obsaženy v textu výchozím. Překlad právního textu z jednoho jazyka do druhého je, zjednodušeně řečeno, mezikulturním převodem určitého sdělení, jež nelze smysluplně provést bez pochopení výchozí právní kultury a tradice a znalosti cílové právní kultury a tradice. Náročnost převodu právních textů je pak odvislá od příbuznosti právních systémů. Podle de Groota (1988, 409) tento vztah předurčuje náročnost právního překladu více než samotná příbuznost či systémová podobnost jazyků. Existuje zde tedy určitá škála dvojic právních systémů a jazyků s odlišnou mírou náročnosti. Obecně platí, že relativně nejsnazší budou překlady mezi blízkými právními systémy, které využívají blízkých jazyků (např. francouzština-španělština, norština-dánština, ale i čeština-slovenština). Další kategorií jsou pak blízké systémy, ovšem mezi vzdálenějšími jazyky. De Groot (1988, 409) uvádí, že „tyto překlady nebudou přinášet mimořádné obtíže,“ čímž není samozřejmě řečeno, že překlad bude jednoduchý, ale to, že nebude vyžadovat zevrubnou právněkomparatistickou analýzu. Do této kategorie můžeme zařadit například překlady mezi francouzštinou a nizozemštinou, ale i češtinou a francouzštinou či němčinou. Zajímavým příkladem je pak relativní snadnost právního překladu mezi němčinou a japonštinou, která je podle de Groota (1988, 409) důsledkem toho, že Japonsko přejalo velkou část německého občanského práva. Třetí kategorií jsou pak překlady mezi blízkými jazyky a odlišnými právními systémy, kterou zastupuje například dvojice angličtina-nizozemština. A konečně nejnáročnější jsou překlady mezi odlišnými systémy a vzdálenými jazyky – příkladem je jazykový pár angličtina-čeština, který je i předmětem zájmu autorů této kapitoly.

Angličtina je komunikačním kódem zásadně odlišného právního systému s historií a filozofií značně odlišnou od střeoevropské právní kultury, do níž patří české právo. Souvislost mezi právním jazykem a právním systémem vystihuje Triebel (2009, 149). Podle něho „právnícká angličtina a systém *common law* vyrůstaly společně a mnoho anglických právních termínů a pojmů lze pochopit pouze v souvislostech s tradicí *common law*.“⁸ Výchozí právní text je napsán v jazyce přirozeném pro právní systém, v němž text vznikl. Cílový právní text – překlad – bude napsán v jazyce, který je přirozený v jiném právním systému (ať už příbuzném či zcela odlišném) s vlastním pojmovým, výrazovým či terminologickým repertoárem, a tento často neodpovídá povaze výchozího

7 Cf. kvalifikační problém v mezinárodním právu soukromém.

8 „Legal English and common law grew up together. Many English legal terms and concepts can only be understood against a common law background.“

právního systému. Vhodně to shrnuje Bielová (2009, 187), když překlad napříč právními systémy označuje za „hybrid, kdy se k výchozímu textu dostáváme prostřednictvím znalosti jazyka cílového.“⁹ Překladatel tedy pracuje se dvěma právně-jazykovými systémy, mezi nimiž musí najít „most“, přes který bude moci výchozí text „přenést“ k cílovému příjemci tak, aby mu dal smysl jak po právní, tak po jazykové stránce. To má pochopitelně své dopady nejen na překladatele, ale i na příjemce překladů, většinou právníky. Vzdělávání právníků je logicky zaměřeno na systém práva země, v níž studují, a i jeho zvládnutí je předmětem několikaletého studia a následné praxe. Jestliže český právník ovládá např. angličtinu na velmi pokročilé úrovni, nelze předpokládat, že bude okamžitě rozumět anglickému právu. Stejně tak se u absolventa právnické fakulty v anglicky mluvící zemi nedá očekávat, že bude znát právní systémy (tj. jejich pojmový aparát) ve všech anglicky mluvících zemích, nebo dokonce kontinentální právo v anglicky mluvících oblastech (např. Louisiana jakožto jediný stát Spojených států s kontinentálním právním systémem). Z toho logicky vyplývá, že překlad právních textů, a to i v případě textů, které nejsou určeny laickým příjemcům, si vyžaduje zcela odlišný přístup než texty z jiných vědních oborů (např. medicína či technické obory), kde mají odborníci stejný znalostní základ a jedná se tak především o jazykovou stránku a odlišnost v nomenklaturních systémech. Právo je totiž abstraktní konceptuální systém, kde v důsledku odlišného dějinného vývoje či tradic jen stěží najdeme zcela ekvivalentní pojmy co do obsahu i rozsahu. Na to ostatně poukazuje de Groot (1988, 408), když upozorňuje na chybějící mezinárodní pojmosloví v oblasti práva, které existuje pouze v omezené míře, například pro mezinárodní právo a dále pro oblasti harmonizované v rámci Evropské unie. Právní překlad je tak v podstatě interdisciplinárním oborem na hranici mezi překladatelstvím a právem.

7.2.1 Kompetence právního překladatele

S interdisciplinárním charakterem právního překladu úzce souvisí i kompetence právního překladatele, která je ostatně i významnou součástí modelu Prieto Ramose (v tisku). Necháme zde stranou obecné překladatelské kompetence, o kterých podrobně pojednávají jiní (viz podkapitola 4.7) a zaměříme se na kompetence specifické pro oblast právního překladu. Smithová (1995, 181)¹⁰ je vymezuje následovně: (a) základní znalost právních systémů, a to jak systému jazyka výchozího, tak systému jazyka cílového; (b) obeznámenost s příslušnou terminologií a (c) kompetence v oblasti právního psaní v cílovém jazyce, tzn. textotvorná kompetence v oblasti práva, některými autory (Prieto Ramos 2011, 13) ztotožňována se srovnávací právní lingvistikou s důrazem na rys právního diskurzu ve výchozím a cílovém jazyce a v různých právních systémech. Další aplikaci modelu překladatelských kompetencí na oblast právního překladu představují práce Prieto Ramose (2011), Piecychny (2013) či Scarpaové a Orlanda (2014).

9 „a hybrid where the source language text is accessed through target language knowledge structures.“

10 „First, translator must acquire a basic knowledge of the legal systems, both of the source and the target language languages. Second, they must possess familiarity with the relevant terminology. Third, legal translators must be competent in the target language’s specific legal writing style.“

Přestože se textové rovině nebudeme v této kapitole blíže věnovat, v žádném případě se nejedná o nepodstatnou součást v rámci hodnocení kvality právního překladu, a to z toho důvodu, že právní překladatel by měl být v zásadě schopen vytvořit takový text, jaký by v příslušném jazyce napsal skutečný právník. Důraz na ni kladou i Vanden Bulckeová a Héroguel (2011, 214) v rámci vymezení charakteristik právních textů relevantních pro překlad. Tyto charakteristiky diferencují na makrostrukturní, mezi něž patří struktura textu a makrostrukturní frazeologie (neboli jazykové šablony), a na mikrostrukturní, kam patří terminologie a syntaktické a stylové normy. Tato čtyři kritéria je podle autorů třeba zohledňovat při hodnocení kvality všech právních překladů.

Věcná kompetence, v některých modelech označováno jako extralingvistická subkompetence (PACTE 2008, 105) či jako kompetence odborné znalosti (Kelly 2005; Neubert 2000) je tradičně součástí modelu překladatelských kompetencí (viz podkapitola 4.7) a je nemyslitelné, až na obecné (v praxi téměř neexistující) texty, aby překladatel nepotřeboval určité znalosti o překládané látce. Dovolíme si však tvrdit, že v oblasti právních překladů je tato znalost snad ještě důležitější než v jiných oborech. Na to upozorňuje i Prieto Ramos (2011, 10), když hovoří o tzv. právní věcné kompetenci, jejíž obsah definuje (Prieto Ramos, 2011, 12) následovně: „znalost právních systémů, hierarchie pramenů práva, právních odvětví a hlavních právních institutů, uvědomění si asymetrie mezi právními pojmy a strukturami v závislosti na právní tradici.“¹¹

Jádrem právní věcné kompetence, jak již bylo uvedeno výše, je v zásadě právní komparatistika a srovnávací právo. Prieto Ramos (2011, 13) však upozorňuje na to, že ta musí být doplněna o další složky právní vědy a právní lingvistiky. Najít překladové protějšky překladateli pochopitelně může pomoci kvalitní slovník, vytvořený právě s využitím metod právní komparatistiky.¹² Na slovníky v této oblasti jsou však kladeny vysoké nároky a není jen problémem naším, že ne všechny slovníky na trhu jsou zpracovány odpovídajícím způsobem (de Groot a Rayar 1995; de Groot a van Laer 2007), neboť si jejich autoři neuvědomují způsob, jímž by měly být nalézány ekvivalenty právních termínů. Podle de Groota a van Laera (2007, 173)¹³ autoři mnoha slovníků pouze vytvoří seznam právních termínů, k nimž nabídnou jeden či více protějšků bez uvedení kontextu.¹⁴ V návaznosti na to de Groot a van Laer (2007, 179) představují ucelený soubor kritérií, podle nichž by měly být kvalitní dvojjazyčné právní slovníky zpracovávány.

11 „knowledge of legal systems, hierarchy of legal sources, branches of law and main legal concepts; awareness of asymmetry between legal notions and structures in different legal traditions.“

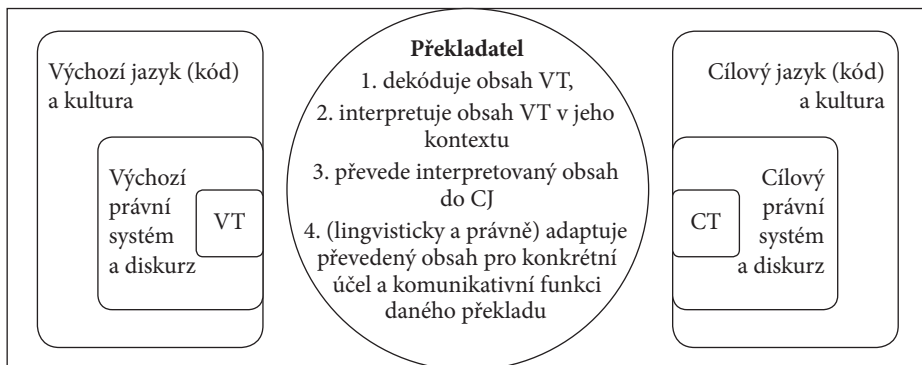
12 Teoretickým aspektem vytváření česko-anglického právní slovníku se věnuje Chromá (2004).

13 „It seems to us that many authors/compiler of bilingual legal dictionaries do not realise, how legal translations should be made. They simply make a list of legal terms in the source language and give for each term one or more words from the target language as ‚translation‘ without any further information on the legal context. Because of the system-specificity of legal terminology this kind of dictionaries is practically useless.“

14 Pro jazykový pár angličtina a čeština jsou jedinými slovníky zpracovanými právněkomparatisticky slovníky od Marty Chromé (2010a; 2010b). Pro všechny právní slovníky, tyto nevyjímaje, však platí, že musí být často aktualizovány, což je i podle de Groota jeden z požadavků na kvalitní právní slovník. Vzhledem k významným změnám v české právní terminologii, především v důsledku rekonstrukce soukromého práva účinné od 1. ledna 2014, tyto slovníky tento požadavek nenaplnují.

7.3 Proces právního překladu

Následující schéma zjednodušeně znázorňuje objektivní stránku procesu právního překladu:¹⁵

Obrázek 1: Proces právního překladu (Chromá, 2014c, 29)

Ze schématu je zřejmé, že výchozí text je determinován právním a jazykovým prostředím, v němž vznikl. Co není ze schématu zřejmé, jsou subjektivní faktory na straně autora výchozího textu, tj. jeho schopnost a dovednost vytvořit smysluplný a interpretovatelný právní text (o problematice kvality výchozího textu pojednává šestá kapitola). Dále ve schématu nejsou znázorněny subjektivní faktory ovlivňující práci překladatele (jeho znalosti, dovednosti a zkušenosti, tedy výše uvedené kompetence) a subjektivní faktory na straně příjemce přeloženého textu, tj. jeho schopnost tento text adekvátně pochopit a interpretovat. Schéma jasně ukazuje, že překlad je interpretace a že překladatel převede do cílového jazyka – přeloží – pouze takovou informaci, kterou je sám schopen interpretovat, což opět odkazuje na výše zdůrazněnou věcnou znalost práva. Jinými slovy lze také říci, že základem mezijazykového překladu právního textu je vlastně překlad vnitrojazykový (v Jakobsonově pojetí), který je podle Chromé (2011, 32) počáteční, avšak klíčovou fází procesu překladu. Narážíme tak na problém z oblasti právní hermeneutiky (Šarčević 1997, 92) a tím je rozdíl mezi porozuměním a interpretací, kdy porozumění je kognitivní činností, k níž dochází automaticky. Oproti tomu s interpretací začne příjemce až v okamžiku, kdy se musí zamyslet nad významem v důsledku dvojznačnosti či jiné jazykové nejasnosti.¹⁶

Přestože neexistuje žádný průzkum trhu, který by to přímo dokazoval, lze konstatovat, že překladatelé právních textů v České republice nemají, až na výjimky, právnícké

15 První tři fáze procesu právních překladů jiní autoři (např. Ortega Arjonilla 1996) označují jako (1) semasiologická (tj. dekodování výchozího textu), (2) interpretační a (3) onomasiologická (tj. formulace v cílovém jazyce). Levý (1998) je pojmenovává jako: porozumění, interpretace a přestylizace.

16 Z českých autorů se této problematice věnuje Kořenský a kol. (1999, 126–38).

vzdělání.¹⁷ I když existuje shoda, že právní překladatel nepotřebuje dosáhnout úrovně znalosti právníka, je nezbytné aby „překladatel měl dostatečné znalosti práva, aby jednotlivé dokumenty umístil do jejich právního i procesního kontextu a porozuměl právním účinkům výchozího a cílového textu“ (Prieto Ramos 2011, 13).¹⁸ Jedná se tedy o znalost, která bývá v angličtině někdy označována jako *legal literacy* (právní gramotnost). Přestože by ideálním stavem bylo mít překladatele, kteří vystudovali jak překladatelství, tak právo, je realističtější usilovat o interdisciplinární vzdělávací programy pro právní překladatele, do nichž bude integrována výuka práva za účelem posílení věcné kompetence (Šarčević 1997, 113–15). V rámci vysokoškolské přípravy překladatelů však k takové integraci v zásadě nedochází (existuje pouze jednosemestrální kurz Základy ekonomie a práva na Univerzitě Karlově) a tuto roli tak přebírají kurzy celoživotního vzdělávání pro překladatele právních textů, které však pořádají právnické fakulty (Univerzity Karlovy v Praze a Masarykovy univerzity v Brně). Kromě těchto specializačních kurzů získávají profesionální překladatelé povědomí o právu na základě zkušeností, které načerpají při překládání právnických textů, ale mnohdy jdou cestou pokusů a omylů. K podobnému závěru dospěla ostatně i Šarčevićová (1997, 47), když uvádí, že „překladatelé se i nadále řídí převážně svou intuící.“

Pokud jde o interpretační meze překladatelů, je třeba zmínit se o tom, že mnohá ustanovení českých právních předpisů, ale i soukromoprávních listin nevedou ani u českých (a zkušených) právníků k jednoznačné interpretaci.¹⁹ Tím je situace pro překladatele těžší, protože musí převést do cizího jazyka ustanovení, které představuje interpretační problém i ve výchozím jazyce. Příkladem může být třeba smysl adjektiva „dočasný“ ve spojení „dočasný vlastník“ v § 1303 občanského zákoníku nebo smysl substantiva „doložení“ v „doložení času“ v § 550 občanského zákoníku. Souvisejícím problémem je pak dvojznačnost, ať už záměrná, či nikoliv. Ta bývá obecně považována za jeden z typických znaků právního jazyka (Schane 2006). Pro překladatele je významná ze dvou důvodů; zaprvé ji musí být překladatel schopen identifikovat ve výchozím textu a musí zvolit odpovídající strategii převodu, zadruhé musí vytvořit takový text, do něhož sám nevnese dvojznačné termíny či formulace. Často bývá problém záměrné dvojznačnosti dokládán na příkladu mezinárodních smluv, které jsou výsledkem dlouhých jednání a celé řady kompromisů, kdy je třeba jednoznačnost obětovat kompromisu, což právě vede k nejednoznačným a vágním formulacím (Šarčević 1997, 92).

S tím souvisí i otázka, do jaké míry by měl být překladatel právní text schopen interpretovat. Například Gémar (1995, 154) se domnívá, že překladatelé právních textů by se měli naučit využívat pravidla právní interpretace, která považuje za základ v přípravě právních překladatelů. Šarčevićová (1997, 91) se domnívá, že s pravidly, která používají

17 Již osmnáct let pořádá Právnická fakulta Univerzity Karlovy doplňkové studium pro překladatele právních textů, jímž prošlo téměř 1700 překladatelů právnické angličtiny, němčiny, francouzštiny a ruštiny, z nichž pouze necelé dvě desítky měly právnické vzdělání.

18 „it is essential that they acquire sufficient legal knowledge in order to situate the documents in their legal and procedural context, as well as to grasp the legal effects of original and target texts.“

19 K vnímání nové terminologie právními laiky např. Klbal a Kubánek (2013).

soudy v rámci interpretace, by překladatel obeznámen být měl, neměl by se však uchýlovat k interpretaci v právním slova smyslu, která je vyhrazena právníkům. Podle ní (1997, 113) překladatel tyto znalosti využívá k tomu, aby byl schopen odhadnout, jak bude text soudy vykládán. To je i názor všeobecně přijímaný právníky.

Ve výše uvedeném schématu stojí za povšimnutí také skutečnost, že cílový text nemá ve většině případů stejnou funkci, jakou má výchozí text. Soustředíme-li se na překlad zákonů, mezi něž patří text rozebíraný níže, v zásadě existují dva důvody, proč se překlad pořizuje:

- (a) *Překlad instrumentální.* Přeložený zákon slouží stejnému účelu jako originál, tj. je to závazný právní předpis se stejnou právní silou. Zákony, jejichž jednotlivé jazykové mutace jsou považovány za rovnocenná „autentická“ znění, nenacházíme pouze v rámci Evropské unie, ale lze se s nimi setkat v zemích, kde existuje několik úředních jazyků (např. Švýcarsko, Malta, Hong Kong, mnoho afrických členských států Britského společenství národů nebo Irsko). V takových zemích jsou zpracovány přesné metodologie, aby byla zajištěna maximální interpretační konzistence všech jazykových verzí zákona a tudíž jeho jednotná aplikace.
- (b) *Překlad dokumentární.* Přeložený text zákona slouží jako zdroj informací pro ty, kdo takové informace z nějakého důvodu potřebují, ale neovládají jazyk originálu nebo je jejich znalost tohoto jazyka nedostatečná. V tomto případě má překlad zákona pouze informační charakter, nelze se jej dovolávat v řízení ani v zemi originálu a obvykle ani v zemi, kde je jazyk překladu úředním jazykem. Protože však překlad informuje o právní úpravě v zemi, kde je úředním jazykem jazyk originálu, je nanejvýš žádoucí, aby právní informace byly v jazyce překladu sdělovány jasným a srozumitelným způsobem tak, aby přeložený text dával právní smysl pokud možno stejný, jaký dává originál.

7.4 Věcná a terminologická znalost jako záruka kvality

Jak již bylo uvedeno výše, předpokladem kvalitního překladu je věcná a terminologická znalost. Za ústřední složku teorie i praxe právního překladu, a tudíž i hodnocení kvality,²⁰ označuje právní terminologii i Prieto Ramos (v tisku). V této podkapitole tedy na příkladech mezi anglickým a českým jazykem představíme úskalí, s nimiž se právní překladatel musí vypořádat.

Velkým problémem právního jazyka je používání lexikálních jednotek, které v právu nabývají podoby termínu a mají jiný význam než v běžném jazyce. Z hlediska současné kodifikace se často jedná o výrazy knižní, nebo dokonce archaické (de Groot 1988, 408). Riziko pro překladatele spočívá v tom, že tento odlišný význam nerozpozná, a tudíž chybně přeloží. Příklady je možné nalézt jak v češtině, tak v angličtině. Například český termín *provinění* je porušení trestního práva spáchané mladistvým, nikoliv prohrašek obecně, jak by se mohl chybně domnívat překladatel bez znalosti práva. Stejně tak se

²⁰ „legal terminology is a central component of legal translation theory and practice, and hence of quality evaluation.“

v právu rozlišuje mezi pojmy *doxa* a *lhůta*, které by se právnímu laikovi mohly jevit jako synonyma.²¹ V angličtině pak může jako příklad posloužit termín *service*, který obzvláště v procesních kontextech znamená doručení soudní písemnosti, či *consideration*, což ve smluvním právu znamená protiplnění. Někdy může být určitým vodítkem gramatická charakteristika; například spojení *an information* není chybou v oblasti počitatelnosti anglických substantiv, nýbrž se jedná o specifický dokument v rámci trestního řízení, v určitých rysech podobný českému návrhu na potrestání. Chromá (2011, 37) uvádí, že ze všech podskupin právnícké terminologie jsou právě výrazy, které se vyskytují v běžném jazyce, pro překladatele pro identifikaci a převod nejnáročnější.

Zvláštní skupinou v této kategorii jsou pak termíny, kde sice existují synonyma, nicméně jejich distribuce je odlišná a pouze jedno z nich je termínem zákona. Příkladem může být anglické *arbitration*, jemuž odpovídá zákonný termín *rozhodčí řízení*, přestože laická veřejnost a média používají rovněž pojem *arbitráž*. Zde je na místě připomenout, že při překladu do češtiny, kdy české právo je založeno na kodifikaci, je pro překladatele závazná terminologie příslušného právního předpisu.

Dalším problémem je polysémie právních termínů, a to nejen v rámci práva jako takového, kdy je ještě podle kontextu možné odlišit, zda *execution* znamená popravu či právoplatné vyhotovení listiny či její podpis, ale i v rámci jednoho právního odvětví (např. v jedné smlouvě je možné se setkat s termínem *term* ve třech významech: *Term of Contract* = doba trvání smlouvy, *Delivery Terms* = dodací podmínky, *Definitions of Terms* = definice pojmů). Někdy je příčinou jiná strukturace právní skutečnosti v obou jazycích, např. anglické *insolvency* může být do češtiny přeloženo jako platební neschopnost, insolvence nebo úpadek, přičemž rozlišení mezi těmito pojmy není bez základní znalosti práva možné.

Problémem při překladu do angličtiny je pak skutečnost, že se právní systémy v jednotlivých anglicky mluvících zemích liší. Vzhledem k vysokému počtu zemí, které angličtinu používají jako úřední jazyk, je pak velký rozdíl i mezi jejími varietami a překladatel je nucen volit, kterou z možných geografických variet použije, nemluvě o specifické varietě právnícké angličtiny používané v rámci Evropské unie. Poměrně snadná je tato volba v případech, že překladatel ví, do které země jeho překlad směřuje. Pak je možné si zvolit pro stanovy obchodní společnosti buďto *bylaws*, pokud je text určený pro Spojené státy americké, nebo *Articles of Association*, směřuje-li text to Velké Británie. V ostatních případech musí překladatel zvažovat, který z termínů je nejméně zavádějící z hlediska možné polysémie či dvojznačnosti. Nekonzistentnost terminologie napříč jednotlivými varietami však může způsobovat i závažné interpretační problémy. Například v originální právnícké angličtině se používá sloveso *dismiss* pro české zamítnout (po věcném projednání), zatímco *reject* pro české odmítnout (pro formální nedostatky), což jsou příklady terminologických sloves s velmi odlišnými právními důsledky. V právnícké angličtině Evropské unie se však mnohdy tato slovesa používají naopak

21 Synonymie je v právním jazyce obecně jevem nepřilíš častým, protože právníci mají tendenci za různými termíny vidět různé významy.

a někdy dokonce promiskue, a překladatel tak musí opět aktivizovat svou věcnou znalost práva a se znalostí kontextu posoudit, které z českých sloves odpovídá anglickému výchozímu textu, jelikož vodítko není v takových případech schopen poskytnout ani kvalitní slovník.

V neposlední řadě je právní jazyk bohatý na kulturně vázané termíny, pro něž v cílovém jazyce neexistuje protějšek. Nemáme zde na mysli ani tak názvy institucí, pro jejichž překlad jsou k dispozici uspokojivé strategie (např. Newmark 1988), ale spíše oblast tzv. právních reálií, mezi něž často patří termíny související se soudním systémem nebo také právní instituty specifické danému systému.²² Z českého práva lze uvést například termín *přestupek*, při jehož překladu je třeba upozornit na správněprávní povahu tohoto deliktu pomocí premodifikujícího adjektiva *administrative* a vyhnout se použití termínu, který má výlučně trestněprávní použití, tj. *offence*, s nímž se ale v překladech často setkáme. Z anglického práva je to pak celá oblast tzv. *law of torts* neboli oblasti civilních deliktů, které nemají v českém právu obdobu a jejichž překlad tak bude mít povahu právněteoretického opisu. Tomášek (1992, 115) v této souvislosti uvádí, že přestože český právní řád přímý ekvivalent jakožto právní institut nemá, teorie práva má k dispozici terminologii, pomocí níž je možné podstatu jednotlivých druhů *torts* srozumitelně popsat, např. *trespass* = zásah do práv. Opět se tedy jedná o situaci, kdy si nalezení vhodného překladového ekvivalentu vyžaduje znalost práva, případně konzultaci s právníkem. Problematické pak mohou být pojmy označující funkce např. v rámci obchodních společností. Ve společnostech ve Velké Británii totiž existuje administrativní funkce *Company Secretary*, která nemá obdobu v českém právu. Nejvhodnější je uchýlit se k doslovnému překladu, např. sekretář či tajemník společnosti, který, třebaže jde o termín pro českého právníka cizí, nebude zavádějící a nebude nesprávně navozovat odlišnou právní realitu, která může být v krajních případech spojena i s trestněprávními důsledky výkonu funkce.

7.5 Úprava soudního tlumočení v České republice

Poté, co jsme pojednali o významu věcné znalosti práva pro překladatele, je na místě zmínit se o tom, jak se kvalitu překladů této kategorie snaží zajistit stát. Oblast soudního tlumočení je v České republice upravena zákonem č. 36/1967 Sb., o znalcích a tlumočnických, a příslušnou prováděcí vyhláškou. Tento zákon je však dnes již z celé řady důvodů nevyhovující. Například není vhodná stejná úprava pro znalce a tlumočníky; stejně tak je nevhodné směšování ústního a písemného převodu.

Povinnosti tlumočnicka, jestliže přijmeme tuto legislativní zkratku, jsou vymezeny pouze obecně. Navíc až donedávna nebyla nikterak stanovena ani kvalifikační kritéria pro výkon funkce a jmenování soudních tlumočnicků, a tak bylo především na libovůli soudů, které vedou jejich seznamy, co budou po uchazečích o jmenování požadovat. Tato situace se alespoň částečně zlepšila v roce 2011, kdy Ministerstvo spravedlnosti

22 Možné strategie pro převod takovýchto termínů na příkladu angličtiny a francouzštiny nabízí Weston (1991) či Harvey (2000).

ČR vydalo pokyn, jímž sjednotilo specifické odborné požadavky na výkon této funkce. Mezi tyto požadavky patří:

1. Vysokoškolské vzdělání v oblasti tlumočnictví/překladatelství či filologie NEBO absolvování státní jazykové zkoušky pro obor tlumočnický na jazykové škole s právním státní jazykové zkoušky.
2. Minimálně pět let doložené praxe v oboru.
3. Znalost práva buďto v podobě vysokoškolského studia práva, NEBO absolvování doplňkového studia pro překladatele a tlumočníky, které představuje určité právní minimum pro výkon funkce. V současné době toto studium nabízí Právnická fakulta Univerzity Karlovy v Praze a Právnická fakulta Masarykovy univerzity v Brně. V obou případech se studium skládá ze dvou částí, z nichž první je zaměřena na české právo, a druhá na právní terminologii v daném jazyce a problematiku jejího překladu. Studium je dvousemestrální a pokrývá terminologii všech zásadních právních odvětví, přestože drobné rozdíly mezi pražským a brněnským kurzem po obsahové stránce existují. Studium je zakončeno zkouškou, která se koná pro každý blok zvlášť. Pokud jde o zkoušku z jazykové části, skládá se z překladu jak termínů a slovních spojení, tak i kratších úryvků textu (např. smlouvy, stanov obchodní společnosti) a minimální hranice pro její úspěšné složení je 70 procent.
4. Formální požadavky: bezúhonnost a zaplacení správního poplatku.

Určitým úskalím aplikace těchto požadavků je nemožnost jejich splnění pro všechny jazyky, pro něž je třeba soudní tlumočníky jmenovat. Například jazyková část doplňkového studia je tradičně nabízena pouze pro jazyk anglický, německý, francouzský a ruský. Pro některé jazyky (španělština, italština, nizozemština) pak existují alespoň ad hoc pořádané terminologické semináře a kurzy, pro zbývající jazyky je možnost vzdělání se v oboru prakticky nulová. V těchto případech je podmínkou jmenování absolvování pouze právní části kurzu.

Dalším nástrojem k zajištění kvality v oblasti soudního tlumočení je i hrozba trestního stíhání za trestný čin křivého tlumočení, jehož definice je podle § 347 trestního zákoníku následující:

(1) Kdo jako tlumočník nesprávně, hrubě zkresleně nebo neúplně tlumočí nebo písemně překládá²³ v řízení před orgánem veřejné moci nebo v souvislosti s takovým řízením skutečnosti nebo okolnosti, které mají podstatný význam pro rozhodnutí orgánu veřejné moci, bude potrestán odnětím svobody až na dvě léta nebo zákazem činnosti.

(2) Kdo jako tlumočník před soudem nebo před mezinárodním soudním orgánem, státním zástupcem nebo před policejním orgánem, který koná přípravné řízení

23 Zde zákonodárce již mezi psaným překladem a ústním tlumočením rozlišuje.

podle trestního řádu, anebo před vyšetřovací komisí Poslanecké sněmovny Parlamentu České republiky nesprávně, hrubě zkresleně nebo neúplně tlumočí nebo písemně překládá, bude potrestán odnětím svobody na šest měsíců až tři léta nebo zákazem činnosti.

(3) Odnětím svobody na dvě léta až deset let bude pachatel potrestán,

a) způsobí-li činem uvedeným v odstavci 1 nebo 2 značnou škodu, nebo

b) páchá-li takový čin v úmyslu jiného vážně poškodit v zaměstnání, narušit jeho rodinné vztahy nebo způsobit mu jinou vážnou újmu.

Přestože tedy zákon s možností trestního stíhání za trestný čin křivého tlumočení počítá, v praxi se podle oficiálních statistik jedná o řady jednotek ročně.²⁴ Jedná se navíc o trestný čin, u něhož je vyžadováno úmyslné zavinění a není možné jej vztahovat na případy pouhé nekompetentnosti a neznalosti. Skutková podstata rovněž obsahuje některé termíny, které mohou působit definiční potíže (např. hrubé zkreslení) a budou muset být posuzovány případ od případu v aplikační praxi.

V této souvislosti je dále vhodné zmínit roli Komory soudních tlumočnicků České republiky (KSTČR).²⁵ Přestože označení komora může vyvolávat analogii s obdobnými orgány profesní samosprávy např. pro advokáty, lékaře či notáře, postavení KSTČR je odlišné. Nejedná se totiž o komoru zřizovanou ze zákona, jíž by byl svěřen výkon veřejné správy pro danou profesi (např. akreditace a profesní zkoušky tlumočnicků, vedení jejich seznamu, povinné celoživotní vzdělávání), a tudíž ani členství v ní není povinné. Jedná se tak o dobrovolnou profesní organizaci mající právní formu spolku (dříve občanského sdružení). O dobrovolnosti svědčí i poměr členů Komory vůči celkovému počtu jmenovaných soudních tlumočnicků (k 31. 8. 2014 tento poměr činil 448 oproti 3354, což znamená, že sdružený je v KSTČR přibližně každý osmý tlumočnick).²⁶ Toto zákonem neupravené postavení však v žádném případě neznamená, že by KSTČR nebyla významným hybatelem v oblasti soudního tlumočení. Ba naopak Komora pořádá nespočet seminářů, ať už obecného nebo jazykově specifického zaměření, zastupuje české soudní tlumočnický v mezinárodních organizacích (např. v Evropské asociaci právních překladatelů a tlumočnicků EULITA) a v neposlední řadě prosazuje zájmy soudních tlumočnicků i na legislativní úrovni. Snaží se rovněž o přijetí nového zákona, který by činnost této profese upravoval v souladu s požadavky moderní doby a mimo jiné by zavedl dichotomii překladu jakožto převodu psaného a tlumočení jakožto převodu ústního. V ideálním případě by nová právní úprava zavedla i povinné celoživotní vzdělávání. *De lege ferenda* by se i Komora soudních tlumočnicků měla stát profesní komorou ze zákona s konkrétními pravomocemi a povinnostmi.

---

24 Například v roce 2012 podle Českého statistického úřadu byl odsouzen jeden člověk, a to cizinec. Zdroj: [http://www.czso.cz/csu/2013edicniplan.nsf/eng/2E003D9611/\\$File/141413_t5-2b.pdf](http://www.czso.cz/csu/2013edicniplan.nsf/eng/2E003D9611/$File/141413_t5-2b.pdf).

25 Podrobnosti k dispozici na www.kstcr.cz.

26 Na tomto místě je však vhodné upozornit na skutečnost, že z celkového počtu jmenovaných tlumočnicků se podle odhadů jedna třetina činnosti nevěnuje vůbec a druhá třetina pouze doplňkově.

Z výše uvedeného je tak patrné, že při soudním tlumočení je kladen důraz (a to teprve nedlouho) na kvality překladatele, spíše než na kvalitu překladu, která už dále nijak kontrolována není, a nebylo by to pravděpodobně ani reálně možné. Je zde však na místě otázka, zda je současné nastavení kvalifikačních kritérií dostatečné a zda by nebylo vhodné zavést po vzoru okolních států (např. Polsko²⁷, Rakousko) zkoušky pro zájemce o jmenování soudním tlumočnickem či překladatelem nebo jejich pravidelné přezkušování. Navzdory výše uvedenému je však třeba konstatovat, že se jedná o jedinou specializaci, kde stát nějakým způsobem upravuje předpoklady pro překladatele a tlumočnický.

7.6 Překlady českých právních textů a právnělingvistické stereotypy

Překlady českých zákonů do cizího jazyka budou vždy spadat do výše vymezené skupiny (b), tzn. mezi překlady dokumentární. Vzhledem k tomu, že úředním jazykem je v České republice pouze čeština, logicky nemohou existovat překlady závazné, což však neznamená, že překlady českých právních předpisů do cizích jazyků, nejen na internetu, neexistují. Nelze je však považovat za překlady oficiální, což si dovolíme ilustrovat na následujícím příkladu:

Britská právnička se v dokumentu, který byl přeložen z českého jazyka a který dostala od České Alzheimerovy společnosti, zarazila nad slovním spojení *capacity to legal acts*, který byl v celém textu konzistentně používán. Vzhledem k tomu, že jej považovala za „opravdu nezvyklý“, dotázala se na jeho původ a odpovědí jí bylo, že se to tak používá v „oficiálním“ překladu českého občanského zákoníku. Ne že by toto spojení bylo zcela nesrozumitelné, ale neodpovídá valenci podstatného jména *capacity*, čímž zásadně ztěžuje interpretaci celé vazby; vzhledem k tomu, že překlad žádného českého zákona není možné označit za oficiální, odkaz na jakýkoliv publikovaný překlad jako podpůrný argument pro zvolené překladatelské řešení neobstojí.

Je však pravda, že některé státní orgány a instituce mají na svých stránkách překlad své sektorové legislativy. Překládání však není mezi jednotlivými orgány nikterak koordinováno a neexistuje žádný vyčerpávající seznam, jenž by byl překladateli k dispozici. To má za následek skutečnost, že některé právní předpisy mají na internetu nejen anglický překlad (např. Ústava), přičemž kvalita těchto překladů se často značně liší.

Další možností, jak získat překlad českého zákona do angličtiny, je využít překladů vybraných zákonů publikovaných soukromými nakladatelstvími. U nás je to především Wolters Kluwer, které vydalo překlad několika českých zákonů do angličtiny. Kvalita publikovaných překladů však nenaznačuje, že by při jejich přípravě bylo postupováno v souladu s pravidly pro zajištění kvality. Například v roce 2011 byl vydán anglický překlad tehdy relativně nového trestního zákoníku. Vzhledem k tomu, že na trhu jiný překlad tohoto předpisu nebyl, byl překlad po komerční stránce mimořádně úspěšný.

27 Podrobné informace o polském systému je možné nalézt na stránkách tamní profesní organizace TEPIS (www.tepis.org.pl).

V překladu nejsou uvedena jména překladatelů, ale z kvality překladu je patrné, že jejich překladatelská kompetence neodpovídá výše vymezeným požadavkům. Výchyt jednotlivých problémů je nad rámec této kapitoly, ale ilustrativně můžeme uvést nekonzistentnost terminologie (např. trestný čin zkreslování údajů je v jednom paragrafu přeložen jako *misrepresentation of data* a v následujícím jako *distortion of data*), nesprávné používání obecné právní terminologie (např. působnost trestních zákonů je přeložena jako *competency of criminal acts*, což je zavádějící, jelikož obě terminologické složky tohoto spojení mají zcela odlišný význam, a původnímu významu lépe odpovídá *applicability of criminal legislation*), ale i terminologie trestněprávní (např. pro podvod je použit termín *scam*, který patří do nižšího registru, na místo standardního *fraud*). Domníváme se, že tyto příklady ilustrují, že překlady („oficiální“) české legislativy do cizích jazyků nemusí být vždy spolehlivým zdrojem, jelikož proces, jenž vedl k jejich vzniku, může být různý.

Není možná bez zajímavosti, že nakladatelská politika nakladatelství Wolters Kluwer se v jednotlivých zemích značně liší. Nedávno byl italskou odnoží tohoto nakladatelského domu publikován překlad italského trestního zákoníku. V tomto případě však jména překladatelů uvedena jsou (a v obou případech se jedná o zkušené překladatele akademicky činné v oblasti právního překladu a právní lingvistiky) a překlad je dokonce doplněn studií, již napsala italská translatoložka Federica Scarpaová (2014) společně s překladateli zákoníku a ve které se popisuje proces překladu se zaměřením na metodologii, terminologii a frazeologii. Studie postupuje od obecného k jednotlivostem, kdy nejdříve objasní volbu variety angličtiny, kterou autoři zvolili,²⁸ dále upozorní na problémy spojené s faktem, že se jedná o překlad do cizího jazyka, a na postupy, jejichž cílem bylo tyto problémy eliminovat. Následně pak autoři studie popisují zpracování referenčního korpusu a nakonec uvádí příklady uplatnění jednotlivých překladatelských strategií, jako je explicitace či reformulace. Je tedy škoda, že stejnou péči nevěnovalo nakladatelství i překladu české legislativy.

Skutečnost, že si překladatelé neexistenci oficiálních překladů české legislativy neuvědomují a využívají to, co je k dispozici, vede k tomu, že v překladech samotných se tradicí zachovávají právnělingvistické stereotypy, tedy struktury a jevy, které jsou často chybné či neodpovídají legislativnímu úzu v angličtině. Běžně se stává, že překladatelé od sebe „opisují“, velmi často převezmou celé pasáže z překladu, který je někde k dispozici, aniž by přemýšleli o jeho právnělingvistické kvalitě a sdělnosti.

---

28 V jejich případě (Scarpa 2014, 54) je to tzv. evropská angličtina, nikoliv tedy originální angličtina *common law*. Nutno však upozornit, že trestní právo je předmětem hlubší harmonizace v rámci Evropské unie, což tuto volbu ve srovnání s překladem civilní legislativy ospravedlňuje. Autoři však upozorňují, že evropskou angličtinou nerozumí pouze právní angličtinu Evropské unie, nýbrž i jazyk používaný v textech Rady Evropy a v anglických překladech trestních předpisů jiných evropských zemí.

7.7 Institucionální snaha o zajištění kvality při překladu českého občanského zákoníku²⁹

Jak problematické může být zajištění kvality právního překladu v konkrétním případě, bychom rádi ilustrovali na projektu překladu nového občanského zákoníku, zákona o obchodních korporacích a zákona o mezinárodním právu soukromém do čtyř světových jazyků (angličtina, němčina, francouzština a ruština), který má v gesci Ministerstvo spravedlnosti ČR. To se, snad vědomo si zájmu o „oficiální“ překlady české legislativy, rozhodlo pro přelomový krok a překlad zákonů přijatých v rámci rekodifikace soukromého práva zadalo ve veřejné soutěži. Přestože se v zásadě jedná o krok pozitivní, právě zadávací dokumentace k této podlimitní veřejné zakázce ukazuje, jak nedostatečné je povědomí (v tomto případě nejen zadavatele) o zásadních teoretických a praktických aspektech právního překladu, z nichž ty hlavní byly představeny výše. V části 2.2 zadávací dokumentace, která vymezuje předmět veřejné zakázky, je mimo jiné uvedeno, že je „vyžadován právní překlad.“ Tento požadavek je zajímavý proto, že již vzhledem k překládanému textu, jimž je text zákona, je zřejmé, že půjde o překlad právní. Tato poznámka tak může budít zdání, že zadavatel právní překlad chápe rozdílně s translatologickým pojetím, a to jako nějakou vyšší kategorii kvality či zpracování překladu.

7.7.1 Vybrané požadavky zadávací dokumentace

Jedním požadavkem v zadávací dokumentaci je, aby v překladu byl zajištěn „soulad s právní terminologií používanou v právních předpisech zemí příslušné jazykové kultury“ a aby se „přednostně používala zavedená terminologie ve veřejně přístupných dokumentech (právní předpisy, judikatura atd.).“ Tento požadavek zadavatel podpořil argumentem, že „to, že se jedná o nové právní předpisy v ČR, neznamená, že v cílových jazycích již neexistuje v této právní oblasti ustálená právní terminologie.“ V případě angličtiny však neexistuje žádná „ustálená“ nebo „zavedená právní terminologie.“ Pomineme-li fakt, že na světě existuje nějakých 350 variet tohoto jazyka, je obecně známo, že existuje přibližně padesát zemí s vlastním právním systémem, kde je angličtina úředním jazykem (jsou v ní psány závazné právní předpisy) s vlastním pojmovým aparát; vedle toho existuje angličtina Evropské unie, která je v oblasti práva jazykem per se. Jak již bylo nastíněno výše, důležitá je rovněž skutečnost, že právnícká angličtina je svou podstatou jazykem *common law*, ve všech svých (jazykových) rovínách se rozvíjela v rámci tohoto právního systému a pomáhala ho dotvářet a je třeba ji jako takovou respektovat. Je jazykem systému, který je fundamentálně ve všech právnělingvistických aspektech odlišný od práva kontinentálního, navíc středoevropského, jehož je zejména nový občanský zákoník reprezentantem. Takže zajistit „soulad s právní terminologií používanou v právních předpisech zemí příslušné jazykové kultury“ lze jenom na základě zevrubné právnělingvistické srovnávací analýzy jazykových struktur

²⁹ Tato část je založena na elektronicky publikovaném článku na serveru Právní prostor s názvem O právním překladu převážně vážně (Chromá 2014b), který byl však určen především právnícké veřejnosti. Článek je dostupný na <http://www.pravniprostor.cz/clanky/ostatni-pravo/o-pravnim-prekladu-prevazne-vazne>.

a pojmového aparátu nové české civilní legislativy na jedné straně (zejména v situaci, kdy od okamžiku účinnosti oněch zákonů jsou vydávány nejrůznější výkladové publikace) a jazykových struktur a pojmového aparátu právních textů v autentické (tj. rodilé, nikoliv překladové) angličtině na straně druhé. Přestože je angličtina svou podstatou a vývojem jazykem *common law*, existuje autentická (tj. rodilá) angličtina i kontinentálního práva např. v již zmíněné Louisianě nebo v Kanadě. Kanadská vláda zahájila již v osmdesátých letech minulého století rozsáhlý projekt terminologické harmonizace pojmů *common law* (platného v devíti provinciích) a kontinentálního práva Québecu. Výsledkem je souborný glosář *Bijural terminology records*,³⁰ který na základě zevrubné právnělingvistické srovnávací analýzy porovnává definiční znaky pojmů *common law* a kontinentálního práva a navrhuje řešení pro terminologicky harmonizované federální předpisy (glosář se neustále doplňuje a rozšiřuje s postupnou harmonizací všech kanadských federálních zákonů vydávaných v angličtině). Právě definiční pasáže v tomto glosáři mohou být inspirací pro překladatele české civilní legislativy do angličtiny.

Dalším požadavkem, který veřejný zadavatel stanovuje, je povinná korektura rodilým mluvčím, který má o kontrole vypracovat zprávu, jejíž výsledky musí být do překladu před jeho odevzdáním zapracovány. Nicméně taková korektura v žádném případě nezaručí právnělingvistickou správnost překladu a zachování právního smyslu originálu v přeloženém textu. Naopak celá řada studií dokazuje, že revize třetí osobou může vést i ke zhoršení kvality výsledného produktu, ať už v podobě oprav zbytečných či dokonce zavedením chyb nových (např. Künzli 2007). Nelze od korektora, rodilého mluvčího, (ať už s právním vzděláním nebo bez něj) například očekávat, že v textu opraví chybně zvolený ekvivalent *cancellation of a contract* či dokonce *rescission of a contract* pro odstoupení od smlouvy (jak se často objevuje). Institut *cancellation of a contract* totiž zcela normálně funguje ve všech anglicky mluvících zemích ve smyslu zrušení smlouvy a *rescission of a contract* je sice institut blízký odstoupení od smlouvy, avšak do té míry spjatý se systémem *common law*, že v kontinentálním právním předpisu neobstojí. Rodilý korektor obvykle nezkoumá právní adekvátnost zvolené terminologie, pokud ji nepovažuje za neidiomatickou či jinak zavádějící. Podobná situace platí i pro překlady do češtiny. Opět lze těžko od českého korektora očekávat, že bude schopen opravit název smlouvy podle jejího obsahu (např. *výpůjčka*, *zápůjčka* vs. dřívější *půjčka*) či důsledně vymýtit z textu termín *právní úkony* a nahradit je rekodifikovaným termínem *právní jednání*.

S cílem zamezit korektuře provedené rodilým mluvčím, který je právním laikem, zadavatel požadavek na korekturu rozšířil o „zajištění kontroly překladu rodilým mluvčím, který musí mít právnícké vzdělání minimálně na magisterské úrovni.“ Tento požadavek však s sebou přináší celou řadu problémů souvisejících s asymetrií právníckého vzdělání v České republice a v anglicky mluvících zemích. Navíc i mezi jednotlivými zeměmi, kde je angličtina jazykem práva, existují značné rozdíly. I kdybychom

30 <http://www.justice.gc.ca/eng/csj-sjc/harmonization/bijurillex/terminolog/index.html>.

pominuli tento v zásadě formální požadavek, je dalším problémem to, že každý případný zájemce byl vzdělán primárně v právu země, v níž studoval, o právu v jiných anglicky mluvících zemích má pouze omezené informace, tím méně jich má o právu kontinentálním a českém.

Anglický korektor-právník bude vnímat přeložený text skrze své znalosti načerpané při studiu práv a bude upravovat přeložený text v souladu s nimi, a to bez ohledu na rozdílnost právních systémů. Na základě zkušenosti můžeme konstatovat,³¹ že máme mnoho zkušených překladatelů právních textů (mnoho z nich pracuje v mezinárodních právních kancelářích), kteří si osvojili srovnávací právnělingvistický přístup a nezdívka se s korektory-rodilými mluvčími dostávají do sporu, protože se snaží zachovat v angličtině například specifčnost určitého českého právního institutu, což může rodilý právník pocítovat jako neidiomatické a cizí řešení a má tendenci nepřijmout takové slovo, frázi nebo vysvětlivku.

7.7.2 Pojmová analýza jako nástroj k hledání překladových protějšků

Poslední poznámka k překládání nové civilní legislativy do angličtiny se týká hledání a nalézání překladových protějšků zejména na úrovni terminologie. Pro potřeby překladu je nutné zjistit míru pojmové ekvivalence mezi výchozím a cílovým právním systémem, aby bylo poté možno zvolit v překladu odpovídající termín. Takové zjišťování se provádí formou pojmové analýzy (*conceptual analysis*), která spočívá v porovnávání definičních znaků pojmu (vyjádřeného termínem) ve výchozím právním systému a definičních znaků jeho potenciálních ekvivalentů v cílovém jazyce. Pojmová analýza termínů užívaných v občanském zákoníku pro potřeby jeho překladu do angličtiny musí být založena na extenzivní právnělingvistické srovnávací analýze zahrnující jak angličtinu soukromého práva v rámci *common law*, tak autentickou angličtinu kontinentálního práva (civilní kodexy Louisiany a Québecu), ale neopomíjející kvalitní překlady kontinentálních občanských zákoníků do angličtiny. Do poslední kategorie patří vedle poměrně nového překladu německého občanského zákoníku BGB,³² tištěný překlad holandského občanského zákoníku a možná překvapivě anglický překlad všeobecného občanského zákoníku rakouského (ABGB) z roku 1866.

Pro názornost uvádíme pojmovou analýzu termínu *výprosa* s cílem nalézt odpovídající termín (překladový ekvivalent) v angličtině. U tohoto českého termínu je výhoda, že pojmově vychází z latinského *precarium*, které není neznámé ani v *common law*. Ale v první řadě je třeba vymezit pojmové (definiční) znaky, které budou rozhodující pro hledání smysluplného překladového ekvivalentu: *výprosa* je (a) bezplatné

31 Toto konstatování je podpořeno jednak diskusemi s překladateli v různých seminářích o právním překladu pořádaných Právníkou fakultou Univerzity Karlovy nebo Komorou soudních tlumočnicků České republiky v uplynulých téměř dvaceti letech, ale také expertní činností v rámci soudních řízení, kde se přeložený dokument stal důkazním prostředkem.

32 http://www.gesetze-im-internet.de/englisch_bgb/.

přenechání věci k užívání (b) bez stanovení doby takového užívání a (c) je na vůli přenechavší osoby, kdy bude chtít věc vrátit. Tyto znaky by měly být obsaženy v překladovém ekvivalentu. *Blackův právní slovník* (2009, 1295) definuje latinské *precarium* jako 1. bezúplatné přenechání požívání věci, kdykoliv odvolatelné; 2. věc takto přenechaná.³³ Otevírá se tedy možnost při překladu české výpisy do angličtiny použít přímo latinský termín, čímž mimo jiné naznačíme, že se text týká kontinentálního práva. Takový přístup zvolil překladatel ABGB v roce 1866, kdy německý termín *Bittleihe* (*Precarium*) v originálním německém vydání je v angličtině zúžen na *precarium* v uvozovkách. Dále *Blackův právní slovník* (2009, 1295) definuje podobný termín *precarius loan* jako 1. půjčka, kterou je možné kdykoliv odvolat; 2. půjčka, u níž hrozí nesplacení.³⁴ Přestože první význam tohoto anglického dvouslovného termínu by za určitých okolností mohl sloužit jako překladový ekvivalent pro termín výpisa, jeho druhý význam v určitých kontextech by mohl (negativně) posunout interpretaci přeloženého textu a implikovat něco, co v českém pojmu obsaženo není. Ve většině kontextů v autentické (rodilé) angličtině příznak *precarius* označuje něco nejistého, nestabilního, nespolehlivého. V případě výpisy je nejistý pouze čas, kdy bude věc vrácena vlastníkovi, ale žádný prvek nestability nebo nespolehlivosti zde není, tudíž tento atribut není pro svou interpretační nejednoznačnost vhodný jako překladový ekvivalent (nebo jeho součást). Pokud se nespokojíme s latinským termínem jako ekvivalentem českého termínu výpisa při překladu do angličtiny, máme ještě další možnost, a sice (právnělingvisticky citlivě) vytvořit nový termín, který bude v angličtině jednoznačně interpretovatelný, tj. obsahující tři základní pojmové znaky. První z nich „(a) bezplatné přenechání věci k užívání“ je jasně vyjádřeno spojením *gratuitous loan*; další dva znaky „(b) bez stanovení doby takového užívání“ a „(c) je na vůli přenechavší osoby, kdy bude chtít věc vrátit“ se jednoduše v angličtině spojí v atributu *terminable at will*, případně *revocable at will*. Překladovým ekvivalentem pro český termín výpisa tedy může být *gratuitous loan terminable/revocable at will*. Je interpretačně jasný a navíc dostatečně odlišný od dalších dvou českých institutů, jež mohou při překladu činit potíže: 1. *výpůjčka* v § 2193 občanského zákoníku, přestože má také svůj základ v římském právu, se v kontinentální autentické angličtině v civilních kodexech v Louisianě (CC Art. 2891) a Québecu (CC s. 2313) neoznačuje latinským *commodatum*, ale standardně termínem *loan for use*, jenž je znám i v *common law* (viz *Blackův právní slovník* 2009, 1021); 2. *zápůjčka* v § 2390 nového občanského zákoníku definičně odvozená od latinského *mutuum* má v québeckém občanském zákoníku ekvivalent *simple loan* (sec. 2314) a kodexu Louisiany *loan for consumption* (Art. 2904). Druhý termín – *loan for consumption* (alternativně i v anglických právních textech *mutuum*) – je znám ve stejném smyslu také v *common law*, je tedy pro potřeby překladu českého termínu do angličtiny výhodnější.

33 1. a gratuitous grant of the enjoyment of property, revocable at will; 2. the property so granted.

34 1. a loan that may be recalled at any time; 2. a loan in danger of not being repaid.

Podobným způsobem, tj. za pomoci zevrubné pojmové analýzy, by měla být zpracována celá terminologie občanského zákoníku, aby její překlad, tedy překlad celého zákoníku do angličtiny dával v angličtině smysl a byl smysluplně interpretovatelný jeho (právně gramotným) čtenářem bez ohledu na to, zda je angličtina čtenářovým mateřským či osvojeným cizím jazykem. Nedá se samozřejmě rozumně očekávat, že takovou analýzu provede překladatel, tím spíše, že pro vyhotovení překladu byl stanoven poměrně krátký termín.³⁵ Tuto pojmovou analýzu by měl zpracovat a připravit zadavatel překladu nové civilní legislativy před vypsáním soutěže, například v podobě závazného terminologického glosáře vytvořeného týmem právníků a zkušených překladatelů. Takovýto glosář by následně představoval vstup, který by zadavatel předem poskytl překladatelům a zamezil tak terminologické nekonzistentnosti a používání ad-hoc termínů, které nejsou výsledkem popsané pojmové analýzy.

7.8 Závěr

Domníváme se, že výše uvedené jasně ukazuje, jak složitá je situace v oblasti zajištění kvality právních překladů, a to jak v oblasti soudního tlumočení, tak v oblasti překládání legislativy. V této kapitole jsme představili širší kontext právního překladu, provedli kategorizaci jednotlivých textů a upozornili na specifika procesu právního překladu stejně jako na terminologické nástrahy, jimž musí právní překladatelé čelit. Mnohé z těchto nástrah jsme ilustrovali na konkrétních příkladech z jazykového páru angličtina–čeština. Je nepochybné, že svébytnost právního překladu jednoznačně dokazuje nezbytnost věcné znalosti práva u právních překladatelů.

Jedinou zákonem upravenou oblastí překladu a tlumočení je tzv. soudní tlumočení. V příslušné podkapitole jsme se snažili poukázat na skutečnost, že úprava soudního tlumočení je v České republice nevyhovující a obsoletní. Zajištění kvality v této oblasti se pak zaměřuje výhradně na zajištění kvality tlumočnicka a kvalita jeho výstupu se stává relevantní pouze v případě, kdy je předmětem právního sporu. V tomto smyslu je situace podobná i v jiných zemích, nicméně postup pro jmenování soudních tlumočnicků bývá mnohem přísněji upraven, někdy včetně povinnosti účastnit se celoživotního vzdělání či přezkušování po určité době nebo jmenování na dobu určitou. Všechna tato opatření je možné vnímat jako snahy o zajištění kvality v této oblasti.

Předpokladem kvalitního překladu je však za všech okolností alespoň základní povědomí překladatele o právu, jelikož „právní text je více ovlivněn právním systémem než jazykem“ (Vanden Bulcke a Héroguel 2011, 242)³⁶ a právněkomparatistická analýza je tak nutnou podmínkou úspěšného převodu. Stejně tak nesmíme zapomínat na skutečnost, že i právní překlad je interpretací výchozího textu a překladatel je schopen přeložit pouze to, co z textu sám vyčte.

³⁵ Do každého z předmětných jazyků mělo být přeloženo celkem 929,5 normostran, přičemž celková doba na vyhotovení zakázky byla stanovena na 150 dnů, v nichž však musela proběhnout i korektura a finalizace překladu.

³⁶ „we can say that the legal text is bound more by a system than by a language.“

Prieto Ramos (2011, 17) pak celou problematiku shrnuje slovy, že „kontrola kvality při právním překladu vyžaduje zvláštní důraz na přesnost (*accuracy*) a efektivitu právní komunikace, přičemž je třeba zajistit, aby řešení na rovině makrokontextu byla úměrná sémantickým, procesním a reformulačním problémům při překladu.“³⁷

Na konkrétním příkladu nového občanského zákoníku a jeho překladu do angličtiny jsme ukázali, jak složité je smysluplně přeložit legislativní text, upozornili jsme na některé požadavky, které jsou v rámci této veřejné zakázky vyžadovány, a uvedli je do kontextu teorie právního překladu. Skutečnost, že kvalitní překlad zákona do cizího jazyka nemusí být utopií, dokazuje výše zmíněný překlad italského trestního zákoníku do angličtiny, ale i některé kvalitní překlady na českém trhu. Jak už to ale bývá, nejvíce pozornosti si vyslouží překlady nekvalitní.

---

37 „Quality control in legal translation requires particular emphasis on accuracy and effectiveness of legal communication when assuring the macrotextual coherence of solutions to the semantic, procedural and reformulation problems encountered.“

Kapitola osmá

Gabriela Kadlecová

Přístup Evropské komise ke kontrole a k hodnocení kvality překladu

8.1 Úvod

Hodnocení kvality překladu přitahuje pozornost celé řady odborníků jak v zahraničí (House 1997; Williams 2004; Drugan 2013), tak i na domácí půdě (Fišer 2009; Zehnalová 2010; 2013). Přestože na téma hodnocení kvality překladu výhradně v Evropské unii (dále jen EU) příliš pojednání zatím napsáno nebylo, obecně se institucionálnímu překladu pro různé orgány EU dostává pozornosti po celém světě.

Z procesního hlediska jsou nejčastějšími tématy zejména jazyková a překladová politika EU (Fischer 2010; Varsik 2008). Dále se odborníci věnují také kvalitě konečného produktu. Poměrně holistický přístup zaujímá Pym (2000), který se zabývá dopadem překladu na image EU, a zejména tak komentuje uplatňovanou politiku mnohojazyčnosti. Shäffnerová (1997) nahlíží na překlad v EU jako na komunikaci mezi kulturami a podobně jako Trosborgová (1997) vyzdvihuje interkulturní aspekt překladu.

Jedním z ožehavých témat, které se dostává do popředí debaty o institucionálním překladu v EU, je volba terminologie a často sporný styl. Polemika zejména v těchto dvou problematických oblastech umožnila vznik pojmu *eurospeak*, resp. *eurožargon* (Shäffner 1997; Pym 2000; Trosborg 1997; Toury 1995). Tento jev nezůstává bez odezvy ani na domácí půdě, kde jako konkrétní jazyková varianta, tedy *euročeština*, vzbuzuje u čtenářů nezářídka určitou nevoli a představu, že čeština upadá (Břicháček 2013). Většinou se ovšem tyto reakce snaží pouze odhalit prohřešky vůči českému jazyku a navrhnout vhodnější alternativy (Šimandl a Hoffmanová 2008; Potůček 2005; Opava 2005). Názory na to, co nejvíce „kazí“ český jazyk v dokumentech EU, se ovšem různí. Když pomíneme často zmiňovanou nadměrnou nominalizaci a složitou větnou skladbu, někteří se domnívají, že hlavním nedostatkem je především užívání cizích slov, ať už jde o internacionalizmy, anglicizmy, anebo galicizmy (Šimandl a Hoffmanová 2008; Potůček

2005). Jiní naopak vidí hlavní zdroj neidiomatické češtiny v radikálním purismu a přílišné domestikaci (cf. Opava 2005).

Euročeštinu lze připsat překladům EU jako už téměř nedílnou součást zčásti také proto, že překládané dokumenty spadají většinou mezi texty administrativní a právní. Je proto potřeba zdůraznit zejména typická úskalí překladu právních textů, jako jsou předepsaná terminologie, větná skladba a ustálené fráze (podrobněji se ke konkrétním rysům překladu právních textů EU vyjadřuje např. Škrantová [2010]).

Generální ředitelství pro překlad (dále jen DGT), které zajišťuje překlady pro Evropskou komisi, je vůbec jedním z největších poskytovatelů překladatelských služeb na světě. Vzhledem k velikosti objemu byli pracovníci DGT nuceni vytvořit efektivní a zároveň z dlouhodobé perspektivy udržitelný systém *zajišťování kvality překladu* (*translation quality assurance*). Systém jako takový zahrnuje různé postupy a procesy, které se používají ve všech fázích překladatelského procesu, tedy jak v *před-překladové*, samotné *překladové*, tak i *po-překladové* fázi. Tato kapitola pojednává zejména o poslední post-překladové fázi, jejíž základ stojí převážně na dvou mechanismech. Prvním je *kontrola kvality překladu* (*translation quality control*), jež si klade za cíl prověřit kvalitu překladu a navrhnout případné opravy. Druhým klíčovým mechanismem je *hodnocení kvality překladu* (*translation quality assessment* [TQA]) jako evaluace kvality překladu a její zařazení v rámci zvolených klasifikačních tříd.

Jednotlivé postupy a metody kontroly a hodnocení kvality překladu popsané níže se uplatňují v českém jazykovém odboru (ČJO) DGT se sídlem v Lucemburku. Vycházejí z případové studie provedené v tomto odboru, jehož překlady posloužily jako výzkumný vzorek pro korpusovou analýzu a jehož zaměstnanci byli dotazováni na postupy, metody a kritéria kontroly a hodnocení kvality překladu formou osobních rozhovorů a dotazníku. Veškeré následující informace se tedy týkají výhradně lucemburské pobočky ČJO. Bruselská pobočka a jiné jazykové odbory DGT mohou mít zavedený odlišný systém zajišťování kvality.

8.2 Metody a typy kontroly a hodnocení kvality překladu

Systém kontroly kvality překladu vychází ze samotného členění ČJO, který je v současnosti rozdělen na dvě oddělení, z nichž každé zabezpečuje překlady pro vybraná generální ředitelství a služby Evropské komise. Překladatelé a revizoři tak opakovaně pracují s texty z určitých odborných oblastí a mají tedy možnost se specializovat.

8.2.1 Metody

ČJO využívá ke kontrole a hodnocení kvality překladu různé metody, které se mohou lišit co do rozsahu a podrobnosti, využití výchozího textu (VT), míry aplikace na celý text či pouze na jeho část. Metody je možné podle potřeby různě kombinovat:

a) *Revize a přečtení* (*revision* vs. *review*)¹ jsou stavebními kameny kontroly kvality

¹ V některých jiných jazykových odborech se používá namísto anglického *review* termín *cross-reading*, význam je ovšem totožný (DGT 2010b, 6).

překladu. V této fázi se zkoumá, zdali překlad vyhovuje zamýšlené funkci. DGT definuje *revizi* shodně jako norma EN-15038 vydaná Evropskou unií, tedy jako systematické porovnávání originálu a překladu z hlediska terminologie, konzistence překladu, registru a stylu (EU 2006, 11; DGT 2012, 15). *Přečtení* je pak vnímáno jako monolingvní kontrola textu z hlediska odpovídajícího stylu a respektování konvencí cílového jazyka v dané odborné oblasti (EU 2006, 11; DGT 2012, 15). Cílový text (CT) není srovnáván s VT větu po větě, ale pouze sporadicky, např. když má revizor pochybnosti (Vuorinen 2011, 25). O tom, kterou z těchto metod bude kvalita překladu kontrolována, rozhoduje vedoucí oddělení u každého překladu zvlášť, a to na základě analýzy rizika (DGT 2012, 15). Rozhodujícím faktorem může být například náročnost překladu (u určitých uniformních typů textů mohou překladatelé využívat předlohy) nebo jeho funkce (např. interní emailová komunikace mezi europoslanci určená pouze k porozumění). V obou případech by mohla být zvolena metoda *přečtení*. Obecně se ovšem této metody využívá jen zřídka, a to kvůli jejímu důrazu na stylistickou rovinu a menší pravděpodobnosti, že odhalí významové posuny CT od VT.

- b) *Úplná kontrola* a *částečná kontrola* (*full-revision* vs. *spot-checking*) představují další dvojici používaných metod. *Částečná kontrola* spočívá v kontrole pouze vybrané části, nejčastěji několika stránek překladu, a pro určení kvality překladu slouží jen orientačně. Tato metoda se vždy používá v kombinaci s metodou *evaluace* v rámci *ex-post* kontroly. *Úplná kontrola* se nejčastěji kombinuje s metodou *revize* (případně *přečtení*).
- c) *Korektura* (*proofreading*) je poslední metodou kontroly kvality a zároveň jedinou metodou, kterou neprovádí ČJO. Před uveřejněním musí všechny dokumenty projít tiskařskou *korekturou*, kterou zajišťuje Úřad pro publikace Evropské unie. Ten je zároveň zodpovědný za vydání korigenda v případě, že se vyskytla závažná chyba v již publikovaném překladu.
- d) *Evaluace* (*evaluation*) je jedinou metodou hodnocení kvality překladu. Na rozdíl od *revize* má revizor při evaluaci za úkol nejen odhalit nedostatky překladu a případně doporučit opravné řešení, ale také roztrždit nepřesnosti podle stanovené typologie chyb, a přiřadit překladu „známku“. Vzhledem k časové náročnosti se tato metoda uplatňuje pouze na vybrané části textu. *Evaluace* se také liší podle toho, zdali jde o hodnocení překladu zpracovaného externím, anebo interním překladatelem.

8.2.2 Typy kontroly kvality překladu

Z hlediska typů kontroly kvality překladu, které ČJO uplatňuje, lze rozlišit dvě skupiny: první skupina vychází z typu textu a stanovuje obecnou míru důkladnosti kontroly, ta druhá reprezentuje konkrétní fáze vzniku hotového překladu a jako taková mapuje kontrolu z pohledu těch, kdo ji provádí.

Systém kontroly založený na typu textu vychází z předpokladu důležitosti daného typu textu, pro nějž přednastavuje vhodný typ kontroly vybraný ze dvou úrovní:

- a) *Vyšší úroveň kontroly kvality (QC1)* předjímá plošnější kontrolu kvality a stanovuje, že odpovídající kvalita musí být ověřena u 70 až 100 % všech dokumentů odpovídajících této úrovni. QC1 je vyžadována vždy v případě legislativy, ovšem může být určena i jiným typům textů (např. bílé a zelené knihy, tiskové zprávy, odpovědi občanům a národním parlamentům). Vzhledem k tomu, že se v případě QC1 často jedná o texty právní a administrativní povahy, klade se u tohoto typu kontroly důraz zejména na formální stránku dokumentu. K tomu slouží *check-list*, který uvádí různé formální prvky, které je zapotřebí zkontrolovat.²
- b) *Nižší úroveň kontroly kvality (QC2)* se naopak uplatňuje u textů, u kterých je potenciální škoda v důsledku chybného překladu nižší (např. účetní závěrky, sdělení Evropské komisi vydané jinými institucemi EU). Dokumenty, které odpovídají úrovni QC2, jsou častěji zadávány externím překladatelům a rovněž platí, že je ČJO povinen zkontrolovat mezi 0 až 70 % těchto dokumentů.

Výše uvedené rozlišení kontroly kvality překladu podle typu textu ovšem slouží jako pouhá inspirace. I když se nabízí, že určité procento dokumentů by mohlo kontrole kvality zcela uniknout, reálná situace je poněkud odlišná. Platí zde totiž nepsané pravidlo, že kontrolou musí projít 100 % všech dokumentů. A přestože má každý typ textu předvolenou úroveň své kontroly, podrobnost a důkladnost této kontroly je stanovena u každého dokumentu zvlášť, přičemž rozhodující slovo má vedoucí oddělení. Zdali ovšem revizoři rozlišují mezi úrovní QC1 či QC2, které jsou uvedeny v zadání překladu, je věc druhá. V rámci dotazníku, který je představen níže, odpovědělo 71 % revizorů, že při samotné kontrole kvality toto rozlišení neberou v potaz.

Kromě systému kontroly kvality, který se odvíjí od typu textu, se zmíním ještě o druhém systému založeném na osobě, která kontrolu provádí. Tento systém totiž částečně chronologicky kopíruje jednotlivé fáze vzniku překladu. Jedná se o kontrolu revizorem, technickým asistentem odboru, případně tzv. kvalitářem či samotným vedoucím oddělení.

Revizorem je v ČJO každý interní překladatel, který se již dostatečně seznámil s chodem oddělení. Pro každý překlad zvlášť určí vedoucí oddělení konkrétní dvojici překladatele a revizora, kteří spolu budou na zakázce spolupracovat. Revizor poté provede *revizi* nebo *přečtení* a v případě externích překladatelů a interních nováčků ještě *evaluaci*.

Jakmile překladatel obdrží svůj revidovaný překlad a zapracuje požadované změny, odevzdá text technickému asistentu ke kontrole. Tato kontrola je spíše formálního rázu a omezuje se na ověření, zdali byla dodržena předepsaná forma a šablony.

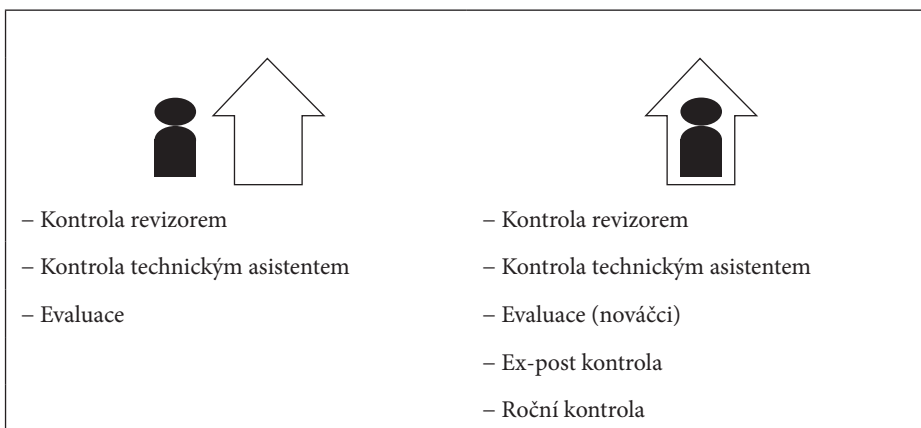
Překlad může také projít *ex-post* kontrolou, kterou zpětně provádí kvalitář. Kvalitu překladu sice takto kontrola již nezlepší, ale může zlepšit úroveň překladatelských služeb do budoucna. Každé oddělení má totiž svého kvalitáře, který každý týden zpětně

---

² Kromě podrobného seznamu formálních prvků *check-list* dále uvádí, které z prvků kontroluje překladatel a které revizor a technický asistent (DGT 2010a).

reviduje vybraný vzorek již odevzdaných překladů (metodou *revize*) a poskytuje poté anonymní zpětnou vazbu svým kolegům překladatelům/revizorům.

Posledním typem kontroly kvality, kterým může interní překlad projít, je tzv. roční kontrola. Každý interní překladatel je povinen shromažďovat revize svých překladů (nováčci si musí uchovávat i evaluační formuláře) po dobu jednoho roku. Tyto dokumenty poté slouží vedoucímu oddělení jako podklady při zhodnocení výkonu překladatele na konci roku. Vedoucí oddělení část těchto textů projde a zaměří se zejména na to, do jaké míry se překladatel ve své konečné verzi řídil doporučením revizora. V případě interních překladů slouží totiž revize pouze jako zpětná vazba a překladatel se jí nemusí řídit (na rozdíl od externích překladů, kdy za konečnou verzi zodpovídá revizor, který překlad také odevzdává).

Obrázek 1: Přehled typů kontrol kvality překladu u interních a externích překladů včetně hodnocení kvality formou evaluace

8.3 Hodnocení typu a závažnosti překladatelských chyb

Kvalitní překlad je v DGT obecně vnímán jako překlad, který odpovídá svému účelu (Vuorinen 2011). Přestože se DGT a jeho jazykové odbory snaží přijít s jednotným souborem doporučení, jak překlady revidovat a hodnotit, nikdy nelze zaručit naprostou objektivitu. Zhodnotit zdali překlad je, či není adekvátní, je velmi individuální záležitost. Nicméně zavedená pravidla mohou revizora nasměrovat.

Revizoři se při hodnocení nedostatků překladu řídí zejména třemi základními kritérii: dopadem na funkci CT (jde o pragmatický dopad, kdy revizora zajímá, zdali může chyba vyvolat závažné finanční, právní či politické následky); snadnou rozpoznatelností chyby, např. překlep je často patrný již na první pohled a také jej lze jednoduše opravit, což nás přivádí k poslednímu kritériu, kterým je čas potřebný k revizi překladu.

V rámci evaluace rozlišují revizoři devět typů překladatelských chyb, které je možno shrnout následovně: *nedostatky v oblasti významu, terminologie, gramatiky, překlepů, interpunkce, souladu s referenčními dokumenty a snadné srozumitelnosti*. Tato typologie

posloužila také jako metoda níže uvedené korpusové analýzy, v rámci které byly jednotlivé opravy revizorů rozřazeny do výše zmíněných typů a následně kvantitativně zpracovány. Pro účely samotné korpusové analýzy byly do této typologie chyb přidány ještě dvě další kategorie. První kategorie zahrnuje nedostatky v oblasti *formátu* a je možno ji vnímat jako překladatelskou chybu na rozdíl od druhé, která se vyznačuje spíše *stylistickou preferencí* revizora.

Jakmile revizor určí typ chyby, je nutné ještě stanovit její závažnost, která je v tomto případě buď *vysoká*, anebo *nízká*. Právě závažnost chyby odráží míru, v jaké může daný nedostatek poškodit text jako celek.³

Následný přehled typologie chyb je pouze popisného charakteru a neuvádí konkrétní příklady.

- Kategorie *významu* (SM) pokrývá významové posuny, které mohou vyústit v to, že si čtenář nesprávně vyloží CT. Spadají sem přednostně významové nepřesnosti, odchylky ve významu a doslovný překlad, které ani v kontextu nemají původně zamýšlený význam. Příkladem významové chyby vysoké závažnosti by mohlo být špatně přeložené datum, kdy dokument vstoupí v platnost, případně jiná chyba, která by zmátla čtenáře natolik, že by nejednal v souladu se zamýšleným významem, a způsobil by tak škodu sobě nebo jiné osobě.
- *Vynechání informace* (VN) se vyznačuje neschopností překladu převést informaci, která byla původně obsažena ve VT.
- *Přidání informace* (PŘ) spočívá v nežádoucím či nadbytečném doplnění informace, kterou VT neobsahoval.
- *Terminologie* (TR) jako kategorie zahrnuje užití nesprávného překladového protějšku odborného termínu, anebo jeho nekonzistentní užití.
- *Soulad s referenčními dokumenty* (RD), respektive nesoulad s dostupnými či přímo poskytnutými referenčními dokumenty, je rovněž považován za chybu. Nedostatky v této oblasti je možno rozdělit na dva typy: nesprávné užití referenčních materiálů, a to co do obsahu a formy. Jako selhání po obsahové stránce můžeme vnímat např. nedohledání oficiálního překladu citace, nebo znovupřeložení již existujícího názvu. Podobně sem spadá i nedohledání, případně nesprávné užití terminologie ze souvisejících referenčních materiálů (např. novější legislativa pozměňující jinou legislativu musí mít sjednocený terminologický základ). Mezi formální nedostatky se řadí ty, které souvisejí s neschopností řídit se jak externími, tak interními pravidly a manuály, zejména *Pravidly pro jednotnou úpravu* a právními šablonami.⁴

3 Vysoká a nízká závažnost chyb nebyla u kategorií *formát* a *stylistická preference* rozlišována, jelikož nemožnou vyvolat finanční, právní ani politické následky.

4 *Pravidla pro jednotnou úpravu* například stanovují, že v případě, kdy *Pravidla českého pravopisu* umožňují více variant, překladatel by měl vždy zvolit tu, která je uvedena jako první, aby byla zachována jednotnost všech dokumentů EU (EU 2011, 151).

- Nedostatky v oblasti *gramatiky* (GR) poukazují na nedostatečnou znalost českého jazyka. Za závažnou může být považována chyba, která povede k mylnému vyložení CT čtenářem.
- *Překlepy* (PK), které podobně jako v předcházející kategorii mohou vést k nesprávnému vyložení významu, jsou považovány za závažnou chybu.
- Chyby v *interpunkci* (IP) zahrnují jak chybějící, tak i přebývající interpunkční znaménka. Závažnost chyb se v této kategorii rozlišuje podobně jako v kategorii *překlepů*.
- *Snadná srozumitelnost* (SZ) je první ze dvou kategorií, které hodnotí styl překladu. Závažná chyba se v této kategorii týká zejména pochybení na syntaktické rovině a ve svém důsledku značně zhoršuje srozumitelnost CT. Pokud by ovšem ani po opakovaném přečtení daná pasáž nebyla srozumitelná, anebo byla dvojnásobná, chyba by spadala do oblasti významu. Jako méně závažné se považují prohřešky na lexikální rovině (např. nevhodný registr, neidiomatické kolokace, tautologie, neobratnost vyjadřování), které nenaruší interpretaci CT.
- *Stylistická preference* (PR) představuje druhou kategorii, která se vztahuje ke stylistické rovině. Na rozdíl od snadné srozumitelnosti (SZ), která narušuje idiomatičnost CT, nelze chápat PR jako překladatelskou chybu. PR se sice zaměřuje na podobné rysy jako SZ (tj. kolokace, nominalizace apod.), opravy jsou ale na úrovni subjektivní preference revizora. Jinými slovy není nutno do překladu zasahovat, jelikož neobsahuje jednoznačné překladatelské chyby. Přesto představuje PR pro CT přidanou hodnotu. Překladatelské řešení revizora je totiž idiomatičtější a vhodnější, a zvyšuje tak kvalitu překladu. Například to může být snaha vyhnout se výrazům, které byť správné, mohou v cílové kultuře vzbudit u čtenáře negativní konotace (např. normalizaci nahradí výraz standardizace).
- *Formát* (FT) je první kategorie, kterou ČJO nepoužívá. Tato kategorie byla uměle přidána, protože analyzované texty vykazovaly nedostatky, které nebylo možno zařadit ani do jedné z předcházejících devíti kategorií. Například soulad s referenčními dokumenty (RD) zahrnuje nedodržení předepsaného formátu, pokud jde o právní šablony, různé manuály a pokyny. Nezahrnuje ovšem nesrovnalosti v případě specifického formátu VT s formátem CT, tedy formátování, které neodpovídá žádné šabloně, ale je charakteristické pro konkrétní dokument (např. odlišná velikost či typ písma, formát tabulek, grafů apod.).

Pro ČJO je typologie chyb pilířem kontroly a hodnocení kvality překladu. Poskytuje oporu revizorům při evaluování jak externích, tak i interních překladů a vychází z ní i následující analýza. Abychom se ovšem mohli blíže podívat na kvalitu produktu, je zapotřebí zohlednit také faktory, které ovlivňují proces jeho vzniku.

8.4 Interní a externí překlady – pověstná propast, nebo zanedbatelný rozdíl

Cílem následující korpusové analýzy je porovnat kvalitu interních a externích překladů vybraných typů textů. Není pochyb o tom, že konečný produkt ovlivňují různé faktory. V případě ČJO jsou to zejména pracovní podmínky překladatelů a jejich zkušenost s překlady pro instituce EU.

Externí překladatelé se na rozdíl od interních překladatelů většinou zabývají i jiným než institucionálním překladem a překlad pro Evropskou komisi tak často představuje jen malou část z celkového objemu jejich překladů, což poukazuje na větší odbornost internistů.⁵

Této analýze dal ovšem popud zejména druhý faktor, tedy odlišné pracovní podmínky, které poskytují interním překladatelům značnou komparativní výhodu. Zejména se jedná o rozdílný přístup interních a externích překladatelů k jednotlivým referenčním zdrojům (jako jsou terminologické databáze a glosáře) a k nástrojům CAT (např. různé doplňky textového editoru MS Word vyhledávající v několika zdrojích zároveň), které umožní překladatelům překládat efektivněji, a využít tak ušetřený čas případně k vlastní revizi. Interní překladatelé rovněž využívají horkou linku na celou řadu ministerstev, a mohou tak konzultovat s tamními odborníky. Podobně je zprostředkován kontakt na experty z různých vědeckých institucí (Hončová 2013). V neposlední řadě je internistům k dispozici také terminolog oddělení. Níže následuje stručný přehled nejužitečnějších nástrojů CAT a referenčních materiálů:

1. *Euramis* – rozsáhlá korpusová databáze obsahující nasegmentované VT a CT všech oficiálních překladů odevzdaných v Evropské komisi, Evropském parlamentu, Radě Evropské unie, na Soudním dvoře Evropské unie, na Účetním dvoře Evropské unie, která je k dispozici pouze interním překladatelům; externím překladatelům je ovšem zaslán balíček s překladatelskou pamětí (TM) a případnými referenčními dokumenty (Hončová 2013),
2. *Eur-lex* – vícejazyčný korpus uveřejněné legislativy EU, který je k dispozici všem online,
3. *IATE* – terminologická databáze EU, jejíž interní verze je často i denně aktualizována, zatímco veřejnosti dostupná verze se aktualizuje přibližně jedenkrát za měsíc,
4. *EuroParl* – interní terminologická databáze Evropského parlamentu,
5. *DGT Vista* – vyhledávač a prohlížeč dokumentů obsahující veškeré odevzdané, ale i rozpracované a aktuálně překládané dokumenty Evropské komise, které mohou

⁵ Průzkum trhu zpracovaný Svobodou (2011, 4) ukazuje, že z celkového překladatelského trhu v České republice poskytuje pouze 6% překladatelů své služby některé z institucí EU. Pro celkem 5% překladatelů, kteří tyto služby poskytují, představuje institucionální překlad 10% jejich celkového objemu práce a u pouhého 1% se podíl překladu pro EU rovná 20% nebo jej převyšuje. Pro většinu překladatelů, kteří s EU spolupracují, je tedy institucionální překlad pouze minoritní záležitostí.

posloužit jako zdroj inspirace překladatelské strategie použité překladatelem z jiného jazykového odboru,

6. *Disc P* – interní disk, kam překladatelé v ČJO ukládají své překlady a kde sdílejí užitečné informace a terminologické odkazy ze všech překládaných odborných oblastí,
7. *Docfinder* – jedna z nejužitečnějších aplikací textového editoru MS Word, která dokáže na základě čísla dokumentu vyhledat daný dokument dvojjazyčně v Euroamisu, Eurlexu, IATE, ve Veřejném registru dokumentů Rady Evropské unie a v dalších zdrojích,
8. *Quest* – vyhledávač, který výrazně šetří překladateli čas při hledání terminologických řešení, umožní překladateli vyhledat požadovaný termín v přibližně třiceti interních a veřejných terminologických zdrojích DGT za čas, ve kterém by trvalo daný termín vyhledat v jednom zdroji.

Ne všechny výše zmíněné referenční dokumenty a nástroje CAT jsou ovšem dostupné jak interním, tak i externím překladatelům (obrázek 2).

	INTERNISTÉ	EXTERNISTÉ
		
– Kontakt na odborníky	✓	✗
– Konzultace s terminologem	✓	✗
– Euramis	✓	✗ (poslána TM)
– Eur-lex	✓	✓
– IATE	✓	✓ (neaktual.)
– EuroParl	✓	✗
– DGTVista	✓	✗
– Disc P	✓	✗
– Docfinder	✓	✗
– Quest	✓	✗

Obrázek 2: Přístup k referenčním materiálům a nástrojům CAT

Externí překladatelé mají tedy přístup ke klíčovým referenčním zdrojům, jako jsou *Eurlex*, *IATE* a zaslaná překladatelská paměť, bez kterých by bylo obtížné vytvořit odpovídající překlad. Nemají ovšem k dispozici vůbec nejužitečnější nástroje, jako jsou *Quest*, *Docfinder* a databáze *DGTVista*, které umožní rychle vyhledat správný termín a značně urychlí překladatelský proces. Nabízí se tedy otázka, zdali právě přístup k těmto nástrojům povede k terminologicky přesnějším překladům.

V rámci následující analýzy byly srovnány interní a externí překlady dvou typů legislativních textů (tj. nařízení a rozhodnutí) a dále interní a externí překlady čtyř typů textů zaměřených na komunikaci s širokou veřejností (tj. tiskové zprávy, novinové články, brožury a letáky). Nařízení a rozhodnutí jsou právně závazné typy textů se stejnou strukturou, formálními rysy a funkcí, proto byly analyzovány dohromady jako jedna skupina (tzn. interní překlady nařízení a rozhodnutí v celkovém rozsahu 34 817 slov byly porovnány s externími překlady v celkovém rozsahu 39 516 slov). Pokud jde o typy textů zaměřených na komunikaci s veřejností, nebylo možno je analyzovat jako jednu skupinu. Tiskové zprávy bývají jen zřídka zadávány na externí překlad, jelikož uzávěrky jsou velice krátké (často do druhého dne). Proto byly porovnány výsledky analýzy interně přeložených tiskových zpráv (v celkovém rozsahu 6 177 slov) s výsledky z brožur, letáků a novinových článků (v rozsahu 6 841 slov) překládaných externími překladateli.

Domněnka, že každodenní práce s texty EU a rozdílný přístup k různým referenčním materiálům a nástrojům CAT ovlivní kvalitu konečného produktu, vedla ke zformulování dvou hypotéz:

1. Při překladu právně závazných textů (tj. nařízení a rozhodnutí) budou externí překladatelé chybovat více v kategoriích *terminologie* (TR), *soulad s referenčními dokumenty* (RD), *významu* (SM).
2. V rámci překladu textů zaměřených na komunikaci s veřejností (tj. tiskové zprávy, brožury, letáky a články) se rozdíl mezi interními a externími překlady stírá, protože zde jde zejména o kreativitu překladu a ne terminologickou správnost.

Analýza se omezila na prověření výše uvedených hypotéz formou kvantifikace výskytu patřičných typů chyb.

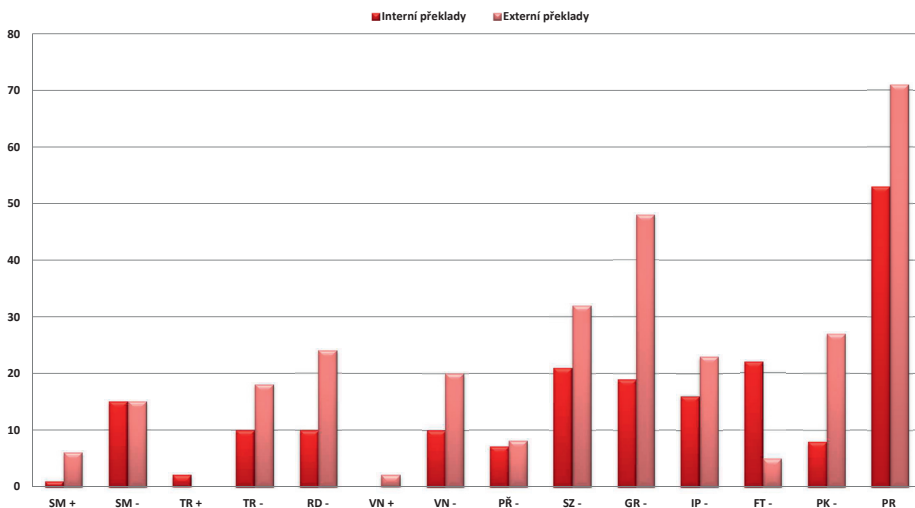
8.4.1 Legislativní texty: nařízení a rozhodnutí

Obrázek 3 mapuje výskyt jednotlivých typů chyb v interních a externích překladech nařízení a rozhodnutí. Na první pohled je vidět celkově vyšší míra chyb v externích překladech.

Externí překlady vykazaly více než dvojnásobný počet chyb v kategoriích terminologie, soulad s referenčními dokumenty a několikanásobné množství gramatických chyb a překlepů. Markantní rozdíl v počtu gramatických chyb a překlepů by mohl naznačit určitou nedostatečnou znalost cílového jazyka. Jelikož ale často opakovanou gramatickou chybou byla neshoda větných členů (zejména pak neshoda podmětu s přísudkem, případně přísudku s předmětem), vyšší míra chyb pravděpodobně souvisí se složitou větnou strukturou a s tvořením spletitých souvětí, ve kterých překladatel nezvládl správně propojit všechny větné členy. Případně může být příčinou překladatellovo přehlédnutí neshody poté, co část textu revidoval.

Při pohledu na výsledky interních překladů je poměrně zarážející vysoká míra nedostatků v oblasti formátu. Na druhé straně je nutno upozornit, že do této kategorie spadá také přítomnost segmentů VT z překladatelského softwaru Translator's Workbench

(TWB).⁶ Tato chyba byla poměrně běžná v interních překladech, což si lze částečně vysvětlit tím, že překladatelé si často sami revidují své překlady v TWB ještě před vyčištěním dokumentu, tedy ve fázi, kdy není možné poznat, zdali v textu zůstaly zdrojové segmenty. Je tomu tak proto, že překladatelé sami zanášejí změny doporučené revizorem, což znamená, že mohou vyčistit dokument až těsně před odevzdáním, tak aby se do překladatelské paměti neukládaly chybné segmenty.

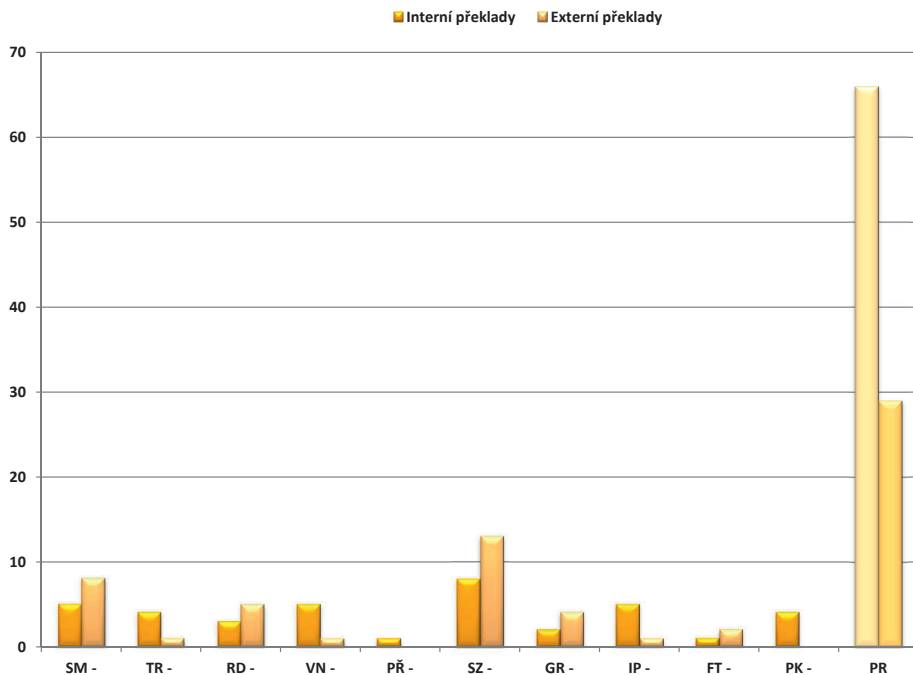
Obrázek 3: Výskyt typů chyb v legislativních textech: SM (význam); TR (terminologie); RD (soulad s referenčními dokumenty); VN (vynechávka); PŘ (přidání); SZ (snadná srozumitelnost); GR (gramatika); IP (interpunkce); FT (formát); PK (překlepy); PR (preference). Plus a minus znázorňuje míru závažnosti chyby.

Na první pohled je ovšem patrné, že interní překladatelé chybují méně v potenciálně závažnějších kategoriích, jako je význam, terminologie, soulad s referenčními dokumenty a vynechávka a stejně tak v těchto kategoriích nemají žádné nebo jen velmi malé množství závažných chyb, které by mohly mít právní, finanční či politické následky.

8.4.2 Komunikace s veřejností: tiskové zprávy, brožury, letáky a novinové články

Obrázek 4 znázorňuje výskyt chyb v interních překladech tiskových zpráv a externích překladech brožur, letáků a novinových článků. Na rozdíl od analýzy legislativních textů nejsou výsledky textů zaměřených na komunikaci s veřejností tak jednoznačně nakloněny na stranu interních překladů.

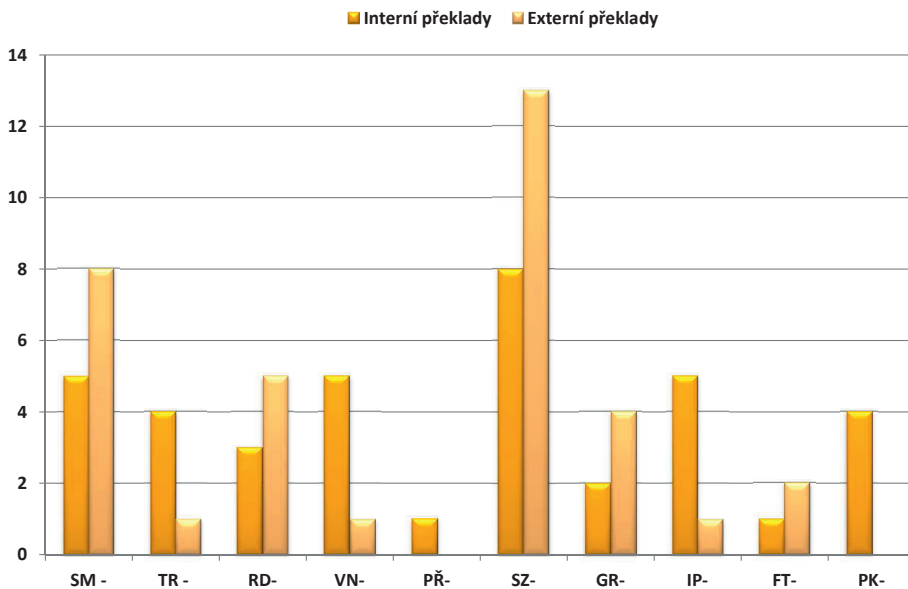
⁶ Interní překladatelé měli do nedávna povinnost překládat v TWB. Jakmile překladatel omylem smaže tag TWB, může se vyskytnout chyba, která znemožní správný průběh procesu vyčištění dokumentu, a následně tak zůstanou v textu i zdrojové segmenty. V současnosti přechází ČJO na nový software.

Obrázek 4: Výskyt typů chyb v textech zaměřených na komunikaci s veřejností včetně preferencí: SM (význam); TR (terminologie); RD (soulad s referenčními dokumenty); VN (vynechávka); PŘ (přidání); SZ (snadná srozumitelnost); GR (gramatika); IP (interpunkce); FT (formát); PK (překlepy); PR (preferencie). Plus a minus znázorňuje míru závažnosti chyby.

V porovnání s předchozí analýzou je na první pohled patrný rozdíl ve velikosti porovnávaného vzorku.⁷ Detailnější pohled nabízí obrázek 5.

⁷ Přestože byl analyzován téměř shodný počet textů (dvacet jedna legislativních textů a dvacet dva textů zaměřených na komunikaci s veřejností), rozdíl je dán povahou daných typů textů. Tiskové zprávy, brožury, letáky a novinové články jsou všeobecně kratší texty nepřesahující většinou pár stran, zatímco právní akty, jako je rozhodnutí či nařízení, jsou obvykle většího rozsahu.

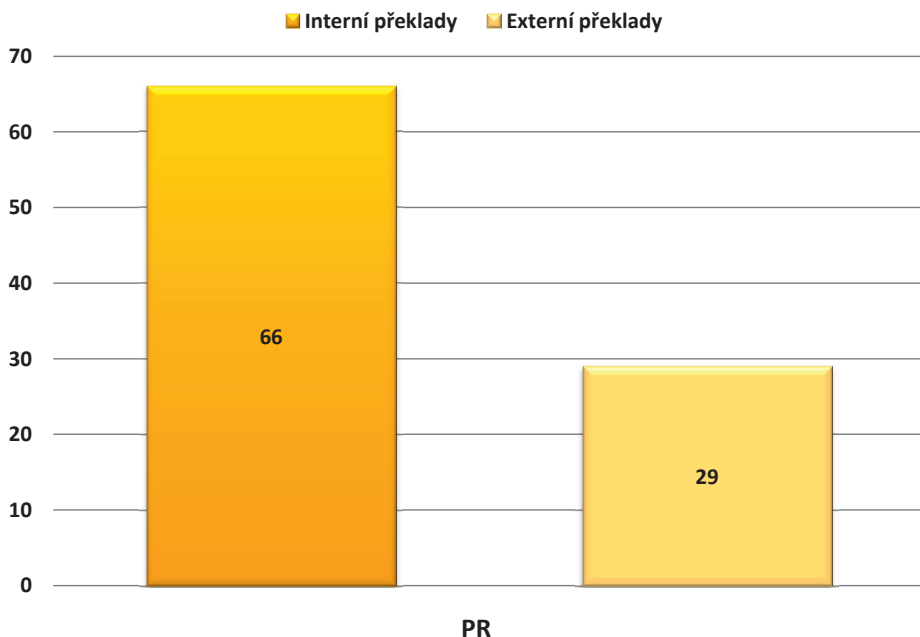

Obrázek 5: Výskyt typů chyb v textech zaměřených na komunikaci s veřejností bez preferencí: SM (význam); TR (terminologie); RD (soulad s referenčními dokumenty); VN (vynechávka); PŘ (přidání); SZ (snadná srozumitelnost); GR (gramatika); IP (interpunkce); FT (formát); PK (překlepy). Plus a minus znázorňuje míru závažnosti chyby.

Texty zaměřené na komunikaci s veřejností nepochybně dovolují překladateli se kreativně vyžít a dávají mu určitou míru svobody v porovnání s legislativními typy textů. Analýza ukazuje, že interní překlady mají sklon vynechávat informace a častěji se v nich objevují překlepy a nedostatky v oblasti interpunkce. Na druhé straně vykazují méně významových posunů a gramatických chyb.

Mnohem zajímavější je ovšem stylistická rovina obou překladů, tj. výskyt chyb v kategorii snadné srozumitelnosti a míra preferenčních doporučení. Na rozdíl od legislativních textů, kde byli interní překladatelé zvýhodněni lepším přístupem k referenčním materiálům a různým nástrojům CAT, v případě textů zaměřených na komunikaci s veřejností nemůže být o handicapu na straně externistů řeč. Není tedy důvod domnívat se, že by se externí překlady nemohly po stylistické stránce vyrovnat interním. Přesto v nich bylo více neidiomatických kolokací, interferencí a nedostatků v oblasti registru, což mírně zvýšilo počet chyb v oblasti snadné srozumitelnosti. Naopak v druhé stylistické kategorii (tj. preferenci) bylo méně doporučení. Revizoři tedy tak často nepřicházeli při kontrole externích překladů s lepšími řešeními, což poukazuje na kreativitu překladů (obrázek 6).

Obrázek 6: Výskyt doporučení v kategorii preference v textech zaměřených na komunikaci s veřejností

Vyrovnané výsledky obou skupin lze také vidět při bližším pohledu na chybovost na normostranu (CH/str.).

	CH/str. celkem	CH/str. bez preference	míra preference/str.
Interní překlady	4,21	1,54	2,67
Externí překlady	2,34	1,28	1,06

Tabulka 1: Chybovost na normostranu v textech zaměřených na komunikaci s veřejností bez preference

Celková CH/str. naznačuje horší kvalitu interních překladů. Znovu je ovšem zapotřebí vzít v úvahu, že kategorie preference nezobrazuje ve skutečnosti překladatelské chyby v pravém slova smyslu, ale pouze návrhy revizorů na změnu. Jakmile je preference z CH/str. vyjmuta, hodnoty jsou téměř srovnatelné. Interní a externí překlady tedy obsahují téměř stejný počet chyb na normostranu.

Výsledky tedy nejsou dostatečně průkazné na to, aby bylo možno stanovit, zda jsou adekvátnější interní, nebo externí překlady vybraných textových typů. Analýza pouze upozorňuje na potenciální prostor pro zlepšení u obou skupin a naopak naznačuje, že výkon je srovnatelný.

8.4.3 Shrnutí

Cílem této části bylo porovnat kvalitu interních a externích překladů, a zjistit tak, zdali skutečně existuje mezi oběma skupinami pověstná propast. Předpokladem bylo, že se projeví rozdílný přístup k terminologickým zdrojům a že si externí překladatelé povedou hůře při překladu právních aktů, vzhledem k tomu, že jsou tyto texty terminologicky náročné, což se také potvrdilo. Překlady externistů vykazovaly dvojnásobný nárůst v kategoriích, které souvisely s terminologickým aspektem, a celkově vyšší počet nedostatků téměř ve všech kategoriích typologie chyb.

V případě textů určených ke komunikaci s veřejností, kde se klade důraz zejména na kreativní stránku překladu, srozumitelnost a čtivost překladu, hypotéza očekávala, že budou síly vyrovnané, což se také částečně potvrdilo. Žádná ze skupin si nevedla výrazně lépe, naopak u obou se projevily různé nedostatky. Analýza tak poukazuje na případně slabé stránky obou skupin.

Pro důkladné srovnání interních a externích překladů by bylo zapotřebí mnohem rozsáhlejšího korpusu. Přestože je výpovědní hodnota této analýzy přímo úměrná omezenému vzorku, o propasti mezi interními a externími překlady mluvit rozhodně nelze. Souhrnně můžeme říci, že určité rozdíly zde existují, jsou ale závislé na typu textu.

8.5 Hodnocení kvality aneb evaluace interních a externích překladů

Evaluace se vykonává jak u externích, tak i u začínajících interních překladatelů, způsob jejího provedení se ovšem do jisté míry liší. Společné mají obě evaluace zejména kategorie, které se hodnotí. Revizori tak mají na paměti typologii chyb a rozlišují nedostatky ve výše zmíněných devíti oblastech. Rozdíly tedy spočívají v hodnotící škále. Zatímco stupnice evaluace externích překladů má pět stupňů, u interních překladů jsou stupně pouze čtyři.

8.5.1 Evaluace externích překladů

Jakmile revizor dokončí kontrolu kvality externího překladu (většinou formou revize), musí ještě evaluovat vybranou část dokumentu a stanovit známku. Z důvodu zachování objektivity revize a hodnocení probíhá vše anonymně.

Evaluovaná část odpovídá přibližně 10 % dokumentu, přičemž minimální rozsah evaluace jsou dvě strany a maximální deset. Výběr evaluované části závisí zcela na revizorovi. Může být čistě náhodný, obvykle se ovšem volí citlivé pasáže, jako jsou úvod, závěr, případně jiné klíčové části textu.

Na vybraném revidovaném vzorku provede revizor evaluaci, v rámci které klasifikuje veškeré doporučené opravy podle jednotlivých typů chyb, určí jejich závažnost a ohodnotí kvalitu tím, že stanoví známku překladu. K zaznamenání evaluace se používá formulář, ke kterému může revizor a vedoucí oddělení ještě připojit svůj případný komentář. To vše poté slouží překladateli jako zpětná vazba.

8.5.1.1 Určení známky externího překladu

Na volbě konečné známky překladu má podíl celá řada klíčových faktorů. Revizoři hodnotí kromě samotné adekvátnosti překladu také jeho úplnost, dodržení pokynů zadavatele, správné citování a odkazování k dokumentům a zejména prospěšnost překladu, tedy zdali se vyplatilo externímu překladateli překlad vůbec zadat. Společně s chybami tvoří tyto faktory základ pro ohodnocení překladu známkou.

Jak již bylo zmíněno, konečná známka závisí čistě na důkladném úsudku revizora. Ten se ovšem může opřít o tzv. kalkulačku QAT, kterou vyvinulo DGT. Tato kalkulačka může posloužit jako pomůcka, která po zhodnocení určitých faktorů doporučí revizorovi odpovídající známku překladu. Na kalkulačce je nutno zvolit typ textu ze tří obecných typů, dále nastavit rozsah evaluovaného textu v normostranách a nakonec zadat počet a závažnost typů chyb. Revizor může případně ještě odsouhlasit bezchybnost formátování a zaškrtnout bonusovou kolonku, která zajistí překladateli body navíc. Pro přidání extra bodů se může revizor rozhodnout například při včasné odevzdání překladu a vynikající spolupráci. Případně také může ocenit překladatelovu excelentní práci s terminologií nebo jeho schopnost se vypořádat s nedostatkem referenčních materiálů. Použití této kalkulačky je ovšem zcela dobrovolné, a tak musí mít revizoři stále na paměti, že i v případě, kdy se inspiroují známkou vygenerovanou kalkulačkou, jsou to pořád oni, kdo nesou odpovědnost za provedenou evaluaci.

Na otázku, zdali a jak používají revizoři tuto evaluační kalkulačku, neodpověděl žádný revizor tak, že by se výhradně řídil vygenerovanou známkou. Naopak 19 % dotazovaných potvrdilo, že kalkulačku využívají *vždy*, ovšem pouze jako inspiraci a známku tedy stanovují samostatně. Téměř identická odpověď byla zaznamenána u dalších 19 % dotazovaných, pouze s tím rozdílem, že revizoři využívali kalkulačku jako inspiraci jen *občas*. Zbýlých 62 % respondentů odmítlo, že tuto kalkulačku využívá.

Ať už revizor stanovuje známku překladu samostatně, anebo k tomu využívá kalkulačku, vždy volí z pětistupňové klasifikační stupnice. Překlad tak může být: *velmi dobrý, dobrý, vyhovující, podprůměrný a nevyhovující*.⁸ Každý stupeň odráží vůli a zájem ČJO znovu s překladatelem spolupracovat. ČJO ve své definici jednotlivých stupňů zejména zvažuje poměr kvality překladu a časové náročnosti jeho revize, tedy zdali je daný externí překladatel pro odbor přínosem.

Překlad hodnocený jako *velmi dobrý* je nepochybně přínosem pro odbor a spolupráce s jeho autorem je tedy žádoucí. Takový překlad odpovídá požadované funkci dokumentu, je kreativní a měl by se číst v cílovém jazyce jako originál. V textu by se neměly vyskytovat žádné chyby vyšší závažnosti a i volba jazykových prostředků je po stylistické stránce odpovídající. Překlad neporušuje žádná interní pravidla a jeho revize není časově náročná. Výkon překladatele je tedy srovnatelný s výkonem zkušeného interního kolegy.

Pokud je překlad oznámkován jako *dobry*, jeho autor se i tak s největší pravděpodobností dočká v budoucnu dalšího zadání. Text je čtivý a vykazuje pouze menší množství

8 V originálním znění: very good, good, acceptable, below standard a unacceptable (DGT 2008, 6).

méně závažných chyb. Časová náročnost revize je přijatelná a překlad je tedy možno přirovnat k výkonu méně zkušeného interního kolegy, nebo kolegy, který se specializuje na jinou odbornou oblast.

Vyhovující překlad ještě úspěšně projde, aniž by byl jeho autor pokutován. V budoucí spolupráci ovšem překladatel doufat nemůže. Překlad jen částečně splňuje svoji funkci a je možné jej využít pouze po značných úpravách a časově náročné revizi. Překlad neobsahuje příliš zdařilých pasáží. Kdyby takový text vyprodukoval interní překladatel, nebyl by jeho výkon tolerován.

Jakmile překlad odpovídá zbylým dvěma stupňům, je chápán jako *nevyhovující* a plynou z něj pro externího překladatele určité následky. Pokud překladatel odevzdá *podprůměrný* text, může mu být z odměny sraženo až 10%. Jedná se o překlad s malým výskytem zdařilých pasáží, který neodpovídá zamýšlené funkci dokumentu a je částečně nesrozumitelný. Revize takového dokumentu je velice časově náročná, a překlad tak neplní svůj účel, tedy nesnižuje pracovní zatížení interních zaměstnanců.

Výkon překladatele je hodnocen jako *nevyhovující*, jestliže překlad naprosto neodpovídá své funkci. Takový text obsahuje mnoho závažných nedostatků a jeho znění je čtenáři nesrozumitelné. Autor překladu nerespektuje pokyny v zadání a vůbec se neřídí interními pravidly. Revize z ekonomického hlediska nepřipadá v úvahu, a text je tudíž nutno zadat k překladu znovu. Nejenže překlad neplní svůj účel a nezmírňuje pracovní nápor internistů, naopak ještě zátěž oddělení zvyšuje, a proto bývá s autorem zahájeno disciplinární řízení.

Zahájení disciplinárního řízení nejprve vyžaduje přípravu podkladů, poté speciálně zvolená komise projedná nepřijatelnost překladu. Revizor, který provedl evaluaci, spolu s koordinátorem externích překladů musí před komisí obhájit stanovenou známku a uvést příklady překladatelova selhání. Komise následně takový případ posoudí a stanoví výši případné pokuty, která může v extrémních případech dosáhnout až 100% smluvené ceny za překlad. To se ovšem děje velice zřídka. Mnohem častěji se podobné situace v ČJO řeší raději než disciplinárním řízením vrácením překladu autorovi (tzv. postup *Send Back*). Externí překladatel podle pokynů text přepracuje a znovu jej odešle k revizi. Tento postup se často volí u překladů hodnocených jako *vyhovující*, *podprůměrné* nebo *nevyhovující*. I v případě *dobrého* překladu může revizor text překladateli vrátit, děje se tak ovšem jen zřídka (často se jedná o opakované drobné chyby, jejichž opravou by revizor ztrácel čas, např. opakovaná chyba ve formátování, zápisu citace úředního věstníku atd.).

8.5.1.2 Vliv známky překladu na celkové hodnocení externího překladatele

Vedoucí odboru by měl mít přehled o kvalitě výkonu svých zaměstnanců a jejich profesním růstu. U interních překladatelů k tomu slouží roční kontroly zakončené pohovorem. Ty se ovšem u externistů kvůli zachování objektivnosti neprovádějí. Celistvý pohled na výkon externího překladatele tedy vedoucímu odboru poskytuje tzv. dynamický

žebříček, což je v podstatě žebříček všech externích překladatelů, kde jsou zohledněny výsledky evaluací.

Na začátku každého smluvního období, po které mohou externí překladatelé po úspěšném absolvování konkurzu poskytovat své služby DGT, se stanoví každému překladateli jeho výchozí pozice.⁹ Poté každý překladatel v žebříčku kvality stoupá či klesá podle toho, jak kvalitní překlady odevzdává. Samotná kvalita překladu (respektive jeho známka) ovšem není jediným faktorem, který ovlivňuje posun v rámci žebříčku. Oddělení pro externí překlady, které je zodpovědné za správu dynamického žebříčku, má na starosti zpracování dat a vypočítává posun překladatele. Ten vychází ze 70 % ze známky překladu a z 30 % z ceny, kterou si daný překladatel sjednal během konkurzního řízení. Samotná pozice překladatele v žebříčku se poté odrazí na počtu překladů, které mu ČJO v budoucnu zadá. Pro překladatele tedy dynamický žebříček představuje ryzí zdroj motivace a ČJO zase poskytuje určitý nadhled.

8.5.2 Evaluace interních překladů

Na rozdíl od externích překladů, které jsou evaluovány vždy, u interních překladů se evaluace obecně neprovádí. Pouze u nových členů týmu se dočasně provádí podobná forma hodnocení, jako je evaluace externích překladů.

8.5.3 Evaluace začátečníků

ČJO má velký zájem, aby všichni interní překladatelé systematicky odevzdávali překlady odpovídající úrovni kvality. Proto jednotlivá oddělení věnují větší pozornost překladům nováčků.

Evaluace začínajících interních překladatelů, stejně jako u externích kolegů, následuje po revizi. Vychází z typologie chyb a je pro každý překlad zvlášť zaznamenána na speciálním formuláři. Srovnáním těchto formulářů může poté vedoucí oddělení sledovat profesní růst překladatele v čase.

Evaluační formulář je velice podobný tomu, který se používá u evaluace externích překladů. Revizoři tedy vyplňují typ a závažnost chyb, mohou spolu s vedoucím oddělení překlad slovně okomentovat a je zde i prostor pro překladatelovo vyjádření. Jediným rozdílem je hodnotící škála, ze které revizor volí. Na rozdíl od pětistupňové škály u evaluace externích překladů, v případě evaluace interních nováčků má revizor na výběr ze čtyř stupňů: *výborný, odpovídající účelu, slabý, nevyhovující*.¹⁰ Prostřední stupeň (tzv. *vyhovující překlad*) se u evaluace interních překladů nevyužívá.

Překlad je hodnocen jako *výborný* jen tehdy, pokud zachovává význam VT bez posunu a převádí i dvojznačnost vyjádření, pokud se vyskytuje i ve VT. Překlad nepotřebuje

⁹ Pro jednoduchost je použito označení externí překladatel, přesnější by ovšem bylo spíše externí kontraktor. Externě mohou totiž s DGT spolupracovat nejen jednotlivci, ale také překladatelské agentury, sdružení jednotlivců či jiná profesní sdružení. Přestože se tedy pod jedním jménem může na odevzdávaných překladech podílet více překladatelů, v očích EU jsou chápáni jako jeden subjekt a je jim tedy vyhrazeno pouze jedno místo v dynamickém žebříčku.

¹⁰ V originálním znění: excellent, fit for purpose, poor, unacceptable.

žádné úpravy. CT odpovídá normám cílového jazyka a zohledňuje jazykový úzus tvorby právních textů EU. Překladatelův výkon odráží jeho pokročilou schopnost pracovat s nástroji CAT a terminologickými zdroji (Euramis, TWB, Eur-lex, právní šablony LegisWrite apod.).

Základním kritériem pro hodnocení *odpovídající účelu* je zejména nulový výskyt závažných chyb. Přestože opravy revizora zvyšují kvalitu daného textu, bylo by možno jej v případě nutnosti použít podle v ČJO oblíbeného pořekadla „jak leží a běží“. Překladatel si poradil s obtížnými pasážemi, a revizní úpravy se tak pohybují pouze ve stylistické rovině. Podmínkou je ovšem zachování konzistentního registru a dobrá práce s nástroji CAT a terminologickými zdroji.

Na rozdíl od předchozího stupně hodnocení, jakmile je překlad ohodnocen jako *slabý*, neodpovídá základním kritériím, a tudíž jej nelze použít „jak leží a běží“. V překladu se vyskytuje poměrně vysoké množství méně závažných chyb a jeho kvalita je také poznamenána několika závažnými chybami. Překladatelova znalost práce s nástroji CAT a terminologickými zdroji je pouze na elementární úrovni.

Nepřijatelný překlad odráží překladatelovu neschopnost se vypořádat s odbornou terminologií. Po významové stránce se objevují závažnější posuny, které svědčí o neúplném pochopení originálu. Text selhává i na stylistické rovině. Stylistické prostředky VT nejsou adekvátně převedeny, a text je tak poznamenán neobratnými formulacemi a doslovným překladem. Překlad musí projít důkladnou revizí, která kvůli velkému množství závažných chyb vyžaduje téměř tolik času jako samotný překlad.

Každý překlad vytvořený interním nováčkem musí projít evaluací a je ohodnocen jednou z výše uvedených známek. Jak již bylo zmíněno, evaluační formuláře spolu s revizemi překladů slouží poté jako podklad pro roční kontrolu. V rámci roční kontroly se vedoucí oddělení rozhoduje, zdali ukončí nováčkoví zkušební dobu a nabídne mu trvalou pozici. Aby se začínající interní překladatel mohl stát stálým členem týmu, jeho překlady musí splňovat dvě podmínky. Alespoň 60 % překladů musí být ohodnoceno jako *odpovídající účelu*, anebo lépe. Počet *nevyhovujících* překladů nesmí přesáhnout 10 %. Jedině tehdy splňuje výkon překladatele z pohledu ČJO podmínky profese.

Ať už se ovšem ČJO snaží uvést do chodu jakkoli propracovaný systém metod, postupů kontroly a hodnocení kvality, zcela objektivní posouzení kvality zůstává pořád pouhou chimérou. Ani překlad, ani jeho hodnocení se nemohou úplně oprostit od subjektivního rázu, který tak bude vždy jejich nedílnou součástí ve formě lidského faktoru.

8.5.4 Subjektivní aspekt revize interních překladů

Hodnocení kvality překladu je úzce spjato s osobou, která jej provádí. Uvážíme-li individualitu jednotlivce, není možné vnímat revizora jako neměnnou a jednotvárnou součást překladatelského procesu. Různé jazykové citění, důraz kladený na odlišné aspekty, případně rozdíly v osobním postupu revize se mohou podepsat na konečném hodnocení. Při pokusu zmapovat tyto odlišnosti byl všem revizorům (tj. všem interním překladatelům) zaslán dotazník zaměřený na subjektivní aspekt revize interních překladů.

Osloveno bylo celkem šedesát šest pracovníků ČJO, přičemž návratnost dotazníku byla dvacet jedna.

Nejdříve bylo zapotřebí zmapovat pozadí revizorů, jako je odbornost vzdělání a předchozí zkušenost s hodnocením překladů v rámci i mimo ČJO.

Zkušenost s TQA v DGT			Předchozí zkušenost na plný úvazek			Univerzitní vzdělání		
< 1 rok	1	5 %	< 2 roky	4	19 %	Filologie nebo pedagogika	9	36 %
> 1 rok	5	25 %	> 2 roky	4	19 %	Translatologie	3	12 %
> 3 roky	8	40 %	> 5 let	6	29 %	Jiný než jazykový obor	13	52 %
> 6 let	6	30 %	Žádná	7	33 %	Bez univerzitního vzdělání	0	0 %

Tabulka 2: Přehled zkušeností s revizemi a formální vzdělání revizorů

Pokud bychom chtěli vytvořit profil průměrného revizora, vyšlo by nám, že pracuje v DGT přibližně tři a více let a má tedy příslušnou zkušenost s revidováním textů. Překvapivé je, že více než polovina revizorů nejsou jazykovědci ani translatologové, ale odborníci z oblastí zejména ekonomie, technologie, mezinárodního obchodu, práva a politologie. Nejmenší zastoupení zde mají absolventi translatologických oborů, což lze připsat faktu, že se tato disciplína začala jako samostatný univerzitní obor objevovat teprve nedávno.

Z celkového systému hodnocení kvality překladu vyplývá, že ČJO má zájem systematicky poskytovat překladatelské služby určité úrovně. Svědčí o tom i vyšší pozornost věnovaná začínajícím interním překladatelům (ve formě evaluace). Ne u všech revizorů se ale tento celkový přístup promítá do revize.

Pečlivější revize začínajícího překladatele		
Ano	14	66 %
Ne	5	24 %
Ano, pokud jsem mentorem	1	5 %
Jiná odpověď	1	5 %

Tabulka 3: Přístup k revizím začínajících překladatelů

Většina revizorů ovšem bere v potaz případnou nezkušenost svého profesně mladšího kolegy. Jeden respondent doplnil, že reviduje stejně, jako by revidoval překlad zkušeného kolegy, ovšem s tím rozdílem, že ověřuje přesnost citací a práci s referenčními dokumenty.

Další zajímavou otázkou je, zda revizoři rozlišují mezi překladem konečného návrhu dokumentu a jeho pracovní verzí.

Podrobnější revize konečného návrhu dokumentu		
Ano, věnuji větší pozornost revizi konečné verze	4	19%
Ne, nehraje to pro mě roli	17	81%

Tabulka 4: Zohlednění verze dokumentu v revizi

Na první pohled se může zdát, že konečný návrh určený k publikaci vyžaduje více pozornosti než jeho pracovní verze. Je potřeba si ovšem uvědomit, že v Evropské komisi se překládá zejména legislativa. Překlady pracovních verzí jsou tedy přinejmenším stejně důležité jako překlady konečných návrhů. Z odezvy je patrné, že si většina revizorů dobře uvědomuje, jak klíčové jsou překlady návrhů dokumentů pro úspěch dalších jednání Evropského parlamentu a ostatních institucí.

Následující dvě otázky se týkají tematiky textů. Pro jednoduchost lze říci, že téma textů vychází z odborných oblastí jednotlivých generálních ředitelství, jež figurují v procesu vzniku překladu jako zadavatelé. Určitá témata mohou být z pohledu českého čtenáře poněkud vzdálená, např. právní akty z Generálního ředitelství pro námořní záležitosti a rybolov (MARE), které upravují zákaz rybolovu.¹¹ První otázka se zaměřuje na to, zdali revizoři přihlížejí k tomu, ze kterého ředitelství text přichází. Druhá, obdobná otázka se zabývá tím, zda revizoři revidují méně podrobně překlady, jejichž tematika se České republiky a jejích občanů týká nepřímou, a lze tak předpokládat, že okruh čtenářů je relativně malý. Nařízení o rybolovu z MARE bylo uvedeno jako příklad.

Přihlédnutí k tématu v revizi			Méně důkladná revize textů z určitých ředitelství		
Ano, zevrubnost revize přizpůsobuji tématu	4	19%	Ano	4	19%
Spíše ano, texty určitých ředitelství to vyžadují	1	5%	Ne, nehraje to roli	17	81%
Většinou ne, texty reviduji stejně důkladně	6	29%	–	–	–
Ne, neohlížím se na to	10	48%	–	–	–

Tabulka 5: Vliv tématu překladu na podrobnost revize

Téměř čtvrtina revizorů přiznala, že mají tendenci revidovat texty z určitých ředitelství podrobněji. V poněkud kuriózní odpovědi dokonce jeden respondent nejdříve potvrdil, že určité texty vyžadují větší pozornost, vzápětí to ovšem v paralelní otázce popřel. Pro většinu ovšem téma textu podstatné není.

Nikde není definitivně stanoveno, zda revizor má, nebo nemá věnovat zvýšenou pozornost kontrole konečných návrhů, nebo textům z určitých ředitelství. To záleží čistě

¹¹ O vnímání aktuálnosti tématu pro ČR svědčí také to, že je pro nařízení týkající se rybolovu vydaná ředitelstvím MARE předem stanovena nižší úroveň kontroly kvality (QC2).

na jeho vlastním rozhodnutí. Podobnou svobodu volby ovšem revizor nemá, pokud jde o metodu kontroly kvality (tj. kontrola formou *revize* nebo *přečtení*). Překladatelské zadání totiž uvádí nejen informace potřebné pro překlad, ale i pro revizi. Jak už bylo řečeno, vedoucí oddělení, kteří metodu stanovují, většinu textů zadávají k revizi. Revizoři tedy mají tento postup kontroly zažitý. Nabízí se tedy otázka, zdali vůbec rozlišují mezi oběma metodami a nerevidují texty spíše vlastním uniformním postupem.

Dodržení metody kontroly kvality překladu uvedené v překladatelském zadání		
Zásadně revidují stanovenou metodou	10	48 %
Zadanou metodou se příliš neřídím, většinou provádím revizi	9	43 %
Zadanou metodou se příliš neřídím, většinou provádím přečtení	0	0 %
Zadanou metodou se příliš neřídím, často metody kombinuji	1	5 %
Jiná odpověď	1	5 %

Tabulka 6: Dodržení stanovené metody kontroly kvality překladu

Výsledky ukazují, že téměř polovina revizorů respektuje metodu stanovenou v zadání. Zbylá část až na jednoho respondenta dává přednost *revizi*. Dokonce se objevila odpověď, ve které se dotazovaný zmínil, že je srozuměn s metodou *revize*, nezná ovšem metodu *přečtení*. To samo o sobě svědčí o častějším použití *revize*.

Další otázka zkoumala v podstatě to samé, pouze z jiného hlediska. Tentokrát byl východiskem typ textu a nikoliv stanovená metoda. Revizoři byli tedy tázáni, zdali vždy při revidování různých typů textů porovnávají VT s CT. Jednotlivé typy textů byly pro jednoduchost rozděleny do tří skupin podle své funkce a koncového příjemce.

Porovnávání CT s VT v průběhu revize						
	Legislativa (např. nařízení, rozhodnutí)		Texty zprostředkující komunikaci mezi institucemi EU (např. sdělení, různé zprávy)		Texty zaměřené na komunikaci s veřejností (např. tiskové zprávy, články)	
Ze zásady vždy	19	90 %	17	81 %	18	86 %
Vždy ne, záleží na čase	2	10 %	4	19 %	3	14 %

Tabulka 7: Kontrola kvality překladu formou srovnání s originálem

U všech tří skupin revizoři potvrdili, že většinou revidují překlady srovnáním s VT, což znovu prokazuje převahu metody *revize*. Mezi jednotlivými skupinami typů textů jsou mírné rozdíly. Co je ovšem překvapivé, je odpověď dvou respondentů, kteří připouští i v případě legislativy metodu *přečtení*, tedy pouze občasného porovnávání s VT. To

je v rozporu s interním pravidlem, které přikládá právě překladům legislativy největší důležitost, a klade tak nejvyšší požadavky na jejich kontrolu.

Následující skupina otázek se nevěnuje ani tak dodržování různých nepsaných pravidel, jako spíše konkrétnímu způsobu, jak jednotliví revizoři při revidování postupují. Jde tedy zejména o to, kolikrát revizor překlad čte, zda opravuje pouze chyby, anebo navrhuje úpravy na úrovni preferencí. Dále byly zjištěny náležitosti, které revizor překontrolovává, a nakonec, zdali nezdařilé řešení pouze označí, anebo doporučí i východisko.

Počet čtení		Preferenční úpravy		Návrh konkrétních řešení		Ověřované informace	
Jedno	16	Vždy	3	Vždy	18	Názvy dokumentů	9
Dvě	4	Pouze někdy	12	Téměř vždy	1	Citace	11
Tři	1	Nikdy	5	Pouze někdy	1	Terminologie	10
Více	0	Jiná odpověď	1	Zřídka	1	Další odkazy	3
–	–	–	–	Nikdy	0	Žádné	3
–	–	–	–	–	–	Jiná odpověď	7

Tabulka 8: Subjektivní postup revize

Během průměrné revize čte revizor text většinou jedenkrát, téměř vždy doplňuje k chybám i návrh správného řešení a často opravuje i nedostatky, které nejsou vyloženy chybami. Jeden respondent navíc upřesnil, že návrh preferenčních řešení poskytuje zejména u určitých typů textů, kde hraje stylistická rovina velkou roli. Pokud jde o ověřování informací, tři revizoři striktně odmítli, že by po překladateli překontrolovali výše zmíněné náležitosti, protože by to považovali za suplování překladatelovy práce. V dalších sedmi případech revizoři odmítli, že by překontrolovali 100 % výše zmíněných náležitostí. Dva z respondentů uvedli, že tak činí pouze náhodně, nebo v případě pochybností, a zbylých pět doplnilo, že to nezávisí na povaze ověřované informace, ale spíše na pověsti konkrétního překladatele, jehož text revidují.

Závěrem se dotazník dotazoval na to, jak vnímají revizoři závažnost jednotlivých typů chyb ve dvou skupinách typů textů. Respondenti byli požádáni, aby seřadili jednotlivé typy chyb podle závažnosti nejprve v případě legislativních textů (tj. nařízení, rozhodnutí atd.) a poté aby vytvořili pořadí i u textů orientovaných na komunikaci s veřejností (tj. tiskové zprávy, brožury, novinové články atd.).¹²

Tabulka 9 zobrazuje výsledky pořadí u legislativních typů textů. Horizontální osa odráží pořadí závažnosti a čísla pod ní odpovídají počtu respondentů, kteří daný typ chyby zvolili. Tmavá barva reflektuje nejběžnější zvolené typy chyb pro daný sloupec.

12 Do výsledků bylo ovšem možno zahrnout z dvaceti jedna odpovědí pouze patnáct. Šest respondentů si špatně vyložilo zadání, přičemž pět z nich vytvořilo uniformní pořadí typů chyb bez ohledu na skupinu textů a jeden zcela nepochopil zadání.

Pro snadnější orientaci je tabulka ještě doplněna shrnutím na pravé straně.

Legislativa	1	2	3	4	5 ^s	6	7	8	9	Volba	Prim.	Sekund.
SM	8	0	4	0	1	1	0	0	0	1.	SM	vn, tr
VN	3	6	2	4	0	0	0	0	0	2.	VN	př
PŘ	1	3	1	0	3	2	1	1	1	3.	SM	tr, rd
TR	3	2	3	6	1	0	0	0	0	4.	TR	sz, vn
GR	0	1	0	1	3	1	7	1	0	5.	RD	př
PK	0	0	1	0	0	1	3	6	1	6.	SZ	př
IP	0	0	0	0	0	1	0	3	7	7.	GR	pk
RD	0	2	3	3	4	0	0	1	0	8.	PK	ip
SZ	0	1	1	1	2	6	1	0	1	9.	IP	př, pk, sz

Tabulka 9: Závažnost typů chyb v legislativních textech: SM (význam); VN (vynechávka); PŘ (přidání); TR (terminologie); GR (gramatika); PK (překlepy); IP (interpunkce); RD (soulad s referenčními dokumenty); SZ (snadná srozumitelnost)

Podle očekávání obsadily typy chyb na úrovni významu, vynechávky, terminologie první pozice. Zajímavější je ovšem srovnání výsledků (tj. sloupec Prim.) s levým sloupcem (tj. Legislativa). Pořadí typů chyb v levém sloupci totiž není náhodné. Bylo převzato z interního materiálu a mělo by odrážet závažnost chyb tak, jak je chápe ČJO. Jakmile tedy srovnáme toto oficiální pořadí chyb se zprůměrovaným pořadím, které určili revizoři, je vidět, že první pozice vyjma *přidání* zůstaly stejné, tj. *význam*, *vynechávka* a *terminologie*. Stejně tak se neliší posloupnost tří typů chyb *gramatika*, *překlepy* a *interpunkce*. Je potřeba ovšem upozornit, že interní materiál s oficiálním pořadím je revizorům přístupný. Pasivní znalost tohoto pořadí tedy mohla podvědomě ovlivnit jejich volbu, a způsobit tak shodu. Nelze ovšem mluvit o naprosté shodě. Rozdíl je zejména ve dvou kategoriích (tj. *snadná srozumitelnost* a *soulad s referenčními dokumenty*), které byly původně umístěny na konci pořadí. Revizoři jim však ve svém pořadí přidělili střední závažnost.

Kategorie *snadná srozumitelnost* byla nejčastěji umístěna na šestou pozici, a přeskočila tak oproti oficiálnímu žebříčku *gramatiku*, *interpunkci* i *překlepy*. Posun vypovídá o tom, že revizoři považují v překladech právních textů nejasnost a nesrozumitelnost textu jako potenciálně škodlivější než gramatické nebo jiné formální nedostatky. Soulad s referenčními dokumenty (podle většiny revizorů pátá pozice) někteří dokonce uváděli jako druhý či třetí nejzávažnější nedostatek. To jen potvrzuje důraz kladený na to, aby byl překladatel schopen naplno využívat referenční dokumenty a vždy dodržoval interní pravidla.

Při srovnání předchozí tabulky s výsledným pořadím u textů zaměřených na komunikaci s veřejností (tabulka 10) se zajímavě projeví typologické rozdíly analyzovaných typů textů.

Kreativ.	1	2	3	4*	5	6	7	8	9	Volba	Prim.	Sekund.
SM	7	5	2	1	0	0	0	0	0	1.	SM	sz
VN	2	4	2	2	2	2	1	1	0	2.	SM	vn
PŘ	1	1	1	2	0	4	2	1	3	3.	SZ	gr
TR	0	0	1	2	1	0	3	4	1	4.	GR, PK	vn, př, tr
GR	1	2	3	4	2	0	1	0	0	5.	PK	vn, gr, ip
PK	0	0	1	4	4	3	1	0	1	6.	PŘ	pk
IP	0	0	0	1	2	2	3	2	2	7.	TR, IP	př
RD	0	0	0	0	1	2	2	3	3	8.	TR	rd
SZ	4	3	5	0	1	1	0	0	1	9.	PŘ, RD	ip

Tabulka 10: Závažnost typů chyb v textech zaměřených na komunikaci s veřejností: SM (význam); VN (vynechávka); PŘ (přidání); TR (terminologie); GR (gramatika); PK (překlepy); IP (interpunkce); RD (soulad s referenčními dokumenty); SZ (snadná srozumitelnost)

Ať už se jedná o jakýkoliv typ textu, není překvapením, že jsou nepřesnosti ve významu hodnoceny jako ty nejzávažnější. Uvážíme-li ovšem, že by tento typ textů měl být čtivý a idiomatický, lze očekávat, že velkou roli sehraje kategorie *snadná srozumitelnost* (třetí pozice). Jakmile navíc překladatel překládá typy textů, jako jsou třeba tisková zpráva nebo brožura, většinou není zaplaven velkým počtem referenčních dokumentů a určité drobné neshody v této oblasti nemají zásadní význam. Ani po terminologické stránce není tento typ textů příliš náročný. Jisté nepřesnosti nejsou potenciálně tolik škodlivé, jako je tomu u legislativy, a mohou tak být tolerovány. Revizoři samozřejmě i v těchto kategoriích preciznost vyžadují, nicméně mírné odchylky nejsou hodnoceny příliš přísně.

Dotazník odkrývá určitý individuální prostor revizorů v rámci hodnocení kvality překladu a jejich případnou osobní techniku kontroly kvality. Ať už se tedy jedná o počet čtení při revizi, informace k ověření, anebo srovnání CT s VT, určité míře subjektivity se vyhnout nelze.

8.6 Závěr

ČJO není možno upřít, že má zavedený propracovaný systém zajišťování kvality překladu. Pokud jde o kontrolu kvality překladu, mechanismy se liší podle toho, zdali přímo ovlivňují kvalitu konkrétního překladu (tj. kontrola revizorem, kontrola technickým

asistentem), anebo jsou prováděny retrospektivně a fungují tak pouze jako zpětná vazba (tj. ex-post kontrola, roční kontrola). Hodnocení kvality překladu je postaveno zejména na evaluaci, která se mírně liší u interních a externích překladů. Spíše než na soutěživost svých zaměstnanců klade ovšem ČJO důraz na týmového ducha oddělení, a proto se evaluace od prokázání určité překladatelské kompetence u interních překladatelů neprovádí.

Výše představený systém určitě neposkytuje definitivní odpověď na otázku kvality překladu a jejího zajišťování, jeho cíl je vysloveně pragmatický. Systém je navržen jako efektivní nástroj kontroly a hodnocení kvality překladu v praktickém světě jazykového průmyslu a jako takový musí počítat také s proměnnými, jako je čas a finanční stránka. Z tohoto pohledu svůj účel naplňuje. Na druhou stranu lze systému vytknout, že se mu nedaří oprostít od určité míry subjektivity. Je však zapotřebí si uvědomit, že lidský faktor bude vždy hrát roli jak v překladu, tak i v jeho hodnocení. Nicméně to nevyklučuje snahu, o co nejobektivnější a nejpřesnější hodnocení usilovat. V tomto ohledu je ČJO na správné cestě.

Kapitola devátá

Tomáš Svoboda

Hodnocení kvality strojového překladu s případovou studií k překladu ve směru DE-CS při využití veřejně dostupných překladačů

9.1 Úvod

Základním tématem této kapitoly je hodnocení strojového překladu. Kapitola má dvě části – oddíl obecně pojednávající o problematice hodnocení strojového překladu a studii, v jejímž rámci byly strojově pořízené transláty posouzeny hodnotiteli podle kritérií tzv. translátologické analýzy. Studie je vypracována na základě experimentu se skupinou hodnotitelů a klade si za cíl vyhodnotit klady a zápory aplikace takového hodnotičiho přístupu, který byl dosud používán výhradně na texty přeložené člověkem.

Usuzovat na kvalitu strojového překladu je možné mnoha způsoby, přičemž platí, že problematika kvality je ústředním pojmem při celkovém posuzování strojového překladu. Uvedená různorodost přístupů vyplývá mimo jiné z různých přístupů ke strojovému překladu, z odlišného pohledu na jeho účel. Přehled různých přístupů k hodnocení strojového překladu je uveden v podkapitole „Přístupy k hodnocení strojového překladu a jejich systematizace“. Před prezentací experimentu budou v textu upřesněny použité termíny a nastíněn současný stav zkoumané problematiky. Teoretické pojednání v první části kapitoly je do jisté míry metodologickým úvodem k provedenému experimentu, popsanému ve druhé části kapitoly.

9.2 Definice použitých termínů

9.2.1 Analýza překladu, translátologická analýza

Na rozdíl od tzv. překladačské analýzy (analýza originálu s ohledem na budoucí překlad) rozumíme translátologickou analýzou srovnání existujícího překladu s jeho předlohou. Pro tento účel existují v translátologii různé modely a přístupy, pojednání níže vychází z modelu Kathariny Reissové, který představila ve své publikaci *Möglichkeiten*

und Grenzen der Übersetzungskritik (1978; anglický překlad vyšel v roce 2000). Aplikace metody bude dále rozvedena v podkapitole „Experiment“.

9.2.2 Strojový překlad

Odlišně od počítačem podporovaného překladu (*Computer Assisted/Aided Translation*, CAT), založeného na principu překladové paměti, se termínem strojový překlad (*Machine Translation*, MT, též *Automatic Translation*, AT) rozumí převedení textu automatickým systémem, překladačem.

Strojový překlad prošel od roku 1954 dynamickým vývojem. V současné době převládá statistický přístup (*Statistical Machine Translation*, SMT), jež s určitými modifikacemi využívá s největším úspěchem (co do počtu uživatelů) např. společnost Google (služba Google Translate). Jako účel strojového překladu se zpravidla udává trojí využití: poskytnout v krátkém čase přibližnou informaci o zdrojovém textu (tzv. *gisting* či informativní překlad), meziprodukt určený pro další redakci (tzv. *posteditaci*) nebo svébytný komunikát, považovaný za funkční v určité konkrétní dílčí disciplíně (tzv. *subdomain translation*; např. předpověď počasí).¹ Do budoucna však bude přijatelný strojový překlad oblast dílčích specializací opouštět a zaujme pozici nástroje zprostředkujícího triviální komunikaci či komunikaci pomocí komunikátů omezené závaznosti, popřípadě bez estetických ambicí.²

Problematika využití strojového překladu je v současné době velmi aktuální. Strojový překlad se stal samozřejmou součástí naší uživatelské zkušenosti při vyhledávání a pro informativní účely jej využívají stovky milionů uživatelů veřejně dostupných služeb na internetu. Postupně jsou mezi podporované jazyky přidávány další (například Google Translate v současnosti podporuje již osmdesát jazyků). Pokud jde o *posteditaci*, trh s odborným překladem se dostává do fáze, kdy někteří poskytovatelé překladačských služeb zavedení strojového překladu zvažují, jiní tak již učinili.³

9.2.3 Hodnocení strojového překladu

Otázka posuzování strojového překladu provází tuto technologii od jejích počátků.⁴ Za dobu těchto přibližně šedesáti let se vytvořila celá škála hodnotících přístupů, koncepcí a metrik. Bibliografie k tématu čítá stovky titulů a stále se objevují přístupy nové, které kombinují stávající metody nebo je rozšiřují aplikací interdisciplinárních přístupů.

1 Bauer (2002, 106) rozlišuje pouze dva typy využití, a to *gisting* a meziprodukt pro *posteditaci*.

2 „With quality and performance improvement over time, machine translation will move up-market“ (Evropská komise 2006, 25).

3 Souhrnné údaje nejsou pro trh v České republice k dispozici. Zde prezentované stanovisko vychází z osobních konzultací, jakož i z dotazů, které byly směřovány na autora kapitoly.

4 „Die Frage nach der Bewertung von maschinellen Übersetzungssystemen ist so alt wie diese Systeme selbst“ (Bauer 2002, 95).

9.2.4 Kvalita překladu

Na problematiku kvality překladu lze nahlížet například z pohledu procesu, produktu, z pohledu uživatelského, účelu/využití, souladu s normami apod. V komerční sféře se prosazuje buď hodnocení produktu na základě přijaté metodiky, nebo hodnocení procesu poskytování služeb, a to ve smyslu posuzování shody s normou. V současnosti je v Evropě uznávaným standardem norma (ČSN) EN 15038, která by do budoucna měla být nahrazena připravovanou mezinárodní normou ISO 17100.⁵

Pojetí kvality překladového produktu obecně je již dlouho provázáno diskuzí o ekvivalenci a adekvátnosti překladu, specifické je u funkčně zaměřených teorií a v posledku souvisí se samotnou definicí překladu (přesněji s definováním hranic překladu, například oproti jiným typům převodu, jako je jinojazyčné shrnutí, adaptace nebo např. tzv. textový design (Textdesign, ve smyslu úprav v cílovém textu, které nejsou motivovány textovými charakteristikami originálu).

Kvalita strojového překladu je v této kapitole pojímána z hlediska produktu, protože zkoumání procesu není jejím předmětem a s ohledem na využití veřejně přístupných překladačů není posouzení procesu ani prakticky možné. Zásadně bude též odhlédnuto od pragmatiky komunikační situace, protože tu lze v oblasti strojového překladu zohlednit jen v případě překladačů přizpůsobených pro konkrétní komunikační potřeby, a nikoli u veřejně dostupných překladačů.

V této podkapitole byl představen cíl kapitoly a byly definovány termíny v ní používané. Níže se uvádí souhrn stěžejních poznatků o hodnocení kvality strojového překladu (SP).

---

5 Pracovní název: *Translation Services—Requirements for Translation Services*. Po prostudování návrhu normy lze konstatovat, že jak stávající norma evropská, tak připravovaná norma mezinárodní si jsou velmi podobné. Podstatný rozdíl však například spočívá v tom, že norma ISO by měla rozšířit pojetí požadovaných kompetencí na straně překladatele a revizního pracovníka.

9.3 Přístupy k hodnocení strojového překladu a jejich systematizace

Tato podkapitola se zaměří na systematizaci některých přístupů k hodnocení strojového překladu.

Jak již bylo uvedeno výše, hodnocení strojového překladu doprovází tvorbu překladačů od samého počátku; jako dílčí disciplína (*Machine Translation Evaluation*) se však datuje přibližně od roku 1996,⁶ přičemž představovala a nadále představuje velmi produktivní dílčí obor.⁷

Jisté je, že hodnocení strojového překladu je mezioborová činnost, která zahrnuje tyto oblasti: obecná lingvistika, kontrastivní lingvistika, translologie, včetně praxeologie překladu, didaktika překladu, včetně opravování překladů, opravování překladů a výuka cizích jazyků, počítačová lingvistika, formální lingvistika (včetně SP) či obor komunikace.⁸

Tradiční členění rozlišuje mezi ručním (manuálním) hodnocením a automatickým hodnocením, nově se oba přístupy spojují (cf. např. metrika MQM, viz níže, v podkapitole 9.3.3.2).

9.3.1 Automatické hodnocení

Automatické hodnocení představuje nejčastější způsob hodnocení SP a v této souvislosti byly vypracovány různé metriky.⁹ U automatických metrik platí, že nejdůležitějším srovnávacím měřítkem je – při vícečetném hodnocení – seřazení strojových translátů ve stejném pořadí, jak by je podle kvality seřadil lidský hodnotitel. Ještě v roce 2003 se tyto metriky nemohly co do spolehlivosti s lidským hodnocením srovnávat (Turian a kol. 2003).

6 Tehdy vyšla publikace M. Kingové *Evaluating Natural Language Processing Systems* (cf. Štancel 2007, 6). Je potřeba dodat, že otázka kvality strojového překladu je stěžejní též v úvahách o jeho budoucnosti a budoucnosti lidského překladu, cf. např. výrok K.-J. Lönnrotha, někdejšího generálního ředitele Generálního ředitelství pro překlady Evropské komise: „Vývoj se ubírá spíše směrem ke kombinaci [lidského a strojového překladu], což by se dalo nazvat jako inteligentní překlad; zatímco překladatel musí zajistit kvalitu, koherenci a správnou terminologii, strojový překlad slouží k tomu, aby pomáhal při porozumění a zvyšoval produktivitu“ (Evropská komise 2006, 17).

7 Například soupis „A Bibliography of Machine Translation Evaluation“, jenž však přestal být aktualizován v srpnu roku 2003, čítá přes pět set položek, cf. *FEMTI: A Framework of Machine Translation Evaluation*, dostupné z <http://www.issco.unige.ch:8080/cocoon/femti/st-refs.html>. Jako příklad současného zájmu lze uvést konferenci Evropské asociace pro strojový překlad (EAMT) v Dubrovniku 15. 6. 2014, věnovanou tématu kvality v oblasti strojového překladu – Quality Translation: Where Are We Now, and Where Are We Going? Je zřejmé, že výběr publikací, na něž se v tomto textu odkazuje, není vyčerpávající a tvoří určitou sondu do této rozsáhlé problematiky.

8 Výčet je upraven na základě oblastí uvedených v Torrensovi (1994, 385).

9 Například nejstarší (od roku 2001) a nejrozšířenější metrika BLEU, jakýsi standard; dále NIST, NEVA, WAFT, TER, HTER, F-Measure či METEOR. Srovnání využití těchto metrik na příkladu blízkých jazyků viz Štancel (2007). V poslední době se však průkaznost a užitek/použitelnost takových automatických metrik zpochybňuje.

9.3.2 „Ruční“ hodnocení

A. G. Torrens (1994) se proto vyslovuje právě pro „ruční“ hodnocení, tedy lidskou evaluaci: „Když jsem si přečetl významnou část nesmírně rozsáhlého množství odborné literatury [zabývající se hodnocením SP], všiml jsem si, že zde převažují dvě zarážející skutečnosti ... [Jednou z nich] je čirá nevědomost, že můžeme využít znalostí a zkušeností lidí, kteří by tomu měli rozumět nejlépe: odborníků na jazykové testování“ (Torrens 1994, 377).¹⁰ Údiv autora se však snadno vysvětlí tím, že je úředníkem Evropské unie, tedy instituce s velkým zájmem o výzkum a šíření SP, kde jsou pro tento účel vyhrazeny nemalé prostředky. Odmítá-li lidskou evaluaci komerční sféra, činí tak (alespoň soudě podle uváděných argumentů) z důvodů úspor. A. Torrens však pokračuje kategoricky: „Neměli bychom se snažit posouvat se v oblasti hodnocení kvality kupředu, aniž bychom se obrátili na odborníky na testování cizích jazyků“ (1994, 379).¹¹ Navržený profil člena evaluačního týmu pak zahrnuje mimo jiné obeznamenost v translatoologii a zkušenost s opravováním zkušebních překladů (Torrens 1994).

Torrens rovněž (dosti vehementně) obhajuje, aby SP byl posuzován stejnými měřítky jako lidský překlad,¹² na druhou stranu však uvádí, že SP není překladem coby převodem smyslu sdělení: „Počítače nejsou s to pochopit význam čehokoli, čímž vlastně ... nepřekládají ... Samotný výstup ... z plně automatických strojových překladačů je ... pseudopřeklad“ (Torrens 1994, 387).¹³ Ve výsledku tedy srovnává (lidský) překlad a (strojový) pseudopřeklad, což – jak sám říká – není totéž, a činí přesně to, před čím (pro účely zjištění komunikační účinnosti systémů) varují někteří jiní teoretikové.

Při lidském hodnocení SP ani v praxi, ani v teoretických pojednáních zpravidla nepřevažuje systematický přístup translatoologické analýzy. Nezohlednění určitých aspektů, které v translatoologii jsou v této oblasti standardem (například převažující zohlednění textového druhu/typu, zohlednění nadvětné roviny, komunikační situace textu a jeho účelu v souladu s teorií skoposu, systematická kategorizace posunů, osobnost hodnotitele, historická podmíněnost překladových norem atd.), je z velké části dáno přetrvávajícím zřetelem k úrovni nižší, než je úroveň nadvětná. Příčinou této situace je existence mnoha jiných obtíží, s nimiž se musí např. formální či počítačová lingvistika potýkat primárně.

10 „After having read a significant amount of the overwhelmingly large volume of literature [on MT evaluation] ... two striking features become predominant ... [One] is plain ignorance of the possibility of resorting to the knowledge and experience of the people who should know best – language testing experts.“

11 „We should not try to make progress in the area of quality assessment without resorting to experts in foreign language testing.“

12 Cf. Torrens (1994, 389): „Základní chybou, které je nutné se vyvarovat, je použití různých hodnotících kritérií na různě vyhotovené překlady. Aby bylo možné srovnání, kritéria musí být totožná. SP a konvenční překlad se mohou lišit pouze stupněm tolerance výsledků nízké kvality.“

13 „Computers cannot grasp the meaning of anything, so they actually ... do not translate ... The raw result of ... fully-automatic MT systems is ... pseudotranslation.“

9.3.3 Systematizace přístupů k hodnocení strojového překladu

Bauerová ve své práci (Bauer 2002, 95–107) předkládá přehled různých přístupů k hodnocení strojového překladu a její rozdělení lze považovat za užitečné shrnutí, které bude níže doplněno o novější přístupy.¹⁴ Taková kategorizace je důležitá pro metodické ukotvení postupu, který byl zvolen při experimentu, o němž pojednává druhá část této kapitoly.

9.3.3.1 Přístupy při evaluaci

Přístupy při evaluaci strojového překladu jsou členěny do kategorií podle dichotomií a zahrnují:

- Hodnocení se znalostí probíhajících postupů strojového překladu (*glass-box evaluation*) versus hodnocení, kdy hodnotitel dílčí automatické procesy nezná (*black-box evaluation*).
- Makroevaluace (posuzuje se celková použitelnost systému) versus mikroevaluace (cílem je poukazovat na nedostatky systému a hledat potenciál k jeho zlepšování).
- Typologická (zkoumá, jaké jevy dokáže strojový překlad zpracovat), deklarativní (též „kvalitativní“ analýza, představuje standardní přístup; zkoumá výkon překladače z hlediska různých aspektů kvality, jako je věrnost originálu, srozumitelnost) a operativní evaluace (ekonomické hledisko, zaměřuje se na nákladovou efektivitu systému, např. nároky z hlediska posteditace).
- Formální (za použití měřitelných parametrů, např. kvalita produktu) versus funkční evaluace (aplikace systému v konkrétním kontextu, např. oborová specifičnost či podpora poskytovatele).
- Standardní výkon (s minimálními zásahy uživatele) versus optimální výkon (plné využití možností systému).
- Hodnocení adekvátnosti (test na splnění specifických požadavků ze strany systému), hodnocení pokroku (test, zda se systém zlepšuje), diagnostické hodnocení (testování, v jaké oblasti systém selhal).

Dodatečné dichotomie, které se uvádějí v další literatuře k tématu, jsou:

- Interní hodnocení (hodnocení určené pro vlastní potřebu vývojářů) versus komparační hodnocení (srovnání více nástrojů, které může sloužit jako vodítko při rozhodování, který nástroj zvolit).
- Expertní hodnocení (například *quality panel evaluation* – hodnocení skupinou odborníků) versus hodnocení neodborníky či pořízené crowdsourcingově.¹⁵
- Převzatý model hodnocení versus individuálně modifikovaná metoda (*home-made*).

---

14 Uvedená práce byla zvolena jako referenční kvůli tomu, že výrazně zohledňuje uživatelský aspekt a sama pracuje s lidským a lingvistickým hodnocením překladačů. Práce obsahuje četné odkazy na další sekundární literaturu.

15 K tomuto typu srovnání Callison-Burch (2009).

9.3.3.2 Kritéria a metody hodnocení

Bauerová (2002) taktéž zmiňuje tato kritéria hodnocení, popřípadě metody použité při evaluaci:

- Metody k posouzení správnosti, srozumitelnosti a stylu
K posouzení obsahové správnosti či „přesnosti“ (*fidelity, accuracy*, dnes zejména též *adequacy*) a srozumitelnosti či „plynulosti“ (*intelligibility, understandability, clarity*, dnes zejména též *fluency*) byla v minulosti uplatněna celá řada metod. Ke stěžejním patří:
  - Hodnocení na stupnici (*rating technique*): Hodnocení strojově přeložených vět na škále s různým počtem hledisek, od dvou (srozumitelné, nesrozumitelné) až po zpravidla deset, avšak též například se sto stupni.
  - Test porozumění: Posuzovatelé – lidé – obdrží ke strojově přeloženému textu sadu kontrolních otázek a odpovídají na ně na základě informací získaných z translátu.
  - Test náležitě odezvy (*performance test*): Je vhodný u určitých textových typů či druhů, například návod na použití. Hodnotitelé obdrží strojový translát a jednájí podle pokynů v něm obsažených. Následně se ze správnosti úkonů usuzuje na kvalitu přeloženého textu.
  - Obsahová analýza výchozího textu (VT) a cílového textu (CT): Originál a strojový překlad se srovnávají větu po větě s ohledem na obsažené informace a míru jejich obsahové věrnosti.
  - Zpětný překlad: Strojový translát je přeložen zpět do výchozího jazyka (anglicky se test označuje též výrazem *back translation test, BTT*).
  - Srovnání strojového překladu a překladu vyhotoveného člověkem: Tento přístup je problematický z několika důvodů, například je nejprve zapotřebí stanovit kvalitu lidského překladu, dále je zapotřebí mít na paměti, že možných a správných variant je celá řada, a proto ze skutečnosti, že mezi překladem vyhotoveným člověkem a strojovým překladem existují rozdíly, není jasným indikátorem kvality strojového translátu. Jiná námitka se vztahuje k tomu, že strojový překlad představuje zcela odlišný produkt než lidský překlad, a proto nejsou obě entity srovnatelné.
  - Aproximativní test (*cloze test*): Metoda k posouzení srozumitelnosti překladu, kdy se z překladu vymažou určitá slova (např. každé páté) a osoby účastníci se testu mají odhadnout, o jaké slovo se jedná. Se stoupající mírou správně odhadnutých slov se CT považuje za srozumitelnější.
  - Pokrytí/proliferace relevantní terminologie: Procentuální zastoupení správně převedených termínů oproti systémové terminologické databázi.¹⁶
- Analýza chyb
Zde se posuzují obsažené chyby, z hlediska přístupu (viz předchozí taxonomie) se tedy jedná o mikroevaluaci. Chyby se zjišťují na základě četnosti potřebných korektur

16 Toto kritérium autorka odkazované práce zmiňuje mimo vlastní výčet a označuje je jako „Überprüfung der ‚lexikalischen Abdeckung““ (Bauer 2002, 107).

oproti neupravenému textu nebo na základě klasifikace chyb, jejich detekce v textu a následného vyhodnocení jejich závažnosti. V obou případech je výsledkem hodnocení procentuálně vyjádřená chybovost.

– Testovací sady vět (*test suites*)

Systému je předložena sada vět uměle sestavených tak, aby otestovaly výkon systému s ohledem na specifické obtíže (zpravidla na syntaktické rovině). Jedním z problematických rysů této metody je však náročnost sestavení testovacího korpusu vět a taktéž je zapotřebí specifický korpus pro každou jazykovou dvojici. Navíc, pokud je znění testovacích vět předem známo, mohou výrobci překladač optimalizovat s ohledem na daná kritéria, aby v testu uspěl co nejlépe.

9.3.4 Multiperspektivní přístupy

Převratná byla ve své době (a dodnes je co do míry detailu patrně nepředstížená) automatická metodika FEMTI, doprovazená rozsáhlým referenčním a vysvětlujícím materiálem, včetně bibliografických referencí.¹⁷ Zájemce o zhodnocení svého překladače si může vyžádat evaluační nástroj, přizpůsobený vlastním požadavkům, a to podle „menu“, v němž si zvolí relevantní kritéria. Potom již stačí metodologii uplatnit na vlastní strojový překladač. „Katalog“ rysů, jež lze k přizpůsobení metodiky uplatnit, je mimořádně rozsáhlý a zahrnuje dvě hlavní kategorie: hodnotící požadavky (viz box č. 1) a systémové specifikace (viz box č. 2).

1 Evaluation requirements

1.1 Purpose of evaluation

- 1.1.1 Internal evaluation
- 1.1.2 Diagnostic evaluation
- 1.1.3 Declarative evaluation
- 1.1.4 Operational evaluation
- 1.1.5 Usability evaluation
- 1.1.6 Feasibility evaluation
- 1.1.7 Requirements elicitation

1.2 Characteristics of the translation task

1.2.1 Assimilation

- 1.2.1.1 Document routing or sorting
- 1.2.1.2 Information extraction or summarization
- 1.2.1.3 Search

1.2.2 Dissemination

- 1.2.2.1 Internal or in-house dissemination
  - 1.2.2.1.1 Routine internal dissemination
  - 1.2.2.1.2 Experimental internal dissemination

¹⁷ FEMTI: A Framework for the Evaluation of Machine Translation in ISLE (International Standards for Language Engineering) z let 2004–2006. Dostupné z <http://www.issco.unige.ch:8080/cocoon/femti/st-home.html>.

- 1.2.2.2 External dissemination - publication
  - 1.2.2.2.1 Single client external dissemination
  - 1.2.2.2.2 Multi-client external dissemination
- 1.2.3 Communication
  - 1.2.3.1 Synchronous communication
  - 1.2.3.2 Asynchronous communication
- 1.3 Input characteristics (author and text)
  - 1.3.1 Document type
    - 1.3.1.1 Genre
    - 1.3.1.2 Domain or field of application
  - 1.3.2 Author characteristics
    - 1.3.2.1 Proficiency in source language
      - 1.3.2.1.1 Novice
      - 1.3.2.1.2 Intermediate
      - 1.3.2.1.3 Advanced
      - 1.3.2.1.4 Superior
    - 1.3.2.2 Professional training
  - 1.3.3 Characteristics related to sources of error
    - 1.3.3.1 Intentional error sources
    - 1.3.3.2 Medium-related error sources
    - 1.3.3.3 Performance-related error sources
- 1.4 User characteristics
  - 1.4.1 Machine translation user
    - 1.4.1.1 Linguistic education
    - 1.4.1.2 Proficiency in source language
      - 1.4.1.2.1 Novice
      - 1.4.1.2.2 Intermediate
      - 1.4.1.2.3 Advanced
      - 1.4.1.2.4 Superior
      - 1.4.1.2.5 Distinguished
    - 1.4.1.3 Proficiency in target language
      - 1.4.1.3.1 Novice
      - 1.4.1.3.2 Intermediate
      - 1.4.1.3.3 Advanced
      - 1.4.1.3.4 Superior
      - 1.4.1.3.5 Distinguished
    - 1.4.1.4 Computer literacy
  - 1.4.2 Translation consumer
    - 1.4.2.1 Proficiency in source language
      - 1.4.2.1.1 Novice

- 1.4.2.1.2 Intermediate
- 1.4.2.1.3 Advanced
- 1.4.2.1.4 Superior
- 1.4.2.1.5 Distinguished
- 1.4.2.2 Proficiency in target language
  - 1.4.2.2.1 Novice
  - 1.4.2.2.2 Intermediate
  - 1.4.2.2.3 Advanced
  - 1.4.2.2.4 Superior
  - 1.4.2.2.5 Distinguished
- 1.4.3 Organisational user
  - 1.4.3.1 Quantity of translation
  - 1.4.3.2 Number of personnel
  - 1.4.3.3 Time allowed for translation

Box č. 1: Hodnotící požadavky, z nichž lze vybírat k přizpůsobení metodiky FEMTI

- 2. System characteristics
  - 2.1 Functionality
    - 2.1.1 Accuracy
      - 2.1.1.1 Terminology
      - 2.1.1.2 Fidelity - precision
      - 2.1.1.3 Consistency
    - 2.1.2 Suitability
      - 2.1.2.1 Target-language suitability
        - 2.1.2.1.1 Readability
        - 2.1.2.1.2 Comprehensibility
        - 2.1.2.1.3 Coherence
        - 2.1.2.1.4 Cohesion
      - 2.1.2.2 Cross-language - Contrastive suitability
        - 2.1.2.2.1 Style
        - 2.1.2.2.2 Coverage of corpus-specific phenomena
      - 2.1.2.3 Translation process models
        - 2.1.2.3.1 Methodology
          - 2.1.2.3.1.1 Rule-based models
          - 2.1.2.3.1.2 Statistically-based models
          - 2.1.2.3.1.3 Example-based models
          - 2.1.2.3.1.4 Translation memory incorporated
        - 2.1.2.3.2 MT Models
          - 2.1.2.3.2.1 Direct MT
          - 2.1.2.3.2.2 Transfer-based MT

- 2.1.2.3.2.3 Interlingua-based MT
- 2.1.2.4 Linguistic resources and utilities
  - 2.1.2.4.1 Languages
  - 2.1.2.4.2 Dictionaries
  - 2.1.2.4.3 Word lists or glossaries
  - 2.1.2.4.4 Corpora
  - 2.1.2.4.5 Grammars
- 2.1.2.5 Characteristics of process flow
  - 2.1.2.5.1 Translation preparation activities
  - 2.1.2.5.2 Post-translation activities
  - 2.1.2.5.3 Interactive translation activities
  - 2.1.2.5.4 Dictionary updating
- 2.1.3 Well-formedness
  - 2.1.3.1 Morphology
  - 2.1.3.2 Punctuation errors
  - 2.1.3.3 Lexis - Lexical choice
  - 2.1.3.4 Grammar - Syntax
- 2.1.4 Interoperability
- 2.1.5 Functionality compliance
- 2.1.6 Security
- 2.2 Reliability
  - 2.2.1 Maturity
  - 2.2.2 Fault tolerance
  - 2.2.3 Crashing frequency
  - 2.2.4 Recoverability
  - 2.2.5 Reliability compliance
- 2.3 Usability
  - 2.3.1 Understandability
  - 2.3.2 Learnability
  - 2.3.3 Operability
    - 2.3.3.1 Process management
  - 2.3.4 Documentation
  - 2.3.5 Attractiveness
  - 2.3.6 Usability compliance
- 2.4 Efficiency
  - 2.4.1 Time behaviour
    - 2.4.1.1 Overall Production Time
    - 2.4.1.2 Pre-processing time
    - 2.4.1.3 Input to Output Translation Speed
    - 2.4.1.4 Post-processing time

- 2.4.1.4.1 Post-editing time
- 2.4.1.4.2 Code set conversion (post-processing)
- 2.4.1.4.3 Update time
- 2.4.2 Resource utilisation
  - 2.4.2.1 Memory usage
  - 2.4.2.2 Lexicon size
  - 2.4.2.3 Intermediate file clean-up
  - 2.4.2.4 Program size
- 2.5 Maintainability
  - 2.5.1 Analysability
  - 2.5.2 Changeability
    - 2.5.2.1 Ease of upgrading multilingual aspects
    - 2.5.2.2 Improvability
    - 2.5.2.3 Ease of dictionary update
    - 2.5.2.4 Ease of modifying grammar rules
    - 2.5.2.5 Ease of importing data
  - 2.5.3 Stability
  - 2.5.4 Testability
  - 2.5.5 Maintainability compliance
- 2.6 Portability
  - 2.6.1 Adaptability
  - 2.6.2 Installability
  - 2.6.3 Portability compliance
  - 2.6.4 Replaceability
  - 2.6.5 Co-existence
- 2.7 Cost
  - 2.7.1 Introduction cost
  - 2.7.2 Maintenance cost
  - 2.7.3 Other costs

Box č. 2: Systémové specifikace, z nichž lze vybírat při přizpůsobení metodiky FEMTI

Pozoruhodné je na metodice FEMTI mimo jiné to, že jako jednu z distinkcí uvádí zahrnutí/nezahrnutí technologie počítačem podporovaného překladu (*Computer Assisted Translation, CAT*) a také zřetel k institucionálnímu využití (bod 1.4.3, *Organisational User*) při zapojení například kritéria počtu uživatelů či času dostupného k vyhotovení překladu.

Se stejným úmyslem, že namísto jednoho univerzálního modelu je potřeba mít k dispozici mnoho různých typů hodnocení SP pro mnoho typů uživatelů a využití SP, prezentuje John S. White (2003) přístup zabývající se především lidským hodnocením strojového překladu. Z obtížně řešitelné situace (subjektivita hodnocení) se v tomto případě učiní výhoda (hodnocení heterogenní skupinou hodnotitelů, kteří spoléhají na svůj

jazykový „cit“, čímž je dosaženo relativně vysoké míry shody v úsudku hodnotitelů (*interjudge correlation/inter-evaluator agreement/inter-annotator agreement*, IAA). Přínosem je v daném pojednání (White 2003, 218) zdůraznění a klasifikace faktorů, které ovlivňují subjektivní hodnocení: místní, časové okolnosti (kategorie *History*), odlišné hodnocení výsledků při obeznámenosti s tématem či při několikeré překladové verzi od téhož originálu, vývoj rezistence vůči špatným řešením (*Testing*) a vyvíjející se hodnotící kompetence (*Maturation*). Detailně též pojednává o pragmatice hodnocení pro cílovou skupinu zúčastněných osob, které mají co do činění se SP. Touto cílovou skupinou jsou koncoví uživatelé, mezi něž patří překladatelé, editoři SP, manažeři, vývojáři, prodejci či investoři.

Pokud jde o nejnovější multiperspektivní přístupy, projekt QTLaunchPad představil jako svůj cíl sestavení metriky Multidimensional Quality Metrics (MQM) s těmito rysy:¹⁸

- flexibilita (metrika zahrnuje sofistikované i jednoduché postupy a lze ji přizpůsobit pro různé typy využití – dle oboru, jazyků i účelu textu),
- vhodnost pro všechny způsoby tvorby překladu jak pro lidský překlad [LP], tak pro SP),¹⁹
- spravedlnost (nepenalizovat překladatele/překladače za chyby, za něž nejsou zodpovědní, např. chyby v originále),
- srovnatelnost (způsoby hodnocení musejí být srovnatelné, i když neposuzují tytéž jevy),
- základem je norma (je-li to možné, metriky by měly být provázány se stávajícími normami k zajištění interoperability a integrace do stávajících pracovních postupů),
- míra rozlišení (podpora jak rychlého a „hrubého“ ohodnocení, tak podrobné a spolehlivé evaluace).

9.3.5 Nejnovější přístupy

Nejproduktivnějším přístupem hodnocení lidské interakce se strojovým translátem je v současnosti zkoumání míry úsilí potřebného (pomocí posteditace) k vytvoření přijatelného překladu z materiálu přeloženého strojově, tzv. *edit distance*.²⁰ Další trendy směřují k automatickému odhadování kvality či posteditační náročnosti strojově přeložených

18 Projekt *QT Launch Pad* probíhal v letech 2012–2014. Více informací lze nalézt na webové stránce <http://www.qt21.eu/launchpad/content/background-and-principles>. Zatím se jedná o deklarované cíle, nikoli o funkční systém. Tento koncept představuje (ať už vědomou, či nevědomou) reakci na námitku uskupení TAUS: „Modely hodnocení kvality jsou statické, jinými slovy používají univerzální přístup. Příliš málo se bere v potaz celá řada proměnných jako např. typ obsahu, komunikativní funkce, požadavky koncového uživatele, kontext, zastarávání nebo způsob geneze překladu (zda byl překlad vyhotoven kvalifikovaným překladatelem, nekvalifikovaným dobrovolníkem, strojovým překladačem nebo kombinací těchto možností).“ (TAUS: Translation Quality Evaluation is Catching up With the Times, dostupné z <https://www.taus.net/think-tank/reports/evaluate-reports/translation-quality-evaluation-is-catching-up-with-the-times>).

19 Ve světle strukturálního i funkčního rozlišování mezi LP a SP je zde zapotřebí vznést námitku, že oba typy překladu nejsou vždy produkovány k témuž účelu, a nelze je tedy srovnávat paušálně.

20 Stejnějn prací v této souvislosti je Przybecki a kol. (2006).

segmentů textu a eliminaci těch, které systém považuje za nepřijatelné. Tím se ušetří čas potřebný k recepci takových defektních translátů ze strany člověka – posteditora. Otázkou zůstává, co bude posteditorovi nabídnuto namísto defektního jazykového materiálu v cílovém jazyce. Je-li mu v cílovém segmentu nabídnut text originálu, dostává se oblast překladů zpět před éru, kdy překladatelé již s výchozím textem fakticky nenakládají, nepřepisují jej (byť k němu samozřejmě přihlížejí), protože přepracovávají již jen jazykový materiál cílového jazyka.

Dále se vyskytuje například hodnocení proveditelnosti (*feasibility evaluation*; zjišťuje, zda je implementace SP v určitém prostředí proveditelná), posuzování výskytů takzvané překladovosti (*machine translationness*), nově se pracuje s pojmem *quality estimation*²¹ a podobně.²² Někteří teoretikové též explicitně uvádějí, která kritéria zde relevantní nejsou, například srozumitelnost originálu, čas potřebný k přečtení (překladového) textu, styl či registr.²³ Jiná analýza eliminovala systémy se zjevně nevyhovující kvalitou výstupu a blíže se zabývala až užší skupinou šesti překladačů,²⁴ text Bojara a Zemana (2014) pak předkládá různé nástroje pro analýzu výstupu ze strojového překladu.

9.3.6 Vývoj do budoucna

Pokud jde o další vývoj a praktické využití strojového překladu, vyskytl se problém takzvané „časové smyčky“ či „bodu degradace“ (cf. Svoboda 2014), tedy obava tvůrců systémů SP, že needitovaný výstup ze SP bude opět vstupovat jako výchozí materiál do korpusů, na jejichž základě systémy SMT pracují, a dojde tak k postupnému snižování kvality SP. Tento vývoj je již odvrácen z hlediska technologického (překladače rozpoznají strojově generované překlady), avšak daný problém s jeho hlubšími a širšími dopady je spíše oddálen: Za předpokladu, že kvalita posteditovaného strojového překladu (PEMT) bude zákonitě nižší,²⁵ již odfiltrování čistě strojově generovaných translátů nepomůže; vzhledem k objemu překladové komunikace by se totiž mohlo začít zhoršovat celkové jazykové prostředí, mohlo by dojít k erozi jazykového systému.

Poté, co zde byly popsány základní typy hodnocení SP, představeny současné trendy v této oblasti a nastíněn budoucí vývoj, navazuje na tuto podkapitolu, věnovanou

21 Cf. TAUS: Improving Automatic Quality Evaluation Metrics through Industry-Academia Collaboration, dostupné z <https://www.taus.net/think-tank/reports/evaluate-reports/improving-automatic-quality-evaluation-metrics-through-industry-academia-collaboration>.

22 Cf. např. White (2003).

23 Cf. Torrens (1994, 401). Připouští však, že poslední dvě „nerelevantní“ kritéria nejsou významná toliko „v dnešní době“, kdy stále ještě přichází v úvahu kvalita výstupu SP na úrovni nižší než pro publikační účely.

24 Cf. Seewald-Heeg (2007).

25 Tomu nasvědčují pokyny uskupení TAUS – dostupné z <https://evaluation.taus.net/resources/guidelines/post-editing/machine-translation-post-editing-guidelines> – pro povrchní („light“) posteditaci: „Text může znít tak, jako by byl vygenerován počítačem, syntax může být poněkud neobvyklá, gramatika nemusí být dokonalá, ale smysl musí být správný.“ Avšak některé zdroje naopak uvádějí, že PEMT kvalitativně předčí LP (viz Omnilingua, „A Profile of Effective Translation Quality & Productivity Measurement“, *eMpTy Pages*. Dostupné z <http://kv-emptypages.blogspot.cz/2012/05/omnilingua-profile-of-effective.html>). Nutno dodat, že v tomto případě se jedná o propagační materiál pro daný strojový systém, výchozí kritéria provedeného testu tedy mohla být optimalizována pro účely daného překladače).

teoretickému úvodu do problematiky a shrnutí relevantních sekundárních zdrojů, empirická část pojednání.

9.4 Experiment

Níže budou představeny hypotézy, k jejichž ověření byl experiment koncipován, dále jeho parametry a průběh.

9.4.1 Hypotézy

1. Překlad v jazykové dvojici němčina-čeština probíhá přes pivotní jazyk angličtinu, proto translát bude obsahovat chyby (interference) nemotivované vazbou těchto dvou jazyků, nýbrž způsobené buď při překladu ve směru DE-EN, nebo EN-CS.
2. S přihlédnutím k rozšíření překladače Google Translate a předchozí uživatelské zkušenosti hodnotitelů s ním lze předpokládat, že z kvalitativního hlediska dosáhne nejlepších výsledků hodnocení.
3. Použije-li se jednotná a osvědčená metodologie hodnocení lidského překladu, míra shody v úsudku hodnotitelů bude uspokojivá, na rozdíl od nízkých korelací ve studiích bez jednotné analytické metodologie.²⁶

9.4.2 Parametry experimentu

9.4.2.1 Překladače

V rámci experiment byly hodnoceny automaticky přeložené texty jako výstup z veřejně dostupných a na širokou veřejnost zaměřených překladačů. Kritéria výběru překladačů byla tato: Překladač musí být běžně přístupný široké veřejnosti a poskytovat plnou kvalitativní funkčnost (například demoverze PC Translatoru byla vyloučena) a podporovat jazykovou dvojici němčina-čeština (němčina byla zdrojovým jazykem).

V případě služeb téhož překladače nabízených na různých portálech (například Bing a Microsoft Translator) byl zohledněn pouze jeden z nich (v daném případě platforma Bing). V danou dobu byly za daných kritérií k dispozici tyto překladače:²⁷

- Babylon (dostupné z <http://translation.babylon.com>),
- Bing Translate (dostupné z <http://www.bing.com/translator/>),
- Google Translate (dostupné z <https://translate.google.cz/>).

26 Srovnej stanovisko podle Turiana (2003, odd. 4): „u kratších dokumentů ... je průměrná korelace mezi hodnotiteli neuspokojivě nízká, což ... lze přisoudit ... tomu, jakým způsobem se při manuálním hodnocení postupuje.“

27 Další internetové portály využívající totožný překladač jsou tyto: One Hour Translation (www.onehour-translation.com), Freetranslator (www.free-translator.com) či Translate Reference (www.translate.reference.com), v posledně jmenovaném případě s drobnými výjimkami, používají překladač Babylon. Překladač.org (dostupné z <http://www.prekladac.org/>) používá systém Bing. Výsledky překladače MyMemory (dostupné z <http://mymemory.translated.net/>) byly až na výjimky totožné s výstupem z Google Translate (systém MyMemory čerpá ještě z dalších zdrojů, jako jsou překladové paměti, v určitých případech může být rozdíl výraznější). Vedle uvedeného užšího výběru přichází v úvahu ještě ABC TransDict, u něj se však vyskytly zásadní potíže při zprovoznění jazykové dvojice němčina-čeština.

Nedostatkem většiny volně dostupných překladačů využívajících technologii SMT je jejich široký tematický záběr, tedy absence možnosti filtrování obsahového zaměření textů. To se však již postupně mění.²⁸

9.4.2.2 Časový rámec experimentu

Pokus probíhal po dobu tří týdnů v dubnu roku 2014. Hodnotitelé měli vždy týden na provedení translatické analýzy textu a při společné schůzce (seminář) byla hodnocení konfrontována.

9.4.2.3 Volba textů

Datový korpus zahrnuje tři texty, které byly záměrně voleny za účelem podrobit překladače testu s různými textovými typy/druhy. Výchozí texty byly vždy originály, nejednalo se o odvozené (přeložené) komunikáty.

Text č.	Název	Funkční styl	Počet slov originálu	Počet normostran originálu (1 NS = 1 800 znaků vč. mezer)
1.	Beschluss der Kommission	administrativní (podle K. Reissové: „Inhaltsbetonte Texte“)	329	1,41
2.	A. Kubin. <i>Die andere Seite</i> . München: G. Müller Verl., 1923, s. 9–10; překlad: Ludvík Kundera. <i>Země snivců</i> . Kladno: Nakladatelství mladých, 1947, s. 9–10.	umělecký (podle K. Reissové: „Formbetonte Texte“)	444	1,64
3.	Úvodník kulturně orientovaného časopisu <i>KAFKA</i> , z roku 2003, který vyzývá k úhradě sponzorských členských příspěvků	apelativní/ persvazivní (podle K. Reissové: „Apellbetonte Texte“)	336	1,36

Tabulka 1: Datový korpus použitý pro studii

28 Srovnej funkci *Choose Subject* u překladače *Translated.org* (avšak zatím pouze při generování překladové paměti založené na SP). K tématu viz též Tamchyna a kol. (2012).

9.4.2.4 Hodnotitelé

Osm studentek kurzu „Translatologická analýza“ v navazujícím magisterském studiu oboru Překladatelství čeština-němčina v Ústavu translatologie Filozofické fakulty Univerzity Karlovy v letním semestru akademického roku 2013/2014.

9.4.2.5 Metoda analýzy

Dvoustupňová: 1) lingvisticky orientovaná translatologická analýza podle standardního modelu, 2) posouzení srozumitelnosti a použitelnosti textu na stupnici o sedmi úrovních.

9.4.3 První stupeň posouzení: translatologická analýza

Byť v oblasti lokalizace a komerčních překladů jsou nejčastěji používanými modely pro hodnocení překladu LISA QA Metric a SAE J2450, předmětná analýza proběhla podle modifikovaného modelu K. Reissové (1978), který sestává ze tří stěžejních kategorií: „literární“ kategorie (určování textového typu), kategorie vnitrojazykových instrukcí (mikrokontext) a vnějazykových determinantů (situační kontext). Model byl zvolen s ohledem na jeho didaktickou vhodnost v rámci semináře Translatologická analýza. Je tradiční, založený filologicky, je převážně orientovaný na posuzování chyb. Byl předložen jako univerzální (pro literární i neliterární texty) a osvědčil se zejména v německy mluvících zemích.²⁹

Hodnotitelé jednotlivé jevy zvýrazňovali do elektronické verze dokumentu pomocí funkce „barva zvýraznění textu“ v textovém editoru, a to za pomoci následujících kategorií: sémantická, lexikální, gramatická, stylistická, pragmatická (nejedná se o vyčerpávající výčet podle zvoleného modelu). K nim bylo jako formální kategorie přidáno hledisko kladného hodnocení, jímž bylo (zdařilé) překladové řešení bodově zvýhodněno (snaha relativizovat zaměření modelu převážně na chyby).

Typy úprav a jejich četnost pak byly extrapolovány do tabulky (viz Tabulka 2). Hodnotitelé a jejich hodnocení jsou uvedeni v řádkách tabulky (S1 až S8), tři sloupce jsou věnovány zkoumaným překladačům a dále jsou členěny na tři dílčí sloupce podle analyzovaných textů.

²⁹ Metoda K. Reissové byla kritizována např. A. Popovičem, avšak z didaktického hlediska je stále velmi vhodná.

	Babylon						Bing Translate						Google Translate					
	Komise	%	Kafka	%	Kubin	%	Komise	%	Kafka	%	Kubin	%	Komise	%	Kafka	%	Kubin	%
S1			1796	100%			1637	100%			1923	100%						
			385	21%			363	22%			398	21%						
			111	6%			143	9%			99	5%						
			406	23%			152	9%			356	19%						
			0	0%			117	7%			14	1%						
			9	1%			0	0%			0	0%						
			101	6%			137	8%			69	4%						
		784	44%			725	44%			987	51%							
S2										1923	100%		1727	100%	1736	100%		
										662	34%		147	9%	173	10%		
										115	6%		156	9%	84	5%		
										106	6%		178	10%	217	13%		
										17	1%		96	6%	93	5%		
										0	0%		0	0%	29	2%		
										176	9%		252	15%	107	6%		
									847	44%		898	52%	1033	60%			
S3													1732	100%				
													187	11%				
													186	11%				
													288	17%				
													16	1%				
													28	2%				
													1029	59%				
S4			1759	100%													2014	100%
			246	14%													466	23%
			120	7%													7	0%
			217	12%													203	10%
			0	0%													70	3%
			258	15%													100	5%
			918	52%													1168	58%
S5			1791	100%													1744	100%
			208	12%													302	17%
			164	9%													174	10%
			528	29%													216	12%
			0	0%													0	0%
			105	6%													124	7%
			786	44%													928	53%
S6			1777	100%		2086	100%		1626	100%								
			672	38%		686	33%		662	41%								
			113	6%		127	6%		79	5%								
			167	9%		140	7%		128	8%								
			7	0%		15	1%		28	2%								
			89	5%		30	1%		129	8%								
			729	41%		1088	52%		600	37%								
S7			1812	100%		1634	100%		1914	100%								
			995	55%		385	24%		448	23%								
			40	2%		60	4%		91	5%								
			66	4%		191	12%		214	11%								
			94	5%		98	6%		14	1%								
			0	0%		10	1%		46	2%								
			617	34%		890	54%		1101	58%								
S8										1633	100%						2014	100%
										540	33%						435	22%
										106	6%						79	4%
										88	5%						99	5%
										28	2%						0	0%
										315	19%						216	11%
										556	34%						1185	59%

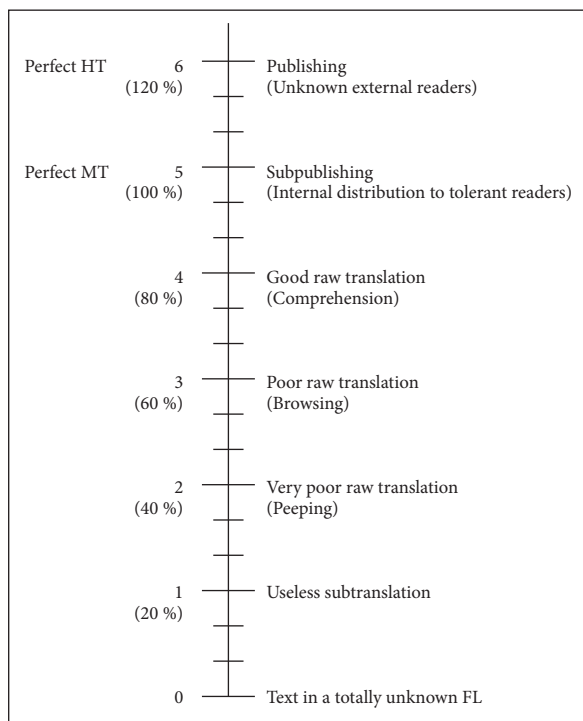
Tabulka 2: Procentuální vyjádření kvantifikovaných grafických hodnocení

Legenda k Tabulce 2: Kategorie podle barev: černá = celkový počet znaků v dokumentu, červená = (negativní) jev na rovině sémantické, žlutá = (negativní) jev na rovině lexikální, modrá = (negativní) jev na rovině gramatické, šedá = (negativní) jev na rovině stylistické, zelená = kladné hodnocení. Čísla uvnitř barevných polí značí součet znaků textu, který byl danou barvou v textu vyznačen (jev v dané kategorii). Procentuální výraz značí podíl jevu na celkovém počtu znaků. S hodnotiteli bylo sjednáno, že text, který bude ponechán bez barevného označení, se považuje za přijatelný, použitelný buď beze změn, nebo s drobnými úpravami, avšak v každém případě prostý chyb. Úspěch překladače tak lze měřit i výskytem nevyznačených pasáží, popřípadě s přihlédnutím k pasážím hodnoceným jako mimořádně zdařilé.

Analýza byla čistě evaluativní na rovině srovnání výchozího a cílového textu. Texty nebyly dále posteditovány, nebylo tedy přímo měreno posteditační úsilí (*edit distance*).

9.4.4 Druhý stupeň hodnocení: posouzení na stupnici

Analýza pokračovala druhým typem hodnocení, a to celkové použitelnosti translátu, na stupnici podle A. G. Torrense. Tato druhá fáze hodnocení byla zařazena proto, že model K. Reissové pracuje s detailním systémem hodnotících kategorií, nevede však k celkovému zhodnocení, například použitelnosti překladu.

Obrázek 1: Stupnice použitelnosti strojového překladu podle A. G. Torrense (1994, 394)

9.4.5 Referenční texty

Pro texty, které byly předmětem analýzy, sice vždy existoval publikovaný lidský překlad do češtiny, avšak vzhledem k tomu, že tyto překlady nebyly vyhotoveny ve srovnatelných podmínkách, nebyly použity jako překlady referenční. Bylo-li k překladům přihlédnuto, pak pouze sporadicky. Pro ilustraci jsou v podkapitole 9.4.7 uvedeny ukázky výchozího a cílových textů.

9.4.6 Klasifikace experimentu dle R. Bauerové

Klasifikujeme-li provedený experiment z hlediska aspektů a kritérií podle Bauerové (2002), vyplývá z toho toto zařazení:

Black box versus glass box: Při experimentu se jedná o posouzení systémů, do nichž hodnotitelé nemají detailní vzhled, tedy typu black box. Takové posouzení umožňuje

sice srovnávat výsledky překladačů, nedozvídáme se však nic o důvodu chyb, ke kterým dochází (cf. Bojar 2011). V každém případě je však možné díky znalosti základních principů fungování SMT některé příčiny odhadovat. Velké projekty však chápou potřebu transparentního přístupu, a tak určité informace zveřejňují.

Google Translate veřejnosti nabízí popularizační video a určité informace, kde je zjednodušeně popsán princip překladače. Jedná se však spíše o popis principu statistického strojového překladu, než o zevrubnou sondu do jednotlivých fází překladového procesu a algoritmů tohoto systému. Další – avšak stále pouze dílčí – informace jsou k dispozici v blogu Research Blog společnosti Google nebo v některých uveřejněných odborných studiích zaměstnanců a výzkumných pracovníků společnosti Google.

Systém MyMemory taktéž uvádí základní informace o zdrojích, z nichž čerpá, principu fungování a též o problematice důvěrnosti dat.³⁰ Specifické na tomto největším repositoriu překladových pamětí na světě je to, že pro účely generování strojově přeložených segmentů předně pracuje právě s překladovými pamětmi (například poskytnutými ze strany institucí Evropské unie nebo jednotlivými uživateli), nikoli korpuse textů. Není-li však výtěžnost pamětí v daném oboru či jazykové dvojici dostačující, je použit výstup z Google Translate.

Makroevaluace versus mikroevaluace: Přítomný test je kombinací obou přístupů, protože jednak hodnotí výkon systémů jako celku, jednak poukazuje i na konkrétní problematické rysy systému.

Typologická/deklarativní/operativní evaluace: Analýza zahrnuje jak prvky typologické analýzy (posuzování jednotlivých jevů), tak prvky analýzy deklarativní (sémantická kategorie) a v jistém smyslu (díky druhé fázi analýzy) též operativní (výroky směřující k odhadu úsilí potřebného k posteditaci).

Formální versus funkční evaluace: Test zahrnoval opět oba póly této dichotomie – z formálního hlediska zkoumal „kvalitu“, tedy například ekvivalenci překladových řešení, a z hlediska funkčního bylo posuzováno, zda systémy podporují konkrétní jazykový pár, jaký objem textu je možné najednou zadat k překladu a též byla místa zohledněna uživatelská přívětivost rozhraní.

Standardní versus optimální výkon: Uživatelské zásahy do systémové architektury zpravidla nejsou u veřejně dostupných systémů možné, proto řadíme test do kategorie standardního výkonu překladače. Jistá nastavení umožňuje MyMemory, kdy lze před generováním překladové paměti obsahující strojově přeložené segmenty specifikovat oborové zaměření textu.³¹

---

30 Viz „MyMemory: Under the Hood“, *MyMemory Translated.net*. Dostupné z <http://mymemory.translated.net/doc/features.php>.

31 Systém nabízí výběr z třiceti dvou kategorií: „archeologie, architektura, astronomie, automobilový průmysl, bankovníctví, cestovní ruch, farmacie, finance, historie, hudba, chemie, informatika, kulinářství, lesnictví, letectví a kosmonautika, literární překlad, marketing, matematika a fyzika, náboženství, námořnictví, pojišťovnictví, právo, přírodní vědy, sociální vědy, stavitelství, technika, účetnictví, umění, úvěrové řízení, všeobecné, zdravotnictví, zemědělství.“ Dostupné z http://mymemory.translated.net/export_my_memory.php.

Adekvátnost, pokrok, diagnóza: Zde se jednalo (ve druhé fázi experimentu) o analýzu zjišťující adekvátnost vůči funkci translátu pro následnou redakci, určitá zjištění byla učiněna i z hlediska pokroku (změna výsledků v čase) a test jednotlivých jevů představoval diagnostickou evaluaci v tom smyslu, že sledoval selhávání systému, příčiny těchto selhání však zpravidla mohly být popsány jen hypoteticky.

Použili jsme individuálně modifikovaný model (*home-made*), když jsme na strojově vyhotovené transláty aplikovali model translatologické analýzy uplatňovaný výhradně na překlad lidský. Jinak se však autor textu kloní k názoru, že s ohledem na jiné poslání SP a LP jsou tyto entity metodologicky srovnatelné jen dílčím způsobem.

Pokud jde o metody hodnocení, studenti posuzovali text na stupnici nula až šest, byl tedy použit test typu Hodnocení na stupnici (viz výše v podkapitole věnované představení evaluačních postupů). Zároveň se projevil i nedostatek této metody, kdy je text sice přiřazen určité kvalitativní úrovni, to však ještě nevypovídá o tom, zda je předaná informace srozumitelná, či nikoli. Taktéž se v průběhu jednotlivých testovacích fází ukázala nutnost „kalibrovat“ hodnotící úsudky, diskutovat o způsobech přiřazování a váhách jednotlivých sledovaných aspektů. Dalším subjektivním hlediskem, které se při hodnocení projevilo, pak byla očekávání vůči strojovému překladu: Vzhledem k tomu, že hodnotitelé nejprve očekávali velmi špatné výsledky a mnohé překladače toto očekávání též naplnily, u jiných (zejména Google Translate) se místy dostavil efekt pozitivního překvapení, což vedlo k emotivně podmíněnému vyššímu hodnocení (jak studenti sami přiznali). Metoda byla ve srovnání s podobnými experimenty v prostředí výzkumu strojového překladu relativně „jemná“, tedy pracovala velmi detailně s textovou rovinou a posouzení a kategorizaci jevů byla věnována značná péče – nejednalo se o povrchové/povrchní hodnocení.

9.4.7 Výsledky experimentu

9.4.7.1 Ukázky řešení, podle textového typu (vč. projekce hodnocení na kvalitativní stupnici podle A. G. Torrense)

Níže jsou pro příklad a bez dalšího rozboru uvedena některá automaticky vyprodukovaná řešení (čas generování translátů: duben 2014) společně s originálním zněním vzorku a lidským překladem:

9.4.7.2 Výsledky prvního stupně hodnocení

Ze získaných dat hodnotiteli byly vypočteny tyto průměrné výsledky:

Text	Překladač	Originál	Referenční (hlásky) překlad	Babylon	Bing Translate	Google Translate
Rozhodnutí Komise		Daher ist die Kommission der Ansicht, dass eine angemessene Lastenbeteiligung der privaten Hybridkapitaleigner der ÖVAG gewährleistet ist und die Kriterien der Umstrukturierungsmitteilung in diesem Zusammenhang erfüllt werden.	<i>Komise je tedy názoru, že je zajištěno přiměřené sdílení nákladů soukromých držitelů hybridního kapitálu ÖVAG a že kritéria sdílení o restrukturalizaci budou v této souvislosti splněna.</i>	Proto je Komise tohoto názoru, že odpovídající zatížení účasti soukromého hybridního městy vlastník övag je zajištěna a kritéria restrukturalizace průměrování jsou v této souvislosti splněny.	Proto Komise domnívá, že vhodné sdílení břemene soukromých vlastníků kapitálu hybridní ÖVAG je zaručena a splňuje kritéria průměrování restrukturalizace v tomto kontextu je.	Proto seKomise domnívá, že jsou splněnyodpovídající zátěž zapojení soukromých vlastníků hybridních kapitálových ÖVAG je zaručena a kritéria restrukturalizace průměrování v této souvislosti .
Ø hodnocení ⁹		–	[120]	25	35	67
A. Kubin: Die andere Seite (1923), přeložil Ludvík Kundera (Země snivců, 1947)		Sie war die Gattin eines der reichsten Männer der Erde. Dieser, ein gebrechlicher Greis, den man in einer Säufte rasch herbeigetragen hatte, umarmte wortlos den jugendlichen Retter. Patera wurde in ein grosses Landhaus geführt. Welche Verhandlungen dort gepflogen worden sind, wissen wir nicht.	<i>Byla to choť jednoho z nejbohatších mužů světa. Tento nedužný stařec, kterého v nositkách rychle přinesli, beze slov objal mladistvého zachránce. Patera byl zaveden do velké vily. O čem se tam vyjednávalo, nevíme.</i>	Byla to manželka jednoho z nejbohatších mužů v zemi. Tohle, vetchý stařec, kterého se rychle Tady-nesli na nositkách, objal— nevyřčený mladistvého zachránce. Patera zavedli na velký dům na venkově. Které jednání gepflogen existují, nevíme.	Byla manželka jednoho z nejbohatších mužů na světě. To křehký starý muž, který byl přinesla rychle provádět v nositkách, beze slova objal mladého spasitele. Patera byla prováděna ve velkém venkovském domě. Jaká jednání byla tam orat, nevíme.	Byla manželkou jednoho z nejbohatších mužů na světě. To, křehký starý muž, který byl přinesla rychle provádět v nositkách, beze slova objal mladého spasitele. Patera byla prováděna ve velkém venkovském domě. Jaká jednání byla tam orat, nevíme.
Ø hodnocení		–	[120]	20	33	45

Text	Překladač	Originál	Referenční (lidský) překlad	Babylon	Bing Translate	Google Translate
Úvodník v časopisu Kafka (r. 2003)		Alle anderen möch- ten wir bitten, die bei- gefügte Bestellkarte möglichst zahlreich an uns zurückzusen- den. Mit Ihrer freiwil- ligen Zahlungsbe- reitchaft können Sie dazu beitragen, dass die Zeitschrift Kafka für möglichst viele Leserinnen und Leser in den mitteleuro- päischen Ländern auf Dauer zugänglich bleibt.	<i>Všechny ostatní chceme požádat, aby nám v co největ- ším počtu zaslali přiložený objednávací lístek. Svou dobrovol- nou podporou můžete příspěk k tomu, aby časopis Kafka mohl sloužit co největ- šímu počtu čtenářek a čtenářů ve středo- evropských zemích co nejdéle.</i>	Rádi bychom vás všechny požádat jiný poslat přiložený formulář-Objednávka zpátky jako obyvatel jako možné na nás. S vašim dobrovolné zaplacení připrave- nost můžete přispět k tomu, že časopis Kafka pro co nejvíce čtenářů a čtenáři v dlouhodobém horizontu zůstává přístupné ve středo- evropských zemí.	Rádi bychom se ptát, všichni ostatní jako četné USA musí být vrácen do přílože- ného objednávacího lístku. S dobrovolnou ochotu platit může pomoci, že časopis Kafka pro co nejvíce čtenářů v zemích střední Evropy v dlouhodobém hori- zontu bude i nadále přístupné.	Všechny ostatní bychom vás požádat, abyste se vrátit co uzavřené objednávký kارتو četné nám. S vaší dobrovolné ochotě platit, můžete pomoci zajistit, že časopis Kafka zůstává přístupná co největ- šímu počtu čtenářů v zemích střední Evropy v dlouhodo- bém horizontu .
∅ hodnocení		-	[120]	20	30	65

Tabulka 3: Příklady translatů vyhotovených překladači

32 Jedná se o hodnocení na úrovni celku textu, nikoli uvedených segmentů.

	Babylon			Bing Translate			Google Translate		
	Komise	Kafka	Kubin	Komise	Kafka	Kubin	Komise	Kafka	Kubin
S1		69		58		63			
S2						76	29	34	
S3							48		
S4	40								54
S5	59							53	
S6	89		78		90				
S7		116		62		62			
S8					68				47
Ø	63	93	78	60	79	67	39	44	51
Ø engine	78			69			44		

Tabulka 4: Záporné bodové hodnocení podle překladače, typu textu a hodnotitele, získané po započtení specifických vah

Z údajů vyplývá, že zdaleka nejhorší průměrné hodnocení výkonu překladače na určitém textu zaznamenal překladač Babylon (93 záporných bodů) s apelativním textem Kafka. Naopak nejnižší průměrné skóre záporných bodů vykazuje Google Translate s textem rozhodnutí Komise (39). Z hlediska textového typu se překladačům nejnáze překládal administrativní text Komise (Ø 54 záporných bodů), náročnější byl literární text Kubin (Ø 65), zatímco nejvíce se potýkaly s apelativním textem úvodníku – Kafka (Ø 72).

Absolutní pořadí překladačů podle této první fáze hodnocení při agregaci průměrných získaných hodnot (výkon celkem, bez ohledu na textový typ) je toto: Nejlepší hodnocení vykazuje Google Translate s průměrem čtyřicet čtyři záporných bodů, na druhém místě je Bing Translate s průměrnými šedesáti devíti zápornými body a na třetím místě podle kvality výstupu hodnocené lidskými hodnotiteli se umístil překladač Babylon s hodnotou sedmdesát osm.

9.4.7.3 Míra shody v úsudku hodnotitelů (IAA)

Poté, co byly hodnocením na různých rovinách přiděleny bodové hodnoty se započtením určitých vah (penalizace za gramatické a lexikální chyby s váhou jedna, významové chyby s dvojnásobnou váhou, zdařilá řešení představují kladný zápočet s váhou 0,5), bylo pro každý text hodnocený konkrétním hodnotitelem stanoveno číselné skóre (představující chybovou statistiku, tedy záporné číslo, například –58). Od stylové roviny bylo odhlédnuto, protože hodnocení mohla být jak kladná, tak záporná, a ve statistice nebylo možné tento příznak dodatečně zjistit. Někteří hodnotitelé též posuzovali

pragmatické kategorie (situační zřetel, časový zřetel atd.), od tohoto hodnocení však bylo odhlédnuto též, protože tuto kategorii nepoužili všichni hodnotitelé a výsledky by nebyly průkazné.

Při zohlednění všech hodnocených kategorií jsou rozdíly mezi ručním hodnocením jednotlivých hodnotitelů v jednom případě, kdy byl jeden text hodnocen třemi hodnotiteli (rozhodnutí Komise/překladač Babylon), významné (troje hodnocení v součtu záporných bodů činí 40–59–89; číselný výraz zde vyjadřuje procentuální hodnocení v pořadí jeden, druhý a třetí hodnotitel), ve druhém případě, taktéž se třemi (odlišnými) hodnotiteli, však vykazují malý rozptyl (Kubin/Bing): 63–76–62.

9.4.7.4 Výsledky druhého stupně hodnocení

Hodnocení na stupnici probíhalo intuitivně, není nutně spjata s analytickými daty.³³ Hodnotitelé se shodli na tomto bodovém hodnocení:

Text	Překladač	Babylon	Bing Translate	Google Translate
Informativní (Komise)		25	35	67
Literární (Kubin)		20	33	45
Apelativní (Kafka)		20	30	65
Celkový průměr		22	33	59

Tabulka 5: Průměrné hodnocení translátů (v %: 0–120, srov. stupnici A. G. Torrense, obrázek 1 výše) z hlediska jejich funkce/použitelnosti. Čím vyšší číselná hodnota, tím vyšší kvalita translátu.

Z výsledků vyplývá toto pořadí překladačů podle kvality: Nejlépe je hodnocen Google Translate, na druhém místě Bing Translate, na třetím Babylon.

9.4.7.5 Sloučení první a druhé fáze hodnocení

Obě fáze přinesly totožný výsledek, a to řazení překladačů podle kvality výstupu v tomto pořadí: Google Translate, Bing Translate, Babylon.

9.4.7.6 Rozbor výsledků

Výsledky nejsou zcela konzistentní, reprodukovatelnost každé evaluace je relativně nízká, to se týká zejména druhé fáze hodnocení. Jistým omezením je možnost kategorizovat určitý jev pouze v rámci jedné kategorie (technické omezení funkce zvýraznění textu v textovém editoru). Na druhou stranu se jednalo o metodu, k níž stačilo vybavení běžným kancelářským softwarem, a nebyly zapotřebí specifické aplikace. Vyhodnocení

³³ Pouhá kvantifikace může být zavádějící: „bodové hodnocení, které vychází pouze z počtu chyb, nemusí spravedlivě odrážet kvalitu překladu“ (Williams 2004, xviii).

(kvantifikace barevného materiálu) pak bylo relativně náročné z hlediska úsilí zpracovatele dat. Nejednalo se o tzv. slepou studii, protože studenti vždy znali původ překladu, který hodnotí.

Průběžně byly shromažďovány komentáře hodnotitelů. Tyto komentáře jsou zde ponechány bez dalšího rozboru nebo jen s doplňující poznámkou. Mnohé reflektují z uživatelského hlediska skutečnosti v oboru již známé, jiné mohou být podnětem k dalším úvahám či dalšímu bádání.

- Překladač *Babylon* vykazoval překvapivě dlouhou odezvu (až desítky vteřin), do bezplatné verze on-line lze zadávat pouze segmenty s omezeným rozsahem znaků (nejvýše cca čtyři sta znaků). Produkuje translát s defektním textem, což je z velké části způsobeno neústrojností řešení na rovině gramatiky/syntaxe (např. *podléhají kupónové zákaz popsanými*), docházelo zde k tvorbě hybridních (makarónských) spojení, a to s anglickou složkou kompozita, například *self-příspěvek* (DE = *Eigenbetrag*). Vyskytly se chyby nemotivovaného psaní velkého písmene uprostřed věty. Administrativní text (rozhodnutí Komise) u tohoto překladače měl překvapivě výrazně horší výsledek než text umělecký (A. Kubin). Některá slova zůstávají v translátu nepřeložená (*gepflogen, vorübergehender* atd.).
- Překladač *Bing* kopíruje nominální konstrukce, referenční text (přeložený člověkem) používá mnohem více vedlejších vět. Z překladu administrativního textu lze získat základní informaci o obsahu originálního sdělení, z překladu textu uměleckého však nikoliv. V žádném případě nelze hovořit o (obdobném) estetickém účinku. Součásti některých kompozit byly v překladu vypuštěny (DE = *Ziehtante*, CS = *teta*; DE = *versandbereit*, CS = *připravena*). Umělecký styl není respektován, překladač čerpá ze slovní zásoby administrativního stylu (DE = *Teuerung*, CS = *inflace*). Totéž platí o nedodržení apelativní funkce textu (DE = *wir appellieren*, CS = *říkáme*).
- Plynulost formulací u výstupu z *Google Translate* mohla svádět k vyšším hodnocením překladových řešení díky jejich přijatelnosti. Shovívavost uživatele je předpokládána. Je zapotřebí zapojit fantazii, aby si čtenář hlavní sdělení textu domyslel. U uměleckého a apelativního textu v překladech neodpovídala originálu jejich stylová rovina, pracuje se často s výrazy z oblasti ekonomických či administrativních textů.
- Vyskytuje se nesprávně převedený zápor (*mohou téměř nikdy plavat*).
- Místy v překladech docházelo k eliminaci mezery na švu dvou slov, což vedlo ke vzniku pravopisných chyb.
- Překvapivě docházelo ke kontaminaci lexikálních prostředků jedné tematické oblasti lexikem z oblasti odlišné, mnohdy velmi nespojitě – např. teologické termíny v administrativním/legislativním textu (*nanebevzetí* jako nesprávný ekvivalent pro *Übernahme*). Vysvětlením výskytu teologických termínů je skutečnost, že korpusový mix, který je základem veřejně dostupných překladačů pracujících na principu SMT, často zahrnuje i překlady Bible.

- Odborné výrazy byly z velké části přeloženy správným terminologickým ekvivalentem, avšak nikoliv konzistentně (DE = *Nennwert*, CS = *jmenovitá hodnota* i *nominální hodnota*).
- Čím delší je překládaný segment, například větný celek, tím horší jsou zpravidla výsledky.
- Změní-li se překládaný řetězec znaků, byť minimálně (například zahrnutím čísla), může to mít velký vliv na formulaci translátu.
- Některá překladová řešení jasně poukazují na skutečnost, že překlad z němčiny do češtiny vznikl převodem přes angličtinu (například český překlad neodpovídající významové alternativy u slov, která jsou význačná v angličtině, nikoliv však v němčině, například *Pflanze*–rostlina bylo přeloženo jako továrna, protože překladač nesprávně disambiguoval výraz *plant*–rostlina/továrna), popřípadě v translátu se objevují anglické výrazy, u nichž se nejedná ani o internacionalismy, a nejsou tedy součástí německé slovní zásoby, ani nejsou explicitně obsaženy v německém originále.
- Hodnotitelé by se rádi dozvěděli více o fungování překladačů, zejména o příčině chyb.
- Účelem volně dostupných překladačů je přimět uživatele internetu, aby navštívili danou stránku a (s výjimkou překladače Google) byli vystaveni reklamě, nebo si objednali člověkem vyhotovený překlad; paradoxně tak nemusí být kvalita strojového překladu primárním zájmem těchto volně dostupných portálů, spíše naopak.

V této podkapitole byl popsán experiment, včetně hlavních zjištění. V závěrečné stati jsou výsledky konfrontovány s hypotézami.

9.5 Verifikace vstupních hypotéz

Předpoklad přítomnosti interferencí či sémantických chyb způsobených nedostatečnou disambiguací při překladu ve směru DE-EN a EN-CS se jednoznačně potvrdil. Spolehlivě bylo též doloženo kvalitativní prvenství systému Google Translate. Míra shody v úsudku hodnotitelů při hodnocení SP nebyla ani mimořádně vysoká, ani nízká.

Jako klad zvoleného přístupu translatologické analýzy se ukazuje potenciál vědeckosti (přísně stanovená kritéria a verifikovatelnost hodnocení díky omezení subjektivity). V konkrétním případě však je nutné přihlédnout ke složení hodnotícího panelu, kdy se jednalo o studenty magisterského studia, kteří si aplikaci zvoleného modelu translatologické analýzy teprve osvojovali. Osvědčilo se též doplnění analytického modelu K. Reissové o hodnocení komunikátu jako celku na definované stupnici podle upotřebitelnosti textu.

Záporným rysem je nepochybně náročnost sběru dat, jakož i jejich vyhodnocení. Při hodnocení podle zvoleného modelu translatologické analýzy se projevil problém přiřazení chyby pouze k jedné kategorii v případě, že je relevantní pro více kategorií.

9.6 Shrnutí a výhled k budoucímu výzkumu v dané oblasti

Použitý model posuzování strojového překladu nezahrnuje kognitivní metody (např. sledování zorniček překladatele – *eye-tracking*, záznamy úhozů na klávesnici a pohyby myši – *keyboard logging*) ani měření času (či jinak měřené úsilí) potřebného k posteditaci strojově generovaného komunikátu (*edit distance*). Hodnocením byly posuzovány transláty v podobě, jak je generují překladače, bez ambice systému zlepšovat.

Cílem bylo vytvořit hierarchické pořadí dostupných systémů podle kvality produktu a představit osvědčený typ translatologické analýzy (hodnocení překladů), v translatologii obvyklý, na materiálu strojově vyhotovených translátů.

Úsudek a hodnocení studentů se v průběhu času vyvíjely. Docházelo ke zvyšování hranice přijatelnosti (*acceptability threshold*) neboli tolerance vůči chybám překladačů. Lze předpokládat, že míra shody v úsudku hodnotitelů (IAA) by u expertního panelu hodnotitelů byla vyšší, představený model však má k jejímu dosažení nepochybně dobré předpoklady.³⁴

Při případné budoucí aplikaci zvoleného modelu a snaze o kvantifikaci hodnotících soudů by bylo zapotřebí zajistit jednotnou interpretaci (barevného) zachycení příslušných kategorií. Jev významný z hlediska například gramatiky může být vyznačen jako problematický (chyba), avšak může být vyznačen i jako jev nekontroverzní, nebo spíše pouze relevantní. Taktéž se ukázala potřeba vyjasnit rozdíl mezi přijatelným řešením (bez barevného příznaku) a kategorií zdařilých řešení.

Specifikem tohoto pojednání byla potřeba vytvořit některé termíny v českém jazyce jako protějšek vůči běžně používaným termínům anglickým, vzhledem k tomu, že většina odborných textů české provenience k danému tématu je produkována v angličtině. Celkově bylo cílem této kapitoly představit hodnocení strojového překladu u méně často reflektované jazykové dvojice (překlad z němčiny do češtiny) za použití analytického modelu běžně používaného pro hodnocení člověkem vytvořených translátů a s přihlédnutím k různým textovým typům.

Poděkování

Výzkum vznikl v rámci semináře Translatologická analýza, vyučovaného pro studenty navazujícího magisterského studia (obor Překladatelství: Čeština – němčina) v Ústavu translatologie Filozofické fakulty Univerzity Karlovy. Účastnicemi semináře byly a na projektu se jako hodnotitelky podílely: Barbora Bizubová, Jana Gebhartová, Anna Hornofová, Lenka Javůrková, Barbora Kukrechtová, Petra Nováková, Jana Petrdlíková, Radka Žáková. Na zpracování dat se podílely: Lucie Kadeřábková a Lucie Linhartová. Překlady citací vyhotovil Jakub Jurenka. Poděkování též patří dr. O. Bojarovi za věcné poznámky k textu.

³⁴ Implementace osvědčeného a prověřeného analytického modelu pro hodnocení automatických překladů lidmi je stále spíše desideratum než běžná praxe: „Pokud to vědecká obec zabývající se SP myslí se sestavením spolehlivé automatické metriky na hodnocení SP vážně, pak musíme získat data s lidským hodnocením spolehlivějšími prostředky“ (Turian a kol. 2003, odd. 4).

Kapitola desátá

Veronika Vázlerová

Zajištění kvality filmových titulků

10.1 Úvod

Titulkování je jednou z oblastí audiovizuálního překladu, která patří k poměrně novým a dosud ne zcela ukotveným oblastem translatologie. Je to dáno jeho interdisciplinárním charakterem a velkým množstvím vlastních specifíků. Současně jde o dynamicky se rozvíjející oblast s rozsáhlým výzkumem, ovšem v České republice mu zatím tak intenzivní akademická pozornost jako v zahraničí věnována nebyla.

Kapitola se zaměřuje na problematiku kvality titulků a jejího zajištění. Jejím cílem je přispět k rozvoji akademického zkoumání této oblasti a propojit teoretické poznatky o titulcování s tím, jaká je současná praxe, identifikovat její případné nedostatky a navrhnout řešení, jak kvalitu titulků zvýšit. Z tohoto důvodu kapitola obsahuje shrnutí teoretických poznatků o kvalitě titulků a případovou studii, která slouží jako ilustrace současné praxe na festivalu populárně-vědeckých a dokumentárních filmů Academia Film Olomouc. Tento festival je specifický nejen svým žánrovým zaměřením, ale také skutečností, že na výrobě titulků se podílejí studenti Filozofické fakulty Univerzity Palackého. Případová studie nabídne prostor reflektovat současnou praxi titulcování na festivalu, na níž budou navazovat doporučení zohledňující teoretické poznatky a výsledky výzkumu v oblasti titulcování.

10.2 Titulky a jejich kvalita

V současnosti je jedním ze zásadních témat v oblasti titulcování a překladu obecně kvalita.¹ Jak dokládá teoretická část této knihy, považují různí autoři kvalitu cílového textu za důležitou, je však nesnadné jasně určit, co to kvalita je a jaké jsou její parametry. Při definování kvality si často autoři pomáhají konceptem opačným, a to „nekvalitou“ či nedostatky cílového textu, které lze snadněji identifikovat a definovat. Například

1 Viz Generální ředitelství pro překlad (2012), Gambier a Gottlieb (2001), Bittner (2011), Druganová (2013), Fuka (2011), Pošta (2011).

Muellerová (2001, 147) uvádí, že v ideálním případě divák titulky ani nevnímá, to znamená, že titulky diváka „nevyrušují“ od filmu jako takového. Sama Muellerová (2001) však přiznává, že toto kritérium nelze jednoznačně změřit, a proto ho nelze použít jako objektivní měřítko standardu kvality. Gummerusová a Parová (2001) si kladou otázku, z jakého pohledu kvalitu titulků definovat. Kvalitu titulků lze totiž podle nich vnímat různě z pohledu diváka, překladatele, akademika, producenta, režiséra filmu atd. Stejně jako další autoři (cf. Mueller 2001; James 2001; Fuka 2012) však při hodnocení kvality titulků vycházejí zejména z celkového diváckého prožitku, ve kterém hraje překladatel důležitou roli zprostředkovatele. Dále Gummerusová a Parová (2001, 138) upozorňují, že kvalita překladu by měla být hodnocena s ohledem na funkci, jakou překlad ve svém audiovizuálním kontextu plní, proto nelze kvalitu chápat jako koncept absolutní.

Zatímco hodnocením kvality překladu jako konečného produktu se zabývají autoři již několik desetiletí,² na význam zajištění kvality překladu s důrazem na kontrolu kvality jako součást překladatelského procesu se začalo upozorňovat teprve nedávno. Na význam zajištění kvality během překladatelského procesu upozorňuje například publikace Evropské komise *Quantifying Quality Costs and the Cost of Poor Quality in Translation* (2012), jejíž autoři zdůrazňují, že kvalitu nelze pokládat za samozřejmost a že je třeba věnovat jí dostatečnou pozornost již během překladatelského procesu. To platí o překladu obecně, a tudíž i o titulkování.

O tom, že kvalita českých filmových titulků není věc samozřejmá, se už někdy přesvědčil asi každý český filmový divák. Na problémy týkající se (nízké) kvality filmových titulků v českém prostředí upozorňuje např. Pošta (2011) nebo Fuka (2011; 2012). Pošta (2011) zmiňuje zejména nekvalitní titulky k filmům na DVD a za hlavní přímé či nepřímé důvody jejich nízké kvality označuje anonymitu autora titulků, nedostatečnou výuku titulkování na českých vysokých školách,³ snahu výrobce českého znění na titulcích ušetřit,⁴ nevalný zájem odborníků i laické veřejnosti o kvalitu titulkování či v neposlední řadě neexistenci profesní organizace sdružující titulkáře, která by stanovila parametry kvalitních titulků, minimální sazby a dohlížela na pracovní podmínky titulkářů, aby mohli odvést kvalitní práci.⁵ Přestože se Pošta (2011) na rozdíl od DVD titulků vyjadřuje o titulcích pro kina vesměs kladně, Fuka (2011; 2012) přibližuje mnohdy tristní pracovní podmínky překladatelů vyrábějících kinotitulky, které se na kvalitě titulků negativně podepisují.

---

2 Jedny z prvních modelů hodnocení kvality překladu představily Houseová (1977) nebo Reissová (2000), jejíž model vyšel poprvé v roce 1971.

3 Na význam výuky titulkování upozorňují i zahraniční autoři jako Caimiová (2009) nebo Ulrychová (2005).

4 V případě DVD Pošta (2011) srovnává nekvalitní titulky s často mnohem kvalitnějším dabingem. Tento rozdíl si vysvětluje tím, že české publikum údajně preferuje dabing, který má v českém prostředí větší tradici než titulkování, a proto se při výrobě českého znění titulkům nevěnuje taková pozornost jako dabingu.

5 Pošta (2011) v této souvislosti zmiňuje anticeny Skřípec a Skřípeček každoročně udělované za nejhorší literární a neliterární překlad, ale také ceny za překlady zdražené, včetně dabingové ceny Františka Filipovského, kde je jednou z kategorií Cena za mimořádnou kvalitu překladu a úpravy dabovaného audiovizuálního díla. Avšak kvalitou titulků se u nás nezabývají ani filmoví recenzenti.

Následující podkapitoly představí základní specifika titulkování, která vyplývají z charakteru audiovizuálního textu využívajícího několik komunikačních kanálů současně. Pozornost se dále soustředí na existující doporučení a standardy titulkování, na titulkovací proces samotný s důrazem na kontrolu kvality titulků a na požadavky, které tento specifický druh překladu klade na titulkáře a jeho pracovní podmínky. Vzhledem k zaměření případové studie, která je důležitou součástí celé kapitoly, se dvě podkapitoly věnují také specifickým festivalového titulkování a titulkování dokumentárních filmů.

10.2.1 Specifika titulků

V této kapitole se zabýváme výhradně titulkou interlingválními, tedy zahrnujícími převod mezi různými jazyky. Primární úlohou takových titulků je zpřístupnit a zprostředkovat cizojazyčný film publiku, které daný jazyk neovládá. Přitom je třeba co nejvěrněji zachytit originální promluvu, ale také děj, případnou komiku atd., a to co nejstručněji, aby se divák mohl věnovat filmu a ne titulkům, jak upozorňuje Fuka (2012).

Film je sémioticky velmi komplexní médium a využívá hned několik komunikačních kanálů současně. Delabastita je v roce 1989 rozdělil na vizuální verbální, vizuální neverbální, akustické verbální a akustické neverbální (Díaz Cintas a Remael 2007a, 46–47). Tyto komponenty audiovizuálního textu přebírá i Zabalbeascoa (2008) a zdůrazňuje jejich vzájemnou provázanost a celkovou interakci v rámci celého audiovizuálního díla. Ačkoliv překladatel pracuje především s verbální složkou filmu, Díaz Cintas (2008) upozorňuje na obraz, tedy vizuální neverbální znaky, jako na hlavní složku filmu, na kterou je kladen větší důraz a která nese větší význam než složka verbální. Díaz Cintas (2008) to dokládá mimo jiné tím, že příjemcem filmu je divák, nikoliv posluchač nebo čtenář. A to by měl mít překladatel při tvorbě titulků neustále na paměti a měl by usilovat o to, aby se i divák otitulkovaného filmu mohl na film hlavně dívat, a ne aby film „četl“ z titulků.

10.2.1.1 Vizuální stránka – obraz

Vizuální prvky a jejich interakce s dialogy může pro překladatele představovat problém, pokud text v rámci určité metafory, idiomu, vtipné narážky apod. na obraz přímo odkazuje. Častěji však může obraz práci překladateli ulehčit, jak upozorňuje Espasová (2004), a to když jsou vizuální prvky informačně nosnější než dialogy. Podle Díaz Cintas a Remaelové (2007a) by překladatel dokonce měl využít narativní funkce vizuálních prvků a jejich interakce s dialogy ve svůj prospěch tak, aby mohl titulkou zkrátit na minimum.

Vizuální prvky v interakci s dialogy navíc pomáhají rozvíjet příběh. V této souvislosti zmiňují Díaz Cintas a Remaelová (2007a, 51) pojem „sémiotická koheze“. Aby titulkou tuto kohezi nenarušovaly, musí být mimo jiné synchronní s obrazem, tj. titulkou nikdy nesmí obraz a v něm zakódované informace a děj „předbíhat“. Titulkou musí též respektovat různé filmové techniky, jako je pohyb kamery a střih (Díaz Cintas a Remael 2007a; Pettit 2004).

Je tedy zřejmé, že dialogy (a tedy i titulky) jsou na obrazu přímo závislé, proto by titulkář neměl pracovat bez kvalitní kopie filmu. Bohužel tomu však realita ne vždy odpovídá.

10.2.1.2 Verbální prvky – mluvený projev

I když vizuální stránka filmu má na titulky nezanedbatelný vliv, překladatel pracuje primárně s prvky verbálními, a to hlavně s mluveným projevem, který převádí do psaného textu. Tato změna komunikačního kanálu je problematická hned z několika důvodů.

Vzhledem k prostorovým a časovým omezením, která vychází z toho, že divák potřebuje dostatek času, aby titulky přečetl a pochopil, musí překladatel do maximálně dvouřádkového titulků o zhruba třiceti sedmi znacích na řádek vměstnat pěti- až šestivteřinovou promluvu (Díaz Cintas a Remael 2007a), což vede ke značné redukci textu, podle Brondeela (1994) o dvacet pět až padesát procent.

Navíc by titulky měly co možná nejvíce připomínat mluvenou řeč. Jenomže jak upozorňují např. Díaz Cintas a Remaelová (2007a), některé znaky mluveného jazyka se v titulcích nevyhnutelně ztrácí a často dochází ke zjednodušení gramatiky a lexikálních jednotek. Podrobně se problematikou mísení mluveného a psaného registru v titulcích zabývá například Alexandra Assis Rosa (2001). Ta poukazuje mimo jiné na to, že ne vše, co je přijatelné v mluveném registru, je přijatelné v registru psaném. Na stejný problém upozorňuje i Pošta (2011), když popisuje, jak se v českých titulcích mísí spisovná a obecná čeština a že není snadné najít mezi těmito protipóly rovnováhu.

Dalším specifickým problémem titulků je jejich koexistence s originální promluvou, to znamená, že divák může překlad neustále posuzovat. Z toho důvodu označují Díaz Cintas a Remaelová (2007a, 55–58) titulkování jako tzv. zranitelný překlad, tedy překlad, jenž je snadno napadnutelný, a hovoří o „zranitelnosti titulkáře“. Problematika srovnávání titulků s výchozím textem se podle nich nevztahuje pouze na diváky znalé zdrojového jazyka. Původní dialogy poslouchají (i když jim nerozumí) i diváci, kteří jsou schopni identifikovat jen známé výrazy a internacionalismy. Takové výrazy divák snadno zachytí a je mu podezřelý, když se v titulcích neobjeví. Podle Díaz Cintase a Remaelové (2007a) je také žádoucí maximální sémantický a syntaktický synchron titulků s promluvou.

V souvislosti s mluveným projevem je třeba si uvědomit i důležitou roli paralingvistických jevů, jako je intonace, tempo řeči, frázování atd., které stejně jako vizuální prvky mohou význam originálu změnit, a je tedy nezbytné jim překlad přizpůsobit (Pettit 2004).

10.2.2. Doporučené standardy

Se sémiotikou titulkování souvisí i několik základních doporučení a formálních parametrů. Jedním ze základních souborů doporučení pro titulkování je „Code of Good Subtitling Practice“ (Ivarsson a Carroll 1998; Zásady titulkářské praxe), který nabízí výčet zásad, jež by při titulkování měly být splněny. Tato pravidla a doporučení se týkají

kvality titulků obecně, zdůrazňují však také například nutnost poskytnout titulkáři relevantní materiály jako video, dialogovou listinu atd. a obsahují i požadavky gramatické, syntaktické a formální (doba zobrazení titulku, synchronizace s obrazem a promluvou atd.). Některé tyto požadavky jsou však formulovány velmi obecně, a proto je titulkář nucen sáhnout po dalších příručkách, jako je například *Audiovisual Translation: Subtitling* (Díaz Cintas a Remael 2007a; Audiovizuální překlad: Titulkování) nebo „A Proposed Set of Subtitling Standards in Europe“ (Karamitroglou 1997; Návrh souboru norem pro titulkování v Evropě). Obě publikace podávají výčet několika obecně platných pravidel titulkování týkajících se požadavků prostorových, časových, syntaktických atd. Pošta (2011) však upozorňuje, že slepé přejímání takovýchto doporučení v češtině může být problematické, a proto by bylo vhodné se těmito standardy inspirovat a vytvořit standardy specifické pro české prostředí.

10.2.3 Titulkovací proces

Na kvalitu titulků má vliv i samotný titulkovací proces a jeho jednotlivé kroky. Celý titulkovací proces od zadání zakázky klientem po odevzdání filmu s hotovými titulky zpět klientovi podrobně a přehledně popisují Díaz Cintas a Remaelová (2007a), o něco stručněji pak Gouadec (2007) nebo Sánchezová (2004). Pracovní postupy a metody jednotlivých agentur a titulkářů se liší stejně jako požadavky klienta, a neexistuje tedy v oblasti titulkování něco jako standardní postup (Sánchez 2004). Přesto si v této podkapitole přiblížíme, jaké kroky může podle Díaz Cintas a Remaelové (2007a) a Gouadeca (2007) titulkovací proces zahrnovat.

Poté, co agentura či titulkář obdrží zadání, kopii filmu a v lepších případech i dialogovou listinu, je třeba film zhlédnout a zjistit, zda kopie není vadná, popřípadě zkontrolovat správnost a úplnost dialogové listiny a podle potřeby ji doplnit. Pokud k filmu klient dialogovou listinu nedodal, některé agentury ji přepisují ručně samy nebo ji musí překladatel pracovat z odposlechu. Poté se vytvoří tzv. pracovní kopie filmu. Ta musí být ve formátu kompatibilním s daným titulkovacím softwarem. Dalším krokem je načasování titulků nebo spíše segmentů, do kterých se budou titulky vpisovat a které by měly respektovat rytmus dialogů a střihů. Před samotným překladem či adaptací titulků Díaz Cintas a Remaelová (2007a) doporučují celý film zhlédnout a zaměřit se přitom na několik oblastí, které by při překladu mohly být problematické.⁶ Při překladu pak titulkář věnuje pozornost nejen dialogům, ale i dalším auditivním a vizuálním prvkům, jako jsou písně, hlasy z rádia či televize, novinové titulky, fotografie atd. Po dokončení titulků, včetně načasování a převedení do požadovaného formátu, prochází titulky (nejlépe v tištěné podobě) revizí a korekturou. Díaz Cintas a Remaelová (2007a), Muellerová (2001) nebo Pošta (2011) se domnívají, že korekturu by měl ideálně po překladateli provést ještě někdo jiný. Zároveň upozorňují, že v takovém případě by však překladatel měl mít možnost se k jakýmkoliv změnám vyjádřit a měl by dostat kopii výsledných

6 Překladem je myšlen prostý překlad dialogové listiny, zatímco adaptací se myslí úprava tohoto vzniklého překladu do formy titulků (Sánchez 2004).

titulků. Po revizi titulků proběhne tzv. simulace, kde se film i s titulky promítne. Simulace je poslední příležitostí titulky jakkoliv opravovat či měnit a účastní se jí klient (tedy režisér, producent atp.), který má v konečné podobě titulků rozhodující slovo. Překladatel může, ale také nemusí být na tuto simulaci pozván. Po schválení titulků klientem jsou titulky vleptány na filmový pás (chemicky nebo laserem). V dnešní době je možné titulky do filmu vložit digitálně. Než se film s titulky pošle klientovi k distribuci, je ještě naposledy zhlédnut.

Takto důkladný proces je podle Días Cintase a Remaelové (2007a) běžný spíše u filmů určených pro distribuci do kin a na DVD. Autoři také připomínají, že praxe nemusí tomuto modelu vždy odpovídat (Días Cintas a Remael 2007a). V některých případech je třeba nejprve přeložit dialogovou listinu či scénář bez možnosti zhlédnout film a teprve potom se vytváří titulky a časování (Sánchez 2004; Fuka 2012). Jindy titulkář pracuje s tzv. *master titles*, to znamená, že titulky jsou již načasovány v jazyce originálu a titulkář do nich wpisuje svůj překlad. To je běžné buď v agenturách, kde časování provádí technik, nebo při výrobě více jazykových verzí najednou, např. na DVD. V takovém případě je překladatel těmito předdefinovanými segmenty velmi omezen (Sánchez 2004; Carroll 2004).

10.2.3.1 Překladatel, nebo titulkář?

U některých titulkovacích společností je běžné, že překladatel pouze překládá dialogy (z dialogové listiny nebo z odposlechu) a někdo další (technik nebo dramaturg) překlad krátí a adaptuje do titulků, které i časuje (Días Cintas a Remael 2007a; Sánchez 2004). Popřípadě mohou být tyto tři úkoly – překlad, adaptace a časování – rozděleny mezi tři různé osoby (Días Cintas a Remael 2007a). Toto rozdělení kompetencí považuje Días Cintas (2001) za neefektivní a zbytečné. Navíc podle Días Cintase a Remaelové (2007a) se od úpravců titulků a techniků, kteří titulky adaptují a časují, ne vždy vyžaduje znalost zdrojového jazyka, tudíž při úpravách titulků může docházet k významovým posunům. K rozdělení kompetencí podle Fuky (2012) dochází i při výrobě českých kinotitulků. Dodává však, že dobrý překladatel titulky krátí podle rytmu filmu tak, aby se během časování už nemusely upravovat.

Días Cintas a Remaelová (2007a) a Sánchezová (2004) se shodují, že ideálně by měl všechny kroky včetně časování provádět sám překladatel, tedy přesněji titulkář. Podle Días Cintase a Remaelové (2007a) a Pošty (2011) tomuto modelu všestranného titulkáře nahrávají i současné tržní podmínky – čím více úkolů titulkář zastane, tím je konkurenceschopnější. Sánchezová (2004) však dodává, že v praxi takovýchto všestranných titulkářů, kteří mají všechny potřebné schopnosti a dovednosti, není mnoho. A podobné zkušenosti mají i někteří čeští dramaturgové (Pošta 2011).

10.2.3.2 Kontrola kvality

James (2001) se domnívá, že kvalitní titulky by měly být nejenom srozumitelné, obsahově správné a měly by působit jako přirozená součást filmu, ale také by měly být

důvěryhodné. A právě proto je kontrola kvality titulků v rámci titulkovacího procesu tak důležitá. Pokud totiž divák ztrácí důvěru v titulky, ztrácí důvěru v celý film, i v samotného překladatele či titulkovací společnost. Nekvalitními titulky v důsledku nedosta- tečné kontroly kvality tedy výrobce titulků poškozují hlavně sám sebe.

Sánchezová (2004) popisuje dvoustupňovou revizi titulků. Prvním krokem je čtení titulků roditěm mluvčím cílového jazyka (bez současného sledování videa), kde se korektor zaměřuje na chyby, jako jsou překlepy, interpunkce a nekoherence.⁷ Druhým krokem pak je simulace, tedy promítnutí filmu s titulky. Velmi podobný, avšak třístup- ňový model revize představuje James (2001). Prvním krokem je zde kontrola pravopisu, následuje předběžné čtení titulků a na závěr simulace. Tento model podle něj umožňuje korektorovi opravit běžné chyby,⁸ zkontrolovat dodržení formálních pravidel titulků a identifikovat drobné nedostatky narušující plynulý rytmus titulků (James 2001).

Při kontrole kvality titulků by se měl podle Jamese (2001) korektor zaměřit na jasnost a srozumitelnost sdělení, správnou interpretaci, kulturní prvky, ztvárnění postav a jejich registr, selektivní vypouštění informací, správnou gramatiku, která je nadřazená registru postav, výrazy a spojení, která by divák mohl jako chybu vnímat, a velká písmena, která mohou hlavně v angličtině změnit celý smysl výpovědi. Hlavním úkolem korektora je podle Jamese (2001) zhodnotit, zda překladatel vzal v úvahu všechny relevantní faktory a rozhodl se pro taková řešení a kompromisy, která jsou v daném kontextu nejvhodnější. Zajímavá je Jamesova (2001) poznámka, že korektor jen zřídka kontaktuje titulkaře, aby se s ním poradil. Avšak stejně jako Muellerová (2001) považuje za důležité podat titul- káři či titulkovací společnosti zpětnou vazbu týkající se kvality titulků.

Samozřejmostí by měla být pečlivá kontrola titulků samotným titulkařem ještě před tím, než je odevzdá ke kontrole korektorovi.

10.2.4 Dovednosti titulkaře

S tvrzením Muellerové (2001, 144), že „titulky mohou být jen tak dobré jako osoba, která je připravuje,⁹“ naprosto souhlasíme, a proto osobu titulkaře a jeho dovednosti uvádíme jako další z faktorů ovlivňujících kvalitu titulků. Titulkaře zde chápeme co nejkompexněji, proto zde uvedeme dovednosti potřebné pro vytvoření kompletních titulků včetně časování.

Začneme nejprve u jazykových znalostí titulkaře. Podle Muellerové (2001) se od titulkaře vyžaduje perfektní znalost zdrojového jazyka a dokonalé porozumění textu. Titulkař musí být schopen pracovat s jakýmkoliv registrem, měl by rozumět různým druhům slangu, chápat kulturní reference, slovní hříčky, ale i nedokončené věty, gesta apod. (Mueller 2001). Kromě znalostí zdrojového jazyka a kultury je třeba, aby měl

7 Vzhledem k provázanosti titulků se všemi komunikačními kanály filmu včetně obrazu, jak jsme vysvětlili v podkapitole 10.2.1, se nám však kontrola koherence titulků bez spuštěného videa jeví jako téměř nemožná.

8 Sám autor tento typ chyb blíže nespecifikuje, domníváme se však, že se jedná o chyby z nepozornosti, jako jsou např. překlepy, drobné gramatické chyby, chyby v interpunkci apod.

9 „A subtitle can only be as good as the person who prepares it.“

titulkář perfektní vyjadřovací schopnosti v jazyce cílovém včetně široké slovní zásoby, aby dokázal informace kondenzovat a rozeznal sebemenší významové odchylky (Mueller 2001). Titulkář by měl být též zkušeným překladatelem, který je schopen text přizpůsobit cílovému příjemci a účelu překladu (Mueller 2001). Navíc Díaz Cintas a Remaelová (2007b) zmiňují schopnost titulkáře vybrat nejpodstatnější informace, sdělení shrnout a přitom zachovat styl i obsah původní promluvy. V tomto ohledu přirovnávají titulkáře k tlumočnickovi.

Autoři věnující se tématu titulkování se shodují, že titulkář by měl mít i určité technické znalosti a dovednosti. V této oblasti zmiňují Díaz Cintas a Remaelová (2007b) konkrétně ochotu pracovat s informačními technologiemi, počítačovou gramotnost a znalost základních filmových a televizních technologií, jako jsou časové kódy. Dodávají, že vzhledem k neustálému vývoji v této profesi by se měl titulkář v oblasti informačních a komunikačních technologií také neustále vzdělávat. Gummerusová a Parová (2001) označují znalost počítačových systémů za naprostou nezbytnost a podle jejich zkušeností je právě práce s technologiemi a časováním jedním z hlavních problémů při zaučování nových titulkářů.

Dalším požadavkem na profesi titulkáře jsou obecné vědomosti. Vzhledem k tomu, že se při titulkování překladatel setkává s nejrůznějšími tématy, měl by mít všeobecné vzdělání a široký rozhled a zároveň by měl být zblhlý v dohledávání informací (Díaz Cintas a Remael 2007b).

Jak je patrné ze zkušeností Gummerusové a Parové (2001) a Muellerové (2001), titulkovací společnosti se setkávají hlavně s překladateli, kteří nemají pro titulkování potřebnou kvalifikaci. Na nedostatek vyškolených titulkářů či potřebu rozšířit výuku překladatelů na vysokých školách o kurzy zaměřené na audiovizuální či multimediální překlad upozorňuje např. Sánchezová (2004), Caimiová (2009), Díaz Cintas a Remaelová (2007a) nebo v českém prostředí Pošta (2011). Nicméně, jak podotýkají Díaz Cintas a Remaelová (2007a), situace se začíná zlepšovat a univerzity čím dál častěji zařazují audiovizuální překlad do výuky, avšak jen okrajově v rámci letních intenzivních kurzů a volitelných seminářů, které jsou spíše praktické než teoretické.¹⁰ Zároveň zdůrazňují potřebu výuku audiovizuálního překladu pevně ukotvit ve studijních programech. Rozšíření výuky audiovizuálního překladu podle nich však zamezuje také fakt, že potřebný software představuje pro univerzity nezanedbatelné náklady. Sánchezová (2004) tvrdí, že k vytvoření efektivních pracovních týmů a zlepšení kvality titulkování je třeba intenzivnější spolupráce mezi akademickými institucemi a profesionály. Takovou koncepci výuky titulkování založené na spolupráci se zkušenými profesionály představil už v devadesátých letech Brondeel (1994) v Belgii. Po absolvování kurzu, kde si studenti osvojili základy titulkování, pak měli možnost spolupracovat (pod dohledem učitelů) s každoročním filmovým festivalem.¹¹

---

10 Podle studie Ulrychové (2005), které se zúčastnilo čtyřicet jedna institucí převážně z Evropy a Severní Ameriky připravujících budoucí překladatele, se výuce multimediálního překladu v rámci specializovaných kurzů věnuje čtyřicet šest procent z nich.

11 Podobnou příležitost nabízí studentům UP i festival AFO, který je předmětem případové studie.

10.2.5 Pracovní podmínky

Mezi nejdůležitější aspekty pracovních podmínek řadí Fawcett (citováno podle Díaz Cintas 2001, 199) nízké finanční ohodnocení překladatele, absurdně krátké lhůty, nekvalitní originály a nedostatečnou odbornou přípravu překladatelů. Odborné přípravě překladatelů jsme se již věnovali výše. Zde se tedy zaměříme zejména na finanční odměny, lhůty a kvalitu podkladů, protože ty v dnešní době představují pro titulkáře palčivé problémy, které jim nejenže komplikují práci, ale ve svém důsledku potenciálně snižují kvalitu výsledných titulků.

Vzhledem k tomu, že se výše celkové odměny může lišit nejen v závislosti na jednotlivých firmách a klientech, ale také v závislosti na tom, zda se odvozuje od sazby za celý program, za minutu programu, za titulěk, či za slovo, je i jakékoliv srovnání podmínek titulkářů vzhledem k finančnímu ohodnocení problematické. Pošta (2011) nicméně uvádí alespoň pro hrubou orientaci srovnání evropských zemí podle nákladů na výrobu jedné minuty otitulkovaného pořadu v televizním vysílání, které uvádíme v tabulce 1. Podle studie, kterou Pošta (2011) cituje, se tyto náklady v České republice pohybují v rozmezí 3,6–5,5 eur. Je však třeba si uvědomit, že celková odměna pro samotného titulkáře je samozřejmě nižší; Pošta uvádí zhruba 2,5 eur (tedy asi 62 Kč) za minutu. Pro další velmi hrubé srovnání uveďme ještě minimální sazbu za titulěk doporučenou Jednotou tlumočnicků a překladatelů (2011) ve výši 0,4 eur (tedy 10 Kč).¹² Díaz Cintas a Remaelová (2007a) dále uvádí, že u titulků pro kina bývá vyšší sazba než pro televizi, festivaly a DVD. Překladatel by měl také dostat příplatek, pokud musí pracovat z odposlechu bez dialogové listiny, za tzv. různocnění (když dialogová listina ne vždy odpovídá videu) a také za kratší lhůty (Díaz Cintas a Remael 2007a; Pošta 2011).

15–20 eur	Belgie, Francie, Lichtenštejnsko, Lucembursko, Německo, Rakousko, Švýcarsko
10–15 eur	Dánsko, Nizozemsko, Švédsko
5–10 eur	Finsko, Itálie, Island, Norsko, Polsko, Portugalsko, Slovinsko, Španělsko
< 5 eur	většina zemí střední a východní Evropy

Tabulka 1: Náklady na výrobu jedné minuty otitulkovaného pořadu v jednotlivých evropských zemích

Kromě nízkých finančních odměn se titulkáři často musí vyrovnat i s krátkými lhůtami a časovou tísni, což je mnohdy v přímém rozporu s požadavkem kvality titulků. Podle Díaz Cintese a Remaelové (2007a) je vzhledem k mnoha proměnným složité říci přesně, kolik času otitulkování filmu v průměru zabere, uvádí však, že za normálních okolností je devadesátiminutový film načasován za dva dny, na překlad titulků je čtyři až sedm dní, na vyleptání titulků desetinásobek délky filmu (tedy patnáct až dvacet

12 Kdybychom tyto dvě sazby aplikovali na filmy zkoumané v případové studii, lišily by se odměny v průměru o 1,6 eur za minutu.

hodin na devadesátiminutový film) a celý proces tak může trvat dvanáct až patnáct dní. Nicméně se zkracováním lhůt na výrobu titulků se překladatelé, jak se zdá, potýkají stále častěji. Podle Díaz Cintase a Remaelové (2007a) bývá na výrobu titulků pro kina a televize více času než pro DVD, Fuka (2011; 2012) však popisuje stále se množící případy, kdy má překladatel na výrobu kinotitulků méně než týden, v extrémních případech dokonce jen dvacet čtyři hodin.

Základním podkladem pro práci titulkáře by měla být kopie filmu. Kvalita těchto kopií pro přípravu kinotitulků je však podle Fuky (2011; 2012) mnohdy velmi nízká, co se týče obrazu i zvuku. Kvůli strachu studií z vytváření a šíření nelegálních kopií se nejenom zkracují lhůty na překlad, ale překladatel často musí pracovat s kopiemi v záměrně nízkém rozlišení, nebo je obraz černobílý, tiché pasáže jsou rozostřené a přes obraz jsou velké nápisy (Fuka 2011; 2012). Tato a další protipirátská opatření překladateli znesnadňují práci a podepisují se na výsledné kvalitě titulků. Za případné chyby pak divák viní překladatele (Fuka 2012). V některých případech dokonce překladatel přístup k filmu nedostane vůbec (nebo až na poslední chvíli, kdy jsou titulky už hotové) a musí překládat pouze z dialogové listiny, jindy musí titulkář překládat z kopií, které jsou nehotové, distributor postupně posílá další verze filmu a titulky se musí postupně přepracovávat (Fuka 2011; 2012).

Dalším materiálem, se kterým překladatel při titulkování často pracuje, je dialogová listina. Kvalitě dialogových listin se autoři z oblasti audiovizuálního překladu věnují poměrně hojně. Většinou upozorňují zejména na jejich špatnou kvalitu, nepřesnost, nespolehlivost a nabádají překladatele k ostražitosti (např. Di Giovanni 2007; Franco 2000; Fuka 2012; Matamala 2009; Sánchez 2004). Díaz Cintas (2001) se naopak snaží vyzdvihnout roli kvalitní dialogové listiny a její vliv na titulkovací proces a kvalitu titulků. V ideálním případě podle něj dialogová listina obsahuje:

kromě všech dialogů i metatextové informace o implicitních socio-kulturních konotacích, vysvětluje slovní humor, hříčky a možné dvojsmysly, vysvětluje význam hovorových a nářečních výrazů, objasňuje původ a kontextové použití určitých termínů, které mohou být na první pohled nejasné, obsahuje správný pravopis všech vlastních jmen, doporučuje pro některá slova v titulcích použití určitého typu písma, objasňuje implicitní i explicitní narážky na zeměpisné realie atd. (Díaz Cintas 2001, 200)¹³

V praxi se však překladatel s tak precizně připravenou dialogovou listinou setká jen málokdy, jak naznačují často kritické připomínky různých autorů zmíněných výše.

---

13 „besides all the dialogue, metatextual information on the implicit socio-cultural connotations, explains punning, word play and possible double entendre, explains the meaning of colloquialisms and dialectalisms, elucidates the origin and the usage in context of certain terms that may be obscure at first sight, gives the correct spelling of all proper names, advises on the convenience of using a particular font type for some words in the subtitled version, clarifies implicit as well as explicit allusions to geographical realities, etc.“

Mezi nejčastější výtky patří neúplnost dialogové listiny, chyby ve vlastních jménech, cizích slovech a dokonce i v odborných termínech.

10.2.6 Specifika titulkování pro festival

Vzhledem k zaměření případové studie je vhodné upozornit na specifické rysy festivalového titulkování, které práci titulkáře, a tedy i kvalitu titulků, do jisté míry ovlivňují. Typickým problémem festivalů, který zmiňuje např. koordinátorka titulkování a tlumočení pro několik českých filmových festivalů Andrea Svobodová v rozhovoru s Poštou (2011), je nedostatek času a peněz.

Pokud jde o nedostatek finančních prostředků, mnohé festivaly tento problém řeší spoluprací s amatérskými překladateli a studenty místních univerzit, pro které je titulkování pro festival velmi cennou praxí (Pavlíková 2012).

Asi nejpalčivějším problémem festivalového titulkování je časová tíseň, která má na kvalitu titulků nezanedbatelný dopad. Většina festivalů začíná s přípravou titulků už s měsíčním až dvouměsíčním předstihem (Pavlíková 2012; Spoletti 2006). Přesto případy, kdy není na vytvoření titulků dostatek času, nejsou na českých ani světových festivalech ničím neobvyklým a na vině jsou často distributoři jednotlivých filmů, protože potřebné materiály včetně projekční kopie videa dodávají třeba jen týden nebo několik dní před samotným promítáním filmu (Pavlíková 2012; Spoletti 2006). Může se dokonce stát, že je třeba titulky vyrobit během několika dní nebo i přes noc (Díaz Cintas a Remael 2007a).

Dalším specifikem festivalového titulkování je nedostatek standardizace. Různými pracovními postupy a standardy titulkování na českých filmových festivalech se podrobně zabývá Pavlíková (2012). Ve své diplomové práci srovnává různé praktiky pro výrobu titulků osmi českých filmových festivalů, které se více či méně liší svou velikostí, tradicí, žánry, tématy i okruhem diváků.¹⁴ Podle ní mají všechny zkoumané festivaly své vlastní standardy, a přestože si jsou v základních parametrech podobné, některé jsou detailnější než jiné (Pavlíková 2012). Nedostatkem standardizace však netrpí pouze české festivalové titulkování. Například v Itálii, kde stejně jako u nás existují jednotné standardy pro titulky do kin, televize či na DVD, nikoliv však pro festivaly, na tento problém upozorňuje Di Giovanniová (2007). Jednotlivé festivaly se liší i pracovními postupy. Na některých festivalech časování provádí překladatel, na jiných technik, někde se titulky nečasují vůbec a promítají se ručně pod promítací plátno, někde titulky kontrolují korektoři, jinde si kvalitu titulků kontrolují samotní organizátoři festivalu (Pavlíková 2012).

Na festivalech je poměrně běžné promítat titulky pod vlastní promítací plátno. V takových případech titulky většinou nejsou načasované a je třeba je ručně „odklikat“. To znamená, že každý jednotlivý titulek musí pověřená osoba promítnout, případně

14 Průzkum Pavlíkové (2012) zahrnuje festivaly Academia Film Olomouc (AFO), Zlín Film Festival (ZFF), Cinema Mundi, Brněnská šestnáctka, Mezipatra, MFF Karlovy Vary, Jeden Svět a Mezinárodní festival dokumentárních filmů Jihlava.

„zhasnout“ stisknutím konkrétní klávesy na počítači. Výhodou takových titulků je, že je jejich příprava časově i technicky méně náročná, a tedy méně nákladná než u titulků časovaných (Pošta 2011, 84). Tyto titulky však mají i několik nevýhod. Protože jsou promítány mimo hlavní plátno, musí divák očima více „cestovat“ a má tedy méně času na sledování filmu (Pošta 2011; Spoletti 2006). Titulky nejsou nikdy stoprocentně synchronní s promluvou, někdy se v nich může „klickač“ dokonce úplně ztratit. Aby se takovým případům co nejvíce zamezilo, doporučuje Pošta (2011), aby titulky „klikal“ sám překladatel, protože daný film už velmi dobře zná. Upozorňuje také, že u nečasovaných titulků překladatel nemá kontrolu nad tím, zda bude mít divák na přečtení titulku dost času. Překladatel by proto měl provést simulaci a pamatovat při ní na skutečnost, že divák, který film s titulky uvidí poprvé, bude číst pomaleji než překladatel, který titulky sám připravoval. Pošta (2011) se domnívá, že postupem času budou festivaly od ručního promítání titulků upouštět a budou titulky časovat. Vývoj tímto směrem potvrzuje i Pavlíková (2012).

Velice častým problémem typickým pro festivaly jsou tzv. překlady z druhé ruky, jak je nazývá Pošta (2011), kdy titulky nevznikají přímým překladem z jazyka originálu, ale z jazyka třetího, nejčastěji přes angličtinu. Tato praxe je běžná hlavně u tzv. malých jazyků. Díaz Cintas a Remaelová (2007a) upozorňují, že při překladu přes angličtinu dochází ke kopírování chyb v překladu a ke ztrátě význačnosti a dalších nuancí. Z průzkumu Pavlíkové (2012) je patrné, že festivaly se snaží překlady přes angličtinu vyhnout, nicméně z personálních a časových důvodů může být tento postup nevyhnutelný.

10.2.7 Specifika titulkování dokumentárních filmů

K překladu dokumentárních filmů, které jsou předmětem případové studie, se vyjadřuje hned několik autorů, kteří zároveň upozorňují na to, že tato oblast audiovizuálního překladu je nedostatečně probádaná a zasloužila by si ze strany odborníků větší pozornost.¹⁵ Jako důvody malého zájmu o překlad dokumentárních filmů v oblasti výzkumu uvádí Francová (2000) mnohdy mylnou představu lidí, že se jedná o žánr pracující hlavně s objektivními fakty, jejichž překlad je přímočarou a neproblematickou záležitostí. Jak si však vysvětlíme níže, je tato představa skutečně mylná.

Určité mýty o dokumentárních filmech a jejich překladu se snaží vyvrátit a uvést na pravou míru např. Espasová (2004). Jako první vyslovuje domněnku, že dokumentární film není filmem v pravém slova smyslu, protože zobrazuje fakta a realitu. Pravda však je, že i hrané filmy vycházejí do jisté míry z reality (Espasa 2004). Dokumentární filmy pak zobrazovanou realitu jistým způsobem interpretují, čímž by se dala jejich autentičnost a objektivita do určité míry zpochybnit (Franco 2000). Navíc vůbec první filmy v historii byly právě filmy dokumentární (Espasa 2004). Dále Espasová (2004) na obhajobu dokumentárního filmu jako plnohodnotného filmového žánru uvádí, že

15 Např. Espasová (2004), Francová (2000), Yorková (2006).

využívá stejných obrazových narativních technik jako film hraný a že hranice mezi filmovou realitou a fikcí jsou mnohdy nejasné. Dokumentární film je podle ní charakteristický svou mnohotvárností, jeho funkce totiž není čistě informativní, může být též narativní, popisná, přesvědčovací nebo výkladová. Dokumentární film může být podle Espasové (2004) dokonce prostředkem propagandy. Pettitová (2004) pak upozorňuje na překrývání a mísení různých žánrů, čímž vznikají žánry hybridní, jako např. infotainment.

Dalším mýtem, který Espasová (2004) vyvrací, je představa, že překlad dokumentárních filmů s sebou nese specifika a nesnáze audiovizuálního překladu. V dokumentárním filmu je přitom souhra vizuálních, auditivních, verbálních a neverbálních prvků stejně důležitá jako v jakémkoliv jiném žánru a na rozdíl od běžného psaného textu, není úkolem překladatele prostý překlad, ale adaptace v souladu s tím, zda vytváří titulky, pokrývací dabing (voice-over) atd. (Espasa 2004, 190).¹⁶ Espasová (2004) také připomíná, že v dokumentárních filmech se můžeme setkat s nejrůznějšími obory a tématy. Překladatel dokumentárních filmů proto obvykle není specialistou na určitý obor, naopak je žádoucí, aby měl alespoň základní znalosti z co nejširšího okruhu oborů, uměl si informace ověřovat a dohledávat a spíše než na určitý obor se specializoval na oblast audiovizuálního překladu (Espasa 2004).

Pokud jde o konkrétní specifika a úskalí titulkování dokumentárních filmů, Díaz Cintas a Remaelová (2007a), Matamalová (2009), Espasová (2004) i Pettitová (2004) zmiňují různé typy mluvčích a projevů. Projev vypravěče bývá připravený, informačně hutný a formálnější než projevy ostatních mluvčích, které jsou nepřipravené, plně váhání a redundancí a které tudíž vyžadují větší míru interpretace a reformulace. Často se také můžeme setkat s mluvčím, který mluví špatnou angličtinou; v takových případech chyby do překladu nepřenesíme, protože na rozdíl od hraných filmů, v dokumentárním filmu je obvykle důležitý obsah sdělení, ne jeho forma (Matamala 2009).

Dalším důležitým rysem dokumentárních filmů je používání odborné terminologie. Espasová (2004) i Matamalová (2009) se shodují, že při překladu termínů by měl překladatel brát v úvahu funkci textu, cílového diváka a jeho předpokládané znalosti. To však nemusí být tak jednoduché, protože, jak upozorňuje Pettitová (2004) nebo Espasová (2004), cílové publikum dokumentárních filmů bývá velmi rozmanité. Zahrnuje jak širokou veřejnost, tak odborníky, přičemž překladatel by se měl snažit zohlednit všechny potenciální diváky. Vzhledem k tomu, že sám překladatel nemůže být odborníkem ve všech oblastech, je podle Matamalové (2009) třeba, aby si termíny dohledával.

Překlad dokumentárního filmu je do značné míry ovlivněn předpokládanými očekáváními cílového diváka. Navzdory tomu, že objektivita dokumentárního filmu je ve své podstatě zpochybnitelná, jak jsme vysvětlili výše, divák ji implicitně očekává (Franco 2000). I v překladu se proto odráží snaha o co největší míru autentičnosti a důvěryhodnosti. Proto se zejména u dokumentárních filmů překladatelé drží původních dialogů

16 U pokrývacího dabingu zůstávají původní dialogy v podkresu a celý film je předabován často jen jedním hlasem.

a zaměřují se hlavně na fakta (Pettit 2004). I přesto se však překlad může od původního textu odchýlit. Francová (2000) zmiňuje např. vliv cílové kultury na překlad a interpretaci určité reality nebo sémantické posuny způsobené kulturními či jazykovými rozdíly, kdy cílová kultura nezná nějaký koncept a neumí ho tedy ani pojmenovat. Di Giovanniová (2007) se pak velice detailně zaobírá subverzí v dokumentárních filmech zejména z oblasti lidských práv, jejichž charakter, socio-kulturní kontext a emoce, které vyjadřují a vyvolávají, mají na titulkáře jakožto zprostředkovatele komunikace při překladu značný vliv. Přesto a přes všechna další úskalí překladu dokumentárních filmů by měla být hlavní prioritou kvalitních titulků k dokumentárnímu filmu jejich důvěryhodnost.

10.3 Případová studie

V následujících odstavcích představíme případovou studii, na které ukážeme, jak probíhá titulkování a jaké faktory ovlivňující kvalitu titulků na festivalu Academia Film Olomouc (AFO) v praxi. Jednotlivé podkapitoly tedy budou věnovány představení festivalu a konkrétním faktorům, které mohou mít vliv na kvalitu titulků a kterým jsme se věnovali výše. Jde tedy o proces výroby titulků, zapojení kontroly kvality, zkušenosti a dovednosti osob podílejících se na výrobě titulků.

Na výrobě titulků k filmům se na festivalu AFO z velké části podílejí studenti. Pro mnoho z nich je spolupráce s festivalem vůbec první zkušeností s titulkováním, proto je na místě věnovat kontrole kvality titulků patřičnou pozornost. Ke zmapování současné situace posloužil rozhovor s koordinátorem Ondřejem Noskem, který poskytl podrobné informace týkající se celého titulkovacího procesu a také materiály a pokyny určené překladatelům a korektorům. Důležitým zdrojem informací byly také evaluační dotazníky, které vyplnili někteří překladatelé a korektoři zapojení do příprav titulků. Dalším krokem případové studie je analýza vybraných titulků promítaných na festivalu AFO 47, která byla provedena formou revize tak, jak by měla být ideálně prováděna podle zdrojů citovaných v teoretické části této kapitoly. Cílem případové studie je zanalyzovat jednotlivé faktory ovlivňující kvalitu titulků na festivalu AFO, zhodnotit, do jaké míry mají skutečně vliv na výslednou kvalitu titulků, identifikovat případné nedostatky titulkovacího procesu a navrhnout jejich řešení.

10.3.1 Festival Academia Film Olomouc

Festival Academia Film Olomouc (AFO) vznikl v roce 1966 a je nejstarším festivalem v České republice zaměřeným na populárně-vědecké a dokumentární filmy. Jeho hlavním organizátorem je Univerzita Palackého v Olomouci, která jej spolu s Krátkým filmem Praha a Československou akademií věd spoluzaložila. Od roku 2007 festival organizuje Katedra divadelních, filmových a mediálních studií Filozofické fakulty Univerzity Palackého, jež pokračuje ve snaze o posílení mezinárodního charakteru festivalu a vychází vstříc rostoucímu zájmu široké veřejnosti o tento festival.

K festivalu AFO neodmyslitelně patří studenti. Ti tvoří nejen podstatnou část publika, ale aktivně se podílejí i na organizaci a přípravě celého festivalu, včetně výroby českých

titulků k zahraničním filmům. Od roku 2009 festival úzce spolupracuje (nejen) se studenty katedry anglistiky a amerikanistiky (KAA), zejména se studenty oboru Angličtina se zaměřením na tlumočení a překlad (ATP). V roce 2011 pak tato spolupráce nabyla intenzivnějšího a systematictějšího rázu, zejména při zajišťování titulků, s cílem zvýšit jejich kvalitu.

Co se titulkování na festivalu týče, byl 47. ročník festivalu AFO konaný v roce 2012 hned z několika důvodů ročníkem důležitých změn. Za účelem zvýšení kvality titulků a zefektivnění práce celého titulkovacího procesu byl zaveden nový pracovní postup výroby titulků, který jasně a přehledně stanovuje jednotlivé role osob zapojených do tohoto procesu, jejich pracovní náplň, výstupy a termíny. Titulky poprvé prošly jazykovou korekturou, kterou prováděli studenti katedry bohemistiky (KBH). V předchozích letech titulky vždy kontroloval jen koordinátor překladů, avšak vzhledem k množství otitulkovaných filmů lze předpokládat, že taková kontrola nebyla zcela dostačující. Veškeré titulky téměř ke všem filmům se také vůbec poprvé časovaly. V následujících podkapitolách se na konkrétní opatření a faktory ovlivňující kvalitu titulků podíváme blíže.

10.3.2 Standardy

Jak už jsme naznačili výše, nedostatek standardizace je poměrně rozšířeným problémem zejména festivalového titulkování. Proto na festivalu AFO 47 obdrželi překladatelé od koordinátora soupis základních pravidel titulkování, včetně speciálního použití různých typů písma a interpunkce, která měli dodržovat (stručný souhrn viz tabulka 2). Upozorníme zde na hodnotu maximálně padesáti znaků na titulek, která značně překračuje obecně doporučované maximum kolem čtyřiceti znaků. Pro tuto odvážnou hodnotu koordinátor argumentuje předpokladem vzdělaného publika z akademického prostředí, které čte rychleji než divák průměrný. Nicméně vzhledem k tomu, že se AFO snaží oslovovat a přitahovat i diváky z nejšířší veřejnosti, doporučovali bychom tento předpoklad přehodnotit a vhodnost či přijatelnost těchto parametrů ověřit např. dotazníkovým šetřením mezi diváky, popř. jiným empirickým výzkumem. V každém případě doporučujeme stávající limit padesáti znaků na řádek využívat pouze velmi výjimečně.

Prostorové parametry – max. 2 řádky/titulek – max. 50 znaků/řádek	Časové parametry – min. 1,5 s/titulek – max. 7 s/titulek – max. 1 s po skončení promluvy nebo po střihu – čtecí rychlost 15 znaků za sekundu (CPS) – 0,25 s na zaregistrování titulku – min 0,25 s mezi titulky
---	---

Tabulka 2: Základní parametry titulků pro AFO 47

Jinak považujeme standardy stanovené pro AFO 47 za vyhovující. Nicméně do budoucna by mohly být rozšířeny o pravidla pro dělení titulků, použití různých jazykových registrů nebo řešení některých specifických případů. Těmi jsou např. různé informace předávané různými komunikačními kanály současně apod. Dále je možné uvažovat o specifických

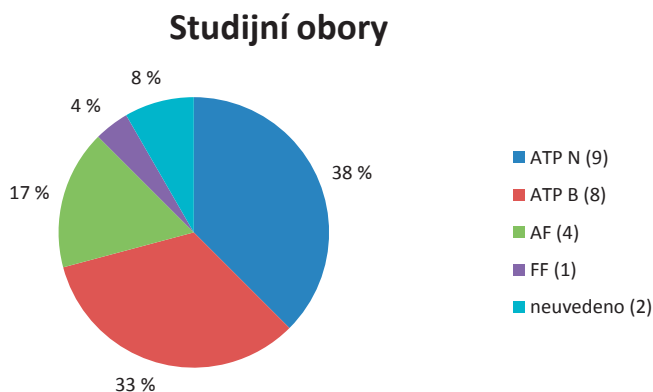
požadavcích na titulky k dokumentárním filmům, které jsou zmíněny v podkapitole 10.2.7. Bylo by také přínosné doplnit psané pokyny povinnou přednáškou či seminářem (nejlépe však alespoň semestrálním kurzem) zaměřeným na problematiku titulkování, který by mohl zohledňovat konkrétní potřeby festivalu AFO.¹⁷

10.3.3 Překladařelé

Titulky pro AFO 47 zajišťovalo celkem čtyřicet studentů, z toho jen čtyři byli z katedry romanistiky a překládali ze španělštiny a francouzštiny. Zbývajících třicet šest studentů studuje na KAA a většina z nich přímo obor ATP.

Všem zúčastněným překladařelům byl zaslán dotazník, ve kterém odpovídali na otázky týkající se jejich zkušeností s titulkováním, pracovních postupů a podmínek. Ze čtyřiceti oslovených překladařelů dotazník vyplnilo dvacet čtyři, z nichž dvacet jedna studuje na KAA, čtyři studují anglickou filologii a sedmnáct přímo obor ATP; devět na úrovni navazující magisterské (ATP N) a osm na úrovni bakalářské (ATP B) (viz obrázek 1).¹⁸

Přestože zejména u studentů ATP lze předpokládat určité překladařelské zkušenosti a schopnost rychle se zorientovat v různých typech textů a tématech, důležitou roli v kvalitě titulků hraje i překladařelova zkušenost s titulkováním, protože se jedná o velmi specifický druh překladařel, jak jsme vysvětlili v podkapitole 10.2.1. Přestože z dotazníkového šetření vyplývá, že většina překladařelů určité zkušenosti s titulkováním má (obrázek 2), tyto zkušenosti jsou spíše sporadické a ve většině případů se jedná o spolupráci s festivalem AFO v předešlých letech.

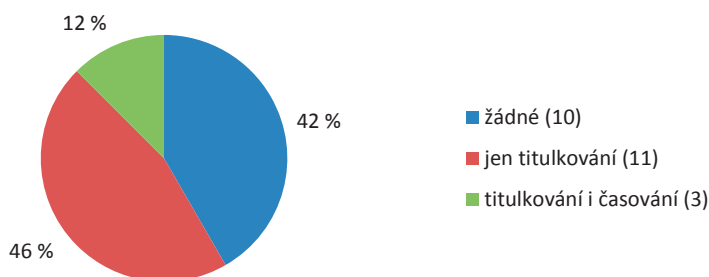

Obrázek 1: Studijní obory překladařelů

¹⁷ Taková přednáška každý rok před zahájením překladařel pro AFO organizována je, ale není pro překladařele povinná a z velké části je věnována práci s titulkovacím programem.

¹⁸ Domníváme se, že reálně se na výrobě titulků podílelo méně než oficiálně evidovaných čtyřicet překladařelů, protože zmíněných dvacet čtyři překladařelů, kteří se dotazníkového šetření zúčastnili, odevzdali dotazníky k celkem čtyřiceti třem filmům z padesáti a je nepravděpodobné, že by zbývajících sedm filmů bylo rozděleno mezi šestnáct překladařelů.

Zkušenosti

Obrázek 2: Zkušenosti překladatelů s titulkováním

Pozitivně hodnotíme systém rozdělování filmů mezi překladatele, kterým byla vždy hromadně rozesílána aktuální nabídka filmů k otitulkování. Překladatelé si pak na základě vlastních preferencí založených na svých zájmech, specializaci, zkušenostech a časových možnostech mohli vybrat konkrétní film nebo téma. Překladatelé se také mohli sami rozhodnout, zda chtějí vytvářet pouze české titulky bez časování, nebo zda chtějí titulky i časovat, popř. vyrábět anglické titulky přepisem z dialogové listiny či z odposlechu.

Důležitým faktorem ovlivňujícím kvalitu práce překladatelů je jejich motivace. Vzhledem k tomu, že AFO stejně jako jiné české festivaly spolupracuje se studenty za účelem snížení nákladů na výrobu titulků, finanční ohodnocení zřejmě nelze považovat za hlavní motivaci, přestože je pro studenty bezpochyby důležitá. Další neméně důležitou motivací je možnost zahrnout výrobu titulků pro AFO do překladatelské praxe, kterou musí studenti ATP, tedy většina překladatelů, vykázat a obhájit při konzultaci s vyučujícím. Pravděpodobně nejsilnější motivací k odvedení kvalitní práce je pro překladatele fakt, že na festivalu AFO je to mnohdy vůbec poprvé, kdy jim je za překlad přiznáno plné autorství formou uvedení jejich jména na konci titulků. Tudíž je v zájmu překladatelů, aby odvedli co nejlepší práci a neškodili tak vlastnímu jménu.

10.3.4 Korektoři

Spolupráce s korektory byla na festivalu AFO 47 novinkou, kterou koordinátor zavedl ve snaze zvýšit kvalitu titulků. Skupinu korektorů tvořilo patnáct studentů katedry bohemistiky, kteří s festivalem spolupracovali v rámci speciálně pro ně vypsánoho kreditového předmětu. Úkolem korektorů bylo titulky odevzdané překladatelem zrevidovat po jazykové a formální stránce. Kromě samotné revize titulků měli také vyplnit formulář se zpětnou vazbou, kam měli zaznamenávat, kolik jakých oprav v titulcích provedli, popřípadě měli tyto informace doplnit komentářem. Tato zpětná vazba měla sloužit nejen koordinátorovi a překladatelům, ale měla být cenným zdrojem informací i pro tuto případovou studii. Bohužel zpětné vazby i dotazníky, které byly všem korektorům, podobně jako překladatelům, rozeslány a které měly zmapovat jejich dosavadní zkušenosti s filmovými titulky, jazykové znalosti a pracovní postupy při revizích titulků,

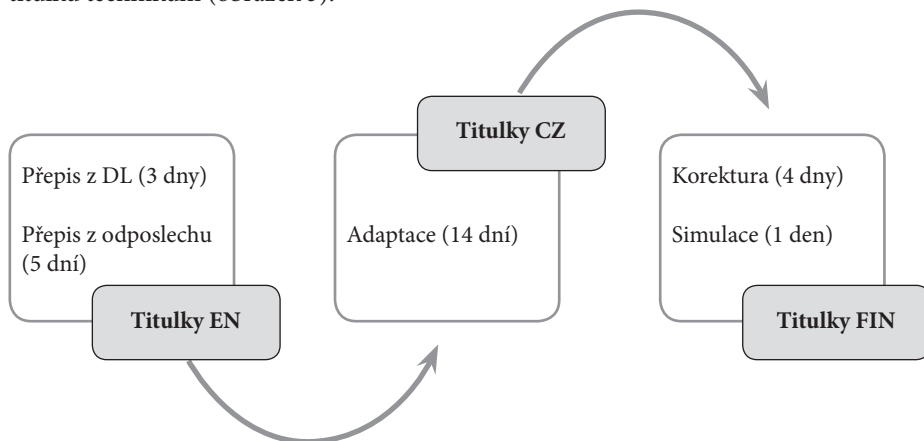
vyplnilo jen velmi malé procento korektorů. Konkrétně se od korektorů vrátilo šestnáct zpětných vazeb (přitom filmů se titulkovalo padesát) a dotazník vyplnili jen čtyři korektoři k osmi filmům. Nelze z nich tedy vyvozovat žádné směrodatné závěry, nicméně poslouží alespoň k nastínění určitých (dost možná ojedinělých) problémů.

Z oněch čtyř korektorů, kteří dotazník vyplnili, ani jeden nevedl, že by měl předchozí zkušenosti s revidováním titulků, což by mohlo souviset také s určitými technickými problémy spojenými např. s úpravou časování titulků, které podle koordinátora mnozí korektoři měli. Přestože se původně od korektorů vyžadovala kompletní kontrola titulků, tedy nejen jazyková korektura, ale i kontrola počtu znaků a časování, pro některé z nich byla práce s formálními parametry titulků a s titulkovacím programem nad jejich síly a zaměřovali se tedy výhradně na jazykovou korekturu titulků.

Korektoři v dotazníku také uvedli, že mají znalost angličtiny na středně pokročilé až pokročilé úrovni. Z některých komentářů ve zpětných vazbách však také vyplývá, že ne všichni korektoři měli v angličtině dostatečnou kompetenci na to, aby mohli hodnotit určité jazykové aspekty titulků, jako je vhodnost zvoleného registru, překlady idiomů atd.

10.3.5 Titulkovací proces

Vzhledem k tomu, že na festivalu AFO 47 bylo vůbec poprvé zavedeno časování titulků k téměř všem promítaným cizojazyčným filmům, vytvořil koordinátor nový pracovní postup, který jasně stanovuje jednotlivé kroky a časové lhůty celého titulkovacího procesu od převodu kopie filmu do jednotného formátu po uložení a předání finálních titulků technikům (obrázek 3).

Obrázek 3: Pracovní postup titulkování na festivalu AFO 47

Jakmile je připravená pracovní kopie filmu pro otitulkování, koordinátor ji zkontroluje a umístí na FTP server, odkud k němu má překladatel a korektor přístup. Pokud jsou k filmu k dispozici anglické titulky, může se překladatel pustit přímo do adaptace

českých titulků a anglické titulky mu navíc usnadní práci při časování.¹⁹ Pokud se k filmu podaří získat pouze dialogovou listinu, je třeba před samotnou adaptací českých titulků vytvořit z dialogové listiny titulky anglické. V případě, že k dispozici nejsou ani titulky, ani dialogová listina, musí překladatel anglické titulky přepsat z odposlechu. Na přepis jsou v pracovním postupu vyhrazeny tři dny, jestliže se přepisuje z dialogové listiny, nebo pět dní při přepisu z odposlechu. Hotové anglické titulky se ve stanovené lhůtě posílají koordinátorovi, který tak eviduje průběh práce. Přestože by někteří překladatelé mohli považovat přepis anglických titulků za nadbytečnou práci, podle koordinátora má své opodstatnění. Překladatel se ujistí, že všemu rozumí (případně může problematická místa konzultovat s odborníky), při transkripci navíc už titulky nahrubo načasuje podle rytmu dialogů, takže české titulky pak vkládá do předem vytvořených segmentů a časování už jen upravuje. Na adaptaci českých titulků má překladatel standardně čtrnáct dní. Výsledné české titulky pak opět zašle koordinátorovi, který je společně s odkazem na film předá korektorovi k revizi. Do čtyř dnů odevzdá korektor finální titulky a koordinátor provede revizi zhlédnutím projekční kopie filmu s finálními titulky.

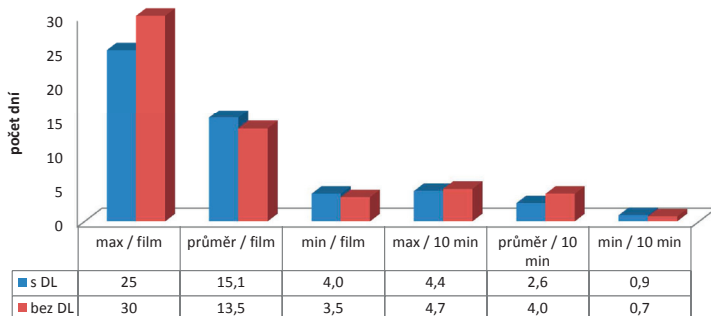
Přestože organizátoři festivalu AFO 47 spolupracovali se čtyřmi studenty z katedry romanistiky, nepodařilo se zamezit tzv. překladům z druhé ruky, kdy se např. původně francouzský film překládal z anglické dialogové listiny či titulků. To je mnohdy problematické, neboť zejména dialogové listiny mohou mít nízkou kvalitu a nemusejí vždy zcela odpovídat projekční kopii filmu, jak je uvedeno v podkapitole 10.2.5. Úskalí tzv. překladů z druhé ruky byla kompenzována širokou jazykovou vybaveností koordinátora, který titulky kontroluje a na různé úrovni ovládá kromě angličtiny i francouzštinu, němčinu, španělštinu, italštinu a ruštinu. Navíc může využít konzultací na různých jazykových katedrách Filozofické fakulty Univerzity Palackého včetně jazyků neevropských.

10.3.6 Pracovní podmínky a podklady

Podle nově stanoveného pracovního postupu pro AFO 47 byla standardní doba na přípravu titulků od výroby pracovní kopie filmu po odevzdání filmu s hotovými titulky technikům v závislosti na dostupných materiálech, tedy dialogové listiny či anglických titulků, dvacet dva až dvacet čtyři dní (viz obrázek 3). Standardní doba na překlad, nebo přesněji adaptaci českých titulků a úpravu časování, byla stanovena na čtrnáct dní, k tomu bylo vyhrazeno tři až pět dní na transkripci anglických titulků z dialogové listiny, nebo z odposlechu. Za určitých okolností bylo však možné po domluvě s koordinátorem termín odevzdání titulků prodloužit, jindy bylo naopak třeba titulky vyrobit v termínech značně kratších. Z dotazníků, které překladatelé vyplnili celkem k čtyřiceti třem filmům, vyplývá, že průměrná lhůta na přepis anglických titulků, adaptaci do češtiny a časování titulků byla třináct až patnáct dní (obrázek 4), tedy méně, než bylo stanoveno v pracovním postupu. Přesto lze tyto průměrné lhůty považovat za dostatečné.

¹⁹ Po vzoru Sánchezové (2004) zde rozlišujeme mezi překladem (prostý překlad dialogové listiny) a adaptací (úprava překladu do formy titulků).

Časové lhůty překladatelů

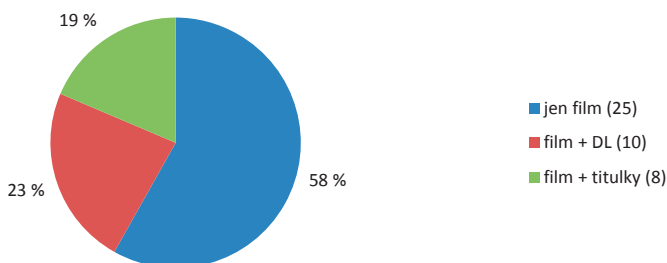

Obrázek 4: Časové lhůty na výrobu titulků včetně transkripce a časování

Na korektury byly v pracovním postupu vyhrazeny čtyři dny. V dotaznících, které se vrátily celkem k osmi filmům, uváděli korektoři poskytnutou lhůtu v rozmezí tří až sedmi dní s tím, že reálně se korektury věnovali jeden až tři dny.

Od časových lhůt se přesouváme k podpůrným materiálům (obrázek 5). Ke všem čtyřiceti třem filmům, ke kterým překladatelé vyplnili dotazníky, měli překladatelé k dispozici kopii videa, a to vesměs v dobré kvalitě. U třech filmů neodpovídala projekční kopie kopii pracovní, podle které překladatelé titulky vyráběli. Více než v polovině případů překladatelé žádné další podpůrné materiály nedostali, museli tedy před samotnou adaptací českých titulků přepisovat anglické titulky z odposlechu, což je časově dosti náročné.

Materiály

Obrázek 5: Materiály, které měli překladatelé k dispozici

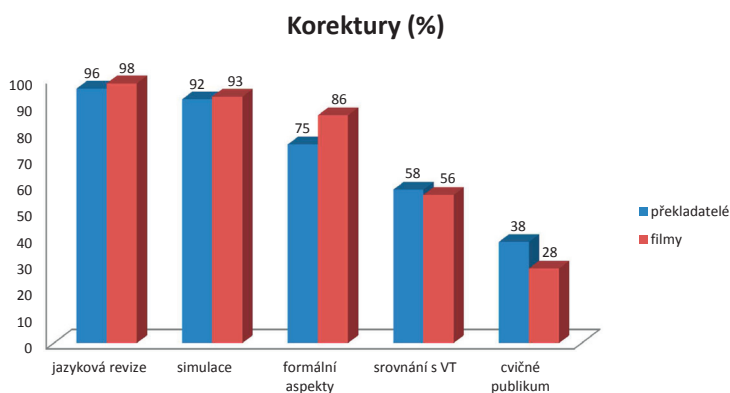
Na festivalu AFO 47, na rozdíl od předchozích ročníků, kdy se titulky nečasovaly, poprvé vytvářeli všichni překladatelé titulky v titulkovacím programu. Překladatelům byl doporučen a představen freewarový program Subtitle Workshop 4 Beta. Překladatelé mohli používat jakýkoliv jiný program (například z důvodu nekompatibility titulkovacího programu s operačním systémem), přesto naprostá většina překladatelů doporučený program používala. S tímto programem bylo bohužel spojeno hned několik technických

problémů. Proto jsme pro příští ročník festivalu doporučili přejít na stabilnější verzi programu, Subtitle Workshop 2.51, nebo na program zcela jiný.

10.3.7 Kontrola kvality

V dotazníkovém šetření odpovídali překladatelé také na otázky týkající se vlastní kontroly kvality, přestože explicitně jim ze strany koordinátora zadána nebyla. Z dotazníků však vyplývá, že překladatelé nespolehali pouze na korektory a provedli alespoň nějakou formu revize u svých titulků sami (obrázek 6).

Mezi nejčastější revize prováděné samotnými překladateli patří jazyková korektura a simulace, tedy zhlédnutí filmu se spuštěnými titulky, které provedli všichni překladatelé až na jednu, respektive dvě výjimky. Tři čtvrtiny překladatelů se při revizi titulků zaměřily i na formální aspekty titulků, jako je počet znaků a doba zobrazení, avšak automatickou kontrolu formálních parametrů titulků pomocí speciální funkce v titulovacím programu provedlo jen šest překladatelů, tedy čtvrtina. Více než polovina překladatelů při revizi konzultovala výchozí text, tedy původní titulky nebo zvukovou stopu filmu, a více než třetina film promítla cvičnému publiku, aby tak překladatelé ověřili čtecí rychlost, srozumitelnost titulků atp.

Obrázek 6: Korektury provedené překladateli (%)

Prvním oficiálním stupněm kontroly na festivalu AFO 47 byla revize titulků provedená korektory. Podle koordinátora prošlo korekturou čtyřicet dva z celkem padesáti otitulovaných filmů. Zbývajících osm filmů prošlo pouze kontrolou koordinátora.

Ze zpětných vazeb a dotazníků odevzdaných korektory jsme získali data celkem k devatenácti filmům (z šestnácti filmů ze zpětných vazeb a osmi filmů z dotazníků se pět překrývalo). U patnácti z těchto devatenácti filmů provedli korektoři kompletní revizi titulků, tedy jazykovou korekturu, srovnání s výchozím textem i kontrolu formálních parametrů titulků. U třech filmů korektoři nesrovnávali titulky s výchozím textem a zabývali se jen jazykovou a formální stránkou titulků. V jednom případě není patrné, zda se kromě jazykové revize zaměřil korektor i na další aspekty titulků.

Podle koordinátora však případů, kdy se korektor z technických důvodů při revizi nezabýval formální stránkou titulků, bylo více. Z toho důvodu se rozhodl systém revizí pro následující ročník festivalu AFO změnit a přizpůsobit kompetencím všech zúčastněných.

Mezi nejčastěji opravované nedostatky patřily podle korektorů chyby v interpunkci a chyby pravopisné. Objevilo se i poměrně dost nedostatků syntaktických. Poněkud překvapivé bylo, že někteří korektoři opravovali i řešení, která nebyla chybná. Právě proto, že ani korektoři nejsou neomylní, je třeba, aby překladatelé dostali zpětnou vazbu a opravené titulky, aby se k nim mohli před promítáním vyjádřit. Opravy formálních aspektů ze strany korektorů nebyly moc časté. Pokud se nějaké formální nedostatky objevily, týkaly se zejména časování, konkrétně např. překrývajících se titulků či nedostatečné mezery mezi jednotlivými titulky.

Posledním krokem kontroly kvality byla simulace provedená koordinátorem. Jak však upozorňuje James (2001, 153), revize titulků se spuštěným filmem bez předešlého seznámení se s titulky samotnými bez audiovizuálního kontextu vyžaduje rozštěpení pozornosti korektora a mnohé nedostatky titulků tak mohou být přehlédnuty.

10.3.8 Analýza titulků

U vybraných filmů byla provedena analýza formou revize. Cílem této analýzy bylo zjistit, jaká je kvalita finálních titulků promítaných na festivalu AFO 47, jakou měrou se na ní podílejí jednotlivé složky titulkovacího procesu a jaké nedostatky prošly navzdory provedeným revizím bez povšimnutí a bylo by vhodné se na ně v budoucnu zaměřit.

Metodologie revize titulků k vybraným filmům odpovídala doporučeným modelům představeným v podkapitole 10.2.3. Titulky tedy nejprve prošly automatickou kontrolou pravopisu pomocí funkce kontrola pravopisu v textovém editoru Microsoft Word, poté byla provedena jazyková korektura vytištěných titulků, při které už byla brána v úvahu i segmentace titulků v závislosti na syntaxi, srozumitelnost a smyslnost sdělení. Dalším krokem byla automatická kontrola formálních parametrů titulků v programu Subtitle Workshop 2.51, kde byly jako mezní hodnoty nastaveny hodnoty uvedené v požadavcích pro AFO 47, tedy maximálně padesát znaků na řádek, minimální délka zobrazení 1,5 sekundy a maximální délka zobrazení šest sekund.²⁰ Manuálně pak byly upravovány titulky, u kterých výrazným způsobem nebyla dodržována konstantní čtecí rychlost. Posledním krokem byla simulace, při níž se pozornost zaměřovala na synchronizaci titulků a jejich obsahovou správnost.

---

20 Případy, kdy by titulek zcela využil limit sto znaků na dvouřádkový titulek, by i přes maximální délku zobrazení, která by teoreticky mohla dosáhnout i více než šesti sekund, měly nastávat opravdu jen ojediněle.

Označení filmu	Zkušenosti překladatele	Revize překladatelem	Revize korektorem
Film 1	předchozí dva ročníky + časování	kontrola oproti VT, jazyková korektura, kontrola formálních parametrů, simulace	ne
Film 2	amatérské	jazyková korektura, kontrola oproti VT, kontrola formálních parametrů, simulace s cvičným publikem	simulace, jazyková korektura, kontrola formálních parametrů

Tabulka 3: Výběr filmů k analýze

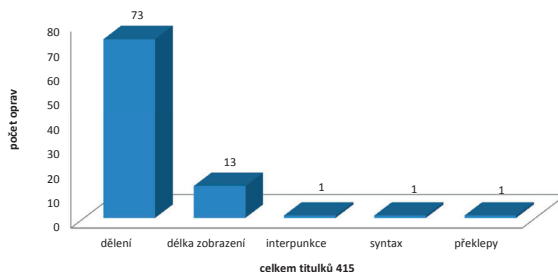
10.3.8.1 Film 1

Prvním revidovaným filmem byl padesátiminutový snímek *Polárník Serge Aviotte* (anglický název *The Iceman*). Překladatel měl s titulkováním zkušenosti z předchozích dvou ročníků festivalu AFO, a to včetně časování titulků, a provedl u hotových titulků všechny doporučované revize včetně simulace. Tento film prošel pouze kontrolou překladatele a koordinátora. Nicméně jak ukázala analýza, díky dovednostem a svědomitosti překladatele tento fakt kvalitu titulků nikterak nepoznamenal. Titulky vyžadovaly jen minimální úpravy (obrázek 7), které se týkaly převážně dělení titulků – překladatel měl tendenci dělit i velice krátké titulky na dva řádky, což působí rušivě, protože předěl mezi řádky promluvu nepřírozně tříští (viz příklad 1).

Můžeme tedy začít pracovat.	(26 znaků)
Úžasné, vezmeme pár vzorků	(25 znaků)

Příklad 1: Nevhodné dělení krátkého titulku do dvou řádků

Film 1 - provedené opravy (analýza)

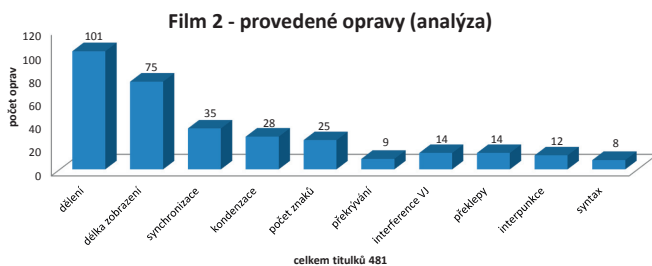

Obrázek 7: Film 1 – provedené opravy (analýza)

10.3.8.2 Film 2

Druhým analyzovaným filmem byl padesátidvouminutový snímek *Automatický mozek: Síla nevědomí* (2011, *Automatic Brain: The Power of the Unconscious*). Překladatel tohoto filmu v dotazníkovém šetření uvedl, že má s titulkováním včetně časování amatérské zkušenosti. Stejně jako u předchozího filmu i tento překladatel provedl všechny důležité revize titulků a simulaci dokonce provedl před cvičným publikem, které mu mohlo poskytnout cennou zpětnou vazbu. Titulky k filmu 2 prošly kontrolou ze strany korektora, který začal simulací, pokračoval jazykovou korekturou a nakonec provedl kontrolu formálních parametrů, což není ideální postup, jak vysvětluje James (2001); ten stejně jako další autoři doporučuje simulaci provést na konec celé revize. K tomuto filmu bohužel korektor neodevzdal zpětnou vazbu, takže není známo, kolik oprav při revizi titulků udělal. Z analýzy vyplývá, že nejčastějším problémem bylo opět nevhodné dělení titulků (viz příklad 2), dále délka zobrazení titulků, jejich synchronizace a kondenzace sdělení (viz obrázek 8). Z jazykového hlediska byly nejčastější interference výchozího jazyka, které se projevovaly zejména nadužíváním osobních zájmen (viz příklad 3), a překlady, které se daly snadno odstranit pomocí funkce kontroly pravopisu v programu Microsoft Word. V porovnání s filmem 1 byly titulky k tomuto filmu navzdory víceúrovňové kontrole méně kvalitní, což by mohlo znamenat, že zkušenosti jsou alespoň v tomto případě větší zárukou kvality než víceúrovňová kontrola nezkušeným korektorem.

Obrázek 8: Film 2 – provedené opravy (analýza)

POPOV 35: Potvrďte, že na této straně kanálu jsou spojenci.	(37 znaků) (22 znaků)
POPOV 35: Potvrďte, že na této straně kanálu jsou spojenci.	(19 znaků) (40 znaků)

Příklad 2: Nevhodné dělení titulků ze syntakticko-sémantického hlediska a jeho oprava

<i>Oxytocin nevytváří stres, nýbrž pár sblízuje, připravuje nás pro dlouhodobý závazek.</i>	(45 znaků) (38 znaků)
<i>To proto, že naše podvědomí chce, abychom se dobře starali o naše potomky.</i>	(33 znaků) (40 znaků)

Příklad 3: Interference zdrojového jazyka

10.3.9 Zjištění případové studie

Z případové studie je patrné, že AFO je svým přístupem a koncepcí titulkovacího procesu na dobré cestě k zajištění vysoké kvality promítaných titulků. Přesto případová studie dospěla k několika důležitým zjištěním, která mohou napomoci upravit proces výroby titulků tak, aby byla lépe zajištěna jejich kvalita.

Jedním z klíčových faktorů ovlivňujících kvalitu titulků se na festivalu AFO ukázala být osoba překladatele. V současné době nemají studenti spolupracující s festivalem žádné formální vzdělání v oblasti titulkování, což je obecný problém, na který jsme upozornili v podkapitole 10.2.4. To by přitom kvalitu titulků bezpochyby zvýšilo. Je zřejmé, že tento faktor nemůže koordinátor překladů ovlivnit a případná odborná příprava titulkářů je v rukou univerzity.

Dalším velice důležitým faktorem je organizace titulkovacího procesu, ve kterém je kladen důraz na kontrolu kvality. Zařazení modelu systematické kontroly kvality do titulkovacího procesu je pro AFO důležitým krokem ke zvýšení kvality titulků. Tento proces však postrádá zařazení systematické a včasné zpětné vazby pro překladatele. Zpětná vazba je přitom pro překladatele velmi důležitá, protože je upozorňuje na chyby, kterých se mohou v budoucnu vyvarovat. Dalším argumentem pro systematické a včasné poskytování zpětné vazby je to, že překladatel jako autor titulků, jehož jméno je na konci titulků uvedeno, by měl být s provedenými změnami v titulcích seznámen a měl by mít možnost se k nim vyjádřit.

Časování titulků, které bylo také plošně poprvé zavedeno na festivalu AFO 47, vyžaduje práci s titulkovacím programem. V tomto ohledu studie ukázala, že je třeba hledat a zkoušet nové alternativy, které budou lépe vyhovovat potřebám festivalu, pomůžou zefektivnit titulkovací proces a přispějí ke zkvalitnění titulků.

Pokud jde o standardy titulkování zavedené na festivalu AFO 47, je chvályhodné a pro nezkušené překladatele přínosné, že festival takové standardy má. Formální parametry titulků však výrazně překračují některé doporučené limity. Domníváme se, že by bylo vhodné provést empirický výzkum či dotazníkové šetření mezi diváky festivalu, které by ověřilo, zda jsou tyto parametry pro diváky přijatelné, a popřípadě standardy upravit. Takovéto šetření by bylo vhodné provést i za účelem průzkumu celkové divácké spokojenosti s kvalitou titulků. Doposud se totiž diváci mohou ke kvalitě titulků vyjadřovat pouze velmi obecně v rámci souhrnného dotazníku pokrývajícího různé aspekty festivalu a prozatím je jejich hodnocení spíše negativní. Z této zpětné vazby však není patrné, co konkrétně divákům na titulcích vadí. Podrobnější šetření a zjištění konkrétních nedostatků by tak mohlo ke kvalitě titulků a tedy divácké spokojenosti výrazně přispět. Na základě výsledků analýzy bylo také navrženo rozšíření a doplnění titulkovacích standardů pro AFO, zejména o pravidla pro dělení titulků.

10.4 Závěr

V této kapitole jsme se snažili přiblížit problematiku zajištění kvality filmových titulků a porovnat teoretické poznatky o titulkování a faktory ovlivňující kvalitu titulků s praxí, konkrétně s titulkovací praxí na 47. ročníku festivalu Academia Film Olomouc.

V teoretické části jsme upozornili na specifika titulkování a související standardy, které by měly být v zájmu kvalitních titulků stanoveny a dodržovány. Tyto standardy vycházejí především z multimodálního charakteru audiovizuálního textu využívajícího několik komunikačních kanálů současně. V případové studii bylo zjištěno, že standardy stanovené pro festival AFO 47 se v některých parametrech liší od standardů obecně doporučovaných evropskými autory, proto bylo doporučeno tyto standardy pro festival AFO přepracovat a doplnit.

Dále jsme se věnovali faktorům, které mají na výslednou kvalitu titulků vliv. Mezi ně patří i samotná organizace titulkovacího procesu, včetně zařazení a způsobu provádění kontroly kvality. Je patrné, že systematizace celého procesu výroby titulků by měla mít na kvalitu titulků pozitivní vliv. Z poznatků uvedených v teoretické části vyplývá, že je běžné proces výroby titulků (překlad, adaptace, časování) rozdělovat mezi více osob. To však někteří autoři považují za neefektivní a popisují nastupující trend všestranného titulkáře. Na festivalu AFO byl titulkovací proces nastaven tak, aby si překladatelé mohli vybrat, zda budou vyrábět kompletní titulky včetně přepisu, adaptace do češtiny a časování, nebo některou část procesu vynechají. Naprostá většina překladatelů se však žádné konkrétní práci s titulky nevyhýbala, což podporuje trend všestranného titulkáře.

Systematizace titulkovacího procesu také vedla ke zlepšení pracovních podmínek titulkářů na festivalu AFO. Pracovní podmínky jsou zejména na festivalech mnohdy stresující, avšak festival AFO v tomto ohledu nabízí titulkářům poměrně dobré podmínky a zvladatelné termíny.

Dalším faktorem kvality zkoumaným v této kapitole a klíčovým pro festival AFO byly dovednosti, které by měly být u titulkářů rozvíjeny, aby dokázali vytvořit kvalitní titulky. Ty jsou jak jazykové, tak technické, rešeršní apod. a k jejich rozvíjení je třeba systematická příprava budoucích titulkářů, kterou doporučují badatelé v oblasti audiovizuálního překladu. Taková příprava je na festivalu AFO prozatím nedostatečná, ale do budoucna se i v této oblasti počítá díky spolupráci s KAA FF UP se zlepšením.

Je zřejmé, že problematika zajištění kvality filmových titulků je velmi aktuálním tématem, pro jehož zkoumání a rozvoj je tak jako v dalších odvětvích translatologie klíčová spolupráce badatelů a akademické obce na straně jedné a profesionálů a zadavatelů, jako jsou například filmové festivaly, na straně druhé.

Závěry

Kvalita překladu představuje jeden ze základních aspektů překládání a její hodnocení patří mezi klíčové oblasti současného translatologického výzkumu. Autorský kolektiv to dokládá jak v úvodním teoretickém přehledu, tak v jednotlivých prakticky orientovaných studiích. Z přehledu jednotlivých přístupů k hodnocení kvality překladu v historické perspektivě vyplývá, že kvalita překladu je relativní pojem, podmíněný společenským a historickým vývojem, vývojem teoretických poznatků o překladu, proměnlivými funkcemi překladu a proměnlivými požadavky na jeho kvalitu.

V současnosti jsou pro zkoumání kvality překladu relevantní dva translatologické směry. K prvním patří lingvistické přístupy, pro které jsou klíčové pojmy *význam* a *ekvivalence* a které vycházejí z analýzy výchozího textu a z interpretace jeho významového potenciálu na všech rovinách textu a s ohledem na diskurzivní, pragmatické a sociokulturní aspekty kontextu. Protějškem těchto přístupů v oblasti hodnocení kvality překladu je tradiční a současná kritika překladu. Ta se zaměřuje na literární či jinak významné texty a je pro ni zásadní rozlišení mezi společenským hodnocením a jazykovou analýzou, pro kterou existují propracované metodologie, např. v podobě modelu Juliane Houseové a Lance Hewsona.

Druhý proud tvoří funkcionalistické přístupy, které za stěžejní považují *účel* cílového textu a jeho *adekvátnost* pro cílového příjemce. Je tedy zřejmé, že zásadní roli v nich hraje text cílový a jeho přiměřenost a efektivita v dané situaci. Z těchto přístupů vychází obor nazývaný hodnocení kvality překladu, který se na rozdíl od kritiky překladu zaměřuje především na texty pragmatické, označované někdy také jako texty krátkodobé spotřeby. V oblasti hodnocení kvality překladu je klíčovým a všeobecně přijímaným konceptem *specifikace hodnotících kritérií na základě překladatelského zadání*. V jazykovém průmyslu se objevuje potřeba nahrazovat současné statické a normativní metody novými přístupy a akademický výzkum na tuto potřebu reaguje vytvářením dynamických modelů hodnocení.

Po roce 2000 došlo v obou těchto oblastech k významné shodě ohledně definic, metodologie a cílů hodnocení a tradiční problém hodnocení kvality překladu, kterým je subjektivita hodnocení, se řeší odkazy na význam a pozitivní vliv lidského faktoru, především odbornosti hodnotitelů a očekávání příjemců. S tím souvisí také zvýšený zájem o problematiku hodnocení kvality překladu ve výuce a při certifikování překladatelů, která se stala významnou výzkumnou oblastí. Výchozím konceptem zde jsou *překladatelské kompetence* s tím, že předmětem hodnocení je právě míra jejich osvojení a schopnost jejich využití při překladu. Tato oblast tak představuje jednu ze spojnic mezi akademickou a profesní stránkou oboru.

Přípravě budoucích překladatelů se v aplikované části monografie věnuje kapitola „Využití nástroje pro tvorbu korpusů studentských překladů“. Z úvodního vymezení předmětu hodnocení studentských překladů, jeho funkcí, scénářů, ve kterých probíhá, a jednotlivých jeho fází vyplývá, že vhodný nástroj by měl nejen umožnit samotný sběr

a následné zpracování překladů pro využití ve výuce a výzkumu osvojování překladatelských kompetencí, ale také přispět ke splnění požadavků, které hodnocení výkonu studentů při překladu přináší. Patří mezi ně především *intersubjektivní spolehlivost, konzistence, efektivita a flexibilita hodnocení*. Na základě přehledu jednotlivých forem a nástrojů používaných při hodnocení studentských překladů dospívají autoři k závěru, že tyto požadavky v současnosti nejlépe plní nástroj Hypal, který využívá standardní postupy pro vytváření korpusů, jako je práce s jazykem XML, definice vlastních metadat o textech i autorech překladů, automatická lemmatizace, značkování slovních druhů, zarovnání výchozího a cílového textu, možnosti vyhledávání v korpusu pomocí dotazů a zpracování statistických výstupů. Klíčová je také možnost vytvářet vlastní značkovací sadu pro označování příslušných pasáží studentských překladů, což jednak přispívá k intersubjektivní spolehlivosti a konzistenci hodnocení, jednak zajišťuje potřebnou efektivitu a flexibilitu tohoto procesu. Výhodný je také online přístup přes přehledné webové rozhraní jak pro vyučující, tak pro studenty, a možnost integrace do prostředí e-learningové platformy.

Přestože kvalita bývá běžněji skloňována ve spojitosti s výsledným překladem a ne s jeho předlohou, kapitola „Kvalita zdrojového textu v překladatelském procesu“ dokazuje, že právě mnohdy nízká kvalita textu určeného pro překlad může práci překladatelů komplikovat. Běžně se s defekty ve výchozím textu podle dotazníkového šetření setkávají více než tři čtvrtiny překladatelů, přičemž mezi nejčastější problémy patří vedle překlepů a chyb v interpunkci také neadekvátní stylistická úroveň textu a jeho nesrozumitelnost nebo dvojznačnost. Výzkum mezi překladatelskými agenturami potvrdil, že více než polovina z nich musí řešit případy, ve kterých se prokáže, že nedostatky v překladu souvisejí s defektním výchozím textem, který je nejčastěji špatně srozumitelný, vykazuje nedostatky v použité terminologii nebo je stylisticky neadekvátní. S ohledem na často nízkou kvalitu výchozího textu je tedy zřejmé, že ho nelze vnímat jako nedotknutelnou entitu a že je povinností překladatele zabývat se všemi defekty na vstupu, které ohrožují kvalitu překladu na jeho výstupu. Tento přístup vede k tomu, že špatný překlad není možné ospravedlňovat na základě nekvalitního či defektního originálu. Je také v souladu s názorem, že překladatelé jsou komunikační experti, kteří kromě překládání disponují i dalšími kompetencemi a jsou schopni poskytnout širší škálu jazykových služeb zahrnující nejen strategie řízení rizik (v případě práce s defektním textem), revize textu, základní editorské služby, ale i případné vylepšení zdrojového textu na objednávku, textovou post-editaci a v neposlední řadě také určitou formu osvěty s ohledem na důležitost kvality textů obecně.

Oblastí, ve které má kvalita překladu mimořádný význam, je právní překlad. Kapitola „Kvalita právního překladu“ upozorňuje na skutečnost, že zákon v České republice upravuje pouze oblast tzv. soudního tlumočení, a hodnotí tuto úpravu jako nedostatečnou a zastaralou. V oblasti právního překladu se k jazykovým aspektům překladu významně přidává také nutnost náležitě převést pojmy a konstrukty mezi dvěma právními systémy. Vedle jazykového porozumění je tedy často nezbytná také právní interpretace výchozího

textu, kterou může i u tohoto typu textu komplikovat jeho nejasnost. Nezbytná je proto věcná a terminologická znalost překladatele a jeho orientace v postupech právní komparistiky a srovnávacího práva. Náležité využití těchto nástrojů překladatelům umožní vyhnout se zavádějícím termínům a formulacím a zajistit přesnou a efektivní komunikaci. Rozbor zadávací dokumentace k překladu nové civilní legislativy České republiky pak ukazuje ne zcela adekvátní podobu institucionální snahy o zajištění kvality překladu.

Naopak poměrně propracovaný systém zajištění kvality překladu v rámci významné instituce popisuje kapitola „Přístup Evropské komise ke kontrole a k hodnocení kvality překladu“. Zabývá se také postupy evaluace interních a externích překladatelů v českém jazykovém odboru Generálního ředitelství pro překlad se sídlem v Lucemburku. Základní oporu při kontrole a hodnocení kvality poskytuje typologie chyb a stanovení jejich závažnosti. Ze srovnání výkonu interních a externích překladatelů při překladu legislativních textů vyplývá, že externisté chybují celkově častěji, a to především v terminologii, v souladu s referenčními dokumenty a v gramatice. Především první dvě oblasti lze vysvětlit rozdílnými možnostmi interních a externích překladatelů při přístupu k terminologickým a referenčním zdrojům. Také revizoři u tohoto typu textů věnují největší pozornost chybám na úrovni významu, vynechávek a terminologie. Při překladu textů určených pro komunikaci s veřejností jsou již výsledky vyrovnanější. Projevuje se zřejmě menší terminologická nasycenost a důraz spíše na styl a srozumitelnost textu. To potvrzuje i zaměření revizorů, kteří zde věnují pozornost nejen správnému převodu významu, ale rovněž snadné srozumitelnosti textu. Celkově lze shrnout, že český jazykový odbor používá propracovaný systém pro zajištění kvality překladu, který využívá jak mechanismy pro revizi samotných překladů, tak pro evaluaci překladatelů.

Experiment prezentovaný v kapitole „Hodnocení kvality strojového překladu s případovou studií k překladu ve směru němčina – čeština při využití veřejně dostupných překladačů“ je specifický tím, že pro hodnocení výsledků strojového překladu nevyužívá automatizované postupy, ale dvoustupňové posouzení kvality hodnotiteli, které je založeno na translatologických modelech a z nich odvozených postupech. Prvním stupněm je lingvisticky orientovaná translatologická analýza a druhým je pak posouzení celkové srozumitelnosti a použitelnosti translátu. Pozornost je věnována také skutečnosti, že automatické překladače při překladu mezi němčinou a češtinou využívají angličtinu jako zprostředkující jazyk. Výsledky experimentu ukázaly, že nejlepší výsledky při překladu všech zkoumaných typů textů dosáhl nástroj Google Translate. Dále bylo potvrzeno, že využití zprostředkujícího jazyka je vzhledem k přítomnosti interferencí či sémantických chyb v překladech jasně patrné. Lze také konstatovat, že zvolená metoda hodnocení kvality překladu nabízí potenciál ke zvýšení vědeckosti práce v této oblasti. Klade však vyšší nároky na proces hodnocení i samotné hodnotitele.

Další výzkumnou oblastí, která v současnosti nabývá na významu, je výzkum kvality audiovizuálního překladu. Kapitola „Zajištění kvality filmových titulků“ představuje případovou studii zabývající se procesem zajištění kvality titulků na mezinárodním

festivalu populárně-vědeckých filmů Academia Film Olomouc (AFO). Festival je specifický nejen svým žánrovým zaměřením, ale i tím, že výrobu titulků zajišťují studenti Filozofické fakulty Univerzity Palackého. Proto je nezbytné věnovat kontrole procesu překladu a zajištění jeho kvality zvýšenou pozornost. K tomu směřuje vypracování standardů, které obsahují požadavky a doporučení pro překladatele. Toto opatření je hodnoceno kladně, diskutabilní je pouze maximální povolená délka titulku (50 znaků), která převyšuje obecně doporučované hodnoty. Doba 13–15 dní, kterou mají překladatelé k práci na jednom filmu obvykle k dispozici, je dostačující. Ke zvýšení kvality překladu titulků by však značně přispělo, pokud by si spolupracující studenti osvojili také zásady a techniky překladu titulků v semináři audiovizuálního překladu, který se v současnosti na Katedře anglistiky a amerikanistiky FF UP již vyučuje. Studie obsahuje doporučení zaměřená na systematizaci poskytování zpětné vazby od korektorů a na doplnění celého procesu o krok, který dává překladatelům možnost provedené korektury odsouhlasit, případně zamítnout. Další možná zlepšení by mohl odhalit podrobný výzkum spokojenosti diváků s titulky provedený během následujícího ročníku festivalu.

Jednotlivé studie dokazují, že koncepty, modely a postupy, které translátologové pro potřeby hodnocení kvality překladu vyvíjejí a které jsou popsány v první části knihy, lze úspěšně využít při zkoumání praktických aspektů souvisejících s kvalitou překladu v mnoha různých oblastech. Současně je zřejmé, že vzhledem k rychlému vývoji v oblasti mezijazykové a mezikulturní komunikace a stále se měnícím nárokům na kvalitu překladu je zapotřebí věnovat patřičnou pozornost dalšímu empirickému výzkumu a jeho uplatnění v praxi i teoretické reflexi zjištěných skutečností a tendencí. Tato kniha tak může sloužit nejen jako přehled dosavadních teoretických a praktických poznatků o kvalitě překladu a jejím hodnocení, ale také jako pozvání a inspirace pro čtenáře k tomu, aby se v rámci své profesní orientace a svých zájmů na snahách o zvyšování kvality překladu rovněž podíleli.

Ediční poznámka

Monografie *Kvalita a hodnocení překladu: Modely a aplikace* vznikla v rámci projektu FF_2012_069 *Hodnocení kvality jako součást překladatelského procesu*, který byl součástí Studentské grantové soutěže Univerzity Palackého v Olomouci v oboru Humanitní vědy a v prioritním tématu Jazyk a kultura v multikulturním prostoru. Předtisková příprava a vydání této publikace bylo umožněno díky projektům OPVK: Interdisciplinární filologická inovace translatologických modulů na cizojazyčných katedrách FF UP (reg. č. CZ.1.07/2.2.00/28.0095) a Jazyková rozmanitost a komunikace (reg. č. CZ.1.07/2.3.00/20.0061).

Členové autorského kolektivu jsou anglisté a jedním z cílů monografie je představit českým čtenářům přístupy k hodnocení kvality překladu rozvíjené především v anglosaském a částečně také německém akademickém a profesním prostředí. To ovlivnilo nejen výběr zdrojů, ale také použití citační normy, kterou je citační norma Chicago Manual of Style upravená pro potřeby českého textu.

Citace z nepřeložených cizojazyčných zdrojů byly přeloženy autory jednotlivých kapitol a VT jsou uváděny v poznámkách pod čarou. Citace ze zdrojů, které byly přeloženy do češtiny, přebíráme z těchto publikovaných překladů a VT neuvádíme.

Jitka Zehnalová

Glosář

Adaptace

V širším smyslu CT, který VT zásadně modifikuje pro potřeby cílového kulturního kontextu. Bez ohledu na to, zda je, či není považován za překlad, vyžaduje použití jiných hodnotících kritérií. V užším smyslu jeden ze sedmi překladatelských postupů, které popsali Vinay a Darbelnet.

Adekvátnost

Vlastnost překladu, které se dosahuje upřednostněním jazykových a literárních norem výchozího jazyka před normami jazyka cílového. Ve srovnání s ekvivalencí vyjadřuje volnější vztah mezi VT a CT.

Audiovizuální překlad

Překlad, ve kterém se kombinuje verbální a vizuální komunikace jako např. ve filmu, divadlní hře nebo počítačové hře.

Deskriptivní přístup

Snaha odhalit podstatu překládání prostřednictvím pozorování a popisu praxe s tím, že hodnocení kvality překladu je závislé na kulturně podmíněných normách.

Doslovný překlad

Překlad slovo za slovo, který zprostředkovává maximálně doslovný význam jednotlivých slov VT; zaměřuje se na VT a odchyluje se od něj jen tam, kde je to z hlediska gramatiky CT nezbytné. V širším smyslu překlad, který usiluje o maximální zachování sémantických a syntaktických povrchových struktur VT.

Dynamická (funkční) ekvivalence

Vztah mezi jednotkou VT a jednotkou CT, která je zvolena se zaměřením na příjemce v cílovém prostředí a na vyvolání podobné reakce, jakou měl VT na původního příjemce. Termín zavedl Nida pro popis dvou základních typů ekvivalence (viz Formální ekvivalence).

Formální ekvivalence

Vztah mezi jednotkou VT a jednotkou CT, která je jejím nejbližším dekontextualizovaným protějškem. Termín zavedl Nida pro popis dvou základních typů ekvivalence (viz Dynamická ekvivalence).

Formální korespondence

Vztah mezi jazykovými jednotkami VJ, které jsou při překladu nahrazovány jazykovými jednotkami CJ a které v těchto jazycích lingvisticky zaujímají stejné místo; teoretická

kategorie zjišťovaná srovnáním systémů VJ a CJ a analogická Saussureovu *langue* (viz také Textová ekvivalence). Termín zavedl Catford v rámci svého přístupu k ekvivalenci. Nida a Taber používají termín *formální korespondence* ve stejném významu jako termín *formální ekvivalence*.

Formativní hodnocení

Stanovení výkonu studenta s cílem průběžně sledovat proces učení a přizpůsobovat ho aktuálním individuálním potřebám.

Funkce textu

Aplikace či užití textu v konkrétním situačním kontextu. V pojetí Houseové, které navazuje na Hallidayovu systemickou funkční gramatiku, má ideální a interpersonální složku a určuje se analýzou situačních parametrů *registru* a *žánru*.

Habitus

Systém trvalých a přenosných dispozic, které jsou současně „strukturované“ i „strukturuje“ a které uspořádávají, často nevědomě, nějaké pole lidské aktivity. Termín zavedl francouzský sociolog Pierre Bourdieu. Používá se v sociologických přístupech k překlada, které se zabývají profesionálním postavením překladatele.

Hodnocení kvality překladu

Aplikovaná oblast translologie, která se zabývá hodnocením kvality překladu obecně, v užším smyslu hodnocením kvality překladu pragmatických textů.

Hodnoticí konstrukt

Souhrnná definice vědomostí, schopností a dovedností (kompetencí), které jsou předmětem testování.

Hodnoticí rubrika

Nástroj pro holistické hodnocení výkonu překladatele. Obsahuje slovní popis úrovní výkonu v jednotlivých kategoriích (subkompetencích), které tvoří hodnoticí konstrukt.

Hodnoticí scénář

Relevantní aspekty konkrétní situace hodnocení (kdo, jak, v jaké situaci, s jakým cílem a pro koho hodnotí); formulování hodnoticího scénáře umožňuje zaměřit hodnocení podle jeho účelu, splnit očekávání zadavatele nebo příjemce, splnit etický požadavek vůči překladatelům (tj. předem je informovat, jak budou hodnoceni), zvolit adekvátní postup, metodu a formu hodnocení.

Institucionální zajištění kvality překladu

Souhrn všech postupů použitých před zahájením překladatelského procesu, v jeho

průběhu a po jeho ukončení všemi pracovníky překladatelské organizace k zajištění kvalitativních požadavků klienta. Zajištění se týká kvality služeb, kvality materiálního produktu a kvality překladu.

Komunikativní překlad

Překlad, který využívá postupy volného překladu a nahrazuje kontextově či situačně vázané prvky VT příslušnými ekvivalenty v cílovém jazyce tak, aby zohlednil potřeby příjemce textu.

Kontrola (překlada)

Podle normy EN 15038 soubor činností, které provádí překladatel po vypracování první verze překladu, zahrnující úpravy související se zajištěním významové správnosti, odstraněním chyb a splněním požadavků na překlad.

Kontrola kvality

Ověření toho, zda produkt určený k odevzdání nebo již odevzdaný odpovídá požadavkům, jazykovým normám a zavedeným kritériím s cílem úspory času a zdrojů. Termín se používá v manažerské praxi.

Korpus studentských překladů

Rozsáhlý soubor VT a jejich překladů v elektronické podobě, které vypracovali studenti překladu. Kromě rysů společných s jinými paralelními korpusy, jako je zarovnání, lemmatizace a morfologické značkování, navíc obsahuje značkování chyb a jiných překladatelských jevů. Umožňují snadné vyhledávání a statistické zpracování těchto jevů pro využití ve výzkumu osvojování překladatelských kompetencí a přípravu samotné výuky.

Kritika překladu

Aplikovaná oblast translologie, která se zabývá jazykovou srovnávací analýzou VT a CT a hodnocením jejich společenské hodnoty, především literárně nebo historicky významných textů.

Kulturní filtr

Součást skrytého překladu používaná k identifikaci a eliminaci kognitivních a sociokulturních rozdílů mezi zdrojovou a cílovou jazykovou komunitou a kulturou. Termín používá Houseová.

Kulturní obrat

Odklon od translologického vnímání překladu jako čistě jazykové transakce a příklon k chápání překladu jako komplexnějšího jevu dorozumívání mezi dvěma kulturami; došlo k němu na začátku 90. let minulého století.

Lektorské posouzení

Podle normy EN 15038 posouzení samotného překladu, zda odpovídá dohodnutému účelu, především z hlediska registru a dodržení zvyklostí a pravidel příslušného oboru.

Lokalizace

Přizpůsobení produktu nebo webové stránky jazykovým a kulturním očekáváním cílového prostředí. V jazykovém průmyslu se lokalizace odlišuje od překladu, ale může ho zahrnovat.

Neviditelnost překladatele

Odkaz k úloze překladatele v překladatelském procesu. Venuti ho dává do souvislosti s domestikační strategií, kdy překladatel používá plynulý a přirozený styl, a redukuje tak pocit „odlišnosti“ cizího textu, a s překladatelskými praktikami dominantních kultur, především anglo-americké.

Norma

Obecně sdílené kulturní upřednostňování určitého jednání. Odchylky od normy mohou být postihovány sankcemi. V užším smyslu procesní a produktové normy, tedy soubor požadavků, jejichž splnění má zajistit kvalitu překladu jako činnosti (služby) a produktu.

Počítačem podporovaný překlad (CAT – computer-assisted translation)

Soubor počítačových nástrojů, jako jsou překladové paměti a terminologické databáze, které pomáhají překladateli při práci.

Pojmová analýza

Postup pro hledání a nalézání překladových protějšků zejména na úrovni terminologie. Spočívá v porovnávání definičních znaků pojmu ve výchozím pojmovém systému, který je označen termínem ve VJ, a definičních znaků jeho potenciálních ekvivalentů v cílovém pojmovém systému, které jsou označeny příslušnými termíny v CJ.

Postediting (úprava po překladu)

Opravy a úpravy automaticky vygenerovaného textu, zejména výstupu strojového překladu, aby splňoval příslušné jazykové, stylové, situační a další relevantní požadavky.

Posun

V pojetí Catforda odchylka od formální korespondence, tedy čistě lingvistický jev. Levý a Popovič považují posuny za důsledek napětí mezi originálem a překladem a za důsledek překladatelovy vědomé snahy pomocí změn věrně reprodukovat estetický celek originálu; kromě jazykových jevů mezi ně zahrnují rozdíly motivované stylisticky, literárně a kulturně a dávají je do souvislosti s normami překladu. Toury dělí posuny na obligatorní (motivované jazykově) a volitelné (motivované literárně nebo kulturně), přičemž

rozsah volitelných posunů závisí na tom, zda je výchozí normou přijatelnost nebo adekvátnost překladu.

Pragmatické texty

Jakékoliv současné neliterární dokumenty určené čtenářům, kteří sdílejí určitý společný zájem, ale ne nutně odborné znalosti.

Pre-editing (úprava před překladem)

Příprava VT před zahájením automatického překladu. Týká se především využití standardizované slovní zásoby, jednoduché syntaxe a odstranění nejednoznačnosti.

Překladačská kompetence

Souhrn znalostí, dovedností, postojů a dispozic, které překladač potřebuje pro vykonávání profesní činnosti; jde o odborné znalosti zahrnující deklarativní znalosti (vědět *co*) a procedurální znalosti (vědět *jak*), přičemž procedurální znalosti převažují.

Překladačské univerzálie

Vlastnosti považované za charakteristické pro jazyk překladu a překladové texty nezávislé na příslušném jazykovém páru; zahrnují lexikální a syntaktickou simplifikaci, explicitaci, adaptaci (přizpůsobení normám CJ) a standardizaci (používání méně vyhraněného stylu a stírání stylistických rozdílů); navazují na koncept „zákonů překladu“, jako je zákon vzrůstající standardizace a zákon interference.

Překladačské zadání

Pokyny, které dává překladači zadavatel a které specifikují účel a funkci CT.

Překladačština

Jazyk překladu, často pejorativně označující nepřírozenou podobu CJ ovlivněnou lexikálními nebo syntaktickými strukturami VT; souvisí tedy s konceptem *interferencí*.

Překladové normy

V tradičních úvahách o překladu a v některých oblastech moderní translatologie jsou normy vnímány jako zásady či dokonce pravidla pro vytvoření kvalitního překladu. V současné translatologii se preskriptivní přístup uplatňuje v aplikovaných odvětvích (hodnocení kvality, výuka překladu), v deskriptivních a teoretických oblastech translatologie jsou normy chápány neutrálněji jako vyjádření překladačské praxe a jako typizace překladů vytvořených jedním překladačem, překladačskou školou či celou kulturou.

Přepisování

Překládání jako tvořivá činnost (užší význam); činnosti jako literární kritika, recenzování, vydávání antologií a především překládání, které nějakým způsobem manipulují

s původními texty a nad nimiž mají kontrolu instituce nebo vlivní jednotlivci a jejich ideologie. Termín zavedl Lefevere.

Preskriptivní přístup

Snaha stanovit pravidla a zásady překládání, jejichž dodržování vede k vytvoření kvalitního překladu.

Přesnost

Míra, do jaké jazykový význam překladu odpovídá jazykovému významu originálu. Uplatňuje se především v lingvistických přístupech k překladu.

Princip loajality

Vzájemné vztahy mezi účastníky překladatelského procesu, tj. autorem VT, původcem VT, překladatelem a příjemcem CT; podle tohoto principu jsou překladatelé odpovědní jak vůči autorovi VT, tak vůči příjemci CT. Termín se používá v teorii skoposu.

Revize

Podle normy EN 15038 soubor činností, které neprovádí překladatel, ale jiná odborně způsobilá osoba. Cílem je prozkoumat překlad z hlediska vhodnosti pro stanovený účel zejména prostřednictvím srovnání VT a CT s ohledem na jednotnost terminologie, registr a styl.

Skopos

Zamýšlený účel CT a jeho funkce v cílové kultuře určená zadavatelem. Jedná se o hlavní faktory při určování překladatelské strategie a při hodnocení překladu. Namísto hodnocení na základě ekvivalence se zavádí princip koherence a loajality/věrnosti — CT má být dostatečně koherentní, aby mu cíloví příjemci porozuměli, a současně věrný VT a loajální vůči jeho autorovi.

Skrytý překlad

Překladatelská strategie, která se zaměřuje na dosažení ekvivalence na úrovni žánru a funkce, ale na úrovni registru a jazyka/textu potlačuje pomocí *kulturního filtru* ty prvky, které by příjemce upozorňovaly na cizí původ textu. Termín používá Houseová k označení jednoho ze dvou typů překladu (viz také Zjevný překlad). Skrytý překlad se podobá Schleiermacherově naturalizační strategii.

Sociologický obrat

Příklon k sociologickým přístupům a začátek rozvoje sociologie překladu, ke kterému došlo na konci 90. let minulého století.

Sociologie překladu

Systematické zkoumání překladu jako společenské nahradit za činnosti, které se zaměřuje

mimo jiné na profesionální překladatele a ostatních účastníků překladatelského procesu. Aplikuje sociologické přístupy, zvláště sociologii Pierra Bourdieu, při zkoumání ekonomických a kulturních transferů a hierarchií v oblasti překladu.

Strojový překlad

Převedení textu z VJ do CJ automatickým systémem (překladačem). Rozlišují se systémy pracující se slovníkem a sadou pravidel, která slouží ke analýze VT a sestavení CT, využívající statistické zpracování rozsáhlých souborů autentických jednojazyčných i překladových textů a hybridní systémy, které kombinují výhody obou přístupů.

Styl

V translatoologii dříve používaný jako velmi obecný termín odkazující k formě na rozdíl od obsahu a jako požadavek na překladatele, např. Nida a Taber vidí úlohu překladatele v tom, že má překládat primárně obsah a sekundárně styl.

V česko-slovenské translatoologické tradici klíčový pojem; Popovič považuje styl za integrační činitel, který spojuje všechny jazykové roviny textu a rovinu jazykovou s rovinou tematickou, jednotkou stylu je celý text, což zaručuje koherentnost překladatelských rozhodnutí.

Současný výzkum se zabývá uměleckými, kognitivními a ideologickými motivacemi stylistických voleb a individuálním stylem překladatele; používá se termín *překladatelská stylistika*.

Sumativní hodnocení

Stanovení výkonu studenta s cílem určit výsledky procesu učení na konci určité studijní etapy. Součástí bývá také srovnání s předchozí etapou, ostatními studenty nebo požadavky daného studijního oboru.

Systémy managementu kvality

Soubor nástrojů a pravidel, které upravují provádění procesů a poskytování produktů tak, aby bylo možné zajistit jejich kvalitu na základě daných požadavků. Termín se používá v manažerské praxi.

Tertium comparationis

Třetí prvek, který je společným jmenovatelem umožňujícím srovnání dvou odlišných prvků; na textu nezávislý význam (invariant) společný prvku VJ a CJ, na jehož základě lze určit variantnost ekvivalence mezi těmito dvěma prvky.

Textová ekvivalence

Vztah mezi jazykovými jednotkami (segmenty) VT a CT jako jeho reálně existujícího překladu; kategorie zjišťovaná srovnáním VT a CT a analogická Saussureovu *parole* (viz také Formální korespondence). Termín zavedl Catford v rámci svého přístupu k ekvivalenci.

Texty trvalé hodnoty

Akademické, literární a další psané texty, které uchovávají náš intelektuální svět.

Třetí jazyk

Vlastní styl překladů jako jazykových produktů, které existují *mezi* texty ve VJ a CJ; tj. kód s typickými lexikálními, syntaktickými a textovými vlastnostmi. Pokud jsou dány potřebami překladu (např. přizpůsobení cílové kultuře), jsou vnímány pozitivně, pokud se vyskytují nezvykle často, jsou považovány za *překladatelštinu*.

Typ textu

Typologii textů a příslušných překladatelských strategií vytvořila na základě Bühlerova pojetí funkcí jazyka Reissová; rozlišuje (a) informativní typ textu (typickým žánrem tohoto textového typu jsou encyklopedie a manuály a překladatelskou strategií běžný styl s explicitací referenčního obsahu), (b) expresivní typ textu (typickým příkladem jsou literární žánry, vyžadující identifikační strategii, tj. přijetí perspektivy autora VT), (c) operativní typ textu (typickým žánrem je reklama, překladatelskou strategií je adaptace zaměřená na dosažení podobného přesvědčovacího účinku) a (d) audio-mediální typ textu.

Účel textu

Funkce, kterou text plní; v teorii skoposu jsou zamýšlený účel CT a překladatelské zadání nejvýznamnějšími faktory určujícími překladatelskou strategii.

Volný překlad

Překlad, který zprostředkovává komplexní korespondenci mezi jednotkami VT a CT, např. na úrovni vět, případně ještě vyšších textových celků; zaměřuje se na CT a na přirozenost vyjadřování v CJ.

Zjevný překlad

Překladatelská strategie, která se zaměřuje na dosažení ekvivalence na úrovni registru, žánru a jazyka/textu; jeho funkce není totožná s funkcí VT — je to „funkce druhého řádu“, která příjemci zpřístupňuje funkci VT v jeho původním prostředí, proto se podobá citátu. Termín používá Houseová k označení jednoho ze dvou typů překladu (viz také Skrytý překlad). Zjevný překlad se podobá Schleiermacherově odcizovací strategii.

Bibliografie

- Alves, Fabio, a Amparo Hurtado Albir. 2010. „Cognitive Approaches“. In *Handbook of Translation Studies*, sv. 1, editovali Yves Gambier a Luc van Doorslaer, 28–35. Amsterdam: John Benjamins.
- Ambrožová, Romana. 2014. „Between True and False Friends: Corpus Analysis of Students' Translations“. Dipl. práce, Masarykova univerzita. Dostupné z http://is.muni.cz/th/398528/ff_m/.
- Anderman, Gunilla, a Margaret Rogers. 2005. „English in Europe: For Better, for Worse?“ In *In and Out of English: For Better, for Worse?*, editovaly Gunilla Anderman a Margaret Rogers, 1–26. Clevedon: Multilingual Matters.
- Anderson, Lorin W., David R. Krathwohl, a Benjamin S. Bloom. 2001. *A Taxonomy for Learning, Teaching, and Assessing: A Revision of Bloom's Taxonomy of Educational Objectives*. New York: Longman.
- Angelelli, Claudia V. 2009. „Using a Rubric to Assess Translation Ability: Defining the Construct“. In *Testing and Assessment in Translation and Interpreting Studies: A Call for Dialogue between Research and Practice*, editovaly Claudia V. Angelelli a Holly E. Jacobson, 13–47. Amsterdam: John Benjamins.
- Angelelli, Claudia V., a Holly E. Jacobson, eds. 2009. *Testing and Assessment in Translation and Interpreting Studies: A Call for Dialogue between Research and Practice*. Amsterdam: John Benjamins.
- Arango-Keeth, Fanny, a Geoffrey S. Koby. 2003. „Assessing Assessment: Translator Training Evaluation and the Needs of Industry Quality Assessment“. In *Beyond the Ivory Tower: Rethinking Translation Pedagogy*, editovali Brian James Baer a Geoffrey S. Koby, 117–34. Amsterdam: John Benjamins.
- Baaij, Cornelis J. W. 2012. *The Role of Legal Translation in Legal Harmonization*. Alphen aan den Rijn: Wolters Kluwer.
- Bachman, Lyle F., a Adrian S. Palmer. 1996. *Language Testing in Practice: Designing and Developing Useful Language Tests*. Oxford: Oxford University Press.
- Baker, Mona. 1992. In *Other Words: A Coursebook on Translation*. Londýn: Routledge.
- Baker, Mona, a Luis Pérez-González. 2011. „Translation and Interpreting“. In *The Routledge Handbook of Applied Linguistics*, editoval James Simpson, 39–52. Abingdon: Routledge.
- Baker, Mona, a Gabriela Saldanha, eds. 1998. *Routledge Encyclopedia of Translation Studies*. Londýn: Routledge.
- Bakker, Matthijs, Cees Koster, a Kitty van Leuven-Zwart. 2009. „Shifts“. In *Routledge Encyclopedia of Translation Studies*, editovaly Mona Baker a Gabriela Saldanha, 269–74. 2. vyd. Londýn: Routledge.
- Bassnett, Susan. 2002. *Translation Studies*. 3. vyd. Londýn: Routledge.

- Bauer, Regina. 2002. *Linguistische Evaluation maschineller Übersetzungssysteme*. Leipzig: Marcus-Schr.
- Beaugrande, Robert de. 1978. *Factors in a Theory of Poetic Translating*. Assen: Van Gorcum.
- Beaugrande, Robert de. 2007. *Poetic Translation Revisited*. Navštíveno 3. 9. 2014. Dostupné z <http://www.beaugrande.com/>.
- Beeby, Allison, Patricia Rodríguez Inés, a Pilar Sánchez-Gijón. 2009. *Corpus Use and Translating*. Amsterdam: John Benjamins
- Bell, Roger T. 1991. *Translation and Translating: Theory and Practice*. Londýn: Longman.
- Benyovszky, Kristián. 2011. *Odkrytie štylistického znaku: Kontexty Mikovej výrazovej teórie*. Nitra: Univerzita Konštantína Filozofa.
- Berman, Antoine. 2009. *Toward a Translation Criticism: John Donne*. Přeložil a editoval Françoise Massardier-Kenney. *Toward a Translation Criticism: John Donne*. Kent: Kent State University Press.
- Biau Gil, José Ramón, a Anthony Pym. 2006. „Technology and Translation (a Pedagogical Overview)“. In *Translation Technology and Its Teaching (with Much Mention of Localization)*, editovali Anthony Pym, Alexander Perekretenko a Bram Starink, 5–19. Tarragona: Intercultural Studies Group.
- Biel, Łucja. 2009. „Organization of Background Knowledge Structures in Legal Language and Related Translation Problems“. *Comparative Legilinguistics* 1: 176–89.
- Biel, Łucja. 2014. *Lost in the Eurofog: The Textual Fit of Translated Law*. Frankfurt: Peter Lang.
- Bittner, Hansjörg. 2011. „The Quality of Translation in Subtitling“. *Trans-kom* 4 (1): 76–87. http://www.trans-kom.eu/bd04nr01/trans-kom_04_01_04_Bittner_Quality.20110614.pdf.
- Bloom, Benjamin S. 1956. *Taxonomy of Educational Objectives*. New York: David McKay.
- Boase-Beier, Jean. 2006. *Stylistic Approaches to Translation*. Manchester: St Jerome.
- Bojar, Ondřej. 2011. „Analyzing Error Types in English-Czech Machine Translation“. *Prague Bulletin of Mathematical Linguistics*, no. 95: 63–76.
- Bojar, Ondřej, a Daniel Zeman. 2014. „Czech Machine Translation in the Project Czech-Mat“. *Prague Bulletin of Mathematical Linguistics*, no. 101: 175–40.
- Borja Albi, Anabel. 1999. „La traducción jurídica“. In *Enseñar a traducir: Metodología en la formación de traductores e intérpretes*, editovala Amparo Hurtado Albir, 154–60. Madrid: Edelsa.
- Bosseaux, Charlotte. 2007. *How Does It Feel? Point of View in Translation: The Case of Virginia Woolf into French*. Amsterdam: Rodopi.
- Bowker, Lynne. 2000. „A Corpus-Based Approach to Evaluating Student Translations“. In „Evaluation and Translation“, zvláštní číslo, *Translator* 6 (2): 183–210

- Bowker, Lynne, a Peter Bennison. 2003. „Student Translation Archive and Student Translation Tracking System: Design, Development and Application“. In *Corpora in Translator Education*, editovali Federico Zanettin, Silvia Bernardini a Dominic Stewart, 103–17. Manchester: St. Jerome.
- Břicháček, Tomáš. 2013. „Jak k nám promlouvá EU? Fráze, slogany, pompa, budovatelské nadšení“. *Revue Politika* 11 (2). Dostupné z <http://www.revuepolitika.cz/clanky/1813/>.
- Brondeel, Herman. 1994. „Teaching Subtitling Routines“. *Meta* 39 (1): 26–33. <http://www.erudit.org/revue/meta/1994/v39/n1/002150ar.pdf>.
- Brown, Meg H. 1994. *The Reception of Spanish American Fiction in West Germany, 1981–1991: A Study of Best Sellers*. Tübingen: Niemeyer.
- Brunette, Louise. 2000. „Towards a Terminology for Translation Quality Assessment“. *Translator* 6 (2): 169–82.
- BS EN-15038. 2006. *European Quality Standard for Translation Service Providers*. Brusel: European Committee for Standardization. <http://qualitystandard.bs.en-15038.com/>.
- Burnage, Gavin, a Dominic Dunlop. 1992. „Encoding the British National Corpus“. *British National Corpus*. Dostupné z <http://www.natcorp.ox.ac.uk/docs/Burnage93a.htm>.
- Byčkovský, Petr, a Josef Kotásek. 2004. *Nástin revize Bloomovy taxonomie*. Praha: Univerzita Karlova v Praze.
- Byrne, Jody. 2006. *Technical Translation: Usability Strategies for Translating Technical Documentation*. Dordrecht: Springer.
- Caimi, Annamaria. 2009. „Subtitling: Language Learners’ Needs vs Audiovisual Market Needs“. In *Audiovisual Translation: Language Transfer on Screen*, editovali Jorge Díaz Cintas a Gunilla Anderman, 240–51. Londýn: Palgrave Macmillan.
- Callison-Burch, Chris. 2009. „Fast, Cheap, and Creative“. In *Proceedings of the 2009 Conference on Empirical Methods in Natural Language Processing*, editovali Philipp Koehn a Rada Mihalcea, 286–95. Morristown: Association for Computational Linguistics.
- Cao, Deborah. 2007. *Translating Law*. Clevedon: Multilingual Matters.
- Cao, Deborah. 2014. „Legal Translation Studies“. In *The Routledge Handbook of Translation Studies*, editovaly Carmen Millán-Varela a Francesca Bartrina, 415–24. Londýn: Routledge.
- Carroll, Mary. 2004. „Subtitling: Changing Standards for New Media?“. *Translation Directory*. Translation Directory. <http://www.translationdirectory.com/article422.htm>.
- Catford, John C. 1965. *A Linguistic Theory of Translation: An Essay in Applied Linguistics*. Oxford: Oxford University Press.
- Čermák, Josef, Bohuslav Ilek, a Aloys Skoumal, eds. 1970. *Překlad literárního díla: Sborník současných zahraničních studií*. Praha: Odeon.
- Český normalizační institut. 2006. ČSN 15038: Překladatelské služby – Požadavky na poskytování služby. Praha: Český normalizační institut.

- Colina, Sonia. 2003. *Translation Teaching: From Research to the Classroom; A Handbook for Teachers*. Boston: McGraw-Hill.
- Colina, Sonia. 2008. „Translation Quality Evaluation: Empirical Evidence for a Functionalist Approach“. *Translator* 14 (1): 97–134.
- Colina, Sonia. 2009. „Further Evidence for a Functionalist Approach to Translation Quality Evaluation“. *Target* 21 (2): 235–64.
- Cronin, Michael. 2009. „Globalization“. In *Routledge Encyclopedia of Translation Studies*, editovaly Mona Baker a Gabriela Saldanha, 127–29. 2. vyd. Londýn: Routledge.
- ČSN EN-15038. 2006. *Překladačské služby – Požadavky na poskytování služby*. Praha: Český normalizační institut.
- Davies, María González. 2004. *Multiple Voices in the Translation Classroom: Activities, Tasks and Projects*. Amsterdam: John Benjamins.
- Davies, María González. 2005. „Minding the Process, Improving the Product: Alternatives to Traditional Translator Training“. In *Training for the New Millenium: Pedagogies for Translation and Interpreting*, edited by Martha Tennent, 67–82. Amsterdam: John Benjamins.
- de Groot, Gerard-René, 1988. „Problems of Legal Translation from the Point of View of a Comparative Lawyer“. In *Translation, Our Future: Proceedings of the XIth World Congress of FIT*, editoval Paul Nekeman, 407–21. Maastrich: Euroterm.
- de Groot, Gerard-René, a Louise Rayar. 1995. „Bilingual Legal Dictionaries: Criteria for Assessment“. In *Translation and Meaning: Part 3*, editovali Marcel Thelen a Barbara Lewandowska-Tomasczyk, 204–11. Maastricht: Maastricht University.
- de Groot, Gerard-René, a Conrad J. P. van Laer. 2007. „The Dubious Quality of Legal Dictionaries“. In *Translation and Meaning: Part 7*, editovali Marcel Thelen a Barbara Lewandowska-Tomasczyk, 173–87. Maastricht: Maastricht University.
- de Winiwarter, Joseph Chevalier, přel. 1866. *General Civil Code for all the German Hereditary Provinces of the Austrian Monarchy*. Vídeň: Rudolph Lechner.
- Di Giovanni, Elena. 2007. „Films, Subtitles and Subversions“. *Linguistica Antverpiensia: New Series – Themes in Translation Studies* 6: 51–65. <https://lans-tts.uantwerpen.be/index.php/LANS-TTS/article/view/179>.
- Díaz Cintas, Jorge. 2001. „Striving for Quality in Subtitling: The Role of a Good Dialogue List“. In *(Multi)media Translation: Concepts, Practices, and Research*, editovali Yves Gambier a Henrik Gottlieb, 199–211. Amsterdam: John Benjamins.
- Díaz Cintas, Jorge. 2008. „Audiovisual Translation Comes of Age“. In *Between Text and Image: Updating Research in Screen Translation*, editovaly Delia Chiaro, Christine Heiss, a Chiara Bucaria, 1–9. Amsterdam: John Benjamins.
- Díaz Cintas, Jorge, a Aline Remael. 2007a. *Audiovisual Translation: Subtitling*. Manchester: St. Jerome.
- Díaz Cintas, Jorge, a Aline Remael. 2007b. *Audiovisual Translation: Subtitling*. Manchester: St. Jerome. CD.

- Drlík, Martin, Peter Švec, Jozef Kapusta, a Miroslava Mesárošová. 2013. *Moodle: Kompletní průvodce tvorbou a správou elektronických kurzů*. Brno: Computer Press.
- Drugan, Joanna. 2013. *Quality in Professional Translation: Assessment and Improvement*. Londýn: Bloomsbury.
- Dunne, Keiran J. 2006. „Putting the Cart behind the Horse: Rethinking Localization Quality Management“. In *Perspectives on Localization*, editoval Keiran J. Dunne, 95–117. Amsterdam: John Benjamins.
- EMT Expert Group. 2009. „Competences for Professional Translators, Experts in Multilingual and Multimedia Communication“. *European Commission*. Dostupné z http://ec.europa.eu/dgs/translation/programmes/emt/key_documents/emt_competences_translators_en.pdf.
- Espasa, Eva. 2004. „Myths about Documentary Translation“. In *Topics in Audiovisual Translation*, editovala Pilar Orero, 183–97. Amsterdam: John Benjamins.
- Evropská komise. 2006. *Human Language Technologies for Europe*. Trento: ITC-irst. Dostupné z <http://cordis.europa.eu/documents/documentlibrary/90834371EN6.pdf>.
- Evropská komise. 2014. „European Master's in Translation (EMT)“. *European Commission*. Dostupné z http://ec.europa.eu/dgs/translation/programmes/emt/index_en.htm.
- Evropská unie. 2006. *EN-15038: European Quality Standard for Translation Service Providers*. Dostupné z <http://qualitystandard.bs.en-15038.com/>.
- Evropská unie. 2011. *Pravidla pro jednotnou úpravu dokumentů*. Lucemburk: Úřad pro publikace Evropské unie. Dostupné z <http://publications.europa.eu/code/en/en-8000100.htm>.
- Eyckmans, June, Philippe Anckaert, a Winibert Segers. 2009. „The Perks of Norm-Referenced Translation Evaluation“. In *Testing and Assessment in Translation and Interpreting Studies: A Call for Dialogue between Research and Practice*, editovaly Claudia V. Angelelli a Holly E. Jacobson, 73–93. Amsterdam: John Benjamins.
- Fawcet, Peter D. 1997. *Translation and Language: Linguistic Theories Explained*. Manchester: St Jerome.
- Ferenčík, Ján. 1982. *Kontexty prekladu*. Bratislava: Slovenský spisovateľ.
- Fischer, Márta. 2010. „Language (Policy), Translation and Terminology in the European Union“. In *Terminology in Everyday Life*, editovali Marcel Thelen a Frieda Steurs, 21–34. Amsterdam: John Benjamins.
- Fišer, Darja. 2007. „The Teaching and Learning of ICT Skills for Translators“. In *Proceedings of the Training in eContent Localisation and Translation Tools for Teachers of Professional Translation Workshop*, editovali Rodica Dimitriu a Karl-Heinz Freigang, 103–12. Iași: Institutul European.
- Fišer, Zbyněk. 2009. *Překlad jako kreativní proces: Teorie a praxe funkcionalistického překládání*. Brno: Host.
- Franco, Eliana P. C. 2000. „Documentary Film Translation: A Specific Practice?“ In *Translation in Context: Selected Contributions from the EST Congress*, editovali

- Andrew Chesterman, Natividad Gallardo San Salvador, a Yves Gambier, 233–42. Amsterdam: John Benjamins.
- Fuka, František. 2011. „Konec titulků v Čechách?“ *FFFilm*. František Fuka. <http://www.fffilm.name/2011/05/konec-titulku-v-cechach.html>.
- Fuka, František. 2012. „Konec titulků v Čechách?“ *Muvi*. Muvi.cz Production. <http://www.muvi.cz/klip/4587-konec-titulku-v-cechach-frantisek-fuka-nove-video>.
- Fulcher, Glenn. *Practical Language Testing*. Oxon: Routledge, 2013.
- Gambier, Yves, a Henrik Gottlieb, eds. 2001. *(Multi)media Translation: Concepts, Practices, and Research*. Amsterdam: John Benjamins.
- Garner, Bryan A., Henry Campbell Black, a Ian Sumner. 2009. *Black's Law Dictionary*. 9. vyd. St. Paul: West.
- Gémar, Jean Claude. 1995. *Traduire; ou, L'art d'interpréter: Fonctions, statut et esthétique de la traduction*, sv. 1, *Principes*. Saint-Nicolas: Presses de l'Université de Québec.
- Gémar, Jean Claude. 2002. „Le plus et le moins-disant culture du texte juridique: Langue, culture et équivalence“. *Meta* 47 (2): 163–76.
- Generální ředitelství pro překlad. 2008. „Guide for External Translators“. *Translation and Drafting Resources*. Evropská komise. Dostupné z http://ec.europa.eu/translation/documents/guide_contractors_en.pdf.
- Generální ředitelství pro překlad. 2010a. „Check-List for Outgoing Translations“. *Translation and Drafting Resources*. Evropská komise. Dostupné z http://ec.europa.eu/translation/lithuanian/guidelines/documents/translation_cheklist_en.pdf.
- Generální ředitelství pro překlad. 2010b. „Revision Manual“. *Translation and Drafting Resources*. Evropská komise. Dostupné z http://ec.europa.eu/translation/spanish/guidelines/documents/revision_manual_en.pdf.
- Generální ředitelství pro překlad. 2012. *Quantifying Quality Costs and the Cost of Poor Quality in Translation*. Lucemburk: Úřad pro publikace Evropské unie. Dostupné z http://ec.europa.eu/dgs/translation/publications/studies/index_en.htm.
- Genette, Gérard. 1980. *Narrative Discourse: An Essay in Method*. Přeložila Jane E. Levin. Ithaca: Cornell University Press.
- Gerzymisch-Arbogast, Heidrun. 1986. „Zur Relevanz der Thema-Rhema-Gliederung für den Übersetzungsprozeß“. In *Übersetzungswissenschaft—Eine Neuorientierung: Zur Integrierung von Theorie und Praxis*, editovala Mary Snell-Hornby, 160–83. Tübingen: Francke.
- Gialus Mitja, Luca Lupária, a Federica Scarpa. *The Italian Code of Criminal Procedure: Critical Essays and English Translation*. 2014. Přeložili Katia Peruzzo a Gianluca Pontrandolfo. Milan: CEDAM.
- Gile, Daniel. 2009. *Basic Concepts and Models for Interpreter and Translator Training*. Přepřac. vyd. Amsterdam: John Benjamins.
- Göpferich, Susanne. 2007. „Translation Studies and Transfer Studies: A Plea for Widening the Scope of Translation Studies“. In *Doubts and Directions in Translation Studies*:

- Selected Contributions from the EST Congress, Lisbon 2004*, editovali Yves Gambier, Miriam Shlesinger, a Rade Gundis Stolze, 27–39. Amsterdam: John Benjamins.
- Gouadec, Daniel. 2007. *Translation as a Profession*. Amsterdam: John Benjamins.
- Grice, Paul H. 1975. „Logic and Conversation“. In *Syntax and Semantics*, sv. 3, *Speech Acts*, editovali Peter Cole a Jerry L. Morgan, 41–58. New York: Academic Press.
- Grice, Paul H. 1991. *Studies in the Way of Words*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Gummerus, Eivor, a Catrine Paro. 2001. „Translation Quality: An Organizational Viewpoint“. In *(Multi)media Translation: Concepts, Practices, and Research*, editovali Yves Gambier a Henrik Gottlieb, 133–42. Amsterdam: John Benjamins.
- Gutt, Ernst-August. 1991. *Translation and Relevance: Cognition and Context*. Oxford: Blackwell.
- Gutt, Ernst-August. 2000. *Translation and Relevance: Cognition and Context*. 2. vyd. Manchester: St. Jerome.
- Hague, Daryl, Alan Melby, a Wang Zheng. 2011. „Surveying Translation Quality Assessment: A Specification Approach“. *Interpreter and Translator Trainer* 5 (2): 243–67.
- Halliday, M. A. K. 2001. „Towards a Theory of Good Translation“. In *Exploring Translation and Multilingual Text Production: Beyond Content*, editovali Erich Steiner a Colin Yallop, 13–18. Berlin: Mouton de Gruyter.
- Harding, Alan G., a John Cowen. 1982. *Hodnocení: Pracovní materiály pro 1. čs.–britské symposium; Nové efektivní metody výuky na vysokých školách*. Štěrín: ÚRVŠ ČSR.
- Harvey, Malcolm. 2000. „A Beginner’s Course in Legal Translation: The Case of Culture-Bound Terms“. In *Legal Translation: History, Theory/ies and Practice*, editovali Jean Claude Gémard a kol., 357–69. Ženeva: Université de Genève.
- Hatim, Basil. 2013. *Teaching and Researching Translation*. 2. vyd. Harlow: Pearson.
- Hatim, Basil, a Ian Mason. 1990. *Discourse and the Translator*. Londýn: Longman.
- Hatim, Basil, a Ian Mason. 1997. *The Translator as Communicator*. Londýn: Routledge.
- Hatim, Basil, a Jeremy Munday. 2004. *Translation. An Advanced Resource Book*. Londýn: Routledge.
- Hermans, Theo. 2013. „Norms of Translation“. In *The Encyclopedia of Applied Linguistics*, editovala Carol A. Chapelle, 1–7. Oxford: Blackwell. http://www.research-school.org/documents/Hermans_Norms%20of%20Trl.pdf.
- Hewson, Lance. 2011. *An Approach to Translation Criticism: „Emma“ and „Madame Bovary“ in Translation*. Amsterdam: John Benjamins.
- Hochel, Braňo. 1990. *Preklad ako komunikácia*. Bratislava: Slovenský spisovateľ.
- Holtz-Manttäri, Justa. 1984. *Translatorisches Handeln: Theorie und Methode*. Helsinki: Suomalainen Tiedeakatemia.
- Hončová, Markéta. 2013. „Elektronické nástroje v EU“. Přednáška přednesená na Katedře anglistiky a amerikanistiky Filozofické fakulty Univerzity Palackého, Olomouc, 11. dubna.

- Hönig, Hans G. 1997. „Positions, Power and Practice: Functionalist Approaches and Translation Quality Assessment“. *Current Issues in Language and Society* 4 (1): 6–34.
- Hönig, Hans G. 1998. „Positions, Power and Practice: Functionalist Approaches and Translation Quality Assessment“. In *Translation and Quality*, editovala Christina Schäffner, 6–34. Clevedon: Multilingual Matters.
- House, Juliane. 1977. *A Model for Translation Quality Assessment*. Tübingen: Gunter Narr.
- House, Juliane, 1997. *Translation Quality Assessment: A Model Revisited*. Tübingen: Gunter Narr.
- House, Juliane. 2001a. „How Do We Know When a Translation Is Good?“ In *Exploring Translation and Multilingual Text Production: Beyond Content*, editovali Erich Steiner a Colin Yallop, 127–60. Berlin: Mouton de Gruyter.
- House, Juliane. 2001b. „Translation Quality Assessment: Linguistic Description versus Social Evaluation“. *Meta* 46 (2): 243–57.
- House, Juliane. 2008. „Towards a Linguistic Theory of Translation as Re-contextualisation and a Third Space Phenomenon“. *Linguistica Antverpiensia* 7: 149–75.
- House, Juliane. 2009a. „Quality in Translation and Interpreting Studies“. In *Routledge Encyclopedia of Translation Studies*, editovali Mona Baker a Gabriela Saldanha, 222–25. 2. vyd. Londýn: Routledge.
- House, Juliane. 2009b. *Translation*. Oxford: Oxford University Press.
- House, Juliane, a Nicol Baumgarten, eds. 2007. *Translationskritik: Modelle und Methoden*. Bochum: AKS.
- Hrala, Milan. 1989. „Kritéria hodnocení překladu“. *Acta Universitatis Carolinae: Philologica; Translatologica Pragensia* 3 (2–3): 79–96.
- Hurtado Albir, Amparo, a Fabio Alves. 2009. „Translation as a Cognitive Activity“. In *The Routledge Companion to Translation Studies*, editoval Jeremy Munday, 54–73. Oprav. vyd. Londýn: Routledge.
- Chesterman, Andrew. 1997. *Memes of Translation: The Spread of Ideas in Translation Theory*. Amsterdam: John Benjamins.
- Chesterman, Andrew. 2003. „Contrastive Textlinguistics and Translation Universals“. In *Contrastive Analysis in Language: Identifying Linguistic Units of Comparison*, editovali Dominique Willems, Bart Defrancq, Timothy Collerman, a Dirk Noel, 213–29. New York: Palgrave Macmillan.
- Chesterman, Andrew. 2005. „Towards Consilience?“ In *New Tendencies in Translation Studies: Selected Papers from a Workshop; Göteborg, 12 December 2003*, editovali Karin Aijmer a Cecilia Alvstad, 19–28. Göteborg: Göteborg University.
- Chesterman, Andrew, a Emma Wagner. 2002. *Can Theory Help Translators? A Dialogue between the Ivory Tower and the Wordface*. Manchester: St. Jerome.
- Chromá, Marta. 2004. *The Legal Translation and the Dictionary*. Tübingen: May Niemeyer.

- Chromá, Marta. 2010a. *Anglicko-český právní slovník*. 3. vyd. Voznice: Leda.
- Chromá, Marta. 2010b. *Česko-anglický právní slovník*. 3. vyd. Voznice: Leda.
- Chromá, Marta. 2011. „Synonymy and Polysemy in Legal Terminology and Their Applications to Bilingual and Bijural Translation“. *Research in Language* 9 (1): 31–50.
- Chromá, Marta. 2014a. „Making Sense in Legal Translation“. *Semiotica* 201: 121–44.
- Chromá, Marta. 2014b. „O právním překladu převážně vážně“. *Právní prostor*. Atlas. Dostupné z <http://www.pravniprostor.cz/clanky/ostatni-pravo/o-pravnim-prekladu-prevazne-vazne>.
- Chromá, Marta. 2014c. *Právní překlad v teorii a praxi: Nový občanský zákoník*. Praha: Karolinum.
- Information Sciences Institute. 2014. „FEMTI—A Framework for the Evaluation of Machine Translation in ISLE“. University of Southern California. Navštíveno 3. 9. <http://www.isi.edu/natural-language/mteval/>.
- Institute of Linguists Educational Trust. 2011. *Diploma in Translation: Handbook for Candidates*. Londýn: Chartered Institute of Linguists.
- Ivarsson, Jan, a Mary Carroll. 1998. „Code of Good Subtitling Practice“. *ESIST*. European Association for Studies in Screen Translation. http://www.esist.org/ESIST%20Subtitling%20code_files/Code%20of%20Good%20Subtitling%20Practice_en.pdf.
- IVEX Central Europe, s. r. o. 2009. „Všeobecné obchodní podmínky Překladatelské agentury IVEX Central Europe s. r. o.“. http://www.ivextrans.eu/media/vseobecne_obchodni_podminky_090311.pdf.
- James, Heulwen. 2001. „Quality Control of Subtitles: Review or Preview?“ In *(Multi) media Translation: Concepts, Practices, and Research*, editovali Yves Gambier a Henrik Gottlieb, 151–60. Amsterdam: John Benjamins.
- Jednota tlumočnicků a překladatelů. 2011. „Doporučené minimální tarify za tlumočení a překlad v Kč a EUR na rok 2012“. *ToP*, č. 102: 14.
- Jettmarová, Zuzana. 2011. „Editor’s Introduction to the English Edition“. In *The Art of Translation*, napsal Jiří Levý, přeložil Patrick Corness, editovala Zuzana Jettmarová, xv–xxvi. Amsterdam: John Benjamins.
- Karamitroglou, Fotios. 1998. „A Proposed Set of Subtitling Standards in Europe“. *Translation Journal* 2 (2). <http://translationjournal.net/journal/04stndrd.htm>.
- Kelly, Dorothy. 2005. *A Handbook for Translation Trainers: A Guide to Reflective Practice*. Manchester: St Jerome.
- Kelly, Nataly, a Jost Zetzsche. 2012. *Found in Translation: How Language Shapes Our Lives and Transforms the World*. New York: Penguin.
- Kiraly, Donald C. 1995. *Pathways to Translation: Pedagogy and Process*. Kent: Kent State University Press.
- Klabal, Ondřej, a Michal Kubánek. 2013. „Plain or Archaic: The New Czech Civil Code Going against the Flow“. *Comparative Legilinguistics* 12: 9–19.
- Kolář, Zdeněk, a Renata Šikulová. 2009. *Hodnocení záků*. 2. dopl. vyd. Praha: Grada.

- Koller, Werner. 1979. *Einführung in die Übersetzungswissenschaft*. Heidelberg: Quelle und Meyer.
- Komissarov, Vilen Naumovič. 1973. *Slovo o perevode*. Moskva: Meždunarodnye otnošenija.
- Kořenský Jan, František Cvrček, a František Novák. 1999. *Juristická a lingvistická analýza právních textů (právněinformatický přístup)*. Praha: Academia.
- Kofátko, Petr. 1999. „Kritika a princip vstřícnosti“. *Host* 15 (3): 20–21.
- Křepelka, Filip. 2007. *Mnohojazyčnost Evropské unie a její důsledky pro českou právní praxi*. Brno: Masarykova univerzita.
- Kruger, Alet, Kim Wallmach, a Jeremy Munday, eds. 2011. *Corpus-Based Translation Studies: Research and Applications*. Londýn: Continuum.
- Kubánek, Michal. 2013. „Source Text Quality in the Workflow of Translation Agencies“. In *Tradition and Trends in Trans-language Communication*, editovali Jitka Zehnalová, Ondřej Molnár, a Michal Kubánek, 87–104. Olomouc: Palacký University.
- Kubánek, Michal, a Ondřej Molnár. 2012. „Source Text Quality in Translation“. Poster prezentovaný na 20. Sympoziu EST: Same Place, Different Times, Vídeň, 27.–28. září.
- Künzli, Alexander. 2007. „Translation Revision: A Study of the Performance of Ten Professional Translators Revising a Legal Text.“ In *Doubts and Directions in Translation Studies: Selected Contributions from the EST Congress, Lisbon 2004*, editovali Yves Gambier, Miriam Shlesinger a Radegundis Stolze, 115–26. Amsterdam: John Benjamins.
- Kussmaul, Paul. 1995. *Training the Translator*. Amsterdam: John Benjamins.
- Kutuzov, Andrey. 2008. „Using Descriptive Mark-Up to Formalize Translation Quality Assessment“. Ms., Ľumeňská státní univerzita. Dostupné z http://tc.utmn.ru/files/xml-markup_en.pdf.
- Kutuzov, Andrey, Maria Kunilovskaya, Alex Oschepkov, a Anna Chepurkova. 2012. „Russian Learner Parallel Corpus as a Tool for Translation Studies“. In *Computational Linguistics and Intellectual Technologies: Proceedings of the Dialogue International Conference*, 362–69. Moskva: Nauka. Dostupné z <http://rus-ltc.org/references/dialog.pdf>.
- Kyseláková, Alena. 2011. „Překlady práva Evropské unie do češtiny“. Diplomová práce, Masarykova univerzita.
- Lambert, José. 2006. „Problems and Challenges of Translation in an Age of New Media and Competing Models (1997)“. In *Functional Approaches to Culture and Translation: Selected Papers by José Lambert*, editovali Dirk Delabastita, Lieven D’hulst, a Reine Meylaerts. Amsterdam: John Benjamins.
- Larson, Mildred L. 1987. „Establishing Project-Specific Criteria for Acceptability of Translations“. In *Translation Excellence: Assessment, Achievement, Maintenance*, editovala Marilyn Gaddis Rose, 69–76. Binghamton: University Center at Binghamton.

- Lauscher, Susanne. 2000. „Translation Quality Assessment: Where Can Theory and Practice Meet?“ In „Evaluation and Translation“, zvláštní číslo, *Translator* 6 (2): 149–68.
- León, Celia Martín de. 2008. „Skopos and Beyond: A Critical Study of Functionalism“. *Target* 20 (1): 1–28.
- Levý, Jiří. 1963. *Umění překladu*. Praha: Československý spisovatel.
- Levý, Jiří. 1967. „Translation as a Decision Process“. In *To Honor Roman Jakobson: Essays on the Occasion of his Seventieth Birthday*, sv. 2, 1171–82. Hague: Mouton.
- Levý, Jiří. 1998. *Umění překladu*. 3. vyd. Praha: Ivo Železný.
- Maier, Carol. 1990. „Reviewing Latin American Literature in Translation: Time to Proceed to the Larger Question“. *Translation Review* 34 (5): 18–24.
- Maier, Carol. 2000. „Introduction“. In „Evaluation and Translation“, zvláštní číslo, *Translator* 6 (2): 137–48.
- Maier, Carol. 2009. „Reviewing and Criticism“. In *Routledge Encyclopedia of Translation Studies*, editovaly Mona Baker a Gabriela Saldanha, 236–41. 2. vyd. Londýn: Routledge.
- Malmkjaer, Kirsten. 2003. „What happened to God and the angels: HW Dulken's translations of Hans Christian Andersen's stories in Victorian Britain OR An exercise in translational stylistics“. *Target* 15 (1): 37–58.
- Malmkjaer, Kirsten. 2005. *Linguistics and the Language of Translation*. Edinburgh: Edinburgh University Press.
- Matamala, Anna. 2009. „Main Challenges in the Translation of Documentaries“. In *New Trends in Audiovisual Translation*, editoval Jorge Díaz Cintas, 109–20. Bristol: Multilingual Matters.
- Mayoral Asensio, Roberto. 2003. *Translating Official Documents*. Manchester: St. Jerome.
- McAlester, Gerard. 1999. „The Source Text in Translation Assessment“. In *Word, Text, Translation: Liber Amicorum for Peter Newmark*, editovaly Gunilla Anderman a Margaret Rogers, 169–78. Clevedon: Multilingual Matters.
- McAlester, Gerard. 2000. „The Evaluation of Translation into a Foreign Language“. In *Developing Translation Competence*, editovaly Christina Schäffner and Beverly Adab, 229–42. Amsterdam: John Benjamins.
- MeLLANGE. 2007a. *Multilingual eLearning in LANGuage Engineering*. http://corpus.leeds.ac.uk/mellange/about_mellange.html.
- MeLLANGE. 2007b. *The MeLLANGE Learner Translator Corpus (LTC)*. University of Leeds. Dostupné z <http://corpus.leeds.ac.uk/mellange/ltc.html>.
- Merkle, Denise. 2008. „Translation Constraints and the ‚Sociological Turn‘ in Literary Translation Studies“. In *Beyond Descriptive Translation Studies: Investigations in Homage to Gideon Toury*, editovali Anthony Pym, Miriam Shlesinger, a Daniel Simeoni, 175–86. Amsterdam: John Benjamins.
- Mey, Jacob L., ed. 2009. *Concise Encyclopedia of Pragmatics*. 2. vyd. Amsterdam: Elsevier.

- Micheli, Robin. 2014. „When Conducting Business in Global Markets . . . Work With a Professional“. Dostupné z http://alcus.org/directory/d_fortune_alc.pdf.
- Miller, Christoph. 2010. „Representing and Accessing Multi-Level Annotations in MMAX2“. In *Multi-Dimensional Markup in Natural Language Processing: 5th Workshop on NLP and XML, 2006*, 73–76. New York: Curran.
- Ministerstvo spravedlnosti. 2013. „Překlad zákona č. 89/2012 Sb., občanský zákoník, zákona č. 90/2012 Sb., o obchodních společnostech a družstvech, a zákona č. 91/2012 Sb., o mezinárodním právu soukromém, z českého do anglického, německého, francouzského a ruského jazyka“. Zadání zakázky.
- Mohanty Niranjana. 1994. „Translation: A Symbiosis of Cultures“. In *Teaching Translation and Interpreting 2: Insights, Aims, Visions*, editovali Cay Dollerup a Annette Lindegaard, 25–37. Amsterdam: John Benjamins.
- Molnár, Ondřej. 2013. „Source Text Quality in the Translation Process“. In *Trends and Tradition in Trans-language Communication*, editovali Jitka Zehnalová, Ondřej Molnár, a Michal Kubánek, 59–86. Olomouc: Univerzita Palackého.
- Mossop, Brian. 2001. *Revising and Editing for Translators*. Manchester: St Jerome.
- Mossop, Brian. 2007. „Empirical Studies of Revision: What We Know and Need to Know“. *Journal of Specialised Translation* 8: 5–20.
- Mueller, Felicity. 2001. „Quality Down Under“. In *(Multi)media Translation: Concepts, Practices, and Research*, editovali Yves Gambier a Henrik Gottlieb, 143–50. Amsterdam: John Benjamins.
- Munday, Jeremy. 2007. *Style and Ideology in Translation: Latin American Writing in English*. New York: Routledge.
- Munday, Jeremy. 2008. *Introducing Translation Studies: Theories and Applications*. 2. vyd. Londýn: Routledge.
- Munday, Jeremy. 2009. *The Routledge Companion to Translation Studies*. Přepřac. vyd. Londýn: Routledge.
- Munday, Jeremy. 2012. *Introducing Translation Studies: Theories and Applications*. 3. vyd. Londýn: Routledge.
- Neubert, Albrecht. 2000. „Competence in Language, in Languages, and in Translation“. In *Developing Translation Competence*, editovaly Christina Schäffner a Beverly Adab, 3–18. Amsterdam: John Benjamins.
- Neubert, Albrecht, a Gregory M. Shreve. 1992. *Translation as Text*. Kent: Kent State University Press.
- Newmark, Peter. 1988. *A Textbook of Translation*. New York: Prentice-Hall International.
- Newmark, Peter. 1995. „A Correlative Approach to Translation“. In *V Encuentros complutenses en torno a la traducción*, editoval Rafael Martín-Gaitero, 33–42. Madrid: Universidad Complutense.
- Newmark, Peter. 2001. „Translation and Culture (dedicated now to the dear memory of a fine translation teacher and translation critic Gunilla Anderson)“. In *Translation*

- and Meaning* 5, editovali Marcel Thelen a Barbara Lewandowska-Tomaszczyk, 171–182. Maastricht: Hogeschool Zuyd.
- Nida, Eugene A. 1964. *Towards a Science of Translating: With Special Reference to Principles and Procedures Involved in Bible Translating*. Leiden: E. J. Brill.
- Nida, Eugene A. 2001. *Contexts in Translating*. Amsterdam: John Benjamins.
- Nida, Eugene A., a Charles R. Taber. 1974. *The Theory and Practice of Translation*. Leiden: E. J. Brill.
- Nord, Christiane. 1988. *Textanalyse und Übersetzen: Theoretische Grundlagen, Methode und didaktische Anwendung einer übersetzungsrelevanten Textanalyse*. Heidelberg: Julius Groos.
- Nord, Christiane. 1991. *Text Analysis in Translation: Theory, Methodology, and Didactic Application of a Model for Translation-Oriented Text Analysis*. Amsterdam: Rodopi.
- Nord, Christiane. 1992. „Text Analysis in Translator Training“. In *Teaching Translation and Interpreting: Training, Talent, and Experience*, editovali Cay Dollerup a Anne Loddegaard, 39–48. Amsterdam: John Benjamins.
- Nord, Christiane. 1997. *Translation as a Purposeful Activity: Functionalist Approaches Explained*. Manchester: St Jerome.
- Nord, Christiane. 2001. „Loyalty Revisited: Bible Translation as a Case in Point“. In „The Return to Ethics“, zvláštní číslo, *Translator* 7 (2): 185–202.
- Nord, Christiane. 2002. „Manipulation and Loyalty in Functional Translation“. In „Translation and Power“, zvláštní číslo, *Current Writing* 14 (2): 32–44.
- Nord, Christiane. 2005a. „Making Otherness Accessible Functionality and Skopos in the Translation of New Testament Texts“. *Meta* 50 (3): 868–80.
- Nord, Christiane. 2005b. *Text Analysis in Translation: Theory, Methodology, and Didactic Application of a Model for Translation-Oriented Text Analysis*. Přeložily Christiane Nord a Penelope Sparrow. 2. vyd. Amsterdam: Rodopi.
- Nord, Christiane. 2012. „Quo vadis, Functional Translatology?“. In „The Known Unknowns of Translation Studies“, *Target* 24 (1): 26–42.
- O’Brien, Sharon. 2012. „Towards a Dynamic Quality Evaluation Model for Translation“. *Journal of Specialised Translation* 17: 55–77.
- O’Keeffe, Anne, a Michael McCarthy, eds. 2010. *The Routledge Handbook of Corpus Linguistics*. Abingdon: Routledge.
- Obrusník, Adam. 2013. „A Hybrid Approach to Parallel Text Alignment“. Dipl. práce., Masarykova univerzita. Dostupné z http://is.muni.cz/th/356468/ff_b/.
- Obrusník, Adam. 2014. „Hypal: A User-Friendly Tool for Automatic Parallel Text Alignment and Error Tagging“. Abstrakt příspěvku předneseného na Teaching and Language Corpora: Eleventh International Conference, Lancaster University, 20.–23. 7. Dostupné z <http://ucrel.lancs.ac.uk/talc2014/doc/TALC2014-abstract-book.pdf>.
- Opava, Zdeněk. 2005. „Jazykový purismus v překladech právních předpisů EU“. In *Eurolingua, 2004*, editoval Oldřich Uličný, 117–23. Liberec: Technická univerzita v Liberci.

- Ortega Arjonilla, Emilio. 1996. „El proceso de traducción de documentos jurídicos“. In *Introducción a la traducción jurídica y jurada (inglés-español): Orientaciones metodológicas para la realización de traducciones juradas y de documentos*, editovali Pedro San Ginés Aguilar a Emilio Ortega Arjonilla, 75–83. Granada: Comares.
- Ouyang, Yan. 2009. „Retrospective vs. Prospective: An Integrated Approach in Translation Quality Assessment“. *American Journal of Translation Studies* 1 (1): 102–15.
- PACTE. 2003. „Building a Translation Competence Model“. In *Triangulating Translation: Perspectives in Process Oriented Research*, editoval Fábio Alves, 43–66. Amsterdam: John Benjamins.
- PACTE. 2008. „First Results of a Translation Competence Experiment: ‚Knowledge of Translation‘ and ‚Efficacy of the Translation Process‘“. In *Translator and Interpreter Training: Issues, Methods and Debates*, editoval John Kearns, 104–26. Londýn: Continuum.
- PACTE. 2011. „Results of the Validation of the PACTE Translation Competence Model: Translation Project and Dynamic Translation Index“. In *Cognitive Explorations of Translation*, editovala Sharon O’Brien, 30–56. Londýn: Continuum.
- Parks, Tim. 1998. *Translating Style: The English Modernists and Their Italian Translations*. Londýn: Cassell.
- Pavlíková, Markéta. 2012. „Subtitling at Film Festivals in the Czech Republic“. Dipl. práce, Masarykova univerzita v Brně. http://is.muni.cz/th/216729/ff_m/Subtitling_at_Film_Festivals_in_the_Czech_Republic.pdf.
- Pettit, Zoë. 2004. „The Audio-Visual Text: Subtitling and Dubbing Different Genres“. *Meta* 49 (1): 25–38. <http://www.erudit.org/revue/meta/2004/v49/n1/009017ar.pdf>.
- Pieczchna, Beata. 2013. „Legal Translation Competence in the Light of Translational Hermeneutics“. *Studies in Logic, Grammar and Rhetoric* 34 (1): 141–59.
- Pokorný, Jaroslav et al. 2008. *XML technologie: Principy a aplikace v praxi*. Praha: Grada.
- Popovič, Anton. 1970. „The Concept of ‚Shift of Expression‘ in Translation Analysis“. In *The Nature of Translation: Essays on the Theory and Practice of Literary Translation*, editoval James S. Holmes, 78–87. Haag: Mouton de Gruyter.
- Popovič, Anton. 1971. *Poetika umeleckého prekladu: Proces a text*. Bratislava: Tatran.
- Popovič, Anton. 1975. *Teória umeleckého prekladu: Aspekty textu a literárnej metakomunikácie*. Bratislava: Tatran.
- Popovič, Anton. 1976. *Dictionary for the Analysis of Literary Translation*. Edmonton: University of Alberta.
- Popovič, Anton. 1983. *Originál – preklad: Interpretačná terminológia*. Bratislava: Tatran.
- Pošta, Miroslav. 2011. *Titulkujeme profesionálně*. Praha: Apostrof.
- Potůček, Petr. 2005. „Euročeština – mýty a skutečnost“. In *Eurolingua, 2004*, editoval Oldřich Uličný, 34–39. Liberec: Technická univerzita v Liberci.

- Prieto Ramos, Fernando. 2011. „Developing Legal Translation Competence: An Integrative Process-Oriented Approach“. *Comparative Legilinguistics* 5: 7–21.
- Prieto Ramos, Fernando. V tisku. „Quality Assurance in Legal Translation: Evaluating Process, Competence and Product in the Pursuit of Adequacy“. *International Journal for the Semiotics of Law*.
- Przybocki, Mark, Gregory Sanders, a Audrey Le. 2006. „Edit Distance: A Metric for Machine Translation Evaluation“. In *5th Edition of the International Conference on Language Resources and Evaluation*, 2038–43. Paříž: European Language Resources Association.
- Pym, Anthony. 2000. „The European Union and Its Future Languages: Questions for Language Policies and Translation Theories“. *Across Languages and Cultures* 1: 1–17.
- Pym, Anthony. 2003. „Redefining Translation Competence in an Electronic Age: In Defence of a Minimalist Approach“. *Meta* 48 (4): 481–97.
- Pym, Anthony. 2010. *Translation and Text Transfer: An Essay on the Principles of Intercultural Communication*. Přepřac. vyd. Tarragona: Intercultural Studies Group.
- Pym, Anthony, Alexander Perekrestenko, a Bram Starink, eds. 2006. *Translation Technology and Its Teaching (with Much Mention of Localization)*. Tarragona: Intercultural Studies Group.
- Pym, Anthony, Miriam Shlesinger, a Zuzana Jettmarová, eds. 2006. *Sociocultural Aspects of Translating and Interpreting*. Amsterdam: John Benjamins.
- Reiss, Katharina. 1971. *Möglichkeiten und Grenzen der Übersetzungskritik: Kategorien und Kriterien für eine sachgerechte Beurteilung von Übersetzungen*. Mnichov: Hueber.
- Reiß, Katharina. 1978. *Möglichkeiten und Grenzen der Übersetzungskritik: Kategorien und Kriterien für eine sachgerechte Beurteilung von Übersetzungen*. 2. vyd. Mnichov: Hueber.
- Reiss, Katharina. 2000. *Translation Criticism—The Potentials and Limitations; Categories and Criteria for Translation Quality Assessment*. Manchester: St. Jerome.
- Reiss, Katharina, a Hans Vermeer. 1984. *Grundlegung einer allgemeinen Translationstheorie*. Tübingen: Max Niemeyer.
- Robert, Isabelle. 2008. „Translation Revision Procedures: An Explorative Study“. In *Translation and Its Others: Selected Papers of the CETRA Research Seminar in Translation Studies, 2007*, editoval Pieter Boulogne, 1–25. Leuven: University of Leuven.
- Rosa, Alexandra Assis. 2001. „Features of Oral and Written Communication in Subtitling“. In *(Multi)media Translation: Concepts, Practices, and Research*, editovali Yves Gambier a Henrik Gottlieb, 213–21. Amsterdam: John Benjamins.
- Sager, Juan C. 1989. „Quality and Standards: The Evaluation of Translations“. In *The Translator's Handbook*, editovala Catriona Picken, 91–102. 2. vyd. Londýn: ASLIB.

- Samuelsson-Brown, Geoffrey. 2010. *A Practical Guide for Translators*. 5. vyd. Bristol: Multilingual Matters.
- Sánchez, Diana. 2004. „Subtitling Methods and Team-Translation“. In *Topics in Audiovisual Translation*, editovala Pilar Orero, 9–17. Amsterdam: John Benjamins.
- Scarpa, Federica, a Daniele Orlando. 2014. „What It Takes to Do It Right: An Integrative EMT-Based Model for Legal Translation Competence“. Příspěvek přednesený na QUALETRA Final Conference, 16.–17. 10., Londýn. Dostupné z <http://www.eulita.eu/qualettra-final-conference-presentations>.
- Scarpa, Federica, Katia Perruzo, a Gianluca Pontrandolfo. 2014. „Methodological, Terminological and Phraseological Challenges in the Translation into English of the Italian Code of Criminal Procedure“. In *The Italian Code of Criminal Procedure: Critical Essays and English Translation*, editovali Mitja Gialuz, Luca Lupária a Federica Scarpa, 53–80. Milán: CEDAM.
- Schäffner, Christina. 1997. „Strategies of Translating Political Texts“. In *Text Typology and Translation*, editovala Anna Trosborg, 119–43. Amsterdam: John Benjamins.
- Schäffner, Christina, ed. 1998. *Translation and Quality*. Clevedon: Multilingual Matters.
- Schäffner, Christina. 1999. „The Concept of Norms in Translation Studies“. In *Translation and Norms*, editovala Christina Schäffner, 1–8. Clevedon: Multilingual Matters.
- Schäffner, Christina. 2004. „Übersetzungsbewertung: Wo, wie und warum?“ In *Und sie bewegt sich doch . . . Translationswissenschaft in Ost und West: Festschrift für Heidemarie Salevsky zum 60. Geburtstag*, editovala Ina Müller, 305–18. Frankfurt: Peter Lang.
- Schäffner, Christina. 2012a. „Standardisation and Benchmarking for Improving Translator Training“. *Chinese Translators Journal* 6: 37–45.
- Schäffner, Christina. 2012b. „Translation Competence: Training for the Real World“. In *Global Trends in Translator and Interpreter Training: Mediation and Culture*, editovali Séverine Hubscher-Davidson a Michał Borodo, 30–44. Londýn: Continuum.
- Schäffner, Christina. 2013. „Trans-language, Trans-culture, Trans-translation?“ In *Tradition and Trends in Trans-language Communication*, editovali Jitka Zehnalová, Ondřej Molnár, a Michal Kubánek, 15–28. Olomouc: Univerzita Palackého.
- Schane, Sanford. 2006. *Language and the Law*. Londýn: Continuum.
- Schiaffino, Riccardo a Franco Zearo, 2014. „Translation Quality Measurement“. Dostupné z <http://www.aliquantum.biz/downloads.htm>.
- Schippel, Larisa, ed. 2006. *Übersetzungsqualität: Kritik – Kriterien – Bewertungshandeln*. Berlin: Frank und Timme.
- Scriven, Michael. 1967. „The Methodology of Evaluation“. In *Perspectives of Curriculum Evaluation*, editovali Ralph W. Tyler, Robert M. Gagné a Michael Scriven, 39–83. Chicago: Rand McNally.

- Secară, Alina. 2005. „Translation Evaluation—A State of the Art Survey“. In *Proceedings of the eCoLoRe / MeLLANGE Workshop*, Leeds, 21.–23. březen, 39–44. Leeds: eCoLoRe.
- Seewald-Heeg, Uta. 2007. „Evaluation der Übersetzungsleistung maschineller Werkzeuge und Möglichkeiten der Qualitätssicherung“. In *Translationsqualität*, editovali Peter A. Schmitt a Heike Elisabeth Jüngst, 562–71. New York: Lang.
- Shuttleworth, Mark, a Moira Cowie. 1997. *Dictionary of Translation Studies*. Manchester: St Jerome.
- Slavík, Milan et al. 2012. *Vysokoškolská pedagogika*. Praha: Grada.
- Smith, Silvia. 1995. „Cultural Clash: Anglo-American Case Law and German Civil Law in Translation“. In *Translation and the Law*, editoval Marshall Morris, 179–200. Amsterdam: John Benjamins.
- Snell-Hornby, Mary. 1992. „The Professional Translator of Tomorrow: Language Specialist or All-Round Expert?“. In *Teaching and Interpreting: Training, Talent and Experience*, editovali Cay Dollerup a Anne Loddegaard, 9–22. Amsterdam: John Benjamins.
- Snell-Hornby, Mary. 2000. „Communicating in the Global Village: On Language, Translation and Cultural Identity“. In *Translation in the Global Village*, editovala Christina Schäffner, 11–28. Clevedon: Multilingual Matters.
- Snell-Hornby, Mary. 2006. *The Turns of Translation Studies: New Paradigms or Shifting Viewpoints?* Amsterdam: John Benjamins.
- Sperber, Dan, a Deirdre Wilson. 2002. „Pragmatics, Modularity and Mind-Reading“. *Mind and Language* 17 (1–2): 3–23.
- Spoletti, Federico. 2006. „Featured Interview“. *Journal of Specialised Translation* 6. http://www.jostrans.org/issue06/int_spoletti.php.
- Steiner, George. 1975. *After Babel: Aspects of Language and Translation*. Londýn: Oxford University Press.
- Steiner, George. 2010. *Po Bábelu: Otázky jazyka a překladu*. Přeložila Šárka Grauová. Praha: Triáda.
- Steiner, T. R., ed. 1975. *English Translation Theory, 1650–1800*. Assen: van Gorcum.
- Svoboda, Tomáš, 2011. „Anketa – průzkum překladatelského trhu“. Rukopis, Karlova univerzita. Dostupné z <http://www.ff.cuni.cz/UTRLLFF-75-version1-AnketaVyzkumTrhu.pdf>.
- Svoboda, Tomáš. 2011. *Průzkum překladatelského trhu*. Praha: Ústav translatologie. Dostupné z http://www.jtpunion.org/spip/IMG/pdf/UTRLL_Anketa-vyzkum_trhu.pdf.
- Svoboda, Tomáš. 2014. „Man and Machine: Translation in the Era of Augmented Reality“. In *Man vs. Machine? The Future of Translators, Interpreters and Terminologists: Proceedings of the XXth FIT World Congress, Berlin, 2014*, editovali Wolfram Baur, Brigitte Eichner, Sylvia Kalina, Norma Kefler, Felix Mayer, and Jeanette Ørsted. Berlin: BDÜ Fachverlag.
- Šarčević, Susan. 1997. *New Approach to Legal Translation*. Haag: Kluwer Law International.

- Šimandl, Josef, a Jana Hoffimanová. 2008. „Euročeština‘ v lucemburských překladech dokumentů Evropského parlamentu“. *Naše řeč* 91: 113–26.
- Škrlantová, Marketa. 2010. „Špecifické aspekty prekladu právnych textov EÚ v porovnaní s prekladom národnej legislatívy“. In *Antologie teorie odborného prekladu*, editovali Edita Gromová, Milan Hrdlička, a Vítězslav Vilímeček, 200–221. Ostrava: Ostravská univerzita v Ostravě.
- Špirk, Jaroslav. 2009. „Anton Popovič’s Contribution to Translation Studies“. *Target* 21 (1): 3–29. Amsterdam: John Benjamins.
- Štancel, Radovan. 2007. „Metódy hodnotenia kvality strojového prekladu“. Dipl. práce, Masarykova univerzita. Dostupné z is.muni.cz/th/60601/fi_m/diplomka2.pdf.
- Štěpánková, Kristýna. 2014. „Learner Translation Corpus: CELTraC (Czech-English Learner Translation Corpus)“. Dipl. práce, Masarykova univerzita. Dostupné z http://is.muni.cz/th/400362/ff_b/.
- Tamchyna, Aleš, Petra Gulašáková, Amir Kamran, Miloš Stanojević, a Ondřej Bojar. 2012. „Selecting Data for English-to-Czech Machine Translation“. In *7th Workshop on Statistical Machine Translation: Proceedings of the Workshop*, 374–81. Stroudsburg: Association for Computational Linguistics.
- Tomášek, Michal. 1991. „Právo – Interpretace a překlad“. In *Acta Universitatis Carolinae: Philologica; Translatologica Pragensia* 5, editoval Milan Hrala, 147–54. Praha: Karolinum.
- Tomášek, Michal. 1992. „K vybraným problémům prekladu právního jazyka“. In *Acta Universitatis Carolinae: Philologica; Translatologica Pragensia* 4, editoval Milan Hrala, 113–19. Praha: Karolinum.
- Torrens, Antonio. 1994. „Machine Translation Evaluation and Quality Benchmarks“. *Terminologie et Traduction* 1: 375–415.
- Toury, Gideon. 1980. *In Search of a Theory of Translation*. Tel Aviv: Porter Institute for Poetics and Semiotics.
- Toury, Gideon. 1995. *Descriptive Translation Studies and Beyond*. Amsterdam: John Benjamins.
- Toury, Gideon. 1999. „A Handful of Paragraphs on ‚Translation‘ and ‚Norms‘“. In *Translation and Norms*, editovala Christina Schäffner, 9–31. Clevedon: Multilingual Matters.
- Triebel, Volker. 2009. „Pitfalls of English as a Contract Language“. In *Translation Issues in Language and Law*, editovali Frances Olsen, Alexander Lorz a Dieter Stein, 147–81. Basinstoke: Palgrave Macmillan.
- Trosborg, Anna. 1997. „Translating Hybrid Political Texts“. In *Text Typology and Translation*, editovala Anna Trosborg, 146–58. Amsterdam: John Benjamins.
- Turian, Joseph P, Luke Shen, a I. Dan Melamed. 2003. „Evaluation of Machine Translation and Its Evaluation“. In *MT Summit IX: Proceedings of the Ninth Machine Translation Summit*, 386–93. New Orleans: Association for Machine Translation in the Americas.

- Ulrych, Margherita. 2005. „Training Translators: Programmes, Curricula, Practices“. In *Training for the New Millennium: Pedagogies for Translation and Interpreting*, editovala Martha Tennent, 3–33. Amsterdam: John Benjamins.
- Valentová, Mária, a Miroslava Režná, eds. 2011. *František Miko: Aspekty prekladového textu*. Nitra: Univerzita Konštantína Filozofa.
- Vanden Bulcke, Patricia, a Armand Héroguel. 2011. „Quality Issues in the Field of Legal Translation“. In *Perspectives on Translation Quality*, editovala Ilse Depraetere, 211–48. Berlín: Walter de Gruyter.
- Varsik, Branislav. 2008. „Překlad a překladatelía v inštitúciách EÚ“. *Jednota tlumočníkú a prekladatelú*. Dostupné z http://www.jtpunion.org/spip/article.php3?id_article=2722.
- Vassiliou, Androulla. 2011. „Foreword by Commissioner Androulla Vassiliou“. In *Proceeding of the Conference „Clear Writing throughout Europe“*, editovala Evropská komise, 5. Lucemburk: Evropská unie.
- Viaggio, Sergio. 1994. „Theory and Professional Development: Or Admonishing Translators to Be Good.“ In *Teaching Translation and Interpreting 2: Insights, Aims and Visions*, editovali Cay Dollerup a Annette Lindegaard, 97–105. Amsterdam: John Benjamins.
- Vilikovský, Ján. 1984. *Preklad ako tvorba*. Bratislava: Slovenský spisovateľ.
- Vízdalová, Ivana. 1997. *Na stezkách kritického žánru*. Praha: Český spisovatel.
- Vlachopoulos, George. 2009. „Translation, Quality and Service at the European Commission“. In *CIUTI-Forum 2008: Enhancing Translation Quality – Ways, Means, Methods*, editovali Martin Forstner, Hannelore Lee-Jahnke a Peter Axel Schmitt, 15–22. Frankfurt: Peter Lang.
- Vondříčka, Pavel. 2014. „Aligning Parallel Texts with InterText“. In *LREC, 2014: Ninth International Conference on Language Resources and Evaluation*, editovala Nicoletta Calzolari, 1875–79. Paříž: European Language Resources Association.
- Vuorinen, Errka. 2011. „Quality Assurance and Legislative Translation“. *Translation*. Evropská komise. Dostupné z http://ec.europa.eu/dgs/translation/workwithus/candidatecountries/documents/quality__assurance__legislative__translation_en.pdf.
- Waddington, Christopher. 2001. „Different Methods of Evaluating Student Translations: The Question of Validity“. *Meta* 46 (2): 311–25.
- Wagner, Emma. 2005a. „The Quest for Translation Quality in International Organisation“. *GITRAD: Legal Translators' Website*. GITRAD. Dostupné z <http://www.gitrad.uji.es/sites/default/files/Wagner2005.pdf>.
- Wagner, Emma. 2005b. „Translation and/or Editing: The Way Forward?“ In *In and Out of English: For Better, for Worse?*, editovaly Gunilla Anderman a Margaret Rogers, 214–26. Clevedon: Multilingual Matters.
- Warendorf, Hans, Richard Thomas, a Ian Curry-Sumner. 2009. *The Civil Code of the Netherlands*. Haag: Kluwer Law International.
- Weir, Cyril J. 2005. *Language Testing and Validation: An Evidence-Based Approach*. New York: Palgrave Macmillan.

- Weston, Martin. 1991. *An English Reader's Guide to the French Legal System*. New York: Berg.
- White, John S. 2003. „How to Evaluate Machine Translation“. In *Computers and Translation: A Translator's Guide*, editoval Harold Somers, 211–44. Amsterdam: John Benjamins. Dostupné z <https://benjamins.com/catalog/btl.35.16whi>.
- Williams, Malcolm. 2001. „The Application of Argumentation Theory to Translation Quality Assessment“. *Meta* 46 (2): 326–44.
- Williams, Malcolm. 2004. *Translation Quality Assessment: An Argumentation-Centred Approach*. Ottawa: University of Ottawa Press.
- Williams, Malcolm. 2009. „Translation Quality Assessment“. *Mutatis Mutandis* 2 (1): 3–23.
- Wilss, Wolfram. 1974. *Übersetzungswissenschaft*. Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft.
- Wolf, Michaela, a Alexandra Fukari, eds. 2007. *Constructing a Sociology of Translation*. Amsterdam: John Benjamins.
- Wurm, Andrea. 2013. „Presentation of the KOPTE Corpus“. *Fachrichtung 4.6: Angewandte Sprachwissenschaften sowie Übersetzen und Dolmetschen*. Sárská univerzita. Dostupné z <http://fr46.uni-saarland.de/index.php?id=3702>.
- York, Christine. 2006. „Documentary Subtitling: A Participant-Centred Approach“. Dipl. práce, Concordia University. <http://spectrum.library.concordia.ca/91201/MR20720.pdf>.
- Zabalbeascoa, Patrick. 2008. „The Nature of Audiovisual Text and Its Parameters“. In *The Didactics of Audiovisual Translation*, editoval Jorge Díaz Cintas, 21–37. Amsterdam: John Benjamins.
- Zehnalová, Jitka. 2010. „Překlad a hodnocení jeho kvality“. In *Překlad a překládání*, editovala Dagmar Knittlová, 220–72. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci.
- Zehnalová, Jitka. 2013. „Tradition and Trends in Translation Quality Assessment“. In *Tradition and Trends in Trans-Language Communication*, editovali Jitka Zehnalová, Ondřej Molnár, a Michal Kubánek, 41–58. Olomouc: Univerzita Palackého.
- Zelenka. 2014. „Obchodní podmínky“. *Zelenka: Communication without Limits*. Navštíveno 3. 9. <http://www.zelenka.cz/podminky/>.
- Zequan, Liu. 2003. „Register Analysis as a Tool for Translation Quality Assessment“. *Translation Journal* 7 (3): <http://www.bokorlang.com/journal/25register.htm>.
- Zounek, Jiří, a Petr Sudický. 2012. *E-learning: Učení (se) s online technologiemi*. Praha: Wolters Kluwer.
- „Zadávací dokumentace k podlimitní veřejné zakázce na služby“. 2014. *Portál o veřejných zakázkách a koncesích*. Ministerstvo pro místní rozvoj ČR. Navštíveno 10. 11. Dostupné z <http://www.portal-vz.cz/cs/Jak-na-zadavani-verejnych-zakazek/Methodiky-stanoviska/Katalog-vzorovych-zadavacich-dokumentaci>.

Jmenný rejstřík

Anderman, Gunilla, 170
Anderson, Lorin W., 139
Angelelli, Claudia V., 97, 99, 125, 127–29, 139, 142, 144, 145, 147
Arango-Keeth, Fanny, 89
Baker, Mona, 7, 8, 28, 172
Bakker, Matthijs, 56–58
Bassnett, Susan, 29, 30
Bauer, Regina, 246, 250, 263–65
Bell, Roger T., 125
Bittner, Hansjörg, 273
Bojar, Ondřej, 258, 264, 272
Brunette, Louise, 119–22, 194
Byrne, Jody, 167, 176
Callison-Burch, Chris, 250
Cao, Deborah, 199, 200
Catford, John C., 22, 24, 25, 58, 172, 250, 306, 308, 311
Čermák, Josef, 16, 22
Chesterman, Andrew, 15–17, 27, 37, 133, 179, 191, 192
Chromá, Marta, 201, 203, 204, 207, 213
Cronin, Michael, 7, 31
Davies, María González, 125, 137, 147, 149
Díaz Cintas, Jorge, 275–78, 280–85
Drugan, Joanna, 88, 167, 187, 188, 219, 273
Dunne, Keiran J., 167, 170, 176, 178, 180, 195
Eyckmans, June, 137
Ferenčík, Ján, 48–50
Fišer, Zbyněk, 147, 219
Gambier, Yves, 273
Gémar, Jean Claude, 200, 205
Gile, Daniel, 141
Göpferich, Susanne, 171
Gouadec, Daniel, 89, 170, 172, 187, 188, 195, 277
Grice, Paul H., 192–94, 196
Gummerus, Eivor, 274, 280
Gutt, Ernst-August, 81, 194
Hague, Daryl, 96–98, 124, 126, 127
Halliday, M. A. K., 15, 24, 28, 29, 73, 77, 81, 172, 306
Hatim, Basil, 7, 9, 29, 35, 38, 43, 125, 172
Hermans, Theo, 28, 190, 191

- Hewson, Lance, 16, 28, 34, 44, 55–59, 105–108, 114, 115–18, 133, 301, 319
Hoffmanová, Jana, 219
Holtz-Mänttari, Justa, 24, 28, 171
Hönig, Hans G., 45, 46, 79, 99
House, Juliane., 10, 15, 17, 24, 29, 31, 40–45, 48, 49, 72–78, 81, 83–85, 87–89, 105, 106, 133, 169–72, 219, 274, 301, 306, 307, 310, 312
Hrala, Milan, 16
Hurtado Albir, Amparo, 7, 125
Ivarsson, Jan, 276
Jacobson, Holly E., 125
James, Heulwen, 274, 278, 279, 294, 296
Jettmarová, Zuzana, 53, 54
Király, Donald C., 124, 125, 147
Koby, Geoffrey S., 89
Kruger, Alet, 155
Kussmaul, Paul, 45, 176
Lambert, José, 8, 28, 81
Lauscher, Susanne, 9, 62, 78, 79, 81, 87, 100
León, Celia Martín de, 96
Levý, Jiří, 15, 16, 25, 26, 34, 43, 45, 53–55, 86, 191, 204, 242, 308
Maier, Carol, 8, 43, 46
Malmkjaer, Kirsten, 36, 86
McAlester, Gerard, 106, 151, 176, 177
Mossop, Brian, 88, 94
Mueller, Felicity, 274, 277, 279, 280
Munday, Jeremy, 18–37, 39, 40, 43, 58, 81, 82, 125, 141, 155
Neubert, Albrecht, 126, 127, 169, 187, 193, 194, 203
Newmark, Peter, 10, 11, 17, 23, 37, 38, 45, 67–69, 80, 147, 168, 170, 175, 176, 188–90, 194, 196, 208
Nida, Eugene A., 22, 23, 37, 171, 305, 306, 311
Nord, Christiane, 10, 20, 24, 28, 45, 69–73, 79, 80, 84, 87, 89, 92, 96, 128, 171, 172, 180, 187
O'Brien, Sharon, 86, 98, 100–105
Popovič, Anton, 10, 25, 26, 43, 46, 47, 53, 55–59, 191, 261, 308, 311
Prieto Ramos, Fernando, 199, 202–206, 218
Przybocki, Mark, 257
Pym, Anthony, 24, 36, 92, 93, 96, 127, 144, 147, 219
Reiss, Katharina, 10, 20, 21, 28, 42, 43, 45, 47, 51, 56, 59, 62–67, 70, 73, 78, 79, 83, 85, 87, 89, 148, 171, 194, 245, 260, 261, 263, 271, 274, 312
Robert, Isabelle, 92, 95
Rogers, Margaret, 170

Sager, Juan C., 87
Schäffner, Christina, 38, 85, 87, 99, 148, 190, 195
Scriven, Michael, 139
Secară, Alina, 44, 86, 87, 119
Snell-Hornby, Mary, 29, 35, 86, 170, 187
Špírk, Jaroslav, 55
Spoletti, Federico, 283, 284
Štancel, Radovan, 248
Steiner, George, 21, 30, 85
Torrens, Antonio, 248, 249, 258, 263, 265, 269
Toury, Gideon, 26, 27, 39-41, 46, 58, 82, 190-92, 219, 308
Trosborg, Anna, 219
Turian, Joseph P., 248, 259, 272
Ulrych, Margherita, 274, 280
Vanden Bulcke, Patricia, 199, 200, 203, 217
Vermeer, Hans, 24, 28, 42, 83, 171
Vlachopoulos, George, 200
Vuorinen, Errka, 221, 223
Waddington, Christopher, 150
Wagner, Emma, 170, 179, 200
White, John S., 256-58
Williams, Malcolm, 44, 81, 84, 85, 88, 167-69, 219, 269
Zehnalová, Jitka, 133, 219
Zequan, Liu, 15

Věcný rejstřík

- adekvátnost, 26–27, 42, 48, 50, 61–65, 81, 97, 103, 105–106, 122, 129, 130, 142, 144–46, 149, 156, 161, 191, 214, 234, 247, 250, 265, 301, 305, 309
- bod degradace, 258
- diskurz, 26, 28–31, 35, 73, 89, 113, 115, 125, 130–131, 172, 193, 202, 204, 295
analýza ~, 26, 28, 30–31, 35, 73, 89, 295
- deformační tendence, 32
- edit distance, 257, 262, 272
- ekvivalence, 22–25, 37, 41, 58–59, 63, 73, 75–76, 79, 81, 171, 191, 215, 301, 305–306, 310–12
dynamická (funkční) ~, 23, 37, 41, 171, 305
formální ~, 23, 25, 305–306
- e-learning, 154–55, 165, 302
- eurospeak, 219, 170
- korespondence formální, 25, 305, 306, 308, 311
- funkce, 24–25, 37–38, 41–42, 46–48, 55, 63, 73–74, 76, 78–81, 84–85, 101, 104, 139, 145, 150, 168, 188–90, 194, 221, 240, 285
expresivní ~, 25, 63, 168, 189
informativní ~, 168, 188–89
~ textu, 59, 73–74, 76, 78–79, 81, 85, 101, 145, 150, 188–90
vokativní ~, 168, 189–90
- globalizace, 7, 37
- habitus, 36
- hodnocení
automatické ~, 164, 248
formativní ~, 139, 151
~ překladu, 16, 41, 44, 50, 53–54, 61–62, 68–69, 71–72, 77–78, 80, 88–90, 97, 99, 105, 107, 121, 125, 128, 140, 150, 152, 164, 167, 234, 261
manuální ~, 249
multiperspektivní přístupy ~, 252–57
~ přeložitelnosti (translatability assessment), 187
specifikace ~, 97–100
~ strojového překladu, 245–59
subjektivita ~, 51–53, 256–57
sumativní ~, 139, 148, 151
účel ~, 99
- hodnotící
~ kritéria, 15, 38, 46, 62, 65–66, 81–82, 99, 106, 121
~ rubrika, 96–97, 149–50
~ scénář, 10, 37, 99–100, 151

- antropologický horizont, 58, 86
- intersubjektivní shoda, 38, 87, 99
- koherence textu, 121, 173, 177–78, 185, 279
- koheze textu, 121, 130–31, 142, 173, 177–78, 185, 275
- kompetence (věcná znalost), 34, 88, 96–98, 125–29, 140–43, 169, 195–96, 202–205, 212,
- kontext
- kulturní ~, 64, 286
  - situační ~, 64, 261
- konverzační maximy, 193–94
- kooperační princip, 192–94
- korelační teorie, 188–90
- korpus, 17, 35, 37, 107, 118, 125, 152, 155–65, 182, 188, 195, 212, 220, 226, 252, 260, 264
- ~ studentských překladů, 155–65
- kotext, 173, 182
- kritická analýza diskurzu, 26, 28, 35, 73–75, 172
- kritika překladu, 42–52, 105–19
- metodologie ~, 46–52
  - model ~, 53–82
- kulturní filtr, 76, 81
- kulturní obrat, 29–30, 38
- kvalita,
- institucionální zajištění ~ překladu, 213–15
  - kontrola ~, 67, 104, 120, 167, 218, 220, 278–79, 293–94
  - odhadování ~ (quality estimation), 258
  - ~ výchozího textu, 179–86
- lingua franca, 7
- lokalizace, 37, 56, 127, 187, 261
- makrostylistika, 56
- manipulační škola, 28, 55
- McLanguage, 170
- mikrostylistika, 56
- míra shody v úsudku hodnotitelů (IAA), 259, 268–69, 271–72
- monosémantizace, 176, 178
- Moodle, 154–55
- narativní teorie, 31, 89, 107–18
- negativní analýza, 32–33
- oborové normy, 172–75
- norma EN 15038, 92–94, 98, 104, 144, 173–74, 184–86, 221, 247
- pivot language, 170

- pojmová analýza, 215–17
- pole (field), 74
- posun, 24–26, 50, 56, 107, 146, 150, 156, 224, 236–37, 286
  - individuální ~, 56
  - konstitutivní ~, 56
  - negativní ~, 57
  - volitelný ~, 58
  - výrazový funkční ~, 26, 56
  - nutný (obligatorní) ~, 58
- právní interpretace, 205–6
- Pražská lingvistická škola, 26, 73
- princip,
  - ~ loajality, 80, 96–97, 172
  - ~ minimaxu, 26, 191,
  - ~ vstřícnosti, 51–52
- překlad,
  - zjevný ~, 75–77, 169
  - ~ a postkolonialismus, 30
  - adekvátní ~, 26–28, 31, 42, 48, 61–62, 65, 69, 72, 130–31
  - audiovizuální ~, 273–75, 280, 284–85
  - doslovný ~, 19–20, 24, 31, 61, 102, 224, 237
  - ~ jako „přepisování“, 30–31, 187, 195
  - ~ jako kognitivní proces, 7, 35
  - ~ jako rozhodovací proces, 26, 35, 79–80, 106, 191–92
  - koncepce ~, 23–25, 48–50
  - metoda ~, 21, 24, 31–34, 54, 61–63, 68, 72, 78–80
  - právní ~, 169, 199–202
  - přijatelný ~, 27, 32, 190–92, 237
  - skrytý ~, 75–77, 81, 169
  - volný ~, 19–22, 61
- překladař, 7, 15–22
  - angažovanost ~, 31
  - idiolekt ~, 33, 56–57, 68, 188–89
  - neviditelnost ~, 31–34, 179
- překladařské zadání, 70–71, 77, 80, 96–100, 127, 139–40, 150, 172–75, 222, 240, 277
- překladařština, 68
- překladová akce (translatorial action), 171–72
- překladová norma
  - dvojí norma překladu, 54
  - reprodukční ~, 54, 191
  - umělecká ~, 54, 191

- překladovost, 258
- příjemce, 23, 36–37, 40–41, 48, 59, 64–65, 72–76, 84–87, 120–22, 130–31, 193, 202–204
- přístup k překladu,
 deskriptivní ~, 17, 26–28, 41, 55, 82, 187, 191
 preskriptivní ~, 16, 20, 27, 57, 82, 187
 specifikační ~, 97–98
 funkcionalistický ~, 24, 28, 38, 42, 80–81, 83, 85, 96, 119, 171
 funkční ~, 23, 25, 28, 59–61, 69, 75–76, 78
 komunikační ~, 25, 28, 42, 78, 104–5
 lingvistický ~, 22, 24–26, 29–30, 38, 42, 48, 59, 73, 81,
- registr, 29, 68, 73–78, 81, 93, 102, 111–12, 124, 130–31, 143, 150, 172–73, 178, 212, 221, 225, 227, 231, 237, 258, 276, 279, 287, 290
- relay language, 170
- rezistence, 32
- skopos, 28, 42, 70–73, 79–81, 89, 96, 119, 127–28, 171–72, 249
- sociologický obrat, 35–36, 86, 133
- soudní tlumočení, 200
 kvalifikační předpoklady soudního tlumočnicka, 208–211
- strategie,
 domestikační ~, 21, 31–34
 ~ překladu, 9, 19, 24, 31–34, 71, 79, 81, 85, 143, 147, 157, 208, 227
 zcizovací ~, 21, 31–32
- strojový překlad, 35, 40, 101–105, 143, 145, 147, 176, 195, 246, 258–59
 posteditace ~, 246, 250, 257–58, 262, 264, 272
 statistický ~, 246, 264
- styl, 16, 19–20, 26, 32, 48–50, 55–57, 64–65, 68–69, 74, 93, 102, 124, 130–31, 142, 144–46, 156, 168, 171, 178, 189–190, 196, 221, 225, 251, 258, 260, 270, 311
- sub-English, 170
- technologie počítačem podporovaného překladu, 256
- teorie,
 feministická ~, 30
 ~ polysystému, 26, 28, 36, 39, 41
 recepční ~, 34
 ~ skoposu, 28, 41, 79–81, 89, 119, 127–28, 171, 249
- tertium comparationis, 23, 57–59, 70, 107, 311
- text,
 funkce ~, 59, 73–76, 78–81, 85, 101, 145, 150, 188–90, 270, 306
 pragmatické texty, 43, 81
 textová typologie, 37, 57, 59, 63
 textový ekvivalent, 25

- texty trvalé hodnoty, 42, 45, 83, 85, 91, 312
- typ ~, 17, 26, 45, 63, 65, 78–79, 102, 122, 131, 145, 160, 168, 173, 222, 234, 240, 243, 312
- účel ~, 26, 67, 121, 194, 235, 312
- tón diskurzu (tenor), 29, 74, 172
- translatologická analýza, 245–47, 261, 272, 303
- typologie výrazových změn, 56
- veřejně dostupné překladače, 259–65, 268, 270–72
- výchozí text, 17, 71, 76, 106, 161, 170–77, 202–206, 206, 293
- výrazová soustava, 56–58
- zadavatel, 28, 36, 51, 65, 80, 99–100, 120–21, 138, 145, 167, 170, 175, 178, 181–83, 188, 192, 195–96, 213–14, 217, 234, 239, 298, 309
- zarovnání, 159, 161, 165, 302, 307
- závažnost chyby, 51, 99, 101–102, 146, 150, 164, 224–25, 229, 230–31, 236, 242
- značkování, 152–55, 158–63, 302, 307
- způsob diskurzu (mode), 29, 74, 172
- zvláštní cílová skupina, 65
- žánr, 27, 29, 31, 42–46, 49–50, 58, 73–78, 91, 143, 160, 172–73, 180, 194, 283–85, 306, 310–12

Resumé

Quality is one of the fundamental aspects of translating and its assessment forms one of the key areas of contemporary research in Translation Studies. At the same time, translation quality is a relative concept shaped by social and historical development, the state of theoretical reflection on translation, functions of translation and varying requirements for its quality. The present monograph *Kvalita a hodnocení překladu: Modely a aplikace* (*Translation Quality and Assessment: Models and Applications*) offers a comprehensive perspective on translation quality assessment, its various aspects and its relation to the translation process.

The first part of the monograph provides an overview of approaches and models which can be divided into two major groups. Focusing on the concepts of *meaning* and *equivalence*, linguistic approaches analyse the source text and interpret its meaning potential at all textual levels together with relevant discourse and the pragmatic and socio-cultural aspects of context. These approaches find their counterparts in the traditional and contemporary translation criticism which focuses on literary or otherwise significant texts and distinguishes between social evaluation and linguistic analysis. Functionalist approaches constituting the other group concentrate on the target text and its *effectiveness* in a given situation and *adequacy* for the recipients. Stemming from these approaches, translation quality assessment deals primarily with pragmatic texts for which it is crucial to specify assessment criteria based on the translation brief comprising the interests and requirements of all of the translation process stakeholders. This necessitates the creation of new dynamic models to replace the current static and normative methods of assessment.

After 2000, the two groups have reached a significant degree of consensus on the definitions, methods and objectives of assessment. The traditional problem of *subjectivity* is to be resolved by foregrounding the importance of the human factor, especially the expertise of the evaluators and the expectations of the recipients. This brings an increased interest in translation quality assessment in the training and certification of translators with the concept of *translation competence*, its acquisition and application becoming an important research area and an intersection of the academic and professional domains of translation.

The applied part of the book opens with a chapter on the implementation requirements for a tool designed to compile *student translation corpora* which might be used to facilitate both the research on translation competence acquisition as well as the training process itself, including student evaluation. The tool should support *intersubjective reliability*, *consistency*, *efficiency* and *flexibility* of assessment. These requirements are met by Hypal, an online platform which uses standard procedures for creating corpora together with the functionality needed for translation training and assessment.

Although quality is commonly assessed in target texts, the following chapter shows that the poor quality of source texts can significantly hinder the translation process

and negatively affect the quality of the translation product. Problems most often encountered both by translators and translation agencies include spelling and punctuation mistakes which are easy to detect and overcome in translation, but also incorrect terminology, inadequate style of the source text, its incomprehensibility or ambiguity. It is therefore argued that translators need to provide a broad range of services including risk management strategies, text revisions, post-editing alterations, source text amendments and, also, some form of client advice regarding the quality of texts in general.

The domain with the highest quality demand regarding the quality of the translation is that of legal texts. Still, as the chapter on legal translation indicates, the required procedures to ensure quality are often inadequate in the Czech Republic. Since the translation of legal texts involves the transfer of concepts and constructs not only between two languages, but also between two legal systems, the translator should possess factual and terminological knowledge and the ability to perform conceptual analysis and comparative law procedures.

The translation of legal and administrative texts is also the topic of the next chapter which describes the process of translation quality assessment applied in the Czech Language Department of the European Commission's Directorate-General for Translation. To ensure the required level of quality both from internal as well as external translators, various tools and processes have been implemented: *revision*, *review*, *spot-checking*, *proofreading*, and *translator evaluation*. The system uses an error typology reflecting the weight of individual errors. Overall, it might be considered effective and well-suited for its purpose.

The following chapter considers assessing the quality of machine translation by means of models and techniques well-established in translation studies instead of automatic procedures which have been predominantly used in this domain. Employing a two-stage assessment consisting of linguistic analysis and the evaluation of overall comprehensibility and usability of the machine translation product, human evaluators participating in this case study determined that out of the three systems examined, the best results have been achieved by Google Translate. Generally, if properly designed and applied, the method based on human translator expertise might strengthen the scientific grounding of quality assessment in machine translation.

The final chapter examines quality in audiovisual translation, another rapidly developing field within Translation Studies. It presents methods used to ensure the quality standards of subtitle translation for an international festival of documentary science films. Since the subtitles are translated by university students, suitable quality assurance processes are needed, including revision and feedback provisions, but also introductory training and guidelines.

As the empirical studies presented in the six chapters (and the theoretical part of the book) show, the concepts, models and techniques developed in Translation Studies to assess translation quality can be successfully used for research into various aspects

related to translation quality. At the same time, it is clear that the rapid developments in cross-language and cross-cultural communication as well as the ever-changing demands on the quality of translations call for further empirical research and theoretical reflection.

KATALOGIZACE V KNIZE - NÁRODNÍ KNIHOVNA ČR

Zehnalová, Jitka

Kvalita a hodnocení překladu: modely a aplikace / Jitka Zehnalová a kolektiv.

První vydání. -- Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2015. -- 343 stran

Anglické resumé

ISBN 978-80-244-4792-6 (brožováno)

81'25 * 81'25-026.12 * 303.094.5

– teorie překladu

– překladatelská činnost

– překlady

– evaluace

– monografie

81 - Lingvistika. Jazyky [11]

Jitka Zehnalová
a kolektiv

Kvalita a hodnocení překladu: Modely a aplikace

Výkonný redaktor Agnes Hausknotzová

Odpovědný redaktor Otakar Loutocký

Technická redakce Martin Navrátil

Návrh a grafické zpracování obálky Lucie Sodomová

Vydala a vytiskla Univerzita Palackého v Olomouci

Křížkovského 8, 771 47 Olomouc

www.vydavatelstvi.upol.cz

www.e-shop.upol.cz

vup@upol.cz

Publikace neprošla redakční technickou a jazykovou úpravou ve VUP

První vydání

Olomouc 2015

Ediční řada – Olomouc Modern Language Monographs

ISBN 978-80-244-4792-6 (print)

ISBN 978-80-244-4795-7 (on-line)

Neprodejná publikace

VUP 2015/0557 (print)

VUP 2015/0566 (on-line)